

ΘΡΑΚΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ «ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ»

Βραβευθέν δις υπό τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐν Παρισίοις
Ἑταιρείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

1. ΑΡΘΡΟΝ ΕΠΙ ΤΗ 150ΕΤΗΡΙΔΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑ-
ΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ (1821)
2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΘΡΑΚΗΝ—
ΔΗΜ. ΜΟΥΚΑΝΟΥ
3. ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΕΙΣ ΤΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ —
ΚΩΝ)ΝΟΥ Δ. ΒΑΦΕΙΔΗ
4. ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ — ΤΑΚΗ ΑΚΡΙΤΑ
5. ΤΟ ΒΟΓΙΑΛΙΚΙ —ΞΥΛΑΓΑΝΗ Α. ΡΩΜΥΛΙΑΣ — ΣΟΥΛ-
ΤΑΝΑΣ ΠΟΛΙΤΣΑΚΗ - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
6. ΛΟΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΟΥΦΛΙΟΥ — ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑ-
ΤΙΟΥ
7. ΛΟΟΓΡΑΦΙΚΑ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ — ΣΥΝΕΡ-
ΓΑΣΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ
8. ΛΟΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΩΤΟΚΚΛΗΣΙΟΥ ΔΙΔ/ΧΟΥ
9. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΙΜΒΡΟΥ —
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΛΑΪΤΖΗ
10. ΘΡΑΚΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΓΡΑΦΕΙΑ ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ:
ΟΔΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 34

1971

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 21 ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Δίκαια, ἂν καὶ κάποτες ὑπερβολικὰ καὶ παρ' ἀξίαν, ἐγκωμιάζουμε πρόσωπα καὶ γεγονότα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821. Συνεπαίρνει τὴν ψυχὴ μας, τὴ γιομάτη θαυμασμό, τὸ γεγονὸς αὐτὸ ποὺ ἡ μεγαλωσύνη του φτάνει τὸ ὑπερφυσικό, τὸ ἀκατόρθωτο — τὴν ἀπελπισμένη προσπάθεια, ποὺ δὲν χωρεῖ στὴ φαντασία καὶ τοῦ πιὸ τολμηροῦ ἀνθρώπου, γιατί, πῶς μπορούσες νὰ φανταστεῖς, πῶς ἓνας λαὸς «κακουχούμενος, θλιβόμενος» ἐπὶ τετρακόσια χρόνια, φτωχός, ἐξαθλιωμένος κι' ἐξουθενωμένος, μπορούσε νὰ ὑψώσει τὸ ἀνάστημά του, γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ; Ποιὰ εἴτανε τὰ ψυχόρμητα ποὺ τὸν ὑψώσανε καὶ τὸν γιγάντωσαν, γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὸν δυνάστη του; Καὶ μάλιστα νὰ τοῦ ἐπιβληθεῖ. Καὶ νὰ θριαμβεύσει, τελικὰ.

Στὸ γεγονὸς αὐτό, ἀξίζει νὰ σταθοῦν οἱ μελετητὲς τῆς ἱστορίας τοῦ 1821, στοχαστικὰ καὶ μὲ πολλὴ εὐλάβεια. Τὸ ἐρευνητικὸ νυστέρι τοῦ ἱστορικοῦ πρέπει νὰ μᾶς ἀποκαλύψει τὴ λαϊκὴ ψυχὴ ποὺ, ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης, ἀναστέναξε βαθειὰ χτυπημένη, μὰ δὲν λύγισε, καὶ ὑψώθηκε πάνω ἀπὸ τὸ «μέγα ἐρείπιον» τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἀτρόμητη καὶ γιομάτη προφητικὲς ἐλπίδες:

«Πάλι μὲ χρόνια, μὲ καιροὺς. . . .»

Καὶ δὲν εἴτανε τὰ λόγια τοῦτα, λόγια τοῦ ἀπελπισμένου, τοῦ αὐτοπαρηγορούμενου, στὴν ἀπελπισία του, πεισματάρη λαοῦ, ποὺ εἶδε σωριασμένα ὅσα δημιούργησε στὴ χιλιόχρονη του ἱστορία. Δὲν εἴτανε λόγια καυχισιάρη, κούφια κι' ἀλογάριαστα καὶ γελοῖα, ὅπως συμβαίνει πάντα σὲ τέτοιες περιπτώσεις. Εἴτανε ξέσπασμα μιᾶς γιγάντινης ψυχῆς, ποὺ ἔνοιθε τὴ μεγαλωσύνη της, ἀπέναντι σ' ἓναν ἄξεστο, βάρβαρον ἀντίπαλο, ποὺ δὲν εἶχε νὰ δείξει τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ τὴν δύναμη — αὐτὸν ποὺ δανειζόταν ἀπὸ χρόνια, πολλὰ ἀπὸ τὴν παιδεία, τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του, ἀκόμα, γιὰ νὰ χτίσει τὰ τεμένη τῆς λατρείας του, (ἀνάκτορα τῶν Σασσανιδῶν) καὶ μετὰ τὴν ἄλωση (τὴν Πόλη, τὴν Ἀδριανούπολη, τὴν Προῦσα κλπ.), χρησιμοποιοῦντας Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες. Αὐτὸς δὲν εἶχε τίποτα, ἔξω ἀπὸ τὸ χαντζάρι του.

Αὐτὴ ἡ ἀνωτερότης τοῦ κατακτημένου, αὐτὴ ἡ πολιτιστικὴ του ὑπεροπλία, — αὐτὸς ὁ λαός, μὲ δυὸ λόγια, ἔνωσε βαθειὰ τὴν ἀδικία ποὺ τοῦ ἔγινε. Καὶ

τὴν ὑπεροχὴν του, γὰρ νὰ θροντοφωνήσῃ τὴν ἐλπίδα, μὲ τὸ στόμα τοῦ ἀνώ-
 νυμου ποιητῆ, τὴν ἀνάστασιν — αὐτὴν ποὺ πραγμάτωσαν οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ
 1821.

Μιὰ πολὺπλευρὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἔρευνα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, θὰ μᾶς
 ἔδινε ἀνάγλυκρον τὴ μεγαλωσύνῃ τοῦ '21. Καὶ ἡ ἔρευνα αὐτὴ πρέπει ν' ἀρχί-
 ζει ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Βυζαντινῆς παρακμῆς (τῶν Παλαιολόγων), φάνον-
 τας ὡς τὴ μαύρη σκλαβιά, ποὺ εἶτανε μιὰ νύχτα φριχτὴ καὶ ἀτέλειωτη, μ'
 ἔξοντωτικὲς συνέπειες — μαχαίρι καὶ ἐκτουρκισμὸς ἑκατοντάδων χιλιάδων Ἑλ-
 λήνων, ποὺ εἶχανε τούτῃ τὴ φριχτὴ μοῖρα. Μιὰ ἔρευνα στὸ βάθος χρειάζεται
 γιὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας (καὶ γιὰ τὸ ὄχι καὶ τῆς φραγκοκρατίας;),
 γιὰ νὰ φανεῖ ἀπὸ ποιά «σκιά θανάτου» πρόβαλλε τὸ ἠθικὸν τοῦ ἀνάστημα, ὁ
 λαὸς αὐτός, δίνοντας τὴν ἀνάστασιν τοῦ '21. Γιατὶ ὅλες οἱ θυσίαι τοῦ ἀγῶνα,
 καὶ οἱ πιὸ σκληρὲς καὶ φριχτέρες, νοοῦνται ὡς ἀπελπισμέναι προσπάθειαι γιὰ
 ἀντίστασιν καὶ νίκην. Καὶ τὸ Μεσολόγγι, καὶ τὸ Σούλι, καὶ ἡ σφαγὴ τῆς Χίου
 καὶ τῆς Κῆσου καὶ τῆς Κρήτης τὰ ἡφαιστειακά τινάγματα. Ὅμως, πόσο
 μεγαλύτερη θὰ εἶταν ἡ σημασία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τους, ἂν εἶχαμε μιὰ πλή-
 ρη εἰκόνα τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ποὺ ξεπετάχθηκε μέσα ἀπὸ τίς συμφορὰς καὶ τὰ
 κουρέλια της, καὶ ἤρπασε τὸ ἀνάστημά της, ἐνάντια στὸν πάνοπλον καὶ πανί-
 σχυρον τύραννον, ποὺ τὸν λογάρισε καὶ ἡ φοβισμένη Εὐρώπη, ὅταν ἔφτασε
 μπροστὰ στὴ Βιέννη! Καὶ τὴν ξύπνησε ἀπὸ τὸ λήθαργόν της — καὶ τὴν
 Παπασώνην, ποὺ ἔλιπε ὠφελήματα καὶ ἀντίκρισε τὸ λάβαρον τῆς ἡμισελήνου,
 ἀπειλητικόν, καὶ τῆς κόπηκε ἡ ἀναπνοή. Τότε κατάλαβε τί χάθηκε μὲ τὸ Βυ-
 ζάντιον, καὶ πὼς ὁ ἀγῶνας του δὲν εἶταν ἕνας ἐγωϊσμός, ἕνα φυλετικὸν ἑλληνικὸν
 πείσμα καὶ ἕνας παραλογισμός. Εἶταν ἡ αἰώνια πάλη του κατὰ τῶν βαρβάρων
 καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλευθερίας.

Αὐτὸν τὸν ἀγῶνα πρέπει νὰ δοῦμε στὸ βάθος — τὴ λαϊκὴν ψυχὴν, τὴ λαϊκὴν
 μᾶζαν, ποὺ τὸν ἔκανε μὲ συνέπεια θαυμαστὴν, χωρὶς ποτέ της ν' ἀπελπιστεῖ
 καὶ ποιῆς πολιτιστικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τὸν γιγάντωσαν καὶ τὸν ἐπέβαλαν
 στὴ συνείδησιν ὅλων τῶν ἀγωνιστῶν του, ποὺ ἀπ' αὐτὴ τὴν ψυχὴν, αὐτὴ τὴ
 λαϊκὴν μᾶζαν πρόβαλαν. Μόνον μὲ μιὰ τέτοια πολὺπλευρὴ καὶ στὸ βάθος ἔρευνα,
 θὰ ἔχομε τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπανάστασης τοῦ '21, ποὺ ὅμοια της δὲν ἔχει
 νὰ δείξῃ ὁ κόσμος, ἂν λογαριάσουμε τὰ πενιχρὰ μέσα τῶν ἀγωνισθέντων.
 Καὶ τότες, θὰ φαντάξῃ στὰ μάτια μας καὶ σ' ὅλον τὸν κόσμον, τὸ μοναδικὸν της
 μεγαλεῖον.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο. Οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ '21 ξαίρανε γιὰ πολέμουν,
 ἀλλῶς δὲν θὰ εἶτανε τόσο θαθεῖα καὶ γενρὰ ριζωμένοι μέσα τους ὁ πόθος τῆς
 ἐλευθερίας, ποὺ τὴν ὠνευρόνταν ὠλοκληρωμένη καὶ οὐσιαστικὴ, καθὼς μᾶς
 φανερώνουν τ' ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀγωνιστῶν (τοῦ Μαρτυριάννη, τοῦ
 Κολοκοτρώνη κλπ.), ἄσχετα ἂν στερνά, ἢ ἐλευθερία τους περιορίστηκε σ' ἕνα

χαρτί, μιὰ διακήρυξη, καὶ παραμερίστηκαν τὰ ὄνειρα τοῦ ἀγωνιστῆ λαοῦ, ποὺ ἔδωσε τὴν ψυχὴ του στὸν ἀγῶνα, ποὺ ἔδωσε τοὺς Ἄρματαλούς καὶ τοὺς Κλέφτες, τὰ παιδιά του, ποὺ χύσανε τὸ αἷμα τους καὶ δώσανε τὴ ζωὴ τους.

Αὐτὴ τὴν ἱστορία — τὴν ἀνατομία τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, περιμένουμε νὰ κάνουν οἱ ἱστορικοὶ μας, ἂν θέλουνε νὰ δώσουν τὸ ἀφταστο μεγαλεῖο τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821. Καὶ θὰ εἶναι τούτῃ ἡ ἱστορία μνημεῖο «ἔσαεῖ» ποὺ, σύμφωνα μὲ τὸν στίχο τοῦ μεγάλου ποιητῆ τῆς Ἀρχαιότητος, «οὐδ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος». Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ θὰ δείξει τὴν ἀληθινὴ φυσιογνωμία, τὸ κάλλος καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ '21.

Φ. Α.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΘΡΑΚΗΝ¹

ὑπὸ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΟΥΚΑΝΟΥ
Μετεκπαιδευομένου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Heidelberg

Ἐπάρχει μία σχολὴ τῶν ἀνθρωπογεωγράφων, τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν ὁ Γερμανὸς Ratzel εἰς τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἥτις ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν τῆς γεωγραφικῆς ἀναγκαιότητος, ὅτι δηλαδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ τοπίου σφουρηλατεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν λαῶν. Ἡ σχολὴ αὕτη ὑποστηρίζει μὲ διάφορα ἐπιχειρήματα, ὅτι τὰ ἄτομα καὶ οἱ λαοὶ διατελοῦν πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν τῶν τόπων, ὅπου ζοῦν καὶ ἀναπτύσσονται. Τὸ ἔδαφος, ἡ διατροφή καὶ αἱ οἰκονομικαὶ ἀνάγκαι ἀσκοῦν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἐν γένει ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ συνεχεῖς πλήμμυραι τοῦ Νείλου, αἱ ὁποῖαι ἠφάνιζον παντελῶς τὰ ὄρια τῶν ἀγρῶν, ἤγαγον τοὺς ἀρχαίους Αἰγυπτίους εἰς τὴν ἀνάγκην ἀκριβῶν μετρήσεων ἐφευρεθέντων πρὸς τοῦτο τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς γεωμετρίας. Ὁ καθαρὸς οὐρανὸς ἔπειτα ἤγαγε τοὺς Χαλδαίους πρὸς ἀστρονομικὰς μελέτας καὶ ἀνακαλύψεις.

Ὁ Ἴπποκράτης ἐρευνᾷ καὶ σπουδάζει ὄχι μόνον τὴν φυσιολογίαν τοῦ ἀσθενοῦς, ἀλλὰ καὶ τὸ περιβάλλον, ὅπου ἐνεφανίσθη ἡ ἀσθένεια, τὴν ποιότητα τῶν ὑδάτων καὶ τὸν τόπον διαβιώσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Παραδέχεται ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν κλιμάτων διαφοροποιεῖ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀναλόγως.

Πάντως ἡ μελέτη τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν τῶν τόπων δὲν πρέπει νὰ ἔχη κολοσσιαίαν σημασίαν, οἷαν ἀποδίδουν οἱ ὁπαδοὶ τῆς σχολῆς αὐτῆς, διότι πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐὰν τὸ φυσικὸν περιβάλλον ἐξισοκῆ ἐπί-

---

1. Βλ. γενικῶς Eugen Oberhummer ἄρθρον : «Θράκη» ἐν : R.E., VI A¹ (1936) 392 = ἐνθ' ἀν., στήλ. 392, 46 - 404, 60. Ὡσαύτως B. Lenk ἄρθρον : «Τὰ θρακικὰ γένη (φυλαὶ)» ἐνθ' ἀν., στήλ. 404, 61 - 407, 30. W. Brandenstein ἄρθρον : «ἡ θρακικὴ γλῶσσα» ἐνθ' ἀν., στήλ. 407, 32 - 414, 2. B. Lenk ἄρθρον : «ἡ ἐν γένει ἱστορία τῆς Θράκης» ἐνθ' ἀν., στήλ. 414, 3 - 452, 44. Artur Betz ἄρθρον : «Ἡ Θράκη ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν» ἐνθ' ἀν., στήλ. 452, 45 - 472, 62. Gawril Kazarow ἄρθρον : «Ἡ θρακικὴ ὀρησκεία», ἐνθ' ἀν., στήλ. 472, 64 - 551, 53.

δρασίιν τινα ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν ἐξασκεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσαρμόζει τὸ περιβάλλον πρὸς τὰς ἀνάγκας του. Ἐπομένως, δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος προσαρμόζεται πρὸς τὸ περιβάλλον, δεδομένου ὅτι ἡ σημερινὴ τεχνικὴ ἀνάπτυξις ἔφερε τὸν ἄνθρωπον εἰς ἐτι πλεονεκτικὴν θέσιν ἔναντι τοῦ περιβάλλοντος. Ὁ ἄνθρωπος σήμερον εἶναι αὐτός, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν μηχανὴν διαμορφώνει τὸ περιβάλλον καὶ τὸ προσαρμόζει πρὸς τὰς ἀνάγκας του.

Παρὰ ταῦτα, ἐὰν ἀνατρέξωμεν αἰῶνας πρὶν εἰς τὴν μυθικὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀσίας, θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκόμη δὲν ἔφθασε εἰς τὴν ἀπαιτουμένην αὐτοσυνειδησίαν, ὥστε νὰ προσαρμόσῃ τὸ περιβάλλον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, δηλαδὴ νὰ τὸ ὑποτάξῃ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν εὔρε ἀκόμη τὴν λογικὴν μέθοδον ἐρμηνείας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἐπόμενον ἦτο ὅτι τὸ περιβάλλον τὸν ἐπίεξε πολὺ καὶ ἐκυριάρχει ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς του. Αὐτὴν τὴν περίοδον λοιπὸν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου δὲν ὑπάρχει οὐδεμία λογικὴ ἐξήγησις περὶ κόσμου, ὅπου δὲν ἔχουν ἀνακίψει ἀκόμη τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ πνεύματος, ἡ φιλοσοφία τὴν ὀνομάζει μυθικὴν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἐδῶ κυριάρχει ἡ ἔννοια τοῦ μύθου καὶ φυσικὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὸ ἐπιχείρημα, ὅπερ ἀνωτέρω ὑπεστηρίξαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀντιπροσαρμόζει τὸ περιβάλλον πρὸς τὰς ἀνάγκας του. Αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ὁ ἄνθρωπος φοβεῖται τὸ περιβάλλον. Κυριάρχει ἐδῶ ὁ «Μῦθος» καὶ τὸ περιβάλλον εἶναι πλήρες μύθων.

Μία ἀπόπειρα διαλύσεως τοῦ ἀποπνικτικοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος τῶν μύθων δὲν ἐπιτυχᾶνει. Τὸ ἀκτινοβόλον πῦρ τοῦ Διός, τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας, δὲν ἔρχεται ἀπὸ τὴν σκοτεινὴν ἐπικράτειαν τοῦ μυστηρίου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Προμηθεὺς ἀφαρπάζει τοῦτο ἀπὸ τὰ ἀπροσπέλαστα ἀνάκτορα τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ τιμωρεῖται σκληρῶς. Ὁ δαυλὸς τοῦ φωτός καὶ τῆς σοφίας δὲν ἐπέπρωτο νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ σκοτεινοῦ περιβάλλοντος κυριαρχούμενον γένος τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φύσις μένει ἀσύλληπτος καὶ ὁ πόνος τοῦ ἀνθρώπου μέγας. Μυστήρια καλύπτουν τὸ περιβάλλον. Τὸ πῦρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ διδασκαλία πασῶν τῶν τεχνῶν, τὰ ὅποια παρέσχε εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὁ Προμηθεὺς, ὥστε νὰ ἀνυψωθῶσι ἐκ τῆς ζωώδους καταστάσεως εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν των, συνήντησαν τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀνυποτάκτων δυνάμεων τῆς ἀχανοῦς φύσεως, συνήντησαν τὴν ἀντίδρασιν τοῦ μυστηριακοῦ περιβάλλοντος. Χαρακτηριστικὸν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φόβου τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καὶ ἡ εὐλαβὴς αὐτῆ ἰκεσία:

«᾽Ω δῖος αἰθὴρ καὶ ταχύπτεροι πνοαὶ
ποταμῶν τε πηγαὶ ποντίων τε κυμάτων
ἀνήριθμον γέλασμα παμμήτορ τε γῆ,

καὶ τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ·
 ἴδουσθέ μ', οἷα πρὸς θεῶν πάσχω θεός.
 δέρχθηθ', οἷαις αἰκείαισιν
 διακναιόμενος τὸν μυριετῆ
 χρόνον ἀθλεύσω».²

Ὁ Προμηθεύς, ὅστις ἔκλειπε τὸ πῦρ ἀπὸ τὸν δημιουργὸν Ἥφαιστον, τὸν πατέρα τῶν χθονίων θεοτήτων Καβείρων, ἐδίδαξε διὰ τοῦ πυρὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἀστρονομίαν, γραφὴν, ἀριθμούς, ναυτιλίαν, ἰατρικὴν, τὴν τῆξιν τῶν μετάλλων κ.ά. Ἦτο ὁ φορεὺς τῆς ἰσχύος τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τὰ ὑποτάξει τὴν ἀνυπότακτον μέχρι τότε φύσιν.³

Ὁ μῦθος, πρέπει νὰ εἴπωμεν, εἶναι μία μεγάλη ἀφετηρία τοῦ πνεύματος καὶ ἀνήκει εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.⁴ Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ «Λόγου» ἦτο ταυτοχρόνως θρησκεία καὶ κοσμοθεωρία. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἔπειτα διὰ τῶν μεγάλων τραγικῶν ἐφθασεν εἰς τὴν τραγικὴν ἰσκηρῆν, τὰ δὲ πρόσωπα ἦσαν γνωστὰ μορφαὶ τοῦ μύθου. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς μάλιστα ἀγεῖ τὸν μῦθον πρὸς τὸν ἠθικὸν προβληματισμόν. Βλέπομεν ὅτι ἡ φαντασία τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι τόσον ὑπερβολικὴ, ὅπως τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι μὲ τὸν «Μῦθον» ὁ ἀνθρώπος προσπαθεῖ νὰ σχηματίσῃ εἰκόνα περὶ τοῦ κόσμου, ἢ ὑποία νὰ τὸν προσδιορίξῃ εἰς τὴν ζωὴν του.

«ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ
 ἀνθρώπος. Ἄλλ' ὅταν αἴγλα διόσδοτος ἔλθῃ
 λαμπρὸν φέγγος ἔπεστιν ἀνδρῶν καὶ μείλιχος αἰών».⁵

2. Αἰσχ. Προμ. 88 κ.έξξ. Περὶ τοῦ μύθου τοῦ Προμηθέως Πρβλ. Ἦσ. θεογ. 520 κ. ἐξ. Βλ. σχετικῶς καὶ Κ. Μερεντίτου, Πολιτισμὸς καὶ γλῶσσα ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν καὶ ἰταλικὸν οὐρανόν, ἐν Ἀθήναις 1950, σ. 23, 24.

3. Πρβλ. W. Kraus καὶ L. Eckhart ἀρθρα : «Προμηθεύς» ἐν : R.E., XXIII 1 (1957) 653, 702 = ἐνθ' ἀν., στήλ. 653, 53 - 702, 50 καὶ στήλ. 702, 51 - 730, 36. Βλ. ὠσαύτως καὶ Karl Kerényi, Prometheus, Zürich 1946 ὡς καὶ Michael Grant : Mythen der Griechen und Römer, München 1964, σσ. 247 - 265.

4. Mythen, γράφει ὁ Hans - Georg Gadamer, sind Urgedanken der Menschheit... Ein solcher Mythos, dessen stummer Sprache wir uns nicht zu entziehen vermögen, ist der antike Prometheus - Mythos (Kleine Schriften II, Tübingen 1967, s. 64). Ὁ Nietzsche ἀκριβῶς συνέκρινε τὸν μῦθον τοῦ Προμηθέως μὲ τὸν σημιτικὸν μῦθον τῆς πτώσεως. Ὁ Gadamer παρατηρεῖ : Er deutet in mythischer Form die Tragödie der Kultur (Βλ. ἐνθ' ἀν. σ. 65). Περαιτέρω χαρακτηρίζει τὸν Προμηθεά ὡς ὄριον τοῦ Τιτανικοῦ (σ. 106) καὶ διὰ τὸν Goethe σημειοῖ : Freilich, die Prometheusfigur hat Goethe nicht nur dies eine Mal beschäftigt, sondern es war ihm, wie er selbst bekennt, «der mythologische Punkt, wo Prometheus auftritt, immer gegenwärtig und zur belebten Fixidee geworden» (σ. 108). Τὴν ἐπίδρασιν τῆς μορφῆς τοῦ Προμηθέως ἐπὶ τὸν Goethe βλ. ἐνθ' ἀν. σ. 108 κ. ἐξ.

5. Πινδ. Πυθ. 8, 95 κ.έξ.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀσταθὲς ὄν, ἡ δὲ αἰωνία νοσταλγία του εἶναι ὁ μείλιχος αἰὼν, εἶναι ἡ εὐδαιμονία (Εὐδαιμών = Εὐ—δαίμων).⁶ Ἀρχιλόχος ὁ Πάριος γνωρίζει ὅτι πάντα τὰ ἀνθρώπινα εἶναι ἀσταθῆ καὶ ὅτι ὅλα μεταβάλλονται. Δὲν ρυθμίζει ὁ ἄνθρωπος τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ κυβερνᾶται καὶ κατευθύνεται ἔξωθεν ἀπὸ δυνάμεις, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ προΐδῃ, οὔτε νὰ ἀντιμετωπίσῃ δύναται.⁷ Ἡ μυθικὴ ἀκριβῶς εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ κόσμου εἶναι μία ὑποταγὴ αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀγνώστους δυνάμεις τοῦ περιβάλλοντος, αἱ ὁποῖαι κατ' αὐτὸν ρυθμίζουν τὴν ζωὴν του.

«ἀλλ' ἄκρας εὐθίας

ἄπτοιτ' ἄν, ὅστις τὴν φύσιν νικᾶν θέλει»,^{7α} τονίζει ὁ Εὐριπίδης. Ἐξ αὐτῆς τῆς βασικῆς παραδοχῆς διεμορφώθη βαθμηδὸν ἡ ἀρχαία θρησκεία καὶ ὁ «Μῦθος». Ὅλη ἡ ἀντικειμενικὴ φύσις ἐκαλύπτετο διὰ μυθικῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν.⁸

Ἡ θρησκεία λοιπὸν καὶ ὁ μῦθος ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου προηγοῦνται χρονικῶς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης.⁹ Μυθικαὶ παραστάσεις καὶ εἰκόνες δαιμόνων ἀπετέλουν τὴν κοσμοθεωρίαν τῶν προϊστορικῶν καὶ τῶν ὀμηρικῶν ἀκόμη χρόνων. Τοῦτο παρατηροῦμεν καὶ κατὰ τὰς δυσμὰς τοῦ ἀρχαίου βίου, ὅπου ἔχομεν τὸ φαινόμενον τοῦ «συγκρητισμοῦ», ἥτοι τὸ φαινόμενον τῆς ἀναμείξεως ἀνατολικῶν θρησκειῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν μὲ τὰς ἑλληνικὰς καὶ ρωμαϊκὰς θεότητες εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἡ ἀρχαία θρησκεία ἀπώλεσε τὴν παλαιὰν αὐτῆς αἴγλην καὶ ἔγινε σκοτεινὸν μυστήριον πολυθεϊσμοῦ μεμειγμένον μὲ τὰ ἀσιατικὰ δαιμονικὰ πνεύματα. Τὰ δαιμονικὰ αὐτὰ πνεύματα ἐπέδρασαν ἀργότερον καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως εἰς τὸν Σατανᾶν καὶ τὸν κόσμον τῶν πονηρῶν πνευμάτων.

Εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Ὀμήρου ἡ ἡμέρα καὶ ἑσπέρα, ἡ νύξ, ἡ γῆ, ὁ οὐρανός, ἡ θάλασσα, οἱ ποταμοί, οἱ καρποί, αἱ ἐλαῖαι, ὁ οἶνος, εἶναι πράγματα ἱερὰ

6. Βλ. Ἀριστοξ. Δ. Σκιαδᾶ : Γλυκὸς βίोटος - μείλιχος αἰὼν, Ἀθήναι 1964, σ. 10 κ. ἐξ.

7. Πρβλ. Α. Σκιαδᾶν, ἐνθ' ἄν. σ. 18 κ. ἐξ. ἐνθα καὶ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀρχιλόχου.

7α. Α. Nauck : Tragicorum Graecorum Fragmenta, Hildesheim 1964, Fr. 904.

8. Βλ. καὶ Karl Kerényi : Griechische Grundbegriffe, Zürich 1964, σσ. 11 - 28, 53 κ. ἐξ., 59 κ. ἐξ.

9. Βλ. Wolf Aly ἄρθρον : «Μῦθος» ἐν : R.E., XVI² (1935) 1374 = ἐνθ' ἄν., στήλ. 1374, 40 - 1411, 55. Ὡσαύτως καὶ K. Kerényi, Die antike Religion, Leipzig 1940 καὶ M. Grant, Mythen der Griechen und Römer, München 1964, τὸ ὅποτον παρεπέμψαμεν ἀνωτέρω. Βασικὸν τὸ ἔργον τοῦ W. Jaeger : Die Theologie der frühen griechischen Denker, Stuttgart 1963, ἐνθα ἡ ἀναζήτησις τοῦ ὄντος χαρακτηρίζεται ὡς θεολογία.

καί θεΐα. Ἐντὸς τῆς φύσεως κρύπτεται ἡ θεότης. Κατ' οὐσίαν οἱ θεοὶ τῶν ἀρχαίων εἶναι οἱ πόθοι τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἔξαντικεμενικοποιήθησαν. Εἰς τοὺς προομηρικούς βεβαίως χρόνους κυριαρχοῦν τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἡ ὁμηρικὴ ὁμως θρησκεία εἶναι θρησκεία τοῦ φωτός, ἐνώπιον τῆς ὁποίας συνετρίβησαν οἱ θεοὶ τῶν προομηρικῶν χρόνων.

Οἱ Ἕλληγες ἐφαντάσθησαν καὶ ἔπλασαν τοὺς θεοὺς των ὄχι ὑπὸ μορφᾶς φυσικῶν στοιχείων ἢ τερατωδῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν τῶν μορφῶν, τὴν ἀνθρωπίνην. Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι πρὸ τοῦ σταδίου τούτου ἐβασίλευε ἡ ἀποθέωσις τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Παρὰ ταῦτα καὶ ἡ ὁμηρικὴ θρησκεία εἶναι καὶ αὐτὴ ὑπὸ φιλοσοφικῆν ἔννοιαν «Μῦθος» καὶ ποτὲ «Λόγος», δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πάλιν ὑπὸ μίαν ἐξειλιγμένην μορφήν εἶναι ὑποτεταγμένος εἰς τοὺς θεοὺς, οἵτινες παρέχουν εἰς αὐτὸν ὠραιότητα, κυνηγετικὴν δεξιότητα, σοφίαν, κ.ἄ. Βασικῶς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποτεταγμένος εἰς τὴν φύσιν, ἥτις εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως τῶν θεῶν. Καὶ ἐφ' ὅσον οἱ θεοὶ εἶναι «αἰὲν ἔόντες», οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐφήμεροι καὶ φθαρτοὶ ὑποτάσσονται εἰς τὸ φυσικὸν τοῦτο περιβάλλον, τὸ ὅποιον ἔχει γίνεαι πλέον μεταφυσικόν. Ἰπλὴν τῶν θεῶν κυριαρχεῖ καὶ ἡ παντοδύναμος Μοῖρα, ἡ «εἰραταία», εἰς τὸν προομηρικὸν κυρίως βίον. Παρ' Ὀμήρῳ ἡ Μοῖρα εἶναι ἡ ἰδέα μιᾶς ἀδιασπάστου τάξεως, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ πανταχοῦ. Εἰς τὴν «Ἀνάγκη» αὐτὴν πείθονται καὶ οἱ θεοί. Ἡ Μοῖρα εἶναι ὁ ἀνώτατος τοῦ παντός κυβερνήτης, οὗ τὰς ἀμετακλήτους βουλὰς οὐδ' αὐτοὶ οἱ θεοὶ δύνανται νὰ μεταβάλωσιν.

Ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ὡς ἀντίθεσις πρὸς τὸν πνευματικὸν χῶρον τοῦ μύθου¹⁰ ἀνέκυψε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἰωνίαν. Διεκέρυξεν ὅτι οἱ θεοὶ τῶν μύθων οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ἦσαν σύμβολα ἀπλῶς τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Παρὰ ταῦτα ὁ μῦθος ὡς πνευματικὸς πολιτισμὸς καὶ ὡς πρωταρχικὴ ἀρχὴ πολιτισμοῦ ἐξηκολούθησε νὰ προσδιορίζη τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ ὅταν ἀκόμη ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν ὁ «Λόγος» κατὰ τὸν βον π.Χ. αἰῶνα. Διότι ἀκρι-

10. «Es gibt eine klassische Definition des Wesens des Menschen, die Aristoteles aufgestellt hat, wonach er das Lebewesen ist, das Logos hat. In der Tradition des Abendlandes wurde diese Definition in der Form Kanonisch, dass der Mensch das animal rationale, das vernünftige Lebewesen, d.h. durch die Fähigkeit des Denkens von den übrigen Tieren unterschieden sei. Man hat also das griechische Wort Logos durch Vernunft bzw. Denken wiedergegeben (Hans-Georg Gadamer, kleine Schriften I, Tübingen 1967, S. 93)». Βλ. καὶ τὸ βασικώτατον ἔργον τοῦ Wilhelm Nestle : Vom Mythos zum Logos, Stuttgart 1940, S. 81 κ.ἐξ. Βλ. καὶ Δημητρίου Δ. Μούκανου : Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ Χριστιανισμός, Ἀθῆναι 1967, σ. 48 κ. ἐξ.

βῶς ὁ ἄνθρωπος καὶ τότε ἠσθάνετο τὴν βασικὴν ἀνάγκην νὰ ἀκούσῃ κάτι ἀπὸ τὸ σκότος τῆς μεταφυσικῆς.¹¹ Ὁ θεὸς ἐνταῦθα ὀμιλεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀκούει. Ἐπομένως τὸ ὑπερβατικὸν ἐνταῦθα προσδιορίζει καθ' ὀλοκληρίαν τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ «Λόγος» ἔρχεται εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ «Μῦθος» συμβολίζει τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια ἔρχεται ἀπὸ τὸ μεταφυσικὸν σκότος. Ἔχομεν τὴν ὄρφικὴν θρησκευτικὴν καὶ μυστηριακὴν κίνησιν, ἣτις προελθοῦσα ἀπὸ Βορρᾶ καὶ διδάξασα τὴν μετενσάρκωσιν καὶ τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς διὰ διαφόρων μυστηριακῶν τελετῶν ἐπέδρασε πρῶτον ἐπὶ τὸν Φερεκῦδην τὸν Σύριον καὶ κατόπιν ἐπὶ τοὺς Πυθαγορείους. Ὁ Φερεκῦδης μάλιστα ἐρμηνεύει τὸν «Μῦθον» φιλοσοφικῶς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀνακωψάσης ἐν Ἰωνίᾳ φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ λογικὴ ἐρμηνεία δὲν εἶναι αὐτοτελής, καθ' ὅσον ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Ὁρφισμοῦ. Καθ' ἑαυτὴν λογικὴν ἐρμηνείαν τῆς μυθικῆς εἰκόνας τοῦ κόσμου παρέχει Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναπτυχθοῦν, ἵνα φωτισθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ ἔννοια τοῦ «Μῦθου», ἢ ὅποια ἔννοια δὲν εἶναι στατικὴ, ἀλλὰ προϊὼν ἐξελεικτικῆς πορείας.¹² Ἐδῶ ἀκριβῶς ἐργάζεται ἡ συγκριτικὴ ἐθνογραφία, ἢ ὅποια καὶ ἀποκαλεῖται τὴν πρωτόγονον νοοτροπίαν καὶ τὴν ἀρχέγονον διανοητικότητα. Ὁ μῦθος εἶναι ἡ κοσμοθεωρία τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ «Μῦθου» τώρα ἐν τῇ γενέσει καὶ ἐξελίξει τῆς θὰ τὴν παρακολουθήσωμεν εἰς τὴν Ἀρχαίαν Θράκην.

Ἡ Θράκη ὑπῆρξε ἡ καθ' ἑξοχὴν χώρα τοῦ «Μῦθου». Ἡ θρησκεία καὶ ἡ μουσικὴ ὡς δημιουργήματα τοῦ «Μῦθου» ἀνεφύησαν εἰς τὴν γῆν τῆς Θράκης καὶ κατόπιν διεδόθησαν εἰς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας. Σπάνια ὅμως εἶναι αἱ πηγαὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς θρακικῆς θρησκείας εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρό-

11. Βλ. Hans - Georg Gadamer : Über das Göttliche im frühen Denken der Griechen (= kleine Schriften III, Tübingen 1972, σσ. 64 - 79).

12. Περί τοῦ μῦθου γενικῶς καὶ ἰδίᾳ τοῦ πλατωνικοῦ βλ. Ἰω. Θεοδωρακοπούλου : Εἰσαγωγὴ στὸν Πλάτωνα, Ἀθήναι 1964⁴, σ. 247 κ.εξ.

νους. Περισσότερον γνωρίζομεν διὰ τὴν λατρείαν τῶν θεοτήτων, αἵτινες ἀπὸ τοῦ ἔου π.Χ. αἰῶνος εἰσηλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ὁ Βένδης, ὁ Κοτύττων, ὁ Σαβάκιος, κ.ἄ. Τὰς πλέον ἀξιολόγους εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν ὁ Ἡρόδοτος.¹³

Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (V 7) οἱ Θράκες ἐτίμων μόνον τοὺς ἑξῆς θεούς: Ἄρην, Διόνυσον καὶ Ἄρτεμιν. Οἱ βασιλεῖς τῶν ὅμως ἐτίμων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν Ἐρμῆν,¹⁴ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ὠρκίζοντο καὶ τὸν ὁποῖον ἐθεώρουν ὡς πρόγονόν των. Ἡ εἰδήσις ὅμως αὕτη τοῦ Ἡροδότου ἔχει σχέσιν μᾶλλον μὲ τὰ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Παγγαίου κατοικοῦντα γέννη, διότι ὁ Ἡρόδοτος ἐπεσεκέρθη μόνον τὴν μακεδονικὴν Θράκην.¹⁵ Ὅπωςδὴποτε ἐτίμα ὁ θρακικὸς λαὸς, ὅστις ἀπέβη ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ κυνηγίου, ἓνα θεὸν τοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον.¹⁶ Ἴσως οὗτος εἰς ἐκάστην φυλὴν εἶχε διαφορητικὸν ὄνομα.

Ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ ποιητικῆς» διὰ τὴν γένεσιν τῆς τραγωδίας εἶναι ἡ ἑξῆς: «γενομένη δ' οὖν ἀπ' ἀρχῆς καὶ αὕτη ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῳδία, καὶ ἡ μὲν ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικά». ¹⁷ Ὁ διθύραμβος ἦτο χορικὸν ἄσμα, τὸ ὁποῖον συνήπτετο μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου καὶ ἦδετο ὑπὸ χοροῦ ἐκ 50 προσώπων.¹⁸ Ἡ τραγωδία λοιπόν, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὸν διθύραμβον, κυρίως δὲ ἀπὸ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ ἐξάρχοντος τοῦ διθύραμβου. Ὁ Χορὸς ἀποτελούμενος ἐκ Σατύρων ἠκολούθει τὸν Διόνυσον, θεὸν τῆς βλαστήσεως καὶ τῆς δημιουργίας. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς τὰς θεωρίας περὶ γενέσεως τῆς τραγωδίας — αἱ ὁποῖαι λίαν συζητοῦνται εἰς τοὺς φιλολογικοὺς κύκλους — διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι ὅτι πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς γενέσεως τῆς τραγωδίας εἶναι οἱ μῦθοι τοῦ Διονύσου καὶ ἡ διονυσιακὴ λατρεία. Αἱ ὑποθέσεις τῶν τραγωδιῶν κατ' ἀρχὰς συνεδέοντο μὲ τοὺς μῦθους τοῦ Διονύσου, θραδύτερον δὲ περιέλαβον καὶ μῦθους ἡρώων. Ἡ τραγωδία ἦτο εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα θρησκευτικὴ τελετὴ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν κέντρον τῆς διονυσιακῆς λατρείας ἦτο ἡ Θράκη. Ἡ καταγωγὴ ἔπειτα τοῦ Διονύσου ἦτο θρακικὴ.

Ὁ Διόνυσος εἶναι προστάτης τῆς γεωργίας, τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου.¹⁹

13. V 3 - 8, IV 33. 94 - 96, VII 111, IX 119.

14. Πρβλ. Gawril Kazarow, 'Ἡ θρακικὴ θρησκεία ἐν R.E., ἐνθ' ἄν., VI A : 473, 30 - 42.

15. Βλ. G. Kazarow, ἐνθ' ἄν. 520, 61 - 67.

16. Βλ. Kazarow, ἐνθ' ἄν., 522, 36 - 40.

17. Ἀριστοτ. Περὶ ποιητ. 1449 α 9 - 12 B.

18. Βλ. H. Jeanmaire : Dionysos, Paris 1951, σσ. 220 - 267. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι βασικὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου.

19. Ὡς γενικὴν βιβλιογραφίαν παραπέμπομεν ἐνταῦθα τὸ ἔργον τοῦ H. Jeanmaire,

Ὁ θάνατός του καὶ ἡ ἀνάστασίς του συμβολίζουν τὴν νομοτέλειαν τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν.²⁰ Κατὰ τὴν μυθολογίαν ὁ Διόνυσος ἐγεννήθη δύο φορές, μίαν ἀπὸ τὴν μητέρα του καὶ μίαν ἀπὸ τὸν ἀθάνατον πατέρα του, δι' ὃ καὶ ὠνομάσθη διμήτωρ καὶ διθύραμβος. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦ Ζαγραιίου Διονύσου ὁ θεὸς οὗτος ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν Περσεφόνην. Οἱ Τιτᾶνες τὸν κατεκρεοῦργησαν, ἐσώθη ὅμως ἡ καρδιά του, τὴν ὁποίαν κατέπιεν ὁ Ζεὺς, ἐξ οὗ ἐγεννήθη ὁ Διόνυσος διὰ δευτέραν φοράν. Κατὰ τὸν θηβαϊκὸν μῦθον ὁ Διόνυσος ἦτο υἱὸς τῆς Σεμέλης,²¹ τὸν ὁποῖον ἔκρυψεν ὁ Ζεὺς εἰς τὴν σχισθεῖσαν κνήμην του, ὅταν ἡ Ἥρα ἐφόνευσε τὴν Σεμέλην. Ὁ Διόνυσος οὕτω ἐγεννήθη ἀργότερον ἀπὸ τὸν Δία.

Ἐλατρεύθη εἰς τὰ ἱερὰ ὄρη τῆς Θράκης καὶ ἡ λατρεία του διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους. Γέννησις καὶ θάνατος ἦτο ἡ τραγικὴ περιπέτεια τοῦ Διονύσου. Εἰς τὴν Θράκην αἱ λεγόμεναι Βασσαρίδες ἀπετέλουν τὸν θίασον τοῦ θεοῦ.²² Ἡ ὀργιώδης διονυσιακὴ λατρεία²³ τὸν 8ον καὶ 7ον αἰ. π.Χ. ἀπὸ τοῦ Βορῶ διεδόθη διὰ τῶν Θρακῶν εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι κατακοῦντο ὑπὸ τῶν Θρακῶν. Παρ' Ὀμήρω ἀπαντῶμεν μίαν ἀντίδρασιν διὰ τὴν διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου.²⁴ Ὁ Διομήδης διηγεῖται εἰς τὸν Γλαῦκον τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυκούργου κατόπιν τυφλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Διός, διότι οὗτος κατεδίωκε τὸν Διόνυσον καὶ τὰς τροφούς αὐτοῦ προκαλῶν τὸ μῖσος τῶν ἀθανάτων θεῶν.²⁵ Περὶ τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης

Dionysos ἐνθ' ἀν., ὡς καὶ K. Kerényi : Die Herkunft der Dionysos religion nach dem heutigen Stand der Forschung, Köln und Opladen 1956.

20. Περὶ τοῦ Διονύσου βλ. καὶ G. Kazarow, ἐνθ' ἀν. 488, 40 κ. ἐξ.

21. Πβ. παρὰ Σουίδα, s.v. : «Διόνυσος» (= Π [1931] 111, 13 - 15 ὑπ' ἀριθ. 1185, Adler).

22. Βλ. G. Kazarow, ἐνθ' ἀν., 492, 9 κ. ἐξ. Βασσάρα (θρακ. λέξις) = ἀλώπηξ ἢ ἀλωπεκὴ = φόρεμα τῶν Βασσαρίδων.

23. Βλ. O. Kern ἄρθρον : «Die Dionysosweihen» ἐν R.E., XVI² (1935) 1290, 49 κ. ἐξ.

24. Ὀμ. Ἰλ. Ζ 130 - 140.

25. Βλ. K. I. Μερεντίτου, Ὁ θάνατος τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Θράκης Λυκούργου ἐν τῇ κλασσικῇ γραμματείᾳ ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 6. Ὁ Λυκούργος ἦτο βασιλεὺς τῶν Ἡδωνῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν γνωστοὶ διὰ τὴν ὀργιώδη λατρείαν τοῦ Βάκχου. Ἡ Ἡδωνὶς ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Στρυμόνος μέχρι τοῦ Νέστου, κατελάμβανε δηλαδὴ τὴν σημερινὴν περιοχὴν Ζίχνης καὶ Δράμας μέχρι τῆς παραλίας. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον, γράφει ὁ Κων/νος Γ. Κουρτίδης (τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μυστήρια, ἐν Ἀθήναις 1934, σ. 62), πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι κρύπτεται τὸ φυσικὸν γεγονός, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ σκληρὸς καὶ ἀπηνῆς θρακικὸς χειμὼν καταδιώκει ἀγρίως τὴν θερινὴν βλάστησιν καὶ τὴν ἀμπελοργίαν. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ μῦθος οὗτος σημαίνει τὴν ἀποστροφὴν κατὰ τῆς μέθης, τὴν ὁποίαν εἰσήγαγεν ὁ Διόνυσος διὰ τοῦ οἴνου.

Λυκούργου καὶ τῆς διαμάχης του πρὸς τὸν Διόνυσον ἀναγινώσκωμεν λεπτομερείας εἰς τὴν ἀνωτέρω παραπεμφθεῖσαν ἐργασίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Μερκεντίτου. Ἐν σελ. 35 τῆς ἐργασίας ταύτης ἀναγινώσκωμεν τὰ ἑξῆς: «Τὸν ἐγκλεισμόν ἢ τὴν κάθειρξιν τοῦ Λυκούργου ἐν βραχῶδει τινὶ σπηλαίῳ ἔδραματούργησε πιθανώτατα ὁ Αἰσχύλος ἐν ὄψει τῆς ἐν Θράκῃ κυρίως ὑφισταμένης πίστεως περὶ περαιτέρω βιώσεως τοῦ ἥρωος ἐν τινι πετρώδει καὶ καταγείῳ τόπῳ τοῦ Αἴμου. Ἐγκλεισθεὶς ἐνταῦθα ὁ Λυκοῦργος ἐξηφανίσθη κατὰ τρόπον μυστηριώδη. Διὰ τοῦ ἐγκλεισμοῦ τούτου ἐξέτισεν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἡδωνῶν τὴν ποινὴν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀσεβῆ συμπεριφορὰν ἔναντι τοῦ Διονύσου. . . Ὑπῆρχεν ὄντως παρὰ τοῖς Θραξίν ἥρωας τις Λυκοῦργος οὐσίας συγγενοῦς πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ Διονύσου. Τὴν πληροφορίαν ἐκείνην, καθ' ἣν ἔορταί τινες τῶν Θρακῶν, τὰ Κοτύττια δηλαδὴ καὶ τὰ Βενδίδεια,²⁶ ὅμοιοι ἦσαν ἀντιστοίχοις ἔορταῖς τῶν ἀποίκων αὐτῶν Φρυγῶν, κατακλείει ὁ Στράβων, X 3, 16 (= p. 722A. = p. 471 C. = II [1847] 385 κ. ἔξ. Kramer) διὰ τῶν λέξεων: «καὶ τὸν Διόνυσον δὲ καὶ τὸν Ἡδωνὸν Λυκοῦργον συνάγοντες εἰς ἐν τὴν ὁμοιοτροπίαν τῶν ἱερῶν αἰνίττονται».

Οἱ προῖστορικοὶ λοιπὸν Θραῖκες ἐδημιούργησαν πρωτόγονον θρησκείαν, ἣτοι «Μῦθον», μὲ πολλὰ θρακικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια διεδόθησαν κατόπιν εἰς τὴν Ν. Ἑλλάδα. «Ἀπὸ τῆς Θράκης βρῆ παιδιὰ κ' ἀπὸ τὴν Πιερίᾳ ἐβγῆκεν ἡ θρησκεία», τραγουδεῖ ὁ Βιζυηνός.²⁷ Αἱ Μοῦσαι καὶ ἡ ποίησις τοῦ μυθικοῦ Ὀρφῆως ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Θράκην.²⁸ Θραῖκες ὠδήγησαν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Κολχίδα καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἦλθε νὰ κλέψῃ τὰ ἄλογα τοῦ Διομήδους,²⁹ ἵνα μεταφέρῃ ταῦτα ἀπὸ τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἱερὰ γῆ τῆς Θράκης ἐγνώρισε παναρχαίους βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας ὡς καὶ αὐοιδοῦς ραψωδοῦς.³⁰

26. Ἐορτὴ τελομένη ἐν Πειραιεὶ πρὸς τιμὴν τῆς θρακικῆς θεᾶς Βενδίδος κατὰ τὴν 19ην ἢ 20ὴν τοῦ μηνὸς Ἐπριλίου (Μάϊον - Ἰούνιον). Ἀπὸ τῶν Κοτυττίων, ἀναφέρει ὁ Στράβων, φαίνεται ὅτι εἶχον τὴν καταγωγὴν καὶ τὰ ὄρφικα (X, 370).

27. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία Θράκη ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Δουναβίου μέχρι τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ Σηλυμβρία, Βιζύη, Μεσημβρία, Ἀμφίπολις, Κρηνίδες, Νεάπολις (σημερινὴ Καβάλα), Μαρώνεια, Μάδυτος, Σηστός, εἶναι ἀρχαῖαι θρακικαὶ πολιτεῖαι.

28. Ἡ συνοδεία τοῦ Ὀρφῆως, ὅστις ἐκοίμιζε τὰ πάντα μὲ τὴν ἀρμονίαν του, (Βάχαι, Μαινάδες, Βασσαρίδες κ.λπ.) καὶ ὅλος ἐν γένει ὁ μυθικὸς κόσμος τῆς λατρείας τῶν ἀρχαίων Θρακῶν εἶχε σχέσιν μὲ ἄντρα καὶ σπήλαια, ἅτινα καὶ ἐξῆπτον τὴν φαντασίαν τῶν ποιητῶν.

29. Ὁ Διομήδης ἦτο μυθικὸς βασιλεὺς τῶν Βιστώνων, λίαν μαχητικοῦ ἔθνους τῆς Θράκης. Ἐφονεύθη ὡς γνωστὸν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους, ὅτε οὗτος κατὰ προτροπὴν τοῦ Εὐρυπύλου μετέβη εἰς τὴν Θράκην, ἵνα μεταφέρῃ εἰς τὰς Μυκῆνας τοὺς ἵππους του, εἰς οὓς καὶ ἐρρίφθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους πρὸς κατασπαραγμὸν.

30. Ὁ κιθαρωδὸς Λίνος, ἀδελφὸς τοῦ Ὀρφῆως ὡς καὶ ἄλλοι Θραῖκες ραψωδοὶ :

Τὰ θρακικά ὅμως ἔθνη (φυλαί)³¹ ποτὲ δὲν ἀπετέλεσαν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡγεμονίαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηῶν ἢ τῆς Σπάρτης.

Ἡ λέξις θρησκεία, κατὰ μίαν ἄποψιν, παράγεται ἐκ τοῦ «Θρήξ» καὶ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν Θράκην. «Ἀπὸ δὲ τοῦ μέλους καὶ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῶν ὀργάνων καὶ ἡ μουσικὴ πᾶσα Θρακία καὶ Ἀσιᾶτις νενόμισται» δῆλον δ' ἐκ τῶν τόπων, ἐν οἷς αἱ Μοῦσαι τετίμηται· Πιερία γὰρ καὶ Ὀλυμπος καὶ Πίμπλα καὶ Λεϊβήθρον τὸ παλαιὸν ἦν θράκια χωρία καὶ ὄρη, νῦν δὲ ἔχουσι Μακεδόνες· τὸν τε Ἐλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρηῶνες οἱ τὴν Βοιωτίαν ἐποικησάντες... οἱ τ' ἐπιμεληθέντες τῆς ἀρχαίας μουσικῆς Θρηῶνες λέγονται, Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος καὶ Θάμυρις.³² Ὅχι μόνον μέρη τῆς Ν. Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Μακεδονία κατὰ τὸν Στράβωνα καταρκεῖτο ἀπὸ Θρηῶνας. Ἡ Ἰμβρος, ἡ Θάσος, ἡ Σαμοθράκη, ἡ Λήμνος, ἦσαν ὀνομασθαὶ διὰ τὰ τελούμενα ἐν αὐταῖς μυστήρια. Ὁ θεὸς τοῦ οἴνου, ὁ Διόνυσος - Βάκχος, ἐστεμμένος μὲ κλήματα ἐδέσποξε τῆς θρακικῆς αὐτῆς χώρας τῶν μυστηρίων, τῆς μητρὸς τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν ἰδεῶν.³³ Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Πλάτων κάμνουν μνεῖαν τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης, ἥτις ἦτο κατ' ἐξοχὴν κέντρον θρησκευτικῆς ζωῆς ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Β. Ἑλλάδος διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μέχρι τῆς βορειοδυτικῆς Μ. Ἀσίας. Τὸ ἱερὸν τοῦτο κέντρον ἦτο ἀνοικτὸν δι' ὅλους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κέντρον τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων.³⁴ Ἄλλως τε τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια³⁵ ἰδρύθησαν ὑπὸ τοῦ Θρακῆς Εὐμόλ-

Μουσαῖος, Εὐμόλοπος, Θάμυρις. Βλ. Ziegler ἄρθρον: «Ὀρφεύς» ἐν R.E., XVIII 1 (1939) 1225, 17 κ.ἐξ. καὶ στήλ. 1227, 47 κ. ἐξ.

31. Ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὸ Δ' βιβλίον του καταμετρεῖ τὰ ἔθνη τῆς Θράκης. Κατ' οὐσίαν ὅμως οἱ Θρηῶνες ἦσαν ἐν ἔθνος καὶ ὄχι ἔθνη, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ Στράβων [VII 7, 1 (= p. 321 C. = II (1847) 57 Kramer)]. Ὁ Στράβων ἀναφέρει τοὺς Δακοὺς, οἵτινες ἦσαν θρακικὸν φύλον καὶ ὁμόγλωσσοι τοῖς Γέταις [Στράβωνος VII 3, 13 (= p. 468 A. = p. 305 C. = II (1847) 29 Kramer)], οἱ δὲ Γέται ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου ἤδη κατατάσσονται εἰς τοὺς Θρηῶνας «Θρηϊκῶν ἀνδρείοτατοι καὶ δικαιοτάτοι (Ἡρόδ. IV 93)». Ὑπὸ τῶν Γετῶν τῆς Θράκης ἐλατρεύετο ὁ μυθικὸς Ζάμολξις, ὅστις κατὰ τὴν παράδοσιν ἐχρημάτισε μαθητῆς τοῦ Πυθαγόρου. Ἐμνήθη εἰς τὰ μυστήρια τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων ἐπισκεφθεὶς τὴν χώραν των. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ Γέται ἐπίστευον ὅτι μετὰ τὸν θάνατον μεθίστανται πρὸς τὸν Ζάμολξιν.

32. Στράβων X 3, 17 (= p. 722 A. = p. 471 C. = II (1847) 386 Kramer). Βλ. καὶ Ziegler ἄρθρον: «Ὀρφεύς» ἐν R.E., XVIII 1 (1939) 1225, 17 κ.ἐξ., 1227, 47 κ. ἐξ.

33. Περὶ τῶν μυστηρίων βλ. λεπτομερέστατον ἄρθρον τοῦ O. Kern, ἐν R.E., XVI² (1935) 1209 = ἐνθ' ἄν. στήλ. 1209, 30 - 1314, 67.

34. Βλ. Καρόλου Λέμαν, Σαμοθράκη (μετάφρ. Χρ. Ἰ. Ἀποστολίδη) 1954, σ. 11 κ.ἐξ., σ. 16, 18, ἐνθα περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν μυστηρίων Ἐλευσίνιος καὶ Σαμοθράκης. Περὶ τῆς μνήσεως βλ. σ. 20 κ.ἐξ.

35. Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ O. Kern, ἐνθ' ἄν., στήλ. 1211 κ. ἐξ. Βλ. καὶ O. Kern: Die

που, καθ' ὅσον ἡ ὀργιώδης λατρεία τοῦ Διονύσου ἀπὸ τῆς Θράκης διεδόθη εἰς τὰς νοτίους ἑλληνικὰς χώρας. Ἐπομένως τὰ μυστήρια εἶναι θρακικῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ ὁ Διόνυσος, τοῦ ὁποῦ ἡ λατρεία γεννηθεῖσα ἀνὰ τὰς πεδιάδας τῆς Θράκης ἀπετέλεσεν ἕν τῶν ἀρχαιοτέρων μυστηρίων τῆς Ἑλλάδος.

Περὶ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης λέγει ὁ Στράβων τάδε: «Ὅτι τοὺς ἐν τῇ Σαμοθράκῃ τιμωμένους θεοὺς εἰρήκασι πολλοὶ τοὺς αὐτοὺς τοῖς Καβείροις, οὐδ' αὐτοὺς ἔχοντες λέγειν τοὺς Καβείρους, οἳ τινὲς εἰσι...».³⁶ Πολλοὶ δηλαδὴ λέγουσι ὅτι οἱ τιμώμενοι θεοὶ τῆς Σαμοθράκης εἶναι οἱ Κάβειροι,³⁷ ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ μᾶς εἴπουν, τί ἦσαν αὐτοὶ οἱ Κάβειροι.³⁸ Εἶναι πρόβλημα διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἂν ἡ λατρεία τῶν Καβείρων ἀνεφάνη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἢ τὴν Σαμοθράκην.³⁹ Ὁ τύπος τῶν μυστηρίων καὶ αἱ τελεταὶ τῆς μυσήσεως ἦσαν κατ' οὐσίαν αἱ αὐταί. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἰαμβλίχου ἤντησε ἐκ τῶν Καβειρίων μυστηρίων μέρος τῶν θεωριῶν τοῦ καὶ ὁ Πυθαγόρας. Ἐπιτὸς τῆς Σαμοθράκης ἡ λατρεία τῶν Καβείρων ἦτο διαδεδομένη καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὰς Ἀθήνας, Λῆμον καὶ Ἰμβρον.⁴⁰ Ἡ ἀρχὴ τῶν τελετῶν καὶ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης ἀπεδίδοτο εἰς τὸν Ὀρφέα,⁴¹ ὅθεν καὶ τὸ ἱερὸν τῶν Καβείρων ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱερὸν ἄσυλον.⁴²

Θεμελιώδης φιλοσοφικὴ διδασκαλία τῶν Καβειρίων μυστηρίων ἦτο τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ καθάρσεως αὐτοῦ. Εἰς τὰ Καβείρια τῆς Σαμοθράκης ἐμνοῦντο ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ἡ δὲ ψυχικὴ κάθαρσις ἦτο ὑποχρεωτικὴ.⁴³ Ὁ αὐλός, τὰ τύμπανα, τὰ κύμβαλα, αἱ ἰαχαὶ καὶ ὁ ἔξαλλος ἐνθουσιασμός ἦσαν κοινὰ γνωρίσματα εἰς τὰ Διονύσια, εἰς τὰ Καβείρια καὶ εἰς τὰς ἐν Φρυγίᾳ τελετὰς τῶν Κορυβάντων πρὸς τιμὴν

Religion der Griechen, II, Berlin 1935, σ. 182 κ.ἐξ. Τὸ ἔργον εἶναι τρίτομον (I 1926. III 1938).

36. Στράβων VII Fragm., 51 (= p. 511 A. = p. 331 C. = II (1847) 88 Kramer)

37. Ἐν Σουίθ. ἀναγινώσκωμεν: Καβειρῶν πόλις. καὶ Κάβειροι, ὄνομα ἔθνους. σημαίνει δὲ καὶ δαίμονας (= III (1933) 1, 10 - 11 ὑπ' ἀριθ. 6 Adler).

38. Περὶ τῶν Καβειρίων μυστηρίων καὶ τῆς προελεύσεως τῆς λέξεως βλ. Ἀχιλ. Θ. Σαμοθράκη, Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης, Ἀθήναι 1963², σ. 276 κ. ἐξ. ὡς καὶ Κ.Γ. Κουρτίδου, Τὰ ἀρχαῖα ἑλλ. μυστήρια, ἐνθ' ἄν., σ. 30 κ. ἐξ.

39. Βλ. καὶ Ἀχιλ. Θ. Σαμοθράκη, ἐνθ' ἄν., σ. 278, 279.

40. Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ O. Kern, ἐνθ' ἄν. στήλ. 1275, 30 κ. ἐξ.

41. Βλ. περὶ τῶν ὄρφικῶν τελετῶν O. Kern, ἐνθ' ἄν. στήλ. 1279, 21 κ.ἐξ.

42. Πρβλ. Κ. Γ. Κουρτίδου, Τὰ ἀρχαῖα ἑλλ. μυστήρια, ἐνθ' ἄν. σ. 19. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι κατάμεστον πληροφοριῶν περὶ τῶν μυστηρίων τούτων.

43. Περὶ τῆς μυσήσεως βλ. Κ. Γ. Κουρτίδου, ἐνθ' ἄν., σ. 41.

τῆς Ρέας, πράγμα ὑπερ δεικνύει τὴν συγγένειαν καὶ τὴν ἀρχικὴν προέλευσιν ὄλων τούτων τῶν θρακοφρυγικῶν ἑορτῶν. Ἀπὸ τὴν παράφορον αὐτὴν λατρείαν προήλθε ὁ διονυσιακὸς μυστικισμός.⁴⁴

Περὶ τῶν Ὀρφικῶν⁴⁵ γνωρίζομεν ἐλάχιστα. Τὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἄφησαν, εἶναι ἀκρωτηριασμένα. Γνωρίζομεν ὅτι ἐλάτρευον τὸν Διόνυσον καὶ ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ζαγραιῶ Διονύσου ἦτο καθαρῶς ὄρφικῆς προελεύσεως. Διεργήθησαν τοὺς ὀμηρικοὺς καὶ τοὺς ἠσοιδεῖους ὕμνους, οἱ ὅποιοι ἀνεφέροντο εἰς τὴν κοσμογονίαν καὶ τὴν θεογονίαν. Τὰ ὄρφικὰ δόγματα ἀνεπτύχθησαν, καθ' ὃν χρόνον ἤκμασαν ὁ Ζάμολξις, ὁ Φερεκύδης ὁ Σύριος καὶ ὁ Πυθαγόρας, ἐπέδρασαν δὲ ἐπὶ τῶν ἑλευσινίων μυστηρίων. Πρωταρχικὸν μέλημα τῆς θεωρίας τῶν Ὀρφικῶν ὑπῆρξε ἡ ἐξήγησις τοῦ κόσμου καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἰδέα τῆς ἁρμονίας ἦτο κατ' οὐσίαν ἰδέα ὄρφικῆ καὶ ὁ ἀσκητισμὸς ἦτο παρὼν εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τὴν μορφὴν καθαρῶν, ἐξαγνισμῶν καὶ χρησμῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου ἐπῆλθε σύγχυσις τῶν ὄρφικῶν καὶ τῶν πυθαγορείων δογμάτων, εἰς πολλὰ δὲ σημεῖα εὐρέθη ταυτότης ἀπόψεων, ὡς εἰς τὸ θέμα τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς μετεμψυχώσεως. Καὶ εἰς τοὺς Ὀρφικοὺς ὡς καὶ εἰς τοὺς Πυθαγορείους ἐπεβάλλετο αὐστηρῶς νὰ μὴ τρώγουν κυάμους.⁴⁶ Τὸ μεταφυσικὸν σκότος καὶ τὸ μέγα αἰνίγμα τοῦ θανάτου κυριαρχοῦν καὶ ἐδῶ. Ὁ Ὀρφεὺς ἠθέλησε νὰ ἀποσπάσῃ τὴν σύζυγόν του Εὐρυδίκην ἀπὸ τὸν Ἄδην, δηλαδὴ ἐπεχείρησε νὰ ἀπομακρύνῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν καὶ τὸν τρόμον τοῦ θανάτου. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἐπιθυμία τοῦ Ὀρφέως νὰ ἴδῃ τὴν Εὐρυδίκην, ὥστε δὲν ἐκρατήθη καὶ ἔστρεψε νὰ τὴν ἴδῃ. Οὕτω τὴν ἔχασε διὰ παντός.⁴⁷ Ἐκαμε

44. Ἄριστον τὸ ἔργον τοῦ Bengt Hemberg : Die Kabiren, Uppsala. 1950. Περιέχει πλείστας ὄσας λεπτομερείας ἐρειδομένας κατ' ἐπιστημονικὸν τρόπον ἐπὶ τῶν πηγῶν. Περὶ τῶν μεγάλων θεῶν τῆς νήσου Σαμοθράκης βλ. σ. 49 κ. ἐξ. Περὶ τῆς λατρείας καὶ τοῦ ἱερατείου σ. 104 κ. ἐξ., 118 κ. ἐξ. Περιέχει ἐπίσης λίαν κατατοπιστικούς χάρτας, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν ὅλα τὰ μέρη ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο διαδεδομένη ἡ λατρεία τῶν μυστηρίων τούτων. Ἐν τέλει τοῦ ἔργου παρατίθεται ἐκτενεστάτη βιβλιογραφία. Τὸ ὅλον ἔργον προσδίδει μεγίστην τιμὴν καὶ φιλολογικὴν ἀξίαν εἰς τὸν συγγραφέα.

45. Βλ. ἄρθρον τοῦ R. Keydell : « Ἡ ὄρφικὴ ποίησις » ἐν R.E., XVIII 2 (1942) στήλ. 1321 - 1341, 44. Περὶ τῶν ἀπολεσθέντων ποιημάτων ἄρθρον τοῦ K. Ziegler ἐν R.E. XVIII 2 (1942) στήλ. 1341, 47 - 1417, 11. Βλ. ἐπίσης τὸ ἐκ 400 σελίδων συγκείμενον ἄριστον ἔργον τοῦ Otto Kern. : Orphicorum Fragmenta, Berlin 1922. Ἐν αὐτῷ βλ. πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν ἐν σσ. 345 - 350, ἧτις εἶναι λίαν ἀξιόλογος.

46. Βλ. σχετικῶς Ziegler, ἐνθ' ἀν. στήλ. 1383, 8 κ. ἐξ. ὡς καὶ K. Kerényi : Pythagoras und Orpheus, Amsterdam 1940.

47. Ἡ κατὰ βλασις τοῦ Ὀρφέως εἰς τὸν Ἄδην, ἡ ἐπαναφορὰ τῆς Εὐρυδίκης εἰς τὸν κόσμον καὶ ὁ ἐξαφανισμὸς αὐτῆς εἶναι κατὰ τοὺς μυθολόγους ποιητικὸς συμβολισμὸς τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὅλη ἡ μυθολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (βλ.

δηλαδή ὅ,τι καὶ ὁ Προμηθεύς, δι' ὃ καὶ κατὰ μίαν παράδοσιν μαρτυρουμένην ὑπὸ τοῦ Πανσανίου κατεκεραυνώθη ὑπὸ τοῦ Διός, ἦτοι ἔσχεν ἀκριβῶς τὴν τύχην τοῦ Προμηθέως.⁴⁸

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν κοσμογονίαν τῶν Ὀρφικῶν⁴⁹ θὰ εἴπωμεν μόνον ὅτι ὁ μυθικός ἦρως καὶ ποιητὴς Ὀρφεύς εἶχε ὡς πεδῖον τῆς δράσεώς του τὴν πεδιάδα τοῦ Ἑβρου. Ἦτο ἄριστος κιθαρωδὸς τελειοποιήσας τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος χαρισθεῖσαν λύραν.⁵⁰ Ἀπὸ τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Αἰσχύλου μέχρι τοῦ Βεργιλίου καὶ τοῦ Ὀρατίου οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐξύμνησαν τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως, ἦτις συνεικνείει ὄχι μόνον τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἄφυχα στοιχεῖα τῆς φύσεως. Οἱ λίθοι ἐκινουῦντο, τὸ ὕδωρ τῶν ποταμῶν ἴστατο καὶ τὰ δένδρα ἐκλύον τὰς κορυφὰς των, ἵνα ἀκούσῃ τῆς θείας μελωδίας του.⁵¹ Ἡ μελωδία του αὐτὴ ἀπέτρειπε κατὰ τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν τρομερὰν θύελλαν, ἀκινητοποιήσας τὰς Συμπληγάδας πέτρας καὶ ἀπεκοίμησε τὸν Δράκοντα, ὅστις ἐφύλασσε τὸ χρυσόμαλλον δέρας.⁵² Ἐξ Αἰγύπτου μετέφερε εἰς τὴν Θράκην τὸν μῦθον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ἄδου, τὸ δόγμα τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τὴν ταφήν.⁵³

καὶ Ziegler ἄρθρον : «Ὀρφεύς» ἐν R.E. XVIII 1 (1939) 1268, 37 κ. ἐξ. ὡς καὶ Ziegler ἄρθρον «ὄρφικὴ ποίησις» ἐν R.E., XVIII 2 (1942) 1391, 15 κ. ἐξ.).

48. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ὀρφέως βλ. Ἀχιλ. Σαμοθράκη, σ. 396, 397.

49. Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ ἔργον τοῦ Κ. Γ. Κουρτίδου, Τὰ ἀρχ. ἑλλ. μυστήρια, ἐνθ' ἀν. σ. 128 κ. ἐξ.

50. Βλ. Ziegler ἄρθρον «Ὀρφεύς» ἐν R.E., ἐνθ' ἀν. 1247, 14 κ. ἐξ. καὶ 1296, 42 κ. ἐξ.

51. Πρβλ. Ἀχιλ. Θ. Σαμοθράκη, Λεξικὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν τῆς Θράκης, ἐνθ' ἀν., σ. 394, ἐθα καὶ οἱ στίχοι τοῦ Ἀριστοφάνους διὰ τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λύρας τοῦ Ὀρφέως. Βλ. ἐπίσης καὶ Ziegler ἄρθρον «Ὀρφεύς» ἐν R.E., ἐνθ' ἀν., 1303, 26 - 34.

52. Βλ. Ziegler ἄρθρον «Ὀρφεύς», ἐνθ' ἀν. 1254, 10 κ. ἐξ. Τὸν Ὀρφέα ὡς μάγον, μάντιν καὶ θεολόγον ἀναπτύσσει ὁ Ziegler εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον 1261, 40 κ. ἐξ.

53. Βλ. καὶ Ziegler ἄρθρον «Ὀρφεύς», ἐνθ' ἀν., 1264, 22 κ. ἐξ. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ὀρφέως βλ. 1281, 67 κ. ἐξ. Ἀρχαίαν καὶ σύγχρονον βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ Ὀρφέως βλ. εἰς τὸ ἄρθρον «Ὀρφεύς» τοῦ Ziegler. ἐν R.E., XVIII 1 (1939) 1201 - 1203, 55. Λεπτομερέστατον κατὰ ἄριστον τρόπον εἶναι τὸ ὅλον ἄρθρον. Ἡ σημασία τῆς παρατηρήσεως τοῦ Κικέρωνος [nat. deor. I 107] : «Orpheum poetam docet Aristoteles numquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagorei ferunt cuiusdam fuisse Cercopis; at Orpheus, id est imago eius ut vos vultis, in animum meum saepe incurrit» εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἠρνεῖτο τὴν ὑπαρξιν τοῦ ποιητοῦ Ὀρφέως, ὄχι τοῦ ἀνθρώπου Ὀρφέως (βλ. Ziegler ἄρθρον, ἐνθ' ἀν. 1213, 24 - 32). Ὁ Ὀρφεύς ἐθεωρεῖτο ὕφ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων ὁ ἀρχηγέτης τῆς θρησκείας τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν. Κατὰ τὴν κρατουσαν παράδοσιν ἦτο υἱὸς τοῦ Οἰάγου, βασιλέως τῆς Θράκης. Τὰ χῶματα τῆς παλαιστάτης Θράκης κρύπτουν πολλὰ ἀρχαῖα προϊστορικὰ καὶ κλασσικὰ κατάλοιπα. Ἡ περιοχὴ τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως ὑπῆρξε ἡ χῶρα τῶν ἀρχαίων Κικόνων καὶ ἡ πατρίς τοῦ Ὀρφέως. Μόνον κατὰ τὸν Σουΐδαν ἡ χῶρα τῆς Βισαλτίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τῆς Χαλκιδικῆς

Τὸ σῶμα κατὰ τὸν Ὀρφισμὸν εἶναι φυλακὴ τῆς ψυχῆς, ἰδέαν τὴν ὁποίαν συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος. Εἰς τὴν ἀρχαίαν χριστιανικὴν ζωγραφικὴν ἢ μορφὴ τοῦ Ὀρφέως συμβολίζει τὸν Χριστόν.⁵⁴ Ἡ μορφὴ τοῦ Ὀρφέως ὁμοιάζει ἄλλως τε πρὸς τὸν Καλὸν Προμῆνα τῶν προβάτων, διακρίνεται δὲ προσέτι καὶ διὰ τὴν πρόσκαιρόν της κάθοδον εἰς τὸν Ἄδην.

Τῶν ἔλευσινίων μυστηρίων ἰδρῦται πλὴν τῆς Δήμητρος ἐθεωροῦντο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ Θραῖκες Εὐμόλπος καὶ Μουσαῖος. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς γράφει περὶ τῶν μυστηρίων τῶν Θρακῶν:

«Κιθαιρῶν δὲ ἄρα, καὶ Ἑλικῶν, καὶ τὰ Ὀδρυσῶν ὄρη,
καὶ Θρακῶν τελεστήρια, τῆς πλάνης τὰ
μυστήρια, τεθείεται καὶ καθύμνηται.⁵⁵

Ὁ Ὀρφεὺς ἐθεωρεῖτο ὁ πρῶτος ἐπίσημος εἰσηγητὴς τῶν μυστηρίων εἰς τὴν Ἑλλάδα.

«Λέγεται ὡς Ὀρφεὺς Θραῖξ πρῶτος τεχνολογῆσαι
τὰ Ἑλλήνων μυστήρια. Καὶ
τὸ τιμᾶν θεὸν θρησκεύειν ἐκάλεσαν, ὡς
Θρακίας οὔσης τῆς εὐρέσεως.⁵⁶

Ὁ Ὀρφεὺς καὶ ὁ Μουσαῖος, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐκ τῶν ἀρίστων ἀρχαίων ὄρχηστῶν, ἐθεώρησαν ὅτι ἡ μῆσις πρέπει νὰ γίνεταί με ρυθμὸν καὶ ὄρχησιν· «ὅτι τελετὴν οὐδὲ μίαν ἀρχαίαν ἔστιν εὐρεῖν ἄνευ ὄρχησεως, Ὀρφέως δηλαδὴ καὶ Μουσαίου, τῶν τότε ἀρίστων ὄρχηστῶν, καταστησαμένων αὐτάς, ὡς τι

καὶ δυτικῶς τοῦ Στρυμῶνος ἀποκαλεῖται πατρίς τοῦ Ὀρφέως. Ἀνατολικῶς τοῦ Παγγαίου μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου καὶ τοῦ Ἐβρου κεῖται ἡ χώρα τῶν Κικόνων (περὶ τῆς χώρας τῶν Κικόνων βλ. καὶ Ὀμ. Ἰλ. Β, 846 καὶ Ὀμ. ὁδ. Ι, 39). Νέα τεκμήρια ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας παραθέτει περαιτέρω ὁ Ziegler εἰς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἄρθρον του «Ὀρφεὺς», 1234, 47 κ. ἐξ. περὶ τῆς χώρας τῶν Κικόνων ὡς πατρίδος τοῦ Ὀρφέως. Ὁ Ziegler γράφει: «Die gesamte antike Überlieferung ist darin einhellig, Thrakien als die Heimat, die Geburts- und vorwiegend auch als die Grabstätte des O. und ihn selbst in den verschiedensten Formen als einen Thraker zu bezeichnen. Die Zeugnisse beginnen im 5. Jhdt. (1228, 15 κ. ἐξ. τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρου). Περαιτέρω παραθέτει ὁ Ziegler τὰ τεκμήρια ἐκ τῆς ἀρχαίας γραμματείας πρὸς ἰσχυροποίησιν τῆς θεωρίας αὐτῆς περὶ τῆς Θράκης ὡς πατρίδος τοῦ Ὀρφέως» «Das älteste Zeugnis über die Heimat des O. gibt die Alkestis des Euripides - im J. 438, also gleichzeitig mit dem attischen Relief - 967 : Ὁρήσσαις ἐν σανίσιν τὰς Ὀρφέα κατέγραψεν γῆρυς (1229, 27 κ. ἐξ.).

54. Βλ. Ziegler, ἔνθ' ἀν. ἐν R.E., XVIII 1, 1314, 21 κ. ἐξ.

55. Βλ. Κλήμ. Ἀλεξ. Πρωτ. 1 (= P.G., 53 A Migne).

56. Σουτδ. s.v. : «θρησκεύειν» [= Π (1931) 728, 12 - 15 ὑπ' ἀριθ. 486 Adler]. Βλ. καὶ Ziegler, ἔνθ' ἀν. ἐν R.E., 1263, 36 κ. ἐξ. Περὶ τοῦ Ὀρφέως βλ. καὶ μονογραφίαν τοῦ O. Kern : Orpheus, Berlin 1920.

κάλλιστον και τοῦτο νομοθετησάντων, σὺν ρυθμῷ και ὀρχήσει μνεῖσθαι. ὅτι δ' οὕτως ἔχει, τὰ μὲν ὄργια σιωπᾶν ἄξιον τῶν ἀμνητων ἔνεκα, ἐκεῖνο δὲ πάντες ἀκούουσιν, ὅτι τοὺς ἐξαγορεύοντας τὰ μυστήρια ἐξορχεῖσθαι λέγουσιν οἱ πολλοὶ (βλ. Λουκ. περὶ ὀρχήσ. 15)».

Τὸ βασικὸν στοιχεῖον τῆς λατρείας τῆς Ἐλευσίνος ἦτο ὁ μῦθος τῆς Δήμητρος και τῆς κόρης της Περσεφόνης.⁵⁷ Ὁ μῦθος εἶναι συμβολικὴ παράστασις τῆς ἱστορίας τῆς ψυχῆς, τῆς καθόδου της εἰς τὴν ὕλην, τῶν παθημάτων της και τῆς ἐπιστροφῆς της εἰς τὴν αἰωνιότητα. Ὁ μῦθος αὐτὸς τῆς ψυχῆς κατέχει κεντρικὴν θέσιν εἰς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἣ ὁποία τὸν διέπλασε και τὸν διεμόρφωσε. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε κυρίως ἡ ἰδέα περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὁ Πλάτων ὀμιλεῖ μὲ σεβασμὸν διὰ τὰ μυστήρια και τοὺς διδασκάλους τῆς μνήσεως, διότι ἡ σοφία τῶν μυστηρίων εἶχε ἀκριβῶς φιλοσοφικὴν σημασίαν. Εἰς τὸ δράμα τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὴν ὁποίαν συμβολίζει ὁ μῦθος τῆς Δήμητρος και τῆς Περσεφόνης, γίνεται μῆσις,⁵⁸ ἵνα ἐννοήσῃ ὁ μουσόμενος ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ἀναγέννησις. Ἡ ψυχὴ (Περσεφόνη) ἀναβαίνει πρὸς τὴν πηγὴν της (Δημήτηρ). Πέριξ τῆς ἰδέας αὐτῆς ὁ Πλάτων θὰ στρέψῃ πολὺ τὴν σκέψιν του. Ἡ θεωρία τῆς ἰδέας, ὁ αἰσθητὸς κόσμος, ἡ ἐννοία τῆς ἀναμνήσεως, ἡ διαλεκτικὴ και τὸ μέγιστον μάθημα, ὅλα κινουῦνται εἰς αὐτὴν τὴν βασικὴν κίνησιν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν πηγὴν της. Εἰς τοὺς Νεοπλατωνικοὺς ἀργότερον τοῦτο θὰ γίνῃ ἀκόμη ἔντονον. Ἡ πηγὴ ἐδῶ εἶναι τὸ Ἐν. Ὁ Χριστιανισμὸς κατόπιν θὰ δώσῃ τὸ ἰδικόν του περιεχόμενον εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο παλαιὸν σχῆμα. Ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν θεῖαν μακαριότητα εἰς τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας, ἡ ἀτελεύτητος πάλη του μὲ τὴν φύσιν και τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς, ἡ νοσταλγία του διὰ τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐδαιμονίαν, ἡ ἔλευσις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὑπερνίκησις τοῦ θανάτου διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἄρσις τοῦ μεγάλου χάσματος μεταξὺ ἀνθρώπου και Θεοῦ, ἡ καταλλαγὴ και ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πηγὴν του, ὅλα αὐτὰ κινουῦνται πέριξ αὐτοῦ τοῦ βασικοῦ σχήματος, κατὰ τὸ ὅποιον ἡ ψυχὴ νοσταλγεῖ τὴν πηγὴν της και προσπαθεῖ ἐντὸς τῆς ἱστορίας νὰ πλησιάσῃ πρὸς αὐτήν. Τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ μυστήρια

57. Ὁ Ζεὺς ἀνεκάλεσε ἀπὸ τὸν Ἄδην τὴν Περσεφόνην, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μείνῃ αὐτὴ πλησίον τοῦ Πλούτωνος ἐπὶ ἓν τέταρτον τοῦ ἔτους, τὸ ὅποιον συμβολίζει τὸν σπέρρον πρὸ τῆς βλαστῆσεως του. Ἐχομεν και ἐδῶ τὸ δράμα τοῦ σφάλματος και τῆς ἀπολυτρώσεως ὑπὸ ἑλληνικὴν μορφήν, τὸ ὅποιον δράμα ἐκφράζουν ἐπίσης μὲ τὸν τρόπον των ἡ παραβολὴ τοῦ σπηλαιου τοῦ Πλάτωνος, ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἡ λύτρωσις εἰς τὴν Κ. Διαθήκην και ἡ σύγχρονος φιλοσοφία τοῦ Ὑπαρξισμοῦ.

58. Περὶ τῆς μνήσεως ταύτης βλ. Κ. Γ. Κουρτίδου, *Τὰ ἀρχ. ἑλλ. μυστήρια*, ἐνθ' ἀν. σ. 179 γ. ἐξ. Βλ. και Ο. Kern ἄρθρον ἐν R.E., XVI 2 (1935) 1263, 51 γ. ἐξ.

καὶ αἱ ἱερὰ τελετὰ εἶχον φιλοσοφικὴν σημασίαν, διότι περιστρέφοντο περὶ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ καθάρσεως αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο πολὺ δικαίως ἡ γῆ τῆς Θράκης ἀποκαλεῖται ἱερὰ καὶ θεωρεῖται ἡ πατρίς τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας. Τὰ μεγάλα μυθικὰ τῆς δράματα — εἰς τὸ βάθος τόσο ἀληθινὰ — ἐγονιμοποίησαν μετέπειτα ὅλα τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέδωσαν πλεόν αὐτὰ τὰ δράματα μὲ καθαρῶς φιλοσοφικὰς ἐννοίας. Ὁ ἄριστος ποιητὴς καὶ καθαρωδὸς Ὀρφεὺς ἔπειτα μὲ τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λύρας του καὶ τὴν θεῖαν μελωδίαν του θὰ χαρίζῃ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας τὸ ὑψηλὸν ἀγαθὸν τῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον μαζὶ μὲ τὸν ἀγαθὸν τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας (ἐν εἶδει πρώτων μυθικῶν θεμελιωδῶν σπερμάτων) θὰ συνθέτουν τὴν μεγάλην προσφορὰν τῆς ὑπερόχου θρακικῆς γῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Der Begriff des Mythos im alten Thrakien

In diesem Aufsatz wird der Begriff und die Form des Mythos im alten Thrakien erklärt. Die Untersuchung beginnt mit einer Theorie Ratzels über die Umwelt. Danach wird eine Kritik zu dieser Theorie geboten, aber die Notwendigkeit dieser Theorie im mythischen und vorphilosophischen Leben des Menschen wird anerkannt. Danach wird der Beitrag des Prometheus für die Menschheit und seine Strafe behandelt. Prometheus, der Feuerbringer, bedeutet nach Hans-Georg Gadamer die Tragödie der Kultur in mythischer Form. Es folgt weiter eine Diskussion des Begriffes «Mythos», der vor der Erscheinung der Philosophie eine grosse Rolle im Leben des Menschen gespielt hat und es wird besonders auf die Stufen der geistigen Entwicklung, das Werden des mythischen Gegenstandes, die mythische Anschauungsform und die mythische Zeit eingegangen.

Thrakien ist ein Land des Mythos gewesen. Die Religion und die Musik wurden in Thrakien geboren und wuchsen dort. Es folgt eine Erörterung der thrakischen Form des Dionysoskultes und der Darstellung des Dionysos als Kind, Sohn des Zeus und der Semele, das nach dem Tode seiner Mutter von den Nymphen gepflegt wurde und es werden die Mythen erzählt. Dionysos war auch ursprünglich ein Vegetations- und der Fruchtbarkeitsgott. Weiter wird ein wichtiges Stück von Strabo

X 3, 17 (= p. 722A. = p. 471 C. = II (1847) 386 Kramer) zitiert und erklärt. Die Mysterien, und zwar die eleusinischen, die Kabir- und die orphischen Mysterien, die orphische Religion und Dichtung werden erörtert. Orpheus war Sänger, Kitharasieler, Dichter, Zauberer, Seher und Theologe. Orpheus und Eurydike und seine Fahrt in die Unterwelt bilden ebenfalls einen interessanten Mythos. Orpheus lebt später im Christentum und besonders in der alten christlichen Malerei weiter. Thrakien war die Heimat des Orpheus. Platon spricht mit Achtung über die Weisheit der Mysterien, die eine philosophische Bedeutung gehabt hätten. Deshalb ist Thrakien heilig und wird als die Heimat der griechischen Religion angesehen. Kunst, Religion und Philosophie stellen das grosse Geschenk des erhabenen thrakischen Landes an Menschheit und kultur dar.

Heidelberg, 1.11.71.

Demetrios Moukanos

Προσθήκη
εἰς τὰ Ἀνάλεκτα Καλλιπόλεως
τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὸν 44ον τόμον
τῶν Θρακικῶν

Ὑπὸ Κ. Δ. ΒΑΦΕΙΔΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΚΑΙ Αἱ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ
ΕΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΙ
1920 - 1922

Αἱ ἀναμνήσεις τοῦ κ. Ἀντ. Μάντζαρη, Διευθυντοῦ τῆς Ὑπάρχουσας Ἀρμοστείας Θράκης, ὡς πρὸς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν ἐν Καλλιπόλει κατὰ τὴν 21ην Ἰουλίου 1920 καὶ αἱ τῶν κ.κ. Κωνστ. Θεοδοσιάδου, τηλεγραφετοῦ, καὶ Γεωργ. Γεωργοπούλου, Λιμενάρχου, ὡς πρὸς τὰς ἡμέρας ἀποχωρήσεως αὐτῶν περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1922, ἀποτελοῦσι τὴν ὕλην τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Ἐν συνεχείᾳ ὅμως πρὸς τὰς ἀναμνήσεις ταύτας, ὁ γράφων προσέθηκε : α) περιγραφὴν τῶν συνθηκῶν διαμονῆς ἐν Καλλιπόλει Ἑλλήνων τινῶν παραμεινάντων καὶ μετὰ τὴν ἀθρόαν ἔξοδον τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ Θράκης, τὴν ἐπακολοθήσασαν τὴν ἀναχωρῆσιν τῶν Μουδανιωτῶν, καὶ β) κατὰλογον τῶν ὑπηρετησάντων κατὰ τὸ διάστημα τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἐν τῇ πόλει Καλλιπόλεως, Ἑλλήνων δημοσίων λειτουργῶν, κατὰ τὸ δυνατόν πλήρη.

ΠΩΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΘΗΚΕ ΣΤΑ 1920 Η ΚΑΛΛΙΠΟΛΙΣ

Ἀναμνήσεις τοῦ κ. Ἀντωνίου Μάντζαρη

Διευθυντοῦ τῆς Ὑπάρχουσας Ἀρμοστείας Θράκης

Δὲν εἶχε καλὰ ἀρχίσει ἡ δημιουργικὴ ἐργασία τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ λειτουργίας τῶν διαφόρων γραφείων τῆς διοικήσεως σὰ μεγάλα καὶ μικρὰ κέντρα τῆς Θράκης καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ τὴν διακόψω, γιατί ἡ προέλαση τοῦ στρατοῦ μας ποὺ ξεκαθάριζε μαχόμενος τὰ ὑπόλοιπα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Ταγιάρ, ἐμποδίστηκε νὰ προχωρήσῃ, ὅταν ἔφθασε στὸ λαϊμὸ τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως ἀπὸ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα κατεῖχαν τὴν Χερσονήσον καὶ τὴν πόλι τῆς Καλλιπόλεως, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ θρῖσκονται ὑπὸ Τουρκικὴ διοίκησι καὶ κυριαρχία. Ὁ ἐπικεφαλῆς συνταγματάρχης Πετροπουλάκης, ζήτησε ὁδηγίεσ τί νὰ κάμῃ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολι. Κι' ἡ Ἀδριανούπολι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὅμως, δὲν ἔλαβε σχετικὴ ἀπάντησι καὶ ὁ Ὑπατος Ἀρμοστής, ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Στρατιᾶς Στρατηγὸ Ζυμβρακάκη, ἀπηθύνθησαν τηλεγραφικῶς στὸ Παρίσι, στὸν Πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριου Βενιζέλο, ζητοῦντες ὁδηγίεσ τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ... Αὐτὸς ἀπήντησε ἀμέσως, νὰ γίνῃ προσπάθεια διοικητικῆς καταλήψεως τῆς περιφερείας Καλλιπόλεως, δι' ἐγκαταστάσεως Ἑλληνικῶν διοικητικῶν καὶ ἀστυνομικῶν ἀρχῶν. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐξόχως λεπτῆς καὶ δύσκολης αὐτῆς ἐντολῆς ἀνετέθη στὸν πολιτικὸ σύμβουλο τῆς Ἀρμοστείας, γόνου διακεκριμένης Ἑλληνικῆς οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Στέφανο Καραθεοδωρῆ καὶ σὲ μίνα.

Ἔτσι, τὴν 20ῆ Ἰουλίου 1920 ἐπιβαίνοντες τοῦ ἀντιτορπιλικοῦ «Πάνθηρ», μὲ κυβερνήτη τὸν τότε ἀντιπλοίαρχο Ἰωάννη Γιαννικώστα, οἱ δύο Ἕλληνες ἀντιπρόσωποι, συνοδευόμενοι ἀπὸ μερικὸς ἄλλους ὑπαλλήλους τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν καὶ ἀστυνομικὴ δύναμι πενήντα χωροφυλάκων, μὲ δύο ἀξιοματικούς, περνούσαμε μὲ κυματίζουσα περήφανα τὴν γαλανόλευκη, τὰ Λαρδανέλλια. Φθάσαμε τὸ μεσημέρι τῆς 21ης Ἰουλίου καὶ ἀγκυροβολήσαμε στὸ λιμένα τῆς Καλλιπόλεως.

Εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς ἄγνωστες ἀλλὰ συγκινητικὰς καὶ ἐνδιαφέρου-

σες σελίδες τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας τῆς περιόδου αὐτῆς. Δηλαδή πῶς ἔγιναν καὶ κατέληξαν οἱ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Γάλλο συνταγματάρχη RODE-
NAY, διοικητὴ τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Καλλιπόλεως, τὸ
ἱστορικὸν τῆς ὁποίας γνωρίζουμε ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, μόνον οἱ δύο ἐπιζῶν-
τες, ὁ ναύαρχος Ἰωάν. Γιαννικώστας καὶ ἐγώ.

Θὰ κάμω μία σύντομη ἀφήγησι εἰς ἀνάμνησι τῶν συγκινητικῶν καὶ ὠ-
ραίων στιγμῶν, πού πέρασα στὴν περίπτωσι αὐτὴ καὶ μοῦ μένουν ἀλησμό-
νητες.

Ὅταν φθάσαμε, μιάμιση περίπου ἡ ὥρα, καὶ ἀγκυροβόλησε τὸ ἀντιτορπι-
λικό, τὸ λιμάνι ἦτανε τελείως ἄδειο ἀπὸ πλεούμενα, ἡ παραλία ἔρημη καὶ χω-
ρὶς καμμὶά κίνησι. Ἀμέσως δὲ εἶδαμε ἀπὸ ἓνα μεγάλο κτίριον ἐπάνω στοῦ ὁποῖο
κυμάτιζε Τουρκικὴ σημαία, νὰ ξεκινάει μιὰ μικρὴ ἀτμάκατος μὲ Γαλλικὴ ση-
μαία καὶ νὰ ἔρχεται κατ' εὐθείαν στοῦ ἀντιτορπιλικό. Περιμέναμε μὲ συγκίνησι
καὶ καρδιοχτύπι τὴν συνέχεια. Μόλις ἔφθασε, πλεύρισε καὶ ἕνας νεαρὸς Γάλ-
λος σημαιοφόρος πού ἐπέβαινε ἔκανε σῆμα νὰ κατεβάσουν τὴν σκάλα. Ἀνέ-
θηκε ἀμέσως καὶ ζήτησε τὸν Κυβερνήτη στὸν ὁποῖον εἶπε ὀρθὰ κοφτά, ὅτι
κατὰ τὸν κανονισμὸ τοῦ Διασυμμαχικοῦ Ναυαρχείου, ἡ ἀγκυροβολία καὶ
στάθμευσι πολεμικῶν πλοίων στὸν λιμένα τῆς Καλλιπόλεως ἀπαγορεύεται, καὶ
ὅτι πρέπει νὰ ἀπάρη ἀμέσως. Ὁ Κυβερνήτης Γιαννικώστας τοῦ ἀπάντησε ὅτι
ἐκτελεῖ διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεώς του, ἡ ὁποία εἶναι φίλη καὶ σύμμαχος τῆς
Ἀντάντ, καὶ ἦλθε φέρων τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως,
γιὰ νὰ ἐγκαταστήσουν τὴν Ἑλληνικὴ Διοίκησι.

Ὁ νεαρὸς ἀξιωματικὸς βρέθηκε σὲ ἀπορία, καὶ τότε ἐπενέθη ὁ Καρα-
θεοδωρῆς, ὁ ὁποῖος μὲ τὰ θαυμάσια Γαλλικά του, τοῦ ἐξήγησε ὅτι ἐρχόμεθα
κατ' ἐντολὴν τοῦ Βενιζέλου καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης εἰρή-
νης, τοῦ ἐξήτησε δὲ νὰ μεταβίβασθαι στὸν Στρατιωτικὸ Διοικητὴ τὴν παράκλη-
σιν νὰ μᾶς δεχθῆ καὶ νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ λόγου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς
μας. Ὁ ἀξιωματικὸς δέχθηκε μᾶς εἶπε νὰ περιμένουμε νὰ πάῃ νὰ μεταβιβά-
σθαι στὸν Συνταγματάρχη Διοικητὴ καὶ νὰ μᾶς φέρῃ τὴν ἀπάντησι, καὶ ἔφυγε.

Μὲ τὰ μάτια καὶ τὴν ψυχὴ παρακολουθήσαμε τὴν πορεία του σὰν μαγνη-
τισμένοι.

Πέρασε μισὴ ὥρα σὲ μιὰ ἀνείπωτη ἀδημονία, ὅταν εἶδαμε τὴν ἀτμάκατο
νὰ ἔρχεται πάλι στοῦ ἀντιτορπιλικό. Ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν ἀπάντησι γίνεται
τώρα ἀγωνία καὶ μᾶς καίει.

Ἐπιτέλους φθάνει, καὶ μᾶς λέει ὅτι ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς μᾶς πε-
ριμένει! Ἀναπνέουμε. Ὁ Κυβερνήτης διατάσσει νὰ κατεβάσουν τὴν φαλαι-
νίδα τῆς ὁποίας ἐπιβιβάζομαστε ἀμέσως.

Ὁ Κυβερνήτης Ι. Γιαννικιώστας, ὁ Στέφανος Καραθεοδωρῆς, ἐγὼ καὶ ὁ Ὑπασπιστής, ἀνθυποπλοίαρχος Ρεβίδης.

Φθάνουμε στὸ Λιμεναρχεῖο, ἀποθιβαζόμεστε καὶ τραβᾶμε γιὰ τὸ γραφεῖο τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ.

Ἦτανε ὁ Γάλλος Συνταγματάρχης RODENAY, ἕνας ψημένος πολεμιστής, πενήντα περίπου χρόνων, μὲ μουστάκες καὶ αὐστηρὴ ὄψι. Μᾶς δέχθηκε στὸ γραφεῖο του ὀρθὸς καὶ φυσικὰ μείναμε κι' ἐμεῖς ὀρθοὶ καὶ μᾶς ρώτησε ξηρὰ γιὰτί ἤρθαμε καὶ τί θέλουμε;

Ὁ Καραθεοδωρῆς τοῦ ἐξήγησε τὸν λόγο καὶ σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς μας ὑποστηρίζων, ὅτι εἶχαμε τὸ δικαίωμα ἀπὸ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν τὸ κείμενο τῆς ὁποίας ὅμως δὲν τὸ εἶχαμε καὶ ἐπαναλαμβάνων συχνὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν διαταγὴ τοῦ Βενιζέλου τοῦ ἐξήτησε νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ταχτοποιήσουμε τὴν Ἑλληνικὴ Διοίκησι στὴν πόλι καὶ στὴν περιφέρεια.

Ὁ RODENAY ἀπάντησε ὅτι δὲν εἶχε γνῶσι τῆς συνθήκης καὶ τοῦ περιεχομένου της, ἀλλὰ πρὸ παντός δὲν εἶχε καμμιά διαταγὴ τοῦ Στρατηγεῖου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἔκαμε τίποτε. Ὁ Καραθεοδωρῆς ἐπιστρατεύει τὴν εὐγλωττία του καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του, ἀλλὰ ὁ RODENAY μένει ἀμετάπειστος καὶ ἡ κατάστασι ἀρχίζει νὰ γίνεται κρίσιμη.

Τότε ἐπεμβαίνει ὁ... ἀπὸ μηχανῆς Θεός, τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς τραγωδίας καὶ δίνει τὴν λύσι... Χτυπάει ἡ πόρτα τοῦ γραφείου καὶ ἕνας ἀξιωματικὸς φέρνει καὶ παραδίδει στὸν Συνταγματάρχη τὸν ὑπηρεσιακὸ φάκελλο τοῦ Ταχυδρομείου, ποῦ εἶχε μεταφέρει πρὸ ὀλίγου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι ἢ ἀπαιτωρός, ἢ ὁποία ἔκανε τὴν ὑπηρεσία αὐτή. Ὁ RODENAY σπεύδει νὰ τὸν ἀνοίξῃ μὴ τυχὸν εἶχε διαταγὴ σχετικὴ μὲ τὴν ἀποστολὴ μας.

Καὶ ἡ διαταγὴ μὲν δὲν ὑπῆρχε, ὑπῆρχε ὅμως ἕνα δίπλωμα ἀπονομῆς παρασήμου καὶ ἕνα κουτὶ μὲ τὸ παράσημο, ποῦ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι εἶχε ἀπονείμει, κατόπιν προτάσεως τοῦ Ἀντιπροσώπου της Ἀρ. Βαμβακᾶ, στὸ διασυμμαχικὸ καθεστὼς τῆς Δυτικῆς Θράκης ὑπὸ τὸν Γάλλον Στρατηγὸν SHARPY στὸ ἐπιτελεῖον τοῦ ὁποίου εἶχε ὑπηρετήσῃ καὶ ὁ RODENAY.

Φωτίσθηκε ἀπὸ χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸ τὸ πρόσωπό του, καθὼς μᾶς ἀνῆγγειλε τὸ γεγονός. Ἐπωφελήθηκα τῆς στιγμῆς καὶ ἐνῶ ὁ Καραθεοδωρῆς τοῦ ἔκαμε τὰ σχετικὰ κομπλιμέντα, ἐπανεφέρα τὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς μας, λέγοντας ὅτι, καὶ οἱ ὑπάλληλοι καὶ ἡ ἀστυνομία ποῦ θὰ ἐγκαθίστατο θὰ ἐτέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσο ἐποπτεία καὶ τὸν ἔλεγχό του, ὡς ἀρχηγοῦ τῆς διασυμμαχικῆς δυνάμεως κατοχῆς.

Ὁ RODENAY, τοῦ ὁποίου ἡ διάθεσις εἶχε ἀλλάξῃ μὲ τὸ παράσημο,

ἔθεώρησε τὴν δὴλωσι ἱκανοποιητικὴ καὶ μᾶς ἀπήντησε, ὅτι θὰ διαπᾶξῃ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως καὶ τὴν ἀστυνομία νὰ ἀποχωρήσουν καὶ θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐγκατάστασι τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν, πραγματοποιουμένης ἔτσι τῆς ἀλλαγῆς τῆς κυριαρχίας στὴν περιοχὴ τῆς χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως.

Ἡ χαρὰ μας ἦταν ἀνείπωτη. Ἐν συνεχείᾳ συνεννοηθήκαμε ἢ ἀνακοίνωσι νὰ γίνῃ στοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Τουρκικῆς καὶ Ἑλληνικῆς Διοικήσεως μετὰ μίᾳ ὥρᾳ στὸ γραφεῖο τοῦ RODENAY καὶ κατόπιν νὰ γίνῃ ἡ ὑποστολὴ τῆς Τουρκικῆς καὶ τὸ ἀνέβασμα τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας στὸ νεοκτισμένο οἶκημα τοῦ λιμεναρχείου ἀπὸ τὴν ταράτσα τοῦ ὁποίου θὰ κυμάτιζε περήφανα καὶ ἐμφανῆς στὸν Ἑλλήσποντο, τὴν Προποντίδα καὶ τὴν Ἀσιατικὴν ἐνδοχώρα.

Ἔτσι καὶ ἔγινε. Ἐπωφεληθήκαμε τῆς διακοπῆς καὶ πήγαμε νὰ ἐπισκεφθοῦμε τὸν Δεσπότη νὰ τοῦ ἀνακοινώσουμε τὰ ἀποφασισθέντα καὶ νὰ τὸν

Ὁ Μητροπολίτης Καλλιπόλεως
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΪΔΑΚΗΣ

παρακαλέσουμε νὰ ἔλθῃ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιπροσωπείας μας. Κλαίγοντας καὶ καταφιλώντας μας, ὁ λαμπρὸς αὐτὸς Μητροπολίτης Κωνσταντῖνος ἔβαλε τὰ

ἄμφιά του καὶ ἐκάλεσε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους προὔχοντας νὰ ἔρθουν μαζί. Συγχρόνως ὁ Κυβερνήτης τοῦ «Πάνθηρος» ἔδωσε διαταγὴ καὶ ἀποβιβάσθηκαν οἱ ὑπάλληλοι καὶ ἡ ἀστυνομικὴ δύναμι καὶ συγκεντρώθηκαν στὴν προκυμαία τοῦ Λιμεναρχείου.

Στὶς τέσσερες καὶ μισὴ τὸ ἀπόγευμα ἔγινε ἡ συγκέντρωσι στὸ γραφεῖο τοῦ RODENAY, ὅπου εἶχαν ἔρθει καὶ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι καὶ ἡμεῖς μ' ἐπικεφαλῆς τὸν Δεσπότη.

Ὁ Καραθεοδωρῆς σὲ ἀπταισθὴ Τουρκικῆ, εἶπε στοὺς Τοῦρκους ὅτι εἶχε ἐντολὴ τοῦ Βενιζέλου νὰ δηλώσῃ, ὅτι δὲν θὰ πάθῃ κανεὶς τίποτε, καὶ ὅτι οἱ ὑπάλληλοι θὰ διατηρηθοῦν στὰς θέσεις των ἐφ' ὅσον θὰ μείνουν ἐκεῖ.

Κατόπιν ξεκινήσαμε ὅλοι μαζί, καὶ ἀκολουθούμενοι ἀπ' ὄλον τὸν κλαίοντα ἀπὸ χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμό Ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, κατεθήκαμε στὸ Λιμεναρχεῖο, στὴν ταράτσα τοῦ ὁποῦ ἀνεβήκαμε Γάλλοι Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες γιὰ τὴν τελετὴ τῆς ἀλλαγῆς τῆς σημαίας, πὺ συμβόλιζε καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῆς κυριαρχίας.

Παραταχθήκαμε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ σὲ δύο στοίχους μὲ κέντρο τοὺς Γάλλους καὶ ἕνας δίωπος τοῦ «Πάνθηρος», πὺ εἶχε φέρει τὴν γαλανόλευκὴ τὴν ἔδωσε στὸν Δεσπότη, ὁ ὁποῖος κλαίγοντας τὴν εὐλόγησε. Στὸ μεταξὺ ὁ δίωπος κατέβασε τὴν ἀνηρημένη Τουρκικὴ καὶ ἀνέβασε ὑπὸ τὰ παταγώδη χειροκροτήματά μας τὴν Ἑλληνικῆ.

Ζήτησα ἀπὸ τὸν δίωπο τὴν Τουρκικὴ καὶ τὴν κράτησα μὲ τὴ σκέφι νὰ τὴν φέρω στὸ Ἐθνολογικὸ μουσεῖο. Αὐτὴ ἦταν ἡ εὐτυχέστερη στιγμή τῆς ζωῆς μου. Γιατὶ ἡ πρώτη Τουρκικὴ σημαία πὺ στήθηκε καὶ κυμάτισε στὴν Εὐρώπη ὀγδόντα χρόνια πρὶν κυματίσῃ στὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὴν ἄλωσι, ἦταν ἡ τῆς Καλλιπόλεως.

Ἄλλὰ τότε ὁ Τοῦρκος Λιμενάρχης, ἕνας ἀξιωματικὸς, πὺ ὅπως μάθαμε κατόπιν ἦταν λόγιος καὶ ποιητῆς, ἔπεσε κλαίγοντας στὰ πόδια μου καὶ ζητοῦσε νὰ τοῦ τὴν δώσω, λέγοντας πὺς ἂν πάῃ στὴν Κωνσταντινούπολι χωρὶς τὴν σημαία θὰ τὸν κρεμάσουν.

Τότε ὁ Γιαννικώστας καὶ ὁ Καραθεοδωρῆς μὲ τὴν γενναιοψυχία τους μοῦ ἔλεγαν νὰ τὴν δώσω. Ἐπειδὴ ἀντελήφθην ὅτι καὶ τοῦ RODENAY ἡ διάθεσις ἦταν ἡ ἴδια μὲ βαρεῖα καρδιά τοῦ τὴν ἔδωσα.

Ἔτσι κατέθηκε ἡ πρώτη Τουρκικὴ σημαία πὺ εἶχε στηθῆ στὴν Εὐρώπη, ὀγδόντα χρόνια πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ 1357, ἐπὶ

Σουλτάνου 'Ορχάν. Είναι νομίζω μιὰ αξιοσημειώμενη σελίδα τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως.

Ἀπὸ τὴν ἐπομένη ἄρχισε ἡ ἐγκατάστασι τῶν ἀντιπροσώπων τῶν διαφορῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἡ ἀνάληψις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Διοίκησι. Στις 24 Ἰουλίου ὑπεβάλαμε στὸν Ὑπατο Ἀρμοστή στὴν Ἀδριανούπολι, τὴν σχετικὴν ἔκθεσι γιὰ τὴν ἐγκατάστασι καὶ ὀργάνωσι τῆς Διοικήσεως Καλλιπόλεως.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ

Ἐναμνήσεις τοῦ κ. Κωνστ. Χ. Θεοδοσιάδου

Τηλεγραφοῦ

Εἶναι Νοέμβριος τοῦ ἔτους 1922 καὶ δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς ἐν Καλλιπόλει τὴν ἐπίδρασι τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου⁽¹⁾. Ὑπηρετῶ ὡς ὑπάλληλος ΤΤΤ τῆς ἐν Θράκῃ Ἑλληνικῆς Διοικήσεως καὶ εἶμαι εἰς θέσιν νὰ προῖδω τὴν ἔκβασιν τῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα προμηνύουν ἀφρευκτον τὴν ἐθνικὴν συμφοράν. Εἰδήσεις δυσάρεστοι καὶ σημεῖα δυσόλινα περισφίγγουν τὴν ψυχὴν μας μέχρις οὗτου καὶ δι' ἡμᾶς εἶναι πολὺ πλησίον τὸ τέλος. Ἀναταραχὴ μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁργιάζουν αἱ φῆμαι καὶ ἐπιτείνουν τὴν ἀνησυχίαν. Αἱ Δημόσιαι ἀρχαὶ εἰς ἀσυνήθη κίνησιν. Ἡ προϊσταμένη μου ὑπηρεσία διατάσσει ἔκτακτα μέτρα καὶ ἀναθέτει εἰς ἐμὲ τὴν ἐκτέλεσιν νυκτερινῆς ὑπηρεσίας ἐν τῷ Τηλεγραφεῖῳ, ἐκτελῶ δὲ τακτικῶς τὸ καθήκον μου μέχρι

---

(1) Γεγονότα Μικρᾶς Ἀσίας.

τῆς ἀποχωρήσεώς μας, καίτοι ἡ κατάστασις ἐγκυμονεῖ κινδύνους λόγῳ τῆς ἐξ-
 ἄψεως τῶν πολλῶν Τούρκων τῆς πόλεως.

Ὡς μόνην ἀσφάλειαν θεωροῦμεν τὴν παρουσίαν Ἀγγλικῶν πολεμικῶν
 ἠγκυροβολημένων κατὰ μῆκος τοῦ Ἑλλησπόντου. Μεγαθήρια εἰς ὄγκον καὶ
 ἐπιβλητικότητα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ὅτι ὡς γέφυ-
 ραι ἔχουν ζεύξει καὶ ἐνώσει τὰς δύο ἀπὸ τὴν Θρακικὴν καὶ τὴν Μικρασια-
 τικὴν, πλὴν ὅμως καὶ ταῦτα οὐχὶ μετὰ πολλὰς ἡμέρας θέλουσιν ἐγκαταλείψει
 τὸν χῶρον τοῦτον.

Ἦδη ἡ διαταγὴ τῆς ἀποχωρήσεώς μας ἐκ τῆς Ἀνατ. Θράκης ἐδόθη
 ἐπισήμως.

Ἀρχίζει ἡ προετοιμασία τῶν Ἀρχῶν, μᾶς προκαταβάλλονται τριῶν μη-
 νῶν οἱ μισθοὶ δι' ἕκτακτα ἔξοδα τῆς ἀναχωρήσεώς μας εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλ-
 λάδα. Ἔτοιμα ὅλα κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ὅσον ἐπιτρέπει ἡ ἐναπομείνασα ψυ-
 χραιμία.

Ὅλαι αἱ ἀρχαὶ μετὰ τοῦ προσωπικοῦ των ἐπιβιβάζονται ἐπὶ τοῦ ἀγκυ-
 ροβολοῦντος εἰς τὸν λιμένα μας α)τ «Σπάρτη» ἔτοιμοι πρὸς ἀναχώρησιν.

Παραμένουν εἰς Καλλιπὸλιν μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ἀποχωρήσεως ἀν-
 τιπρόσωποι τῶν Δημ. Ἀρχῶν διὰ τὴν παράδοσιν τῆς Διοικήσεως. Ἐξ αὐτῶν
 κυριώτεροι εἶναι ὁ Νομάρχης Καλλιπόλεως Φωκᾶς, ὁ Δ)ντῆς Νομαρχίας Νικ.
 Διδάχος, ὁ γραμματεὺς Φιγκ. Ἀλμείδα, ὁ Λιμενάρχης Γεωργόπουλος, ὀλιγά-
 ριθμον τμημα χωροφυλακῆς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ὑπομοίραρχον Ἀμβράζη. Ἡ
 Ἀν. Θράκη ὡς γνωστόν, πρὸ τῆς παραδόσεως εἶχε διαιρεθῆ εἰς περιοχάς,
 καταληφθεῖσας ὑπὸ συμμαχικῶν δυνάμεων καὶ τοῦτο ἵνα διευκολυνθῆ ἡ κα-
 τάστασις, διὰ τὸ ἀκίνδυνον τῆς μεταβιβάσεως τῆς ἐξουσίας, τῇ μεσολαβήσει
 αὐτῶν καὶ πρόληψιν τυχόν δυσσερέστων ἐπεισοδίων, ἐνδεχομένως καὶ αἱματη-
 ρῶν, ὡς συνέβη ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ κυρίως διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ὁμα-
 λὴν ἐπιβίβασιν, τῇ συνεργασίᾳ καὶ τῶν ἀρχῶν μας, τοῦ ὁμογενοῦς πληθυσμοῦ
 τῆς ἐνδοχώρας, ὅστις ἐσπευσμένως ἐτρόπη πρὸς τὰς παραλιακὰς πόλεις. Τὴν
 περιοχὴν Καλλιπόλεως εἶχον διατηρήσει τὰ πρὸ πολλοῦ κατέχοντα αὐτὴν
 Γαλλικὰ στρατεύματα, τὰ ὅποια ὄντως διεδραμάτισαν τὸν ρόλον των, εἶναι
 πρὸς τιμὴν των, ἀπόγως καὶ μὲ πολλὴν ἀξιοπρέπειαν, ὁμολογουμένως δὲ καὶ
 μὲ συμπάθειαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὡς θὰ ἀποδείξουν περαιτέρω τὰ γεγονό-
 τα. Ἡ ὀρισθεῖσα προθεσμία διὰ τὴν παράδοσιν ἐντὸς ὀλίγου ἐκπνέει, ἐνῶ ὁ
 πληθυσμὸς ἔχει κατακλύσει τὰ πέριξ τῆς Καλλιπόλεως, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν
 ἀρκετὰ πλοῖα διὰ τὴν ἐγκαιρον ἀναχώρησιν. Μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ διάφο-
 ρα ἀντικείμενα, ἰδίως ζωοτροφὰ καὶ ζῶα καὶ χρειώδη διὰ τὴν ἀπαραίτητον
 διατροφὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου, ὅσα εἶχον διασωθῆ κατὰ τὴν

ἐσπευσμένην ἀναχώρησιν, ἀναμένουν μὲ ἀγωνίαν εἰς τὸν παραλιακὸν χῶρον. Ὁ μελαγχολικὸς οὐρανὸς κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ φθινοπώρου, ἀνοίγει ὡς συνήθως, τοὺς καταρράκτας καὶ ἀφθόνως ρίπτει τὴν βροχὴν του, ὅχι πλέον διὰ τὴν ποθητὴν πλουσίαν συγκομιδὴν τοῦ ἔτους, ἀλλὰ ἄθελά του, θὰ ἔλεγε κανεῖς, διὰ τὰ προσφέρεθαι ἀντὶ εὐεργεσίας ζημίαν ἀνυπολόγιστον, ὅταν κάτω ἀπὸ τὴν ὀρηκτικὴν αὐτὴν βροχὴν καὶ τὴν ὀλονὲν πληθυνομένην λάσπην, συμφύρονται ἄνθρωποι καὶ ζῶα, συνωστιζόμενοι διὰ τὴν προτεραιότητα τῆς φυγῆς πρὸς τὸν δρόμον τῆς σωτηρίας των, ὅπως ἐλπίζουν. Ἄλλ' ἢ θεία Πρόνοια ἐπεμβαίνει ἀποτελεσματικῶς διὰ τὴν διάσωσιν ὅλων.

Ἐλάχιστον πρὶν νὰ διαταχθῇ ὁ ἀπόστολος τοῦ α)τ «Σπάρτη», θάρυθος μηχανῆς ἀτμοκάτου μᾶς πλησιάζει: Τί νὰ συμβαίνει; Μήπως τίποτε ἀπρόβλεπτον δι' ἡμᾶς τοὺς ἀδμονοῦντας νὰ φύγωμεν τὸ ταχύτερον; Ὁχι. Παρόντες εὐθύς ἐπὶ τοῦ «Σπάρτη» ὁ Νομάρχης, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δ)ντοῦ Νομαρχίας Καλλιπόλεως: Ἔχομεν ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεως (ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Προϊστάμενον τοῦ Τ.Τ. γραφείου Χαρ. Καρυφύλλην) ὅπως εἰς ἕκ τῶν ὑπαλλήλων σας διαταχθῇ καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς Καλλιπόλιν διὰ τὰ ἀναλάβῃ ὑπηρεσίαν, συνεννοούμενος μετὰ τῆς εἰς θέσιν Κοιλία ἐγκατεστημένης Ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς, ἢ ὅποια θὰ ἐπικοινωνῇ μετὰ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως διὰ τὴν μετάδοσιν ὁδηγῶν, σχετικῶν μὲ τὴν διακίνησιν τῶν α)τ τῶν ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν μεταφορὰν τῶν προσφύγων, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ παραλαμβάνῃ καὶ διαχειρίζεται τοὺς ταχ)κοὺς σάκκους, οἱ ὅποιοι μέχρι καὶ τῆς ἡμέρας ταύτης δὲν ἔπαυσαν καταφθάνοντες ἀτμοπλοικῶς, ἐκ τούτων δὲ ἀποσφραγιζομένων ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου αὐτοῦ ταχ. ὑπαλλήλου θὰ πρέπει νὰ λαμβάνωνται τὰ πρὸς τὴν Νομαρχίαν ἀπευθυνόμενα ἔγγραφα καὶ ἐπιδίδονται, ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀπαραίτητα τότε διὰ τὰς κυβερνητικὰς ὁδηγίας καὶ ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἤδη ἔχει ζητηθῆ 5)θήμερος παράτασις διὰ τὴν παρμονὴν μας.

Ἐπὶ τὰς συνθήκας τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἰσχύσουν διαταγαὶ καὶ γίνεται φανερὸν τοῦτο, διότι ὁ Νομάρχης διατυπώνει τὴν ἐντολὴν του ὡς παράκλησιν ἀλλ' ἐπιμένει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιηθῇ ἢ ἐπιτευχθεῖσα παράτασις τῆς προθεσμίας διὰ τὴν διευκόλυνσιν καὶ τοῦ ὑπολειπομένου πληθυσμοῦ. Ἔπρεπε ἐπομένως, νὰ ἐξευρεθῇ ἀμέσως ἡ λύσις. Ἦτο ἀνάγκη τῶρα νὰ προσφερθῇ κάποιος εἰς τὴν δύσκολον αὐτὴν στιγμὴν.

Αὐτὸς εὐρέθη ἐγὼ ὁ ἴδιος.

Ἡ προθυμία μου αὐτὴ εἶχε δόσιν ἀπερισκεψίας νεανικῆς, δὲν ἐστερεῖτο ἐν τούτοις συναισθημάτων ἀγνῶν καὶ πολλῆς συμπαιθείας πρὸς συμπαύχοντας συνανθρώπους μου. Καὶ πρέπει νὰ ἦσαν συναισθήματα ὑπολανθάνοντα ἴσως κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποφάσεώς μου, διότι τότε οὔτε ἠσθάνθη, οὔτε ἠννόη-

σα πραγματικά τὴν ἐπήρειάν των, ἀλλὰ ἐδέχθη καὶ ἐξεδήλωσα τὴν θέλησίν μου, ἄγνωστον πόθεν παρακινούμενος, ἀφοῦ ἡ κρίσιμος ἐκείνη στιγμή δὲν ἄφηνε πολλὰ περιθώρια δι' ὄριμον σκέψιν. Ἐκ τῶν ὑστέρων, ὅταν πλέον εἶχε παρέλθῃ ἡ λαΐλαψ ἔκρινα ὅτι ἡ προσφορά μου δὲν ἀπέβη εἰς μάτην, δοθέντος ὅτι ἐκ παραλλήλου μὲ τὴν ἐξυτηρέτησιν τῶν φίλων Καλλιπολιτῶν, ἐξυτηρητέθησαν καὶ οἱ συμπατριῶται μου τῶν Δαρδανελλίων, τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν διαδρομὴν συνήνητσα ἐπιβιβαζομένους εἰς διάφορα πλοῖα μὲ προορισμὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ τοῦτο ἠῤῥησε τὴν ἱκανοποίησίν μου. Εὐθὺς μετὰ τὴν δῆλωσιν τῆς ἀποδοχῆς μου νὰ ἀναλάβω ἐγὼ τὴν προσδιορισμένην ὑπηρεσίαν, τόσον ὁ Νομάρχης, ὅσον καὶ ὁ Διευθυντῆς δὲν ἐπερίμεναν οὔτε ἐπὶ στιγμήν, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα βοηθοῦντες με νὰ μεταφέρω τὰς ὀλίγας ἀποσκευάς μου, κατέβημεν ἐκ τοῦ «Σπάρτη» καὶ ἐπιβιβάσθημεν εἰς τὴν πλευρισμένην ἀτμάκατον, ἀφήνοντες τὸ πλοῖον νὰ ἀναχωρήσῃ διὰ τὸν προορισμὸν του, ἡμεῖς κατηυθύνθημεν εἰς Καλλιπόλιν διὰ τὸ καθῆκον μας.

Σύντομος ἀφήγησις δίδει ἀμυδρὰν εἰκόνα τῆς ζωῆς τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἀρχῶν: Ὀλίγοι οἱ ἐναπομείναντες Δημ. ὑπάλληλοι, ὡς προαναφέρθη, καὶ ὑπολείμματα ἐκ τοῦ ὄλονέν ἐπιβιβαζομένου πληθυσμοῦ, ἀραιὰ σχετικῶς καὶ ἡ κίνησις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἐντοπίου ἑλληνικοῦ στοιχείου. Τὰ πάντα κλειστὰ καὶ καφενεῖα, καὶ ἐστιατόρια, πουθενὰ δὲν ὑπάρχει τρόπος ἐξευρέσεως τροφίμων οὔτε καὶ εἰς ὑψηλὰς τιμὰς, ἀφοῦ ἔπαυσεν ἡ κυκλοφορία καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ χρήματος.

Ἡ κυκλοφορία μας εἰς εὐρύτεραν κλίμακα ἂν ὄχι ἐπικίνδυνος πρὸς τὸ παρόν, ὅμως προβληματικὴ. Ἐλάχιστοι εἴμεθα οἱ φέροντες πῖλους εὐρωπαϊκούς, διακρινόμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἐνδυμασίας μας μεταξὺ τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ συνθήματος, πρὸ τῆς τελικῆς ἀκόμῃ ἀποχωρήσεώς μας κυκλοφορεῖ μὲ κόκκινα Τουρκικὰ φέσια.

Ζῶμεν τὰς τελευταίας ἡμέρας εἰς τὴν Καλλιπόλιν, τὸ μὲν ἐσπέρας μεταβαίνοντες πρὸς διανυκτέρευσιν καὶ διὰ λόγους ἀσφαλείας εἰς τὸ ἐλλιμνισμένον ἐν Καλλιπόλει ὑπερωκεάνειον «Κωνσταντινούπολις» (λάφυρον ἐκ τῶν Γερμανικῶν, παραχωρηθὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Α'. Παγκοσμίου Πολέμου) τὸ δὲ πρωὶ ἐπιστρέφοντες καὶ πάλιν εἰς τὴν πόλιν, διὰ νὰ συνεχίσωμεν τὸ ἄχαρι ἔργον μας.

Εἴμεθα οἱ τελευταῖοι μάρτυρες οἱ ὅποιοι μὲ τὴν παρουσίαν μας πιστοποιοῦμεν ἀκόμῃ ὅτι εἰς αὐτὸ ἐδῶ τὸ μέρος ἀπὸ πατροπαράδοτον κληρονομίαν αἰώνων ὑπῆρχεν Ἑλλάς, ὑπῆρχε ψυχὴ καὶ ζωὴ Ἑλληνικὴ μὲ τὴν εὐεργετικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἐπίδρασίν της διάχυτον.

Μετ' ὀλίγον ὅμως τίποτε τὸ Ἑλληνικὸν δὲν θὰ μείνῃ, τὰ πάντα θὰ ἐξαλειφθοῦν.

Ἄνεπαφρον θὰ παραμείνῃ μόνον μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ ἔξαισίαν ἐπιβλη-
τικότητα τὸ ὄλον περιβάλλον τῆς φυσικῆς ὠραιότητος καὶ τοῦ ἀφθάστου κάλ-
λους τῶν μερῶν μαζὺ μὲ τὴν ἱερότητα τῆς ἰδέας τῆς φυλῆς διὰ νὰ ὑπενθυμί-
ζη τὸ πέρασμά μας καὶ βροντοφωνῇ τὴν Ἑλληνικὴν γνησιότητα.

Ἦδη ἐφθάσαμεν εἰς τὴν τετάρτην ἡμέραν, τελευταίαν ὅμως τῆς παρα-
χωρηθείσης 5) ἡμέρου παρατάσεως καὶ εἴμεθα ἔτοιμοι διὰ τὴν παράδοσιν
τῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι θὰ μεσολαβήσουν εἰς τὴν ὑπό-
θεσιν αὐτήν. Ὁ σκοπὸς μας εὐρίσκετο εἰς τὸ τέλος· διότι καὶ ὁ τελευταῖος
ἐκ τῶν προσφύγων, μετὰ τῶν ὀλίγων ὑπαρχόντων του, ὅσα ἠδυνήθη νὰ συμ-
παραλάβῃ, εἶχε πλέον ἐπιβιβασθῆ ἐπὶ τοῦ ἀναμένοντος α)τ «Κωνσταντινού-
πολις». Ἐγὼ ὁ ἴδιος κατὰ τὸ σύννηθες μετέβαινον καθημερινῶς εἰς τὸ Τηλε-
γραφεῖον καὶ τὴν Νομαρχίαν διὰ τὴν λήψιν νεωτέρων εἰδήσεων καὶ τὴν ἀπο-
σφράγισιν τῶν ταχ)κῶν σάκκων, ἐξαγωγὴν καὶ ἐπίδοσιν τῶν ἐπισήμων ἐγ-
γράφων, χρησίμων, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὸν συντονισμόν τῶν ἐνεργειῶν μας. Τὴν
ἡμέραν αὐτὴν ὀλίγον πρὸ μεσημβρίας εἰδοποιούμενη τηλεφωνικῶς ὑπὸ τοῦ Νο-
μάρχου νὰ ἐγκαταλείψω τὸ γραφεῖον ὅπως ἦτο καὶ νὰ κατέλθω εἰς Νομαρχί-
αν, ἀπέχουσαν ἐκεῖθεν περὶ τὰ 200 μέτρα, διότι θὰ ἐγίνετο ἡ παραδόσις.

Πράγματι ἀνεχώρησα χωρὶς ἄλλο τι, διότι εἰς τὸ αὐτὸ κτίριον συνεστε-
γαζόμεθα μετὰ τοῦ Γαλλικοῦ στρατ. τηλεφ. Κέντρον, τὸ ὁποῖον ἐφρουρεῖτο
ὑπὸ στρατιωτῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ὑπῆρχε φόβος ζημίας ἢ διαρπαγῆς διὰ
τὰ μηχανήματα τῆς ὑπηρεσίας μας καὶ ἐπροχώρησα.

Διερχόμενος ἐκ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ πρὸς Νομαρχίαν, ἀντελήφθην πρὸς
τὸ μέρος τῆς παραλίας συγκεντρωμένον μέγα πλῆθος Τούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶχον
ἀσφαλῶς πληροφορηθῆ τὰ τῆς ἐπιχειρήσεώς μας. Εἰσῆλθον εἰς
τὴν Νομαρχίαν. Βλέπω τρεῖς χωροφύλακάς μας, οἱ ὁποῖοι διετάχθησαν καὶ
μετέφερον τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους ἀρκετοὺς ταχ)κοὺς σάκκους εἰς τὴν πρὸ
τῆς Νομαρχίας πλησίον ξυλίνην ἀποβάθραν καὶ τὴν φόρτωσίν των εἰς ἀτμά-
κατον πρὸς ἐπιβίβασιν ἐπὶ τοῦ α)τ «Κωνσταντινούπολις».

Ἐπερίμενα ὀλίγην μόνον ὥραν. Ἐξαφνα ἐάρυθος καὶ μεγάλη ἀνσπαρα-
χὴ ἀκούεται ἔξωθεν. Περίεργος, ἐξέροχομαι καὶ παρατηρῶ ἐκ τῆς θύρας τῆς
κυρίας εἰσόδου. Τί συνέβαινε; Πλήθη μαινόμενα ἐπιτίθενται κατὰ χωροφύ-
λακός μας, ὅστις τὴν στιγμὴν ἐκείνην μετέφερε σάκκον εἰς τὴν ἀποβάθραν.
Πᾶλη σφοδρὰ μεταξὺ τοῦ ἐνὸς καὶ τῶν πολλῶν διεξάγεται μὲ πείσμα. Ὁ χω-
ροφύλαξ ἀγωνίζεται σῶμα πρὸς σῶμα καὶ κτυπᾷ μὲ τὴν λαβὴν τοῦ πιστολίου
του καὶ ἀμύνεται ἀποφασιστικῶς. Τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν χότζας ἔξαλλ-
λος ἀπὸ ἀκράτητον φανατισμόν χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς ὀδόντας του καὶ δαγκά-
νει τὸ χέρι τοῦ χωροφύλακος αὐτοῦ, διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὸν μεταφερόμενον ταχυ-
δρομικὸν σάκκον, νομίζων ὅτι κάτι πολύτιμον ἢ ἀπόρρητον διαφεύγει πρὸς

τὴν παραλίαν, πυροβολισμὸς ὄπλου ἀκούεται εἰς τὸν ἔξωθι τῆς Νομαρχίας χῶρον.

Ὁ Νομάρχης μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, τὸν διευθυντὴν καὶ γραμματέα τῆς Νομαρχίας, ἐπιστρέφοντες ἐκ τοῦ Λιμεναρχείου, δέχονται αἰφνιδίως τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἀφηνιάσαντος Τουρκικοῦ πλήθους καὶ ἀγωνιοῦν νὰ φθάσουν, πρὶν τὰ παρεμβαλλόμενα ἐμπόδια ἐκ τοῦ λασιπώδους ἐδάφους καὶ διασωθοῦν ἐντὸς τοῦ κτιρίου, δυσκολεύονται ὅμως ὑπερβολικά. Κινδυνεύουν! Μιὰ στιγμή ἀκόμα, καὶ τὸ ὑψωμένον τὴν στιγμὴν ἐκείνην δολοφόνον χέρι Τούρκου, ἀσφαλῶς θὰ καταφέρει διὰ μαχαίρας τὸ θανάσιμον πλήγμα ἐπὶ τοῦ Δ)ντοῦ Διδάχου, ὅστις εἶναι ριγμένος κάτω. Ἄλλ' ἐδῶ καὶ πάλιν ἡ ἀδάμαστος Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Ὁ εἰς ἐκ τῶν τριῶν χωροφυλάκων, οἱ ὅποιοι ἐξυπηρετοῦν τὸν χῶρον τῆς Νομαρχίας, ὀνόματι Παπαδάκης, Κρής ἀσφαλῶς, μελαιψὸς τὴν ὄψιν, μὲ σπινθηροβόλον τὸ βλέμμα καὶ ταχυκίνητος ὡς αἴλουρος, δὲν ἀφήνει τὰ πράγματα εἰς τὴν τύχην των.

Ἄμέσως ἀρπάζει τὸ ὄπλον τῆς ὑπηρεσίας του, τὸ μόνον εὐρισκόμενον εἰς τὴν Νομαρχίαν διὰ τὴν ἀσφάλειάν μας καὶ ἀπὸ τῆς ἐξωθύρας πυροβολεῖ ἀδιακρίτως εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀτάκτου πλήθους. Ὁ πρῶτος αὐτὸς πυροβολισμὸς εἶναι ὁ σωτήριος, διότι πανικός εἰς τὰς τάξεις τῶν ταραξιῶν, ἐπιφέρει τὴν ἄμεσον χαλάρωσιν τῆς ἐπιθέσεως. Ἀκολουθοῦν καὶ ἄλλοι πυροβολισμοί, εἰς ἐκ τοῦ πλήθους φονεύεται, Ἑβραῖος αὐτὸς, ὡς διεδόθη.

Εὐκαιρία διὰ τοὺς καταδιωκομένους τώρα νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τῆς Νομαρχίας, ἀφοῦ ὁ Παπαδάκης στέκεται ἄφοβος εἰς τὴν εἴσοδον καὶ πυροβολεῖ νὰ διαλύσῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς. Ὁ Νομάρχης ἐν καταφανεῖ συγκινήσει εἰσέρχεται καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐκ τῆς κυρίας εἰσόδου κατευθύνεται πρὸς τὴν ἔξοδον, τὴν ἄλλην θύραν τῆς Νομαρχίας, τὴν ὀδηγοῦσαν πρὸς τὴν ὀπισθεν αὐτὴν τῆς Νομαρχίας, θέσιν ὅμως ἐπικίνδυνον, διότι αὕτη ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸ πολὺ πλησίον εὐρισκόμενον πλήθος καὶ δὲν ἀπεκλείοντο δυσάρεστα.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον τὸν συνεκράτησα καὶ ἀμέσως ὅλοι ἐν τῇ ταραχῇ μας κατευθυνόμεθα πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν κλίμακα, τὴν ὀδηγοῦσαν εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τοῦ κτιρίου, ὅπου καὶ ἐφαίνετο νὰ ὑπάρχῃ μεγαλυτέρα ἀσφάλεια. Ὁ Νομάρχης ἐξάγει ἐκ τῆς ὀπισθίας τσέπης του, μικρὸν ἀτομικὸν του περιστροφον, τὸ ὅποιον παραδίδει εἰς τὸν τρίτον χωροφύλακα τῆς φρουρᾶς μας Παπαδόπουλον, ἀκόλουθόν του καὶ τοιοντοτρόπως ἡ ἀσφάλειά μας κρέμεται ἐκ τοῦ πιστολίου τούτου, ἐνὸς ἐτέρου τοῦ ἀγωνιστοῦ χωροφύλακος καὶ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου τυφεκίου, τὸ ὅποιον ἐχρησιμοποίησεν ὁ χωροφύλαξ Παπαδάκης μέχρις ἐξαντλήσεως καὶ τοῦ τελευταίου φυσιγγίου του. Ὅλοι διασωθέντες πλέον ἐκ τῆς πρώτης ἐχθρικῆς κρούσεως συνεκεντρώθημεν εἰς τὸ Νομαρχιακὸν κτίριον. Οἱ πυροβολισμοὶ ἐσταμάτησαν ἐντελῶς, προγνωστικὸν τῆς

ἀδυναμίας μας ν' ἀμυνθῶμεν περαιτέρω καὶ τοῦτο ἐκμεταλλεύονται οἱ ἐπιδρομεῖς.

Ἐκ τῶν παραθύρων τοῦ ἄνω ὀρόφου, μὲ τρόμον παρακολουθοῦμεν τὰς κινήσεις των. Ὁ κλοιὸς πέριξ ἡμῶν περισφίγγεται περισσότερο, εἰς ἀκατάσχετα μᾶς συγκλονίζουν. Χρειαζέται ἡ ὑστάτη προσπάθεια διασώσεώς μας, ἀλλὰ ποῦ ἡ διέξοδος;

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ, σύζυγος Δημητρίου Βαφειδου τὸ γένος Ἄργ. Ἰωαννίδου (1890).

Ἐντὸς ὀλίγου τὸ κτίριον ἐκπορθεῖται! Σῶσον μας — Κύριε!

Νὰ ὅμως εὐκαιρῶς ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τῆς ναρκωμένης ἀπὸ τὴν σύγχυσιν μνήμης μου. Κύριε Νομάρχα, καλέσατε τοὺς Γάλλους εἰς βοήθειάν μας. Πῶς θὰ γίνῃ αὐτὸ παιδί μου; (εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ τηλεφ. σύνδεσις μετὰ

τῶν Γάλλων μόνον μέσον τοῦ πίνακος μεταλλάκτου τοῦ ἐγκατεστημένου εἰς τὸ Τηλεγραφεῖον εἶναι δυνατὴ). Καλέσατε κ. Νομάρχα! Χωρὶς ἄλλην ἐξήγησιν ἐπιμένω διότι ἢ ἐκ τῆς συγχύσεως ταραχὴ καὶ ἢ κρισιμότης τῆς στιγμῆς δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ δώσω δικαιολογημένην ἀπάντησιν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἢ ἐπιμονὴ μου αὐτὴ ἦτο ἀποτέλεσμα ψευδαισθήσεως, εἰς τὶ θὰ ἐξημίωμεν μία ἀκόμη ἔστω καὶ ἀπελπισ προσπάθεια; Καὶ νά, θέλοντες καὶ μὴ, ἐφαρμόζομεν τὴν λαϊκὴν παροιμίαν «ὁ πνιγμένος ἀπὸ τὰ μαλλιά του πιάνεται». Σπεύδομεν καὶ οἱ δύο εἰς τὸν κάτω ὄροφον, ὅπου τὸ γραφεῖον τοῦ Νομάρχου καὶ τὸ τηλέφωνον.

Τὸ τηλέφωνον ἀμέσως εἰς τὰ χέρια τοῦ Νομάρχου. Καλεῖ, καλεῖ ἀπελπιστικά. Συγκρατημένη καὶ αὐτὴ ἡ ἀναπνοή μας... Ἄλό, ἀλό, ἐντὸς δευτερολέπτων ἀκούεται μία φωνή. Ἄλό, ναι εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Γάλλου τηλεφωνητοῦ καὶ ὁ Νομάρχης ἀναθαρρῶν ἐπιλαμβάνεται τώρα τοῦ ἔργου. Ζητεῖ τὴν σύνδεσιν του μετὰ τοῦ Γάλλου στρατ. Διοικητοῦ καὶ ἐξιστορεῖ ἀμέσως τὸ κρίσιμον τῆς καταστάσεώς μας. Κλείει τὸ τηλέφωνον περισσότερον ἤρεμος τώρα ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν κατανόησιν τοῦ Διοικητοῦ. Κατόπιν αὐτῶν ὑπάρχει ἡ σχετικὴ ἄνεσις νὰ ἐξιστορήσω τώρα πρὸς τοὺς συμπάσχοντάς μου πολιορκημένους τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκβάσεως τῆς προσπαθείας μας αὐτῆς. Ἐσημείωσα ὀλίγον ἀνωτέρω ὅτι ἐκλήθην ὑπὸ τοῦ Νομάρχου τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς παραμονῆς μας νὰ κατέλθω εἰς Νομαρχίαν ἵνα ὄλοι μετὰ τῶν ἄλλων παραμενόντων Δημ. ὑπαλλήλων ἀναχωρήσωμεν ἀφοῦ παραδώσωμεν τὰς ὑπηρεσίας. Συμπληρώνω τώρα τὴν ἀφήγησίν μου μὲ λεπτομερείας, αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν προσωπικὴν ἐνέργειαν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐκ τοῦ Τηλεγραφείου καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι αὐτὴ θὰ ἐκτιμηθῇ κυρίως ὡς ἡ καλύτερα μου πράξις ἢ συντελέσασα εἰς τὴν διάσωσίν μας ἐκ βεβαίου κινδύνου τῆς ζωῆς μας.

Μόλις ἔλοβα τὴν ἐντολήν, διὰ τελευταίαν φορὰν ὡς νὰ ἀπεχαιρέτων πλέον τὸ γνωστὸν ἀπὸ τὴν πολυχρόνιόν μου παραμονὴν ἐκεῖ, περιβάλλον τῆς αἰθούσης τοῦ Τηλεγραφείου, ἀφοῦ μὲ πολλὴν συγκίνησιν παρετήρησα ὅλα τὰ συγκροτοῦντα τὸν χώρον αὐτόν, γραφεῖα ἐργασίας μας, τηλεγραφικὰ καὶ τηλεφωνικὰ μηχανήματα, κατευθυνόμενος πρὸς τὴν θύραν ἐστάθην πρὸς στιγμὴν, ἐμπρὸς εἰς τὸν τηλεφωνικὸν πίνακα καὶ τὸν περιεργαζόμεν. Τὰ κρεμασμένα βύσματά του εἴλκυσαν τὴν προσοχήν μου, ὅπως ἀσυναίσθητως δὲ καὶ χωρὶς νὰ ἐμβαθύνω εἰς τὸ τί ἔπραττα τὴν στιγμὴν ἐκείνην, κάμω μὲσφ τοῦ τηλεφ. αὐτοῦ μεταλλάκτου — τὴν σύνδεσιν τῆς Νομαρχίας μετὰ τοῦ Γαλλικοῦ στρατ. τηλεφ. Κέντρου, τὸ ὅποιον ὡς ἀνέφερα εὐρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ μὲ ἡμᾶς κτίριον, κλείω ἐν συνεχείᾳ τὴν θύραν καὶ ἀναχωρῶ. Ἐξ αὐτοῦ λοιπὸν ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπικοινωνίας μας μὲ τὰς Γαλλικὰς ἀρχὰς καὶ αὐτὴ ἡ ἀπλουστάτη πράξις μου, ἡ χωρὶς καμμίαν προσωπικὴν γενομένη, ἔσωσε τὴν ὅλην κατάστασιν.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ εἰδικῶς δὲν ἔχω νὰ ἐξιστορήσω περισσότερα, ὅσον καὶ ἂν πιεσθῶ ἐκ τῆς ἀνάγκης, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν εἶμαι εἰς θέσιν καὶ τώρα ἀκόμη νὰ καθορίσω πόθεν ἢ ἔμπνευσις μου αὐτὴ νὰ προβῶ εἰς τὴν τηλεφ. σύνδεσιν, ἢ ὅποια ἀπροσδοκῆτως ἀπέβη ἢ πραγματικὴ σανὶς τῆς σωτηρίας μας καὶ τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καθὼς ὁμιλεῖ ἢ συνέχεια. Ἀστραπιαία, ὡς ἐπέβαλεν ἡ κρίσιμός μας κατάστασις, ὑπῆρξεν ἡ ἐνέργεια τοῦ στρατ. Διοικητοῦ. Πρὸ τῆς παρελεύσεως ὀλίγης μόνον ὥρας, ἰδοὺ ὁ ἴδιος μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἐξ ἀξιωματικῶν τῆς Γαλλικῆς ἀστυνομίας καὶ τὸν Γάλλον πρόξενον Ἐνρί, παρὼν εἰς τὴν Νομαρχίαν. Εἶναι ὁ Γάλλος ταγματάρχης στρατ. Διοικητῆς ὁ πρὸ τινος ἀντικαταστήσας τὸν συνάδελφόν του, ὅχι καὶ τόσον φιλέλληνα Τομασέν. Λέγεται Βενσάν, ὄνομα ἀλησομόνητον εἰς ὅλην τὴν ζωὴν μου, ἀφοῦ εἶναι τόσον στενὰ συνυφασμένον μὲ αὐτήν, ἡλικίας περίπου 50 ἐτῶν. Μορφὴ ἀγαθὴ, ἢ ὅποια ἔμπνεει σεβασμὸν καὶ δίδει ἐλπίδας. Μᾶς ἐνθαρρύνει, ἐγγυᾶται τὸ ἀσφαλὲς τῆς σωτηρίας μας. Μετὰ ὀλιγόλεπτον συνομιλίαν, γίνεται ἡ παράδοσις καὶ

ΓΕΩΡΓ. ΙΩ. ΒΟΥΛΓΑΡΙΔΗΣ
(Γσελεμπῆ Γεωργιάκης) Καλλιπόλις 1860

παραλαβὴ τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ὑπογράφεται τὸ σχετικὸν πρωτόκολλον ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Νομάρχου καὶ τοῦ Γάλλου στρατ. Διοικητοῦ Καλλιπόλεως.

Ἀκολουθεῖ πορεία πρὸς τὸ Λιμεναρχεῖον διὰ μέσου τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ. Καὶ ἐδῶ δὲν λείπει ἡ πρόνοια καὶ συμπαράστασις τοῦ εὐγενοῦς προστάτου μας. Σχηματίζεται κλοῖος, ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐντὸς αὐτοῦ, πρωτοπόρος ὁ

ἴδιος, συμπαρασῳτάται καὶ φύλακές μας ἀστυνομικοί, οἱ ὅποιοι περιζώνουν τὸν κλοιὸν καὶ κάτι περισσότερον ἀκόμη, τὸ ὅποϊον ὑπερβαίνει τὰς προσδοκίας μας.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξοδόν μας ἐκ τῆς Νομαρχίας, στρατιῶται Σενεγαλέζοι, ἔλθόντες ἀμέσως μετὰ τὴν τηλεφωνικὴν εἰδοποίησιν κατέχουν τὰ περίξ σημαία κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ παρατεταγμένοι ἀνὰ δύο ἔνθεν καὶ ἔνθεν, προσέχουν τὴν διέλευσίν μας καὶ ἀκολουθοῦν ἀμέσως εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματισθῆ μέχρι τοῦ Λιμεναρχείου μία δλόκληρος ἀσφαλιστικὴ ζώνη, πρὸς προφύλαξίν μας, ἐκ παντὸς ἐνδεχομένου κινδύνου. Ἡ πορεία φθάνει εἰς τὸ τέρμα της, εὐρισκόμεθα εἰς τὸ Λιμεναρχεῖον. Τὴν συνοδείαν μας πλαισιώνουν καὶ ἄλλοι Γάλλοι ἀστυνομικοί, οἱ ὅποιοι ἀπομακρύνουν ἐκ τῆς θέσεως αὐτῆς τοὺς κατακλύσαντας τὴν παραλίαν.

Καὶ τώρα ἄλλη πάλιν δοκιμασία εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον, ἴσως ἢ περισσότερον ἀπὸ ὅλας καταθλιπτικὴ.

Ἐνα ναυτόπουλό μας τοῦ λιμεναρχείου, ὄνοματι Γιώργος Σκριβᾶνος, σκαρφαλώνει εἰς τὸν ἰστὸν τῆς σημαίας καὶ μετ' ὀλίγον τὸ δοξασιμένον αὐτὸ κυανόλευκον λάβαρον καταβιβάζεται. Γίνεται ἡ ὑποστολὴ τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας ὡς τελευταία πρᾶξις αὐτῆ. Ἡ Καλλιπολις εἶναι πλέον Τουρκικὴ. Συνεχίζεται ὅμως ἀκόμη ὀλίγον ἡ διαδικασία διὰ νὰ γίνῃ καὶ ἡ ἐπισφράγις. Ὁ στρατ. διοικητῆς Βενσάν διὰ χειραψίας χαιρετᾷ καθ' ἕνα ἕκαστον, ὅλους μας καὶ μὲ πραγματικὴν συγκίνησιν ἐκδηλουμένην εἰς τὸ πελιδνὸν τοῦ πρόσωπον εὔχεται καὶ δίδει τὴν τελευταίαν του εὔχην. «Σᾶς εὔχομαι ὄχι adieu ἀλλ' au revoir». Ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς μὲ αὐτὴ εὔχεται ὄχι νὰ φύγωμεν ὀριστικῶς, ἀλλὰ νὰ τῷ δοθῆ καὶ πάλιν ἡ εὐκαιρία νὰ μᾶς ξαναἰδῆ. Δύο θερμὰ δάκρυα κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην κυλοῦν ἀπὸ τὰ συγκινημένα του μάτια, διὰ νὰ δείξουν τὴν ἀγαθὴν του ψυχὴν καὶ νὰ φανερώσουν ὅτι μαζί μὲ ἡμᾶς ἀγαπᾷ καὶ αὐτὸς τὴν Ἑλλάδα μας. Ἡ φροντίς τοῦ καλοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου δὲν σταματᾷ ἀκόμη.

Ἀναθέτει εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς του τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ πλῆθους ἐκ τῆς παραλίας καὶ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, ἡμᾶς δὲ ἐπιβιβάζει ἐπὶ τῆς ἀτμακάτου διὰ νὰ ἀνέλθωμεν ἐπὶ τοῦ α)τ «Κωνσταντινούπολις». Καὶ ἐδῶ ἡ διαδρομὴ ἀκόμη εἶναι ἐπικίνδυνος, δὲν ἀπέχομεν πολὺ ἀπὸ τὴν παραλίαν καὶ ὅταν εἴμεθα πλέον ἐκτὸς βολῆς ἀναπνέομεν. Ἔχομεν σωθῆ ὀριστικῶς δόξα τῷ Θεῷ. Ἄξιον τέκνον τῆς εὐγενοῦς του πατρίδος ὁ Διοικητῆς Βενσάν. Ἀλησμόνητη ἡ μνήμη του, μαζί μὲ ὅλους ὅσοι συνετέλεσαν διὰ τὴν θεάρεστον αὐτὴν πρᾶξιν.

Ὅλοι διασωθέντες τώρα εὐρισκόμεθα ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου. Ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Καλλιπόλεως Κωνσταντῖνος Κοιδάκης, ὁ μετέπειτα Πλω-

μαρίου και βραδύτερον Κίτρους, περίφροντις και ἀγωνιῶν διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ πνευματικοῦ του ποιμνίου μᾶς βλέπει ὄλους μετὰ χαρᾶς.

Ἀσπάζεται τὸν γενναῖον Παπαδάκην. Ὁ διευθυντὴς Ν. Διδάχος, συγκινημένος μὲ θαυπεύει μὲ πατρικὴν στοργήν. Καὶ σὺ τόσο μικρός! Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον μας.

Δὲν ὑπάρχει πλέον κανεὶς ἔξω, ὄλος ὁ πληθυσμὸς μετὰ τῶν ἐπιτηδείων εἰς τὸ πλοῖον. Πλήθος πολὺ ταλαιπωρημένων ἀνθρώπων ἔχει καταλάβει ἀσφυ

1861 - 1960

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΟΥΪΖΟΣ

Ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀρχιερ. ἐπίτροπος καὶ διδάσκαλος Καλλιπόλεως

πικρῶς τὰς θέσεις του. Ζῶα πρὸ παντὸς μεγάλα εἰς τὸ κύτος τοῦ πλοίου, συνωθούμενα διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ χώρου, ἀφήνουν ὡς τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν τὴν βραχνῶδη φωνὴν των ταλαιπωρημένα καὶ αὐτὰ ἐκ τῆς πείνης καὶ

τῆς κακουχίας. Ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀκολουθήσουν τοὺς κυρίους των εἰς τὸ μακρυνὸν ταξειδίον τῆς προσφυγῆς. Τὸ πλοῖον ἔτοιμον διὰ τὴν ἐλευθέραν πατριδα μὲ προορισμὸν τὸν Πειραιᾶ ἢ Κέρκυραν. Ἐγὼ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸ Τ.Τ. γραφεῖον Ξάνθης, ὅπου εἶχομεν τοποθετηθῆ, ἀναχωροῦντες ἐκ Καλλιπόλεως, ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν συναδέλφων μου Κων)νου Βαφείδου καὶ Γ. Σφακιανᾶκη, ἐπομένως δὲν θὰ ἀκολουθήσω τὸ ταξειδίον τοῦ α)τ «Κωνσταντινουπόλις». Τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἡμέραν, ἀπόγευμα, τὸ ἐγκαταλείπω, διὰ νὰ τεθῶ φροντίδι τοῦ Νομάρχου ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ λοχαγοῦ Παναγιωτοπούλου, ὅστις ἐντεταλμένος διὰ τὴν διακίνησιν τῶν εἰς τὸν Ἑλλησποντον εὐρισκομένων α)τ καὶ ἐπιτεταγμένων διὰ τὴν μεταφορὰν προσφύγων, θὰ ἐφρόντιζε νὰ φθάσω εἰς Ξάνθην. Διὰ τελευταίαν φορὰν βλέπω τὴν Καλλιπολιν, συγκεκρινημένος μέχρι δακρῶν. Τὴν βλέπω πάλιν καὶ πάλιν ἀκόρεστα. Ἴσως δὲν θὰ τὴν ξαναῖδω. Εἶμαι μακρὰ τώρα, ἀπέχω πολὺ καὶ ἀπὸ τὴν παρὰ τῆς. Τὴν ἀνάμνησίν της μόνον κατορθῶνω νὰ πάρω μαζί μου. Ναι τὴν ἀνάμνησίν της μόνον, διὰ νὰ τὴν κλείσω σφιχτὰ μέσα στὴν καρδίαν μου, μέχρις ὅτου ἀποχαιρετῶν μετ' ὀλίγον καὶ τὴν γενέτειράν μου τὰ Δαρδανέλλια, θὰ ἐνώσω καὶ τὰς δύο ὡς ἀδελφάς, διὰ νὰ μὴ λησμονηθοῦν ποτὲ εἰς τὴν ζωὴν μου.

Τί ἄλλο ἦτο δυνατόν νὰ προσφέρω ὡς ἀντάλλαγμα τῆς τόσοσ πολλῆς ἀγάπης μου;

Εὐρισκόμεθα ἐν πλῶ ἐπὶ τῆς ἀτμακάτου, ὅπου διενυκτέρευσα τὴν πρώτην νύκτα. Κατὰ τὴν διαδρομὴν πλοῖα κατάφορτα ἀπὸ πρόσφυγας, μερικὰ καὶ ἀπὸ συμπατριώτας μου. Προχωροῦμεν χωρὶς νὰ ἐπιτύχωμεν κανέν, μὲ προορισμὸν πρὸς τὴν Θράκην. Ἐξακολουθοῦμεν τὸν πλοῦν μετ' ὀλίγον ἔχει καθῆ καὶ ἡ θέα τῆς ἀγαπημένης μου πατρίδος, ἴσως παντοτεινὰ!

Ἐπεράσαμε τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰμεθα εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος μὲ κατεύθυνσιν τὴν νῆσον Τένεδον. Ἀγκυροβολοῦμεν ὅταν πλέον ἔχει καλὰ νυκτώσει. Ὀδηγοῦμαι εἰς τὸ Ταχυδρομεῖον. Μετὰ τὴν γνωριμίαν μὲ τὸν συνάδελφον, προϊστάμενον τοῦ γραφείου Γεώργιον Μασοῦραν, ἀδελφὸν φίλου καὶ συναδέλφου Ἀθαν. Μασοῦρα, φιλοξενοῦμαι ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του, μὲ πολλὰς περιποιήσεις μέχρις ἐξευρέσεως μέσου δι' Ἀλεξ)πολιν. Ἐξιστορῶ εἰς τοὺς ἀγωνιῶντας ἐν συντομίᾳ τὰ διατρέξαντα καὶ πληροφωρῶ ὅτι ὁ ἀδελφὸς Ἀθανάσιος, ὑπηρετῶν εἰς Κεσάνην διῆλθεν ἐκ Καλλιπόλεως πρὸ ἡμερῶν, μετὰ πολλῶν ἄλλων Δημ. ὑπαλλήλων τῆς περιοχῆς καὶ ἀνεχώρησεν ὁμαλῶς πολὺ πρὶν ἀπὸ ἐμέ. Κατὰ συγκυρίαν βενζινόπλοιον ἐκ Τενέδου, τὸ ὁποῖον ἐπόδισε τὴν προηγουμένην λόγῳ θαλασσοταραχῆς ἀνεχώρει τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐγὼ ἐφθασα ἐπὶ τέλους μετὰ περιπλάνησιν εἰς Ἀλεξ)πολιν. Καὶ ἐδῶ πολυκοσμία προσφύγων. Δυσκολία εἰς τὴν διατροφήν καὶ στέγασιν διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν ξενοδοχείων ὕπνου καὶ ἐστιατορίων, ὅσων ἦτο

ανάγκη διὰ τὴν περίστασιν. Διενυκτέρευσα εἰς αἴθουσαν τοῦ Ταχυδρομείου μετ' ἄλλων συναδέλφων.

Ἔβλεπα πάλιν πολλοὺς γνωστοὺς συναδέλφους μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν Γρηγ. Στραβοπόδην, ὁ ὁποῖος γνωρίζων τὰς ἐπικρατοῦσας συνθήκας τὸν τελευταῖον καιρὸν εἰς Καλλιπόλιν καὶ ἐκ διαδοθεισῶν πληροφοριῶν τὰ ἐπακολουθήσαντα τελευταῖα γεγονότα, δὲν εὗρίσκει λόγους νὰ ἐκφράσῃ τὴν χαρὰν του διὰ τὴν διάσωσίν μου. Ἡ παραμονή μου εἰς Ἀλεξ)πόλιν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, διότι τὴν ἐπομένην, μερίμνη τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ταχ)μείου, συμπεριληφθεὶς εἰς καταστάσεις ἀναχωρούντων δωρεὰν προσφύγων. σιδ)κῶς ἔφθασα ἀργὰ τὴν νύκτα εἰς Ἐάνθην. Ἐκ τοῦ σιδ)κοῦ σταθμοῦ πεζῆ διὰ τὴν ἔλλειψιν μέσου, τῆ βοηθεία νέου, ὁ ὁποῖος μετέφερε τὰς ἀποσκευάς μου, ἤμην εἰς τὸν προορισμόν μου, τὸ Τ.Τ. γραφεῖον Ἐάνθης, ὅπου μὲ χαρὰν μὲ ὑπεδέχθησαν οἱ συνάδελφοι Κ. Βαφείδης καὶ Γ. Σφακιανάκης, διὰ νὰ κλείσῃ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ σύζυγος Λ. Ἀγγελίδου
τὸ γένος Γ. Βουλγαρίδη Καλλιπόλις
1880

ΑΓΛΑ Γ.Α σύζυγος Ἰω. Πούμπουρα
τὸ γένος Ἰω. Βουλγαρίδη Καλλιπόλις
1880

ἐπὶ τέλους ὁ κύκλος τοῦ περιπετειώδους ταξιδίου μου. Τὰ γεγονότα διὰ τὴν χρονολογικὴν ἀσφάλειαν τὰ τοποθετῶ εἰς τὸ διάστημα μεταξὺ 7 — 15 Νοεμβρίου 1922. Δὲν παρέλειψα εἰμὴ ἐλάχιστα ἄνευ σημασίας συμβάντα τὰ ὁποῖα καὶ γραφόμενα θὰ ἐσήμαιναν περισσότερον περιαιτολογία. Παρ' ὅλον ὅτι

ἔκτοτε παρῆλθε ὅσπερ περίπου, ὅμως τὰ διατηρῶ ζωηρὰ ἀκόμη διότι ὑπῆρξαν συγκλονιστικὰ διὰ τὴν ζωὴν μου καὶ ἔχουν χαραχθῆ εἰς τὴν μνήμην μου ἀνεξίτηλα, ἀφοῦ οὔτε τὰ δνόματα προσώπων, τὰ ὅποια ἔπαιζαν τότε σημαντικὸν ρόλον μὲ διαφεύγουν. Θὰ ἤμην ἀγνώμων ἂν ἄφηνα νὰ ἐξαφανίσῃ ἢ καὶ κατ' ἐλάχιστον νὰ ἀποχρωματίσῃ ἀπὸ τὸν ἔσωτερικόν μου κόσμον ὁ χρόνος γεγονότα καὶ πρόσωπα, τὰ ὅποια ὑποχρέωσιν ἱερὰν ἔχω νὰ μνημονεύω διὰ παντός.

Τὴν ἀρήγησίν μου στηρίζω ἀπολύτως καὶ πραγματικῶς ὄχι εἰς πληροφροῖας ξένας, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδίαν μου ἄμεσον ἀντίληψιν καθόσον ἐγενόμην αὐτόπτης μάρτυς τῶν διαδραματισθέντων, ἐκ τοῦ πολὺ πλησίον τότε περιβάλλοντός μου. Ἡ ἐντύπωσις τῆς περιπετειᾶς, ὅσον δυσάρεστος καὶ ἂν φαίνεται, ἐξέλιπεν ἔπειτα ἀπὸ καιρὸν, ἔμεινεν ὅμως μέχρι σήμερον σταθερὰ ἢ ικανοποίησις διότι ὁ ἐπιδιωχθεὶς σκοπὸς ἐπετεύχθη πλήρως, ἢ ἐξυτηρέτησις τοῦ πληθυσμοῦ, παρὰ τὰ προσφερόμενα πενιχρὰ μέσα τῆς ἐποχῆς συνετελέσθη ἄριστα. Ὅλοι μέχρις ἐνὸς ἐσώθημεν καὶ τοῦτο ὀλοκληρώνει τὴν ικανοποίησιν αὐτὴν, τὴν ὅποιαν καὶ ἐγὼ ἀπολαμβάνω ὡς ἀντάλλαγμα πολύτιμον, ἀντὶ ἐκ μέρους μου ἐλαχίστης προσφορᾶς. Φίλε ἀναγνώστα ἂν κατὰ σύμπτωσιν κατάγεσαι καὶ ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ λόγῳ ἡλικίας τότε δὲν ἦτο δυνατὸν συνειδητὰ νὰ ζήσης τὴν σκληρὰν αὐτὴν δοκιμασίαν τῆς πατρίδος μας, ἔσο βέβαιος ὅτι τὰ γεγονότα περιγράφονται μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν καὶ δυνατὴν λεπτομέρειαν ἂν δὲ δι' ἡμᾶς ἐκ τῶν γεγονότων αὐτῶν προέκυψε σοβαρὰ ἀπώλεια, ὅμως γνώριζε ὅτι ἀνέπαφον παραμένει μὲ ὑπερήφανον καὶ ἐξαισίαν ἐπιβλητικότητα, τὸ ὅλον περιβάλλον τῆς φυσικῆς ὀμορφίας καὶ τοῦ ἀφθάστου κάλλους τῶν ἀλησιμονήτων ἐκείνων μερῶν, μαζὺ μὲ τὴν ἱερότητα τῆς ἰδέας τῆς φυλῆς, διὰ νὰ ὑπενθυμίξῃ καὶ ἱστοροφωνῇ πάντοτε τὴν Ἑλληνικὴν γνησιότητά των. Συνιστῶ ἐλευθέρως νὰ διαθέσῃς τὴν κρίσιν σου, διὰ νὰ μορφώσῃς ἀβιάστως πραγματικὴν καὶ ἀληθῆ ἀντίληψιν καὶ κατόπιν ὡς πατριώτης καὶ νοσταλγὸς παλαιᾶς δοξασμένης ἐποχῆς, νὰ κατευθύνῃς ἀναλόγως τὰ συναισθήματά σου. Πάντως μὴ λησμονήσῃς τὴν πατρίδα σου. Ἄξιζει πολλὰ καὶ εἶναι ἀνεκτίμητος. Ἡμεῖς οἱ παλαιότεροι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀρραβασθῆμεθα νὰ ὁμιλῶμεν, διότι ἔχομεν ὑποχρέωσιν, ὡς συνεχισταὶ τῆς ἔθνικῆς μας παράδοσεως νὰ σᾶς φέρωμεν πολὺ πλησίον πρὸς γεγονότα, τὰ ὅποια θὰ εἶναι χρήσιμα διὰ τὴν ζωὴν. Ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ χαράσσει τὴν πορείαν μας, διότι παραδειγματίζει, ἐνθουσιάζει, ἐνθαρρύνει.

Εἶναι ἀνάγκη ἀκόμη νὰ σᾶς θέσωμεν πρὸ τῶν εὐθυνῶν σας, διὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ σᾶς πείσωμεν ὅτι παρὰ τὰς προβαλλομένας ἐκάστοτε ἀντιξοότητας, ἡμεῖς πάντοτε ἀνεδείχθημεν οἱ νικηταί, ἂν καὶ πολλάκις τὰ γεγονότα

ἀδίκως κρινόμενα ὑπὸ τῶν διαχειριζομένων τὰς τύχας μας ἰσχυρῶν τῆς γῆς, μᾶς ἠγάγκασαν νὰ στερηθῶμεν σπουδαίας πατροπαραδότου κληρονομίας.

Ὅπως δὴ ποτε πρέπει νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι διότι τὸ καθῆκον μας ὡς ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθέρου ψυχῆς καὶ ἀκάμπτου θελήσεως, πάντοτε ἔχει ἐπιτελεσθῆ ἕκ μέρους μας εἰς τὸ ἀκέραιον καὶ ὡς ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν τὴν συνείδησιν πλήρως ἀναπαυμένην καὶ τὴν ἐλπίδα δι' ἐν αἴσιον μέλλον πάντοτε ἰδικήν μας. Σᾶς καλοῦμεν μὲ τὰς καλύτερας τῶν εὐχῶν μας νὰ συνεχίσητε, ἀναλαμβάνοντες ὑμεῖς τὴν πρωτοπορείαν, δι' ἔργα ὑψηλά, ἀντάξια τῆς Ἑθνικῆς μας παραδόσεως. Αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ ἰδική μας χαρά.

Κ. Χ. Θ.

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ

Γεωργ. Γεωργοπούλου - Μοθωνιοῦ

Λιμενάρχου Καλλιπόλεως

Νοέμβριος 1922

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ

Ἦταν ὁ χειμῶνας τοῦ 1922. Ἦμουν τότε Λιμενάρχης στὰ Δαρδανέλλια. Εἶχα τὴν ἔδρα μου στὴν ἱστορικὴ Καλλιπὸλι, τὴν Θρακικὴν αὐτὴ γωνιά τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τῶν Στενῶν, ὅπου πρωτοπάτησαν τὴν Εὐρώπην οἱ Τούρκοι κατακτητὰι τοῦ Σουλτὰν Ὁρχὰν τὸ 1357. Καὶ πάλι τότε τὸ 1922 ἦτανε γραμμένο νὰ ξανάρθουν.

Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ εἰπῶ καὶ λίγη ἱστορία. Στὴν Ἀσιατικὴ ἀκτὴ σὲ ἀπόστασι ὀλίγων ἑκατοντάδων μέτρων ἀπὸ τὸ Λιμεναρχεῖο ἦτανε τότε ἑπτὰ χιλιάδες Τούρκοι μὲ πυροβολικό, ἐνῶ σὲ ὅλη τὴν χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως δὲν ὑπῆρχαν παρὰ λίγοι χωροφύλακες καὶ λιμενοφύλακες Ἕλληνες. Ἐμενε ὅμως στὴν Εὐρωπαϊκὴ ἀκτὴ Γαλλικὸς στρατὸς πολυάριθμος ἀπὸ Σενεγαλέζους μαύρους, μὲ λίγους ἄσπρους ἀξιωματικούς, καὶ Γάλλος στρατιωτικὸς Διοικητῆς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κων)πόλεως. Ἐμεναν ἀκόμη δύο χιλιάδες Λευκορῶσοι λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Βράγγελ, πὺ τὸ πρῶτὸ ἦτανε συντεταγμένοι σὲ τακτικὸ Στρατό, καὶ ἀποτελοῦσαν κυριολεκτικῶς «κράτος ἐν κράτει», καὶ τὸ ἀπόγευμα ἔβγαζαν τὴ στολὴ καὶ ἐργαζόντουσαν σ' ὅλες τὶς χειρωνακτικὰς ἐργασίας γιὰ νὰ ζήσουν. Μέσα δὲ στὰ Στενὰ ἔπλεαν πλῆθος ἀπὸ Γαλλικὰ καὶ Βρετανικὰ ἰδίως πολεμικὰ πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἤμουν σὲ ἀδιάκοπὴ ἐπικοινωνία. Εἰς τὸ Λιμεναρχεῖον ὅμως ὑφονότανε σημαῖα ξη-

ρᾶς, γὰρ νὰ φαίνεται, ὅτι ὑπάρχει μὲν ἑλληνικὴ ἀρχὴ ἀλλὰ στὰ ζητήματα τῶν Δαρδανελλίων δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργῇ, παρὰ ὡς ὄργανο τῶν Εὐρωπαίων Ἀρμοστῶν καὶ Ναυάρχων.

Ἄλλως τε ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Μεγάλου Πολέμου τριάντα ἑπτὰ χιλιάδες νεκροὶ Βρεταννοὶ καὶ Γάλλοι βρῖσκονται ἀκόμη θαμμένοι σὲ νεκροταφεῖα, πού εἶναι πόλεις δλόκληρες κεῖ κοντά.

Ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτήν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποχώρησι τῶν Τούρκων οἱ Γάλλοι μᾶς παρέδωσαν τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς, ἄφησαν ὅμως γαλλικὴ φρουρὰ στρατιωτικὴ, ἐνῶ στὴν ἀπέναντι Ἀσιατικὴν Ἀκτὴν, ἦταν βρεταννικὸς στρατός, ἔμεινε ὅμως στὴν Ἀσία ἢ τουρκικὴ πολιτικὴ διοίκησις.

Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΙ

Ἀγγλογαλλικὰ στρατεύματα ἀπέδιναν τιμὰς εἰς τὴν πρώτη ἑλληνικὴ σημαία, ὅταν ὑψωνότανε στὴν Καλλιπὸλι καὶ ἡ συγκίνησι στοὺς πληθυσμοὺς ἦταν τόση, ὥστε δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ φράσι τοῦ Νιρβάνα, ὅτι τὸ πρόσταγμα τῆς ὑψώσεώς της «συνεκλόνησε τὰς ψυχὰς τῶν ζωντανῶν καὶ ἔφθασε μέχρι τῶν τάφων, ὡς φωνὴ Ἀρχαγγέλου»!.. (1) Ἡ γαλανόλευκος ἐστόλιζεν ἕκτοτε ἐκεῖ κοντὰ στὴ θάλασσα τὸν γαλανὸν οὐρανὸ μὲ τὰ χρώματά της ἐνῶ λίγα μέτρα, πλησίον ἐπάνω σὲ ἓνα ἄλλο οἶκημα ἢ τρίχρωμη σημαία τῶν Γάλλων τὴν ἐσυντρόφευε πάντα. Γιατὶ ἡ Γαλλικὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ δὲν ἔπαυσε.

Ἡ Ἑλλάς τότε βασιζότανε στὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν, ὁ Λιμενάρχης τῶν Δαρδανελλίων —ὁ ὁποῖος ἐξηρητᾶτο καὶ ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο καὶ τὸν Ναύαρχο τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου, πού ἦτανε στὴν Κωνσταντινούπολι,— ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βρεταννοῦ Ναυάρχου, τοῦ Γάλλου Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ, καὶ τῶν Εὐρωπαίων Ὑπάτων Ἀρμοστῶν.

Εἶναι φανερὸ πόσες δυσκολίες προκαλοῦσε τὸ πολύπλοκο αὐτὸ καθεστῶς. Συνέβαινε μάλιστα τὸ περίεργο, ὅτι τὴν διάταξιν αὐτὴν τὴν ἐτηροῦσαν οἱ Εὐρωπαῖοι, ἂν καὶ δὲν ἀνεγνώριζαν πιά τὴν συνθήκη τῶν Σεβρῶν, καὶ μοῦ ἐτόνιζαν, ὅτι γι' αὐτοὺς δὲν εἶμαι, παρὰ ἓνας Εὐρωπαῖος ἀξιοματικὸς ὑφιστάμενος των.

«Ἀπὸ τὸ Ναυαρίνο»... προσέθεσα ἐγὼ διπλωματικά.

Καὶ μιὰ ἐλαιογραφία τῆς Πατρίδος μου μὲ τὸ Φρούριον τοῦ Ναυαρίνου ἐπάνω ἀπὸ τὸ γραφεῖο μου, μ' ἔκανε πῶ συμπαθητικὸν σ' αὐτοὺς (περσὸνα γκράτα, πού λένε οἱ διπλωμάται).

(1) Παύλου Νιρβάνα «Ἡ Σημαία τῆς Καλλιπὸλεως» ἐφημερὶς «Ἐστία» 16 Δεκεμβρίου 1922. Ὁμοίως «Θρακικὰ» Τόμος ΚΕ' 1956 σελ. 144.

Ἔτσι καὶ μὲ τακτικὴ ἀπολύτου εἰλικρινείας κατῳρθῶνα πολλὰ πράγματα ποὺ ἐτόνωσαν τὸ ἠθικὸ μας, ἢ ἀνακούφιζαν τὴν Ἑλληνικὴ Ναυτιλία καὶ τὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμό. Ἀλλὰ τί κόπους εἶχα καταβάλλει, ὡς ποὺ νὰ τοὺς ἐμπνεύσω ἐμπιστοσύνη. Καὶ τί ρόλο ἔπαιζα...

Μιὰ νύχτα, θυμοῦμαι, ὁ Ἄγγλος Ναύαρχος ζητοῦσε νὰ εἰποῦμε εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῆς ἀπέναντι Ἀσιατικῆς ἀκτῆς νὰ ἐκκενώσουν ἀμέσως τὴν Λάμψακο, γιατί οἱ Τοῦρκοι εἶχαν διασπᾶσει τὴν οὐδετέρα ζώνη καὶ οἱ Βρεταννοὶ στρατιῶτες εἶχαν διαταγὴ νὰ μὴ τοὺς κτυπήσουν. Μὰ ὁ Νομάρχης κ. Ἄρ. Φωκᾶς ποὺ ἦταν κι' αὐτὸς διπλωμάτης, τοὺς ἀπαντοῦσε, ὅτι εἶναι Νομάρχης Θράκης καὶ ὄχι Ἀσίας, καὶ ἐπομένως ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ τέτοια διαταγὴ στοὺς πληθυσμοὺς τῆς Ἀσίας. Οἱ πληθυσμοὶ ὅμως δὲν ἔφευγαν χωρὶς Ἑλληνικὸ χαρτί καὶ κινδύνευαν πολὺ.

Ἀποφασίσαμε λοιπὸν ὅλοι νὰ ὑπογράψω... ἐγὼ τὸ ἔγγραφο τῆς ἐκκενώσεως τῆς Μικρασιατικῆς Ἀκτῆς ὡς Ἑλλην. Ναυτικὸς Διοικητής, ἀλλὰ «κατ' ἐντολήν» καὶ ὡς ὄργανον τοῦ Βρεταννοῦ Ναυάρχου, ἀφοῦ ἐπρόκειτο γιὰ τὰ Δαρδανέλλια.

Ἦτοτε ἀπὸ λίγο καιρὸ μοῦ ἦτανε γραφτὸ νὰ βάλω ἀκόμη μιὰ ὑπογραφή πρὸς θλιβερή, ὅσον καὶ ἂν ὁ Μητροπολίτης μὲ παρηγοροῦσε μὲ τὸ ρητὸ τοῦ Ἰωβ «Κύριος ἔδωκε... Κύριος ἀφείλετο»...

Τὸ ποτῆρι τῆς Μοίρας εἶχε πὰ σωθῆ...

Ἡ Μικρασία εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τὸ στρατό μας, τὰ πολεμικὰ μας πλοῖα τὸ ἓνα ὕστερα ἀπὸ τὸ ἄλλο, τὰ βλεπα νὰ περνοῦν ἀπὸ μπρὸς μου καὶ νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὴν Κων)πολι στὸ Αἰγαῖον. Τὸ κῆμα τῶν προσφύγων γέμιζε μέρα, νύχτα, τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα, ποὺ τὰ πηγαιναν στὴν στοργικὴ μεγάλη μητέρα, τὴν Παλιὰ Ἑλλάδα. Καὶ ὅλη ἡ ἀκτὴ τῆς Προποντίδος καὶ ἡ Ἀσιατικὴ ἀκτὴ τῶν Δαρδανελίων εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους.

Μονάχα στὴν Καλλίπολι κυμάτιζεν ἀκόμη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία...

Ὅταν ἦρθαν οἱ μοιραῖες μέρες, γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡ τάξις ἐκλονίσθηκε. Ἐπὶ μιὰ ἑβδομάδα ἦταν κομμένο τὸ καλώδιο καὶ γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσωμε μὲ τὰς Ἀθήνας πηγαινα κάθε μέρα δυὸ μίλια μὲ βενζινοκάτο, διανύοντας τὸ διάστημα αὐτὸ ἐντὸς βολῆς τῶν Τουρκικῶν πυροβόλων γιὰ νὰ δώσω τηλεγράφημα στὴν Ἀγγλικὴ Ναυαρχίδα, ποὺ εἶχε θέσει στὴ διάθεσί μας τὸν ἀσύρματό της. Τὴν τελευταία μέρα ἄτακτοι Τοῦρκοι σκότωσαν ἓναν Ἑβραῖο λίγα μέτρα κοντά μου στὴ θάλασσα κάτω, καὶ σὲ λίγο πυροβόλησαν τὸν Νομάρχην λίγα βήματα μακρὰ ἀπὸ μένα καὶ ἔρριξαν κάτω τὸ Διευθυντὴ τῆς Νομαρχίας, τοὺς ὁποίους γλύτωσαν Γάλλοι ἀξιωματικοί.

Τὸ πρωτόκολλο τῆς παραδόσεως ἦταν ἐτοιμασμένο πειά... Οἱ ὀλίγοι Ἑλληνες χωροφύλακες εἶχαν ἀπὸ τὴν παραμονὴ ἀποσυρθῆ σὲ πλοῖο, γιὰ νὰ μὴν ἐξάπτουν τὰ πνεύματα τῶν Τοῦρκων. Ἡ σημαία τῆς Νομαρχίας καὶ τῆς

Χωροφυλακῆς δὲν ὑψώνοντο πειά. Μόνον ἡ σημαία στὸν ἰστό τοῦ Λιμεναρχείου κάτω στῆ θάλασσα ἔδειχνε, ὅτι τὰ Δαρδανέλλια δὲν παραδόθηκαν ἀκόμη. Δέκα ναῦτες μου τὴν φυλάγανε ἔνοπλοι, ἀλλὰ, ὅπως τόσον ὁμορφα εἶπεν ὁ Νιρβάνας, «οἱ κυματισμοὶ τῆς ὁμοίαζαν μὲ ψυχορράγημα...».

Η ΣΗΜΑΙΑ ΤΠΟΣΤΕΛΛΕΤΑΙ

Ἐξητήσαμε τότε μαζί μὲ τὸ Νομάρχη μιά τελευταία τιμή. «Μ' ἐλέγατε συνάδελφό σας καὶ σύμμαχό σας καὶ ἔμπιστο ὑφιστάμενό σας, τοὺς εἶπα ἐγώ, δὲν θὰ μ' ἀφήσετε λοιπὸν νὰ φύγω χωρὶς τὶς τελευταῖες συναδελφικῆς τιμές... ἀφοῦ δὲν φεύγω κἂν νικημένος...».

Καὶ τιμές ἀποφασίσθησαν ἔτσι...

Ἄσπροι Γάλλοι, μαῦροι Σενεγαλέζοι, Ναυτικοὶ Ἑγγλέζοι ἐσχημάτιον τρεῖς μεγάλες πλευρὲς τετραγώνου καὶ στὴν τελευταία, ποὺ ἔκλεινεν ἡ θάλασσα, γύρω ἀπὸ τὸ Λιμεναρχεῖο μπῆκαν οἱ δέκα μόνον Ἑλληνες ναῦτες μου. Ἐνα βρετανικὸ ὑπερντρεδνωτ καὶ ἓνα Γαλλικὸ πολεμικὸ πέρα στὸ βάθος ἔδιναν μεγαλύτερη ἐπισημότητα στὴν εἰκόνα.

Κοίταξα μὲ δακρυσομένα μάτια τὴν ἀπέναντι Ἀσιατικὴ ἀκτή, ὅπου οἱ ἑπτὰ χιλιάδες Κεμαλικὸι μὲ πυροβολικὸ τρεῖς ὁλόκληρους μῆνες μόλις κρατιώντουσαν σὲ ἀπόστασι ἐνάμισυ μόνον μιλίου... καὶ ἀφαιρέθηκα ἔτσι πολλὴ ὥρα φαίνεται, γιατί ὁ ὑπαξιωματικὸς μοῦ ἔφερε τὸ σπαθὶ μου νὰ φορέσω κουμπωμένη στῆ ζώνη, καὶ μοῦ εἶπε, ὅτι ἤρθαν οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ καὶ ζητοῦν νὰ ὑπογράψω τὴν παράδοσι.

Κατάλαβα πειά, ὅτι ὅλα ἐτελείωσαν καὶ οἱ στιγμὲς ἦταν μετρημένες καὶ ἐπίσημες... Ἄλλὰ, ὅταν βγαίνοντας στὴν πόρτα τῆς σκάλας ἀκουσα τὸ τιμητικὸν «παρουσιάστε ἄρμ» νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνουν στίς ξένες γλώσσες οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ νὰ παρουσιάζουν ὄπλα ὄλοι... κατάλαβα τότε, ὅτι οἱ κόποι μου δὲν πῆγαν χαμένοι.

Κοίταξα ψηλὰ τὴ γαλανόλευκη σημαία, ποὺ κυμάτιζεν ἀκόμη καὶ μὲ σταθερὴ φωνὴ διάβασα τὴν ἡμερησίαν μου διαταγὴν, ποὺ τελείωνε:

«Ἀφοῦ φυλάξαμε τὰ στενὰ αὐτά, στὰ ὁποῖα στρέφεται ἡ προσοχὴ τοῦ κόσμου ὅλου, παραδίδομεν σήμερον τὸν τόπον αὐτὸν σ' αὐτούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸν εἶχαμε παραλάβει, ἀλλὰ τοὺς ἀδελφούς μας δὲν ἀφίνομε νὰ ξαναγίνουν δοῦλοι...».

Ἐννοοῦσα τοὺς ἄτυχους πρόσφυγες, ποὺ εἶχαν ὄλοι ἐπιβιβασθῆ στὰ ἐπίτακτα ἀτμόπλοια μὲ ὅτι ἦταν δυνατόν νὰ συναποκομίσουν καὶ εἶχαν ἀφίσει πειά τὴν Καλλιόπολι ἔρημη...

Ἐβγαλα τότε καὶ ὕψωσα τὸ σπαθὶ μου χαιρετώντας τιμητικὰ καὶ μὲ φωνὴν πινημένη ἀπὸ τὴν συγκίνησι, εἶπα τὸ μοιραῖο πρόσταγμα.

«Ἐπόστειλον»!... πού, καθὼς ἔγραψεν ὁ Νιρβάνας, «ἐσκόρπισε ρίγη θαλάτου εἰς τὰ κόκκαλα τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων νεκρῶν!».

Ἡ ΠΙΝΟΗ ΤΩΝ ΑΨΥΧΩΝ

Ὁ ἐπιφορητισμένος ναύτης ἀσκεπῆς ἄγγιξε τὸ σχοινὶ καὶ τὸ ἔσυρε, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ναῦται καὶ ὅλα τὰ διεθνῆ ἀγῆματα ἐξακολουθοῦσαν νὰ παρουσιάζουν ὄπλα.

Ἄλλά... «ἄλλαι μὲν βουλαι ἀνθρώπων, ἄλλο δὲ ὁ Θεὸς κελεύει»... Ἡ σημαία δὲν κατέβαινε!

Τὸ ἀποδώσαμε στὴν συγκίνησι τοῦ ναύτη, πού ἔσυρε τὸ σχοινί, καὶ μ' ἓνα βλέμμα μου συγκινητικὰ αὐστηρὸ τοῦ εἶπα «πρόσεχε».

Ἄλλά ἡ σημαία καὶ πάλιν δὲν κατέβαινε καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ κυματίζει ψηλά, ὅσον καὶ ἂν οἱ «κυματισμοὶ τῆς ὁμοιάζαν μὲ ψυχορράγημα...».

Ἔχουν καὶ τὰ ἄψυχα τὴν ψυχὴ τους... καὶ ἡ προσπάθειά μας δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κλονίσῃ.

Ποῖός ὅμως μπορεῖ τελικά, νὰ ἀντισταθῇ στὴ μοῖρα του!...

Ὁ ναύτης ἀναγκάσθηκε νὰ ἀναρριχηθῇ ἐπάνω καὶ νὰ κόψῃ τὸ σχοινὶ δεχόμενος στὴν ἀγκαλιά του τὴν ἱστορικὴ σημαία!...

Ἔτσι, τὴν ἔφερε κάτω ἀπὸ μάτια δακρυσομένα, καὶ τότε καὶ μόνον τὰ ἀγῆματα καὶ τῶν τριῶν ἔθνῶν ἔβαλαν τὰ ὄπλα «παρὰ πόδα».

Τὴν ὑψώσαμε ἔπειτα στὸν προωραῖο ἴσθμὸ τοῦ ὑπερωκεανίου «Κωνσταντινούπολις», ὅπου ἀνεβήκαμε μὲ τὸν Νομάρχη, καὶ ἐπάνω στὸ ὁποῖο συνέχισα ἀκόμη τὰ ὑπηρεσιακά μου καθήκοντα στὸ ποιητικὸ στενὸ τῆς Ἀβύδου καὶ τῆς Σησοῦ.

Οἱ τιμὲς τῆς εἶχαν ἀπονεμηθῇ ὅλες διεθνεῖς, καὶ πολὺ κανονικά. Ἄλλο τίς τελευταῖες τίς ἐπῆρε μονάχη τῆς.

Δίκαια λοιπὸν ἡ Ἱστορία τῆς ἔλαβε θέσι στὴν πρώτη σελίδα τῶν Ἀναγνωσμάτων καὶ ἔγινε μάθημα στὴ μεγάλη τάξι τοῦ Γυμνασίου.

Στὴν τελευταία ὅμως αὐτὴ καὶ μεγαλύτερη τιμῇ, ὁμολογῶ πὼς δὲν πήγαινε καθόλου ὁ νοῦς μου τὴν θλιβερὴν ἐκείνην ὥρα!...

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΝΑΛΑΜΠΗ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΙ

Εἶναι γνωστὸν ὅτι, μετὰ τὴν συνθήκην τῶν Μουδανιῶν τῆς 28ης Σεπτεμβρίου 1922, αἱ Ἑλληνικαὶ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ Ἀρχαὶ τῆς Ἀνατολι-

κῆς Θράκης, παραδίδουσαι ὑπηρεσίαν εἰς τὰς συμμαχικὰς στρατιωτικὰς Ἀρχὰς ἀπεχώρου ἐκ τῆς περιοχῆς θαλασσίως, σιδηροδρομικῶς ἢ ὁδικῶς. Πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ἀρχῶν ἢ ταυτοχρόνως μετ' αὐτῶν ἀπεχώρει καὶ ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, οὕτω δὲ κατὰ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου δὲν ὑπῆρχον πλέον Ἕλληνες εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην. Ἡ μόνη γωνία, ἥτις κατόπιν συνεννοήσεων μὲ τοὺς συμμαχοὺς ἔμεινεν εἰσέτι ὑπὸ ἑλληνικὴν πολιτικὴν διοίκησιν, ἦτο ἡ Χερσόνησος τῆς Καλλιπόλεως. Αὕτη ἐξεκένωθη κατὰ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1922 καὶ οὕτω ὠλοκληρώθη ἡ ἔξοδος τοῦ θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκ τῶν ἐστίων του.

Τὸ περιέργον εἶναι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ὡς ἀνωτέρω χρονολογίαν, Ἕλληνες τινὲς παρέμειναν ἐν Καλλιπόλει περαιτέρω. Εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς παραμονῆς κατέληξαν, κυρίως ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς ταχείας ἐπανόδου τῶν φευγόντων, ἀπὸ τὸν φιλικὸν δεσμόν των μὲ Τουρκικὰς οἰκογενεῖας εἰς τὴν προστασίαν τῶν ὁποίων ἐστηρίζοντο, καὶ τίς οἶδε ἀπὸ ποίους ἄλλους λόγους.

Οὗτοι ἦσαν περὶ τὰ 25 ἄτομα ἀνήκοντα εἰς τὰς οἰκογενεῖας Σεβαστοπούλου, Λαγκούλη, Βραζίνη, Γαβαλᾶ, Κεσανιώτη κ.ἄ.

Μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν ἐνεφανίσθησαν οἱ ἀνωτέρω δημοσίᾳ καὶ ἐγένοντο ἀνεκτοί, συντελοῦσης καὶ τῆς παρουσίας τῶν ἀπὸ τῆς ἀνακωχῆς τοῦ 1918 κατεχόντων τὴν Χερσόνησον συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὡς καὶ πλήθους Ρώσων τῆς στρατιᾶς Βράγγελ. Ἡ διαβίωσις τῶν ὡς ἀνωτέρω, μέχρι τῆς ἀπελάσεώς των συνεπεῖα τῆς συνθήκης ἀνταλλαγῆς πληθυσμῶν, ὑπῆρξεν ἄτονος, καίτοι οἱ Τοῦρκοι συμμορφούμενοι πρὸς τὰς συνθήκας καὶ τὰς συστάσεις τῶν συμμάχων, συμπεριεφέροντο πρὸς αὐτοὺς ἡπίως, μάλιστα δὲ ὥρισαν ὡς μουχτάρην (α) τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης ομάδος τὸν Ἀργ. Σεβαστόπουλον. Τέρμα εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ βίου των ἔδωκεν ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀνταλλαξίμων Ἑλλήνων καὶ ἡ προώθησις αὐτῶν πρὸς τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Οὕτω κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1924 τὸ α)π «Θράκη» προερχόμενον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μὲ ἐπιβάτας ἀνταλλαξίμους Ἕλληνας, περισυλλεγέντας ἐκ διαφόρων λιμένων, προσήγγισεν εἰς Καλλιπόλιν καὶ παρέλαβε τοὺς ὡς ἀνωτέρω συμπατριώτας, τοὺς ὁποίους μετέφερε εἰς Θεσσαλονίκην.

Ἐς σημειωθῆ, τέλος, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν εὐρέθη ἐν τῇ περιοχῇ Καλλιπόλεως καὶ ὁ Κυρ. Φ. Παταδόπουλος ἐκ Μηλιοῦ Γανοχώρων, ὑπηρετῶν εἰς Ἀγγλικὴν μονάδα Κιλίων Μαδύτου. Ἀπολυθεὶς ἐξ αὐτῆς, παρέμεινεν ἐπ' ἀρεκτὸν εἰς τὴν Χερσόνησον μὴ ὀχληθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέχρις ὅτου ἐπιβιβασθεὶς πλοίου τινὸς κατ' Αὐγουστον 1923 ἦλθεν εἰς Λῆμμον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Ζυγὸν Καβάλας, ὅπου συνήνητρε τὴν οἰκογενεῖάν του.

(α) Διοικητικὸς ἢ δημοτικὸς πάρεδρος.

Αὐτοὶ λοιπόν, ἦσαν οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες οἱ διαμείναντες ἐν τῇ Ἄνατ. Θράκη.

Αἱ πληροφορίες αὐταὶ ἔχουσιν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰς τότε συνθήκας, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα ἐρευνητὴν τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἄθῆναι 25 Ὀκτωβρίου 1971

Κ. ΒΑΦΕΙΔΗΣ

Κ Α Τ Α Λ Ο Γ Ο Σ
ΕΚΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕ-
ΩΣ ΑΠΟ ΙΟΥΛΙΟΥ 1920 ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1922

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Μητροπολίτης: Κωνσταντῖνος Κοιδάκης
Ἄρχ. Ἐπίτροπος: Οἰκονόμος Κωνστ. Λουῖζας
Γραμματεὺς: Μηνᾶς Παντίρης

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Νομάρχαι: Κωνστ. Καλλίας, Ἰω. Φρυδᾶς, Ἄρ. Φωκᾶς
Διευτὰ ἢ Νομαρχία: Γεώργ. Μακρόπουλος, Νικ. Διδάχος
Προσωπικὸν Νομαρχία: Μιχ. Ἀλμείδα, Θεόφ. Παπα-
δημητρίου, Ἀλέξ. Γαληνός, Στ. Βαφεΐδης, Γεώργ. Τενίδης, Κ. Μαυροκορδα-
τος - Σκαρλάτος, Δημ. Παντερμαλῆς, Δέσπ. Μαρίνου, Αἰκατερ. Παπαδοπού-
λου, Μαρ. Ἀναστασιάδου, Ἰω. Ἀλευρᾶς, Ἦσ. Ἀναγνωσταρᾶς, Σερ. Χαρα-
λαμπίδης.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Δικασταί: Σωτ. Παμπούκης, Ἰω. Πουρναρᾶς, Ἀλέξ. Λιγενό-
πουλος, Ἄντ. Κιτσικόπουλος, Ἰω. Λιακάκος, Λ. Δημάκης, Ἰω. Ζαζᾶς.
Ἐισαγγελεῖς: Πέτρ. Φικιώρης, Γεωρ. Ρουχωτᾶς, Ἰω. Πεπονῆς,
Λ. Κασίμης, Χρ. Ἀκτσελῆς.
Ἐιρηνοδίκαι: Λεων. Κωτσονᾶνος, Α. Βλαστός.

Π ρ ο σ ω π ι κ ὸ ν δ ι κ α σ τ η ρ ῖ ω ν: Διον. Στραβοπόδης, Νικ. Ρωσοῦδης, Ἄριστ. Βαφειάδης, Ἄθαν. Κατσίμπρας, Βασιλική Βαφειῶν, Ν. Καμπανιώτης, Ἄριστ. Δημόπουλος, Βασ. Μπίμπας, Ἄλεξ. Παρδάλης, Δημ. Σπαθόπουλος, Εὐθύμ. Βαγιάννης.

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Δ ἦ μ α ρ χ ο ς: Κωνστ. Κραλίδης

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗ ΑΡΧΗ

Ἄ ξ ι ω μ α τ ι κ ο ῖ: Ταγ)ρχης Γεώργ. Πασᾶς, Μοίραρχοι: Θεόδ. Παπαθεοδώρου, Δημ. Τρύφωνας, Ὑπομοίραχοι: Ἄ. Ἀμβράζης, Δημ. Καλημέρης, Ἄνθ)ραρχοι: Ἰω. Φλεριανός, Ἄγγ. Ἐβερτ, Ἰππὸλ. Ἀγέλαστος, Δημήτρ. Φουράκης.

Ὑ π α ξ ι ω μ α τ ι κ ο ῖ: Προκ. Νίκολης, Χρ. Κάσιος, Στυλ. Φουράκης.

ΛΙΜΕΝΙΚΗ ΑΡΧΗ

Λ ι μ ε ν ἄ ρ χ α ι: Νικ. Κουρμπέλης, Σκαρπέτης, Γεώργ. Γεωργόπουλος - Μοθωνιός.

ΛΟΙΠΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ ΚΑΘ' ΥΠΟΥΡΓΕΙΑ

Ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῶ ν: Γ. Γεωργιάδης, Ἄλ. Ἰωαννίδης, Χρ. Ζῆς, Χ. Χρυσόχου, Δημ. Καρλιατίτης, Σπυρ. Βέλας, Ὀδυσ. Χηνιάδης, Ἰω. Χατζηκοσμᾶς, Στυλ. Βουδούρης.

Π α ἰ δ ε ῖ α ς: Ἄθαν. Δεβετζάκης, Ἄνδρ. Μπαζοῦρος, Ἄγγ. Βουδούρης, Πέτρ. Δημάδης, Ν. Παναγιωτόπουλος, Δημ. Κασάπης, Εὐφ. Πούμπουρα, Χαρ. Λαβαδᾶ, Ἄλφρ. Ἀδαμαντίδης.

Δ η μ. Ἐ ρ γ ω ν: Ν. Μασίνας, Ἄπ. Γκιρτζῆς.

Γ ε ω ρ γ ῖ α ς: Μουτσόπουλος, Καλουῦδης, Βρετιός, Ζαρκάδης, Σπαχίδης, Φουντουκιάν.

Ἐ π ο ι κ ῖ σ μ ο ῦ: Ματάλας, Καπᾶτος.

Ὑ γ ι ε ι ν ῆ ς: Δημ. Πούμπουρας.

Τ. Τ. Τ.: Γ. Παπαγεωργίου, Κων. Παπαδιονυσίου, Χαρ. Καρυοφύλλης, Καν. Λειβαδᾶς, Νικόλ. Μηλιάδης, Γεώργ. Μαθιοῦδης, Νικόλ. Παπαδόπουλος, Χαρίλ. Φουντουκίδης, Νικόλ. Λέλλος, Κωνστ. Βαφειδης, Νικόλ.

Μιχαηλίδης, Ἄντ. Θεοδωρόπουλος, Κωνστ. Θεοδοσιάδης, Γρηγ. Στραβοπό-
 δης, Εὐστρ. Σκουλάκης, Μιχ. Λογοθέτης, Ἡλ. Σταθάκος, Ἄθαν. Δοίπας,
 Ἄντ. Τσομπανίδης, Γεώργ. Σφακιανάκης, Βιτάλης Ναούμ, Κωνστ. Κων-
 σταντινίδης, Στυλ. Βουδούρης, Εὐάγγ. Χωματᾶς, Ἰωακ. Ματσάγγος, Κων.
 Βουτσᾶς, Καρ. Ἄρουτιάν, Ἀρμόδ. Σταθόπουλος, Ἀπόστ. Ἀποστολίδης.

Ἐθνικῆ Τράπεζα: Ἀλεξ. Λιβαδεύς, Ἰω. Στεφανίτσης, Ἡρ.
 Κασνέτσης, Ἰω. Μέγαλος, Κωνστ. Βουτσᾶς.

Βουλετυαί: Κωνστ. Φίλανδρος, Θεμ. Χρυσοβέργης, Ἄριστ. Τζα-
 νέτος, Ἀναστ. Μπακάμπιασης.

Δικηγόροι: Ἄριστ. Τζανέτος, Παν. Κιτσόπουλος.

Σημείωσις: Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν πόλιν
 Καλλίπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΣΥΜΜΙΚΤΑ — ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὡς καὶ ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ παρόντος κεφαλαίου προκύπτει, τὰ ἐν αὐτῷ περιλαμβανόμενα ἐπὶ μέρους θέματα εἶναι ποικίλης φύσεως, ἐπὶ σκοπῷ πλουτισμοῦ τῶν περὶ Καλλιπόλεως πληροφοριῶν.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ

Σ χ ῆ μ α : Ἡ Χερσονήσος τῆς Καλλιπόλεως ἢ Θρακική Χερσονήσος, εἶναι ἡ νοτιωτάτη περιοχή τῆς Θράκης. Ἐκφύεται δὲ ἐκ τοῦ ΝΑ τμήματός της καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὴν θάλασσαν με κατεύθυνσιν ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ, εἰς μῆκος 80 περίπου χιλιομέτρων. Τὸ πλάτος αὐτῆς εἰς τὸ σημεῖον ἀρχῆς εἶναι μόλις 4 χιλιομέτρων, ἀλλὰ βαίνει αὐξάνον ἀπὸ τῆς Δυτικῆς τῆς πλευρᾶς μέχρις 20 χιλιομέτρων κατὰ τὸ κέντρον (ἀπὸ τοῦ Κυνοῦ Σήματος ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι Σούβλας, τοῦ Μέλανος Κόλπου) καὶ ἐν συνεχείᾳ βαίνει φθίνον μέχρι τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Ἑλλης. Ἡ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀκτὴ τῆς Χερσονήσου εἶναι μᾶλλον εὐθύγραμμος ἀπὸ Ἰντζιρ μπουρούν μέχρις ἀκρωτηρίου Ἑλλης. Συνεπῶς τὸ σχῆμα τῆς Χερσονήσου ὁμοιάζει μὲ πλατεῖαν μάχαιραν κρεοπώλου, ἔχουσαν λαθὴν τὸ σημεῖον συνδέσεώς της με τὴν ἐνδοχώραν, κόψιν τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου πλευράν, ῥάχιν ὑψωμένην κατὰ τὸ κέντρον ἐπὶ τοῦ Μέλανος Κόλπου καὶ αἰχμὴν τὸ ἀκρωτήριον τῆς Ἑλλης.

Ἐ κ τ α σ ι ς : Περὶ τὰ 900 τετρ. χιλίόμετρα.

Ὁ ρ ι α : Ἀπὸ Β. ἢ Θράκη, ἀπὸ Α. ὁ Ἑλλησποντος, ἀπὸ Ν. τὸ Αἰγαῖον, ἀπὸ Δ. ὁ Μέλας Κόλπος.

Κ λ ῖ μ α, ἔ δ α φ ο ς, π ρ ο ῖ ό ν τ α : Τὸ κλίμα κατὰ τὸν χειμῶνα εἶναι ὄρεμν με χιονοπτώσεις καὶ παγετούς. Κατὰ τὰς λοιπὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους εἶναι εὐχρατον καὶ ὑγιεινόν. Τὸ ἔδαφος εἰς τὰ Βόρεια καὶ Νότια τῆς Χερσονήσου εἶναι πεδινόν, ἀλλ' ἐκατέρωθεν βαίνει μεταβαλλόμενον εἰς λοφῶδες καὶ ἐν συνεχείᾳ περὶ τὸ κέντρον εἰς ὄρεινόν. Καίτοι τὰ ὄρη εἶναι χαμηλὰ (τὸ ὑψηλότερον 400 μ.), εἶναι ὁμως ἀπόκρημα καὶ ἀγριωπὰ τὴν θέαν. Ἡ βλάστησις εἶναι ζωηρὰ ἐκπροσωπούμενη ἀπὸ ἄγρια δένδρα πολλῶν ποικιλιῶν. Τὸ κυνήγιον ἀφθονεῖ. Διαρρέεται δὲ ἡ Χερσονήσος ἀπὸ πολλοὺς ποταμίους καὶ ῥυάκας. Τὰ προϊόντα τῆς Χερσονήσου εἶναι: Σῖτος, κριθή, ἀραβόσιτος, καναρόσπορος, σησάμιον, βάμβαξ, κρόμμου, πέπωνες καὶ ὑδροπέπωνες, κηπευτικά, ὀπῶραι, ἐλαῖαι, ἀμπελοφυγικά, δασικά, κτηνοτροφικά. Ἡ δὲ πανταχόθεν περιβάλλουσα τὴν Χερσονήσον θάλασσα, ἀποδίδει ἀφθονα ἀλιεύματα.

Ναυτιλία, βιομηχανία, βιοτεχνία, έμποριον: Ίκανοποιητικῶς ἀνεπτυγμένα.

Κάτοικοι: Κατὰ τὸ 1915, 50 χιλιάδες, ἐξ ὧν αἱ 30 Ἕλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Τούρκοι. Ὀλίγοι δὲ Εὐρωπαῖοι, Ἑβραῖοι καὶ Ἀρμένιοι διαμένουσιν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Χερσονήσου Καλλιπόλει. Σημειωτέον ὅτι πάντοτε ἐν τῇ Χερσονήσῳ ὑπάρχει πολυάριθμος στρατός, παρεχων τὴν ἐντύπωσιν μείζονος πληθυσμοῦ αὐτῆς.

Διοικητικὴ Διαίρεσις: Ἡ Χερσόνησος περιλαμβάνει δύο ἐπαρχίας, τὴν τῆς Καλλιπόλεως πρὸς Βορρᾶν καὶ τὴν τῆς Μαδύτου πρὸς Νότον, μὲ τὰς ἀναλόγους διοικητικὰς, δικαστικὰς, δημοτικὰς καὶ κοινοτικὰς ἀρχάς.

Ἐκκλησιαστικῶς: Μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1922 ἡ Χερσόνησος ἀπετέλει τὴν Μητροπόλιν Καλλιπόλεως καὶ Μαδύτου.

Διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους

Θάλασσα: Πρὸς Β. ἢ Προποντίς, πρὸς Ν. τὸ Αἰγαῖον.

Πορθοί: Πρὸς Α. ὁ Ἑλλήσποντος.

Κόλποι: Πρὸς Δ. ὁ Μέλας Κόλπος.

Ἀκρωτήρια: Περὶ τὰ 20, ὧν σπουδαιότερα ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου: Ἰντζίριμπουρουν, Τσάνκαγια, Γαλατάρια, Σησιτιάς ἄκρα, Κινὸς Σῆμα, Ἑλλης, Μαστουσία ἄκρα. Ἀπὸ Ν. πρὸς Β. ἐπὶ τοῦ Μέλανος Κόλπου: Ἀρίμπουρουν, Σούβλαμπουρνοῦ, Μπακλαμπουρνοῦ.

Ὅρμοι καὶ λιμένες: Περὶ τοὺς 25, ὧν σπουδαιότεροι ἀπὸ Β. πρὸς Ν. ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου: Βόρειος Καλλιπόλεως, Νότιος Καλλιπόλεως μὲ δύο ἐσωτερικοὺς λιμενίσκους, Ἄκμπας, Κίλια, Μάδυτος, Μόρτο. Ἀπὸ Ν. πρὸς Β. ἐπὶ τοῦ Μέλανος Κόλπου: Ἀναφάρτα, Ἄραπλος-Μερμεδιέ, Σούβλα, Τσάμλιμαν, Σνάτζλιμαν, Ντάγκλιμαν.

Ἰησίδεις: Εἰς τὸν Μέλανα Κόλπον ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Τσοτζοῦν καγια, Γκιουβερτζίνγιατακ καὶ αἱ τοῦ Μεγαρισίου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Κόλπου.

Βουνά: Ἀριθμοῦνται ἄνω τῶν 12, ὧν σπουδαιότερα Προφ. Ἡλίας (402), Ποργιουντάγ, Οὐδέϊνταγ, Κακμαντάγ, Ματαντάγ καὶ Ἀτσήμπαμπα.

Λόφοι: Ἄνω τῶν 30, ἐξ ὧν ὀνομαστότεροι Σαράϊτεπε, Μπακλάτεπε, Τιρπάντεπε, Γιασίτεπε, Γκιουμπούρντεκτεπε, Κοτζάτεπε, Μάλτεπε, Καμπάτεπε, Φιντίτεπε.

Λίμνα: Εἰς τὸ κέντρον Οὐζούνχιζιρληγκιολ καὶ πρὸς Δ. ἡ λιμνοθάλασσα Τούζλαγκιολ.

Π ε δ ι ά δ ε ς : Εἰς τὸ Β. πεδινὸν τμήμα Πασαοβασι καὶ Ἀσμάκαγζι (Πλαγιαρίου) εἰς δὲ τὸ Ν. πεδινὸν τμήμα ἢ τῆς Κριθιάς.

Ἄ γ ρ ε π α ύ λ ε ι ς : Εἰς τὸ Β. πεδινόν, Χατζηκαλφαλάρ, Τσακίραγα, Σιλιχτάραγα, Ἀτούφ, Δράκου, Ὀσάμ, Μολαμουσταφᾶ, Κώστα, Ὀνουφρίου, Μαρκοπούλου, Φαχρί καὶ Μονούπ, εἰς δὲ τὸ Ν. πεδινὸν Νταβούτμπεη, Μελέκχανουμ, Ναρλῆ, Ὀχονα, Κατζάκη, Χριστοφορίδη κ.ἄ.

Π ο τ α μ ο ί : Ὁ Μέλας ἐκβάλλων εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁμωνύμου κόλπου.

Ρ ύ α κ ε ς : Ἀνέρχονται εἰς 30, ὧν σπουδαιότεροι ἐκβάλλοντες εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἀπὸ Β. πρὸς Ν. Ἀἰβαληντερέ, Κοζλουντερέ, Καράκοθαντερε (Αἰγὸς Ποταμοὶ) Ὀλγκαρντερέ, Σοάντερε, Σουμπουτλουντερέ. Οἱ δὲ ἐκβάλλοντες εἰς τὸν Μέλανα Κόλπον ἀπὸ Ν. πρὸς Β. Σαχίντερε, Τεκίντερε, Πιρέντερε, Ἀσμάκντερε, Κορτομούς, Κοτζάντερε, Μπογάζντερε καὶ Μπουργκάζντερε.

Φ ρ ο ύ ρ ι α : Ἐπὶ τοῦ λαμοῦ αἱ ὄχυρώσεις Πλαγιαρίου (ντάμπγιες 1854) πρὸς τὰ Νότια, Μποχαλι-Καλεσί, Κιλίτμπαχο, Σεντίλμπαχο, Ἐρτογρουλ, Γκρέκο.

Φ ἄ ρ ο ι καὶ φ α ν ο ί : Καθ' ὄλον τὸ μῆκος τῶν ἀκτῶν.

Π ό λ ε ι ς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα : Ἀγορά, Ἀγοραῖον Τεῖχος, Ἀγαθόπολις, Ἀραπλος, Ἀνάφερτος, Αἰγὸς Ποταμοί, Ἀφροδισίας, Αἰγαί, Ἀλωπεκόνησος ἢ Δεκάληρος, Γρησίη, Δράβος, Ἐλαιούς, Θεσκός, Ἰδακος, Ἰδη, Κίθερις, Καρδία, Καλλίπολις, Κριθωτή, Κοῦλα, Κυνὸς Σῆμα, Κίσσα ἢ Κρηῖσσα, Λίμναι, Λυσιμάχεια, Μάδυτος, Παιών, Πάνορμος, Πακτύη, Σηστός, Τέως, Τζύμπη, Φλαβιούπολις, Χερσόνησος.

Π ό λ ε ι ς καὶ χωρία παρούσης ἐποχῆς :

Καλλίπολις, Μάδυτος, Κριθιά, Ἐξαμίλιον, Πλαγιάριον, Νεοχώριον, Περγάζιον, Ἀγγελοχώριον, Καραπεργάζιον, Γαλαπᾶς, Βαίριον καὶ Ταϊφύριον. Ταῦτα μέχρι τέλους τοῦ 1922 κατοκοῦντο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Ἑλλήνας πλὴν τῆς Καλλιπόλεως καὶ τοῦ Πλαγιαρίου, ὧν ὁ πληθυσμὸς ἦτο μικτός. Πέραν τούτων ἀριθμοῦνται περὶ τὰ 40, μικρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον, Τουρκικὰ χωρία, ὧν σπουδαιότερα: Κοζλουντερε, Γιάλοβα, Καρνάμπεη, Παζαρλί, Μποχαλί, Ἀκμπας, Κίλια, Κούμκιοί, Μεγάλη Ἀναφάρτα, Μικρὰ Ἀναφάρτα, Κιλίτμπαχο, Μαχραμλί, Σεντίλμπαχο, Μερμεδιέ, Σούβλα, Χαβουζλάρ, Ἐγεμλάρ, Σαρμπαῖρ κ.λ.π.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ
ΕΝ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΚΑΙ Κ' ΑΙΩΝΑ

Ἡ Καλλίπολις κατέχουσα λίαν στρατηγικὴν θέσιν ἐπὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τῶν Στενῶν τῶν Δαρδανελλίων, κατέστη ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ὁ στόχος ἡγεμόνων, στρατηγῶν, ναυάρχων, ἀποβλεπόντων εἰς τὴν κατοχὴν ταύτης, διὰ λόγους εὐνοήτους. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ὅμως ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἐν Εὐρώπῃ πόλις ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων καταληφθεῖσα ἕνα σχεδὸν αἰῶνα (1357) πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διεφυλάχθη ὑπὸ τῶν νέων κυρίων τῆς, κατὰ τρόπον ἀποκλείσαντα τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν ξένων στρατευμάτων μέχρι σήμερον. Πράγματι, ὡς αἰεὶ ἐγένοντο εἰσβολαὶ ξένων δυνάμεων εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους (Ρώσων 1877, Βουλγάρων 1912), αἵτινες κατέλαβον καὶ τὴν Θράκην, τὰ ὀχυρώματα τοῦ λαμοῦ τῆς Χερσονήσου ἐν Πλαγιαρίῳ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν παρουσίαν ναυτικῶν Τουρκικῶν δυνάμεων ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ, ἀνεχάιτισαν τοὺς ἐπιτιθεμένους, μὴ δυνηθέντας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσονήσον.

Ἐπῆρξαν ὅμως καὶ τινες περίοδοι καθ' ἃς ἡ Τουρκία λόγῳ συνθηκῶν ἢ πολεμικῶν γεγονότων ἀπὸ θαλάσσης κινουμένων, ἐδέχθη ξένα στρατεύματα ἐν Καλλιπόλει, αἱ περίοδοι δὲ αὗται ἦσαν αἱ ἑξῆς:

1) Κ ρ ι μ α ῖ κ ὁ ς π ὄ λ ε μ ο ς: Οἱ σύμμαχοι τῆς Τουρκίας Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι καὶ βραδύτερον οἱ Πεδεμόντιοι (Σάρδοι) κατὰ τὸν ἐναντίον τῆς Ρωσίας πόλεμον, ἐκλεξάντες τὴν Καλλίπολιν ὡς χῶρον συγκεντρώσεως καὶ ἐξορμησεῶς τῶν κατὰ τοῦ ἔχθρου, ἤρχισαν ἀποβιβαζόμενοι εἰς αὐτὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1854 καὶ κατέστησαν τὴν πόλιν περιχαρακωμένον στρατόπεδον. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἐκ τῆς συρροῆς τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καὶ πληρωμάτων πολεμικῶν πλοίων μὲ τὰς συνηθείας καὶ τὰς ποικίλας στολὰς τῆς ἐποχῆς, ἡ μέχρι τότε ἤρεμος ζωὴ τῆς πόλεως ἀνεστατώθη, οἱ δὲ κάτοικοι ἔζησαν μίαν περίοδον τελείως ἀνεπίστου πολιτικῆς, στρατιωτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Προσωπικότητες ὡς ὁ πρίγκιψ Ναπολέων,¹ ὁ στρατάρχης Σαιντ Ἀρνώ, οἱ στρατηγοὶ Καρροβέρ καὶ Πελισιὲ ἀπὸ Γαλλικῆς πλευρᾶς, ὁ λόρδος Ράγκλαν καὶ ὁ στρατηγὸς Σίμφον ἀπὸ Ἀγγλικῆς καὶ ὁ στρατηγὸς Δελαμάρμορα ἀπὸ Πεδεμοντιακῆς τοιαύτης καὶ πληθὺς ἄλλων στρατηγῶν καὶ ναυάρχων, ἐπάτησαν τὸ χῶμα τῆς Θρακικῆς πόλεως καὶ ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς Τούρκους μεγιστᾶνας, κατέστρωσαν ἐν

1) Ναπολέων - Ἰωσήφ - Κάρολος - Παῦλος Βοναπάρτης (1822 - 1891) υἱὸς τοῦ Ἱερωνύμου Βοναπάρτου, ἐξάδελφος καὶ μὴ βασιλεύσας διάδοχος, τοῦ Γάλλου Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος Γ'.

αὐτῇ τὰ πολεμικά των σχέδια. Ἀπὸ θεαματικῆς δὲ ἀπόψεως ἀξίζει νὰ παραθέσωμεν κατωτέρω τὰ ἀφορῶντα μίαν ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιθεωρήσεων Γαλλικῶν στρατευμάτων, ὑπὸ τοῦ Τούρκου Σερασκέρη καὶ τοῦ Γάλλου Στρατάρχου, εἰς τὸν ἕξω τῆς πόλεως ἀπέραντον κάμπον, ὡς περιγράφει ὁ βαρῶνος Βαζανζούρ ἐν τῷ βιβλίῳ του «Ἱστορία τοῦ Κρημαϊκοῦ πολέμου» διὰ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινά:

«Τὴν 17ην (Μαΐου 1854) διαπάττει (ὁ στρατάρχης) ἐπιθεώρησιν τῶν » πέριξ τῆς Καλλιπόλεως ἐσκηνωμένων στρατευμάτων. Ὁ Σερασκέρης, οἱ » προϊστάμενοι ἀξιωματικοὶ Μεραρχίας τινὸς τοῦ Ἀγγλικοῦ πεζικοῦ τοῦ » ἐστρατοπεδευμένου εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως καὶ πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ » ἐπιτελείου περικυκλοῦσι τὸν Στρατάρχην διερχόμενον βάδην ἐπὶ τοῦ ἵππου » του πρὸ τῶν γραμμῶν τῶν τοποθετημένων κατὰ τὴν τάξιν τῆς σκηνώσεως » αὐτῶν ἐπὶ ἐκτάσεως 4 λευγῶν. Αἱ τρεῖς Μεραρχίαι τοῦ πεζικοῦ σχεδὸν συμ- » πεληρωμέναι παρίστων τὴν λαμπροτέραν εἰκόνα ἦν ἡδύνατό τις νὰ ἴδῃ.¹ » Τὸ Ἀρήϊον ὕφος, τὸ πλήρες ἐνεργείας καὶ πεποιθήσεως, τῶν στρατευμάτων » τούτων, τῶν τοσοῦτω μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτῶν εὐρισκομένων, ἔθελε » τοὺς ὀφθαλμοὺς. Ἀνεγίνωσκέ τις ἐφ' ὄλων τῶν φυσιογνωμιῶν τὴν βαθεῖαν » ἐντύπωσιν, ἣν παρεῖχε τὸ εὐγενὲς καὶ ἀνδρικὸν τοῦτο θέαμα· «ἔκλαυσα » ὑπὸ χαρᾶς καὶ ὑπερηφανίας, γράφει ὁ Στρατάρχης. Ἐθαύμαζον τοὺς στρα- » τιώτας, οὓς ἐπετρότην νὰ δδηγήσω πρὸς τὴν νίκην».

Τὰ εὐχάριστα ἦμωσ ἀετὰ διὰ τοὺς κατοίκους γεγονότα καὶ τὰ ἐπικερδῆ ἐμπόρια δὲν ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσωσιν ἐπὶ πολὺ. Τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα τὰ προερχόμενα ἐξ Ἀθηνῶν, Ἄρλ καὶ Μασσαλίας ὅπου ἐσημειοῦντο κρούσματα χολέρας, μετέφερον ταύτην καὶ εἰς Καλλιπόλιν, ὅπου ἔκαμε θραῦσιν μεταξὺ τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν κατοίκων. Οὕτω, τὰ στρατεύματα κατὰ τὰ τέλη Μαΐου 1854 ἀπεμακρύνθησαν ἀρχικῶς ἕξω τῆς πόλεως καὶ βραδύτερον ἐκινήθησαν πρὸς Βάρναν καὶ Κρημαϊάν ὅπου καὶ ἐνετοπίσθησαν αἱ πολεμικαὶ ἐνεργεῖαι καταλήξασαι εἰς νίκην τῶν συμμάχων κατὰ τῶν Ρώσων, κατὰ Σεπτέμβριον 1855, ἐνῶ ταυτοχρόνως οἱ Ρῶσοι ἀνεδεικνύοντο νικηταὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Τουρκικὴν μεθόριον. Οὕτω, ὑπογραφείσης τὴν 30ὴν Μαρτίου 1856 τῆς συνθήκης εἰρήνης ἐν Παρισίοις, ἀπεσύρθησαν ἐκ Καλλιπόλεως καὶ αἱ ἐγκατεστημέναι ἐν αὐτῇ στρατιωτικαὶ σιμμαχικαὶ ὑπηρεσίαι. Ὡς μόνον ἐνθύμα τῆς ἐποχῆς, ἐσώζοντο ἐν Καλλιπόλει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας δύο ἐπιβλητικὰ Νεκροταφεῖα, ἐν Ἀγγλικὸν καὶ ἐν Γαλλικόν.

2) Ἀ΄ Παγκόσμιος πόλεμος: Κατὰ τὴν 25ην Ἀπριλίου 1915 Ἀγγλικὰ στρατεύματα καὶ τινες Γάλλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς πέντε ση-

1) Ἡ μάμμη τοῦ γράφοντος Ἐλένη Ἀργ. Ἰωαννίδου τὸ γένος Κυριακάκη, (1834 - 1917) αὐτόπτης μάρτυς τῆς σκηνῆς διηγείτο μετὰ πολλὰ ἔτη τὰ ἀνωτέρω.

μεία τῆς Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως ἀπὸ Σούβλας πρὸς Β. μέχρις Ἑλλης πρὸς Ν., ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Κατόπιν ματαίων προσπαθειῶν πρὸς ἐκπόρθησιν τῶν Στενῶν διὰ τῆς συνδεδυασμένης ταύτης ἐνεργείας στρατοῦ καὶ στόλου, εὐρεθεῖσαι αἱ συμμαχικαὶ δυνάμεις πρὸ ἰσχυρᾶς Τουρκογερμανικῆς ἀντιστάσεως ἣτις ἐπροξένησεν εἰς αὐτὰς μεγάλας ἀπωλείας, ἀπεσύρθησαν ἐκ τῆς Χερσονήσου κατὰ τὴν 10ην Δεκεμβρίου 1915. Τὴν ἀρχηγίαν τῶν Ἀγγλικῶν δυνάμεων εἶχον οἱ στρατηγοὶ Χάμιλτον καὶ Μόνρο καὶ ὁ ναύαρχος Ρόμπек, τῶν δὲ Γαλλικῶν ὁ στρατηγὸς Νταμάντ καὶ ὁ ναύαρχος Γκερράτ. Ὡς ἀνάμνησις τῆς εἰσόδου ταύτης τῶν συμμάχων ἐν τῇ Χερσονήσῳ Καλλιπόλεως ὑφίστανται μέχρι σήμερον ἀπέραντα, Ἀγγλικά κυρίως, Νεκροταφεῖα εἰς τὸ Νότιον τμήμα τῆς Χερσονήσου.

3) Ἀπὸ τῆς ἀναχωρῆς 1918 μέχρι συνθήκης Λωζάνης, 1923 :

α) Ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀναχωρῆς τοῦ Μοῦδρου (17)30 Ὀκτωβρ. 1918) συμμαχικὰ στρατεύματα κατοχῆς ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Στενῶν τελοῦσαν ὑπὸ Τουρκικὴν πολιτικὴν διοίκησιν. Εἰς τὴν Χερσονήσον τῆς Καλλιπόλεως ἀρχικῶς ἐγκατεστάθησαν οἱ Ἄγγλοι, ἀλλὰ μετὰ πάροδον ὀλίγου χρόνου βαθμηδὸν οὗτοι περιορίσθησαν εἰς τὴν Ἀσιατικὴν πλευρὰν, παραδῶσαντες τὴν Εὐρωπαϊκὴν (Χερσονήσον Καλλιπόλεως) εἰς τοὺς Γάλλους. Ἐκτοτε ἡ Καλλιπολις κατέστη ἔδρα Μεγάλης Γαλλικῆς Μονάδος ὑπὸ τὸν τίτλον *Troupes d' occupation de la presquile de Callipoli (T.O. P G.)* ὑπαγομένης εἰς τὸ Σῶμα Κατοχῆς Κων/πόλεως *Corps d' occupation de Constantinople (C.O.C.)*.

Τῶν ἐν Καλλιπόλει Γάλλων, διοικηταὶ ὑπῆρξαν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ Ροντεναί, Βιάκ, Τομασέν, Βενσάν κ.ἄ. Τὰ στρατεύματα ταῦτα κατοχῆς, ἀπεσύρθησαν μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάνης.

β) Διαρκούσης τῆς Γαλλικῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς, ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῆς Χερσονήσου Καλλιπόλεως περιῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα δυνάμει τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἀπὸ 21 Ἰουλίου 1920, μέχρι μέσον Νοεμβρίου 1922. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ἀπηγορεύετο μὲν ἡ παρουσία Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐν τῇ Χερσονήσῳ, ἐστάθμευεν ὅμως ἐν αὐτῇ ἀξιόλογος δύναμις Ἑλληνικῆς Χωροφυλακῆς.¹ Ἡ λαμπρὰ αὕτη περίοδος ἐπέτρωτο νὰ λήξῃ μετὰ τὴν ἐν Μουδανίαις (28 Σεπτ. 1922) συνθήκην, τὴν γενομένην συνεπείᾳ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀτυχίας ἡμῶν.

γ) Ὡσαύτως διαρκούσης τῆς Γαλλικῆς στρατ. κατοχῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς διοικήσεως, συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ 5ης Δεκεμβρίου 1920 ἤρξαν-

1) Ἀπετομερῆς τῆς περιόδου ταύτης βλέπε εἰς Ἀνάλεκτα Καλλιπόλεως ἐν τῷ 44ῳ Τόμῳ τῶν «Θρακικῶν», ὡς καὶ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ.

το καταφθάνοντα εἰς Καλλιόπολιν τὰ ὑποχωροῦντα ἐκ Ρωσίας, πρὸ τῆς κομμουνιστικῆς πιέσεως, στρατεύματα τοῦ στρατηγοῦ Βράγγελ, ὡς καὶ τὰ διασωθέντα Ρωσικὰ πολεμικὰ πλοῖα τοῦ Εὐξείνου, ἅτινα τελικῶς ὠδηγήθησαν εἰς τὸν Γαλλικὸν Βορειοαφρικανικὸν Ναύσταθμον τῆς Μπιζέρτας. Λέγεται ὅτι αἱ δυνάμεις αὐταὶ ἔφθασαν τὰς 50 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἤρχισεν ἡ διαρροὴ εἴτε ἰδιωτικῶς, εἴτε συγκεκροτημένως, πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς ὑδρογείου. Ἡ πόλις καὶ ἡ ὑπαιθρος ἐπὶ 3½ σχεδὸν ἔτη, ἔβριθεν ἀνθρώπων πάσης φυλῆς, με ἀναλόγους ἐμπορικὰς, κοινωνικὰς, θρησκευτικὰς κλπ. ἐπιπτώσεις. Πάντως ἡ τάξις ἐτηρήθη εἰς καλὸν σημεῖον παρὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ρώσων, οἵτινες, παρὰ τὰς ταλαιπωρίας τῶν ἦσαν ὀργανωμένοι στρατιωτικῶς τελοῦντες ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατηγοῦ Κουτέπωφ, ὅστις ὡς γνωστὸν ἐξηφανίσθη μυστηριωδῶς ἐν Παρισίοις μετὰ τινα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκ Καλλιπόλεως ἀναχωρήσεώς του.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΣΗΜΙΑΔΗΣ

Ἐκ Καλλιπόλεως - Ὁ ἐδνομάρτυς Μητροπολίτης Μελενίκου

Ὁ Μητροπολίτης Μελενίκου Κωνσταντῖνος Ἀσημιάδης ἀνήκει εἰς τοὺς Ἱεράρχας ἐκείνους, οἵτινες ἐθουσίασαν τὴν ζωὴν των ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Καλλιπόλει κατὰ τὸ ἔτος 1872. Μετὰ τὸ πέρασ τῶν στοιχειωδῶν καὶ γυμνασιακῶν σπουδῶν του, ἀρχικῶς μὲν ἠσχολήθη με διαφόρους μελέτας, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολὴν, ἐξ ἧς ἀπεφοίτησεν ἀριστοῦχος περὶ τὸ 1900.

Εὐθὺς ἀμέσως προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Νικομηδείας Φιλοθέου ὡς πρωτοσύγκελλος τῆς Μητροπόλεως, τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ ἐν τῇ θέσει αὐτῆ δρᾶσις αὐτοῦ, ὥστε συντόμως ἀντημείφθη με τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν, ὑπὸ τὸν τίτλον Χαριουπόλεως, ἐξακολουθῶν νὰ ὑπηρετῇ καὶ ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην εἰς τὴν Μητρόπολιν Νικομηδείας.

Κατὰ τὸ 1911 τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ προσπάθειά του ὅπως διατηρήσῃ ἀκμαῖον τὸ Ἑλληνορθόδοξον φρόνημα τῶν γειτνιαζόντων πρὸς τὴν Βουλγαρίαν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἐκρινεν ἄξιον τοιαύτης ἀποστολῆς ἐν τῇ περιοχῇ Μελενίκου τὸν Χαριουπόλεως Κωνσταντῖνον, ὅστις εὐχαρίστως ἀπεδέχθη τὰ νέα του καθήκοντα ὡς Μητροπολίτου Μελενίκου καὶ ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν νέαν του θέσιν.

Ἐκεῖ ἐπὶ μίαν διετίαν ἀνέπτυξεν ἀκαταπόνητον δρᾶσιν, γεγονὸς ὅπερ ἐξηγήρωσε τοὺς Βουλγάρους τῆς περιοχῆς. Ἐνεδρεύσαντες οὗτοι κατὰ τινα

περιοδείαν τοῦ Ἱεράρχου, ἐδολοφόνησαν αὐτὸν ἄγοντα μόλις τὸ 41ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐστερήθη δὲ οὕτω ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Ἔθνος ἑνὸς πιστοῦ καὶ μαχητικοῦ στρατιώτου.

ΑΝΘΙΜΟΣ ΣΤΕΦ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ
Ἐκ Καλλιπόλεως - Καθηγητῆς τῆς Μ. Γ. Σχολῆς

Μεταξὺ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων διὰ τοὺς ὁποίους σεμνύεται ἡ Καλλιπόλις, ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ καθηγητῆς τῆς Μ. Γ. Σχολῆς Ἄνθ. Μαζαράκης καίτοι ἡ σταδιοδρομία αὐτοῦ ἀνεκόπη πρόωρος.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Καλλιπόλει περὶ τὸ ἔτος 1865 καὶ ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐπεδείκνυεν ἀσυνήθη ἔφεσιν πρὸς μάθησιν καὶ μόρφωσιν. Ἀφοῦ διήκουσεν ἐν τῇ πατρίδι τὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου μαθήματα, μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐφοίτησεν εἰς τὴν Ἱερατικὴν Σχολὴν Λόντζας, ἀποφοιτήσας δὲ ἐκ ταύτης μὲ βαθμὸν Ἄριστα καὶ στερούμενος τῶν μέσων τῆς περαιτέρω σπουδῆς, ἐτράπη πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ἐδίδαξεν ἐπὶ τινα ἔτη εἰς τὰ Σχολεῖα Βαϊρίου καὶ Καλλιπόλεως καὶ ἀφῆκεν ἐποχὴν τόσον διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἐργατικότητά του, ὅσον καὶ διὰ τὸ λαμπρὸν ἦθος αὐτοῦ. Ἀποκτήσας ἐκ τῆς ἐργασίας του μερικὰ χρήματα καὶ ὑποστηριχθεὶς ὑπὸ πλουσίου συγγενοῦς του μετέβη περὶ τὸ 1894 εἰς Γερμανίαν καὶ παρηκολούθησεν εἰς τὰ ἐκεῖ Πανεπιστήμια, μαθήματα παιδαγωγικῆς καὶ φιλοσοφίας, ἐλθὼν δὲ ἐν τέλει εἰς Ἑλβετίαν καὶ καταρτίσας αἰνεσίμον διατριβὴν, ἀνεκηρύχθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ζυρίχης.

Ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἑσπερίας, προσελήφθη ἀμέσως ὡς Διευθυντῆς τῶν Σχολείων Ξάνθης ὅπου ὑπηρέτησεν ἐπὶ διετίαν (1898-1900) εὐθὺς δὲ κατόπιν διωρίσθη Καθηγητῆς τῆς Μ. Γ. Σχολῆς, καὶ δὴ Διευθυντῆς τοῦ Παιδαγωγικοῦ Τμήματος αὐτῆς, διδάσκων συνάμα καὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης.

Εἰς τὰς θέσεις ταύτας παρέμεινε μέχρι τοῦ 1912 ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 1906 ὅτε διὰ λόγους ἔθνικους ἐφυλακίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐταλαιπωρήθη σκληρῶς ἐν τῇ φυλακῇ, ἤρξατο παρουσιάζων διανοητικὰς διαταραχάς, ὧν ἔνεκεν ἀνεκόπη ἡ τόσον ἐλπιδοφόρος πνευματικὴ αὐτοῦ δραστηριότης.

Ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι τοῦ 1930 ὅτε ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔζησεν ἐν ἀφανείᾳ ἀρχικῶς μὲν ἐν Καλλιπόλει εἶτα δὲ ἐν Κων(σ)πόλει.

Πλὴν τῆς αἰνεσίμου διατριβῆς του Γερμανιστὶ συντεταγμένης, ὡς ἐπλη-

προρήθημεν καὶ ἄγνωστον ποῦ ἀποκειμένης, εἶναι γνωστά: α) Γενική Διδακτική. β) Περὶ Μ. Γ. Σχολῆς — ἱστορικὴ ἀναγκαιότης αὐτῆς (Ἀθήναι, Δελτίον Μεγαλοσχολιτῶν ἔτους 1940). γ) Παιδαγωγικαὶ Πειροθεσείαι (Κων) πόλις 1919, τύποις Μακρίδου — Ἀλευροπούλου). Ἀσφαλῶς ὅμως ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἐργασίαι του, καλυφθεῖσαι ὑπὸ τῆς λήθης.

ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΤΙΝΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Α'. Ἐν τῷ Μουσεῖῳ Μπενάκη εὔρηται: Ἐπιγονάτιον ἀρχιερατικὸν τῆς Μητροπόλεως Καλλιπόλεως. Ἐν τῷ μέσῳ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ λεπτῶς ἐπεξεργασμένη. Αἱ δόξαι Ἰησοῦ, Ἀγγέλου καὶ τῶν δύο γυναικῶν μαργαριτοκόσμητοι. Περιθώριον παριστῶν κλάδων ἀμπέλου.

Τὴν παράδοσιν τοῦ ἐπιγονατίου πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ Μουσεῖον ἀναγράφει ἡ ἔκθεσις πεπραγμένων τοῦ Ταμείου Ἀνταλλαξίμων κοινοτικῶν καὶ κοινωφελῶν περιουσιῶν 1926 — 1937. Ἡ ἔκθεσις ἐξεδόθη τῷ 1937.

Β'. Εἰς τὸν Ναὸν Ἀγίας Παρασκευῆς τῆς Πειραικῆς Χερσονήσου (μετονομασθείσης εἰς Καλλιπολιν) ὑπάρχουσι ἐν χρήσει εἰς τὸ τέμπλον ἀργυραῖ ἐπενδύσεις εἰκόνων, προερχόμεναι ἐκ Καλλιπόλεως, Ἀφιερωτῆς Οὐζουνόπουλος 1880. Εἰς τὸν Ναὸν τοῦτον πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα τῆς αὐτῆς προελεύσεως.

ΣΧΟΛΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΠΟΛΗΣ

Νοσταλγία τῆς πατρίδος (1) (Σχολικόν)

Στὰ ξένα τρέχω μὰ ὁ νοῦς
πάντα σὲ σένα τρέχει.
Σέ σένα ποὺ γεννήθηκα
Πατρίδα μου γλυκειά.

Πατρίδα μου γλυκειά
Ἄχ! πότε θὰ σὲ ξαναἰδῶ
Πατρίδα ἀγαπημένη

1) Ἐδιδάχθη τῷ 1901 ὑπὸ Σοφίας Θεοφιλίδου Διευθυντρίας τοῦ Παρθεναγωγείου Καλλιπόλεως.

Μανοῦλα μου μονάκριβη
 Πατρίδα ζηλεμένη.
 Ἄχ! πότε θά σέ ξαναἰδῶ.

Γλυκειά πατρίδα
 Κι' ἂν ζῶ στὰ ξένα.
 Ἐρημος ξένος καὶ μοναχός
 ἢ καρδιά κι' ὁ νοῦς μου,
 Σέ σένα τρέχει.
 Μέρα καὶ νύχτα παντοτινῶς.

Παιδί μου ἂν στὰ ξένα ζῆς
 καὶ ἔρημος πλανᾶσαι
 μὲ τὴν εὐχή μου πάντα ζῆς
 ὅσον ἐμὲ θυμᾶσαι.

Μὲ τὴν εὐχή μου!
 Μ' ἂν μὲ ξεχάσης μιὰ στιγμή
 Κι' ἄλλη πατρίδα κάμης.
 Κατάρρα καὶ ἀνάθεμα
 Νὰ ἔχης ἀπὸ μένα.
 Ἐκεῖ ποῦ ζῆς στὰ ξένα.

Γλυκειά πατρίδα
 Κι' ἂν ζῶ στὰ ξένα
 Ἐρημος ξένος καὶ μοναχός
 Καρδιά κι' ὁ νοῦς μου
 Σέ σένα τρέχει
 Μέρα καὶ νύχτα παντοτινῶς.

Μ' ἂν εἶν' γραφτὸ σέ ξένη γῆ
 Πατρίς νὰ ξεψυχήσω
 Μὲ τὸ γλυκό σου ὄνομα
 Τὸν κόσμο θὰ ἀφήσω.

Πατρίς γλυκειά πατρίδα μου
 στή γῆ σου νὰ ταφῶ.
 Πατρίς γλυκειά πατρίδα μου.
 Στή γῆ σου νὰ ταφῶ!

Κάλαντα (Σχολικά)
(Στίχοι Στ. Βαφειδή)

Με ἐλπίδα στή ψυχή μας,
Με λαχτάρα στην καρδιά.
Ἦρθαμε γιά νά σᾶς ποῦμε
τήν Καλή Πρωτοχρονιά.

Εὐτυχές τὸ Νέον Ἔτος.
Με τραγούδια, με χαρά
Νά περάσετε ἐφέτος.
Τὴν Καινούργια τὴ Χρονιά.

Τῶν ἀπόρων μαθητῶν μας
Ἡ ψυχή σᾶς εὐλογεῖ.
Καί τές παιδικές εὐχές της
Σᾶς προσφέρει καί φιλεῖ.

Τὸ ἐλεήμονό σας χέρι
Ποὺ τοὺς δίδει τὴ χαρά.
Καί σᾶς εὐχεται καί πάλι.
Χρόνια Χρόνια πάμπολλα.

Τραγουδάκι παιδικό

Δύο μικρὰ ἀδερφάκια
Πᾶνε τὸ ρέμα ρέμα
Τῶνα πάει στὸ μύλο
Τᾶλλο πάει στὰ ξύλα
Ἄνταμῶσαν καί τὰ δυὸ
Σπάσαν τὸ σαμολαδικό!

Τραγοῦδι ἀγροτικόν

Ἔχασα τὴ Μαριόγκα μου (ὄνομα ὄνου)
Με ξύλα φορτωμένη
Ντέ! Μαριόγκα μ' Ντέ!

Ὅποιος τὴ θρῆ
Ἄς τὴ χαρῆ
Μόν' τὴν τριχιά νὰ φέρη
Ντέ! Μαριόγκαμ' Ντέ!

Τραγούδι: εϋθυμο (μουσική εκκλησιαστική)

Στὸ δρόμο ποὺ ἐπήγαινα
 Συκιά 'ταν φυτρωμένη
 Κι' ἀπάνω σὰ κλωνάρια της
 Τσότρα 'ταν κρεμασμένη
 θωρῶ δεξιά, θωρῶ ξερθά,
 θωρῶ ἀπάνω, κάτω
 Παίρνω τὴν τσότρα γιὰ νὰ πιῶ
 Βρίσκ' ἡ κορφή τὸν πάτο!

Ὁ Μόρλος μαχαλᾶς
 Τραγούδι χορευτικό (χασάπικο)

Καὶ στὸ Μόρλο μαχαλᾶ
 Ἔχ' κορίτσια λυγερά
 Πρώτη εἶναι ἡ Ζαφρούδα
 Ποὺ χορεύ' σὰν πεταλούδα
 Δεύτερο τὸ Λισαβάκι
 Μὲ τὸ ἴσιο τὸ κορμάκι
 Τρίτη εἶναι ἡ Ἀργυρώ
 Μὲ τὸ μάτι τὸ λαμπρό.
 Τραλαλάλα

Καὶ στὸ Μόρλο μαχαλᾶ
 Ἔχ' κορίτσια παχουλά
 Τέταρτη εἶναι ἡ Ἀννούδα
 Ὁμορφη σὰν τζετζελοῦδα
 Πέμπτη εἶναι ἡ Λενιώ
 Μὲ μαλλὶ ἀστραφτερό
 Λευκοθέα καὶ Κατίνα κ' ἡ μικρὴ ἡ Βαγγελιώ
 Ὅλες εἶν' χαριτωμένες καὶ ξεφτέρια στὸ χορό!
 Τραλαλάλα

Νοέμβριος 1971

Κ. ΒΑΦΕΙΔΗΣ

ΤΑΚΗ ΑΚΡΙΤΑ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ

(Ο ΘΡΑΚΙΩΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α΄ Η ΘΡΑΚΗ

Τὸ διαμέρισμα αὐτὸ τῆς Ἑλληνικῆς γῆς θεωρεῖται — καὶ πολὺ δίκαια — ὡς τὸ πιὸ ἔνδοξο καὶ τὸ πιὸ ἱστορικὸ ἀπ' τὰ πανάρχαια σχεδὸν χρόνια. Μπόρεσε νὰ διατηρήσῃ ἀναλλοίωτο τὸ χαρακτῆρα του, ὅσο κι' ἂν ἡ πορεία του ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες ὑπῆρξε μαρτυρικὴ. Γιομάτη φῶς καὶ μυστήριω, χάρη νεανικῇ — ὅσο καὶ νοῦ. Γιομάτη παλμὸ καὶ Ὀρφικὴ ἁμορφιά, γρήγορα ἢ Θράκη ξεπέρασε τὰ σύνορά της κι ἄπλωσε καὶ γύρω της καὶ πρὸς τὰ νότια, φέρνοντας νέα ζωὴ καὶ καινούργιους καιρούς. Νέες συγκινήσεις καὶ κραδασμούς. Στὴ Θρησκεία, στὴ Μουσικῇ, στὴ Φιλοσοφίᾳ, στὴν Τέχνη καὶ τίς Ἐπιστῆμες.

Θεωρεῖται ἀναμφισβήτητα ἔξαιρετικὴ χώρα. Παραμένει καὶ θὰ παραμένῃ στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα, τὸ ἴδιο σπουδαία καὶ ἀξεπέραστη!... Οἱ χαρὲς ἔπειτα καὶ τὰ τραγούδια της, οἱ θρύλοι κι' οἱ παραδόσεις της ὅλες οἱ πνευματικὲς κατακτήσεις της — κεφάλαια ἔθνικὰ — ὑπῆρξαν οἱ προμαχῶνες, ὅπου πάνω τους συντρίφτηκαν οἱ ἐπιθέσεις πᾶν βεβήλων πού τὴν ἐπιβουλεύτηκαν καὶ τὴν ἐπιβουλεύονται. Οἱ Θραῖκες ἔχουν δίκαιο νὰ ὑπερηφανεύονται γιὰ τὴν ἔνδοξο καταγωγή τους. Γιατί ἡ Θράκη χαρακτηρίζεται ἀπ' τὰ παλιὰ χρόνια ὡς πρωτοπόρος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Γιατί σ' αὐτὴν ἀντήχησε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ τραγούδι. Γιατί στὴ Θράκη πρωτοτραγουδῆσαν οἱ Ἀρχαῖοι μας πρόγονοι τίς πρῶτες νίκες πάνω στοὺς ἐχθρούς τῆς φυλῆς. Ἐκεῖ πρωτοφανερώθηκε ἡ τέχνη. Ἐκεῖ οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἔβαλαν τίς βάσεις τῆς θρησκείας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς Τέχνης καὶ τῆς πολιτικῆς. Ἐκεῖ μπῆκαν οἱ βάσεις τῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων. Στὴ Θράκη οἱ Ἀρχαῖοι πρόγονοί μας, σχημάτισαν τίς πρῶτες κοινότητες κι' ἔζησαν τὴν πρώτη τους κοινο-

νική ζωή και μεγαλούργησαν οι αρχαίοι Έλληνες στρατιώτες. Ἡ πατρίδα τῆς τέχνης καὶ τῆς ὁμορφιᾶς εἶναι ἡ πατρίδα τοῦ Ὁρφέα.

Ἄπ' τὸν Καύκασο — ὅπου παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ — ἔφθασαν οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι στὴν Θράκη. (Ἦταν ὁ πρῶτος σταθμὸς).

Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη πορεία τῶν Ἑλλήνων. Στὴ Θράκη σταμάτησαν τὰ πρῶτα Ἑλληνικὰ φύλα (Αἰολικά, Ἴωνικά, Δωρικά). Στὴ Θράκη ἔζησαν καὶ δοξάστηκαν οἱ πρῶτοι Ἑλληνες ζωγράφοι καὶ μουσικοί.

Ἡ Θράκη γύμνασε τοὺς πρῶτους ἀνδρείους πολεμιστὲς ἱππεῖς, τοὺς φημισμένους σαρισόφορους. Στὴν Θράκη, τέλος, πρέπει ν' ἀναζητηθῆ ἡ πρώτη ἀνθήση τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας.

Ἡ συμβολὴ τῆς Θράκης στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆ Ἑλλάδος, δὲν ἦταν εὐκαταφρόνητη. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ βλέπουμε ν' ἀναφέρονται στὶς Θρακικὲς πόλεις ἐπιφανεῖς ἄνδρες — ὅπως ὁ Δημόκριτος ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα, ὁ Πρωταγόρας, ὁ Ἑκαταῖος, ὁ Ἀνάξαρχος, φιλόσοφοι, ὁ Διοκλείδης μηχανικός, καὶ τόσοι ἄλλοι διάσημοι ἐπιστήμονες, ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ τὴν τέχνη, ὅπως ὁ γλύπτης Παιώνιος καὶ ἄλλοι.

Ὁ καταπληκτικὸς ὅμως Θρακιώτης φιλόσοφος Δημόκριτος δόξασε τὸν τόπο του, καὶ ὄλη τὴν μεγάλη του πατρίδα. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ ζήλεια περισσότερο ὄχι μονάχα τὸ ὄνομά του δὲν ἤθελαν νὰ ἀναφέρουν, μὰ καὶ τὰ συγγράμματά του ἤθελαν νὰ καταδικάσουν σὲ ἀφανισμό, ἀπὸ ἀνεξήγητα ἐλατήρια! Μὰ κι' ὁ ἴδιος ἀκόμη σὰν γνήσιος, σὰν πραγματικὸς φιλόσοφος, ἦταν τόσο σεμνὸς ὥστε δὲν ἤθελε τὸν θόρυβο. Πρᾶγμα ποὺ δὲν τοῦ τὸ συγχωροῦσαν οἱ συντοπίτες του. Ὅχι μονάχα δὲν αὐτοδιαφημιζότανε, μὰ δὲν ἐπέτρεπε καὶ στοὺς ἄλλους νὰ τὸν διαφημίζουν... Ἦθελε νὰ ζῆ ἕνα βίο ἀσκητικό. Ἐνα βίο αὐτοσυγκεντρώσεως. Τόσο μεγάλη δὲ ἦταν αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία του ὥστε ἔφτασε σὸ σημεῖο — γιὰ νὰ ἐπιτύχη αὐτὴ τὴν ποθητὴ αὐτοσυγκέντρωση — κατὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, νὰ βγάλῃ μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια — σὰν τὸν τραγικὸ Οἰδίποδα — τὰ μάτια του, γιὰ νὰ μὴ βλέπῃ — ὅπως δικαιολογήθηκε — τίς ἄσχημες πλευρὲς τοῦ κόσμου μέσα στὸν ὁποῖο ζοῦσε...

Τὴν πολεμικὴ τοῦ Πλάτωνα, τὸν γενικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Δημόκριτου σὰν φιλοσόφου, τὴν τάση τοῦ Θρακιώτη Ἀβδηρέτη γιὰ ἀπομόνωση, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ζήσῃ ξεχωριστά, μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμον (Κ Λ Ἄ Θ Ε Β Ι Ω -

σ α ς) μᾶς τὰ ζωγραφίζει ἔντονα ὁ ἐξαιρετος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Εὐάγγελος Σταμάτης, προλογίζοντας τὴ σχετικὴ γιὰ τὸν Δημόκριτο μελέτη του, ἀναφέρει δὲ ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς:

— «Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος, παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι κατὰ τινὰ πραγματείαν φέρουσαν τὸν τίτλον «Ἰ σ τ ο ρ ι κ ἄ ὑ π ο μ ν ῆ μ α τ α» τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἀριστοξένου, ὁ Πλάτων ἀφοῦ συνεκέντρωσεν ὅσα ἠδυνήθη ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δημοκρίτου, ἤθελε νὰ τὰ καύσῃ. Ἐμποδίσθη ὁμως εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν Ἀμύκλα καὶ Κλεινία, οἱ ὁποῖοι εἶπον εἰς αὐτὸν ὅτι: «Δὲν ὠφελεῖ ἡ καῦσις τῶν βιβλίων, διότι ὑπάρχουν ἄλλοι πολλοί, οἱ ὁποῖοι ἔχουν αὐτά». Καὶ εἶναι φανερόν, προσθέτει ὁ Λαέρτιος, διατὶ ὁ Πλάτων ἤθελε νὰ καύσῃ τὰ βιβλία τοῦ Δημοκρίτου! Διότι, ἐνῶ εἰς τοὺς διαλόγους του διαμνημονεύει ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, τὸν Δημόκριτον δὲν τὸν μνημονεύει οὔτε μίαν φορὰν. Ἀλλὰ ἐπίσης εἶναι φανερόν ὅτι, ἐκεῖ ὅπου θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἔχη διάφορον γνώμη πρὸς τὸν Δημόκριτον, θὰ εἶχε νὰ ἀντιπαλαίῃ πρὸς τὸν ἀριστον τῶν φιλοσόφων!...

Εἰς τὸν διάλογον, λοιπόν, τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐρασταί» (ἢ Ἀντερασταί), τοῦ ὁποῖου ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται, ἐρωτᾷ ὁ Σωκράτης τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο ἐραστῶν, πῶς νομίζει ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ὁ φιλόσοφος. Μήπως ἄραγε πρέπει νὰ εἶναι ὅπως εἶναι οἱ ἀθληταὶ τοῦ πεντάθλου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς δρομεῖς ἢ τοὺς παλαιστάς; Διότι οἱ ἀθληταὶ τοῦ πεντάθλου ὑστεροῦν μὲν εἰς τὸ ἀγώνισμα τοῦ δρόμου ἢ τῆς πάλης, εἰς τὰ πέντε ὁμως ἀγωνίσματα (ἄλμα - δρόμος - δίσκος - ἀκόντιον - πάλη) ὑπερτεροῦν. Καλῶς θέτεις τὸ ζήτημα Σωκράτη, παρομοιάζων τὸν φιλόσοφον πρὸς τὸν πρωταθλητὴν τοῦ πεντάθλου, ἀπαντᾷ ὁ ἐρωτευμένος (Ἐρασταί 135 κ.έ.). Τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καὶ τοῦ Δημοκρίτου, τὰ εἶχε κατατάξει εἰς τετραλογίας ὁ Θράσυλος (ἢ Θρασύλος) ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ὁ ἀστρολόγος τοῦ Αὐτοκράτορος Τιβερίου. Λέγει λοιπὸν ὁ Δ. ὁ Λαέρτιος, ὅτι κατὰ τὸν Θράσυλον, — «ἂν ὁ ἀνωτέρω διάλογος εἶναι πράγματι τοῦ Πλάτωνος, — ὁ συζητῶν μὲ τὸν Σωκράτην, περὶ τοῦ τί πρέπει νὰ εἶναι ὁ φιλόσοφος, θὰ εἶναι ὁ Δημόκριτος. Διότι πράγματι ὁ Δημόκριτος ἦτο π ρ ω τ α θ λ η τ ῆ ς τ ο ὕ π ε ν τ ἄ θ λ ο υ τ ῆ ς φ ι λ ο σ ο φ ῖ α ς ! Καὶ ἀκόμη, διότι εἶχε διακριθῆ καὶ εἰς τὰ Φυσικὰ καὶ εἰς τὰ Ἠθικὰ καὶ εἰς τὰ Μαθηματικὰ καὶ εἰς τοὺς ἐγκυκλίους λόγους: (Φιλολογίαν - Παιδαγωγικὰ) καὶ τὴν Τεχνολογίαν γενικῶς».

Κατὰ τινὰς, ὁ Δημόκριτος ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ὅπου παρέστη καὶ εἰς μερικὰς συζητήσεις τοῦ Σωκράτους, χωρὶς ὁμως νὰ ἔλθῃ εἰς γνωριμίαν μὲ αὐτόν, διότι δὲν ἦτο φιλόδοξος καὶ προετίμα τὸ «Λάθε βιώσας»: «ἦλθον γάρ, φησί, εἰς Ἀθήνας καὶ οὐ τις μὲ ἔγνωκεν», (ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ κανεὶς δὲν μὲ ἔγνώρισε).

Κατὰ τὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα, ὁ Δημόκριτος δὲν ἐπεσκέφθη ποτὲ τὰς Ἀθήνας, καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν, διότι δὲν ἤθελε νὰ λάβῃ δόξαν ἀπὸ τὴν πόλιν, ἀλλ' αὐτός, λόγῳ τῆς προσωπικότητός του, ἤθελε νὰ παρέχῃ δόξαν εἰς τὴν πόλιν ὅπου θὰ ἔμενε. Κατὰ τὸν συγγραφέα βίων φιλοσόφων, Ἀντισθένη, ὡς πληροφορεῖ ὁ Δ. ὁ Λαέρτιος, ὁ Δημόκριτος ἔζη ἐνίοτε βίον ἐρημίτου, ἐν διατριβῶν καὶ εἰς τοὺς τάφους, ὅπου ἦσκει πικιλοτρόπως τὴν σκέψιν του. Ὅταν δὲ ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ἐπιστημονικοῦ του ταξιδίου, εἰς τὸ ὅποιον κατηνάλωσεν ὅλην τὴν περιουσίαν του, ἔζη ταπεινότητα. Ὅταν προεῖπε μὲ ἐπιτυχίαν, τίνα ἐκ τῶν μελλόντων θὰ συμβοῦν, ἠξιώθη παρὰ τῶν πολλῶν ἐνθέου δόξης. Κατὰ τὸν νόμον τῶν Ἀβδηριτῶν, οἱ μὴ καταναλίσκοντες τὴν περιουσίαν των εἰς παραγωγικὰ ἔργα (ἐπενδύσεις ὡς θὰ ἐλέγγομεν σήμερον), ἀλλὰ εἰς ἄσκοπα διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον ταξίδια, δὲν ἐπετρέπετο θνήσκοντες νὰ θάπτονται εἰς τὰ Ἀβδηρα. Ὁ Δημόκριτος ὅμως ἀναγνώσας εἰς τοὺς συμπολίτας του τὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Μέγας Διάκοσμος» πραγματείαν του, ἡ ὁποία προέχει ὅλων τῶν συγγραμμάτων του, ὅχι μόνον ἐτιμήθη μὲ μέγαλον χρηματικὸν βραβεῖον, ἀλλὰ καὶ μὲ χαλκοῦς ἀνδριάντας οἱ ὅποιοι ἐστήθησαν εἰς ἐπικαιρα μέρη τῶν Ἀβδήρων. Ὅταν δὲ ἀπέθανεν ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ.

Ὁ Ρωμαῖος συγγραφεὺς Αἰλιανός, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι, «κατὰ τὴν παράδοσιν», ὁ Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ἦτο σοφὸς καὶ ἐπεθύμει τὸ λ ἄ θ ε ῖ ο ῦ σ α ς, τὸ ὅποιον ἐφῆρμοζε μὲ σχολαστικότητα...».

Αὐτὰ ἐν συντομίᾳ μᾶς ἀναφέρει ὁ ἐξαιρετικὸς ἐπιστῆμων κ. Εὐάγγελος Σταμάτης γιὰ τὸ Θερακίωτη φιλόσοφο Δημόκριτο.

Μὰ ἡ ζωὴ τοῦ καταπληκτικοῦ φιλοσόφου καὶ ἰδρυτοῦ τῆς ἀτομικῆς σχολῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σκιαγραφηθῇ μὲ λίγες μονάχα λέξεις. Καὶ γιὰ μία σύντομη ἀκόμη περίληψιν τῶν κυριωτέρων γεγονότων καὶ συμβάντων τοῦ πολυκύμαντου βίου του, θὰ χρειάζονταν τόμοι ὀλόκληροι!... Ἐπειδὴ ὅμως κί' αὐτὸ εἶναι δύσκολο, θ' ἀρκεσθοῦμε ἀπὸ τὴν δική μας πλευρά, στὴ μελέτη μας αὐτὴ ὅσο μᾶς εἶναι δυνατὸν διεξοδικὰ νὰ πραγματευθοῦμε τὸ θέμα «Δημόκριτος», ἀποτίοντες ἐλάχιστο φόρο τιμῆς στὸν μέγαλο μας φιλόσοφο, σκιαγραφώντας τὴν προσωπικότητά του! Τὴν προσωπικότητα χωρὶς ὑπερβολὴ ἐνὸς πνευματικοῦ ἥρωα τῆς ἀρχαιότητος. Γιατὶ πραγματικὰ ἦταν ἓνας ἀληθινὸς ἥρωας ὁ Δημόκριτος, ποὺ σὰν λαμπρὸ μετέωρο διέγραψε τὴν φωτεινὴ τροχιά του. Γιατὶ πρέπει νὰ τὸ παραδεχθοῦμε πῶς ὁ Δημόκριτος ἦταν μιὰ μεγάλη μορφή τῆς διανοήσεως μέσα σ' ἓνα πλῆθος ἡρωϊκῶν μεγάλων μορφῶν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μὲ τὴν εὐρύτητα τοῦ πνεύματός του, καὶ τὴν καταπληκτικὴν του προσωπικότητα ξεχωρίζει μέσα στὶς ἐπιβλητικὰς μορφὰς τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων - προφητῶν, ποὺ φωτίζουν μὲ ἀνέσπερο φῶς τοὺς πνευματικούς οὐ-

ρανούς τῆς Ἑλλάδος. Ἀνέτρεψε ὅλες τὶς ἐπιστημονικὰς θεωρίας τῶν προκατόχων του, κ' ἐπέβαλε τὴ δική του. Εἶναι ἡ θεωρία τῶν ἀτόμων, πού ἀνοιξε στὴν ἐποχὴ τῆς νέους δρόμους στὴν ἐπιστήμη. Οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες, στὴ θεωρία τῶν ἀτόμων τοῦ Δημόκριτου στηρίχτηκαν κ' ἀνεκάλυψαν τὸ ἄτομο κ' ἔτσι, τὸ ἀχόρταγο ἀνθρώπινο πνεῦμα — ἀκατάβλητος δαμαστής τῶν φυσικῶν δυνάμεων — κατώρθωσε νὰ διασπάσῃ τὸ ἄτομο. Νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν πυρηνική του ἐνέργεια, καὶ νὰ κατασκευάσῃ τὴν ἀτομικὴ δόμβα.

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΑΒΔΗΡΩΝ

(Ἔνα σπουδαῖο κέντρο πνευματικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλλην. Πολιτισμοῦ)

Προτοῦ ἀρχίσουμε νὰ σκιαγραφοῦμε τὴν προσωπικότητα τοῦ Θρακιώτη φιλοσόφου Δημοκρίτου πού ἐθεωρεῖτο χωρὶς ἀμφισβήτηση μιὰ ἀπ' τὶς μεγαλύτερες μορφές μέσα στὴν ἐπιστημονικὴ λεγεῶνα τῶν ἀρχαίων, θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ προτάξουμε γιὰ τὸ φυσικὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο γεννήθηκε κ' ἀνατράφηκε, ὁ μεγάλος φιλόσοφος. Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ φυσικὸ περιβάλλον ἔχει μεγάλη ἐπίδραση στὴν ἀνάπτυξη καὶ διαμόρφωση γενικὰ τῶν βιολογικῶν μας στοιχείων. Ὁ τόπος πού γεννήθηκε ὁ κάθε ἄνθρωπος βάζει τὴν ἰδιαίτερη σφραγίδα του. Κι' ἀλήθεια, ἡ πατρίδα τοῦ Δημοκρίτου — τὰ φημισμένα Ἄβδηρα — δὲν ἦταν ἕνας συνηθισμένος τόπος, μιὰ ὁποιαδήποτε ἄσημη πολιτεία. Ἦταν ἡ κομψή, μικρὴ θρακικὴ πολιτεία πού γέννησε καὶ ἀνέθρεψε πολλοὺς καὶ ἄκακοστους πνευματικοὺς ἀνθρώπους πού φώτισαν μὲ τὴ σκέψη τους τὸν πνευματικὸ οὐρανὸ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Κι' αὐτὸ εἶχε μιὰν ἀρκετὰ εὐεργετικὴ ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα τοῦ φιλοσόφου μας. Ἐτσι προσέχουμε πὼς τὰ Ἀρχαῖα Ἄβδηρα ἐκτὸς ἀπ' τὴν γνωστὴ ἐμπορικὴ τους σπουδαιότητα καὶ παρὰ τὴν θρυληθεῖσαν ἀμβλύνοια τῶν κατοίκων τους ἦταν ἕνα σπουδαῖο κέντρο πνευματικῆς κινήσεως καὶ ἀκτινοβολίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐφ' ὅσον ὡς γνωστὸν ἐγέννησαν κ' ἀνάθρεψαν διάσημους ἄνδρες τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως. Τέτοιοι ἀξιόλογοι πνευματικοὶ Ἀβδηρίτες ἦσαν, ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς πρῶτα, ὁ Ἐκαταῖος, ὁ ἱστορικὸς καὶ σκεπτικὸς φιλόσοφος μαθητὴς τοῦ Πύρρωνα τοῦ Ἡλείτου Ἀ'. Ὁ φιλόσοφος Ἐκαταῖος ἦταν ἀκόμα κριτικὸς καὶ γραμματικὸς τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ἐγράψε δὲ γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου. Ἐπίσης συνέγραψε μιὰ πραγματεία «περὶ τῶν ὑπερβορείων» καὶ μιὰ μυθιστορηματικὴ ἱστορία γιὰ τὴν Αἴγυπτο. Ἄλλος Ἀβδηρίτης πνευματικὸς ἄνθρωπος ἦταν κ' ὁ ἐπίσης ποιητὴς Νικαίνετος, πού διέ-

μενε στη Σάμο. Αὐτὸς εἶχε ἀκμάσει λίγο πρὸ μπροστὰ ἀπ' τὸν Πτολεμαῖο τὸν Εὐεργέτη τὸν Φιλοπάτορα. Ἀνάμεσα στὰ ἔργα του, πού ἦσαν γνωστὰ, ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Κατάλογος γυναικῶν». (Πιθανῶς ἐπρόκειτο περὶ ἐρωτικῶν διηγήσεων. Δυστυχῶς τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔτυχε νὰ διασωθοῦν). «Λύρικα». (Παρόμοιο ἔργο ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο. Ἀπ' αὐτὸ σώζονται μονάχα ἕξ (6) στίχοι). «Ἐπιγράμματα». Καὶ ἀπ' αὐτὰ λίγα ἔχουν διασωθῆ στὴν ἀνθολογία κλπ. Συνέχεια προσέχουμε τὸν διάσημο φιλόσοφο Ἀνάξαρχο, πὺν αὐτὸς ἦταν μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Μητροδώρου ἢ πιθανώτερα τοῦ μαθητῆ τοῦ Διογένη τοῦ Σμυρναίου. Ὁ Ἀνάξαρχος ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὸν ὁποῖον καὶ παρακολούθησε στὴν ἐκστρατεία του στὴν Ἀσία. Τὸν κατατάσσουν στοὺς «Σκεπτικὸς φιλοσόφους», πὺν παραδέχονται ὅτι: «Σκοπὸς τῆς ζωῆς εἶναι ἡ εὐδαιμονία!» Ἀπ' αὐτὸ πιθανώτατα τοῦ ἀποδόθηκε καὶ ἡ προσήγορία «Εὐδαιμονικὸς» ἀπ' τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιο γιὰ τὴν ἀπάθεια πὺν ἔδειχνε καὶ γιὰ τὴν εὐκολία τῆς ζωῆς πὺν ἐπιζητοῦσε.

Τὶς ιδιότητες αὐτὲς τὶς ἀπόδειξε μάλιστα κατὰ τὸ τέλος τοῦ βίου του καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὅταν λ.χ. τὸν συνέλαβε ὁ τύραννος τῆς Κύπρου Νικοκλέοντας καὶ τὸν ἔβαλε γιὰ νὰ τὸν βασανίσῃ μέσα σ' ἕνα τεράστιο χάλκινο γουδί, (ἄλμο). Ἐκεῖ ὁ τύραννος ἔδωκε διαταγὴ νὰ τὸν χτυποῦν μὲ σιδερένιες βέργες... Αὐτὸς ὅμως ἀδιαφορῶντας γιὰ τὴν τιμωρία, ἔδειξε τὴν παροιμιώδη ἀπάθειά του λέγοντας: «Κοπάνιζε ὄσο θέλεις τὸ σῶμα τοῦ Ἀνάξαρχου... Τὸν Ἀνάξαρχον ὅμως δὲν μπορεῖς νὰ τὸν χτυπήσεις...».

Ἐνας ἄλλος ἐπίσημος πνευματικὸς Ἀβδηρίτης, πὺν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔζησε στὴν ἀρχὴ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνα, ἦταν καὶ ὁ Λεύκιππος. Γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὴν ἡλικία του, πολὺ λίγα ἦσαν γνωστὰ καὶ σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Ἀρχαίους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἐπίκουρος ἀμφισβητοῦσε καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν ἱστορικὴ ὑπαρξί του! Ὁ Λεύκιππος ὡς γνωστόν, ἦταν δάσκαλος τοῦ μεγάλου Δημοκρίτου. Ὑπῆρξε δὲ μαζὶ μ' αὐτὸν ὁ ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς τῆς ἀτομικῆς θεωρίας, τῆς λεγομένης ἀτομοκρατίας, καὶ εἶχε ἀσκήσει μεγάλη ἐπιρροή καὶ ἀληθινὴ ροπή στὶς ιδέες τοῦ Ἐμπεδοκλῆ καὶ τοῦ Διογένη τοῦ Ἀπολλωνιάτη...

Μέσα στὴ χορεία τῶν πνευματικῶν Ἀβδηριτῶν συμπατριωτῶν τοῦ μεγάλου μας Δημοκρίτου, ξεχωρίζουμε ἕνα ἀκόμη φωτεινὸ ἀστὲρι, πὺν διέπρεψε ἰδιαίτερα ὡς γνωστὸ στὴν Ἀθήνα καὶ ἐτίμησε τὴν πατρίδα του τὴν Θράκη καὶ ἰδιαίτερα τὰ Ἀβδηρα. Ἦταν ὁ φημισμένος Σοφιστῆς Πρωταγόρας πὺν γεννήθηκε πιθανώτατα γύρω στὰ 480 π. Χ. καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ Σωκράτη, σὰν δάσκαλος τῆς ρητορικῆς. Περιηγήθηκε διάφορες πολιτείες

τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας. Τέλος ἐγκατεστάθηκε στὴν Ἀθήνα, ὅπου γνώρισε τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Εὐριπίδη. Ἐκεῖ ἔζησε πολλὰ χρόνια μὲ μεγάλες τιμὲς μέχρις ὅτου κατηγορήθηκε ὡς ἄθεος. Οἱ φίλοι του, ὅπως καὶ οἱ ὀπαδοὶ του φρόντισαν μὲ τρόπο νὰ τὸν φυγαδεύσουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τὰ βιβλία του ὅμως, οἱ φανατικοὶ του ἀντίπαλοι τὰ ἔκαψαν δημοσίᾳ στὴν ἀγορὰ. Τὸ τέλος του ἦταν θάνατος. Ὅταν ἔτυχε νὰ μεταβαίῃ στὴ Σικελία σηκώθηκε τρικυμία καὶ τὸ πλοῖο μὲ τὸ ἑποῖο πῆγαινε βούλιαξε κ' αὐτὸς πνίγηκε σὲ ἡλικία περὶ-που 70 χρονῶν. Ὁ διάσημος αὐτὸς ἀρχαῖος Ἕλληνας σοφιστὴς καὶ διαλεκτὸς Θερακιώτης (Ἀβδηρίτης) δέχονταν, ἀκολουθώντας τὸν Ἡράκλειτο, «τ ἡ ν δ ι α ρ κ ἦ ρ ο ἡ τ ῶ ν ὄ ν τ ω ν». Καὶ ὡς μοναδικὴ πηγὴ τῆς γνώσεως τὴν «κ α τ' α ἴ σ θ η σ ι ν ἀ ν τ ἰ λ η ψ ι ν». Ἐποστήριζε πῶς: «ἀπόλυ-τες ἀλήθειες δὲν ὑπάρχουν!» Γιατὶ ὅτι φαίνεται σὲ κάποιον ἀληθινό, εἶναι δυνατὸν νὰ φανῆ σὲ ἄλλον ψεύτικο... Ὁ Πλάτων τὸν ἐκτιμοῦσε κρυφά!.. Περιποιητικὰ δὲ τὸν ἀποκαλοῦσε: «Δ ἄ σ κ α λ ο ν π α ι δ ε ὑ σ ε ω ς κ α ἰ ἄ ρ ε τ ῆ ς».

Ἄπ' ὅλους ὅμως αὐτοὺς τοὺς κορυφαίους διανοουμένους, σοφοὺς καὶ φιλοσόφους Ἀβδηρίτες, ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως, χωρὶς ὑπερβολή, ὁ ἀνώτερος ὄλων ἦταν ὁ μεγάλος Δημόκριτος γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ δώσουμε μιὰ μικρὴ εἰκόνα τῆς προσωπικότητός του, γιατί πρὸ πλατεῖα θὰ ἀναπτύξουμε ἀργότερα τὸ ἔργο του καὶ τὸ περίφημο φιλοσοφικὸ σύστημά του, μιὰ καὶ τὸ κυρίως θέμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔχουμε καταπιαστῆ στὴ συγγραφὴ μας αὐτὴ εἶναι αὐτό. Ὁ Δημόκριτος γεννήθηκε κοντὰ στὰ 470 π.Χ. (καὶ κατ' ἄλλους στὰ 460) ἀπὸ πατέρα πολὺ πλούσιο. Τὸν Δημόκριτο τὸν ἀποκαλοῦσαν καὶ «Γελασίνο» γιατί διαρκῶς γελοῦσε μὲ τὴν μωροπιστία καὶ τὴν ἀμάθεια τοῦ κόσμου. Τὴν πατρικὴ του περιουσία του ἐδαπάνησε σὲ περιηγήσεις στὸ ἐξωτερικόν, τίς ὁποῖες ἔκανε γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴ μεγάλη του περιέργεια καὶ γιὰ ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις. Στὴν Ἀθήνα ἔμεινε λίγον καιρὸ, χωρὶς ὅμως νὰ γνωρίσῃ ὅπως ἐλέχθη τὸν Σωκράτη οὔτε ἄλλο φιλόσοφο. Μετὰ τίς περιηγήσεις του γύρισε στὰ Ἀβδηρα, ὅπου πέθανε ἡρεμα καὶ ἀνώδυνα σὲ ἡλικία 90 ἐτῶν... Ὁ Δημόκριτος εἶχε μεγάλη κλίση στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, (τῶν φυσικῶν ἰδίως φαινομένων) καὶ ἔλεγε, ὅτι: «Π ρ ο τ ι μ ᾶ ν ἄ ε ὕ ρ η μ ι ἄ ν ἐ π ι σ τ η μ ο ν ι κ ῆ ν ἐ ξ ἡ γ ῆ σ η ἔ ν ὅ ς φ α ι ν ο μ ἔ ν ο υ , π α ρ ἄ ν ἄ δ ο θ ῆ ῖ σ' α ὕ τ ὸ ν ἢ β α σ ι λ ε ἰ ἄ τ ῶ ν Π ε ρ σ ῶ ν. Τὰ συγγράμματά του γράφθηκαν στὴν Ἰωνικὴ διάλεκτο, ἢ ὁποῖα ὠμιλεῖτο στὰ Ἀβδηρα, καὶ περιελάμβαναν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρώπινης γνώσεως ὅπως: Μαθηματικά, Φυσικὴ, Ἡθικὴ, Μουσικὴ, Ποίηση, Γεωπονία, Ζωγραφικὴ, Γραμματικὴ, Φωνητικὴ καὶ τὴν Πολεμικὴ Τέχνη. Τὸ ἰδιαιτέρο ὅμως πεδῖον ἐρεῦνης του ἦσαν τὰ φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐμελέτησε πολὺ βαθιὰ, καὶ πρῶτος ἀπ' τὸν Ε'. π. Χ. αἰῶνα ὁ σοφὸς Ἀβδηρίτης μὲ ὕφος καὶ

καλλιπέεια —δμοια μὲ κείνη τοῦ Πλάτωνα,— καὶ μὲ ἀξιοθαύμαστη καὶ ἀκαμπτη συνέπεια, διετύπωσε, τὴν θεωρία τῶν ἀτόμων καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν ἀργότερα οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι καὶ βιολόγοι ἀπὸ τὸν Δαρβῖνο, τὸν Μπύχνερ, τὸν Χέγκελ καὶ τοὺς ἄλλους. Καὶ δίκαια ἀπορεῖ κανεῖς! Ἀφοῦ τὰ Ἄβδηρα γέννησαν τέτοιους μεγάλους μύστες τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ποῦ ὀφείλεται ἡ δυσφημηστικὴ καὶ ἄδικη σαρκαστικὴ ἀνεκδοτολογία γιὰ τὴν ἀμβλύνοια τῶν Ἀβδηριτῶν; Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θέτει ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς Σούλτζε, ὁ ὁποῖος δέχεται, κατ' ἀρχὴν, τὴν ἐξήγησι κατὰ τὴν ὁποία ἡ περιοχὴ τῶν Ἀβδήρων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς. ἐκείνης ἐμαστιζέτο ἀπὸ τὴν ἔλνοοσία ἡ ὁποία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πυκνότητα τοῦ ἐκεῖ ἀέρος — τὴν ὁποῖαν μνημονεύει ὁ Ἰουβενάλης— παρέλυε τὴν δύναμι τῆς σκέψεως.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ἡ λεγομένη ἀμβλύνοια τῶν ἀρχαίων Ἀβδηριτῶν δὲν συμφωνοῦσε πρὸς τὸν χαρακτήρα ἢ τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τους. Τοῦναντίον, τὸ γεγονός, ὅτι τόσοὶ διάσημοι ἄνδρες γεννήθησαν στὰ Ἄβδηρα, ἀποτελεῖ μαρτυρία γιὰ τὸ ἀνώτερο πνευματικὸ ἐπίπεδο τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς ἀποικίας, ὅπως ἄλλως τε καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἀρχαίας Θράκης, οἱ ὁποῖες διεδραμάτισαν τόσον σπουδαῖο ρόλο καὶ στὴν πολιτικὴ ἱστορία τῆς κυρίως Ἑλλάδος...

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΑΒΔΗΡΑ

Γιὰ τὴ φημισμένη αὐτὴ Θρακικὴ πολιτεία, ἔχουμε νὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς:

Ἄν ξεκινήση κανεῖς ἀπ' τὴν Ξάνθη λ.χ. καὶ πάρη τὸν δρόμο Ξάνθης— Πόρτο Λάγο, Κομοτινῆς, ἀκολουθώντας τὸ ὁδοιορικὸ «Ζυγὸς» (ἓνα χωριὸ πάνω στὸ Δημόσιο δρόμο) καὶ περάση μέσα ἀπὸ ἓνα χωριὸ «Πεζοῦλα», διασχίζοντας τὸν καταπράσινο Θρακικὸ κάμπο, φτάνει στὸ 130 χιλιόμετρο στὰ σημερινὰ «Ἄβδηρα». Ἐνα χαριτωμένο χωριὸ ἀμετὰ μεγαλοῦτσικο ποῦ ἀπέχει ἀπ' τὴ θάλασσα περὶ τὰ 7 χιλιόμετρα. Εἶναι χτισμένο στὴν πλαγιά ἐνὸς λόφου ποῦ βρίσκεται πρὸς τὸ βόρειο μέρος τῆς τοποθεσίας τῶν Ἀρχαίων Ἀβδήρων. Τρία χιλιόμετρα νοτιότερα βρίσκεται ὁ ἀρχαιολογικὸς χώρος μὲ νωπὲς τὶς τελευταῖες ἀνασκαφὲς γύρω ἀπ' τὴν ἀρχαία (θαμμένη κάτω ἀπὸ ὄγκους χώματος) αὐτὴ πολιτεία. Τῶν Ἀρχαίων Ἀβδήρων δὲν ἔχει κατορθοθεῖ ἀκόμα ἡ τέλεια ἀποκάλυψη. Ὁ χώρος ὅμως ἔχει ἐπισημανθῆ. Κι' ἀπέχει περὶ τὰ 6 χιλιόμετρα ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ Νέστου!..

— Βλέπει κανεῖς στὸ χωρὸ τῶν Ἀρχαίων Ἀβδήρων ἐλάχιστα μονάχα ἐρείπια πάνω σ' ἓνα ἀπότομο βράχο ποῦ βρίσκεται κοφτὰ δίπλα στὴ θάλασσα... Δείχνει σὰν νὰ προστατεύη ὁ βράχος αὐτὸς τὸ ἡμικυκλικὸ λιμανάκι ποῦ βρι-

σκεται ἀπὸ κάτω του καὶ βορειανατολικά. Ἄπ' τὴ πανάρχαια χρόνια φαίνεται ὅτι προστάτευε τὰ πλεούμενα ἀπ' τὶς φουρτουῖνες ποῦ ξεσήκωνε ὁ ἰσχυρὸς Θρακιᾶς!...

Ψηλά στὸ λόφο, τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ ξερίτια ἀσφαλῶς δείχνουν στὸν ἐπισκέπτη τὴ θέση τῆς Ἀκροπόλεως. Ἄπ' ἐκεῖ — ἀπ' τὴν κορυφὴν — ἔχει ὠραία θέα τὸ περίγυρο μὲ τὸ ἀπέραντο Θρακικὸ πέλαγος πρὸς τὸ Νοτιᾶ, κι ἀπ' ὅπου σὲ ὄρες νηνεμίας, διακρίνεται βαθειὰ τὸ ἀρχαῖο νησί τῶν Καβείρων, ἢ Σαμοθράκη ποῦ μοιάζει σὰν τὸ καθοῦκι μιᾶς θεόρατης νεροχελώνας μὲ τὸ ὄρος «Φεγγάρι» στὸ βάθος τοῦ γαλανοῦ πόντου... Δεξιά, στὰ νοτιοδυτικὰ προβάλλει παντοτεινὴ ἀντίπαλος στὴν ἀρχαιότητα καὶ ἐχθρὰ τῶν Ἀβδήρων ἢ Θάσος χτισμένη ἀνάμεσα στὸν ποταμὸ «Νέστο» καὶ τὴ Λίμνη Βιστωνίδα, («Μπουροῦ»). Τὰ «Ἀρχαῖα Ἀβδηρα» — μιὰ ἀπ' τὶς σπουδαιότερες ἀρχαῖες παραλιακὲς πολιτεῖες τῆς Θράκης — μ' ἓνα πλουσιώτατο καρποφόρο κάμπο καὶ μὲ τὴ στεφάνη τῶν Θρακικῶν βουνῶν φαντάζουν σήμερα στὸ πρωῖνὸ σύθαμπο, μέσα στὴν ἀχορρόδινη ὁμίχλη ἀπ' τὴ μεγάλη ἐξάτμιση τῆς γειτονικῆς θάλασσας κι' ἀπ' τὰ ἔλη ποῦ σχηματίζουν δίπλα τῆς ἀπ' τὸ γειτονικὸ δέλτα τῶν ἐκβολῶν τοῦ Νέστου, σὰν καμμιὰ παραμυθένια πολιτεία!..

Ἔτσι τὰ Ἀρχαῖα Ἀβδηρα — ὅπως δείχνει τὸ τοπίο σήμερα — ἦσαν κτισμένα πάνω στὰ μοναδικὰ ὑψώματα τῆς παραλίας. Πάνω δηλ. στοὺς λόφους οἱ ὅποιοι κατεβαίνουν πρὸς τὴ θάλασσα σχηματίζοντας τὸ ἀκρωτήρι ποῦ λέγεται «Μπουλοῦστα». Ἀνατολικά καὶ Δυτικά ἀπ' τὴν πολιτεία ὑπῆρχανε μικροὶ κολπίσκοι (ὄρμοι) οἱ ὅποιοι εἶχαν τὰ ὑψώματα αὐτὰ τῆς παραλίας σὰν φυσικὴ, νὰ ποῦμε, προστασία!.. Ἔτσι ἡ θέση τῶν Ἀβδήρων — ὅπως μᾶς παρουσιάζεται — δείχνει πὼς ἦταν ἀρκετὰ εὐνοϊκὴ γιὰ παραλιακὴ πολιτεία ποῦ εἶχε συγκεντρώσει σχεδὸν ὄλο τὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς Θράκης. Γι' αὐτὸ καὶ χαρακτηρίζονταν σὰν μιὰ ἀπ' τὶς πλουσιώτερες ἀρχαῖες Θρακικὲς πολιτεῖες.

Στὸν χῶρο αὐτὸ τῶν Ἀρχαίων Ἀβδήρων ἄρχισαν τελευταῖα μεγάλης ἐκτάσεως ἀνωσκαφὲς ποῦ κάπως καθυστέρησαν, ἀλλὰ τὸ καλὸ εἶναι πὼς ἄρχισαν καὶ ὅπως φαίνεται, θὰ συνεχισθοῦν, μὲ τὴν βεβαιότητα πὼς θὰ ἔρθουν στὸ φῶς ἀρχαῖα εὐρήματα μεγάλης σπουδαιότητος. Ἀλλὰ καὶ θὰ δοθῇ ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκλείψῃ μιὰ γιὰ πάντα ἡ δυσφήμιση αὐτὴ ποῦ ἀκολουθεῖ τὰ Ἀβδηρα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, πὼς ἦταν τάχα ἡ γενέτειρα τῶν ἀφρόνων, τῶν ἀνοήτων καὶ τῶν ξεμωραμένων.

Μὲ βάση ὠρισμένες πληροφορίες, ποῦ στηρίζονταν σὲ ἀρχαῖα κείμενα, ἄρχισαν ἀρχαιολογικὲς ἐρευνες γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν ἀρχαίων Ἀβδήρων.

Πρῶτοι δὲ οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι κατάρθωσαν ν' ἀποδείξουν ὡς ἀληθινὸ αὐτὸ πού ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (Α' 168) ὅτι πραγματικὰ τὰ Ἰθάκη ἦταν μιὰ ἀπ' τὶς πρῶτες ὀνομαστέες καὶ μεγάλες πολιτεῖες τῆς Θράκης. Ἀναφέρει δὲ ἐπὶ λέξει: «Πόλις ἐν ταῖς δυνατοτάταις τότε οὖσα τῶν ἐπὶ Θράκης».

Καὶ εἶχε αὐτὸ μεγάλη σημασία γιὰ τὴν τότε ἦταν ἡ ἄγνοια ὥστε νὰ πιστευθῆ γιὰ μιὰ στιγμή κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα, πὼς τὸ «Ἰπλάτυστομο» τῆς Φθιώτιδος, ἦσαν τάχα τὰ ὀνομαστὰ «Ἰθάκη»!..

Οἱ Γάλλοι λοιπὸν ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν κοντὰ στὴν Ἐάνθη μεγάλο περιβόλο μὲ ἐρείτια καὶ γωνιαίους πύργους, καὶ κατέβαλαν προσπάθεια νὰ ἀπέδειξαν, ὅτι ἐκεῖ πραγματικὰ βρισκόνταν τὰ Ἀρχαῖα Ἰθάκη!..

Ἐκ τῆς πῆραν τὴν ὀνομασία τοὺς τὰ Ἀρχαῖα Ἰθάκη ;

Ἡ ἱστορία τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια, παρουσιάζεται πλουσιωτάτη. Κατὰ τὴν μυθολογία στὴν περιοχὴ αὐτὴ βρισκόταν τὸ Ἀρχαῖο Θρακικὸ Βασίλειο τῶν Βιστωνῶν. Τοῦ λαοῦ αὐτοῦ βασιλεῦς ἦταν ὁ Διομήδης — ὁ γνωστὸς ἦρωας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, — καὶ εἶχε γιὰ πρωτεύουσα τὴν κώμη «Καρτέραν» πού βρισκόταν στὸ κέντρον περὶ τοῦ τῆς σημερινῆς λίμνης Βιστωνίδας («Μπουροῦ» ἢ «Πόρτο - Λάγο»), ὅπου καὶ τὸ ἀνάκτορό του. Ὁ Διομήδης εἶχε 4 ἀνθρωποφάγους ἵππους (πού εἶχαν τὰ ὀνόματα: «Λάμπρος» «Δεῖνος», «Ποδάργης» καὶ «Ἐάνθος»).

Αὐτοὺς τοὺς ἵππους ἔλαβε ἐντολὴ ὁ Ἡρακλῆς ἀπ' τὸν Εὐρύσθεα νὰ τοὺς ἀρπάξῃ καὶ νὰ τοὺς φέρῃ στὴν Μυκῆνες.

Καὶ πραγματικὰ κατάρθωσε νὰ τοὺς ἀφαιρέσῃ καὶ νὰ τοὺς παραδώσῃ γιὰ νὰ τοὺς φυλάξῃ ὁ φίλος του ὁ Ἰθάκη πού τὸν συνάδευε...

Ὁ ἴδιος πορεύτηκε πρὸς τὴν θέση στὴν ὁποία βρίσκεται σήμερον τὸ «Πόρτο - Λάγο» γιὰ νὰ ἀνοίξῃ τὴν «μανοῦκα» ὅπως ἀναφέρεται καὶ σήμερον, πού ἦταν κάτι ὡς σημερινὸ ὑδατοφράγμα, γιὰ νὰ κατακλύσουν τὰ νερὰ τῆς θάλασσας τὴν χαμηλότερη ἀπ' τὴν θάλασσα πεδιάδα καὶ νὰ πνίξουν τοὺς Θρακικοὺς ἵππους πού ἐκάλπαζαν ἐναντίον του...

Τὸν ἄτυχον ὅμως Ἰθάκη εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ κατασπαράξῃ οἱ ἵπποι τοῦ Διομήδη. Στὸ σημεῖο πού πολὺ λίγο ἀπέχει ἀπ' τὸ σημερινὸ «Πόρτο - Λάγο», στὸ νοτιοδυτικὸ δηλ. ἄκρο τοῦ ὄρους καὶ στὸ ἀκρωτήρι πού — ὅπως εἶπαμε — φέρνει τὸ ὄνομα «Μπουλουῦστρα» καὶ ὅπου πρὸς τιμὴν του εἶχε κτισθῆ καὶ ἡ πόλις «Ἰθάκη» τῆς ὁποίας σώζονται ἀκόμη τὰ ἐρείτια. Οἱ ψαράδες πού ψαρεύουν καὶ σήμερον σ' ὄρισμένα σημεῖα, κοντὰ στὸ κέντρο τῆς λίμνης «Βιστωνίδας», ἀποφεύγουν στὸ μέρος αὐτὸ τὸ ψάρεμα, γιὰ τὸ πνιγμένους τοὺς εἶναι

ἀνώματος και σχίζονται τὰ δίχτυα τους. Πολλές φορές στό σημείο αὐτό ἔχουν ἀνασύρει πέτρες λαξεμένες, ἀπό κτίσματα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τῆς λίμνης, και σὲ καιροὺς γαλήνης φαίνονται καθαρὰ και μὲ τὸ γυμνὸ μάτι. Αὐτὸ μαρτυρεῖ φανερὰ πὼς δὲν πρόκειται γιὰ παραμυθι, ἀλλὰ, γιὰ μιὰ ἱστορική πραγματικότητα και πὼς ἀκριβῶς ἐκεῖ θρῖσκεται βυθισμένη ἡ Κώμη «Καρτέρα», ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τοῦ Θρακιώτη βασιλιᾶ τῶν Βιστόνων Διομήδη...

**

Τὴν πολιτεία τῶν Ἀβδήρων πιστεύεται — μέχρι σήμερα — πὼς τὴν ἔκτισε ἓνας λαὸς ναυτικός πὸν ἦρθε ἀπ' τὴ θάλασσα και ἴδρυσε ἀποικία. Γιὰ λογαριασμὸ ὅμως ποιᾶς ἄλλης ἀρχαίας πολιτείας, δὲν τὸ γνωρίζομε. Ἔτσι θετικά δὲν μποροῦμε ν' ἀποφανθοῦμε ποιοὶ ἦσαν οἱ πρῶτοι ἀποικοὶ. Μᾶλλον ὅμως ἦσαν Ἑλληνες (Ἴωνες ἢ Φοίνικες). Ἀργότερα και πολὺ νωρίτερα ἀπ' τὸν Ἴωνικὸ ἀποικισμό, τὴν κατώκησαν Ἀρχάδες ἢ Λοκροί...

Κατὰ μιὰν ἄλλη ἐκδοχή, ἡ πολιτεία αὐτὴ κτίστηκε ἀπὸ τὸν «Τιμησία» τὸ 540 π.Χ. πὸν ἦρθε ἀπὸ τὶς Κλαζομενὲς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὴν πολιτεία αὐτὴ ὅμως κατέστρεψαν ἄγρια αὐτόχθονα φύλα και τὴν ξανάκτισαν Ἑλληνες και πάλιν ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, και συγκεκριμμένα ἀπὸ τὴν πολιτεία «Τεῶ» τῆς Ἰωνίας, πὸν εἶχαν ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα τους γιὰ νὰ μὴν ὑποδουλωθοῦν στοὺς Πέρσες. Οἱ πρόσφυγες ἐκεῖνοι ἔδωσαν μεγάλην ἀνάπτυξη στὴν πόλη τῶν Ἀβδήρων και ἔκοψαν δικὸ της νόμισμα...

Κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, οἱ Ἀβδηρίτες βλέποντας τὶς μυριάδες τῶν στρατιωτῶν τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ, ἀναγκάστηκαν νὰ τὸν ὑποδεχτοῦν φιλικὰ και μάλιστα ὅταν νικήθηκε κι' ἐπέστρεψε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα, τοὺς πρόσφερε και πλούσια δῶρα. Ὅταν δὲ και ὁ Μαρδόνιος βάδιζε διὰ μέσου τῆς Θράκης γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἑλλάδα (τὸ 479 ἔγινε ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν), τὸν ἔβαλαν κατὰ τὸ ὀλιγόχρονο διάστημα πὸν ἔμεινε ἐκεῖ και κατὰ διαταγή, φυσικά, τοῦ Δαρείου, νὰ διατάξῃ νὰ κατεδαφίσουν τὰ τεῖχη των οἱ Θάσιοι και νὰ παραδώσουν τὸν ἰσχυρὸ στόλο τους στοὺς Ἀβδηρίτες...

Ὁ φιλόλογος καθηγητῆς Γ. Εὐσταθιάδης πὸν ἀσχολήθηκε μὲ τὰ Ἀρχαία Ἀβδηρα σ' ἓνα ἐντυπο μὲ τὸν τίτλο «Τὰ ἀρχαία Θρακικὰ Ἀβδηρα» μᾶς ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὰ ἔτη 494—492 π.Χ. οἱ Θάσιοι ἦσαν οικονομικῶς πολὺ ἰσχυροὶ και ὡς ἐκ τούτου περιέβαλον τὴν πόλιν των μὲ ἰσχυρότατον τεῖχος και ἐναυπήγησαν πολλὰ μικρὰ πλοῖα. Ἀλλὰ και οἱ Ἀβδηρίται ἤκμαζαν οικονομικῶς και φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο πόλεων μεγάλη ἀντιζηλία. Ὅθεν τῇ ὑποδείξει τῶν Ἀβδηριτῶν και κατὰ διαταγὴν ἐννοεῖται τοῦ Δαρείου, οἱ Θάσιοι ἠναγκάσθησαν νὰ κατεδαφίσουν τὰ τεῖχη των και νὰ παραδώσουν τὸν στόλον των εἰς τὰ Ἀβδηρα...».

Ἄλλο γεγονός ἀφορῶν τοὺς Ἀθηναίους κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατοχὴ τῆς πόλεως των, εἶναι τὰ περίφημα «Δείπνα τοῦ Ξέρξη». Τὰ δείπνα αὐτὰ ἐλάμβανον χώραν ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ Δαρείου Ξέρξης ἐβάδιζεν μετὰ τὸν στρατὸν του διὰ τῆς Θράκης κατὰ τῆς Ἑλλάδος (481—480 π.Χ.). Ὅσαι δηλαδὴ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῶν παραλίω τῆς Θράκης ἐλάμβανον διαταγὴν νὰ ὑποδεχοῦν τὸν στρατὸν, καὶ νὰ ἐτοιμάσουν δείπνον διὰ τὸν Ξέρξη, ἢ ἐξετέλουν τὴν διαταγὴν, ἢ ἄφηναν τὰς οἰκίας των καὶ ἔφευγαν. Τόσον δαπανηρὰ ἦσαν τὰ δείπνα αὐτά. Ὡς παράδειγμα δὲ φέρεται στὴν προκειμένη περίπτωση ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Θάσου οἱ ὅποιοι διὰ τὰ δείπνα αὐτὰ ἐξώδευαν τετρακόσια τάλαντα!, ἐπὶ πολλοὺς μῆνας κατεγίνοντο νὰ ἀλέθουν σίτον... Τὰ κάλλιστα τῶν κτηνῶν ἐπάχυνον καὶ ἔτρεφον οἰκόσιτα πτηνὰ διὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ξέρξη καὶ τῶν ἀπειραρίθμων στρατευμάτων του.

Σχετικῶς μετὰ τὰ Ἀβδηρα ὁ Ἡρόδοτος μᾶς δίδει τὰς ἐξῆς πληροφορίας: «Τότε ὁ Μεγακρέων, ἀνὴρ Ἀθηναίος, εἶπε λόγον τινὰ πολὺ καλόν: Συνεβούλευσε τοὺς Ἀθηναίους νὰ ὑπάγουν, ὅλοι μαζὺ καὶ οἱ ἴδιοι καὶ αἱ γυναῖκες τους εἰς τοὺς ναοὺς, νὰ καθίσουν ὡς ἰκέται τῶν ναῶν καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσουν: ν' ἀποτρέπη ἅπ' αὐτοὺς εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ἥμισυ τῶν μελλόντων κακῶν νὰ συμβοῦν, καὶ τέλος νὰ τοὺς εὐχαριστήσουν διότι ὁ Ξέρξης δὲν εἶχεν τὴν συνήθειαν νὰ τρώγῃ δις τῆς ἡμέρας! Διότι ἂν τοὺς παρήγγειλε νὰ ἐτοιμάσουν καὶ πρόγευμα ὅμοιο μετὰ τὸ δείπνον δύο τινὰ ἔπρεπε νὰ συμβοῦν: Ἡ νὰ μὴν περιμένουν τὸν Ξέρξη εἰς τὴν χώραν των καὶ νὰ φύγουν ἢ ἂν τὸν ἐπερίμεναν νὰ ἀφανισθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου!...». Αὐτὰ περίπου ἀναφέρονται γιὰ τὰ Ἀβδηρα περιληπτικὰ καὶ πῶς ἀργότερα κατὰ τὸ 376 π.Χ. ἡ πολιτεία αὐτὴ λεηλατήθηκε ἀπὸ μιὰ Θρακικὴ φυλὴ, τοὺς «Τριβαλλοὺς»... Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἡ ἱστορία τῶν Ἀβδηρῶν παρουσιάζεται αὐτόχρημα δραματικὴ μετὰ διάφορες ἐναλλαγές.

Ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς τὰ Ἀβδηρα ὀνομάσθησαν «Πολύστυλον» (πολλοὶ στῦλοι) καὶ ἦσαν ἔδρα ἐπισκοπῆς Μητροπόλεως τῶν Φιλίππων. Μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως χάθηκαν τὰ ἴχνη τῆς τόσο φημισμένης γιὰ τοὺς μεγάλους πνευματικούς της ἀνδρες, πόλεως.

***

Ἐδῶ θὰ πρέπει ν' ἀσχοληθοῦμε κάπως μετὰ αὐτὴ τὴν ἀνεκδοτολογία καὶ ν' ἀναφέρουμε τὰ αἷτια τῆς ἀμβλύνοιας τῶν Ἀθηναίων γιὰτὶ ὁ περισσότερος ἀρχαῖος κόσμος — καὶ πολλοὶ σύγχρονοι — ἔχουν τρομερὰ ἀδικήσει πάνω σ' αὐτὸ τοὺς καυμένους τοὺς Ἀθηναίους, χωρὶς καθόλου νὰ φταῖνε οἱ ἴδιοι! Συμβαίνει μετὰ ἄλλα λόγια ἐδῶ μιὰ περιεργὴ ἱστορικὴ ἀντίθεση μετὰ τὰ Ἀρχαῖα Ἀβδηρα!...

Ἐνῶ — ὅπως ἀναφέρθηκε — ἀπ' τὰ Θρακικὰ Ἄβδηρα κατάγονταν τόσες φιλοσοφικὲς διάνοιες — ὅπως ὁ Δημόκριτος, ὁ Ἀνάξαρχος, ὁ Πρωταγόρας καὶ ἄλλοι — ἡ πολιτεία αὐτὴ θεωρήθηκε σὰν ἡ πατρίδα τῶν μωρῶν καὶ τῶν ἀνοήτων ἀνθρώπων! Ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη πολλοὶ ἔχουν τὴν γνώμη πὼς οἱ Ἀρχαῖοι Ἀβδηρίτες, θεωροῦνταν γελοῖοι τύποι! Ἀπειρόκαλλοι, ἡλίθιοι, ἀνισόρροποι. Μὲ ἄλλα λόγια, τρελλοί.

Ἐκεῖνοι ὅμως, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν περισσότερο τοὺς Ἀβδηρίτες σὰν διαβόητους γιὰ τὴν ἀπρονοησία κι' ἀσυνέπειά τους, σὰν ματαιόδοξους καὶ κούφους, ἦσαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Αὐτοὶ «Ἄ θ ὁ ῥ ι κ ὸ ν π ἄ θ ο ς», ἀποκαλοῦσαν ἓνα εἶδος παροδικῆς μανίας, ἡ ὁποία ἔπιανε τοὺς Ἀβδηρίτες. Γιὰ τὴν ἐξέταση αὐτῶν πὸν πάθαιναν αὐτὴ τὴν ἀρρώστεια, εἶχε προσκληθῆ στα Ἄβδηρα μάλιστα κάποτε καὶ ὁ διάσημος γιατρὸς τῆς Ἀρχαιότητος ὁ Ἴπποκράτης. Κι' ὅπως λέγεται — πράγμα τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι ἀθέβαιο — ἐθεράπευσε καὶ τὸν ἴδιο τὸ Δημόκριτο ἀπ' τὴν ἀρρώστεια αὐτή.. Αὐτὸ ἴσως ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἀθηναίους, στὴν νευροπάθεια δηλ. ἀπ' τὴν ὁποίαν ἔπασχαν συχνὰ οἱ Ἀβδηρίτες, — τὴν παροδικὴ μανία αὐτὴ πὸν τοὺς ἔπιανε — νὰ δώσουν τὸ ὄνομα «Ἀβδηρικὸν πάθος».

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἀβδηρίτες μὲ τὴν μεγάλη ὑπερηφάνεια γιὰ τὴν ὑπεροχὴ τῆς πολιτείας τους ἐν σχέσει μὲ πολλὲς ἄλλες ὅταν πῆγαιναν στὴν Ἀθήνα, ἔδιναν ἀφορμὴ νὰ τοὺς εἰρωνεύονται γιὰ τὴ μεγάλη οἰκονομικὴ εὐρωστία τῆς πατρίδος των.

Τὰ Ἄβδηρα κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρῖσκονταν σὲ μεγάλη οἰκονομικὴ ἀκμὴ, κι' αὐτὸ ἔκανε τοὺς Ἀβδηρίτες νὰ ξοδεύουν ἀλογάριαστα τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά τους χρήματα. Αὐτὴ περισσότερο μὲ ἄλλα λόγια, κυρίως, ἦταν ἡ ἀφορμὴ τῆς δυσφημίσεως τῶν Ἀβδηρικῶν, δηλ. ἡ εὐπορία τους. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἔκανε τοὺς Ἀβδηρίτες νὰ μὴ λογαριάζουν καὶ τίς πιδ μεγάλες δαπάνες προκειμένου νὰ μετακαλέσουν π.χ. τοὺς πιδ διάσημους γιατροὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης! Ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, (πράγμα πὸν ἔκαναν καὶ μὲ τὸν Γαληνὸ) γιὰ ἀσήμαντες πολλὲς φορὲς ἀρρώστειες, νὰ ξοδεύουν μεγάλα ποσὰ γιὰ διάφορα ἐξωφρενικὰ πράγματα!...

Ὅλα αὐτὰ ἔκαναν τοὺς Ἀθηναίους, νὰ τοὺς θεωροῦν «Ἀρχοντοχωριάτες». Ὅταν τύχαινε νὰ ἔρθῃ κανένας Ἀβδηρίτης στὴν Ἀθήνα, θεωροῦνταν σὰν τύπος «Νεόπλουτου» (!), ὁ ὁποῖος στηριζόμενος στὸ παραφουσκωμένον πορτοφόλι του κύτταξε τοὺς Ἀθηναίους σὰν κουνούπια!... Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅμως πὸν ἀγαποῦσαν τὰ πειράγματα δὲν τοὺς χαρίζανε κάστανα... Τοὺς τὰ πλήρωναν φυσικά, μὲ τὸ ἴδιο νόμισμα. Τοὺς ἀποκαλοῦσαν μεγαλομανεῖς κι' ἀνισόρρο-

πους!... Δημιούργησαν τις φράσεις, «'Αθδηριτισμόν ὄφλι-
σκάνειν», «'Αθδηριτίζειν» καὶ «'Αθδηριτισμός». Τὸ
«'Αθδηριτισμόν ὄφλισκάνειν» θὰ μπορούσαμε στὴν σημερινή ἐποχὴ νὰ τὸ ἀπο-
δώσουμε, μὲ τὸ λαϊκὸ «βλαμμένος!» «Δὲν εἶναι στὰ κα-
λά του», ἢ καλύτερα, μὲ τὸ πῶς σημερινὸ ἐπιτυχημένο: «Χρωστᾶ
τῆς Μιχαλοῦς». Γιατὶ τὸ ρῆμα ὄφλισκάνω σημαίνει: Τὸ ὀφείλω, καὶ
δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ πληρώσω. Οἱ ὑπόλοιπες φράσεις σήμαιναν λόγια καὶ πρά-
ξεις μικρῶν καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων. Ἐπειτα ἀπ' ὅσα ἀναφέρθηκαν, εὐκολο
εἶναι νὰ καταλάβῃ κανεὶς πῶς δημιουργήθηκε ἀργότερα ὀλόκληρη βιομηχα-
νία ἀπὸ ἀνέκδοτα καὶ κομικὰ ἐπεισόδια εἰς βάρος τῶν Ἀθδηριτῶν.

Ἐπὶ ὀλόκληρη ἀνεκδοτολογία δημιουργήθηκε στὴν Ἀθήνα, γιὰ τὴν ἐπινόηση
τέτοιων ἀνεκδότων, καὶ ἄλλων κοροϊδευτικῶν γιὰ τοὺς Ἀθδηρίτες, καὶ ἀπο-
τέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ρεύματος ἦταν ἡ ἔκδοση, μάλιστα καὶ μιᾶς συλλογῆς ἀπὸ
τέτοια ἀνέκδοτα μὲ τὸν τίτλο: «Φιλόλογος», ποὺ τὴν εἶχαν ἀποδώσει
στοὺς «Ἱεροκλῆ» καὶ «Φιλάργιο»! Αὐτὴ κυκλοφορεῖ σήμερα στὴν περίφημη
ἔκδοση τοῦ «Μποισιάντ». Ἀλλὰ κι' ἓνας ἄλλος Γερμανὸς ποιητὴς καὶ μυθι-
στοριογράφος «ὁ Βίλαντ» ἔγραψε ἓνα ἀστεῖο μυθιστόρημα μὲ τὸν τίτλο «Ἡ
ἱστορία τῶν Ἀθδηριτῶν». Αὐτὸ τὸ μετάφρασε τὸ 1827 ὁ δικὸς μας Κ. Κού-
μας. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ θὰ πρέπει νὰ κάνουμε εἶναι νὰ δικαιολογήσουμε τοὺς
Ἀθδηρίτες, γιατί φαίνεται πῶς δὲν φταίγανε τόσο οἱ ἴδιοι γιὰ τοὺς σαρχα-
σμούς αὐτοὺς ἐναντίον τους καὶ γιὰ τὴν διανοητικὴ τους κατάντια, ἂν προσέ-
ξουμε αὐτοὺς ποὺ ἔκαναν ἔρευνες καὶ προσπάθησαν νὰ θροῦν τὴν ἀφορητὴ
καὶ τὰ αἷτια τῆς νοστοροπίας τῶν Ἀθδηριτῶν. Γιατὶ φαίνεται πῶς αὐτὴ δὲν
ἦταν σύμφωνη μὲ τὸν χαρακτήρα τους, ἀλλὰ ὅτι ἦταν μιὰ ἀρρώστεια παρο-
δικὴ ποὺ ὀφειλόταν μᾶλλον σὲ αἷτια ἐξωτερικά.

Ἔτσι, ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποὺ λέγονταν ὁ διάσημος γιατρὸς Γαληνὸς ἀπέδωσε
τὰ φαινόμενα αὐτὰ σὲ κλιματολογικὰ αἷτια!! Κι' ἄλλοι σημαντικοὶ γιατροὶ ὁ-
μως τῆς ἀρχαιότητος εἶχαν ἀσχοληθῆ σοβαρὰ μὲ τοὺς λόγους τῆς ἀρρώστει-
ας τῶν Ἀθδηριτῶν. Ἄλλοι τοὺς ἀνεκάλυψαν στὸ νερὸ, κι' ἄλλοι στὸ κλίμα
τῆς πόλεως!... Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτὰ ὑπῆρχαν κι' ἄλλα αἷτια, ὡς φαίνεται...
Ἡ πολιτεία ἦταν κτισμένη μὲν πάνω σὲ λόφους, πρὸς τὰ βόρεια ὅμως ὑπῆρ-
χε κι' ἓνα ἔλος σὲ μεγάλη ἔκταση ἀπὸ λυμνάζοντα νερά. Κατὰ τὴν γνώμη
λοιπόν, καὶ ἐνὸς συγχρόνου καθηγητοῦ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἰένας Ἰωακείμ
Σοῦλιτζε, ποὺ εἶχε διατυπωθῆ σὲ μιὰ μεγάλη μελέτη του περὶ Θράκης τὸ 1937
καὶ ἀναφερόταν σὲ μιὰ πληροφορία τοῦ Ἰπποκράτη, οἱ συχνὲς ἀρρώστειες
στὴν πολιτεία τῶν Ἀθδηριτῶν εἶχαν σὰν ἀποτέλεσμα νὰ παραλύουν τὴν δύναμη
τῆς σκέψεως!...

Ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς ἀναφέρεται καὶ στὸν Ἰουβενάλιο κατὰ τὸν ὁποῖον
ὁ ἀέρας τῶν Ἀθδηριτῶν ἦταν βαρὺς! Ἀπ' τὶς πληροφορίες κυρίως αὐτὲς ὁ κα-

θηγητής Σουλιτζε σχημάτισε τὴν γνώμη ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ περιοχὴ τῶν Ἀβδήρων μαστιζόταν φοβερὰ ἀπὸ τὴν ἐλονοσία! Λένε μάλιστα πὼς καὶ σήμερα ἀκόμη ἡ ἀρρώστεια αὐτὴ παραλύει καὶ τὶς πνευματικὲς δυνάμεις τῶν κατοίκων τοῦ τόπου αὐτοῦ...

Γι' αὐτὸ εἶναι καιρὸς πλέον, νομίζουμε, νὰ τοὺς δικαιώσουμε τοὺς Ἀβδηρίτες ἀπ' αὐτὰ τὰ κοροϊδευτικὰ κατάλοιπα γιατί δὲν φταίγανε φαίνεται αὐτοί, ἀν' ὁ τόπος — τὸ βαρὺ κλίμα — ἡ ἐλονοσία καὶ ἄλλες ἀρρώστειες, εἶχαν παραλύσει τὴ σκέψη τους καὶ τοὺς ἔφερναν αὐτὴ τὴ μανία!...

Μερικὰ ἀπ' τὰ χαριτωμένα Ἀβδηρίτικα ἀνέκδοτα

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ παραθέσουμε μερικὰ ἀπ' τὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα Ἀβδηρίτικα ἀνέκδοτα, μὲ τὰ ὁποῖα τόσο διασκεδάζαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι. Ἀπ' τὰ πολλὰ διαλέγουμε τρεῖς. Τὰ περισσότερο χαρακτηριστικὰ! Τοὺς τρεῖς πασίγνωστους κυρίως Ἀβδηρισμοὺς ποὺ κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ στόμα, σὲ στόμα. Τὸ πρῶτο ποὺ ἀναφερόταν στὴν ἄδεια — χωρὶς νερὸ — πολύκρουνη (δεξαμενὴ, βρύση στὴν πλατεῖα τῶν Ἀβδήρων).

Τὸ δεύτερο στὸ ἀφύσικο σὲ μέγεθος ἄγαλμα τῆς Θεᾶς Ἀφροδίτης ποὺ τὸ ἔστησαν στὴν κορυφὴ ἑνὸς λόφου, καὶ τέλος ἐκεῖνο ποὺ ἀναφέρονταν στὴν περίφημη δίκη ποὺ ἔγινε, τὴν «περὶ ὄνου σκιᾶς».

Τὸ πρῶτο εἶναι ἓνα περίφημο ἀνέκδοτο γιὰ τὴν ματαιοδοξία, τὴν ἀνοησία, καὶ ἔλλειψη προνοίας τῶν Ἀβδηρίτων, ποὺ ἀναφέρεται στὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ δηλαδὴ, θὰ ἔπρεπε τὸ χρῆμα ποὺ εἶχαν μαζέψει κάποτε γιὰ νὰ φτιάσουν μιὰ μεγάλη δεξαμενὴ, (κρήνη) μὲ πολλοὺς κρουνοὺς στὸ κέντρο τῆς πόλεως, τὸ διέθεσαν στὴν κατασκευὴ τῆς δεξαμενῆς χωρὶς νὰ βροῦν πρῶτα τὸ νερό! Δηλαδὴ, μὲ δυὸ λόγια, νὰ κατασκευάσουν προηγουμένως τὰ ἀναγκαῖα ὑδροσυλλεκτικὰ ἔργα, καὶ τελευταῖα νὰ ἄφηναν τὴν κατασκευὴ τοῦ ὄμορφου ἐκείνου μαρμάρινου συμπλέγματος, τῆς κρήνης. Αὐτοὶ ὅμως ἄρχισαν ἀντίθετα! Κτίσανε πρῶτα τὴ βρύση καὶ δὲν σκεφθῆκανε τὸ κυριώτερο, τὸ νερό... Ἔτσι ὅταν ἦλθε ἡ ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων, ὅποτε φυσικά, θ' ἄρχιζε καὶ ἡ διανομὴ τοῦ νεροῦ, ὅλοι εἶχαν ἀνοίξει τὸ στόμα ἀπὸ θαυμασμὸ καὶ καμάρωναν τὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο!... Κανένας ὅμως δὲν σκέφθηκε ἀν' ὑπάρχει νερό... Ἔτσι ἔμεινε μονάχα ἡ βρύση στεγνὴ γιὰ νὰ τὴν θαυμάζουν. Γιὰ τὸ δεύτερο λένε πὼς διέθεσαν ἀμύθητα ποσὰ καὶ ἔφτιαξαν ἓνα ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης ἀπὸ μάρμαρο κι' ἐλαφαντοστοῦν σὲ φυσικὸ μέγεθος. Αὐτὸ ἦταν τόσο ὄμορφο, ὥστε οἱ Ἀβδηρίτες, γιὰ νὰ τὸ ἐκθέσουν σὲ γενικὸ θαυμασμὸ, δὲν τὸ ἔστησαν μέσα στὴν πόλη τους, ἀλλὰ πάνω σὲ μιὰ κορυφὴ ἑνὸς μακρινοῦ λόφου ποὺ ἦ-

ταν τόσο ψηλός, και σὲ τόσο μεγάλη ἀπόσταση, ὥστε κανένας δὲν μπορούσε νὰ διακρίνη, ὄχι μονάχα τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν πολυτέλεια τοῦ ἀγάλματος, μὰ οὔτε κἂν αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἄγαλμα!...

Τέλος, γιὰ τὴν δίκη ποὺ ἔγινε «Περὶ ὄνου σκιᾶς» (γιὰ τὴν σκιά τοῦ γαϊδάρου), —τὴν φράση αὐτὴ πολλοὶ τὴν ἀναφέρουν χωρὶς ὅμως νὰ ξέρουν καὶ τὴν προέλευσί της. Ἀναφέρεται τὸ ἔξης:

Ἐνα γιαιτρὸ — ὅπως λέγει αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο — τὸν εἶχαν προσκαλέσει σὲ ἓνα μακρονὸ χωριὸ νὰ ἐπισκεφθῇ ἓναν ἄρρωστο. Ἐπειδὴ ἡ ἀπόσταση ἦταν μεγάλη ὁ γιαιτρὸς χρησιμοποίησε, ὅπως γίνεται σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, τὸ μεταφορικὸ μέσο ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ἓνα γαϊδοῦρι καὶ μαζί μὲ τὸν ἀγωγιάτη ξεκίνησαν. Ὁ τόπος ποὺ περνοῦσαν, ἔτυχε νὰ μὴν ἔχη οὔτε ἓνα δένδρο... Περνοῦσανε μιὰ ἔκταση, ποὺ ἔμοιαζε σὰν ἓνα κομματί τῆς ἐρήμου. Ὁ ἥλιος ἔκαιγε τόσο πολὺ, ποὺ μὲ δυσκολία θάδιζαν. Ἦταν μεσημέρι καὶ ἡ πορεία ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ εἶχε γίνει προβληματικὴ. Γι' αὐτὸ γιὰ μιὰ στιγμή ὁ γιαιτρὸς θεώρησε καλὸ νὰ κατεβῇ ἀπ' τὸ γαϊδοῦρι, κί' ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε σουθενὰ δέντρο, γιὰ νὰ προστατευθῇ στὴν σκιά του, πήγε νὰ ξαπλώσῃ κάτω ἀπ' τὸ γαϊδαρο, ὥστε ἡ σκιά του νὰ τὸν προφυλάξῃ ἀπ' τὶς καυτερὲς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου!...

Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ ζώου ὅμως διαμαρτυρήθηκε. «Ἐ! τί κάνεις αὐτοῦ;» τοῦ εἶπε. «Σῆκω! Σοῦ νοίκιασα τὸν ὄνο, ὄχι ὅμως καὶ τὴν σκιά του!... Ἄν ἐπιμένῃς νὰ χρησιμοποιοῦσης καὶ τὴν σκιά του, θὰ πρέπει νὰ μοῦ δώσης περισσότερα χρήματα. Νὰ μοῦ δώσης ἐνοίκιο καὶ γιὰ τὴν σκιά τοῦ ὄνου!... Ὁ γιαιτρὸς ὅμως δὲν δέχτηκε. Ἐπέμενε πῶς μὲ τὸ ἴδιο ἐνοίκιο νοίκιασε καὶ τὸν γαϊδαρο καὶ τὴ σκιά του. Τὸ πρᾶγμα κατέληξε στὰ δικαστήρια. Ὅποτε ἡ πολιτεία διχάστηκε καὶ ἡ δίκη αὐτὴ «Περὶ ὄνου σκιᾶς» εἶχε συνταράξει τοὺς Ἀθηναίους γιὰ πολὺ χρόνον, ἐξ αἰτίας ἑνὸς μηδαμινοῦ πράγματος. Ἐξ αἰτίας δηλ. τῆς σκιᾶς ἑνὸς γαϊδάρου, οἱ μισοὶ Ἀθηναῖοι ἀντιμάχονταν γιὰ πολὺ καιρὸ τοὺς ἄλλους μισοὺς.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα τροφοδότησαν τοὺς σαρκασμοὺς τῶν Ἀθηναίων ἐναντιὸν τῶν Ἀθηναίων.

Ο ΒΙΟΣ — ΤΟ ΕΡΓΟ — ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΞΕΙΔΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ κλείσουμε αὐτὴ τὴν μεγάλη παρένθεση ποὺ ἀνοίξαμε γιὰ τὰ Ἀθήνα καὶ τοὺς κατοίκους, γιὰ νὰ μιλήσουμε κυρίως γιὰ τὸν Δημόκριτο.

Ὁ Δημόκριτος γεννήθηκε — ὅπως εἶπαμε — στήν πόλη τῆς Θράκης Ἀβδηρα. Κατ' ἄλλους μὲν τὸ 470, κατ' ἄλλους δὲ τὸ 460 π.Χ. Ἡ πατρικὴ του οἰκογένεια ἦταν πολὺ πλούσια. Ὁ πατέρας του λεγότανε Ἡγησίστρατος ἢ Ἀθηνόκριτος, ἢ Δαμάσιππος. Ὅταν αὐτὸς πέθανε ὁ Δημόκριτος ἐπιθυμῶντας νὰ ἐπιχειρήσῃ μεγάλο ἐπιστημονικὸ ταξίδι, πῆρε τὸ μερίδιό του, ἀπ' τὴν πατρικὴ κληρονομιά πού ἔφθανε τὸ ποσὸν τῶν 100 ταλάντων σὲ μετρητά, ἐνῶ οἱ ἀδελφοὶ του — ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Δαμάστης — πήρανε τὰ μερίδιά τους σὲ κτήματα. Γιὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ πόσο μεγάλο ἦταν τὸ ποσὸν αὐτῶν 100 ταλάντων, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε, ὅτι τὸ πατρικὸ ἐργοστάσιο τοῦ φημισμένου ρήτορα Ἀθηναίου Δημοσθένη πού θρῆσκότανε στήν Παιανία τῆς Ἀττικῆς καὶ κατασκεύαζε πολεμικὸ ὕλικὸ γιὰ τὴν Δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων, εἶχεν ἀποτιμηθῆ σὲ 15 περίπου τάλαντα!... Ἔτσι τουλάχιστον ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος στὸν Δημοσθένη του.

Κατὰ τὸν Λαέρτιο, ὅταν ὁ Δημόκριτος ἦταν παιδί ἀκόμη, ἄκουσε μαθήματα ἀπὸ μερικοὺς Μήδους καὶ Χαλδαίους, τοὺς ὁποίους ἄφησε ὁ Ξέρξης στὰ Ἀβδηρα, ὅταν ἐβάδιζε ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ὁ Ξέρξης ἔμεινε σὸ σάτι τοῦ Δημόκριτου, καὶ ὅτι ἀπὸ τοὺς Μήδους αὐτοὺς ἔμαθε ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν Θεολογία καὶ τὴν Ἀστρολογία (ἀστρονομία). Αὐτὰ ὅμως φαίνεται πὼς ἀνήκουν μᾶλλον στήν περιοχὴ τοῦ μύθου καὶ εἶναι πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν μεταγενεστέρων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι μὲ τὰ χρήματα πού ἔλαβε ἀπ' τὴν πατρικὴ κληρονομιά, ταξίδεψε στήν Αἴγυπτο, τὴν Μικρὰ Ἀσία, τὴν Περσία, τὴν Βαβυλώνα, τὴν Ἰνδία, τὴν Αἰθιοπία, τὴν Μεγάλῃ Ἑλλάδα καὶ κατέληξε στήν Ἀθήνα. Ὅταν γύρισε στήν Ἑλλάδα εἶχε ξοδέψῃ ὀλόκληρον αὐτὸ τὸ τεράστιον ποσὸν πού εἶχε κληρονομήσει, κι' ἔτσι ἀρκετὸ καιρὸ τὸν ἔτρεφαν τ' ἀδέλφια του.

Στὰ ταξίδια του αὐτὰ ἀπέκτησε πολλὰς γνώσεις κι' ἐγνώρισε πολλὰ ἐπιφανῆ πρόσωπα, ὥστε κι' ὁ ἴδιος τὸ εἶχε καύχημα!... Ὅταν ὅμως πῆγε στήν Ἀθήνα, φαίνεται πὼς ἐκεῖ δὲν τὸν ἐξετίμησαν ὅσο ἔπρεπε. Γιὰ τοῦτο μὲ κάποια πικρία ἔλεγε: «Ἡ λ θ ο ν εἰ ς Ἀ θ ἡ ν α ς κ αὶ ο ὕ τ ι ς μ ἔ ἔ γ ν ω κ ε». Ὁ Πλάτων μάλιστα εἰς τὰ ἔργα του ἐπιμελῶς ἀποφεύγει νὰ κἀνῃ μνεῖα γιὰ τὸν Δημόκριτον. Κι' αὐτὸ ἴσως γιὰτὶ ὁ Δημόκριτος θεωροῦνταν ὑλιστής, ἐνῶ ὁ Πλάτων ἦταν ὀπαδὸς τῶν ἰδεῶν.

Οἱ Πυθαγορικοὶ τὸν βοήθησαν, γιὰτὶ φαίνεται πὼς ὁ Δημόκριτος εἶχε φοιτήσει — ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοσις — στήν Πυθαγορεῖον Σχολὴν τοῦ Κρότωνα. Ἦταν θαυμαστὴς τῶν Πυθαγορικῶν καὶ εἶχε συγγράφῃ καὶ πραγματεία μὲ τὸν τίτλον: «Πυθαγόρας».

Στὰ Ἀβδηρα εἶχε φοιτήσῃ στὴ σχολὴ ποὺ ἰδρύθηκε ἀπ' τὸν Λεύκιππο τὸν ὁποῖον φαίνεται ὅτι εἶχε διαδεχθῆ. Ἀπ' τοὺς μαθητὲς του διέπρεψε ὁ Μητροδώρος ὁ Χίος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀργότερα μαθητὲς τὸν περίφημο γιατρὸ Ἱπποκράτη καὶ τὸν φιλόσοφο Ἀνάξαρχο.

Ὁ Δημόκριτος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, ποὺ ἀφοροῦσαν ὅλες σχεδὸν τὶς ἀνθρώπινες γνώσεις, σὲ πεζὸ λόγο, καὶ στὴν Ἰωνικὴ διάλεκτο. Ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος τὰ ἀνεβάζει σὲ 60. Λέγει δὲ ὅτι ὁ Θράσυλλος τὰ κατέταξε σὲ τετραλογίαι, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνα. Ἐπαναλαμβάνουμε πὼς τὰ βιβλία τοῦ Δημόκριτου ἀναφέρονταν σ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, γιατί ὁ Δημόκριτος ἦταν σοφὸς καὶ πολυμαθὴς ἀνθρώπος. Μερικὲς ὁμάδες ἐκ τῶν κυριωτέρων ἔργων του, ὅπως: Τὰ «Ἠθικά», τὰ «Φυσικά», τὰ «Ἀσύντακτα», τὰ «Μαθηματικά», τὰ «Μουσικά» καὶ τὰ «Τεχνικά», περιέχουν περισσότερα ἀπὸ 4 ἔργα τὸ καθένα. Ἀπ' τὰ πολλὰ αὐτὰ συγγράμματά του, ὅα διερωτηθῆ ἴσως κανεὶς τί σώθηκε; Δυστυχῶς, λίγα ἀποσπάσματα κι' αὐτὰ μονάχα ἀπ' τὰ «Ἠθικά» του. Ἀλλὰ κι' ἀπ' αὐτὰ τὰ λίγα ποὺ διασώθηκαν, μπορεῖ νὰ θαυμάση κανεὶς τὸ μεγάλο βάθος τῆς διανοίας τοῦ Δημόκριτου!...

*Ἡ περίφημη θεωρία του «Περὶ τῶν ἀτόμων»

Τὴν περίφημη ὁμως θεωρία του γιὰ τὰ ἄτομα, τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλα συγγράμματα τῆς Ἀρχαιότητος ποὺ ἔτυχε νὰ περισωθοῦν... (Προσάντων τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ μαθητοῦ του Θεόφραστου).

Ἐκτὸς ἀπ' τὶς ἄλλες γνώσεις του ὁ Δημόκριτος ἔγινε κυρίως διάσημος ἀπ' τὴν περὶ τῶν ἀτόμων θεωρία του. Σὲ τί περίπου συνίσταται αὕτη; Μὲ λίγα λόγια μονάχα καὶ περιληπτικὰ θὰ τὴν ἀναφέρουμε κι' ὅσο μποροῦμε καλύτερα, γιατί εἶναι γνωστὸ πὼς, κάθε θεωρία εἶναι λίγο καὶ ἕνας κεφαλοθραύστης...

Ὁ Δημόκριτος παραδέχεται πὼς ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, δηλ. τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα χρειάζονται γιὰ νὰ γίνουν ὅλα ὅσα ὑπάρχουν πάνω στὴ γῆ, στὸν κόσμο, εἶναι δύο: Τὸ ὄν καὶ τὸ «μὴ ὄν». Ἐκεῖνο δηλ. ποὺ ὑπάρχει, κι' ἐκεῖνο ποὺ δὲν ὑπάρχει... Καὶ «ὄν» μὲν εἶναι ἡ ὕλη, ἡ ὁποία γεμίζει τὸν χῶρο τοῦ σύμπαντος καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἄπειρη. «Μὴ ὄν» δὲ εἶναι ὁ κενὸς χῶρος, ὁ ὁποῖος κι' αὐτὸς ὅμοια εἶναι ἄπειρος.

Χρειάζεται ὅμως καὶ ὁ κενὸς χῶρος, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ κίνηση. Γιατί, χωρὶς τὸν κενὸ χῶρο καμμιά ἀπολύτως κίνηση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ.

Ἐπάρχει λοιπὸν κίνηση. Τὸ «ὄν» ὅμως, τὸ ὑπάρχον, τὸ πλήρες δηλ. ἡ ἀκόμα καλύτερα ἢ «ὕλη», ὅπως εἶπαμε, ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰ σωματίδια, τὰ

ὅποια ὅμως δὲν γίνονται αἰσθητὰ στὴν ἀντίληψί μας, ἀλλὰ εἶναι μονάχα νοητὰ καὶ ὀνομάζονται «Ἄτομα». Δηλ. «ἄτμητα — ἄκροφα» ὅπως τὰ χαρακτηρίσαμε στὴν ἀρχή... Μὲ ἄλλα λόγια ἐκεῖνα τὰ ὅποια δὲν μποροῦν πλέον νὰ χωριστοῦν σὲ ἄλλα μικρότερα. Τὰ ἄτομα αὐτὰ εἶναι ἀγέννητα, ἀδιαίρετα, ἄπειρα, ἀναλλοίωτα, μὰ πρὸ παντὸς ἄφθαρτα! Στὸ σημεῖο αὐτὸ θέλουν νὰ ποῦν, πὼς ὁ Δημόκριτος, παραδεχόμενος τὴν ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς — ποῦ τὴν ταυτίζει μὲ τὸ «νοῦ», λέγοντας πὼς εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα — πρεσβεῖει ὅτι ἡ ψυχὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀδιαίρετα σώματα, τὰ «ἄτομα». Καὶ πὼς τὰ ψυχικὰ ἄτομα εἶναι ἄφθαρτα, τὰ ὅποια —καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ— ἂν καὶ διαλύονται, ἐν τούτοις καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν αἰωνίως ἄφθαρτα.

Ἄπὸ τὴν ἔνωση λοιπὸν αὐτῶν τῶν ἀτόμων κ' ἀπὸ τὴν κίνησή τους μέσα στὸν κενὸ χῶρο, παράγεται μιὰ δίνη. Κι' ἀπὸ τὴν περιστροφή — ἀπὸ τὴν δόνηση, ἃς τὴν ποῦμε αὐτὴ — γίνονται οἱ κόσμοι, μᾶς λέει ὁ Δημόκριτος.

Ἔνας δὲ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ δικὸς μας κόσμος. Ἐπίσης παραδέχεται ὁ μεγάλος αὐτὸς φιλόσοφος καὶ μιὰ διαφορὰ ἀνάμεσα στὰ ἄτομα. Διαφέρουν λέει τὰ ἄτομα μεταξύ τους πρῶτον: κατὰ τὸ σχῆμα ὅπως π.χ. τὸ κεφαλαῖο γράμμα (Δ) διαφέρει κατὰ τὸ σχῆμα ἀπὸ τὸ γράμμα (Ν). Δεύτερο, κατὰ τὴν διάταξη: Ὅπως τὸ (ΑΝ) νὰ ποῦμε ἀπὸ τὸ (ΝΑ) καὶ τέλος κατὰ τὴν θέση! Ὅπως διαφέρει τὸ γράμμα (Ζ) (τὸ κεφαλαῖο πάντοτε), ἀπὸ τὸ κεφαλαῖο γράμμα (Ν). Κατὰ τὴν δίνηση ὅμως — ἀναφέρει ὁ Δημόκριτος — τὸ ὅμοιο ἄτομο ἔλκει τὸ ὅμοιο. Καὶ σύμφωνα μ' αὐτό, ὁ μεγάλος σοφὸς παραδέχεται πὼς ἡ ὁμοιότητα ἀσκεῖ μεγάλην ἐπίδραση, στὸ σχηματισμὸ τῶν ὄντων! Αὐτὴ μὲ λίγα λόγια, εἶναι ἡ περὶ ἀτόμων θεωρία τοῦ σοφοῦ Ἀβδηρίτη. Τίς ἄλλες θεωρίες του θεολογικῆς, ψυχολογικῆς, ἠθικῆς, πολιτικῆς κλπ. δὲν θὰ μπορέσουμε νὰ τίς ἀναπτύξουμε, γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνήκει σποὺς εἰδικούς. Γι' αὐτὸ περιοριστήκαμε περιληπτικὰ καὶ σύντομα στὴν κυριώτερή του, τὴν περὶ ἀτόμων θεωρία, ποῦ θαυμάστηκε, τόσο ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους ὅσο κ' ἀπὸ τοὺς νεώτερους, καὶ ποῦ σήμερα ἀποτελεῖ τὴν βάση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἡ διάσπαση δηλ. τοῦ ἀτόμου εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα, ὡς γνωστόν, τὴν κατασκευὴ τοῦ τόσοσιν τρομεροῦ πυρηνικοῦ ὄπλου.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Δημοκρίτου στὰ Ἀβδηρα

Ὁ Δημόκριτος, μετὰ τίς περιηγήσεις του, μετὰ τὰ ταξείδια του στὸν τότε γνωστὸ κόσμος, ξαναγύρισε στὴν πατρίδα του, τὰ Ἀβδηρα. Εἶχε κατασπατα-

λήσει τὸ μερίδιό του καὶ τὸν συντηροῦσαν τ' ἀδέλφια του. Ἰδιαίτερα ὁ ἀδελφός του ὁ Δαμάσῃης. Στὰ Ἄβδηρα ὑπῆρχε νόμος, ὁ ὁποῖος ᾤριζε, ὅτι ὄσοι σπαταλοῦσαν τὴν πατρικὴ περιουσία δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ ταφοῦν στὴν πόλη πρὸς τοὺς γέννησε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δημόκριτος δὲν ἤθελε τὸ σῶμα του νὰ ὑποστῇ τέτοια ἀτίμωση, διάβασε στοὺς συμπολίτες του τὸ πιὸ ἄριστο ἀπ' τὰ συγγράμματά του: Τὸν «Μέγαν διὰ κ ο σ μ ο ν». Οἱ συμπολίτες του τόσο ἱκανοποιήθηκαν ὥστε τὸ ἔκριναν ἄξιο νὰ βραβευθῇ μὲ 100 τάλαντα! Ποσόν, ὅπως εἶπαμε, ἀρκετὰ σεβαστὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἐπίσης ἐτίμησαν τὸν συγγραφέα συμπατριώτη τους στήνοντάς του χάλκινες εἰκόνες. Ἐπειτα ἀπ' αὐτό, δέχτηκαν, μετὰ τὸν θάνατό του νὰ τὸν θάψουν καὶ στὴν πατρικὴ του γῆ.

Ἡ αὐτοτύφλωσή του

Κατὰ τὸν πρῶτο πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα εἶχε μεγάλη διάδοση ὁ θρῦλος γιὰ τὴν αὐτοτύφλωσιν τοῦ Δημόκριτου. Μὰ ἐδῶ ὁ θρῦλος ἀντιφάσκει. Κατ' ἄλλους ἔβγαλε τὰ μάτια του μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια σὰν τὸν Οἰδίποδα. Κατ' ἄλλους μὲ περόνη, καὶ τέλος — κατὰ τὸν Αὔλο Γέλλιο — πρὸς διέσωσε στίχους τοῦ Ρωμαίου ποιητῆ Λαβερίου, — ὁ Ἄβδηρίτης φιλόσοφος αὐτοτυφλώθηκε ἀφοῦ πραγματοποίησε, συγκεντρώνοντας — ὅπως ὁ Ἀρχιμήδης πρὸς ἔκαψε τὰ πλοῖα τῶν Ρωμαίων — μὲ τὰ κάτοπτρα ἐπάνω στὰ μάτια του τίς ἡλιακὰς ἀκτίνες μὲ μιὰ χάλκινη ἀσπίδα! ἸΚι' ὁ Πλούταρχος, στὰ Ἡθικά του ἀναφέρει αὐτὸ τὸ θρῦλον λέγοντας πὸς ἡ τύφλωσις ἔγινε μὲ πυρακτωμένα κάτοπτρα!... Ἡ αἰτία ἢ ὁποία παρεκίνησε τὸν Ἄβδηρίτη φιλόσοφον σ' αὐτὸ — ὅπως μᾶς λέει ὁ Πλούταρχος — ἦταν ἡ ἐπιθυμία του νὰ κατορθώσῃ νὰ αὐτοσυγκεντρωθῇ. Γιατὶ δὲν ἤθελε νὰ βλέπῃ γύρω του τίς ἀνθρώπινες ἀσχήμιες, τίς διακρίσεις καὶ τὴν μιζέρια... Περισσότερο ὅμως, δὲν ἤθελε νὰ ἐνοχλεῖται ἢ διάνοιά του ἀπὸ τίς αἰσθήσεις... Ἐπίσης, στὸν Ἄβδηρίτη φιλόσοφον ἀπέδιναν καὶ προφητικὰς ἰδιότητες. Τὸν Δημόκριτον, ἐπειδὴ ἀπ' τὴν παρατήρησιν τῶν οὐρανίων φαινομένων ἔκανε πολλὰς προβλέψεις, τὸν ὠνόμασαν «σοφία». Ὅπως δὲ ἀναφέρει ὁ Κλήμης στοὺς «Στρωματεῖς» του (VI 32), ἔπειτα ἀπὸ μιὰ πρόβλεψιν, πρὸς ἔκαμε ὁ Δημόκριτος γιὰ μιὰ θροχὴ πρὸς ἐπρόκειτο νὰ ἐπακολουθῆσιν, πολλοὶ ἀπ' τοὺς συμπολίτες του ὠφελήθηκαν, γιατί ἔτρεξαν νὰ πάρουν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν ἀπ' τ' ἀλώνια καὶ τὰ χωράφια τους τὴν συγκομιδὴ τῶν καρπῶν τους...

Ὁ Ἰουλιανὸς (ἐπισ. 2016) ἐπίσης ἀναφέρει, πὸς ὁ Δημόκριτος καὶ μὲ τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν τὸν Δαρεῖον ἤρθε σ' ἐπαφή, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε ζητήσῃ νὰ ξαναφέρῃ στὴν ζωὴ μιὰν ἀπ' τίς πολὺ ἀγαπητὰς του γυναῖκες, πρὸς εἶχε πεθάνει. Ὁ Δημόκριτος πρόθυμα ὑποσχέθηκε πὸς θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ πρὸς τοῦ ζητοῦσε, ὑπὸ ἕναν ὄρον μονάχα: Πὸς θὰ ἔπρεπε

ἀπαραίτητα νὰ γραφοῦν πάνω στὸν τάφο τῆς γυναίκας τὰ δνόματα τριῶν ἀνθρώπων, πὺ δὲν θὰ εἶχαν δοκιμάσει πένθος σ' ὄλη τους τὴ ζωὴ. Ἐπειδὴ ὅμως, παρ' ὄλες τὶς προσπάθειες τοῦ Δαρείου δὲν βρέθηκαν αὐτοὶ οἱ τρεῖς, ἀπένθητοι — ἄς ποῦμε — ἄνθρωποι, ὁ Δημόκριτος βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ παρουσιασθῆι στὸ βασιλεῖα καὶ νὰ τὸν φρονηματίσῃ μὲ τὸ συνηθισμένο του γέλιο, λέγοντάς του: «ὦ! παράξενε ἄνθρωπε! Κάμνεις ἄμετρον θρῆνον, ὡσὰν νὰ ἔχῃς ἐμπλακῆ εἰς τοῦτο τὸ δυστύχημα, μόνος ἐσύ, ὁ ὁποῖος δὲν δύνασαι νὰ ἀνέυρῃς οὐδὲ ἓνα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὑπαρξάντων ἀνθρώπων, ὅστις νὰ μὴν ἔχῃ δοκιμάσει μίαν ἰδικὴν σου συμφορὰν. . .».

Αὐτὴ ὅμως ἡ διήγησις δὲν φαίνεται καὶ τόσο πιστευτὴ, ἐπειδὴ δὲν συμφωνεῖ καθόλου μὲ τὶς χρονολογίαις. Θὰ πρέπει νὰ τὴν κατατάξουμε στοὺς θρύλους τῆς ἀνεκδοτολογίας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πλασθῆ, διὰ νὰ δεῖξουν κάπως ἐπιποτικὰ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Δημόκριτου γιὰ τὸ πένθος! Ἐπίσης, εἶχε πολὺ διαδοθῆ ἡ παράδοσις κατὰ τὴν ὁποία, ὁ Ἀβδηρίτης φιλόσοφος ἀντίκρυζε ὅλα τὰ πράγματα, γελώντας διαρκῶς. Ἐπειδὴ δὲ καταγελοῦσε τὰ πάντα, γιὰ τοῦτο ἀπεκλήθη καὶ «Γελασίνος». Ἀποτελοῦσε σ' αὐτὸ χτυπητὴ ἀντίθεσις μὲ τὸν φιλόσοφο Ἡράκλειτο, πὺ ὄλο ἔκλαιγε καὶ ἦταν διαρκῶς ἀπαισιόδοξος. . . Δυστυχῶς, ἀκριβεῖς βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Ἀβδηρίτη φιλόσοφο δὲν ὑπάρχουν. Ἡ παράδοσις ἔχει διασώσει μονάχα ἀνεκδοτολογικὰς διηγήσεις, οἱ ὁποῖαι, παρ' ὄλον ὅτι δὲν εἶναι ἀληθινὰς οἱ περισσώτερες, ὅμως μᾶς διαφωτίζουν γιὰ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπε καὶ ἐκτιμοῦσε ἡ ἀρχαιότητα τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον του. Πολὺ ἀξιοπεριέργη εἶναι ἡ διήγησις, πὺ ἀναφέρεται στὶς σχέσεις τοῦ Δημόκριτου πρὸς τὸν σύγχρονόν του, Θεμελιωτὴ τῆς Ἰατρικῆς ἐπιστήμης, τὸν διάσημον γιαντρὸ Ἴπποκράτη τὸν Κῶον.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Ἴπποκράτη στὸν Δημόκριτον

Σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία πὺ προέρχεται πάντοτε ἀπ' τὶς Ἀρχαῖαις πηγὰς, δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν Θράκη καὶ ὁ μεγαλύτερος γιαντρὸς τῆς Ἀρχαιότητος, ὁ Ἴπποκράτης, γιαντὴ τὴν Ἰατρικὴν τὴν ἔμαθε πρῶτα ὅταν ἔγινε μαθητὴς τοῦ ἴδιου τοῦ πατέρα του, Ἀσκληπιῶδῃ Ἡρακλειδίῃ. Ἀργότερα ὅμως, γιὰ κυριώτερον δάσκαλό του εἶχε τὸν γιαντρὸ Ἡρόδοτον, πὺ καταγόταν ἀπ' τὴν Συληβρία τῆς Θράκης. . .

Ὁ Ἴπποκράτης γεννήθηκε στὴν νῆσον Κῶ κατὰ τὸ ἔτος 460 π.Χ. καὶ ἦταν σύγχρονος τοῦ Δημόκριτου. Δὲν ὑπῆρξε ὅμως καθόλου μαθητὴς του — ὅπως διεδόθη στὴν Ἀρχαιότητα — ἀλλὰ φίλος του. Ἡ πληροφορία αὐτὴ, ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ διασημοῦ Ἀβδηρίτη σοφοῦ, προέρχεται ἀπ' τὸ ὅτι μιὰ στενὴ φιλία καὶ πνευματικὴ ἐπικοινωνία ὑπῆρξε ἀνάμεσα στοὺς δύο αὐτοὺς μεγάλους ἄνδρας. Μέχρι σήμερον ἔχουν διασωθῆ δύο ἐπιστολὰς ἀπ' τὶς

12 πού ἀνεβάζει ὁ Γάλλος Λίτρ στή δεκάτομη ἔκδοσή του τῶν ἔργων τοῦ Ἱπποκράτη. Στήν ὀγδόη ἀπ' αὐτές ὁ Ἱπποκράτης διηγεῖται στόν φίλο του Δαμάγητο, πού ἔμεινε στή Ρόδο, τὸ πῶς συνάντησε τὸν Ἀβδηρίτη σοφό. Ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα ἀπέδειξε πῶς οἱ Ἱπποκρατικὲς αὐτὲς ἐπιστολὲς δὲν εἶναι γνήσιες καὶ πῶς γράφτηκαν ἀπὸ μεταγενέστερους, κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τιβερίου. Τὰ ἀναφερόμενα θεωροῦνται σὰν πλάσματα τῆς φαντασίας αὐτῶν πού γράφουν ἀνέκδοτα. Ἐν πάσει ὁμως περιπτώσει, ἡμεῖς θὰ παραθέσουμε τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Κῶου Ἱατροῦ, εἴτε εἶναι γνήσια εἴτε ὄχι — ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἀναγράφει στὸ βιβλίον του. «Τὰ ἀρχαῖα Θρακικὰ Ἀβδηρα», ὁ καθηγητὴς Γ. Εὐσταθιάδης :

... ..

«Ὁ Ἱπποκράτης περιῆλθε πολλὰς χώρας καὶ μάλιστα ἐπὶ πολὺ διέτριπεν εἰς τὴν νῆσον Θάσον. Ἐπανειλημμένως δὲ ἐπεσκέφθη καὶ τὰ Ἀβδηρα, καθὼς καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Θρακίας, ἀσκῶν τὴν ἰατρικὴν του τέχνην. Ὅτι ὁ Ἱπποκράτης ἐπεσκέφθη τὰ Ἀβδηρα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία — ἂν καὶ πολλοὶ ὑπάρχουν ἀρνούμενοι τοῦτο — ἡ δὲ ἐπίσκεψίς του αὐτῆ εἰς τὰ Ἀβδηρα καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γνήσιον ἰδικόν του σύγγραμμα, «Περὶ ἐπιδημιῶν I'». Καὶ ἐκεῖ βλέπομεν ὀνομαστὶ ἀναφερομένους καὶ ὑπ' αὐτοῦ θεραπευθέντας Ἀβδηρίτας, καὶ τοῦτο εἶναι μιὰ μεγάλη ἀπόδειξις, ὅτι πράγματι ὁ Ἱπποκράτης (δὶς τουλάχιστον) ἐπεσκέφθη τὰ Ἀβδηρα. Πραγματικὴ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ συνάντησις τῶν δύο ἐπιφανῶν ἀνδρῶν: Τοῦ Ἱπποκράτους δηλονότι καὶ τοῦ Δημόκριτου. Τὰ καθέκαστα ὁμως... ὁ διαμειφθεὶς δηλαδὴ μεταξὺ τῶν δύο σοφῶν διάλογος, ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ὀγδόην ἐπιστολὴν τοῦ Λίτρ, εἶναι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, καθαρὰ ἐφευρέσεις τῶν μεταγενεστέρων. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ γραφόμενα ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτῇ τοῦ Ἱπποκράτους πρὸς τὸν φίλον του Δημόκριτον, οἱ Ἀβδηρίται, βλέποντες τὸν σοφὸν συμπατριώτην των νὰ καταγίνεται διαρκῶς μὲ τὰς μελέτας του, νὰ ἀποφεύγη τὰς ἐνοχλήσεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, νὰ ἔχη ἐνώπιόν του ζῶα σφαγμένα καὶ νὰ ἐξετάζη μετὰ προσοχῆς τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματός των, νὰ ἀγρυπνῇ κλπ., τὸν ἐθεώρησαν ὡς καταληφθέντα ὑπὸ μανίας (τρέλλας). Καταλυπημένοι λοιπὸν διὰ τὴν τοιαύτην κατάστασιν τοῦ ἐνδόξου συμπατριώτου των, μετεκάλεσαν ἐκ τῆς νήσου Κῶ τὸν ἐπιφανέστατον ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅστις, ἐνενηκοντούτης σχεδόν, εὐρίσκετο τότε εἰς τὴν πατρίδα του, προσεδρεύων εἰς μίαν τελετὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τὸν εἰδοποίησαν λοιπὸν ὅτι ἔκτακτος ταχυδρόμος ἀφίχθεις ἐσπευσμένως ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα, τοῦ ἐκόμισεν ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν. Ὁ ταχυδρόμος ἦτο ὁ προῦχων Ἀμελησαγόρης, τὸν ὁποῖον, ἄλλοτε, ὁ Ἱπποκράτης εἶχε γνωρίσει εἰς τὰ Ἀβδηρα κατὰ τὸ προηγούμενον ταξειδίον του. Οὗτος, ἀπ' οὗ προσεφώνησε τὸν Ἱππο-

κράτην μὲ συγκινητικούς λόγους, τοῦ παρέδωσε τὴν ἐπιστολήν. (Ἀναφέρεται τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς, ἐκ τῆς ὁποίας μόνον μερικὰ ἀποσπάσματα παραθέτουμε διότι εἶναι μακροσκελῆς). Εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς:

«Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν Ἴπποκράτην».

«Πολὺ μεγάλος κίνδυνος, ὦ Ἴπποκράτες, επικρέμαται ἐπὶ τῆς πόλεώς μας, διότι κινδυνεύει ἕνας συμπολίτης μας ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐστηρίζαμεν τὰς ἐλπίδας μας καὶ τὴν δόξαν μας... Βεβαίως τώρα κανεῖς, μὰ τοὺς Θεούς, δὲν ζηλεῖς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασε, διότι ἀπὸ τὴν μεγάλην σοφίαν τὴν ὁποίαν κατέχει, ὑπάρχει φόβος μήπως ὁ Δημόκριτος χάσῃ τὸ λογικὸν του, καὶ τότε εἴμεθα κατεστραμμένοι. Διότι παραμελήσας τελείως τὸν ἑαυτὸν του, ἀγρυπνεῖ ἡμέραν καὶ νύκτια. Γεῶν διὰ τὸ κάθε τι, καὶ νομίζει ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι τίποτε... Ὁ εἰς νυμφεύεται, ὁ ἄλλος ἐμπορεύεται, ὁ ἄλλος δημιουργεῖ, ὁ ἄλλος ἄρχει, ἄλλος ἀποστέλλεται εἰς Πρεσβείαν, ἄλλος ἄρρωστᾷ, ἄλλος πληγώνεται καὶ ἄλλος ἀποθνήσκει. Αὐτὸς γεῶν δι' ὄλους καὶ διὰ τοὺς λυπημένους καὶ διὰ τοὺς χαίροντας.

Ἀκόμα, ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὰ πράγματα τοῦ Ἄδου, διὰ τὰ ὁποῖα μάλιστα καὶ συγγράφει... Ἴδου τί φοβούμεθα ὦ Ἴπποκράτες... Ἴδου τί μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ μᾶς ἀνησυχεῖ. Τρέξε λοιπὸν γρήγορα νὰ μᾶς σώσης. Νὰ παρηγορήσῃς τὴν πατρίδα μας, καὶ νὰ μᾶς συμβουλεύσῃς τί νὰ κάμωμεν. Ἐὰν σώσης ἕνα τοιοῦτον ἄνθρωπον, δὲν θὰ σοῦ λείψῃ οὔτε ἡ δόξα, οὔτε τὸ χρῆμα, οὔτε καὶ αἱ γνώσεις.

Ἐὰν σώσης τὴν ζωὴν τοῦ Δημοκρίτου ἢ πόλις μας καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο ὅλη ἀπὸ χρυσὸν δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ πληρώσῃ ὅτι ἀξίζει ὁ ἐρχομὸς σου κλπ κλπ».

Μόλις ἔλαβε τὴν ἐπιστολήν ὁ Ἴπποκράτης μολοντί δὲν εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τρέλλας ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ὑπερκοπώσεως, εἰδοποίησε τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι θὰ σπεύσῃ εἰς τὰ Ἀθήνα καὶ θὰ θέσῃ τὴν ἐπιστήμην του εἰς τὴν διάθεσίν των. Μὲ ταχὺ πλοῖον καὶ μὲ τὰ καλύτερα βότανα καὶ φάρμακα ἔφθασεν εἰς τὰ Ἀθήνα. Ἐπεσκέφθη ἀμέσως τὸν Δημόκριτον, καὶ τὰς ἐκ τῆς συναντήσεώς του αὐτῆς ἐντυπώσεις του δι' ἐπιστολῆς του τὰς ἔγραψε εἰς τὸν ἀνωτέρω ρηθέντα φίλον του Δημάγητον ὡς ἑξῆς: «Ἴπποκράτης Δημάγητω Χαίρειν».

«ὦ Δημάγητε. Ὁ Δημόκριτος ὄχι μόνον δὲν ἦτο τρελλός, ἀλλὰ περιεφρόνει τὰ πάντα, καὶ διὰ τῆς διαγωγῆς του αὐτῆς ἐδίδασκεν ὄχι μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐφθασα εἰς τὰ Ἀθήνα καὶ ἐκεῖ εὔρον ὄλους ἐμπρὸς εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ μὲ ἀνέμενον μὲ ἀνυπομονησίαν. Ἦσαν ἐκεῖ ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ νήπια ἀκόμη. Ὅλοι ἦσαν κατηφείς καὶ λυπημένοι. Ἐνόμιζον τὸν Δημόκριτον τρελλόν, ἐνῶ αὐτὸς τὴν ὥραν ἐκείνην ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὴν φιλοσοφίαν...

Ἀνεθάρρησαν ὅταν μὲ εἶδον. Ἐγὼ ὅμως ἐδήλωσα ὅτι θιάζομαι νὰ ἰδῶ

τὸν Δημόκριτον. Μὲ ὠδήγησαν ὀπισθεν τοῦ πύργου εἰς ὑψηλὸν λόφον, καὶ ἀπ' ἐκεῖ εὐκόλως ἔβλεπέ τις τὴν οἰκίαν τοῦ Δημοκρίτου. Ἐκάθητο ἐπὶ λίθου ὑπὸ χαμηλὸν καὶ πυκνὸν πλάτανον καὶ ἐφόρει χονδροειδῆ χιτῶνα. Ἦτο ἀδύνατος, ὠχρὸς, φέρων μακρὰν γενειάδα καὶ ἐκράτει βιβλίον εἰς τὰ γόνατά του καὶ ἀφθονα ζῶα ἦσαν τεμαχισμένα ἐνώπιόν του. «Ὀλοι οἱ πέριξ ἐμοῦ Ἀβδηρῖται ἐκλαιον. «Βλέπεις» —μοὶ ἔλεγον— δὲν εἶναι τρελλός; Καὶ τί κάμνει; «Ἐνας ἐξέβαλεν ὄξύτατον ὄδυσμον καὶ ἓνας ἄλλος οἰμωζεν... Ὁ Δημοκρίτος ἀκούσας, ἐγέλασε, διὰ τὸν ἓνα καὶ ἀνεκάγχασε διὰ τὸν ἄλλον. Κατόπιν ἐγὼ ἐπλησίασα καὶ ὁ Δημοκρίτος μὲ εἶδε καὶ μοῦ εἶπε:

— «Χαῖρε, ὦ ξένε!».

— Καὶ σύ, χιλίας φορὰς χαῖρε, ὦ Δημοκρίτε, σοφώτατε τῶν ἀνθρώπων. Ὀνομάζομαι Ἴπποκράτης, ὁ ἱατρός.

— Ἡ δόξα τῶν Ἀσκληπιδῶν... Τὸ ἀγλαΐσμα τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ἔφρασε μέχρις ἐμοῦ. Μᾶς ἀπήντησε καὶ μοὶ προσέφερε κάθισμα ἀπὸ μαλακὰ πράσινα φύλλα, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο καθόλου θυσάρεστον. «Ἦλθες ἐδῶ διὰ δημοσίαν ἢ δι' ἰδιωτικὴν ὑπόθεσιν; Καὶ ἐγὼ:

— «Διὰ τὰ εἶπω τὴν ἀλήθειαν, ἦλθα μόνον διὰ σέ... Διὰ τὰ συζητήσω μὲ ἓνα σοφόν. Ἄλλὰ τί συγγράφεις, ὦ Δημοκρίτε;

— Γράφω περὶ τρέλλας, περὶ τῆς αἰτιολογίας τῆς, τῆς φύσεως τῆς καὶ τὰ πρὸς θεραπείαν τῆς μέσα. (Ἐδῶ πρέπει νὰ προστεθῆ, πὺς ὁ Δημοκρίτος, πλὴν τῶν πολλῶν ἄλλων γνώσεών του εἶχε καὶ πλείστας γνώσεις ἱατρικᾶς. Κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα π.Χ. οἱ φιλόσοφοι πολλάκις ἀντιμετώπισαν προβλήματα ἱατρικᾶ, μὲ πνεῦμα φιλελεύθερον καὶ ἐπιστημονικόν, καὶ ἐξ ὧν περισσότερο ὁ Δημοκρίτος, ὅστις πολλάκις κατηύθυνε τὴν ὀξυδερκῆ περιέργειάν του εἰς ζητήματα τῆς ἱατρικῆς. Εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Montfaucon καὶ Cramer ἐκδοθέντας Κανόνας, ὅπου γίνεται ἡ ἀναγραφή τῶν ἐνδόξω ἱατρῶν τῆς ἀρχαιότητος, πρῶτος φέρεται ὁ Δημοκρίτος. (Δημόκριτος, Ἴπποκράτης, Γαληνός, κλπ.). Ἔτσι, μὲ ἀπλᾶ λόγια καὶ ἐξηγώντας ἐπιστημονικὰ ὁ Δημοκρίτος στὸν Ἴπποκράτη, τοῦ ἀναφέρει λέγοντάς του: «Εἰς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα βλέπεις ἐδῶ ἀνοικτά, ἀναζητῶ τὴν φύσιν καὶ τὴν θέσιν τῆς χολῆς, διότι ὅπως γνωρίζεις, ὅταν αὕτη πλεονάζει, εἶναι αἰτία τῆς τρέλλας...».

— «Μὰ τὸν Δία, ὦ Δημοκρίτε, ὁμιλεῖς ἀληθινὰ σοφά, καὶ σὲ θεωρῶ εὐτυχῆ δι' ὅσα ἀπολαμβάνεις εἰς τόσον βαθεῖαν ἡσυχίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ νὰ κάμω...

— Καὶ διατὶ δὲν ἠμπορεῖς, ὦ Ἴπποκράτες;

— Οἱ ἀγροί, ἡ οἰκογένεια, τὰ παιδιὰ, τὰ νοσήματα, οἱ θάνατοι, οἱ ὑπηρέται, οἱ γάμοι, δὲν μοῦ δίδουν καιρὸν νὰ εἶμαι ἡσυχος...». Καὶ ὁ Δημοκρίτος ἤρχισε νὰ καγχάζῃ καὶ νὰ μὲ εἰρωνεύεται. Κατόπιν ὅμως ἐσιώπησε.

— ὦ Δημόκριτε, κάλλιστε τῶν σοφῶν. Ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τὴν αἰτίαν τοῦ γέλωτός σου. Μήπως ἐφάνην γελῶσις ἐγὼ ἢ ὅσα εἶπα;

— Δι' ὄνομα τοῦ Ἡρακλέους, ὦ Ἰπτόκρατες!.. Ὅχι!.. Ἀλλὰ δὲν γνωρίζεις τὴν αἰτίαν τοῦ γέλωτός μου. Ἐγὼ γελῶ διὰ τὸν ἄνθρωπον γενικῶς, ὁ ὁποῖος γεμᾶτος ἀπὸ παραλογισμούς, μὲ ἰδέας καὶ σχέδια τελείως παιδικά, δημιουργεῖ συμφορὰς καὶ φροντίδας, ἔρμαιον τῶν ἐπιθυμιῶν του! Τρέχει εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου διὰ νὰ κερδίσῃ ἄργυρον καὶ χρυσόν, χωρὶς ποτὲ νὰ εἶναι ἱκανοποιημένος. Διὰ νὰ ἀνοίγῃ τὰ βάθη τῆς γῆς, μεταχειρίζεται ἀνθρώπους ὁμοίους μὲ αὐτόν... Ἀλυσσοδεμένους, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ὑποκύντουν εἰς τὴν ἀνάγκην. Κάμνουν παιδιὰ, τὰ ὁποῖα μόλις μεγαλώσουν, τὰ ἀπομακρύνουν. Ποῖος ὁ λόγος τῆς ματαίας καὶ ἀκαταλογίστου ταύτης σπουδῆς, ἡ ὁποία δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν τρέλλαν;»...

— Καὶ πολλὰ ἄλλα προσέθεσεν ὁ φιλόσοφος καὶ ἀπέδειξεν εἰς τὸν Ἰπποκράτην ὅτι δικαίως ἐγέλα καὶ ἐκάγχαζε, δι' ὅλας τὰς ἀνοήτους φροντίδας τῶν ἀνθρώπων, διὰ πράγματα μάταια!...

Εἰς τὸ τέλος τῆς πρὸς τὸν Δημάγητον ἐπιστολῆς του ὁ Ἰπποκράτης προσθέτει ὅτι ἐθαύμασε τὸν Δημόκριτον διὰ τὴν σοφίαν του.

Ἄνεχώρησε δὲ σκεπτόμενος τὰ διδάγματα τοῦ Δημοκρίτου. Ἐβλεπεν ὅτι καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἦτο ἀμέτοχος ἀπὸ πολλὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων.

Τὰ περιστατικὰ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοκρίτου συνδέονται μὲ θρυλικὰς διηγήσεις. Κατὰ τὸν συγγραφέα Ἐρμιππο, καταγόμενον ἐκ Σμύρνης, ὅταν ὁ Ἀβδηρίτης φιλόσοφος ἦταν στίς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, ἡ ἀδελφή του εἶχε ἐδηλώσει τὴν λύπη της γιατί ὁ θάνατός του θὰ τὴν ἐμπίδριζε νὰ γιορτάσῃ τὴν μεγάλην γιορτὴ τῶν «Θ ε σ μ ο φ ο ρ ί ω ν» πού θὰ τὴν γιόρταζαν οἱ Ἀβδηρίτες ἔπειτα ἀπὸ δυὸ - τρεῖς μέρες. Ὁ Δημοκρίτος, ἐπειδὴ τὴν ἀγαποῦσε πολὺ, ἐμπνεύστηκε ἓνα τρόπον γιὰ νὰ ἐπιβραδύνῃ τὸν θάνατό του...

— Εἶπε στὴν ἀδελφήν του νὰ τοῦ φέρουν ζεστὰ ψωμιά, γιὰ νὰ εἰσπνέη τοὺς ἀτμοὺς ἀπὸ τὰ καρθέλια πού ἄχνιζαν βγαλμένα τὴν ἴδια ὥρα ἀπὸ τὸν φουῦρνο...

Πραγματικὰ δὲ — ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοσις — τὰ κατάφερε νὰ κρατηθῇ στὴ ζωὴ μὲ τοὺς ἀτμοὺς ἀπὸ τὰ ψωμιά πού ἄχνιζαν ἐπὶ τρεῖς ἀκόμη μέρες κατὰ τίς ὁποῖες διαρκοῦσε ἡ γιορτὴ. Ἐνας ἄλλος ὅμως, «ὁ Ἀθήναιος», μᾶς δίνει μιὰ διαφορετικὴ ἔκδοσι τοῦ θρύλου αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἔκδοσι αὐτῆ, ὁ Δημοκρίτος, σὰν ἐφθασε πιά σὲ πολὺ βαθεῖα γηρατεία, πῆρε τὴν ἀπόφασιν νὰ θέσῃ τέρας στὴ ζωὴν του, μὲ διαδοχικὴ ἐλάττωσι τῆς τροφῆς. Προκειμένου ὅμως νὰ γιορτάσῃ ἡ ἀδελφή του τὰ «Θεσμοφόρια», παρέτεινε γιὰ τὸ χετῆρι της τὴν ζωὴν του, ἀναπνέοντας τὴν μυρωδιὰ πού ἔβγαине ἀπὸ ἓνα δοχεῖο

πού ήταν γεμάτο μέλι... Ὁ ἴδιος ὁ Ἀθήναιος προσθέτει ἀκόμη ὅτι ὁ Δημόκριτος ἔδινε τὴ συμβουλή: Ὅτι, γιὰ νὰ ἔχη κανεὶς καλὴ ὑγεία καὶ νὰ τὴν διατηρῆ, θὰ ἔπρεπε νὰ βρέχει ἐσωτερικὰ μὲν τὸ σῶμα του μὲ μέλι, ἐξωτερικὰ δὲ μὲ λάδι.

ΤΑΚΗΣ ΑΚΡΙΤΑΣ

ΣΟΥΛΤΑΝΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ — ΠΟΛΙΤΣΑΚΗ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΑΣ

ΤΟ ΒΟΓΙΑΛΙΚΙ - ΕΥΛΑΓΑΝΗ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

Τὸ Βογιαλίκι - Ξυλαγανή τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας

Οἱ Βογιαλικιώτες (τῆς Ξυλαγανῆς) κατέβηκαν στὴν Ἑλλάδα στὶς 14 Νοεμβρίου τοῦ 1924. Εἶναι ἀπλὲς μὰ πολὺ εὐγλωττες οἱ διηγῆσεις τους γιὰ τὸν πόθο τους νὰ ἔρθουν στὴν Ἑλλάδα.

«Ἦταν στὸν κάμπο ὁ Χρῆστος μας ἔβασκε τὰ ζῶα. Κι' ἦρθε τὸ βράδυ καὶ μᾶς εἶπε πὼς τῶμαθαν καὶ κεῖνα ὅτι θὰ φύγουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν τ' ἄκουσαν δὲν ἤξεραν τί ἔκαναν.

Ἔβγαζαν τὰ κασκέτα τους, τὰ πετοῦσαν ψηλὰ καὶ φώναζαν: Ἔεεῖ... θὰ πᾶμι σιν Ἀλλάδα... θὰ πᾶμι σιν Ἀλλάδα...».

Προηγουμένως — κατὰ πληροφορίες καὶ διηγῆσεις πάντα γερόντων, ποὺ ζοῦν ἀκόμα καὶ θυμοῦνται ὀλοζώντανη τὴν περιπέτειά τους αὐτὴ — ἦρθε στὴ Θράκη, γιὰ νὰ διαλέξῃ τὸν τόπο ποὺ θὰ κατοικοῦσαν, ἐπιτροπὴ ποὺ ἀποτελοῦσαν ὁ παπᾶς τοῦ χωριοῦ Παπαπαῦλος, ὁ Πρόεδρος Ἀναστάσιος Παπαναστασίου καὶ ἓνας ἀκόμη.

Ἄν κρίνω ἀπὸ τίς περιγραφές τους γιὰ τὴν παλιά τους Πατρίδα, θὰ πρέπει ἡ Ξυλαγανή νὰ ἦταν ἡ πιὸ ἀξία νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ.

Τὸ Μεγάλο Βογιαλίκι θρῖσκεται περίπου σαράντα μὲ σαρανταπέντε χιλιόμετρα βορείως τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐξήντα μὲ ἐξηνταπέντε χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομά του διατηρήθηκε ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἡ ἐξῆς ἐκδοχὴ: Δυὸ ἀδελφοί, Κρητὲς ἢ Ἡπειρώτες, ποὺ ἐξασκοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ «μπογιατζῆ» (βαφέως) διάλεξαν, γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν, τὸ χωριὸ αὐτό, ὅπου ἔβρισκαν ἀφθονα τὰ φυτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ δουλειά τους. Κι' ἦταν ὁ μέλιγος (μελιά) γιὰ τὸ μαῦρο χρῶμα, τὸ λάπατο (λάπαθο) γιὰ τὸ κίτρινο καὶ τὸ ρουδί, τὸ ἀζάρι γιὰ τὸ κόκκινο καὶ συνδυασμοὶ τους γιὰ ἐνδιάμεσες ἀποχρώσεις.

Κι' ἀπ' τοὺς «μπογιατζῆδες» λοιπὸν αὐτοὺς πῆραν οἱ ἀπόγονοι τὴν τέχνη τους. Καὶ τὸ χωριὸ τὸ ὄνομα Μπογιαλίκι καὶ κατόπιν Βογιαλίκι, Μεγάλο ἀπὸ τὸν μεγαλύτερο καὶ Μικρὸ ἀπὸ τὸν μικρότερο ἀδελφὸ, ἢ μᾶλλον τοὺς ἀπογόνους τους ἀντιστοίχως.

Κάτω ἀπὸ τὸν πέπλο τῆς ἀγάπης τους φαντάζει μὲ τὴν ὁμορφὴ φύσι γύρω του, τοὺς γραφικοὺς λόφους του, ὅπως τὸ Σαρλίκ(ι), τὸ Τσιάλμπαϊρ(ι), τὸ Τσιακαρλί, τὸ Μανταρλί μπαϊρ μὲ τοὺς πολλοὺς μύκητες, τὸ Σιβρίμπαϊρ, τὸ

Καραγάτς μπαϊρ με τίς φτελιές του, τὸ Μαγιὰ μπαϊρ καὶ τοῦ Τζιλέκα τὸ μπαϊρ. Ρυάκια τὸ διέσχιζαν σχεδὸν ὅλο τὸ χρόνο με ἄφθονα νερά, πρὸ πάντων τὸ «χωριανὸ τὸ ρέμα», ποὺ «γύριζε» ἔξ νερόμυλους.

Οἱ ἔξοχές του μοσχοβολοῦσαν «ἰτσάκια» (ἴα) καὶ ἄγρια δάση, ὅπως ἡ Μηλιά, τὸ Χοντρὸ Κουρί, ἡ Βαθειὰ Λάκα, οἱ Πλαγιές, τοῦ Βούλκου τὰ Μπιμπιλίκια, τοῦ Τιμπλιάρια, τοῦ Γκουντούλα, τοῦ Παπαστουγιάν, τοῦ Μιχαλέντζα, τοῦ Παπατάση, τοῦ Χατζῆ, τοῦ Τίτηρη, τοῦ χάριζαν τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὰ πλοῦτή τους. Οἱ σοδιές πλούσιες, τὰ δημητριακὰ ψωμωμένα, τὰ πρόβατα ἀμέτρητα, τὸ μέλι σὲ λίγωνε με τὴν εὐωδιά του ὅταν τὸ τρυγοῦσαν· τὰ κρασιά ἄφθονα· τόσο ἄφθονα — λέει — ποὺ κάποιοι ἔκανε πλίνθους χρησιμοποιῶντας κρασί ἀντὶ νερό!

Χώρια οἱ καρποί, ποὺ ἡ μάνα γῆ τοὺς πρόσφερε χωρὶς ἀντάλλαγμα: τὰ κράνα, τὰ τσάπουρνα, τὰ χαμοκέρασα, τὰ λεφτοκάρινα, τὰ μῆλα, τὰ ἀχλάδια...

Στὰ μάτια τους στέκει ὀλοζώντανο τὸ «Μπουρανταλιώτικο» πανηγύρι με τοὺς λογιῆς πραγματευτάδες, τὴ μεγάλη κοσμοσυρροή ἀπ' ὅλα τὰ περὶχωρα, μὰ πρὸ παντὸς τίς κατανυκτικὲς ὁμαδικὲς προσευχές, ποὺ ἀκολουθοῦσαν σεμνοὶ χοροὶ τῶν νέων μπροστὰ στὰ μάτια τῶν γεροντοτέρων.

Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῶν τραγουδιῶν κυρίως καὶ ἱστοριῶν νομίζω πὼς θὰ διευκόλυναν ὠρισμένα «ὑπ' ὄψιν».

Στὴ γλώσσα τους «τρῶνε» σχεδὸν πάντα τὸ τελευταῖο φωνῆεν. Π.χ. περιστέρη ἀντὶ περιστέρι, γυρεὺ ἀντὶ γυρεύει, τὰ μάτια τς ἀντὶ μάτια της κλπ. Στὶς καταλήξεις τῶν κλιτῶν ὁ φθόγγος ε ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν ι. Π.χ. ἦρθι ἀντὶ ἦρθε.

Ὁ φθόγγος ο ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν ου. Π.χ. τοῦ μῆλου ἀντὶ τὸ μῆλο.

Στὸν τονισμό, τυπικά, σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις, δὲν ἀκολουθῶ τοὺς γνωστοὺς κανόνες τονισμοῦ, γιατί θέλω νὰ ἀποδοθῆ ἡ πτώσις, καὶ βάζω τὸν τόνο ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶχε με τὸ σωστὸ φωνῆεν: Π.χ. τοῦ Δήμου ἀντὶ τὸν Δήμο κλπ.

Ὁ Ἐρχομὸς

Στὶς δεκαεφτά Νοεμβρίου τοῦ 1924 ἡ πλατεῖα τῆς Ξυλαγανῆς παρουσίαζε μιὰν ἀσυνήθιστη κίνηση.

Ἀμάξια πεζεμένα κι' ἄλλα ποὺ μόλις κατέφθαναν φορτωμένα ὅσο ἔπαιρνε, γριές καὶ γέροι, νέοι καὶ νέες, παιδιὰ μικρὰ καὶ μεγάλα, μητέρες καὶ νεογέννητα, ταιλαιπωρημένοι ὅλοι ἀπ' τὸ πολυήμερο ταξίδι με τὸ πρωτόγονο μέσο τῆς βοϊδάμαξας ἀντίκρουζαν τὴν καινούργια τους Πατρίδα.

Μὲ τίς φροντίδες τῆς ἀρμόδιας Ἐπιτροπῆς καὶ τὴ μέριμνα τῆς νέας τους πατρίδας τακτοποιήθηκαν, κατὰ τὸ δυνατόν, στὰ σπίτια ποὺ εἶχαν ἀδειάσει λίγο πρὶν Βούλγαροι με τοὺς ὁποίους γινόταν ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ μὲ τὰ λιγοστὰ ὑπάρχοντά τους καὶ μὲ πολλὴ ἀγάπη ξανάρχισαν τὴ ζωὴ στὴ χώρα ποὺ χρόνια ἀνειρεύονταν κι' ὅπου βρῆκαν ἀφθονα τὴν ἐλιά καὶ τὸ λάδι.

Ἦταν ἄνθρωποι προπαντὸς ἐργατικοί, μὲ θερμὴ ἰδιοσυγκρασία μὰ φιλήσυχτοι, μὲ χοντροὺς κάπως τρόπους μὰ μ' εὐαίσθητη ψυχὴ, μὲ φτωχὴ γλῶσσα μὰ μὲ πλούσια καρδιὰ κι' ἔξυπνο πνεῦμα.

Ἄν ἡ περίστασις τοὺς εἶχε ἀναγκάσει νὰ ἐγκαταλείψουν ὀλόκληρες περιουσίες, ἢ ἴδια δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ νὰ φέρουν μαζί τους τίς συνήθειες, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα, τίς ἀρχές, τοὺς θεσμοὺς ποὺ ρύθμιζαν τὴ ζωὴ τους.

Ὅλα αὐτὰ, στὴν ἀρχὴ φυσικά, διατηρήθηκαν ὅπως ἦταν. Τὸ ἴδιο ὅμως χωρὶο εἶχε δεχθῆ πρόσφυγες καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

Καὶ καθὼς πάντα συμβαίνει ὅλα αὐτὰ ἀναμείχθηκαν, ἄσκησαν καὶ δέχθηκαν ἐπιδράσεις, ἐμφάνισαν παραλλαγές ὥσπου, στὸ τέλος ὁ χρόνος κι' ὁ πολιτισμὸς τείνουν νὰ τὰ ἐξαφανίσουν.

Πολλοὶ παλιοὶ τὰ θυμοῦνται μὲ ἀγάπη καὶ τὰ βλέπουν μὲ πόνο νὰ χάνονται κι' ὅταν τοὺς ρωτᾷς νὰ σοῦ ποῦν γι' αὐτὰ, στὰ μάτια τους διακρίνεις μὲ συγκίνησι, θάλεγα εὐγνωμοσύνη, σὰν τοὺς σώζεις κάποιον ἀγαπημένο ποὺ κινδυνεύει νὰ χαθῆ.

Πολλά, ὅπως ἦταν ἢ παραλλαγμένα, θυμοῦμαι καὶ ἡ ἴδια. Θέλω νὰ δώσω μιὰ εἰκόνα τῆς ζωῆς τους πιστεύοντας πὼς μέσα στὸ φόντο της βρίσκουν καλύτερα τὴ σημασία τους παρὰ ἂν τὰ ἀνέφερα ξερὰ καὶ μεμονωμένα.

Ἀρχίζω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια.

Τὸ σύστημά της εἶναι πατριαρχικό. Στὸ σπίτι, ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦταν ὁ πατέρας.

Σ' αὐτὸν ὑπάκουαν ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἀπὸ τὴ σύζυγο, τοὺς γιουὺς, τίς κόρες καὶ τίς νύφες ὡς τὰ ἐγγόνια.

Δούλευαν ὅλοι μαζί· ἔτρωγαν ὅλοι μαζί. Αὐτὸ φυσικά ὀφειλόταν καὶ στὴ συνήθεια μὰ τώρα τοὐλάχιστον καὶ στίς συνθήκες.

Τὰ λιγοστὰ χωράφια καὶ ἡ λοιπὴ περιουσία ἀνῆκαν στὸν πατέρα. Αὐτὸς ἐξ ἄλλου διέθετε καὶ τὴ μεγαλύτερη πείρα καὶ τίς περισσότερες γνώσεις σχετικά μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ τὴν, ὄχι συστηματικὴ φυσικά, κτηνοτροφία.

Ὁ γιὸς ἢ οἱ γιοὶ ἦταν βοηθοὶ του ποὺ εἶχαν τὸ μεριδίό τους στίς ἀπολαυὲς πάντα σὰν παιδιὰ τοῦ πατέρα τους.

Τὴ γῆ, γιὰ νὰ τοὺς χαρῖξῃ τὰ ἀγαθὰ της, τὴν πότιζαν μὲ ἀφθονο ἰδρωτά. Τὴν ὠργωναν μὲ τὸ ξύλινο ἄλετρι ἢ σιδεράλετρο, ποὺ τὸ ἔσερναν ἀδιαμαρτύρητα τὰ βόδια. Θέριζαν τὰ σιτηρὰ μὲ τὸ δρεπάνι στὸ δεξι χέρι καὶ στὸ ἀριστερὸ στὴν παλαμαριά, ἓνα εἶδος ξύλινου γαντιοῦ ποὺ προφύλαγε τὸ χέρι καὶ

διηκόλυνε στο να κρατάη περισσότερα στάχυα, να γίνεται μεγάλη ή «χειριά».

Τò καλοκαίρι ήταν ή εποχή του έντατικού άγώνα, πραγματικού πολέμου.

Σ' αυτόν επιστρατεύονταν όλοι όσοι μπορούσαν άδιακρίτως φύλου ή ηλικίας. Σάν τελείωνε ό θερισμός τὰ δεμάτια συγκεντρώνονταν στις μεγάλες αυλές, στα άλώνια, και στιθάζονταν σε θημωνιές γύρω - γύρω.

Τ' άλώνι είχε προηγουμένως βραχή και πατηθή καλά με πέτρινο κύλινδρο για να γίνη ίσιο και καθαρό. Έκει με την ξύλινη ροκάνα άλωνίζονταν όλες οι θημωνιές με τή σειρά.

Δέν πήγαινε πίσω και τò σφύριγμα του μερακλή, που όρθιος έπάνω στη ροκάνα, όταν δέν παρώτρυνε τὰ βόδια να θιαστούν, να στρίψουν «δεξιά, άριστερά, μέσα, έξω» σφύριζε όμορφους σκοπούς, μακρόσυρτους, γλυκούς. Κι' ό πόλεμος γινόταν πανηγύρι.

Σάν πατιούνταν τὰ στάχυα «γύριζαν τò άλώνι» με τις «γιάμπες», για να φέρον τὰ άπάτητα στην επιφάνεια. Κι' όταν τρίβονταν καλά τὰ στάχυα κι' ή καλαμιά γινόταν ψιλό άχυρο τὰ βόδια είχαν σειρά να ξεκουραστούν. Οι δουλευτάδες μάζευαν σε σωρό τò προϊόν του άλωνισμού με τόν «γκρέβιλο» κι' αν ό άέρας φυσούσε τò «λίχνιζαν» για να χωρίσουν τò σιτάρι από τò άχυρο, «δερμόνιζαν» τò σιτάρι για να τò καθαρίσουν από τὰ κότσαλα και τις πέτρες και να τò αποθηκεύσουν στ' άμπάρια και τ' άχυρο στον άχυρώνα.

Όταν τ' άλώνια άδειάζαν απ' τις θημωνιές, άλλαζαν και τὰ σκηνακά της όμορφης, άπλης ζωής. Σειρά είχε τώρα ό τρύγος του καλαμποκιού. Μιά άλληλεγγή θαυμαστή, μια συνεργασία χωρίς όρους. Τή μια μέρα στού ένός, την άλλη στ' άλλουνού τò χωράφι.

Άσπροι σωροί από «κοτσάνια» δέσποζαν τώρα στις αυλές κι' ό όγκος τους φοβέριζε τò μάτι. Μά τò πρωϊ μες στην καθαρισμένη και χρισμένη με κοπριά αύλή κυλιούνταν άπλωμένα κεχρμπάρια. Και πιο πέρα άφρότοι σωροί από καλαμποκόφυλλα. Άπ' αυτά ή οικοδέσποινα θά διάλεγε τὰ πιο μαλακά και άσπρα για να ύφάνη μαλακές και άθάνατες όμορφες ψάθες.

Τή νύχτα γινόταν ένα μικρό θαύμα. Ένα θαύμα απ' αυτά που μπορούν και κάνουν οι άνθρωποι όταν βρεθούν στην άνάγκη ή όταν θέλουν.

Αυτή την εποχή μες στο χωριό άντιλαλούσαν και πάλι τὰ τραγούδια. Μά τώρα είχαν έναν τόνο πιο μαγευτικό γιατί άκούγονταν τή νύχτα γιατί τότε γίνονταν τὰ νυχτέρια.

Ό νοικοκύρης καλούσε γνωστές κοπέλλες ως επί τò πλείστον στο «μιντζι» να βοηθήσουν στο καθάρισμα. Η άμοιβή τους ήταν άνυπολόγιστη. Ήταν ένα φίλευμα, ένα δειπνο με φαγητά απ' αυτά που μπορούν να χορτάσουν εύκολα πολλούς.

Η πρόσκλησις όμως ήταν όχι μόνον εύπρόσδεκτη μά και λαχταριστή. Ήταν μια εύκαιρία για τις νιές να συγκεντρωθούν, να πούν και να γελάσουν, να τραγουδήσουν κάτω απ' τόν άστροσπαρμένο ουρανό, να προβάλουν τὰ άγνά

τους νιάτα στὰ ἀχόρταγα βλέμματα τῶν παλληκαριῶν κάτω ἀπ' τὸ φεγγαρό-
φωτο.

Τὸ θρόισμα τῶν φύλλων διακοπτόταν ἀπὸ κοριτσιίστικα γέλια. Οἱ ἔφηβοι
ἔδειχναν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μιὰ ἀφάνταστη προθυμία νὰ πᾶν νὰ βόσκουν τὰ ζῶα
στὸν κάμπο καὶ νὰ διανυκτερεύσουν μάλιστα ἐκεῖ. Ἔτσι εἶχαν τὴν εὐκαιρία
μακριὰ ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τοῦ αὐστηροῦ γονιοῦ νὰ κατεβαίνουν μὲ τὴ σειρά, κα-
βάλα στ' ἄλογο, στὸ χωριὸ καὶ νὰ γυρίζουν στὰ «μιντζιά» ψάχνοντας γιὰ τὴν
ἀγαπημένη.

Τὰ τραγούδια τους ἦταν ἀργόσυρτα. Τὰ λόγια ἦταν ἀπλᾶ σὰν καὶ τοὺς
ἀνθρώπους ἐκείνους, τὰ θέματα διάφορα· παρὰπονα, καημοί, πόθοι, ἀγάπες,
ξηνητεία.

Νὰ ἔνα ἀπ' τὰ πιὸ παλιὰ πὺ τραγουδιοῦνταν στὴν «Πατρίδα».

«Ἐφῆς βγῆκα νὰ σεργιανίσου
τὰ μισάνυχτα τὰ πάρουρα.
Βρίσκου τὴν κόρη νὰ κοιμᾶτι μὸν κὶ μοναχῆ.
Ἔσκυφα νὰ τὴ φιλήσου
δὲ μὶ δέχτικι.

— Ποῦ ἦσαν ξένη μ, ποῦ ἦσαν αὐτὸν τοῦ χειμῶνα
φάντα (ἴταν) κειτούμαν κὶ θιρμινούμαν;

— Ἐένου δουλίνα σένα τᾶστιλνα.

Σῶστιλνα, κόρη μ, σῶστιλνα
βραχιόλια στὰ παχλὰ τὰ χέρια σ,
σῶστιλνα, κόρη μ, γκιουρντάνια στοὺν ἄσπρου τοῦ λαμό σ,
σῶστιλνα, κόρη μ, σῶστιλνα γυαλι κὶ χτένη
γυαλι κὶ χτένη στὰ ξανθὰ μαλλιά σ.»

Σὰν λιάζονταν οἱ κουκουναρές, ἀκολουθοῦσε τὸ ξεκόκκισμα μὲ τὸν κύ-
λινδρο ἢ τὴ χειροκίνητη καλαμποκομηχανή, ὁ καρπὸς ἀπλωνόταν γιὰ νὰ λια-
στῆ καλὰ καὶ τὰ κοτσάνια γίνονταν εὐφλεκτο προσάναμμα γιὰ τὸ χειμῶνα.

Ὁ κόσμος τῶν παιδιῶν πὺ σ' ὄλες τίς ἐποχὲς ἀποζητᾶει τὸ παιχνίδι, τὸ
ἔβρισκε καὶ τώρα. Μὲς στὶς εὐρύχωρες αὐλές, παιδάκια ἔπαιζαν ὄρες ὀλόκληρες
σχηματίζοντας πηγαδάκια, μαντράκια, καλύβες ἀπὸ κοτσάνια ἢ ζεύονταν δυὸ
δυὰ σὰ βόδια στὸ ζυγὸ τριγυρνοῦσαν στὸ ἄλωνι. Μερικὰ πιὸ μεγάλα, ἐπιδέ-
ξιοι μαστόροι, ἐπινοοῦσαν καὶ κατασκεύαζαν μικροὺς τροχοὺς ἀπὸ στέλεχος
καλαμποκιᾶς, ὀλόιδες ρόδες μὲ ἀκτίνες, μὲ βέργα ἰτιάς γιὰ στεφάνη. Κι' ἄλ-
λα πάλι μὲ κολοκυθάκια γιὰ τροχὸ καὶ χερούλι ἀπὸ βλαστὸ ἡλίανθου.

Ὅλα ἐξασφαλίζονταν μὲ τὸ χέρι.

Ὅταν τέλειωναν οἱ δουλειές στὰ χωράφια, τοὺς περιέμεναν ἄλλες ἀσχο-
λίες, τόσο τοὺς ἄνδρες, ὅσο — καὶ πιὸ πολὺ — καὶ τίς γυναῖκες.

“Όταν δέν ὄργωνε, δέν ἔσπερνε, δέ θέριζε ὁ ἄξιος γεωργὸς ἐπισκεύαζε τὸ κατεστραμμένο ἀλέτρι ἢ τὴ σβάρνα, κατασκεύαζε τσαρούχια ἀπὸ χοιρινὸ δέρμα, πελεκοῦσε καὶ ἔφτιαχνε «κοπάνες», ξύλινες γοῦρνες γιὰ νὰ ταΐζουν τὰ γουρούνια, ἢ γαλέτσια γιὰ τίς γυναῖκες, σκαμνιά γιὰ τὸ σπίτι.

Διῶρθωνε τὴν ἀμπάρα, ἔφερνε «τσαλιά» γιὰ νὰ περιφράξῃ τὴν αὐλή, ἔβγαζε κούτσουρα γιὰ τὸ χειμῶνα, ἔφερνε φρύγανα, ξύλα.

Μὰ κείνες πού ξαποσταμὸ δέν εἶχαν ἦταν οἱ γυναῖκες.

“Όταν δέν βοηθοῦσαν στίς δουλειές τῶν χωραφιῶν, τίς περίμεναν δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, πού γιὰ νὰ τίς προλάβουν ἔπρεπε νὰ ξενυχτοῦν.

Τὰ ρούχα τῆς οἰκογενείας, ἀπὸ τὰ στρωσίδια τοῦ σπιτιοῦ ὡς τίς φορε-

Ἐξωτερικὸ σπιτικοῦ στὸ Μεγάλο Βογιαλίκι.

σιές τους, ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ χέρια τους. Ἦταν ὅλα χειροποίητα.

Ἔγνεθαι τὸ βαμβάκι γιὰ τὰ βαμβακερὰ ρούχα καὶ προικιά. Ἦξεραν νὰ λευκαίνουν τ' ἄσπρα μὲ ἓνα κάπως ἀηδιαστικό, πολὺ κοπιαστικό μὰ καὶ ἀποτελεσματικὸ τρόπο.

Τὰ ἄφηναν ὅλη τὴ νύχτα μέσα σὲ ἀραιωμένη κοπριά προβάτου, τὰ ἔπλεναν ὕστερα στὸ ρέμα, τὰ ἄπλωναν καὶ πάλι ἐπαναλάμβαναν τὰ ἴδια ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἐπὶ μερικὲς μέρες ὥσπου γινόταν ἐξαιρετικὰ πράγματι λευκά.

Τὰ πανιά αὐτὰ γίνονταν πουκάμισα μὲ κεντημένη τραχηλιά γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ κεντητὰ μανίκια καὶ ποδόγυρο γιὰ τίς γυναῖκες.

Τὸ μαλλὶ τὸ ἔπλεναν στὸ ρέμα. Τὸ «ἔξεναν» γιὰ νὰ τὸ καθαρίσουν ἀπὸ τίς κολλιτσιδες κ' ὅ,τι ἄλλο. Γιὰ τίς δουλειές αὐτές γίνονταν καὶ νυχτέρια τὸ χειμῶνα.

“Ύστερα τὸ λανάριζαν στὸ ὀρθὸ λανάρι. Ἦταν κάτι πούμοιαζε μὲ σκαμνί. Στὴν ἐπάνω ὀριζόντια ἐπιφάνεια εἶχε δυὸ σειρὲς πυκνές, χοντρές βελόνες. Ἐκεῖ τὸ ἔμπηγε καὶ τὸ τραβοῦσε ἀπ’ τὰ πλάγια ἢ πολὺπειρη νοικοκυρὰ καὶ τὸ ἐτοίμαζε γιὰ γνέσιμο. Ἀπὸ τὸ γνέσιμο στὸ «καλάμισμα, τὸ ἥδιασμα, τὸ τύλιγμα, τὸ μίτωμα» καὶ τέλος στὸ ὕφασμα.

“Ἦθελαν τὰ μάλλινα μὰ τὰ ἤθελε καὶ μαῦρα ἀστραφτερὰ θαμμένα. Μάζευε κλωνάρια μελιᾶς, τὰ ἔβραζε καὶ ἔβγαζε ἓνα μαῦρο χρῶμα πὸν μὲ λίγο μαυρόχρωμα ἔδινε ἓνα γυαλιστερὸ καὶ ἀνεξίτηλο μαῦρο στὰ «σκουτιά».

Ἀπ’ αὐτὰ γίνονταν οἱ «τσουῦνες» καὶ τὰ «πουτούρια». Ἰδιαίτερα γιὰ τὰ

Οικογένεια Βογιαλικιωτῶν.

τελευταῖα ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ «ντουλαπιασμένα». Τὸ ἐπεξεργάζονταν οἱ «ντουλαπατοῦδες» πὸν ἔρχονταν μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ, τὸ ἔπαιρναν γιὰ νὰ τὸ φέρουν πυκνὸ, χοντρὸ μὲ ὑφή καὶ ὄψι τσόχας. Οἱ νέες κεντοῦσαν τὶς ἀλλαξιές.

Τὶς κλωστές, ὅσες δὲν ἔφτιαχναν οἱ ἴδιες, τὶς ἀγόραζαν ἀπ’ τὸ μοναδικὸ μαγαζὶ στὸ χωριὸ ὅπου ὅλοι ἔβρισκαν τὰ ἄλλα, τὰ λιγοστὰ εἶδη πὸν τοὺς χρειάζονταν· πετρέλαιο γιὰ φωτισμό, ξύδι, ἀλάτι, πιπέρι κόκκινο καὶ μαῦρο, κουφέτα, ζάχαρι, «βαλάδες» καὶ χάντρες γιὰ στολίδια τῆς φορεσιᾶς τους καὶ

«βαράκι». Αυτό ήταν ένα είδος πολύ λεπτού χρυσόχαρτου που εύκολα γινόταν σκόνη για να κολλήσει σε φύλλα κισσού ή «τσιμισιριού» που προορίζονταν για κάλαντα ή για γάμο.

Οι γυναίκες, πολύ περισσότερο οι κοπέλλες, έκαναν τις συναλλαγές τους από ένα μικρό παραθυράκι του μαγαζιού που ήταν πάνω στο δρόμο.

Δέν επιτρεπόταν σε ένα κορίτσι, ήταν ντροπή να μπη μέσα στο μαγαζί όπου πιθανόν να βρίσκονταν και άνδρες.

Ύπάρχει ένα φυτό σκιαδανθές που βγάζει άσπρα άνθη. Όσες φορές το δούν γριές, δέν υπάρχει περίπτωση να μὴν πουν: «Στὸν καιρό μας αὐτὸ τὸ λουλούδι, μὲς στὴ μέση ἦταν μαῦρο ἴσα μὲ παρᾶ. Τώρα χάθηκε. Τὸ δέν ντροπίτσα. Μὰ πὺ ντροπὴ τώρα!».

Οἱ πιὸ ἡλικιωμένες ἀσχολοῦνταν καὶ μὲ ὅ,τι ἄλλο ἤξεραν ἢ χρειαζόταν.

Ἦξεραν ἀπ' τὰ παχιά τοῦ γουρουνιοῦ καὶ τ' ἄχρηστα γιὰ φαγητὸ νὰ κάνουν σαποῦνι βράζοντάς τα μὲ καυστικὴ σόδα.

Τὸ ἄνοστο κρέας τῆς γερασμένης προβατίνας νὰ τὸ κάνουν εὐγευστο κα-
βουρμά.

Ἐτοίμαζαν τραχανᾶ καὶ «γιουφκάδες» (χυλοπίττες) γιὰ τὸ χειμῶνα.

Ἦξεραν νὰ βουλώνουν τὰ ραγισμένα σταμνιά καὶ τσουνάλια μὲ ἕνα μεί-
γμα ἀπὸ αὐγὸ, ἀσβεστόγαλα καὶ βαμβάκι.

Παρασκεύαζαν ἀλοιφὴ ἀπὸ ἀσβεστόνερο καὶ λάδι, «μιχλέμ», πολὺ ἀποτε-
λεσματικὴ γιὰ πολλὲς περιπτώσεις.

Ἐπλεναν κάλτσες μάλλινες καὶ σκούφιας, πίτυζαν τυρὶ μὲ πιτυὰ προβά-
του. Τὸ ράψιμο τῶν ρούχων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πουτούρια (βράκες) τὰ γιλέκα, τὶς
«σαλταμάρες» (εἶδος σακακιοῦ) καὶ τοὺς «ναμπάδες» (εἶδος παλτοῦ μὲ κου-
κούλα, γαρνιρισμένο στὶς ραφὲς μὲ γαϊτανάκι ἄσπρο) τῶν ἀνδρῶν, πὺ ἦταν
δουλειὰ τῶν «τερζήδων», περιμένε κι' αὐτὸ τὰ χέρια τῶν γυναικῶν.

Ἄν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ συχνὴ τεκνοποιῖα ἐξηγεῖται γιὰτὶ γήραζαν τό-
σο γρήγορα οἱ ἄξιες αὐτὲς γυναῖκες.

Βαρὺ τὸ ἔργο τῆς γυναίκας, δύσκολος ὁ ρόλος της καὶ πιὸ δύσκολος τῆς
νύφης.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐργατικότητα πὺ ἔπρεπε νὰ τὴ διακρίνη — τόσο στὶς
δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ ὅσο καὶ στοῦ χωραφιοῦ, ὅπου ἦταν ντροπὴ νὰ μὴν προχω-
ρῆ στὸ «ἀρδίνι» πρώτη πρώτη — ἔπρεπε νὰ προσέχη καὶ τὴ συμπεριφορὰ, τὴ
στάση της ἀπέναντι σὲ ὅλους. Ἐπρεπε νὰ τρέχη πρόθυμη παντοῦ, νὰ προλα-
βαῖν τὰ πάντα. Ὅταν ἀκόμα κάθονταν γιὰ φαγητὸ κάτω, γύρω στὸ χαμη-
λὸ σοφρὰ, αὐτὴ δέν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ καθῆσθαι σὺν τοὺς ἄλλους. Αὐτὴ ἔπρε-
πε νὰ βρίσκεται σὲ ἡμιγόνατιση, ἔτοιμη νὰ σηκωθῆ, γιὰτὶ κάποιος ζητοῦσε κάτι
ἢ γιὰτὶ κάποια ἄλλη ἀνάγκη παρουσιαζόταν.

Δέν ἦταν τόσο ὁ λόγος αὐτὸς ὅσο γιὰ νὰ κατανοήσῃ ἡ νύφη τὴ θέση της
στὴν οἰκογένεια, τὴν τελευταία.

Μιά τέτοια κατάσταση φυσικά δημιουργούσε και τὰ σχετικά ανέκδοτα. Συνήθιζαν νὰ τρῶνε πολλοὶ μαζί ἀπὸ μεγάλες γαβάθες ἢ ταψιά. Τὴ Σαρακοστή λοιπὸν ἔτρωγαν χαβιάρι καὶ χορτόσουπα.

Νιόπαντρο ζευγάρι Βογιαλικιωτῶν.

Τὸ Συνοικέσιο

Οἱ νέοι βλέπονταν καὶ δὲν συζητοῦσαν, ποτὲ ὀλομόναχοι· σπάνια συνναστρέφονταν στενά. Τὰ παλληκάρια μπορούσαν νὰ διαλέξουν τὴ γυναῖκα πὸ ἤθελαν. Ὅχι ὅμως σπάνια — λόγω τοῦ νεαροῦ τῆς ἡλικίας — εἶχε ἀρκετὴ βαρύτητα καὶ ἡ γνώμη τῶν γονέων.

Συνέβαινε δηλαδὴ ἓνας νέος νὰ ἀρχίση νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ μιὰ νέα παρακινούμενος ἀπὸ τὰ ἐπαινετικὰ λόγια πὸ ἀκουγε ἀπ' τοὺς γονεῖς του γι' αὐτήν.

Αὐτὰ ἢ ἦταν σχετικὰ μὲ τὴν καλὴ καταγωγὴ τῆς ἢ μιλοῦσαν γιὰ τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν εὐγένεια πού τὴν χαρακτήριζε.

Αὐτὲς τὶς λέξεις βέβαια ἴσως νὰ μὴν ἤξεραν νὰ τὶς ποῦν. Ὅμως αὐτὸ ἐννοοῦσαν ὅταν ἔλεγαν «νὰ δῆς πῶς καλημερίζει» ἢ ὅτι ἔτυχε νὰ δώσῃ τῇ σειρὰ τῆς στὸ πηγάδι, ἢ σταμάτησε γιὰ νὰ περάσῃ μὲ τ' ἀμάξι ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ μὴν τοῦ «κόψῃ τὸ δρόμο καὶ τοῦ φέρῃ γρουσουζιά».

Σπουδαῖο προσὸν ἦταν καὶ ἡ νοικοκυρωσύνη καὶ ἡ ἐργατικότητα γιὰ μιὰ κοπέλλα. Κι' αὐτὴν δὲν ἦταν δύσκολο νὰ τὴν διακρίνῃς. Φαινόταν ἀκόμα κι' ἀπ' τὸν τρόπο πού ἔδενε τὸ λαχῶρι τῆς, ἀπ' τὰ καθαρὰ ρούχα τῆς τὰ καλοκεντημένα· ἀπ' τὰ πολλὰ ἀδράχτια πού γέμιζε γνέθοντας στὰ νυχτέρια κι' ἀπὸ ἓνα σωρὸ ἄλλες ἐκδηλώσεις πού ἐκεῖνοι τότε ἤξεραν νὰ ἐκτιμῶν μὲ τὰ δικὰ τους μέτρα καὶ κριτήρια.

Συνέβαιναν καὶ τότε τὰ ἔκτροπα. Ἦταν ὅμως τόσο σπάνια! Καὶ τόσο φυσικὰ ἐξ ἄλλου. Καὶ κεῖνοι ἦταν ἄνθρωποι.

Πέρα ἀπ' τὶς ἀρχὲς πού ρύθμιζαν τὴ ζωὴ τους, πέρα ἀπ' τοὺς θεσμοὺς ὑπῆρχε καὶ σ' αὐτοὺς ἡ φύση. Κι' ἔχει κι' αὐτὴ πάντα τὴ δική τῆς δύναμη. Μὰ ἡ δύναμη αὐτὴ γίνεται τόσο πιὸ μεγάλη, ὅσο περισσότερα δικαιώματα τῆς παραχωροῦν οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπῆρχαν περιπτώσεις πού οἱ γονεῖς τῆς κόρης δὲν ἔδιναν τὴ συγκατάθεσί τους γιὰ τὸ γάμο τῆς μὲ τὸν ἐκλεκτό τῆς. Τότε ἔφευγε κρυφὰ στὸ σπίτι τοῦ παλληκαριοῦ κι' ὁ γάμος γινόταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Ἄν πάλι ἓνας νέος ἀγαποῦσε παράφορα μιὰ νέα χωρὶς ἀνταπόκρισι ἐκ μέρους τῆς καὶ συγκατάθεσι τῶν δικῶν τῆς, ἂν εἶχε τὴ δύναμι καὶ ἱκανοὺς συνεργάτες τότε πρόβαινε στὴν ἀπαγωγὴ τῆς παίρνοντας τὸ δικαίωμα καὶ μόνον ἀπὸ τὴ σκέψι πὼς ζῆ γι' αὐτὴν μονάχα.

Ἡ ἀπαχθεῖσα δὲν θὰ δεχόταν νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ σπίτι τῆς, μακάρι καὶ νὰ τῆς δίνονταν γι' αὐτὸ χίλιες εὐκαιρίες.

Τὸ αἶσθημα τιμῆς, ἐντονώτατο, δὲν τῆς ἐπέτρεπε κάτι τέτοιο ἄσχετα ἂν εἶχε ὅλα τὰ ἐλαφρυντικὰ μὲ τὸ μέρος τῆς.

Προτιμοῦσε ν' ἀφήσῃ τὴν ὑπόθεσι στὸ χρόνο καὶ στὴ συνήθεια.

Στὶς ἄλλες περιπτώσεις ὅπου κανένα ἐμπόδιο δὲν παρεμβάλλονταν στὴν ἐπισφράγισι μιᾶς ἀγάπης μὲ τὸ γάμο, αὐτὸς ἐξακολουθοῦσε τὴν ἴδια γιὰ ὅλους πορεία.

Οἱ ἴδιες ἐνέργειες λάβαιναν χώρα, οἱ ἴδιοι σκοποὶ παίζονταν γιὰ ὅλους, τὰ ἴδια τραγοῦδια ἀκούγονταν, τὰ ἴδια λόγια σὲ ὀρισμένες στιγμὲς ἀνταλλάσσονταν, οἱ ἴδιοι τύποι τηροῦνταν μὲ αὐστηρότητα μάλιστα.

Ἡ μητέρα μου, ἡ μητέρα τοῦ πατέρα μου καὶ μιὰ ἐξαδέρφη μου, γελῶντας καλοκάγαθα, εἶχαν τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ περιγράψουν αὐτὸν τὸν γάμο, ὅπως γινόταν στὴν «Πατρίδα» καὶ στὴν Ξυλαγανὴ τὰ πρῶτα χρόνια.

“Τότερα ἀπὸ κοινῆ συμφωνία τοῦ ζεύγους ὁ νέος ἔστειλε τὸν πατέρα του μαζί μὲ ἄλλους δυὸ τρεῖς συγγενεῖς του στὸ σπίτι τῆς νέας.

Ἡ μέρα ποὺ θὰ ξημέρωνε ἔπρεπε νὰ εἶναι Δευτέρα, Τετάρτη ἢ Κυριακή.

Σὲ ἓνα μαντῆλι κρατοῦσε ὁ μέλλον πεθερὸς ἓνα δαχτυλίδι. Αὐτό, ὅσην ὥρα συζητοῦσαν καθισμένοι κατάχαμα πάνω σὲ ὑφαντὰ μαξιλάρια, θρισκόταν πάνω στὸ πάτωμα.

Ἡ συζήτησις γινόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ἄνδρες. Ἡ μοναδικὴ γυναίκα ἦταν ἡ κοπέλλα ποὺ καθόταν ὅσο μποροῦσε ἔτσι ποὺ νὰ κάνη λιγότερο αἰσθητὴ τὴν παρουσία της.

Κι’ ὅταν οἱ μεγάλοι συμφωνοῦσαν τότε ρωτοῦσε ὁ πατέρας τὴν κόρη: «Τὸν θέλεις»; «Τὸν θέλω» φυσικὰ ἦταν ἡ ἀπάντησις.

Ἐπρεπε τότε νὰ στραφῆ πρὸς τὸ εἰκονοστάσι, νὰ κάνη τὸ σταυρὸ της καὶ τρεῖς μετάνοιες, νὰ φιλήσῃ τὸ χέρι τοῦ πατέρα της καὶ νὰ πάρῃ τὸ δαχτυλίδι.

Τὴν ἴδια στιγμή κάποιος ἔρριχνε τρεῖς ντουφεκιές. «Ποιά κράτησε ἄραγε δαχτυλίδι ἀπόψε»; ἦταν τὸ θέμα συζητήσεως σ’ ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ κεῖνο τὸ βράδυ.

Μιά ἀπ’ αὐτὲς πάλι τις βραδυές, σύντομα, ὁ γαμπρὸς μὲ τὸν πατέρα του καὶ μερικὸς ἀκόμα συγγενεῖς ξεκινοῦσαν νὰ πᾶνε γιὰ ἀρραβῶνες. Φεύγοντας ἀπὸ τὸ σπίτι ἔρριχναν καὶ πάλι τρεῖς τουφεκιές.

Φτάνοντας στὸ σπίτι τῆς ἀρραβωνιαστικιάς ξανάρριχναν. Ἔτσι ἐντοπιζόταν κάπως τὸ συμβᾶν μὲ τὸ συσχετισμὸ τῶν δύο διαδοχικῶν πυροβολισμῶν.

Τὸ κράτημα τοῦ δαχτυλιδιοῦ ἦταν ἓνα σημάδι ἀπόλυτης σχεδὸν συμφωνίας καὶ ἀπὸ τὰ δύο σπίτια.

Ὅμως καὶ τώρα γινόταν ὁλόκληρη διαδικασία σὰν νὰ ὑπῆρχε περίπτωσις νὰ ἐπέλθῃ κάποια ἀσυμφωνία ποὺ ποτὲ σχεδὸν δὲν συνέβαινε.

Αὐτὴ τὴ φορὰ στὸ δωμάτιο ὅπου περίμεναν οἱ ἄνδρες μόνο καὶ πάλι συγγενεῖς τῆς νέας μὲ τὸν πατέρα της, ἔμπαινε ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ. Οἱ ἄλλοι περίμεναν ἔξω στὴν αὐλή. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια δὲν ἔμπαινε οὔτε αὐτός. Καθόταν μπροστὰ στὴν πόρτα στὸ ἓνα γόνατο, τὸ ἄλλο ἔτοιμο γιὰ φυγή.

Στὸ χέρι του, σ’ ἓνα μαντῆλι ὑφαντό, μέσα σὲ λίγο σιτάρι, κρατοῦσε τ’ ἀσημικὰ ποὺ θὰ χάριζε στὴ νέφη: μιὰ ἀσημένια ζώνη συνήθως, μιὰ σειρὰ ἀπὸ φλουριά. Τῆς ἔταζε ἀκόμα καὶ κανένα ζῶο ἢ λίγα στρέμματα χωράφια. Ὅταν τέλειωνε, ρωτοῦσε ὁ πατέρας τοῦ κοριτσιοῦ: «Μπαμπᾶ χάκ — τί δίνεις; «Τόσα». «Τόσα μονάχα; Ἔχει τόσες ἀλλαξιές προίκα». «Ἔ, ἄντε τότε τόσα».

Χρειαίεται μιὰ ἐπεξήγησις στὴ συζήτησι αὐτὴ τὴν κάπως ἀκατανόητη.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ὑπῆρχε ὁ σημερινὸς θεσμὸς τῆς προίκας, ἢ μᾶλλον ὑπῆρχε ἀλλὰ ἀντεστραμμένος.

Ἡ μοναδικὴ προίκα της ἦταν οἱ «τσούκνες» καὶ τὰ ἐσώρρουχα, οἱ ἄλλα-

Ξιές, πού ή ηλικία, ή δεξιότητά της και ή οικονομική κατάσταση του πατέρα της τής επέτρεπαν να ράψη και να κεντήση.

‘Ο γαμπρός έδινε «μπαμπά χακ —», δικαίωμα δηλαδή του πατέρα. Κι’ ήταν αυτό δεκαοχτώ λίρες για την καλύτερη νύφη.

Κι’ άκουσα μιὰ μέρα — και γέλασα — ένα γέρο να λέη, καμαρώνοντας την πεντάχρονη έγγονούλα του: ή Σούλα μας είναι Γκόλφρου, είναι ’πού τς, δικαουχτώ λίρες...

‘Αφού έκλεινε ή συμφωνία, έμπαινε μέσα ό συμπέθερος πλέον, φώναζε και τους άλλους και ό ίδιος καθόταν δίπλα στον πατέρα τής νύφης του.

Αυτή φιλούσε τὸ χέρι του πεθερού της και άλλων δύο ανδρών — ώστε να συμπληρωθῆ ό αριθμός τρία — και ξπαιρνε, όχι μόνη της παρά από τὰ χέρια του πατέρα της τὰ δῶρα που τής είχαν φέρει.

Τότε έπρεπε διπσοχωρώντας να βγῆ χωρίς να γυρίση τὰ νῶτα της και φτάνοντας στην πόρτα να στρίψη δεξιά.

‘Έμπαινε μέσα κι’ ό γαμπρός. ‘Η νύφη του έβγαζε τὸ δεξι παπούτσι μέσα όπου έβρισκε τὸ «μπαξις» που είχε βάλει γι’ αυτήν. “Τστερα κάθονταν κι’ οί δυὸ δίπλα - δίπλα στο ίδιο μαξιλάρι. ‘Ηταν κάτι που συμβόλιζε την ένωσί τους. ‘Η νύφη «έζωνε» όλους τους παρευρισκομένους’ τους χάριζε από μιὰ ύφαντή πετσέτα που την φοροῦσαν στὰ κασκέτα τους όταν έφευγαν.

Φεύγοντας αυτή τῆ φορά, τους συνώδευε «γκάιντα».

Την άλλη τὸ πρωί γινόταν σιγανὸ γλέντι στο σπίτι τής νύφης με ποτὰ και κεράσματα που έφερνε απ’ τὸ σπίτι του ό γαμπρός.

Οί γυναίκες είχαν έτοιμάσει κάτι αντίστοιχο με τις σημερινές μπομπονιέρες. Δέν ήταν τόσο πλούσιο, ήταν όμως έξ ίσου όμορφο, όπωσδήποτε φυσικό και συγκινητικά άφελές. ‘Έδεναν μικρές τούφες βασιλικού — αν υπήρχε — ή κισσοῦ αν ήταν χειμῶνας. Τις στόλιζαν με «βαράκι» και κρεμοῦσαν από ένα μικρὸ ευτελέστατο φλουράκι με δυὸ μακρουλά χαντράκια.

Αυτὲς τις «φουίντες» τις μοίραζαν σ’ όλους τους παρευρισκομένους και μη συγγενείς και φίλους.

‘Ο άρραβῶνας κρατοῦσε μιὰ ἢ δυὸ εβδομάδες. Σε σπάνιες περιπτώσεις συνέβαινε να γίνη τὸ χειμῶνα κι’ ό γάμος τὸ Πάσχα. Φυσικά, ποτέ δὲ γινόταν σε δίσεκτο χρόνο.

‘Ο γάμος, οί προετοιμασίες και ή τελετή του ήταν τὸ πιὸ σημαντικό κοινωνικό γεγονός, τὸ πιὸ χαρούμενο για όλους, μαζί τὸ πιὸ κουραστικό για τους άμεσα ενδιαφερομένους.

‘Έδινε την ευκαιρία να δημιουργηθῆ μιὰ μεγάλη κίνησης ὁλόκληρη σχεδὸν εβδομάδα στο χωριὸ και να δοθῆ ένα άθῶο ξεσπασμα στα σφριγηλά νιάτα.

‘Από τὸ βράδυ ακόμα τής Τετάρτης άρχιζαν τὰ «Προζύμια». Στο σπίτι

καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης συγκεντρώνονταν ὅλα τὰ συγγενικά καὶ φιλικὰ κορίτσια καὶ παλλικάρια.

Τὰ κορίτσια μάλιστα τῆς νύφης φοροῦσαν κάλτσες τοῦ ἴδιου χρώματος ὅλες, ἑνὸς χρώματος ποὺ ἦταν διαφορετικὸ ἀπ' αὐτὸ ποὺ φοροῦσαν τὰ κορίτσια τοῦ γαμπροῦ.

Οἱ νέοι χόρευαν μὲ τὴ γκάιντα. Τὰ κορίτσια ζύμωναν τὶς κουλοῦρες.

Ἄπ' τ' ἀνοιχτὰ παράθυρα μποροῦσες νὰ παρακολουθῆς τὰ ζωηρὰ πρόσωπα ποὺ ἔσκυβαν μὲ χάρι καὶ τ' ἀνασκουμπωμένα χέρια ποὺ δούλευαν μὲ τέχνη τὸ ζυμάρι. Οἱ πιὸ ἔμπειρες τὶς ἔβηναν στοὺς φούρνους.

Ὁ ἀέρας δονοῦνταν ἀπὸ τοὺς ζωηροὺς σκοποὺς καὶ τὶς κραναγὲς ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα γέμιζε γλύκα ἀπ' τὴν εὐλογημένη εὐωδιά τοῦ φρεσκοψημένου χωριάτικου ψωμοῦ.

Τέτοιες νύχτες ἀκούγονταν τραγοῦδια σιγανά, σὰν τὰ καθιστικά, κατὰ τὸ ζύωμα. Σὰν τέλειωνε αὐτὸ κι' ἄρχιζαν τὸ χορὸ καὶ τὰ κορίτσια ἀκούγονταν πιὸ ζωηρά.

Τὰ τραγοῦδια μιλοῦσαν — γιατί ἄλλο σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση παρὰ γιὰ τὴν ἀγάπη; Γιὰ τὸν ὄμορφο γυιὸ τῆς χήρας, γιὰ τὴν ὄμορφη παπαδοπούλα, γιὰ τὴν κόρη ποὺ ἡ ἀγάπη δὲν τὴν ἀφίνει νὰ καθήση νὰ ὑπάνη, γιὰ ἀταίριαστους γάμους· κι' ἔχουν πάντα τὸ χρώμα καὶ τὸ ἄρωμα τῆς ἐποχῆς. Ἡ γλώσσα εἶναι βαρειά καὶ ἡ ἀφέλεια γουστοζικη.

Νὰ μερικά:

Βασιλικὸν τοὺν ἔσπειραν
στοῦ Γιοργάκη μ τοὺν οὐντά.
Ν' ἄκουσα ποὺ φύτρωσι
κι φυλλουπρασίνισι.
Ντρέπουμι νὰ πάου νὰ δῶ
ἴποὺ τῆς χήρας τοὺν ὕγιὸ
ποὺ φορεῖ γιράνιου (γαλάζιο) ζνὰρ
κι γιράνιου μπιστινὰρ
κίτρινα πουδήματα
κι πατάει στὰ κλήματα
κι τὰ κλουγυρίσματα.

Τί φκιάχνεις Στάνου
ζνάρια ὑφαίνου
μέσα δὲ μπαίνου
ὄξου δὲ θγαίνου.

Μὰρ Στουγιάνου Καραγκιόζα

μὰρ γκιουζέλ παπαδοπούλα,
κλαῖν τὰ μάτια μ γιὰ τὶ σένα·
γιὰ τὶ σένα γιὰ τὶ μένα
γιὰ τὶ αὐτὴν τὴ μόν' ἀγάπη.

Κάπ' ἰδῶ κι κάπ' ἰκεῖ
κάπ' στοὺν πέρα μαχαλᾶ
φύτρωσι μιὰ τρανταφλιὰ
κι σκέπασι τὴ γειτονιά.
Ἰτόμι μάνα κι μπαμπᾶς
κι ἕνα μικρὸ κουρτσούδι

Τοῦ κουρτσούδι μπάντρευαν
τοῦ κουρτσούδ οὐχτῶ χρουνῶ
τοῦ κουρτσούδ οὐχτῶ χρουνῶ
κι ἡ γαμπρὸς σαράντα δύο.
Τοῦ κουρτσούδιν ἔλιγι
κι' ἡ γαμπρὸς τοῦ ἴμιου:

Σώπα σύ, σώπα μαρ κουζούμ	κρύα κατιβασμένη
γώ θά πάου στούς Ίντιρνές (Άδρια- νούπολις)	ΐπού μάρμαρου φκειασμένη
νά σι φέρου λιουμπλιουμπλιά (στραγά- λια)	΄Αν ξρθ ή ΄Ανθου για νιαρό
λιουμπλιουμπλιά μέσ στού χαρτί	νιαρό νά μήν τής δώσης.
κι λουκούμια στού κουτί	Τήν ΄Ανθου νά ρουτήσιτι
κι ξυλονκέρατα μαζι	«΄Ανθούλα, ποιόν για ν' άηγαπάς
νά θρουντάν νά χαίρισι.	κι ποιόν θέλεις νά πάρης»;
	Τού Δήμου τούν άραμπατζή
	του Γιάννου του στρατιώτη.
	Φουρτώνουν μουλις δώδικα
Βρυσίτσα μου, κρύα θρύση	μουλάρια δεκαπέντι.

Τις κουλοῦρες τῆς Τετάρτης καί Πέμπτης τίς μοίραζαν σ' αὐτοὺς πὸν ἤθελαν νὰ καλέσουν στὸ γάμο κουβαλῶντας τεσ μέσα σέ καθαρὸ πολύχρωμο «τουρβά».

Ἄργότερα προσκαλοῦσαν μὲ ἓνα φλασκί κρασί ἢ οὔζο ἢ ἓνα γαρύφαλλο τυλιγμένο σέ ψιλόχαρτο.

Τὸ θράδυ τῆς Παρασκευῆς στίς κουλοῦρες ἀφιερωνόταν ἡ μεγαλύτερη τέχνη καί μερικὰ πρόσθετα ὑλικά ἀπ' τίς μαστόρισσες. Ἀλείφονταν μὲ μέλι καί γαρνίρονταν μὲ σουσάμι καί καρύδια.

Ἡ κάθε κόρη, τὸ ἴδιο θράδυ, τῆ χάριζε στὸν ἀγαπητικό της. Δὲν τοῦ τὴν ἔδινε ἢ ἴδια. Δίσταζε, ντρεπόταν. Τὴν ἔστελνε μὲ τὴ φίλη ἢ τὴν ξαδέρφη της.

Αὐτὸς ὅμως δειχνόταν πὸ τολμηρός.

Μόλις τὴν ἔπαιρνε ἔκοθε ἓνα κομμάτι, ἔβαζε μέσα ἓνα νόμισμα καί τῆς τὸ πρόσφερνε ὁ ἴδιος. Αὐτὴ τὸ δεχόταν παρ' ὄλο τὸ κοκκίνισμά της πὸν τώρα ἦταν κι' ἀπὸ ντροπὴ κι' ἀπὸ εὐχαρίστησι.

Ἄν τύχαινε νὰ ἐμφανιστῆ κανένας πλούσιος σ' αὐτὸ τὸ πανηγύρι, τὰ κορίτσια μὲ τρόπο τὸν μουτζούρωναν για νὰ νὰ τὰ φιλοδωρήσῃ καί νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν τὴ μουντζούρα.

Τὸ Σάββατο τὸ πρῶτ ἢ νύφη σηκωνόταν πολὺ νωρὶς νὰ μὴν τὴ δῆ ὁ ἥλιος. Τὰ κορίτσια πῆγαιναν στὰ σπίτια τους για νὰ ξανασυγκεντρωθοῦν τὸ θράδυ.

Ἐνα νέο ζευγάρι παντρεμένων ἀναλάμβανε τοὺς ρόλους τοῦ «ντέβιρου καί τῆς ντεβρίνας». Ζήτησα τὴν ἐξήγησι τῆς λέξεως.

Ὁ μπαρμπα - Θανάσης Γιανναράκης, ἓνας γέρος ἀρκετὰ μορφωμένος για τὴν ἐποχὴ καί τὸν τόπο ὅπου ἔζησε (τελείωσε τὸ Ἑλληνικὸ δημοτικὸ Σχολεῖο στὸ Μεγάλο Βογιαλίκι), μοῦ εἶπε: «Νά, σὰν ἀρχιτρικλίνος νὰ ποῦμε». Ὅμως τὰ καθήκοντά του δὲν περιορίζονταν σ' αὐτὰ τοῦ ἀρχιτρικλίνου.

Αὐτὸς ἦταν ὁ γενικὸς μᾶλλον ὑπεύθυνος τῆς χαρᾶς, ὁ ἀρχηγός. Κι' αὐτὸς μὲ τὴ γυναῖκα του, τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς ἔδιναν στοὺς νεόνυμφους τὶς ἀπαραίτητες ἐξηγήσεις καὶ ὁδηγίες γιὰ τὴν ἰδιαιτέρη στιγμή τους.

Τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου ἔπαιρναν κρασιά, φαγητὰ κι' ὅ,τι ἄλλο χρειαζόταν ἀπ' τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, κορίτσια καὶ νέους καὶ πῆγαιναν νὰ φιλέψουν τὸ νουνό.

Αὐτὸς περίμενε στὸ σπίτι του, καθισμένος κάτω, πάνω σὲ μαξιλάρι. Καὶ γύρω - γύρω ἓνα σωρὸ ἀπ' αὐτὰ περίμεναν τοὺς ἄλλους.

Ὁ ντέβιρος κρατοῦσε τὸ «γιαλχᾶ» πὺν στὸ ρόλο του ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴν

Βογιαλικιώτισσες χορεύουν ζωναράδικο.

ἰδιαιτέρη σὲ ἐμφάνισι καὶ ἀξία μπομπονιέρα πὺν προσφέρουν σήμερα στὸ νουνό.

Ἦταν ἓνα φυσικὸ Ψ ἀπὸ κλαδί. Στὶς τρεῖς κορυφές του ἦταν στερεωμένα τρία κόκκινα μῆλα «βαρακωμένα».

Ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο σκέλος τοῦ Ψ κρέμονταν ἀρμάθες ἀπὸ «παπαροῦγκες» (σκαστερὰ καλαμπόκια) καὶ σταφίδες προσεχτικὰ περασμένα ἓνα καὶ ἓνα σὲ κλωστές. Ἄν δὲν ὑπῆρχαν σταφίδες ἀντικαθιστοῦνταν ἀπὸ κομμάτια λιασμένου κορόμηλου ὥστε ἡ ἐναλλαγή τοῦ ἄσπρου - καφέ ἐξασφαλιζόνταν καὶ πάλι. Ὁ «γιαλχᾶς» τοποθετοῦνταν μπροστὰ στὸ νουνό μπηγμένος σὲ μιὰ κουλούρα.

Ἐκτὸς ἀπ' τὸ «γιαλχᾶ» παντοῦ ἡ πομπὴ εἶχε μπροστὰ τὸ «χλάμπρου» (φλάμπουρο). Ἦταν μιὰ θέργα μὲ ἓνα μῆλο καὶ πάλι «βαρακωμένο» στὴν κορυφή.

Σ' αὐτὴν ἦταν δεμένο μὲ τὴν ἄπάνω καὶ κάτω γωνία τῆς ἴδιας πλευρᾶς ἓνα κόκκινο χρυσοκεντημένο πανί καὶ ἓνα πολύχρωμο, μακρόστενο ὕφαντό μαντήλι μὲ φουντίτσες στὶς δυὸ στενὲς πλευρὲς του.

Φτάνοντας στὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ τὰ κορίτσια ἔλεγαν αὐτὸ τὸ τραγοῦδι:

Καλησπέρα σας, σύντικνι, καλῶς σὶ θρῆκα
μ' ἄσπρα σαγάνια, μ' ἄσπρις μπουγάτσες
γιμάτα μέλι, χρυσᾶ πιρούνια,
χρυσᾶ πουτήρια, κόκκινου κρασί'
φάι νὰ φάμι, σύντικνι,
κὶ πιὲς νὰ πιουῖμι.

Τὴ νύχτα ἡ νύφη κοιμοῦνταν ἀνάμεσα σὲ δυὸ φίλες τῆς. Προηγουμένως, τὴν «ἔφραζαν» μὲ κεχρί: μιὰ ἔβαζε μέσα στὸ φαροῦ μανίκι τῆς κεχρὶ κί' ἀπ' αὐτὸ ἔρριχνε τρεῖς γύρους γύρω ἀπὸ τὴ νύφη μόλις εἶχε κατακλιθῆ.

Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ γαμπρὸς κοιμοῦνταν κί' αὐτὸς ἀνάμεσα σὲ δυὸ πρῶτες ἑξαδέρφες του ποὺ εἶχαν καὶ τοὺς δυὸ γονεῖς τους. Προηγουμένως τὸν «ἔφραζαν» μὲ κεχρὶ κί' αὐτόν. Τὸ κεχρὶ ἔχει καθὼς φαίνεται τὴ σημασία καὶ τὴ θέσι ποὺ ἔχει σήμερα τὸ ρῦζι στὸ γάμο.

Τὸ πρῶτὶ τῆς Κυριακῆς ἡ νύφη ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς κί' ὁ γαμπρὸς ἀπ' τὸ δικό του γιὰ τὴν ἐκκλησία. Ἐκεῖ ἀνάβαν ἀπὸ ἓνα κερί. Στέκονταν ὥσπου νὰ καὶ ὀλόκληρο ὁπότε γύριζαν στὸ σπίτι τους.

Οἱ προσκεκλημένοι πῆγαιναν τὸ «κανῖσι». Ἐνα δυὸ κιλὰ σιτάρι μὲ κουφέτα καὶ σταφίδες μέσα ἦταν μᾶλλον τὸ ἀντάλλαγμα τῆς κουλούρας μὲ τὴν ὁποία εἶχαν προσκληθῆ.

Μεγάλη τιμὴ ἔνοιωθαν πὼς ὄφειλαν στὸ νοινό. Καὶ μὴ ἔχοντας τίποτα καλύτερο νὰ τὸν εὐχαριστήσουν κατέφευγαν στὸ φαγητό, τὰ πικνά, τὰ σχεδὸν συνεχῆ φιλεύματα.

Ὁ ντέβιρος μὲ τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς καλεσμένους, μὲ τὴ γκαίντα μπροστὰ καὶ τοὺς μερακλήδες ποὺ χόρευαν ζωηρὸ συγκαθιστὸ χορὸ, πῆγαιναν κί' ἐπαίρναν τὸ νουνὸ καὶ τοὺς καλεσμένους του.

Στὴν αὐλὴ τῆς νύφης, χαμηλά, ἐπάνω σὲ σανίδια, στὸ ὕψος σκαμιοῦ, τοὺς περίμεναν κρασιὰ καὶ φαγητά. Ἄρχιζε τὸ φαγοπότι κί' οἱ εὐχὲς διασταυρώνονταν. Ὁ γαμπρὸς, ὅσην ὥρα οἱ ἄλλοι τρωγόπιναν, περίμενε μὲ φύλακα τὴ «ντεβιρίνα», πίσω ἀπὸ μιὰ μάλλινη κουβέρτα κρεμασμένη ἀπὸ δυὸ ὄρθια ξύλα.

Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ νουνὰ πῆγαινε καὶ στόλιζε τὴ νύφη.

Δὲν ἦταν καὶ τόσο ἰδιαιτερο τὸ φόρεμά τῆς. Ἡ συνηθισμένη τσοῦκνα, ἡ καλύτερὴ τῆς μὲ τὸ καθιερωμένο γιὰ τὴν περίπτωσι κέντημα. Τὸ κεφάλι καὶ τὸ πρόσωπό τῆς τὸ σκέπαζε μὲ τὸ «ζαβόνι». Ἦταν ἓνα κόκκινο πανί, κάπως ἀραιοῦφαντο γιὰ νὰ μπορῆ νὰ βλέπη καὶ ἔφτανε ἀρκετὰ κάτω ἀπ' τὸ στῆθος.

Ἄργότερα ἀντικαταστάθηκε τὸ κόκκινο ζαβόνι μὲ τὸν ἄσπρο πέπλο.

Ἐνῶ ἡ νουνὰ στόλιζε τὴ νύφη, οἱ κοπέλλες τραγουδοῦσαν σὲ παραπονιάρικο σκοπὸ:

Σήμερα μαῦρους οὐρανός,
σήμερα μαύρη μέρα
σήμερα ξιχουρίζουντι
μάννα κι δυχατέρα.
Ἄφηνου στή μαννούλα μου
τρία λουγιῶν φαρμάκι·
Τῶνα νὰ πίνη τοῦ προῦτί,
τ' ἄλλου τοῦ μισημέρι,
τοῦ τρίτου τοῦ πικρότιρου
σὰ μπαίν' στοῦ περιβόλι μ.

Σήμερα λάμπει οὐρανός
σήμερα λάμπει μέρα.
Σήμερα ἀκτὸς παντρεύιτι
παίρνει τὴν περιστέρα.

Μὲ λόγια ἀπλᾶ, ἀδέξια, ἐκφράζεται ὁ πόνος γιὰ τὸ χωρισμὸ μάνας καὶ κόρης καὶ ἡ ἔνωση τῆς δύναμης μὲ τὴν ὁμορφιά.

Καὶ πὼ παλιά:

Τρέχουν οἱ βρύσις, τρέχουν τὰ νερά
τρέχει κι' ἡ χώρα νὰ δοῦν τὴ νύφη.
Νὰ δοῦν τὴ νύφη πῶς τὴ στουλίζουν,
πῶς τὴ στουλίζουν κι τὴ σκιπίζουν·
Κόκκινου ροῦχου κι' ἄξιου τσιμπέρι·
ἄξιου τσιμπέρι κι μὴ γαλάζιου.

Μόλις τέλειωνε τὸ στόλισμα πήγαινε κι' ὁ γαμπρός. Τὴ στιγμή ἐκείνη, μὲ τὰ νῶτα γυρισμένα πρὸς τὸ μέρος του, κρατῶντας ἕναν καρδέφτη, μόλις τὸν διέκρινε μέσα στὸ πλῆθος, ἔρριχνε ἕνα μῆλο ποὺ κρατοῦσε μέσα σὲ μιὰ κούπα μὲ νερό.

Νὰ ἔχη τὴν προέλευσί του αὐτὸ στὸ μῆλο τῆς Ἑριδος τοῦ μύθου;

Οἱ φίλες τῆς νύφης ἔκλειναν τὴν πόρτα στὸ γαμπρὸ γιὰ νὰ τοῦ «πουλήσουν» τὴν προίκα. Συμφωνοῦσαν τελικά, ἔδινε αὐτὸς τρεῖς κλωτσιεὲς στὴν πόρτα καὶ τὴν ἄνοιγε.

Τὸ γλέντι ἔξω συνεχιζόταν. Ὁ γαμπρὸς ἔβγαινε ἔξω μὲ τὴ νύφη. Ἐκεί-

νη ασπάζονταν τὸ χέρι ὄλων ὅσοι κάθονταν καὶ τραγόπιναν. Ἡ γκαίντα ἔπαιξε χαρούμενους σκοποὺς καὶ κάποιοι χορευταῖς μὲ τὸ κασκέτο στὸ χέρι, χορεύοντας μάζευε τὰ φιλοδωρήματα ποὺ τῆς ἔδιναν.

Ἡ γκαίντα ἔφευγε γιὰ νὰ φέρη καὶ τὴ μητέρα τοῦ γαμπροῦ.

Αὐτὴ ἔφερεν μέσα σὲ ἓνα τουρβᾶ τὰ δῶρα ποὺ θὰ δώριζε στοὺς συγγενεῖς τῆς νύφης: ὑφαντὲς πετσέτες πολύχρωμες (κοντόπλατα) ἢ μεγάλα κομμάτια ἀπὸ ἄσπρο πανὶ ποὺ μπροῦσαν νὰ γίνουν πουκάμισα, λαχώρια, μαντήλες. Τὰ δῶρα τὰ πρόσφερεν ἡ νύφη ποὺ καὶ πάλι δεχόταν φιλοδωρήματα.

Ἡ ἴδια εἶχε ἐτοιμάσει τὰ λιγοστὰ δῶρα γιὰ τοὺς πιὸ στενοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ. Ὁ σκοπὸς τῆς γκαίντας ἄλλαξε, γίνονταν τώρα παραπονιάρικος κι' ἡ νύφη ἀποχαιρετοῦσε τοὺς δικούς της, ἔκανε τρεῖς μετάνοιες μπροστὰ στὸ πατρικό της σπίτι καὶ ἡ γαμήλια πομπὴ ξεκινούσε γιὰ τὴν ἐκκλησία.

Ἡ πεθερὰ περίμενε στὸ σπίτι της. Μετὰ τὴ στέψη οἱ συγγενεῖς τοῦ κοριτικοῦ δὲν συνώδευαν τὸ ζευγάρι. Ἡ νύφη ἀνῆκε πλέον ἀποκλειστικὰ στοὺς ἄλλους. Μὲ τὴν ἀφιξί τους ἡ μητέρα τοῦ γαμπροῦ ἔβγαινε καὶ ασπάζονταν τὰ στέφανα, ποὺ παλαιότερα ἦταν ἀσημένια καὶ ἀνῆκαν στὴν ἐκκλησία. Φιλοῦσε τὸ χέρι τοῦ νονοῦ κι' ὕστερα τῆς νονᾶς καὶ ἔκανε τρεῖς γύρους χορεύοντας μὲ δυὸ κερὰ στὰ χέρια.

Ἔστρωνε ἓνα διάδρομο ἀπὸ ἄσπρο πανὶ καὶ οἱ νεόνυμφοι ὠδηγοῦνταν στὸ δωμάτιό τους. Ἐξω στὴν αὐλὴ συνεχίζονταν οἱ χοροὶ καὶ τὸ γλέντι. Ἀρχιζοῦσε νὰ νυχτώνη καὶ τὸ πλῆθος νὰ διαλύεται. Ἔμεναν μόνο οἱ στενοὶ συγγενεῖς τῆς οικογενείας. Ὁ ντέβιρος κρατοῦσε στὸ χέρι ἓνα τσεκούρι καὶ στεκόταν δίπλα στὴν πόρτα τοῦ δωματίου τοῦ ζευγαριοῦ.

Ρωτοῦσε ἓναν - ἓνα τοὺς συγγενεῖς τί τοὺς τάζουν καὶ μὲ τὸ τσεκούρι σημάδευε στὴν πόρτα. Ὁ νουνὸς συνήθως ἔταζε ἓνα ἀρνί, ἢ νονὰ πάντα μὰ κλωσσα μὲ τὰ πουλιά, ὁ πεθερός, ἢ πεθερὰ, θεῖοι καὶ θεῖες κάτι ἀνάλογο μὲ τίς σχέσεις τους καὶ τὴν οικονομική τους δυνατότητα. Πρὶν φύγη ὁ νουνὸς ἡ νύφη ἔπρεπε νὰ τοῦ ρίξη μὲ μιᾶς τὸ νερὸ ἀπὸ ἓνα τάσι νὰ νιφτῇ.

Τρεῖς - τέσσερις ἄνδρες πήγαιναν κι' ἔφερναν τὸ σεντοῦκι τῆς νύφης μὲ τὸ προικιά της καὶ τὰ ἀδειαζαν στὸ πάτωμα.

Ἐνα παιδάκι ἔμπαινε καὶ χῶριζε τὸ γαμπρὸ ἀπ' τὴ νύφη ὁπότε τοὺς ἀφαιροῦσαν καὶ τὰ στέφανα.

Ἡ νύφη ἔστρωνε ἀπ' τὰ προικιά της σύμφωνα μὲ τίς ὑποδείξεις τῆς νετιρίνας.

Ὅλοι ἔφευγαν ἐκτὸς ἀπ' τοὺς ντέβιρους. Αὐτοὶ περίμεναν ἔξω στὴν αὐλὴ ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ ἓνα χτύπημα τοῦ γαμπροῦ στὴν πόρτα τοὺς πληροφοροῦσε γιὰ τὴν ἀγνότητα τῆς νύφης. Αὐτὸ ἦταν ἴσως κάτι πρωτόγονο καὶ ἀρκετὰ ἄσχημο. Πίσω ὅμως ἀπὸ τὴν ἀσχήμια του ἔλαμπε ἡ δημοφιλία τῆς ψυχῆς, ποὺ ἔκαμνε ἀναγκαῖα τὴν ἐπιβολὴ τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ.

Ξημέρωνε ἡ Δευτέρα. Ἡ νύφη δὲ μιλοῦσε σὲ κανένα. Ἐνα κοριτσάκι

πρωί - πρωί έφερνε τὸ «λουφαχτὸ» νερό. Πήγαινε στὴ βρύση καὶ γύριζε χωρὶς νὰ μιλήσῃ σὲ κανέναν στὸ δρόμο. Μπροστὰ στὸ ἀντρόγυνο τοποθετοῦνταν δυὸ τσουκαλάκια. Τὸ κοριτσάκι τὰ γέμιζε μὲ νερό, αὐτοὶ τὰ κλωτσοῦσαν, πάλι τὰ ξαναγέμιζε ὅσπου τὸ νερὸ τέλειωνε, τὸ κοριτσάκι ἔπαιρνε τὸ «μπαξίσι» κι' ἔφευγε. Τὴν ἐξήγησι στὸ ἔθιμο αὐτὸ ἀδυνατοῦν νὰ μοῦ δώσουν οἱ παλιοί.

Τὴν ἴδια μέρα ἡ νονὰ ἀφαιροῦσε ἀπ' τὴ νύφη τὸ «ζαβόνι». Ἐκείνη ἐξακολουθοῦσε νὰ μένη ἀμίλητη.

Νωρὶς τὸ πρωὶ ἔρχονταν οἱ «μομιναῖοι», οἱ συγγενεῖς τῆς κοπέλλας μαζὶ καὶ πάλι μὲ τὸν «ντέβιρο». Ὁ πεθερὸς τῆς ἔπρεπε ὀπωσδήποτε νὰ ἔχη ἓνα ἀρσενικὸ ἀρνί. Τοῦ ἔκαναν στὸ μέτωπο μιὰ μεγάλη κόκκινη βούλα (σύμβολο πῶς ἡ νύφη ἦταν ἀγνή), τὸ ἔπαιρνε στὸ λαιμὸ του ὁ ἀρχηγός, ἄλλος μιὰ κόττα στὸ χέρι καὶ χορεύοντας τὰ πήγαιναν στὸν πατέρα τῆς νύφης.

Σειρὰ εἶχαν ἔπειτα οἱ γυναῖκες. Αὐτὲς πήγαιναν μὲ πίττες καὶ γλυκίσματα, μπουγάτσες, φαγητά. Ἀντάλλαζαν τὰ παρασκευάσματά τους αὐτά, ἔτρωγαν, ἔπιναν ἀπ' τὰ κρασιά πού ἐπίσης εἶχαν πάρει μαζὶ τους, ὅσπου σχεδὸν μεθοῦσαν γιὰ νὰ παρουσιάσουν ἔτσι μιὰν ἀσχήμια.

Τὴν Τετάρτη τὸ πρωὶ τρία κορίτσια συνώδευαν τὴ νύφη στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ νὰ φέρῃ νερὸ μὲ δυὸ μπακίρια κρεμασμένα στὶς ἄκρες τῆς ξύλινης «γκουμπιλίτσας».

Στὸ ἓνα χέρι τῆς εἶχε κρεμασμένη μιὰ κουλούρα, στὸ μανίκι τοῦ ἄλλου κεχρί.

Ἔχυνε τρεῖς γύρους γύρω στὴ βρύση, ἔπαιρνε νερὸ καὶ γύριζε στὸ σπίτι.

Τὴν ὑποδεχόταν ἡ πεθερὰ τῆς ὁποίας φιλοῦσε τὸ χέρι κι' ἔπαιρνε φιλοδώρημα ἀνάλογο μὲ τὴν οικονομικὴ κατάστασι, μὰ πρὸ παντὸς τὰ αἰσθηματά της γιὰ τὴ νέα, κι' ἀπὸ τὸ στόμα τῆς τὴν ἄδεια νὰ τὴ λήῃ «μητέρα» (μάλη). Ὅστερα καθόταν σ' ἓνα σκαμνί, πατώντας ἐπάνω στὸ «σνίκ» — ἓνα ξύλινο δοχεῖο στρογγυλὸ πού χρησίμευε νὰ μετροῦν τὰ γεννήματα — καὶ ἔγνεθε ἀπὸ μιὰ ἄσπρη καὶ μιὰ κόκκινη «τουλούπα» μαλλιῦ ἀπὸ τρεῖς κλωστές. Τὶς ἔπαιρνε καὶ τὶς ἔστριβε γιὰ νὰ κάνῃ «μάρτη». Ἄν τότε περίσσευε ἡ κόκκινη κλωστή αὐτὸ σήμαινε πῶς τὸ πρῶτο παιδί θὰ ἦταν ἀγόρι κι' ἂν ἡ ἄσπρη κορίτσι. Ἄπ' αὐτὴ τὴν κλωστή ἔδενε στὴν τριανταφυλλιά, τὴν κυδωνιά κι' ὅλα ὅσα βλάσταιναν στὴν αὐλή. Τὸ φύλο τοῦ πρωτότοκου παιδιοῦ μάντευαν ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴ θέσι πού θάπαιρνε τὸ πανέρι πού ἔρριχνε ἡ νονὰ στὰ κεραμίδια γυρνώντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μετὰ τὴ στέψι· ἂν ἔπεφτε μπρούμυτα, τὸ παιδί θὰ ἦταν ἀγόρι, ἂν ἀνάσκελα, θὰ ἦταν κορίτσι.

Ὁ ἄντρας πήγαινε γιὰ ξύλα. Ὅταν γύριζε, ἡ γυναίκα του τὸν ὑποδεχόταν μὲ μιὰ κουλούρα στὸ χέρι.

Στὸν πεθερὸ συνέχιζε νὰ μὴ μιλάῃ.

«Μὰ γιατί δὲ μιλάει αὐτὴ ἡ νύφη μας»; ρωτοῦσε τάχα αὐτός.

«Ξέρω γώ; ἀπαντοῦσε ἡ πεθερὰ — Γὼ τῆς ἔδωκα μπαξίσι καὶ μοῦ μιλάει.

Δός της και σύ». Τῆς χάριζε κι' αὐτὸς ἓνα νόμισμα, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι καὶ στὸ ἔξῃς μιλοῦσε σ' ὄλους.

Πράγματα ἀφελέστατα. Θὰ καθιερώθηκαν πολὺ παλιά. «Χαζαμάρες» τὰ

Ξεινοῦν γιὰ τὸ σπίτι τοῦ νουνοῦ. Ὁ ντέβιρος μὲ τὸ πανέρι.

Οἱ προσκεκλημένοι μὲ τὰ «ζουσιὰ» στὸν ὄμο.

χαρακτηρίζουν κι' οἱ ἴδιοι τώρα πού τὰ θυμοῦνται καὶ γελοῦν. Ὅμως ἂν αὐτὰ δὲν ἔχουν καμμιά ἀξία, ἔχει σημασία ἢ προσήλωσις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων στὴν παράδοση.

Τὴν Τετάρτη γινόταν μπροστὰ σὲ πολλές συγγένισσες καὶ γειτόνισσες κάτι ἀκόμα πὺθ θεατρινίστικο. Ἡ νύφη ἔπαιρνε τὴ σκούπα* μάζευε τὰ σκουπίδια ἀπ' τὶς τέσσερις γωνίες τοῦ δωματίου στὴ μέση του. Ἡ πεθερὰ τὰ κλωτσοῦσε καὶ τὰ σκόρπιζε. Πάλι ἡ νύφη τὰ ξαναμάζευε. Αὐτὸ ἐπαναλαμβανόταν τρεῖς φορές. «Ποῦ νὶ βρήκτι αὐτὴ τ' μπούλκα κὶ μᾶς ν' ἔφιρτι; Οὔτι νὰ σαρώνι δὲν ξέρι» παρατηροῦσε ἡ πεθερὰ. Οἱ ἄλλες γύρω γελοῦσαν.

*Ἐπαιρνε τότε μὲ τὴ σειρὰ τὸ δωμάτιο ἡ νύφη καὶ σκούπιζε κανονικὰ.

Εἶπα «γελοῦσαν» καὶ σκέφτομαι πὼς ἡ ἀνάγκη τῆς ψυχῆς γιὰ ψυχαγωγία ἐπινοοῦσε αὐτοὺς τοὺς ἀφελεῖς τρόπους, τοὺς πρόχειρους ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν τότε ἄλλοι.

Τὸ Σάββατο οἱ νιόπαντροι ἐπισκέπτονταν τοὺς γονεῖς τῆς νύφης ὅπου ὁ γαμπρὸς τώρα δὲ μιλοῦσε γιὰ νὰ τοῦ δώσουν «μπαξίσ'».

Μεγάλῃ ἦταν ἡ ὑποχρέωσις τοῦ ζεύγους ἀπέναντι στοῦ νουνό καὶ στὴ νουὰ καὶ ἡ τιμὴ ποὺ ὄφειλαν νὰ τοὺς ἀποδίδουν. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα σχετικὸ ἀνέκδοτο:

Κάποτε, λέει, κάποια ἐπισκέφθηκε τὴ νουὰ της. Γιὰ μιὰ στιγμή ἡ δευτέρῃ σηκώθηκε καὶ ἔβαλε ἀπ' τὸ σταμνὶ νερὸ νὰ πιῇ. Τότε ἡ κουμπάρα εἶχε τὴν ἀγένεια καὶ ἔδειξε τὴν ἀσέβεια νὰ πῆ: «Νουνά, μιὰ κὶ στέκει δὲ θάνς κὶ μένα λίγου νιαρό»;

*Ἀκόμα τὸ λὲν ἂν τύχη καὶ ζητήσουν κάτι ἀνάλογο ἀπὸ ἄνθρωπο, ποὺ γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο θεωροῦν ἀνώτερό τους καὶ ἄξιο σεβασμοῦ. Αὐτοὶ ποὺ τοὺς στεφάνωναν, τοὺς βάφτιζαν καὶ τὰ παιδιά καὶ μόνο ἂν δὲν μπορούσαν ἢ δὲν ἤθελαν ἀλλάζαν νουνό.

Τὰ γεννητούρια

*Ὅταν γεννιοῦνταν ἓνα παιδί τοῦ χάριζε ἡ γιαγιά ἓνα νόμισμα ποὺ τὸ κρεμοῦσε μὲ ἀσπροκόκκινο μάρτη μαζὶ μὲ ἓνα γαλάζιο χάντρο. Μὲ τὴν εἶδησι τοῦ εὐτυχοῦς γεγονότος συγκεντρώνονταν στοῦ σπίτι πλήθος γυναῖκες.

Ζύμωναν μιὰ «μπουγάτσα» καὶ τὴν ἔψηναν. Τὴν ἔπαιρνε ἡ μαμὴ καὶ κρατῶντας τὴν πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι της πηδοῦσε τρεῖς φορές καὶ τὴν ἔσοπαζε. *Ἐκοβε ἔπειτα ἓνα κρεμμύδι στὰ τέσσερα. Ρωτοῦσε ποιά ἀπ' ὅλες θήλαζε μικρὸ — καὶ φυσικὰ πάντα ὑπῆρχαν μερικὲς —. Αὐτὴ ἔκοβε μιὰ βουκιὰ μὲ τὸ χέρι της ἀπ' τὴ μπουγάτσα καὶ μαζὶ μὲ τὸ κρεμμύδι τὰ ἔδινε στὴ λεχώνα «γιὰ νὰ κατεβά-
ζη γάλα».

Τὸ ὑπόλοιπο τὸ πρόσφερε στὶς ἄλλες κομματιάζοντάς το μὲ τὸ χέρι.

*Ἐπὶ ἑννέα ἡμέρες δὲν ἔκανε νὰ βγῆ ἡ λεχώνα ἀπ' τὸ δωμάτιό της γιὰ νὰ «μὴν τὴν πατήσουν οἱ ἀρμένισσες, νὰ μὴν ἀρμενιαστῆ».

Μέχρι τὶς σαράντα πάλι ἡ μητέρα δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὸ παιδί μονάχο του. *Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἄνθρωπος νὰ μείνῃ μαζὶ του κ' ἦταν ἀνάγκη ἡ μητέρα

νά βγῆ ὅπωςδῆποτε ἔξω, τότε ἄφινε δίπλα του τὴ σκούπα καὶ τὴ μασιά.

Κι' ὅλες αὐτὲς τὶς μέρες θύμιαζαν.

Ἄσαράντιστη γυναίκα δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπισκέπτεται κανένα σπίτι. Ὅπου πατήση — ἔλεγαν — χορτάρι δὲ φυτρώνει.

Στὸ παιδί δινόταν μιὰ καθαρὰ φυσικὴ ἀγωγή, ἀπ' τὴν ὁποία ὥστόσο δὲν ἔλλειπαν τὰ παραμύθια καὶ τὰ παιχνίδια ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία του. Ἀσχολοῦνταν ὅλοι οἱ σπιτικοὶ μ' αὐτὸ ὅση ὥρα τοὺς περίσσευε μονάχα. Κι' ἦταν αὐτὴ συνήθως τὰ βράδια. Ἐπαιρνε ἡ γιαγιά — γιατί ἡ μητέρα ἔγνεθε κι' ἔπρεπε αὐτὴ νὰ γνέθῃ σὰ νεώτερη καὶ κατώτερη — τὸ ἀχρόνιαστο ἐγγονάκι στὴν πλατιά της ποδιά, τοῦ κρατοῦσε τὰ δυὸ ποδαράκια καὶ ἀνεβοκατεβάζοντάς τα ἔλεγε:

«Δυὸ ποδαράκια πᾶν τοῦ ρέμα ρέμα.

Τ' ὄνα λέει πέσι, τ' ἄλλου λέει σήκου,

τῶνα λέει πείνασα, τ' ἄλλου λέει, τί νὰ φᾶμι.

Νὰ πᾶμι νὰ κλέψουμι τς παπαδιάς τὸν τραχανᾶ —

ποῦ νὰ τὸν ἀπλώσουμι;

Μὲς τς Μαλίτους τὴν αὐλὴ —

Βγαίνει Μαλίτου κι πλαλεῖ

μὶ τοῦ μέστι στοῦ πουδάρι

κι μὶ τοῦ γκαλέτσι στοῦ ζνάρι.

Στέκα στέκα νὰ τὰ τσακώσου...»

Καὶ ἐπιτάχυνε τὸ ρυθμὸ τοῦ ἀνεβοκατεβάσματος στὰ δυὸ τρυφερὰ ποδαράκια καὶ τὸ γλυκὸ στοματάκι ἄνοιγε νὰ ξεχυθῆ ἓνα γέλιο ἀπ' τὸ βάθος τῆς μικρῆς καρδούλας.

Ἄργότερα μποροῦσε νὰ παίξῃ τὸ «τσιμι - τσίμ»:

Τοῦ λιφτό, τοῦ λιφτό τοῦ οἰγανὸ

παίρν οὐ διάκουζ τοῦ κουντὸ

κι βαρεῖ τὸν Ἄρατου

Ἄρατου — Γκουτσάρατου,

ἔβγα κουτσουπόδαρι

νὰ μπῆ γι ἄλλους ἢ κουτσός,

ἢ κουτσός, ἢ παλαβός

πῶσκυψε νὰ πιῆ κρασι

κι' ἔπισι μὲς στοῦ φουτσι (βαρέλι).

Αὐτὰ τὰ λόγια λέγοντας τσιμποῦσε ὁ παπποὺς τὴν ἐπάνω μεριά τοῦ ἐνὸς χεριοῦ τοῦ ἐγγονιοῦ, αὐτὸ μὲ τὸ ἄλλο τὸ χέρι τὸν παπποῦ.

Σὰν ἀρχίζε νὰ μιλάῃ ἔπαιζε μὲ τὴ γιαγιά «Μπάμπου νὰ πάρου φουτίτσα»;

Ἔβαζε ἡ γιαγιά ἀντικρουσὰ τὶς παλάμες της, ἀντάμωνε τὰ δάχτυλα τοῦ ἐνὸς χειροῦ μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ἄλλου σχηματίζοντας ἔτσι ἓνα δωμάτιο ὅπου γιὰ νὰ φτάσης, ἔπρεπε νὰ ἀνεβῆς μιὰ - μιὰ τὶς σκάλες, πὺ σχηματίζαν τὰ δάχτυλα.

Ἔβαζε τὸ μικρὸ δαχτυλάκι τὸ ἐγγονάκι στὸ σκαλοπάτι τῶν «μικρῶν» καὶ ρωτοῦσε μὲ ἓνα πονηρὸ χαμόγελο τὴ γιαγιά: «Μπάμπου, νὰ πάρου φουτίτσα»; «Σὰ σιαπὰν» ἀπαντοῦσε αὐτὴ. Τὰ ἴδια, ὥσπου ἔφτανε στὸ σκαλοπάτι τῶν «δεικτῶν». Σ' αὐτὸ στεκόταν καὶ ρωτοῦσε: «Τί εἶνι κείνου πὺ μαυρίζ»; «Τ' ντιὰτ ναμπατοκάκς» (τοῦ παπποῦ ἢ καλπίτσα) ἀπαντοῦσε ἡ γιαγιά. Ἐμπαινε τότε τὸ χεράκι νὰ «πάρη φωτιά» μὰ «γὰβ γὰβ γὰβ» ἔκανε ἐκείνη καὶ ἄρπαξε τὸν τρυφερὸ κλέφτη πὺ καὶ ξεκαρδιζόταν στὰ γέλια μὰ καὶ στὴν ὄψι του ἔβλεπε ἴχνη φόβου.

Κι' ἔλεγαν καὶ παραμῦθια ὁ παπποὺς κι' ἡ γιαγιά, ἀρκετὰ «χοντρά» μερικὰ ὅπως: «Μιὰ φορὰ κι' ἓναν καιρὸ ἓνας ντιάντους κι μιὰ μπάμπου ἔκλασαν σὶ μιὰ μπαρντοῦκα κι βγῆκαν πλαδίτσις κι κουκουτάκια...».

Στὶς ὀχτὼ Ἰανουαρίου, τὰ χρόνια κείνα στὸν τόπο ὅπου ἔμπειρες γριεὲς ἦταν οἱ μαμμές, ὅλες οἱ μητέρες τῆς χρονιάς πῆγαιναν στὴ μαμμή ἀπὸ ἓνα κομμάτι χοιρινὸ παχὺ καὶ ἓνα καλούπι σαποῦνι καὶ νερὸ μὲ βασιλικὸ μέσα. Τῆς ἔρριχναν νὰ πλυθῆ, τῆς ἔδιναν ἓνα μαντήλι καὶ ἔφευγαν χωρὶς νὰ γυρίσουν πίσω νὰ ἰδοῦν.

Πρὶν λίγα χρόνια, ἔτσι γιὰ νὰ διασκεδάσουν, ἔπαιρναν κανένα ὄργανοπαίχτη, στόλιζαν τὴ μαμμή, τὴν ἀνέβαζαν ἐπάνω σ' ἓνα ἀμάξι πὺ τὸ ἔσεραν γυναῖκες, ἔπιναν κρασιά πὺ ἔφερναν οἱ ἴδιες στὸ σπίτι της, ἔρχονταν στὸ κέφι, χόρευαν στὴν αὐλὴ της.

Ἦτοτε, κουβαλώντας τὴν πάνω στ' ἀμάξι, τὴν κατέβαζαν στὴν πλατεῖα ὅπου ὁ χορὸς γενικευόταν.

Ἦ γιορτὴ λεγόταν «μπάμπιντεν» ἡμέρα δηλαδὴ τῆς μπάμπως γιὰτὶ συνήθως τότε καὶ τέτοια πείρα μποροῦσε νὰ ἔχη μιὰ ἠλικιωμένη γυναίκα.

Ἄλλα Ἔθιμα. Τοῦ θανάτου

Εἶναι φυσικὸ μετὰ ἀπὸ τοὺς γάμους, τὶς χαρὲς καὶ τὶς γεννήσεις νὰ ἀναφέρω καὶ τὸν ἀναπόφευκτο θάνατο.

Φαίνεται πὺς αὐτὸς εἶναι ὁ πὺ ἴδιος σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, σ' ὅλες τὶς ἐποχές.

Δὲν ἔχουν νὰ μοῦ ποῦν τίποτα ξεχωριστὸ γι' αὐτὸν ἂν ἐξαιρέσης τὰ τραγουδιστὰ μοιρολόγια πὺ ἂν ἔλλειπαν σήμαινε αὐτὸ ἀπάθεια, ἀπονία, ἀσέβεια.

Τὴ στιγμὴ πὺ ξεψυχοῦσε ὁ μελλοθάνατος δὲν ἔπρεπε νὰ φωνάξουν γιὰτὶ «γύριζε πίσω» ἡ ψυχὴ καὶ παιδευόταν ὥσπου νὰ βγῆ.

Σὰν ξεψυχοῦσε γύριζαν ἀνάποδα τοὺς καθρέφτες. Τὸ νεκρὸ τὸν ἔπλεναν

μέ νερό με μιὰ τοῦφα βασιλικό, τὸν ἄλλαζαν καὶ μέσα σὲ ἓνα σεντόνι τὸν τοποθετοῦσαν, πάνω σὲ ἓνα καναπέ στὴ μέση τοῦ δωματίου με τὸ κεφάλι πρὸς τὴ δύση, τὰ χέρια σταυρωμένα καὶ δίπλα τους μιὰ εἰκόνα. Καθένας πού ἐρχόταν, τοῦ ἔβαζε, ὅπου ἔμενε ἀκόμα τόπος, λουλούδια, ἀσπάζονταν τὸν νεκρὸ καὶ τὴν εἰκόνα καὶ ἔκανε τρεῖς μετάνοιες κοιτάζοντας πρὸς τὴν ἀνατολή.

“Ὅσοι εἶχαν πολὺν καημὸ τοῦθαζαν καὶ μερικὰ «χαιρετίσματα» νὰ πάη στὸν ἀγαπημένο πού χάθηκε, συνήθως λίγα καρῦδια, ἀμύγδαλα ἢ δυὸ τρία μήλα μαζί με τὰ λουλούδια. “Ὅλα τὰ λουλούδια θάβονταν μαζί του μέσα σὲ ἓνα ἄσπρο μαξιλάρι. Μετὰ τὴν ταφή, σὰν ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ γυρισμὸ δὲν ἔκανε νὰ γυρίσουν νὰ δοῦν πίσω «γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρη μαζί του». “Ἄν τὸ λείψανο ἦταν ὄμορφο ἢ γελαστό, αὐτὸ σήμαινε πὼς σύντομα θὰ τὸν ἀκολουθοῦσε κι ἄλλος.

Φτάνοντας στὸ σπίτι, πρὶν μποῦν μέσα γιὰ νὰ φᾶνε γιὰ παρηγοριά ἔπλεναν ὄλοι τὰ χέρια τους σὲ ἓνα μπακίρι με νερὸ ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα.

Αὐτοὶ πού ἔσκαβαν τὸν τάφο ἢ κουβαλοῦσαν τὸ φέρετρο ἔπαιρναν ἀπὸ ἓνα «κοντόπλατο» κι’ ἀργότερα μαντήλι.

Τὸ Πάσχα ἄφηναν στὰ μνήματα κόκκινα αὐγά πού τὰ μάζευαν τὰ παιδιά.

Τὰ μνημόσυνα γίνονταν ὅπως καὶ τώρα. Γίνονταν στὰ σπίτια κι’ οἱ οἰκειοὶ μοίραζαν πῆλινα κουπάκια ἢ μικρὰ σταμνάκια ἂν ὁ νεκρὸς ἦταν παιδάκι.

Θύμιζε αὐτὸ τόσο τὴν προέλευση τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ Καρναβάλι

“Ἄς ἀφήσουμε ὅμως τὸν ἀνελέητο θάνατο καὶ ἄς παρακολουθήσουμε τὴ ζωὴ καθὼς συνεχίζεται καὶ μάλιστα τὴ ζωὴ στὶς γιορτές.

Τὸ καρναβάλι ὑπάρχει καὶ σήμερα. Τότε καὶ ἐκεῖ ἦταν πιδὸ πρόχειρο καὶ πιδὸ φοβερὸ καὶ φτωχό. Τυλίγονταν με προβιές, ἔβαζαν φασόλια γιὰ δόντια, κόκκινες πιπεριές γιὰ μύτες, κέρατα ζώων, φορτώνονταν πολλὰ κουδούνια πού τρόμαζαν τὰ μικρά.

Περπατοῦσαν σ’ ὄλο τὸ χωριὸ καὶ μάζευαν αὐγά, τυρὶ κι’ ὄ,τι ἄλλο τοὺς ἔδιναν.

Τὸ βράδυ συγκεντρώνονταν στὴν πλατεῖα καὶ παρουσίαζαν τὰ ἄγαρμα ἀστεῖα τους... “Ὅμως τότε οἱ χριστιανοὶ αὐτοὶ δὲν ἔτρωγαν ἀπολύτως τίποτα τὴν Καθαρὰ Δευτέρα καὶ νήστευαν κάθε Σαρακοστὴ δολόκληρη.

Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κάθε νοικοκυρὰ ἔπιανε ἓνα πετειναράκι τὴν παραμονὴ καὶ τὸ ἔστελνε με τὸ παιδί ἢ γειτονόπουλό της νὰ τὸ σφάξῃ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου. Ἐκεῖ περίμεναν ἀγόρια 14 - 15 χρόνων πού τὰ ἀποκεφάλιζαν. Τὰ κεφάλια τὰ ἔρριχναν στὴ στέγη τοῦ μοναστηριοῦ καὶ τελικὰ τὰ μάζευαν οἱ σφαγεῖς.

Συζητώντας μιὰ μέρα γι’ αὐτὸ λέει μιὰ γριά: «Γι’ αὐτὸ κι δὲ ψουφοῦσαν τότε· τώρα ἰδὰ κι τς μπουλιάζναν. Οὔτι μιὰ δὲ μᾶς ἀπόμνι φέτου».

Θυσίες τέτοιες ζώων, ἀρνιῶν ἢ πουλερικῶν συνήθιζαν καὶ στὰ Παναγύρια τῆς Ἀναλήψεως, τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Τὰ ἔσφαζαν, τὰ ἔβραζαν σὲ μεγάλα καζάνια κι' ἀπ' αὐτὸ τὸ «κουρμπάν» ἔπαιρναν ἔλοι ὅσοι ἤθελαν καὶ πρόφταιναν.

Τὰ Χριστούγεννα

Τὰ Χριστούγεννα συνέχισαν νὰ τὰ γιορτάζουν ὅπως καὶ στὴν παλιὰ τους Πατριδα. Στὶς προετοιμασίες τὴν πρώτη θέσι εἶχε ἡ καθαριότητα. Τὰ χαμηλὰ παλιὰ σπίτια ἀσβεστῶνονταν ἢ χρίονταν μὲ κοκκινόχωμα, τὰ ρούχα πλένονταν καὶ λουλακιάζονταν, οἱ αὐλὲς σκουπίζονταν καὶ ταχτοποιοῦνταν. Μιὰ δυὸ μέρες πρὶν ἀπ' τὴ γιορτὴ τὸ χωριὸ θούιζε ἀπὸ τὰ σκουξίματα τῶν γουρουνιῶν ποὺ σφάζονταν. Κάθε οἰκογένεια ὁλόκληρο τὸ χρόνο ἔτρεφε ἀπὸ ἓνα γιὰ τὰ Χριστούγεννα. Τρεῖς τέσσερες ἄνδρες μαζί τὸ ἔσφαζαν καὶ τὸ ἔγδερναν ἢ, ἂν ἦταν μικρό, τὸ καψάλιζαν σὲ μιὰ λακκούβα στὶς διαστάσεις του μὲ κάρβουνα καὶ οἱ γυναῖκες ἀναλάμβαναν νὰ τὸ ταχτοποιήσουν κατόπιν. Τὰ παι-

Γάμος στὴν Ξυλαγανή.

διὰ δὲν ἐξαργυρώνονταν ἀπὸ τὰ σκουξίματα αὐτά. Περιμέναν ἐκεῖ ποιὸς νὰ πάρη τὴν κύστι. Τὴν καθάριζαν, τὴν ἔπλεναν καλὰ μὲ κεντὸ νερὸ καὶ τὴν ἔκαμναν μπαλόνι. Μερικὰ μεγαλούτσικα, ἐπιτήδεια, κατῶρθωνα μ' αὐτὴν καὶ μὲ δυὸ μασούρια καλαμένια νὰ κατασκευάζουν μικρὲς γκαίντες καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθοῦν μπουλούκι οἱ μικροὶ θαυμαστὲς.

Πρέπει να σημειωθεί ότι και στο Βογιαλίκι και στην Ξυλαγανή τα πρώτα χρόνια οι άνθρωποι τρέφονταν κυρίως με τα προϊόντα που παρήγαν. Έτσι και το γουρούνι θα τους χόρταινε τις Χριστόμερες με κρέας φρόντιζαν όμως να κρατήσουν όσο μπορούσαν και για αργότερα. Αλάτιζαν τα παχιά και τα πάστωναν. Έκοβαν με το τσεκούρι πάνω σε χοντρό ξύλο τα φαχνά σε κυψά, τόν αλάτιζαν, τούβαζαν μπαχαρικά και γέμιζαν με αυτόν τα έντερα, καλά καθαρισμένα για λουκάνικα.

Καθάριζαν κι έπλεναν καλά και το στομάχι του ζώου, το γέμιζαν κι αυτό, το αλάτιζαν απ' έξω, το «πέτρωναν» για λίγες μέρες μέσα σε στάχτη κι ύστερα το κρεμούσαν ανάμεσα σε ξύλινες διχάλες. Γινόταν έτσι ο «παπούλς», ένα πολύ εύγευστο αλαντικό άερος που μπορούσε και διατηρούνταν καμιά φορά και μέχρι το θέρος.

Το παχύ έντερο, χωρίς να το αποχωρίσουν από το υπόλοιπο σώμα, το καθάριζαν και το γέμιζαν με ένα μίγμα από μπλιγούρι, συκώτια, πράσο φιλοκομμένο, αλάτι και πιπέρι, το ζεματούσαν γεμισμένο και είχαν έτσι την «καμάρα», ένα προϊόν με ξεχωριστή γεύση, που ψημένο ήταν νοστιμώτατο.

Την παραμονή τα πιτσιρικά σκορπίζονταν μέσα στο χωριό για να αναγεύσουν με τα δικά τους τραγούδια τη γέννηση του Χριστού. Το τραγούδι τους ακούγεται και σήμερα:

Χριστούγεννα Πρωτούγεννα
πρώτη γιορτή του Χρόνου.
Έβγάτε, δέτε, μάθετε
πόψε Χριστός γεννιέται
γεννιέται κι αναθρέφεται
με μέλι και με γάλα.
Το μέλι τρών οι άρχοντες
το γάλα γι' αφεντάδες
και στο μελισσοδότανο
να λούζονται κυράδες.
Κυρά μ καλή κυρά μ χρυσή
κυρά μ ευτυχισμένη,

κυρά μου τόν ύγιόκα σου
στείλτον στο σχολείο
για να μαθαίνη γράμματα
μ' ένα χρυσό βιβλίο.
Για να τόν δείρη ο δάσκαλος
με δυο κλωνάρια μόσχο.
Για να τόν πη καλό παιδί
Κάτσε για να χαρούμε
Και τις μεγάλες τις γιορτές
τα κάλαντα να πούμε.

Και του χρόνου με γειά.

τους εύχονταν και οι κυράδες τους έδιναν καρύδια κι αμύγδαλα πιό πολύ, ξυλοκέρατα και κάστανα, μήλα και μετρημένα σπίτια, δραχμή.

Οι νοικοκυρές ζύμωναν για να΄χουν φρέσκο ψωμί για τις μεγάλες γιορτές. Έκαναν και ένα ξεχωριστό Χριστόψωμο, τη «μπουγκουβίτσα», (Θεόψωμο). Ήταν μια μπουγάτσα που επάνω της σχημάτιζαν με ζυμάρι ανάγλυφες

παραστάσεις: στή μέση ένα κύκλο με σταυρό· σέ μιὰ ἄκρη ἕνα ἀλέτρι με τὸ ζυγὸ καὶ γύρω γύρω θημωνιές.

Τὸ βράδυ στὸ τραπέζι ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἐννιά λογιῶν φαγητὰ ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα ἀπαραίτητη ἦταν ἡ «τριμούλα» (πηκτὴ) ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ γουρουνοῦ, ποὺ βράζονταν πρῶτο γιὰ νὰ μὴν ἀλλοιωθῇ.

Σὰν συγκεντρώνονταν ὅλοι, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἔπαιρνε τὸ ὄνι, ἔβαζε λίγα κάρβουνα καὶ θυμίαμα σ' αὐτὰ καὶ «κάπνιζε». Πρῶτα πήγαινε στὸ εἰκονοστάσι ὅπου ἡ φλόγα τοῦ καντηλιοῦ, θερμὴ σὰν τὴν πίστι τους, ἔρριχνε τὸ ἰλαρὸ της φῶς ποὺ κάπου κάπου σπινθήριζε, γινόταν πιὸ δυνατό.

Μὲ τ' ἀναμένο κερί καὶ τὸ ὄνι στὰ χέρια γιὰ θυμιατὸ θύμιαζε μετὰ τὴ σειρά τὸ ἀμπάρι μετὰ τὴ σοδειά. Τὸ φῶς καὶ τὸ λιβάνι ἦταν ἡ εὐλογία ποὺ ζητοῦσε ὁ πιστὸς γεωργὸς νὰ ἔχουν τ' ἀκριβὰ ἀγαθὰ του καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὐτῆ μαζὶ κι' εὐχαριστία στὸν ἐπουράνιο πατέρα ποὺ τοῦ τὰ χάριζε.

Τὰ ζῶα εἶχαν σειρά τῶρα, οἱ μεγάλοι βοηθοὶ του στὸ ἐπίμοχθο ἔργο του.

Τελευταῖα θύμιαζε τὸ τραπέζι κι' ὅλους στὸ σπίτι ποὺ σταυροκοποιοῦνταν κι' ἔφερναν μετὰ τὴν παλάμη καὶ μετὰ πίστη πρὸς τὸ μέρος τους τὸν καπνὸ τοῦ λιβανιοῦ.

Ἄφινε ἕστερα τὸ ὄνι κι' ἔπαιρνε σ' ἄξιά του χέρια τὴ «μπουγκουβίτσα».

Τὰ ἐγγονάκια — ποὺ σχεδὸν πάντα ὑπῆρχαν γιὰτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ παντρεύονταν μόλις τοὺς τὸ ἐπέτρεπε ἡ ἐκκλησία — φιλονικοῦσαν σὲ ποῖαν οὐ κεφάλι νὰ τὴ σπᾶση. Ὁ εὐτυχὴς πηδοῦσε τρεῖς φορὲς ὁπότε τὴν ἔσπαζε στὰ δύο. Ἄν στὸ δεξιὸ χέρι τύχαινε νὰ μείνῃ τὸ μεγάλο κομμάτι σήμαινε πὼς ἡ χρονιά θὰ πάῃ καλά, ἂν τὸ μικρὸ ὄχι καλά.

Πρὶν μοιραστῆ τὸ ψωμί, ἔβγαζε τὸ σταυρὸ, τὸ ζυγὸ καὶ τ' ἀλέτρι ὁ οἰκογενειάρχης ἀπ' τὴ «μπουγκουβίτσα» κι' αὐτὰ τὰ πήγαινε ἡ νύφη στὴν «ταῖ» τῶν βοδιῶν.

Εἶναι συγκινητικὴ ἡ ἀγάπη ποὺ ἔδειχναν στοὺς ἄλλοι αὐτοὺς βοηθοὺς στὴ σκληρὴ τους ἐργασία...

«Τί εἶναι αὐτὸ γιὰ τὰ καημένα τὰ βοῖδάκια· αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτα· ἕναν καιρὸ οὔτε τᾶσφαζαν. Τὰ παράχωναν σὰν τοὺς πεθαμένους...», ἔλεγαν.

Τὰ παιδιὰ τέλειωναν τὰ κάλαντά τους νωρὶς. Τὸ βράδυ, τὴ νύχτα εἶχαν σειρά οἱ μεγάλοι, τὰ παλλικάρια.

Γιὰ λίγο καιρὸ εἶχε ἐξαφανισθῆ αὐτὴ ἡ παλιὰ συνήθεια. Τελευταῖα ἄρχισε νὰ ἀναζωογονῆται. Τὰ τραγοῦδια βέβαια, εἶναι κάπως, ὄχι ὅπως ἦταν, καὶ τὴ θέση τῶν παλλικαριῶν ἔχουν πάρει τῶρα ἄγόρια 13—15 χρόνων.

Εἶχε κι' αὐτὴ τὴ χάρη της τότε.

Ήταν κάτι που ὅλοι περίμεναν και ιδιαίτερα τὰ κορίτσια πού σίγουρα ξαγρυπνοῦσαν.

Μὰ κι' οἱ γονεῖς περίμεναν μὲ χαμηλωμένη τὴ φλόγα τῆς λάμπας γιὰ νὰ μὴν καίη πολύ.

Κάποτε ἀκούγονταν θήματα ζωηρὰ και χοντρὲς ἀντρίκιες φωνὲς πού σὲ ἐγερετήριο σκοπὸ τραγουδοῦσαν ἀπ' τὴν αὐλὴ ἀκόμα.

«Σήκου σήκου σὺ ν ἀφέντη μ
Κι' ἂν κοιμᾶσι σήκου κάτσι
κι' ἂν καθήσης σήκου νᾶνξι
γιατὶ ἀρχόντουν τὰ παλλιάρια
νὰ σοῦ ποῦνι τοῦ τραγούδι
᾽πόμιν οὐ Χριστὸς γιννιέτω».

Τὸ φῶς στὸ παραθύρι γινόταν πὺ ἔντονο γιὰ νὰ ξεχυθῆ ἀπ' τὴν πόρτα, πού ἄνοιγε ὁ ἀφέντης και καλόκαρδα τὸ σπῆτι δεχόταν τοὺς τραγουδιστές.

Μπροστὰ πήγαινε ὁ «ντραγκουμάνος», ὁ ἀρχηγὸς τῆς χορωδίας. Τὸ δωμάτιο γέμιζε κρύον ἀέρα και δροσερὰ νιάτα. Τὰ πρόσωπα και τὰ κορμιά ἔσφιζαν ἀπὸ ὑγεία και τὸ ροδόχρωμα ἔλαμπε κάτω ἀπὸ τὰ ἐβένινα μαλλιά και μὲς στ' ἀστραφτερὸ μαῦρο τῶν ρούχων.

Ἄπ' τὶς «γκοῦγλες» (καλπᾶκια) κρέμονταν οἱ «φοῦντες» πάνω ἀπ' τ' αὐτιά. Ήταν αὐτὲς κοσμῆματα τῶν κοριτσιῶν, φτειαγμένα ἀπὸ κλωνιὰ βασιλικῶ τυλιγμένα μὲ πανὶ σὲ ἓνα μικρὸ τετράγωνο, στολισμένο περὶτεχνα μὲ χάντρες. Εἰδικὰ γι' αὐτὴ τὴ βραδυὰ τὶς δάνειζαν στοὺς συγγενεῖς ἢ ἀγαπητικούς τους.

Τραγουδοῦσαν δύο - δύο. Μόλις τέλειωνε ἡ μιὰ δυάδα, ἄρχιζε, ἡ μᾶλλον συνέχιζε ἡ ἄλλη.

Τὸ τραγούδι πού ἀπαραίτητα τραγουδιοῦνταν σ' ὅλα τὰ σπῆτια ἦταν τὸ παρακάτω πού μὲ καταπληκτικὴ εὐχέρεια ξανάφερε στὴ μνήμη του ὁ Νικόλαος Δανδάκης δεινὸς χορευτὴς και «ντραγκουμάνος» στὰ νιάτα του.

«Χριστούγινα Χριστούγινα
πρώτη γιουρτὴ τοῦ χρόνου.
Χριστὸς μας ἐγεννήθηκε
κι οὐ κόσμους δὲν τοῦ ἔξερει.
Οὐ κόσμους κὶ τὰ κλουμπινιά
κι οὐ βασιλιάς ἀτός του (ὁ ἴδιος).
Τὰ δυὸ Βαγγέλια λειτουργοῦν
κι οἱ οἱ πουςτόλοι ψέλνουν.

Βρὲ ψέλνοντας, διαβάζοντας
χρυσὸς οὐ βέντρους (δένδρο) ἔξεβγη
κι οὐ θέντρους ἦταν οὐ Χριστὸς
τὰ κλου (κλωνάρια) τὰ δυὸ βαγγέλια
κὶ τ' ἀργυροφυλλίτσι του ἦταν οἱ Προ-
φητᾶδς.
Οἱ προφηταὶ βάνουν κὶ λὲν
γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ Πάθη:

Χριστέ μ Χριστέ μ' ἀλήθεια εἶναι
 Χριστέ μ ἔσταυρωμένι
 Σὶ σταύρουναν ἀπάγγιλναν
 νὰ πᾶν νὰ σὶ σκιντζέψουν (βασανίσουν)
 Ὅσοις σκιντζιές τρανές σκιντζιές
 οὐλὶς τίς καταδέθικις
 βρὲ μιὰ σκιντζιά, τρανή σκιντζιά
 κείν δὲν τὴν καταδέθικις.
 Τοῦ χάλκου τὸν παρήγγειλαν
 νὰ κόψ τρία πιρούνια
 κι αὐτὸς οὐ τρισκαταρουτὸς
 βαρεῖ κι κόφτει πέντι.
 Τὰ δυὸ βαροῦν στὰ χέρια Του
 τ' ἄλλα τὰ δυὸ στὰ πόδια,
 τοῦ πέμπτου τοῦ φαρμακερὸ
 ἀγνάντια στὰν καρδιά Του
 νὰ στάξη αἷμα γκι χουλή
 γιὰ τὴν ἀληθειουσύνη.
 Ν' ἔτσ' ἔτριχιν τοῦ αἷμα Του
 σὰ σιγαλὸ πουτάμι
 κι ἡ Παναγιά τοῦ σφούγγιζι
 μ' ἓνα χρυσὸ μαντήλι.
 Βουλές βουλές (φορὲς) τὸν
 σφούγγιζι
 βουλές μοιριολογοῦσι

κρῆμα στοῦ γυιόκα μ τὸν καλὸ
 τοῦ γυιόκα μ τὸν λυβέντη
 ἀπ' οὔταν οὐλους μάλαμα
 τὰ στήθη τ ἀσημένια
 ἀπ' οὔχι τὸ χρυσὸ στόμα
 τὴ ζαχαρένια γλῶσσα.
 Χριστὸς μας ἀναστήθικι
 πάει ψηλὰ στὰ οὐράνια
 κι ἴπόφι θέλει νὰ κατέβ
 στὴν ἐκκλησιά στὴν πόρτα
 ν' ἀνοίξ ἡ πόρτα νὰ διαβῆ
 διξιά ἴπου τ' Ἁγίου Βῆμα
 νὰ στρώσ τοῦ στρουματίτσι Του
 νὰ κάτσ νὰ δικιουκρίνη
 νὰ δικιουκρίν τς ἁμαρτουλοῖ
 κι οὔλοι τίς κουλασμένοι
 κι ὅποιους τοῦ μάθ νὰ χαιρίτι
 κι ὅποιους τ' ἀκούσ ν' ἀγίαση
 κι ὅποιους τοῦ καλουφουγκραστῆ
 Παράδεισουν γκιρδαίνει
 Παράδεισουν κι λειτουργιές
 γιὰ τ' ἅγια μοναστήρια
 νὰ στάξη αἷμα γκι κιρὶ
 γιὰ τὴ Χριστιανουσύνη».

Πολὸν πιά παράξενο καὶ σχεδὸν ἄσχετο εἶναι τὸ τραγοῦδι πὸν θ' ἀναφέ-
 ρω εὐθὺς ἀμέσως. Τραγοῦδιοῦνταν πολὺ παλιά, πρὶν τέσσερις γενεές. Τὸ χρω-
 στῶ στὴ γριὰ Στάμω Βαλαβανάκη πὸν τῆς τῶλεγε ἡ γιαγιά της.

«Χριστούγινα, Χριστούγινα
 χρυσὸς οὐ βέντρους ξέβγη
 λὲ κι οὐ βέντρους ἦταν οὐ Χριστὸς
 λὲ χρυσῶ του τὰ κλουνάρια του
 δλάργυρα τὰ φύλλα
 λὲ μαθαίνει κ' ἡ πέρδωκα
 κι παίρνει κι ἀνθαίνει.
 Νιρὸ παίρνει στὰ νύχια της
 Κι πάχνη στὰ φτιρά της.

Δρυσίξει τὸν ἀφέντη μας
 παχνίζει τὴν κυρά μας.
 Ἄφέντη μ ἀφεντούλη μου
 πέντι φορὲς ἀφέντη μ.
 Ἄφέντη μου στὴν τάβλα σου
 Χρυσῆ καντήλα καίει
 κι ἀπὸν τὰ παραθύρια σου
 φέγγει τὸν κόσμον ὅλου
 λὲ μπρὲ δῶ πέρα κι ἀντίπερα

στὰ χάλκινα τ' ἀλώνια
 λὲ μπρὲ δέκα στέκουν καὶ λιχνοῦν
 δώδεκα συλλιμβάζουν
 λὲ μπρὲ δέσποτα ἡ μάνα της
 τρούρου (τριγύρω) φρουκαλοῦσι
 (σκοίπιζε)
 λὲ μπρὲ δέσποτα τς τῆς ἔλεε

κι ἡ μάνα της τῆς λέει:
 λὲ μαρὶ ἔθγα 'πού τοῦ γκουρνιαχτό
 μαρὶ ἔθγα 'πού τὸν ἥλιου.
 —'Εγὼ τοῦ γκουρνιαχτό ἀγαπῶ
 τὸν ἥλιου τὸν ἰθέλου
 κι αὐτὸν τὸν πρῶτον λιχνιστῆ
 γιὰ ἄντρα θὰ τὸν πάρου.

Τὸ τραγούδι γιὰ τὸ Χριστὸ ἀκολουθοῦσαν κι' ἄλλα πὸν τραγουδιοῦνταν
 γιὰ τὸ νοικακύρη, τὴν κυρά, τὸ γυιό, τὴ θυγατέρα. Μὰ κι' αὐτὰ ποίκιλλαν
 ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς οἰκογενείας.

Νὰ τί τραγουδοῦσαν σὲ ἓνα ἀπλῶς εὐπορο σπίτι:

'Απ' ἄρχοντα ξιβγήκαμι
 σιργιάνιγκους ἠρθάμι.
 "Ἡρθαμε στοὺν ἀφέντη μας
 τὸν πολυχρουνισμένον.
 Δὲν πρέπει σένα, ἀφέντη μου,
 σὶ τέτοιαν ὥρα νᾶσι.

Σὶ σένα πρέπ' ἀφέντη μου,
 μιγάλις τύχις νᾶχης.
 Νὰ διρμουνίξης τὰ φλουριά
 νὰ κουσκινίξης τ' ἄσπρα
 κι ἀποὺ τὰ κουσκινίσματα
 κέρνα τὰ παλληκάρια.

Εἴπαμε τὸν ἀφέντη μας
 νὰ ποῦμι τὴν κυρά μας.
 Κυρά μ' λιανή, κυρά μ' ψηλή
 κυρά μ' εὐτυχισμένη
 ποῦχεις τὸν ἥλιου πρόσουπου
 κι τοῦ φιγγάρ' ἀστήθη
 κι τοῦ κουράκου τοῦ φτιρὸ
 πῶχεις καμαρουφρίδι
 κι ὄταν λουστῆς κι χτενιστῆς
 κι πᾶς στὴν ἀκκλησιά σου
 ἰσὺ 'σι πρῶτ' γαρουφαλλιά
 κι οἱ ἄλλις τὰ κλονάρια.

Πουλλά 'παμι κι τὴν κυρά
 νὰ ποῦμι κι τοῦ γυιό της.
 Κυρά μου τὸν ὑγιόκα σου
 κυρά μ' τὸν ἀκριβό σου
 πέντι μικρὲς τὸν ἀγαποῦν
 κι δικουχτῶ μιγάλις
 κι ἡ μιὰ τὴν ἄλλη μάλουναν
 ποιά νὰ τὸν προτουπάρη
 κ' ἡ μάνα του τὸν ἔλιγι
 γυιόκα μ' πάρι τὶς πέντι'
 ἡ μιὰ νὰ φέρνη τοῦ νιαρὸ,
 ἡ ἄλλη τοῦ σαπούνι,
 ἡ μιὰ νὰ στρώνη τοῦ σουφρᾶ
 κ' ἡ ἄλλη νὰ σαρώνη
 κι κείν πῶχ τὰ μακριὰ μαλλιά
 νὰ στρώνη νὰ κοιμᾶσι.

Πουλλά 'παμι κι τὸν ὑγιό
 νὰ ποῦμι κι τὴν κόρη.
 Κυρά μ' τὴ θυγατέρα σου,
 κυρά μ' τὴν ἀκριβή σου
 γραμματικὸς τὴν ἀγαπάει,
 γραμματικὸς τὴ θέλει,
 κι' ἂν εἶνι κι γραμματικὸς
 πουλλά προικιά γυρεῖνι.

Μπροστά στη «μπάμπω» ό «γιαλχᾶς» μπηγμένος σέ κουλούρα.

Ύστερα κατέβαιναν στήν πλατεία, όπου ό χορός γενικευόταν.

Γυρεύ' ἀμπάρια γυμιστά,
ἀμπάρια γυμισμένα,
γυρού' χουράφια θιριστά
χουράφια θιρισμένα,
γυρεύ' ἀμπέλια τρυγιστά,

ἀμπέλια τρυγισμένα
γυρεύει κι τή θάλασσα
γυμάτη μι καράβια.
Γυρεύει τὸν κουρνάρβιρονου
καθάριου δαχτυλίδι.

Στὸν πλοῦτο ταιριάζουν καὶ τὰ μεγαλεῖα κι' ἀκόμα στὰ χέρια του εἶναι
καὶ ἡ δύναμις.

Κι' ἂν ἀπ' τὸν εὐπορο τὰ παλληκάρια ἀρκοῦνται σ' ἓνα κέρασμα μονά-
χα ἀπὸ τὰ κοσκινίσματα, ἀπ' τὸν πλούσιο ἀφέντη ζητοῦν ἀρκετὰ ἀπ' αὐτά.

Νὰ τί τοῦ τραγουδοῦν:

Ἐσένα πρέπ' ἀφέντη μου,
καρέκλα διαμαντένια
γιὰ ν' ἀκουμπᾶς τὴ μέση σου
τὴ μαργαριταρένια.
Κι πάλι ξαναπρέπει σου
κουρώνα στοῦ κιφάλι
γιὰ νὰ σὶ προυσκυνήσουμι
μικροὶ κι' οὐλ οἱ μεγάλοι.
Κι ἄλλου ξαναπρέπει σου
καράβι ν' ἀρματώσης
τοῦ καραβιοῦ τοῦ ταλμπουρὶ
νὰ τοῦ μαλαματώσης.
Νὰ διρμουνίζης τὰ φλουριά
νὰ κουσκινίζης τ' ἄσπρα
κι' ἀπὸ τὰ κουσκινίσματα
δός μας κι μᾶς καμπόσα.
Μὴ μᾶς ιδίνης τὰ ἱκατὸ
δός μας τὰ πιντακόσια.

Πουλλά 'παμι τ' ἀφέντη μας
νὰ ποῦμι κι τοῦ γυιό του.
Ἐνας καλὸς παλληκάρους
ἄμουρφου παλληκάρι
τὸν Μαῦρον καθαλλίβι

τρία χροινῶν πουλάρι.
Τὸν μάθινιν νὰ πιλαλεύ
τὸν μάθινιν νὰ παίξει,
τὸν μάθινιν νὰ δέχτι
ἴννια σπαθιά μπροστά του.
Κι πῆγι τς Μάκρης τὰ κρασιά
κι τς Ξάνθης τὰ κουράσια
κι ἔφαίν κι ἦπιιν τ' ἄσορά του
κάμ (περίπου) τρεῖς - γιννιά χιλιάδες.
Κι Μαῦρους τὸν ἀπόμειν
κι αὐτὸν τὸν παζαρεύει.
Κι Μαῦρους σὰν τ' ἀπέικασι
βαριά τοῦ κακουφάνη.
Κι μὴ μι πλεῖς, ἀφέντη μου,
Κι μὴ μι παζαρεύεις.
Μὸν βάλι μ' χρόνου στήν ταῖ
κι ἱξάμηνου στήν τάβλα
κι κάτσι βάλι στοίχημα
κι γὼ νὰ πηλαλέψου
κι ἂν δὲ σοῦ φέρου τ' ἄσπρα σου
κάμ τρεῖς γιννιά χιλιάδεις
κι τότε ἂν θέλῃς πούλα μι
κι ἂν θέλῃς παζαρεύι μ.

Κανένα μέρος τοῦ τραγουδιοῦ δὲν ἀναφέρεται στὴν κυρὰ ἢ τὴν κόρη.
Ἡ θέσις τῆς γυναίκας μέσα στὴν οἰκογένεια εἶναι ἀπαράλλαχτα ἢ ἴδια ἄσχε-
τα πρὸς τὴν οἰκονομικὴ κατάστασί της.

Ἐάν σὸ σπίτι ὑπῆρχε καὶ μικρὸ κοριτσάκι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνη οὔτε αὐτὸ χωρὶς τραγοῦδι.

Νὰ τί τοῦ τραγουδοῦσαν:

Μαρὶ μικρὴ μικρούτσικη
τί στέκεις στουλισμένη.
—Ἡ μάνα μου μὶ στόλιζι
κὶ στέκου στουλισμένη.
—Ἡ μάνα ποὺ σὶ στόλιζι
τρανὲς ἄγνις δὲν εἶχι
μόν εἶχι στοὺ σιντούκι της
γιννιὰ λουγιῶν μιτάξι.
Κὶ κάτσι κὶ σὶ στόλιζι
Σαββάτου οὔλη μέρα,
μὶ πράσινου μὶ κόκκινου
μὶ ἄξιου σὶ γαλάζιου.
Ἄμάξι οἰδηράμαξου
ζευγάρι κουδουνᾶτου
τρεῖς ἀλαφίνες τῶσινραν
κὶ τί πολὺ ἀντρουμένις.
Κὶ τοῦ ζυγούτσκου ποῦθαζαν
οὔλου φλουρὶ κὶ ἀσήμι

κὶ οἱ ζιβλίτσες ποῦθγαζαν
σπυρὶ μαργαριτάρι
κὶ ἡ κόρη μέσα κάθουνταν
κὶ δὲν τῆς φάνη κόσμους.
Τοὺν ἥλιου ξεσυνέριζε,
τοὺν ἥλιου, τοῦ φηγγάρι:
Γιὰ ἔβγα νήλιου μ
γιὰ θὰ βγοῦ
γιὰ τέλνι γιὰ θὰ τήλου.
Τέλνοντας νήλιου μ τοῦ προυῖ
μαραίνεις τὰ λουλούδια
Κὶ γὼ ἀντὰ (ἔταν) βγῶ στίς πόρτες μου
μαραίνου παλληκάρια.
Νὰ ζῆς κὶ νᾶσι λυγιρὴ
πάντα στὰ τραγοῦδια σ νᾶσι
κὶ μεῖς σὶ τραγουδήσαμι
Θιὸς μέρις κὶ χρόνια.

Ἐάν ἡ δυστυχία εἶχε χτυπήσει κάποιον σπίτι μὲ τὴ μορφὴ τοῦ θανάτου ὑπῆρχε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσιν τὸ τραγοῦδι, τραγοῦδι - μοιρολόϊ:

Λαλοῦν οἱ κοῦκοι στὰ θουνά
κὶ πέρδικις στὰ πλάγια.
Λαλεῖ κὶ ἓνα ὄμουρφον πουλὶ
στοῦ Βούλκου τοῦ κεράλι.
—Βούλκου μ τί στέκεις πράσινους,
τί στέκεις ραχλιασμένους;
—Ποὺ μέσα στέκου πράσινους
κὶ ἀπ' ὄξου ραχλιασμένους.
Πῆρα τὴν πέτρα πιθιρὰ
τὴ μαύρη γῆς γυναικί,
κὶ αὐτὰ τὰ λιανουλίθαρα
ἀδέρφια κὶ ξαδέρφια.

Ἐὐταν τέλειωνε τὰ τραγοῦδια ὁ ντραγκουμάνος, ἔλεγε τὸ «ντουγά»:

Ἴδῶ (ἔδῶ) ἴπὸν τὸν ἀφέντη μας
 παντοῦ βραγκανίστι
 δῖστι φλουρίστι
 στιριώντι ν' κουρφίστι.
 Νὰ τιμὰ ἀφέντς τοῦ Θιῶ
 κὶ Θιῶς νὰ δὶν τ' ἀφέντη.
 Πάντα νᾶχι ἀφέντς
 Κὶ ἡ καρδιά νὰ μὴν τὸν πουνῆ.
 Πέτι, παλληκάρια «Ἄμῆν».
 Καὶ τὰ παλληκάρια:
 Ἄμῆν, ἄμῆν, ἄμῆν.
 Δῶ πὸν χάρκαμι μεῖς
 ἀφέντς κὶ Χριστὸς
 κὶ ἀπὸν χρόν' μὶ γειά.

Ἡ κόρη ἢ κυρὰ πρόσφερεν τὴν κουλούρα, ὁ ἀφέντης τὸ «μπαξίς», εὐχὲς
 κὶ εὐχαριστίες ἀνταλλάσσονταν καὶ τραγουδῶντας τὰ παλληκάρια ἔφευγαν.

Τώρα ὁ σκοπὸς ἦταν διαφορετικὸς καὶ τὰ λόγια αὐτά:

Κὶ μεῖς ἀπ' ἔδου κὶ μεῖς ἀπ' ἔδου
 Χριστὸς δῶ μέσα κὶ ἡ Παναγιά μας.

Πρὶν ξημερώση ἡ ἐκκλησία ἦταν ἀσφυκτικὰ γεμάτη ἀπ' τοὺς πιστοὺς.

Ἡ μέρα ξημέρωνε καὶ περνοῦσε μὲ χοροὺς καὶ ξεφαντώματα. Οἱ χοροὶ
 καὶ τὰ τραγούδια ἦταν πάντα σχεδὸν τὰ ἴδια μὰ ποτὲ βαρετά.

Προτιμῶ νὰ μιλήσω γι' αὐτὰ ὅταν θὰ πῶ γιὰ τῆς Λαμπρῆς τις μέρες.

Τὸ μεσημέρι τῆς Παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς ὀλόκληρα μπουλούκια
 ἀπὸ παιδιὰ 12—13 χρονῶν ξεχύνονταν στὸν κάμπο γιὰ νὰ κόψουν ἀπὸ ἓνα
 κλαδάκι κρانيᾶς γιὰ τὴν ἄλλη μέρα. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἡ κρانيὰ ἦταν τὸ δέντρο
 πὸν εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζη ὀφθαλμούς. Ἐπειτα ἦταν καὶ τὸ πιὸ σκληρό, τὸ
 πιὸ γερὸ ξύλο καὶ τὸ ἤθελαν γιὰ σύμβολο τῆς γεροσύνης.

Γύριζαν νωρὶς γιὰ νὰ προλάβουν νὰ ποῦν καὶ τὰ κάλαντα τοῦ Ἁγ - Βα-
 σίλη:

Ἁγιος Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν
 Καισαρεία
 βαστᾶ εἰκόνα καὶ χαρτὶ
 χαρτὶ καὶ καλαμάρι.
 Τὸ καλαμάρι ἔγραψε
 καὶ τὸ χαρτὶ μιλοῦσε.

— Βασίλη μὲ πόθεν ἔρχεσαι
 καὶ πόθεν κατεβαίνεις;
 — Ἀπὸ τὴ μάννα μὲ ἔρχομαι
 καὶ στὸ σχολειὸ πηγαίνω.
 — Κάτσε νὰ φᾶς, κάτσε νὰ πιῆς,
 κάτσε νὰ τραγουδήσης.

— Έγώ γράματα μάθαινα
τραγούδια δὲν ἤξερω.
— Καὶ σὰν ἤξερες γράμματα
πὲς μας τὴν ἄλφα - βήτα.
Καὶ στὸ ραβδί ἀκούμπησε
νὰ πῆ τὴν ἄλφα - βήτα.
Καὶ τὸ ραβδί ἦταν ξερό
καὶ θλάστησε κλωνάρια
κι ἀπάνω σὰ κλωνάρια του

πέρδικες ἐλαλοῦσαν.
Δὲν ἦταν μόνο πέρδικες
ἦταν καὶ περιστέρια.
Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι ποῦρθαμε
πέτρα νὰ μὴ ραγίση
κι ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ
χίλια χρόνια νὰ ζήσει.
Κὶ τ' χρόν μὴ γειά.

Ὅπως τῶν Χριστουγέννων ἔτσι καὶ τ' Ἄη - Βασιλιοῦ τὴν παραμονὴ γι-
νόταν τὸ «κάπνισμα».

Τὰ κλαδάκια τῆς κρνιαῆς γίνονταν «σοῦρβες». Τὰ στόλιζαν μὲ χρυσό-
χαρτα κ' ὅ,τι ἄλλο νόμιζαν πὼς τὰ ὁμορφαινε καὶ μ' αὐτὰ στὸ χέρι ἐπισκέ-
πτονταν πρωὶ - πρωὶ ὅσα σπίτια προλάβαιναν, ἀρχίζοντας ἀπ' τὰ πιὸ συγ-
γενικά.

Ἐκεῖ «σοῦρβιζαν» ὅλους τοὺς σπιτικοὺς. Χτυπώντας τους ἀπαλὰ μὲ τὴ
σοῦρβα τοὺς εὔχονταν ὑγεία καὶ εὐλογία μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

«Σοῦρβα σοῦρβα γιὰ χαρὰ
γιὰ καλὴ νοικοκυρά.
Ὅσις τρύπισ στοῦ διρμόνι
τόσις θημουνιὲς στ' ἀλώνι».

Σήμερα χάθηκαν οἱ θημουνιὲς ἀπ' τὰ ἀλώνια, παραλείπεται καὶ ἡ σχε-
τικὴ εὐχή.

Λένε μονάχα: «Σοῦρβα σοῦρβα καὶ τοῦ χρόνου γεροί».

Στὸ σπίτι δὲν παράλειπαν νὰ σοῦρβίσουν καὶ τὰ ζωντανὰ στὸ στάβλο.

Τὰ Φῶτα καὶ τ' Ἀηγιαννοῦ

Τὸ τελευταῖο «κάπνισμα» γινόταν τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων. Τὸ πρωὶ
ἦταν τυχερὸ τὸ παιδί πού θὰ ξυπνοῦσε πρώτο. Αὐτὸ πήγαινε καὶ ἔπλενε στὴ
ρεματιὰ τὸ ὕνι καὶ ἔπαιρνε τὸ ἀρκετὰ σπάνιο δίδραχμο ἢ πεντάδραχμο .

Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ μέρα αὐτὴ γιορταζόταν ὅπως καὶ σήμερα σ' ὅλα σχεδὸν
τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Τὴ μέρα τ' Ἄη - Γιαννοῦ οἱ νέοι τραγουδοῦσαν καὶ πάλι κατὰ ὁμάδες
τοὺς Γιάννηδες:

Χτὲς ἦταν τὰ φῶτα κὶ φωτισμὸς
 σήμερα ᾿Αγὸς Γιάννης κὶ Πρόδρομος.
 Κάτου στοὺν ᾿Ιουρδάνην ντοῦ μποταμὸ
 ἔρχιτι κυρά μας ἡ Παναγιά.
 Σπάργανα, φασκέλια, κιοιὰ γκρατεῖ
 κὶ τὰ θυματήρια στὰ δάχτυλα.
 Κὶ τὰ θυματήρια στὰ δάχτυλα
 κὶ τοὺν ᾿Αγιοῦ Γιάννη παρακαλεῖ.
 —᾿Αγιοῦ Γιάνν ἀφέντη μ κὶ πρόδρομι
 δύνασι βαπτίζεις Θεὸν μπιδί.
 — Δύναμι κὶ θέλου γκὶ πρόθελου
 γιὰ κουντουκαρτέρει γκὶ οὐς τοῦ πουργὸ
 νὰ καταπραῦνουν τὰ εἶδουλα».

Ἐνας ἀπ' ὄλους τῆς παρέας ἦταν ὁ «γάτος». Αὐτὸς κρατοῦσε μιὰ σούβλα στὰ χέρια του καὶ ὄσην ὥρα οἱ ἄλλοι τραγουδοῦσαν, αὐτὸς κάπου-κάπου νιαούριζε, ὥσπου στὸ τέλος τοῦ ἔδιναν τὸ ψαχνὸ πὺ ἀφθονοῦ ὑπῆρχε αὐτὲς τὶς μέρες σ' ὄλα τὰ σπίτια.

Στὸ Βογιαλίκι ὑπῆρχαν συνήθως τρεῖς ἢ τέσσερις παπαδες. Τὸ σπίτι κάποιου Γιάννη θὰ τοὺς φιλοξενοῦσε αὐτὴ τῇ μέρα.

Σ' ἓνα ἀμάξι ζεύονταν παλληκάρια καὶ τοὺς μετέφεραν μ' αὐτό. Κὶ αὐτοὶ τοὺς χάριζαν τὸ μεγάλο ποσὸ τοῦ τάλληρου ὁ καθένας.

Θρύλους γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους δὲν ἔχουν οἱ Βογιαλικιώτες. Ἀπλῶς ἀναφέρουν πὺς ὄλες αὐτὲς τὶς μέρες τριγυρνοῦσαν καλλικαντζαροὶ. Κὶ ὅταν τελείωναν οἱ γιορτὲς αὐτὲς παιδιὰ 13—15 χρόνων μάζευαν τὰ καλάθια πὺ εὔρισκαν στὶς αὐλὲς καὶ πὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἀχύρου. Τὰ ἔβαζαν τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο καὶ τὰ ἔκαιγαν γιὰ νὰ φύγουν τὰ «σκαλικάντζαρα». Τὰ «ἐκλεβαν» λὲν τὰ καλάθια. Κὶ ὅμως κανένας δὲν φρόντιζε νὰ τὰ κρύψει ἔνω ἤξεραν τὸ ἔθιμο.

Τὸ βράδυ τῆς Ἀπόκριω τὰ ζευγάρια τῆς χρονιάς ἐπισκέπτονταν μὲ ἓνα μπουκάλι κρασί πρῶτα τοὺς νονοὺς, γιὰ νὰ «συγχωρεθοῦν», κὶ ὄλους ἔπειτα τοὺς συγγενεῖς.

Ἡ νηστεία τηροῦνταν αὐστηρὰ παρὰ τὸν περιορισμένο ἀριθμὸ εἰδῶν διατροφῆς.

Πανάρχαια ἔθιμα τοῦ ἔρωτα

Τῇ νύχτα τῆς Τυροφάγου οἱ κοπέλλες κατέχονταν ἀπὸ μιὰ παράξενη ἀγωνία.

Περιμέναν νὰ τίς «φωναξουν» οἱ νέοι. Καί νὰ τί εἶτανε τὸ φώναγμα.
 Ἐνέβαιναν σ' ἓνα ψηλὸ σημεῖο τῆς αὐλῆς — τὸ πιὸ κατάλληλο ἦταν συ-
 νήθως ὁ σωρὸς ἀπὸ τὰ ξύλα — καὶ σὰν τελάληδες φώναζαν γιὰ λογαριασμὸ
 ὁ καθένας κάποιου φίλου του.

Ἄν ὁ τελευταῖος ἤθελε νὰ ἐπαινέση τὴν κοπέλλα ἀκουγόταν κάτι σὰν

Μὲ τὰ «γιορτινά» τους

αὐτό: «Ὁ... τάδε, ἔχει ἓνα κόκκινου μήλου, ἓνα περιστέρι... Ἄν δὲν τοῦ δώξ
 στούν... δεῖνα τ χρόν τὴν Πασκαλιὰ νὰ μὴ βγῆ...».

Ἔτσι ἐκείνη θεβαιωνόταν γιὰ τὴν ἀγάπη του.

Σὲ περιπτώσεις, ποὺ ἤθελε νὰ τὴν ἐκδικηθῆ γιὰ τὴν ἀδιαφορία, ἢ τὴν
 ἀπιστία της, τὴ θέση τοῦ μήλου ἢ περιστεριοῦ ἔπαιρναν «ἡ πατσιαβούρα», ἢ
 «μπατζιοῦ» (σκύλλα) καὶ ὅσα ἄλλα ἀπίθανα.

Τὴ μεγάλη γιορτὴ τῆς Ἐνάστασης τὴν περιμέναν ὅπως ἄξιζε. Ἡ πάστρα
 βασίλευε καὶ πάλι παντοῦ καθὼς ζύγωνε κι' ἡ ψυχικὴ προετοιμασία ἦταν με-

γάλη. Όλη τὴ Μεγάλη ἑβδομάδα παρακολουθοῦσαν μὲ εὐλάβεια τὰ Ἅγια Πάθη.

Τὴν κόκκινη Πέμπτη βάφονταν καὶ τ' αὐγά. Ἔβαφαν κόκκινα φυσικά καὶ κίτρινα, μὰ τόσο ὁμορφα καὶ φανταχτερά!

Κίτρινα ἔβαφαν μὲ ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα φύλλα ἀμυγδαλιάς καὶ κρεμυδότσοφλα. Κ' ἦταν τὸ χρῶμα τους γλυκὸ καὶ ἀνεξίτηλο.

Οἱ νονές ἔστελναν αὐγὰ στὶς κουμπάρες μὲ κοριτσάκια. Ἡ νύφη ζύμω-νε τὴν παραμονὴ καὶ ἔφκιαχνε μιὰ κουλούρα μὲ κόκκινα αὐγά. Τὴν πρώτη μέρα τῆς Λαμπρῆς, συνοδευομένη ἀπὸ ἓνα κοριτσάκι, τὴν πήγαινε μαζί μὲ αὐγὰ καὶ τῆς χάριζε τότε τὸ γαμήλιο δῶρο ποὺ συνήθως ἦταν ἓνα οἰκιακὸ σκεῦος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάλκινο καζάνι ἢ μπακίρι, κατὰ τὶς δυνατότητές της.

Τ' αὐγὰ «ἀλλάζονταν» σ' ὅλα τὰ σίτια.

Τὴ μέρα αὐτὴ ἐπίσης «ἐντυνε» ἡ νονὰ τὰ βαφτιστικά της. Τοὺς χάριζε, φορῶντας τους μὲ τὰ ἴδια της τὰ χέρια, ἀπὸ ἐσώρρουχα μέχρι παπούτσια καὶ κανένα φτηνὸ βραχιολάκι στὰ κοριτσάκια.

Κατὰ τὶς ἑννέα μὲ δέκα τὸ πρωῖ ἄρχιζε ὁ χορὸς ποὺ κρατοῦσε ὡς τὴ δύσι τοῦ ἡλίου. Τὴν ἀρχὴ ἔκαναν φυσικά οἱ νέοι.

Μέχρι πρὶν λίγα χρόνια, συνέχιζαν νὰ διασκεδάζουν ὅλες τὶς Κυριακές καὶ τὶς γιορτές καὶ προπαντὸς τὸ Πάσχα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο.

Σὲ μιὰ πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶχε ἀρρεῖ κι' αὐτὴ τὸ ὄνομα «χορὸς» συν-ἔρρεαν ὅλοι σχεδὸν οἱ χωρικοὶ γιὰ νὰ παίξουν ὁ καθένας τὸ ρόλο του στὴ γρα-φικώτατη αὐτὴ ἐκδήλωσι.

Οἱ χοροὶ ἄρχιζαν σιγανοὶ γιὰ νὰ ζωηρέψουν σιγὰ σιγὰ καθὼς ἡ εὐχα-ρίστησι ἔδινε τὴ θέσι της στὸν ἐνθουσιασμὸ κι' ὁ ἐνθουσιασμὸς ἔσπουσε σὲ φω-νές καὶ κινήσεις.

Όλα ἦταν ὁμορφα αὐτὲς τὶς μέρες.

Καὶ κείνη ἡ εὐωδία ἀπ' τὶς λυγαριές, ποὺ ἔφραζαν ἓνα γύρω τὸ χορὸ, εἶχε μιὰ ξεχωριστὴ ὁμορφιὰ καὶ γλύκα.

Ἀνάμεσα στοὺς φουντωτοὺς θάμνους τους ἔπαιζον κυνηγητὸ ἀνέμελα παιδιά, ἢ, πηδῶντας πάνω σὲ δυνατὰ κλαριά τους κουνιῶνταν ἀναγκάζοντάς τες νὰ ἀναδίνουν πιδὲ ἔντονη τὴ μυρωδιὰ τους.

Στὴ μέση σχηματιζόταν ὁ κύκλος τῶν κοριτσιῶν. Τὰ πιδὲ καλλίφωνα «ἔ-πιαναν» τὸ τραγούδι. Τραγουδοῦσαν ἓνα ἢ δύο στίχους οἱ δύο, ἐπαναλαμβά-νοντας ὠρισμένες λέξεις ἢ παρεμβάλλοντας ἄλλες, τὸ ἐπαναλάμβανε ἔπειτα ἡ ἄλλη дуάδα.

Ὁ σκοπὸς στὰ περισσότερα τραγούδια ἦταν ἀργὸς κι' ἔτσι ἓνα τραγούδι κρατοῦσε ἀρκετά.

Τὸ τραγούδι τοῦ «κὺρ - Βορριᾶ» ἦταν ἀπ' αὐτὰ πού χρησιμοποιοῦνταν ὅταν εἰσαγωγή στὰ χρόνια πού θυμᾶμαι:

—'Ο κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε
ὁ κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε.
—'Ο κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε
ὁ κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε.
—'Ο κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε
σ' ὅλων τῶν καρabiῶνε γιά...
—'Ο κὺρ Βορριᾶς παράγγειλε
σ' ὅλων τῶν καρabiῶνε γιά...

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τραγουδιόταν τὸ μεγάλο αὐτὸ τραγούδι.

Καράβια π' ἀρμενίζετε
κάτεργα πού κινᾶτε
ἐμπάτε στὰ λημέρια σας
γιατὶ θεὸ νὰ φυσήσω.
Ν' ἀσπρίσω κάμπους καὶ βουνὰ
νὰ κρυώσω κρῆνες βρυσούλες
κι ὅσα βρῶ μεσοπέλαγο
στεριάς θεὸ νὰ τὰ ρίξω.
"Όσα καράβια τ' ἀκουσαν
ὄλα λημάνια πιάνουν.
Τοῦ κὺρ-Ἀντριὰ τὸ κάτεργο
μέσα βαθιὰ ἀρμενίζει.
Δὲ σὲ φοβοῦμαι κὺρ Βοριὰ
φυσήξεις δὲ φυσήξεις.
Ἔχω καράβι ἀπὸ καρυὰ
καὶ τὸ κουπι πυχᾶρι.
Ἔχω ἀντένες μπρούτζινες,
κατάρτια ἀτσαλένια,
ἔχω πανιὰ μεταξωτὰ
τῆς Προύσσας τὸ μετάξι,

ἔχω καὶ καρabiόκοινα
ἀπὸ ξανθῆς μαλλάκια.
Ἔχω καὶ ναῦτες διαλεχτοῦς
ὄλοι ἄνδρες τοῦ πολέμου
κι ἔχω κι ἓνα ναυτόπουλο
πού τοὺς καιροὺς γνωρίζει
κι ἐκεῖ πού στήσω μιὰ φορὰ
τὴν πλώρη, δὲ γυρίζω.
Ἄνέβα, βρὲ ναυτόπουλο,
στὸ μεσιανὸ κατάρτι
γιὰ ν' ἀγναντέψης τὸν καιρὸ
νὰ δῆς γιὰ τὸν ἀγέρα.
Παιζογελῶντας ἀνέβαινε
κλαίοντας κατεβαίνει.
Τὸ τί εἶδες, βρὲ ναυτόπουλο,
αὐτοῦ ψηλὰ πού πῆγες;
Εἶδα τὸν οὐρανὸ θολὸ
καὶ τ' ἄστρα ματωμένα.
Εἶδα τὴ μπόρα π' ἄστραψε
καὶ τὸ φεγγάρι ἐχάθη...

Πιο παλιὰ ἀκούγονταν κι' ἄλλα τραγούδια μὲ τίς πιὸ παράξενες ὑποθέσεις. Νὰ δύο:

— Τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις
τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις

— Τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις
τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις

— Τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις Τὰ χέρια τ πίσου διμένα
ἀνιβαίνουν κατιβαίνουν κί τοῦ κιφάλ τ πιτρουμένου.
— Τρεῖς Τοῦρκοι τρεῖς γιαντισάρδεις Για λῦσι μ, Τοῦρκοι, τὰ χέρια μ'
ἀνιβαίνουν κατιβαίνουν ξιπιστρῶσι μ κί τοῦ κιφάλ,
Κατέφκαν στήν κρύα βρύση δόστι μου κί τή φλουέρα
νά πιούναν κρύου νιαράκι. νά λαλοῦ κί νά χουρευτί
Βρῆκαν κεῖ ἕναν νιούτσικουν νά τραηδάου κί νά παέντι.
νιούτσικουν κί καλούτσικουν.

Με τὸν ἴδιο τρόπο ἀλλὰ σέ διαφορετικὸ σκοπὸ τραγουδιόταν καὶ τοῦτο:

Ἀγάπησεν ὁ Πίισμος με τὰ μαλλιά στὰ χέρια τς
μιὰ κόρ' Ἐβραιοπούλα. σίλουδάκρα φουρτουμένη.
Τοῦ Σάββατου ν' ἀγάπησι — Σιγά σιγά, βρὲ Πίισμο
τὴν Κυριακὴ σὺλη μέρα. νά μὴ λιρώνς τὰ ροῦχα σ.
Δευτέρα μέρα τοὺν πιάνουν, — Μὴν κλαῖς, μάννα μ' τὰ ροῦχα μ
τοὺν πιάνουν κί τοὺν δένουν. νά κλαῖς, μάννα μ' τὰ νιάτα μ'
κί κάτου τοὺν παένουν. τὰ νιάτα μ' κί τή λιβιντιά μ'.
Χίλιοι νουμάτ' 'ποὺ μπρὸς παέν' Τὰ ροῦχα πλιόντιν στοῦ παζάρ
κί πιπτακός 'ποὺ πίσου Πᾶνι πάρε καλύτερα
κί μάννα τ' 'ποὺ μιριά παέ' 'ποὺ σμέσ' 'ποὺ τοῦ παζάρι.

Ζωναράδικα σὰν κί' αὐτὸ χορευόταν καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς Πάπιας τὸ ἀλ-
λόκοτο.

«— Πάπια κάθιταν στοὺν πάγου (δὶς)
— (τὸ ἴδιο)
— Πάπια κάθιταν στοὺν πάγου
τὰ φτιράκια τς παγουμένα
— (τὸ ἴδιο)
τὰ φτιράκια τς παγουμένα
κί τὰ νύχια τς βαμμένα.
Τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦσι:
Κύριουν γκλάφι, κύριουν βρέξι
νά πιτάξου κί νά πάου
κάτου στοῦ γιαλὸ στοὺν ἄμμουν».

Ἀπαραίτητο ἦταν κί' αὐτό:

— Στόν Ἄδη κατεβαίνω, στόν Ἄδη κατεβαίνω,
 στόν Ἄδη κατεβαίνω καί στόν Παράδεισο,
 ὦχ, καί στόν παράδεισο.   νά πάω νά σαϊτέψω
 — (Τὸ ἴδιο) . . . .   δυὸ τρεῖς μελαχροινές
 Τὸ Χάρο ν' ἀνταμώσω   πῶχουν στά χεῖλη φλόγα
 δυὸ λόγια νά τοῦ εἰπῶ: στό μάγουλο ἐλιές
 Χάρε γιὰ χάριξέ με   κι ἀνάμεσα στά φρυδιά
 σαίτες κοφτερές   δυὸ - τρεῖς πορτοκαλλιές.

Ἦταν κι' ἄλλα πού χορεύονταν μὲ τὰ χέρια πιασμένα σὰν γιὰ συρτό.

Ἡ τιμὴ ἔχει τὴν πιὸ ψηλὴ θέσι ἀνάμεσα στὶς ἀνθρώπινες ἀξίες. Εἶναι
 ὅ,τι πιὸ ἀκριβὸ καὶ πολὺτιμο.

Κάπως ὑπερβολικὰ περιγράφει τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τὸ ἀκόλουθο τραγού-
 δι, πού ἦταν πολὺ προσφιλές.

— Μιὰ κό, καλέ, μιὰ κόρη ρόδα μάζευε τὴν κόρη χαιρετάει
 Μιὰ κόρη ρόδα μάζευε σ' ὠραῖο πε   Δυὸ ρόδα τῆς ἐξήτησε
 ριβόλι,   καὶ τέσσερα τοῦ δίνει
 σ' ὠραῖο περιβόλι   καὶ κεῖνος τῆς ἐδώρισε
 — (τὸ ἴδιο)   διαμάντι δαχτυλίδι.
 Τοῦ Ρήγα γυιὸς ἐπέρασε   Ἔνας τὴν πιάν' ἀπ' τὰ μαλλιά
 τοῦ Ρήγα γυιὸς περνάει.   κι ἄλλος ἀπ' τὸ χερί
 Δυὸ ρόδα τῆς ἐξήτησε   ὁ τρίτος εἰ μικρότερος
 καὶ τέσσερα τοῦ δίνει   τῆς μπήγει τὸ μαχαίρι.
 καὶ κεῖνος τῆς ἐδώρισε   — Νὰ μὴ μ' ἀλλάξετε μὲ χρυσᾶ,
 διαμάντι δαχτυλίδι.   δὲ θέλω θελουδένια.
 Κι ἡ μάννα τῆς τὴν ἔβλεπε   Μονάχα νὰ μὲ θάψετε
 ἀπὸ τὸ παραθύρι.   μ' αὐτὰ τὰ ματωμένα.
 Τὸ βράδι ἦρθαν τ' ἀδέρφια τῆς   Γιὰ νὰ τὸ μάθη ὁ βασιλιάς
 κι ἀρχίζει νὰ τὸ λέη.   κι ὅλη νὰ τὸ μάθ' ἡ χώρα
 «Τὸ μάθατε τι ἔκανε   πὼς μ' ὀδικοσκοτώσατε
 ἡ σκύλα ἡ ἀδερφή σας;   γιὰ ἓνα ζευγάρι ρόδα.
 Τοῦ Ρήγα γυιὸς ἐπέρασε

Πάντα συμβαίνει, δυὸ νέοι νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἴδια νέα κι' αὐτὴ
 νὰ δείχνει προτίμησι καὶ συμπάθεια μόνο στόν ἓνα. Γιὰ κάτι τέτοιο μιλάει
 τὸ ἀκόλουθο τραγούδι:

Δυὸ πουλιά, δυὸ πουλάκια τὰ καημένα   Τῶνα τ' εἰ τῶνα τ' ἀγαπῶ, τὸ θέλω.
 δυὸ πουλάκια τὰ καημένα   Τῶνα τ' ἀγαπῶ τὸ θέλω
 πᾶνε κι ἔρχονται γιὰ μένα.   καὶ μὲ τ' ἄλλο κοροῦδεύω.

Τῶνα τό, τῶνα τό ταῖζω μέλι
 τῶνα τό ταῖζω μέλι
 τᾶλλο κόκκινο πιπέρι.
 Καράβι καραβάκι καραβάκι

Καράβι καραβάκι καραβάκι
 ἄχ πού πᾶς γιαλό γιαλό, μελαχροινό μου,
 ἄχ πού πᾶς γιαλό γιαλό

Καί μέ τόν ἴδιο τρόπο τραγουδιοῦνται καί οἱ ὑπόλοιποι στίχοι.

Ἄν εἶσαι γιά τήν Πόλη
 στάσου νά ῥθῶ κι ἐγώ.
 — Δέν εἶμαι γιά τήν Πόλη
 μόν εἶμ' γιά τὰ νησιά
 πῶχ' ὄμορφα κορίτσια κοριτσάκια
 ἄχ καί τὰ γλυκά κρασιά.
 Στό δρόμο πού πηγαίνω
 ἄχ καί βρίσκω μιὰ μηλιά
 μέ μῆλα φορτωμένη
 ἄχ καί πάνω μιὰ ξανθιά.
 Κάνω νά κόψω μῆλο
 πιάνω τὸ χέρι της
 Βοήθα, Παναγιά μου,
 νά γίνω ταῖρι της.
 Κάνω νά κόψω μῆλο
 πιάνω τὴ χάντρα της.
 Βοήθα, Παναγιά μου,
 νά γίνω ἄντρας της.

Στό μακαρίτη παππού μου Νικόλαο Πολιτσάκη ὀφείλω τὰ παρακάτω δύο τραγοῦδια. Ἄπ' αὐτὸν τὰ ἄκουγα.

— Μαρ' Ἀργύρου, μπιάλα
 (ἄσπρη) Ἀργύρου,
 Τοῦρκ' ἀρχόντουν πού τρουῦρου.
 Ἄνγκξ' τὴν πόρτα νά μποῦν μέσα
 — Δέν ἀνοίγου Τσιλιμπίκου.
 Σὺ εἶσι Γουῦρκους κι σιαῖζουμι
 κι γὼ Ρουμιὰ κι φουβᾶμι.

Δέ λαλεῖς, δέ λαλεῖς, καημένο ἀηδόني.
 Τὸ πρωτὸ μέ τὴ δροσιά
 λάλα, ἀηδόني μου, γλυκά.
 Νὰ ξυπνή, νὰ ξυπνήσης τὸν ὕγνιό μου

ποῦναι στ' ἀψηλὸ βουνό,
 εἰς τὸ γέρο Ὀλυμπο.
 Νὰ τοῦ πῆς, νὰ τοῦ πῆς, καημένο ἀη-
 δόνι,
 νὰ θυμᾶται τὴν εὐχή
 τὴν εὐχὴ τῆς μάννας του.
 Ἄν δέ διώ, ἂν δέ διώξῃ τοὺς ἐ-
 χθρούς μας
 ἀπ' τὴν ἔνδοξή μας γῆ, τὴ Μακεδο-
 νία μας,
 μάννα του δέν εἶμαι πιὰ
 οὔτε εἶναι Μακεδών.

Τὸ ἓνα τραγούδι τέλειωνε, τὸ ἄλλο ἄρχιζε κι' ὁ χορὸς σχεδὸν δὲ σταματοῦσε.

Γύρω γύρω, ξέμακρα γιὰ νὰ μὴν τὸν ἐμποδίζουν στέκονταν μικρομάνες, μεσόκοπες καὶ γριές ἀκόμα. Ἔβγαιναν ἐκεῖ γιὰ «σιῖρ» ἢ νὰ διαλέξουν τὶς νύφες.

Μέσα στὸν κύκλο, περνῶντας κάτω ἀπ' τὴν ἀλυσίδα τῶν χειρῶν μαζεύονταν τὰ κοριτσάκια. Τοὺς ἄρξε νὰ στέκουν κεῖ καὶ νὰ θαυμάζουν τὶς ὁμορφες νιές, νὰ διαλέγουν τὴν πιὸ καλοκέντητη «πρισιτύλα» (ποδιά), τὶς πιὸ χοντρές καὶ μακριές πλεξοῦδες, τὸ πιὸ φανταχτερὸ «λαχώρι». Ἀκόμα καὶ τὰ μωρὰ γίνονταν τέτοιες μέρες μαρτυρικοὶ ἀληθινὰ θεαταί.

Ἀγγελικά, ροδομάγουλα προσωπάκια, μὲ ἓνα ἀποτύπωμα ἀπὸ μοντζούρα στὸ μεσόφρυδο γιὰ νὰ μὴ «βασκαίνονται», φασκιομένα κι' ἄλλα μὲ τὰ χέρια ἀπ' ἔξω, ἔρχονταν γιὰ χάρι τῆς μάννας νὰ παρακολουθοῦν τὸ ὀλοήμερο αὐτὸ θέαμα.

Κάπου μιὰ μάννα καθόταν νὰ θηλάσῃ τὸ παιδί της, δίνοντάς του τοὺς μαστούς της σκεπασμένους μὲ τὸ σπάργανο.

Μέσα στοὺς κόρφους οἱ ἠλικιωμένες εἶχαν πάντα αὐτὰ πασχάλινὰ αὐτὲς τὶς μέρες.

Κι ἔβλεπες ὅλη τὴ μέρα αὐτὴ τὴ σκηνὴ νὰ ἐπαναλαμβάνεται: Μιὰ γυναίκα νὰ βγάξῃ ἀπὸ τὸν κόρφο της ἓνα κόκκινο αὐγὸ καὶ νὰ ἀπλώνῃ νὰ τὸ δώσῃ στὸ παιδί τῆς διπλανῆς της.

Ἦταν μιὰ ἐντύπωση ποὺ σοῦ τυπωνόταν τόσο ζωηρὰ καὶ ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ μὴν ἦταν αὐτὴ, ὅταν μάλιστα, παρακολουθώντας τὴν σκηνὴ προσεχτικὰ, ἔβλεπες τὴν πίκρα ποὺ ζωγραφιζόταν στὸ καλωσυνᾶτο πρόσωπο μὲ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ ἰδιότροπου μικροῦ ν' ἀρνήται νὰ τὸ πάρῃ. Κι' ὁ χορὸς συνεχιζόταν.

Ἦταν σὰ χόρευαν τραγουδώντας:

Κάτω στή Ράιδω στή Ραῖδοπούλα (δις)
 Τοῦρκος ἀγάπησε μιὰ ρωμοπούλα.
 Κεῖνος τὴν θέλει κεῖν δὲν τὸν παίρνει (δις)
 Κι' ἡ σκύλα ἢ μάννα της
 τὴν προξενεῖ.

— Πάρτονε, κόρη μου, τὸν Τοῦρκον ἄντρα (δις)
 νὰ σὲ φορέσῃ ντουῖμπλες καὶ χάντρα.

— Δὲν τονε θέλω, δὲν τονε παίρνω (δις)
 πέρδικα γίνομαι στὰ ὄρη φεύγω.

Σὲ τέτοιους χοροὺς ζωηροὺς εὑρισκαν εὐκαιρία οἱ νέοι γιὰ νὰ πιαστοῦν

ἀνάμεσα στίς κοπελιές και νά σφίξουν μέ σημασία ἀγαπημένα χέρια. Οἱ ἀρ-
γοί, οἱ σιγανοὶ χοροὶ δὲν ἦταν γιὰ τὴ δική τους ἰδιοσυγκρασία.

Χόρταιναν χορὸ σὰ χόρευαν μονάχοι, χῶρια.

Πάντα κάποιος ἀπ' ὄλους ἤξερε νά λαλή φλογέρα. Ἡ μελωδία της γλυ-
κειὰ και παιχνιδιάρα ὠδηγοῦσε τὰ βήματά τους σ' ἕναν τρυφερὸ και χαριτω-
μένο χορὸ σὰν γύρω ἀπὸ λατρεμένο εἶδωλο.

Μὰ κείνο πού φούντωνε τίς καρδιές κ' ἔδινε φτερὰ στὰ παιδιὰ, ἦταν ἡ
γκάιττα. Οἱ σκοποὶ της, πότε ζωηροί, πότε παθιάρικοι, γάργαρα γυναίκεια
γέλια, χαχανίσματα στιγμές - στιγμές, τοὺς παράσερναν σ' ἕνα χορὸ ποῦμοια-
ζε πὺ πολὺ τρελλὸ κυνηγητό, πού δὲ σταματοῦσε παρὰ μόνο μέ τὴν ἀδυναμία
τοῦ ὄργανοπαίχτη νά συνεχίση.

Τὰ πολύχρωμα τσόφλια τῶν αὐγῶν γίνονταν ὄλο και πὺ μικρὰ θρύ-
ψαλα.

Και πέρα στὸ ὕψωμα, πρὸς τὸ «νέο συνοικισμό» χαρταετοὶ παράβγαι-
ναν ποιὸς νά πρωταγγίξη τὰ γαλάζια ὕψη.

Οἱ γέροι δὲν ἤθελαν, δὲν μπορούσαν νά ἔχουν θέσι στὸν τόπο αὐτὸ τοῦ
ξεφαντώματος. Τ' ἀπόγευμα συνάζονταν στὸ μικρὸ καφεενδάκι. Τὰ καλο-
καίρια ἦταν ὁμορφα. Ὁ ἥλιος ἔγερνε ἀργά.

Ἐκεῖνοι σῶπαιναν ἢ ποῦ και ποῦ μιλοῦσαν.

Ἄν ἔπιανε κανέναν τὸ μεράκι φώναζε τὸν καφετζῆ κ' ἔβαζε τὴν «πλά-
κα» στὸ γραμμόφωνο. Κάτω ἀπ' τὸ μαγευτικὸ οὐρανὸ, μέσα στὴν ὑπέροχη ἀτμό-
σφαιρα ἀνεμιζόταν τότε τὸ «καλοματιανὸ μαντήλι» ἀνάμεσα στίς εὐωδιές τοῦ
φρεσκοποτισμένου βασιλικοῦ και τὸ μῦρο τῆς δροσισμένης γῆς.

Τὰ γηρασμένα πνευμόνια γέμιζαν Ἑλλάδα.

Τὰ θαμπὰ μάτια ὕγραίνονταν μὰ δὲν μπορούσαν οὔτε οἱ ἴδιοι νά ποῦν
ἂν ἦταν ἀπὸ πόνου γιὰ τὴν παλιὰ ἢ ἀπ' ἀγάπη γιὰ τὴν καινούργια πατρίδα.

ΧΡ. ΠΑΠΑΣΤΑΜΑΤΙΟΥ

ΣΥΝΤΑΞ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΟΥΦΛΙΟΥ

Α' «ΑΝΕΚΔΟΤΑ» ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὡς τώρα, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀγράμματος λαοῦ, λεγόνταν καὶ λέγονται, διάφορες διηγήσεις, σὰν μῦθοι, σὰν παραμύθια, μὰ καὶ σὰν γεγονότα πραγματικά. Καὶ εἶναι βεβαίως τόσο ἀληθοφανεῖς, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὥστε νὰ εἶναι πιστευτὲς ἀπὸ τὸ λαό, ἀλλὰ νὰ ἐντυπωσιάζουν ἀκόμη καὶ τοὺς μορφωμένους. Σὰν παράδειγμα φέρνω τοὺς μύθους τῆς ἀρχαιότητος, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες πεζογράφοι καὶ ποιηταὶ ἐνεπνεύσθησαν καὶ ἔγραψαν τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα θεατρικὰ ἔργα.

Ἔτσι εὐκόλα, νομίζω ὅτι μποροῦμε νὰ τὰ θεωρήσουμε ὅλα αὐτά, σὰν ἀπλὰ στὴν ἀρχὴ γεγονότα, πού περνώντας ἀπὸ τὴ σκέψη εὐφραντάστων ἀνθρώπων, μεγαλοποιήθηκαν καὶ μὲ τίς διάφορες ἐκάστοτε προθήκες, πῆραν τὴ μορφή πού τὰ ἀκοῦμε καὶ τὰ διαβάζουμε σήμερα.

Πολλὰ καὶ διάφορα ἀνέκδοτα τοῦ λαοῦ ἀναφέρουν ὅλοι οἱ διακεκριμένοι Ἕλληνες λαογράφοι, ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς πατρίδος μας.

Ἐμεῖς παραθέτουμε μερικὰ, πολὺ φτωχὰ βέβαια, στὸν 33ο Τόμο τῶν «Θρακικῶν», καὶ τώρα τὰ παρακάτω, ἀπὸ τὸ Σουφλί.

1. Τ ρ ε ῖ ς χ ρ υ σ ἔ ς σ υ μ β ο υ λ ἔ ς :

Κάποτε ἓνας πατέρας πάντρεψε τὸ γυιό του, καὶ στὴν παρατήρηση, γιατί δὲν τοῦ δίνει καὶ χρήματα, τοῦ εἶπε: Σοῦ δίνω τρεῖς, συμβουλές, πού ἂν τις φυλάξης, θὰ ἔχουν ἀξία χρυσοῦ.

«Μιὰ φορὰ κ' ἓναν καιρό, διηγεῖται ὁ πατέρας, ἓνας ἀνθρωπος πανδρεύθηκε καὶ πῆρε μιὰ ὄραία γυναῖκα μὲ τὴν ὁποία ζοῦσαν πολὺ καλά. Ἐπειδὴ ἦταν ἀρκετὰ πλούσιος, ἐσχετίζετο μὲ ὅλους τοὺς προκρίτους τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπισήμους ξένους. Ἔτσι, ἐγνωρίσθηκε καὶ μὲ τὸν Ἀστυνόμο, καὶ πολλὰς φορὲς τοῦ ἔκανε καὶ τραπέζι στὸ σπίτι. Τὰ χρόνια ὅμως περνοῦσαν καὶ παιδιὰ δὲν ἀπέκτησαν. Ἔτσι ἀναγκάσθηκαν νὰ υἱοθετήσουν ἓνα ξένο.

Μιὰ μέρα, προσκάλεσε στὸ σπίτι του τὸ φίλο του Ἀστυνομικὸ νὰ τοῦ κάμῃ τραπέζι, καὶ γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, ἔσφαξε ἓνα ἀρνί, παραδόξως δέ, τὸ κεφάλι τοῦ ζῶου τὸ ἔθαψε πίσω ἀπὸ τὴ σκάλα. Ἀκόμη δὲ προσεποιεῖτο τὸν κατηφῆ, καὶ σὲ παρατήρηση τῆς γυναίκας του, γιατί ἦτο στενοχωρημένος, τῆς ἀπεκάλυψεν ὑπὸ ἑχέμυθειαν, ὅτι ἔκαμεν ἓνα ἔγκλημα. Ὅτι ἔσκότωσε, δῆθεν, ἓναν ἀνθρώπο πού τὸν προσέβαλε, καὶ τὸ μὲν σῶμά του, τὸ ἔρριξε στὸ ποτάμι, τὸ δὲ κεφάλι του, τὸ ἔκρυψε πίσω ἀπὸ τίς σκάλες τοῦ σπιτιοῦ.

Κατά τὰ ἄλλα περιποιήθηκαν τὸν φίλο Ἀστυνομικό καθὼς ἔπρεπε μὲ τὸ ψητὸ τὸ ἀρνί, μὰ τὸ κρασί εἶχε τελειώσει, κι' ἐπειδὴ θεώρησε γι' αὐτὸ ὑπαίτια τὴ γυναῖκά του ποὺ δὲν φρόντισε ν' ἀγοράσῃ ὅσο χρειάζοταν τῆς ἔδωκεν ἓνα χαστούκι, πηγαίνοντας ἀμέσως στὸ διπλανὸ μπακάλη ν' ἀγοράσῃ κι' ἄλλο. Βρῆκε ὁμως τὴν εὐκαιρία κι αὐτὴ νὰ τὸν ἐκδικηθῆ. Στὴν σύντομη αὐτὴ ἀπουσία του, ἀπεκάλυψε τὸ μυστικὸ ποὺ τῆς εἶπε ὁ ἄντρας της, ποὺ ὅταν γύρισε τὸ φαγοπότι συνεχίσθηκε, καὶ ἔληξε πολὺ εὐχάριστα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀστυνομικός, ὡς εἶχε ὑποχρέωση ἄλλως τε, κατήγγειλε τὸ δραματικὸ γεγονός, καὶ σὲ λίγο ὁ δῆθεν δολοφόνος, σύζυγος, μὲ χειροπέδες ὠδηγήθηκε στὴν ἀγχόνη. Ὅμως, δὲν εὐρίσκετο κανεὶς νὰ σύρῃ τὸ κάθισμα, διότι ὅλοι οἱ χωριανοὶ τὸν ἤξευραν ὡς τὸν καλύτερο ἄνθρωπο, καὶ δὲν παρεδέχοντο μὲ κανένα τρόπο ὅτι ἐγκλημάτισε. Στὴν ἀμηχανία αὐτῆ, βρέθηκε πρόθυμος τότε ὁ υἱοθετηθεὶς γιὸς του νὰ ἐκτελέσῃ τὸ θετὸ πατέρα του. Κατάλληλος τότε ὁ τίμιος τῷ ὄντι οἰκογενειάρχης, ἀναγκάσθηκε νὰ ἀποκαλύψῃ τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια, ὅποτε καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ἔμεινε παροιμιώδες.

Καὶ τελείωσε τὴν παραπάνω διήγηση ὁ πατέρας, δίνοντας στὸ γιὸ του τὶς τρεῖς ὅπως τοῦ εἶπε χρυσὲς συμβουλές:

- α) Ἀστυνομικὸ φίλο μὴν κάνῃς.
- β) Μυστικὸ στὴ γυναῖκα σου μὴν ἀποκαλύψῃς.
- γ) Υἱοθετημένο παιδί μὴν πάρῃς».

2. Δυὸ ἔξυπνοὶ κρασοπουλητὰδες:

«Πρὶν πολλὰ χρόνια, δυὸ ἔξυπνοὶ Σουφλιῶτες «ἀρμαντασαῖοι» (= φίλοι), ἀγόρασαν ἓνα βαρέλι κρασί συνεταιρικά καὶ τὸ ἔβαλαν στὸ κάρρο, νὰ πᾶνε στὴν Ὁρεστιάδα νὰ τὸ πουλήσουν.

Ὅταν εἶχαν θγῆ μιὰ ὥρα ἔξω ἀπὸ τὸ Σουφλί, ὁ ἓνας εἶπε: «Ὅταν ἀντάσ(η) (= ρε φίλε μου), ἐγὼ δῖψασα, θὰ πιῶ ἓναν μαστραπὰ (= κύπελλο) κρασί νὰ ξιδιυράσου. Καὶ λέγοντας αὐτά, γύρισε τὸν «κουρνᾶ»¹ ἀπ' τὸ βαρέλι, γέμισε τὸ μαστραπὰ καὶ κατέβασε τὸ ὠραῖο γλυκὸ κρασάκι μονορούφι. Ὅμως, ἔψαξε στὴν τσέπη, καὶ ἔπιασε τὴ μοναδικὴ δραχμὴ ποὺ εἶχε καὶ τὴν ἔδωσε στὸν ἄλλο λέγοντας πάλι: Νὰ κι μιὰ δραχμὴ ἅμα, νὰ μὴν «ζιουμιώνῃς» (= ζημιώνῃς).

Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ ποῦμε ὅτι, δὲν εἶχαν πάρει ψωμί καὶ φαγητό, οὔτε φυσικὰ καὶ χρήματα, γιὰτὶ υπελόγιζαν, ὡς τὸ μεσημέρι νὰ φθάσουν στὸν προορισμὸ τους, ὅποτε θὰ πουλοῦσαν τὸ κρασί καὶ μὲ τὰ χρήματα αὐτά, θὰ ἔτρωγαν στὸ μαγειρεῖο, ἀλλὰ καὶ θὰ τοὺς ἔμεναν καὶ γιὰ τὰ ἔξοδα τῶν οἰκογενειῶν τους.

(1) Κουρνᾶς = Κάνουλα.

Δὲν πέρασε πολλή ὥρα, καὶ λέει κι ὁ ἄλλος μὲ τὴ σειρά του. «Ὅταν ρε ἀντάσ' (η)· κι γὼ δίψασα. Ἄ πιῶ κι γὼ ἓναν μαστραπᾶ κρασί, ἀφοῦ νιρὸ δὲν πήραμε μαζί μας». Κι' ἀκόμα κάθιση; τοῦ ἀπακᾶ ὁ φίλος του. Πράγματι γέμισε τότε κιαντὸς τὸ μαστραπᾶ, καὶ τὸν κατέβασε λαίμαργα, ἐνῶ εὐθὺς ἔβγαλε τὴ δραχμὴ πού εἶχε πάρει, καὶ τὴν ἔδωκε πίσω, λέγοντας: «Νὰ πάρει κι σὺ τ' δραχμὴ, νὰ μὴ ζουμνιώνς».

Κι ὄλο διφοῦσαν κι ὄλο ἔπιναν, κι ὄλο τὴν δραχμὴ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο παρῆδιε, μέχρις οἷου σκνίπα στὸ μεθύσι καὶ τραγουδώντας, πανευδαίμονες ἔφθασαν στὸν προορισμὸ τους. Ὅμως τὸ βαρέλι ἦτο τελείως κενό, κι αὐτοὶ μὲ ἄδεια τὰ χέρια, ἐκτὸς ἀπ' τὴν δραχμὴ, μετὰ μεγάλης δυσκολίας ἐπέστρεψαν στὰ ἴδια, διηγούμενοι τὸ γεγονός, πού ἔκανε ὄλους νὰ σκάσουν στὰ γέλια.

3. Π ε ρ ι ἦ λ θ ε σ τ ᾶ χ ἔ ρ ι α μ ο υ ἕ ν α π ρ α κ τ ι κ ὸ ν συνεδριάσεως τάχα, τῆς Δημογεροντίας Σουφλίου τοῦ 1895, ἐπὶ τῇ αἰτήσει αὐξήσεως τῶν ἀποδοχῶν μιᾶς διδασκαλίσσης. Περιέχει τόσα αἰσχρολόγια, πού ντρέπομαι νὰ τὰ γράψω.

Β' ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ—ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

Ὁ λαός, προσέχει πάρα πολὺ τὰ διάφορα γεγονότα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, καὶ τώρα ἀλλὰ καὶ πάντοτε, τὰ δὲ διδάγματα τὰ ἐκφράζει περιληπτικὰ πολλές φορὲς καὶ μὲ δυὸ λόγια, καὶ τὰ παραδίδει, σὰν πολύτιμο θησαυρό, ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεά. Ἔτσι δημιουργήθηκε τὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν παροιμιῶν, πού χρησιμεύουν σὰν ὁδηγὸς στὶς ἀποφάσεις πού πρέπει νὰ παίρνον ἐκεῖνοι πού θέλουν νὰ ἐπιτύχουν μετὰ θεβαιότητος ἓνα ὀρθὸν ἀποτελεσμα.

Μία ἀπλουστάτη ἀπόδειξις τῆς χρησιμότητος τῶν παροιμιῶν, εἶναι τὸ ὅτι πολλὲς ἀπ' αὐτὲς σώζονται ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια. Ὅμοια σχεδόν, εἶναι καὶ τὰ διάφορα ἠθικὰ ἀποφθέγματα, ἀλλὰ οἱ παροιμιώδεις φράσεις, πού μᾶς ενδιαφέρουν καὶ μᾶς τώρα, καὶ πού τὶς πήραμε σὰν θέμα μας.

Θὰ ἀναφέρουμε λοιπὸν μερικὲς τέτοιες φράσεις, καὶ θὰ τὶς ἀναλύσουμε συντομώτατα, γιὰ ν' ἀποδείξουμε τὸ βάθος τῆς σοφίας τοῦ λαοῦ. Μάλιστα δέ, διαλέγουμε τὶς πιὸ ἰδιότυπες, καὶ ὄχι πολὺ μακρυνῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τοὺς ἰδιωματισμούς των, φανερὲς ὅτι ἔχουν γεννηθῆ στὸ Σουφλί.

1. «Γ ε ι ρ ο υ σ ῖ ν' (η), θ α σ ι λ ο υ σ ῖ ν' (η)» πού ἐρμηνεύεται αὐτολεξεί: ἡ ὑγεία, εἶναι βασιλεία. Δηλ. ὅποιος ἔχει σταθερὴ ὑγεία, εἶναι εὐτυχισμένος σὰν βασιλεῆς.

Και αναφέρεται: Πρώτα σ' εκείνους που έχουν μὲν ὅλα τὰ καλά, χρήματα, περιουσία, οικογένεια, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ὑγεία, καὶ ἐπομένως ὅλα εἶναι ἄχρηστα. Ὅποτερα, ἀναφέρεται καὶ σὲ κείνους που ἐνῶ ἔχουν ἀρίστη ὑγεία, διαρκῶς μειψιμοιοῦν δῆθεν γιὰ τὰ χάλια τους, μιὰ καὶ τὰ θέλουν ὅλα ἐν τάξει. Κι αὐτοὺς τοὺς κατακρίνει ὁ λαὸς καὶ τοὺς λέει: Ἔ! κύριοι. Ἡ πραγματικὴ εὐτυχία ἔγκειται μόνο στὴν ὑγεία. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀρχαῖοι ἔλεγαν: Ἡ ὑγεία μέγα δῶρον τῶν Θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

2. «Θιὸς κι ἡ ψυχὴ τ', κι διάβολου τοῦ πιτσιτ'». Που θέλει νὰ πῆ: Ὁ Θεὸς ἄς κρίνῃ τὴν ψυχὴ του, κι ὁ διάβολος, τὸ πεσί του, τὸ σῶμά του. Γνωρίζει ὁ λαός, ὅτι τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατεξουσιάζει ὁ Θεός, καὶ τῆς ἀπονέμει τὸ ἀπόλυτον δίκαιον, ἐνῶ τὸ σῶμα καὶ δὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τὸ διεκδικεῖ ὁ διάβολος, καὶ τὸ ὑποβάλλει σὲ φρικώδη βασανιστήρια, εἰς τὸ «πῦρ τὸ ἐξώτερον, τὸ ἠτοίμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς Ἀγγέλοις¹ αὐτοῦ».

Ἦταν δηλ. τόσο βαθειὰ ἡ (χρ)κὴ πίστη στὰ περασμένα χρόνια, ὥστε ὅταν ἐμάθαινε ἓνας Σουφλιώτης, ὅτι ὁ συνεταῖρός του, τὸν ἔκλεβε, ἀλλὰ δὲν ἤμποροῦσε νὰ θεβαιωθῆ περὶ αὐτοῦ, τότε τὸν ἄφινε στὴν κρίση τοῦ Θεοῦ μὲ τὰ παραπάνω λόγια. (Ἰδε σχετ. καὶ εἰς βιβ. Τόμ. Θρακ.).

3. «Τ' ψέ ν' (εἰ) ψά ρ' (ι), στὰ χεῖλ' (η)» = Τοῦ ψήνει ψάρι στὰ χεῖλη. Ἡ φράση αὕτη ἀποδίδεται συνήθως, στὴν κακιά ἐκείνη γυναῖκα, που κάνει τόσο μαρτυρικὴ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνδρα της, ὥστε νὰ φλογίζον τὰ χεῖλη του ἀπὸ τὴ στενοχώρια, καὶ που μπορεῖ ἔτσι σ' αὐτὰ νὰ ψηθῆ καὶ ψάρι ἀκόμη! Βέβαια, δὲν παύει ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι αὐτὸ μιὰ ὑπερβολή, μὰ ἅμα ἐμβαθύνει κανεὶς πιὸ πολὺ, θὰ καταλάβῃ γιὰ τὸ λέει αὐτὸ ὁ λαός.

4. «Δὲν τρώϊτη νὲ ψ(η)μένους, νὲ βρασμένους». Εἶναι τόσο περιέργη ἡ νοοτροπία ὠρισμένων ἀνθρώπων, σπανίων εὐτυχῶς, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ συμφωνήσουν καὶ μὲ τὸν πιὸ ἥρεμο καὶ νουνεχῆ συνομιλητὴ των. Συνεχῶς ἀντιρρήσεις, διαρκῶς ἀντιγνώμιες καὶ θορυβώδεις ἀρνήσεις, καὶ γιὰ τὸ πιὸ ἀπλούστατο ζήτημα. Ἔ! αὐτὸν τὸν ἀνθρώπο, ἀνδρα ἢ γυναῖκα, τὸν καταδικάζει δίκαια ὁ λαὸς μὲ τὴν παραπάνω παροιμιώδη φράση: Δὲν τρώγεσαι χριστιανέ μου, οὔτε ψημένος, οὔτε βρασμένος.

5. «Βῆκι ψείρα στὸν γιὰκ ἄ». Ἡ παροιμία ἀναφέρεται στοὺς νεόπλουτους ἐκείνους, που δὲν ἀφίνουν εὐκαιρία, ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδειχθοῦν, σὲ κέντρα, στὸν περίπατο, καὶ στοὺς χοροὺς ἐὶν παλιὸ καιρὸ. Δὲν παραλεί-

1. Εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ὑπ' αὐτοῦ, δι' αὐτοὺς πρὸ ἀκολουθοῦν τὰ κελεύσματά του.

που ἐπίσης ἀπὸ τοῦ νὰ παριστάνουν τὸν ἔξυπνο, παντοῦ καὶ πάντοτε, «κι ὅπου δὲν τοὺς σπέρνετε, κι ἐκεῖ φυτρώνουν».

6. «Ο ὕ λ' (οι) γι λ ο ὕ σ α ν μ ι τ' ἰ μ ἔ ν α, ξ ι κ α ρ δ ἰ ζ ο υ μ α ν κ ι γ ῶ» (= "Ὅλοι γελοῦσαν, «κοροΐδευαν» μ' ἑμένα, ἔσκαζα καὶ γὼ σὰ γέλια).

Ἡ παροιμία λέγεται γιὰ τοὺς ἀφελεῖς ἐκείνους, πὸν ἐνῶ, ὅλοι γελοῦν εἰς ἄραρος τους, κατόπιν εἰρωνειῶν, πὸν ἀπευθύνει ὁ «ἔξυπνος τῆς παρέας», γελοῦν κι' αὐτοὶ ξεκαρδιστικά κι ἀπονήρευτα, ἔτσι δὲ τὰ γέλια τῆς παρέας ἀποκτοῦν μὴ κεκτημένη ταχύτητα. Τότε ἀκριβῶς σκάει κι ἡ δόμβα τῆς παροιμίας, γιὰ νὰ παραλύσει ἀπὸ τὰ γέλια ἢ παρέα, ἀλλὰ ἔχει σπάνια καὶ γιὰ νὰ τραυματίσει σοβαρὰ τὰ ἀθῶα θύματα τῶν «πονηρῶν».

7. «Θ α ρ ρ ε ῖ ς κ ι μ π ἄ τ ρ ι σ α ν τ ἄ κ α ρ ἄ β ι α τ'». (= Νομίζεις καὶ βούλιαξαν τὰ καράβια του). Εἶναι μερικοὶ ἄνθρωποι, πὸν καὶ γιὰ τὴν πιδ παραμικρὴ κακοτοπία, αἰσθάνονται τόση στενοχώρια, ὥστε νὰ περπατοῦν ἢ νὰ στέκουν κατηφεῖς, συλλογισμένοι, καταστενοχωρημένοι καὶ βωβοί, κι ἔτσι σὰν σχόλιο ἔρχεται στὸ στόμα τῶν γνωσιῶν τους, ἢ ἐν λόγῳ παροιμίας πού, ἂν κι ἔχει λίγη δόση εἰρωνίας, λέγεται σὰν συμβουλή ἀποκαταστάσεως.

8. "Α μ α ν τ ι β ἰ ρ ν τ ἰ σ (η) τ' ἄ μ ἄ ξ (ι), δ ρ ὀ μ' (οι) π ο υ λ λ ο ἰ!». (= "Ὅταν ἀναποδογυρίση τὸ ἄμάξι, δρόμοι πολλοί)!

Τὸ γεγονὸς αὐτό, ἔγινε ἔκτοτε παροιμιῶδες, καὶ ἀποδίδεται σὲ κάθε περίπτωσι, πὸν ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἀπροσεξία ἔχει συμβῆ ἓνα ἀνεπανόρθωτο συνήθως κακό.

9. «'Α ρ ι ζ ι Μ ἄ ρ ο υ τ ο ὦ χ ο υ ρ ὀ, β ρ ῆ κ ι ἄ ν τ ρ α γ κ α ἰ ν τ α τ ζ ῆ». Ἀνέκαθεν ἐλέγοντο εὐμενέστατα σχόλια, γιὰ τὶς γυναῖκες ἢ καὶ γιὰ τοὺς ἄνδρες ἐκείνους πὸν μετέρχονται χίλια δυὸ τεχνάσματα μέχρις ὅτου ἐπιτύχουν αὐτὸ πὸν θέλουν. Φυσικά, χρειάζεται ὅμως καὶ ἀνάλογη ἔξυπνάδα, πονηριά, ἐπιτηδειότητα ἢ κατασυσύνη, ὅπως καλύτερα λέγεται. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ὑπῆρχαν, ὑπάρχουν καὶ θὰ ὑπάρχουν διαρκῶς. Ἐγὼ ἀτομικῶς δὲν ἀποκρύπτω τὸ θαυμασμό μου σ' αὐτούς, καὶ τοὺς καλοτυχίζω, διότι σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις πετυχαίνουν θαυμάσια. Καὶ πιδ πολὺ ἢ Μάρῳ τῆς παροιμίας μας πὸν ἐπειδὴ τῆς ἄρρεσε ὁ χορός, βρῆκε ἄνδρα «γκαιντατζῆ» δηλ. νὰ ξεύρη νὰ παῖξη «ἄσκαυλο», ὥστε νὰ μπορῆ νὰ χορεύη κατὰ βούλησιν καὶ ἀνεξόδως.

10. «'Α ν τ α β ρ ἔ χ' (η), μ α ζ ὶ ν ο υ ν ν ι ρ ὀ». Δηλαδὴ ὅταν σοῦ δίδεται ἢ κατάλληλη εὐκαιρία, πρέπει νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῆς. Μ' ὅλα

ταῦτα, πολλοὶ εἶναι ποὺ παίρνουν ἀφρόνιστα τὸ ζήτημα, καὶ μένουν ὕστερα «στὰ κρῦα τοῦ λουτροῦ», ὅπως ἄλλη παροιμία συμπληρώνει. Ἀκόμη ἡ παροιμία ἀναφέρεται γιὰ κείνους, ποὺ ἐνῶ ἡ περίστασις τᾶφερε νὰ παίρνουν πολλὰ, αὐτοί, τὰ ξοδεύουν ἀσυλλόγιστα, χωρὶς νὰ μαζεῦουν τίποτε στὴν ἄκρη, κι ἔτσι ὅταν σταματήσῃ ἡ θροχὴ τῶν ἀγαθῶν, εἶναι πιά ἀργά, καὶ μένουν μ' ἄδεια τὰ χέρια. Καὶ τότε τοὺς λένε ὅλοι εἰρωνικά τὴν παροιμία, συμπληρώνοντας τὴν ὁμῶς καὶ μ' αὐτὴν: «Τί ἔχεις Γιάννη; Τί εἶχα πάντα».

Γ'. ΝΕΩΤΑΤΗ ΕΚΔΟΧΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΝΟΜΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΣΟΥΦΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΤΙΝΑ

Ἐνας πολὺ γέρος, ὡς 88 χρονῶν, ποὺ ἤξευρε καλὰ τὸν πατέρα μου καὶ τὸν παπού μου, διότι, ἦσαν καὶ γείτονες, μοῦ ἀφηγήθη τὰ ἐξῆς:

Εἶχε νὰ ἔλθῃ στὸ Σουφλί 56 ἔτη. Παλληκάρι τότε ἔφυγε στὴ Ρουμανία. Ἀπὸ κεῖ, περιπλανήθηκε γιὰ νὰ καταλήξῃ καὶ πάλι στὴ Ρουμανία... Ἐκεῖ, ἀπὸ ἐργάτης, σιγά-σιγά ἔγινε ἐργοστασιάρχης, κι ἔφτασε νὰ ἔχῃ ὡς 1200 ἐργάτες καὶ ἐπανήλθε στὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ στὴ Ρόδο, ὅπου καὶ διατηρεῖ πάλι μικρὸ κατάστημα Ὀρθοπαιδικῶν.

Ὅταν ἦτο ἐδῶ στὸ Σουφλί, εἶχαν, μοῦ λέγει, Σαπωνοποιεῖο κι ἓνα Χάνι (Ξενοδοχεῖο) καὶ Παντοπωλεῖο. Σήμερα, ἀνεπιμὸί του διατηροῦν τὸ «Χάνι», εἶδος πανδοχείου, καὶ καφενεῖο, ἐν παρακμῇ, ἀλλὰ καὶ «μικρὸ μηχανουργεῖο».

Σ' ἐρώτησή μου γιὰ τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεώς μας, μοῦ ἀπάντησεν ὅτι: Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Σουφλίου, ἦσαν ἀπὸ τὸ Σούλι, καὶ καθόταν σὲ χαμόσπιτα καὶ καλύβες, καὶ ἀνόμαζαν τὸν οἰκισμὸν των «Σούλι». Οἱ Τούρκοι ὁμῶς, τοὺς ἠνάγκασαν νὰ τὸ λέγουν «Σουφλί» ἐκ τῆς Τουρκικῆς λέξεως «Σούλφ» ποὺ θὰ πῆ, ξεγραμμένο, διότι πράγματι συνέβη τὸ Σούλι, νὰ ἀλωθῇ, ἀπὸ τὸν Ἄλῃ - Πασσᾶ.

Δ'. «ΤΑ ΠΡΟ 100ΕΤΙΑΣ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕΣΑ, ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ ΠΟΤ.».

(12 - 2 - 1961) (Ἄφηγητὴς μου ὁ Πάπο — Βλάσ. Βλασσακούδης, ἐτῶν 87)
καὶ Πάπο — Ἀπόστ. Τσαμίτας, τοῦ Ἡλ. ἐτῶν 85).

Ὁ Ἐβρος, ποὺ εἶναι ὁ μεγαλύτερος ποτ. τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Βαλκανίων μετὰ τὸ Δούναβη, διασχίζει ἀπὸ τὰ πανάρχαια χρόνια τὴν ὁμώνυμη πεδιάδα, καὶ χύνεται στὸ Θρακ. Πέλαγος, μετὰξὺ Αἴνου καὶ Ἀλεξ)πόλεως. Γιὰ τὴν ὀνομασίαν του «Ἐβρος» καὶ «Μαρίτσα» ἔχουν γραφῆ πολλὰ, καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἀναφέρουμε, τίποτα, παρὰ μόνον ὅτι, ἡ μὲν ὀνομασία «Ἐβρος»

είναι προχριστιανική, ἀρχαιότατη, ἡ δὲ «Μαρίτσα» εἶναι μεταχρ(κ)ή, Βυζαντ. ἐποχῆς. Δίκαια δὲ τὴν ὀνομάζουμε πεδιάδα τοῦ Ἐδρου, διότι εἶναι γέννημα τῶν ἀπὸ 100)δων αἰώνων προσχώσεων τοῦ ποταμοῦ. Μὴ φανῆ παράδοξον, ὅτι ὑπῆρχε ἐποχὴ καθ' ἣν αἱ ἐκβολαὶ τοῦ ποταμοῦ ἦσαν κοντὰ στὰ βραχώδη τείχη τοῦ Διδυ(μ)χου. Καὶ ἄλλη δὲ ἀπόδειξη: Σκάβοντας τὸ 1938 στὴν αὐλὴ τοῦ Σχολείου Λαγηνῶν γιὰ τὴ θεμελίωση ἐνὸς κτίσματος, οἱ ἐργάται ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ βάθος τῶν 2½ μέτρων, καὶ πολλὰ θαλάσσια ὕστρακα.

Ἡ παράδοση λέγει ὅτι στὰ παλιὰ χρόνια, ὁ Ἐβρος ἦτο πλωτὸς καὶ γιὰ πλοῖα, ὅπως γίνεται καὶ τώρα ἐν καιρῷ πλημμύρας. Εἶναι γεγονός ὅμως ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ, καὶ δὴ ἀπὸ 30ετίας τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ὅλο καὶ λιγοστεύουν ἐνεκα τῶν ἀρδευτικῶν ἔργων ποὺ γίνονται ἐπὶ τῶν παραποτάμων τοῦ Ἄρδα καὶ Τόντζιου, στὸ Βουλγαρικὸ ἔδαφος, στὸ Τουρκικὸ, καὶ ἀπὸ πέρσι καὶ στὸ Ἑλληνικὸ, ὥστε νὰ εἶναι βατὸς σ' ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη. Τὸ καλοκαίρι μάλιστα μὲ τὴν ἀνομβρία, μόνο ποὺ δὲν στερεύει.

Στὰ παλιὰ λοιπὸν χρόνια, τὸσον ἡ συγκοινωνία στὸν ὑδάτινο δρόμο τοῦ ποταμοῦ, ὅσο καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἀντιπέραν ὄχθη, ἦταν ἓνα πρόβλημα δύσκολο. Εἶχα δὲ ἀκουστὰ ὅτι ἡ συγκοινωνία, γινόταν μὲ τὰ «σάλια» καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὰ «καράβια».

1. *Τὰ «σάλια».* Στὴν ἐρώτησή μου, τί γνωρίζουν γιὰ τὰ «σάλια», οἱ ἀφηγηταὶ μου ποὺ ἀνέφερα στὴν ἀρχή, μοῦ ἀπήντησαν ὡς ἑξῆς: Τὰ «σάλια» αὐτά, δὲν τὰ προλάβουμε ἡμεῖς στὴν ὄριμη ἡλικία μας, μὰ ἔχουμε κάποια ἀμυδρὴ παράσταση ἀπὸ τὰ παιδικὰ μας χρόνια. Ἡ λέξη «σάλι» εἶναι Τουρκικὴ καὶ σημαίνει πλωτὸ μεταφορικὸ μέσο. Τὰ «σάλια» λοιπὸν ἦταν κάτι μεγάλα ἰδιότυπα καράβια, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ μεταφορικὰ μέσα, στὸν Ἐβρο κυρίως πρὶν γίνῃ ἡ Σιδηρ(κ)ή γραμμὴ, ἀλλὰ καὶ μετὰ σὰν φθηνὸ μέσο, μέχρι τὸ 1880, ὅποτε καὶ σταμάτησαν ὀριστικά. Οἱ μεταφορὲς ἐμπορευμάτων στὸ Σουφλί, γινόταν κυρίως ἀπὸ τὴν Αἴβο. Ἐφερναν «κιούπες» (= πιθάκια), ψάρια, λάδι, σαποῦνι, ἐλιές καὶ ἀλάτι.

Π ὥ ς ἔ κ ι ν ο ὦ ν τ ο τ ἄ « σ ἄ λ ι α ». Βεβαίως, οὔτε μὲ μηχανή, οὔτε καὶ πανιά, ἀλλ' ἀποκλειστικά μὲ τὰ χέρια. Κι ὅταν τὸ «σάλι» ἐκινεῖτο πρὸς τὴ δ)νση τοῦ νεροῦ τὸ πρᾶγμα ἦτο εἰσκολώτατο, γιὰ τὴν ἐκκίνηση τοῦ μόνον ἓνα κουπί, ποὺ βοηθοῦσε στὴν κατεύθυνση, ἢ καὶ ἓνα πανύψηλο κοντάρι 7-8 μέτρων, ποὺ τὸ λέγανε «σουρίκι» καὶ ποὺ κάθε λίγο τὸ βύθιζαν ὡς τὸ βυθὸ τοῦ ποταμοῦ. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ κατέπλεαν σ' ὅλο τὸν Ἐβρο μέσα σὲ λίγες ὥρες, κάνοντας στάσεις ἂν ἤθελαν καὶ στὰ παρεόβρια χωριουδάκια. Ἀφάνταστες ὅμως ἦσαν οἱ δυσκολίες, ὅταν τὰ «σάλια» ἐκινοῦντο ἀντιθέτως τοῦ ρεύματος, δηλ. πρὸς τὴ δ)νση τῶν πηγῶν. Στὴν περίπτωσιν αὐτή, ἔστερέωναν στὸ κέντρο τοῦ καραβιοῦ ἓνα χονδρὸ καὶ ψηλὸ ξύλο σὰν κατάρτι. Ἀπ'

αυτό, ύστερα έδεναν δύο σχοινιά χονδρά και στερεά, πού οι άκρες των έφθαναν στις όχθες, για να πιάνουν οι εργάτες πού μοιρασμένοι στις δυο μεριές του ποταμού, τους παίρνανε από τα χωριά πού επρόκειτο να περάσουν τα «σάλια», για να μὴν πληρώνουν μεγάλα μεροκάματα. Ή έκκίνησις γινόταν με τὸ σύνθημα του καπετάνιου - εμπόρου ἄς τὸν ποῦμε, και με τὰ ρυθμικά του επιφωνήματα: «Οὐλ' (οι) μαζί, ι, ι, ι,» «Μάρσ», «Ἄντι, ι, ι, ι». Κι όταν οι όχθες ήσαν καθαρές, δέν είχαν δηλ. δένδρα και βάτους, καλά. Ὅμως, στην περίπτωση, πού ήταν δασωμένες και απότομες, τότε ή κίνησις του καραβιού γινόταν πολὺ δύσκολα και φυσικά ἀργή, και στην ἀνάγκη με πὺ πολλοὺς εργάτες, πού τους βρισκανε, ὅπως είπαμε, στα πλησιόχωρα. Ὅταν ήθελαν να ξεκουραστοῦν, έδεναν τὰ σχοινιά στα δένδρα τῶν όχθῶν. Ἔτσι, με κόπους και βάσανα ἀνέπλεαν τὸν ποταμὸ κι όταν έφθαναν στὸν προορισμό τους, ἀπέλυαν ὅλους τους εργάτες, και με ἄμáξι μετέφεραν τὰ εμπορεύματα ἀπὸ τὰ καράβια, στα μαγαζιά τους. Κι' αὐτὸ διήρκεσε είπαμε ὡς τὰ 1880, διότι μετὰ ταῦτα, οἱ μεταφορὲς γινόταν ἀποκλειστικά με τὸ σιδηρόδρομο.

2. Τὰ καράβια.

Για τὴν ἐπικοινωνία πάλι με τὴν ἀπέναντι όχθη, χρησιμοποιοῦσαν βάρκες μικρές, 5 - 10 θέσεων τὸ πολὺ, και στενόμακρες πού ἔμοιαζαν με γόνδολες, και τίς κινοῦσαν πέρα-δῶθε με σουρίκια και κουπιά.

Ἐπῆρχαν ὅμως και καράβια μεγάλα, για να παίρνουν, ἄμáxia φορτωμένα, φύλλα, ή Δημητριακά, καρπούζια, πεπόνια, ἀλλὰ και 50-100 ἀνθρώπους.

Τέτοια καράβια, είχαν ἀρκετὰ στὸ Σουφλί, διότι, ἄς σημειωθῆ ότι, 10 - 15 χιλ. στρ. χωράφια και μπαχτσέδες του Σουφλίου, θρισκόταν στην ἀντιπέραν όχθη. Εἶχαν ἀνάγκη, ἐπομένως, οἱ γεωργοὶ να πηγαινοέρχωνται στα κτήματά των με καράβια, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκτροφῆς τῶν κουκουλιῶν.

Τὰ κατασκευάζαν δὲ ή μόνοι των ὅσοι μπορούσαν ή ειδικοί, καθὼς οἱ μυλωνάδες ὅπως κι ἄλλοῦ ἀναφέραμε, με ξύλα πείκης ή καλύτερα, δρυός.

Ἐνα μεγάλο τέτοιο καράβι, για τὴ διακίνηση ἀνθρώπων και ἐμπορευμάτων, ήταν στὸ σημεῖο του Ἐβρου, πού και σήμερα ἀκόμη ὀνομάζεται «σκάλα». Τὸ καράβι αὐτὸ ήτο κοινοτικό, και τὸ ἐνοικίαζαν διὰ πλειοδοσίας, διάφοροι. Ὁ ναῦλος εἶχε ἕνα «μεταλλίκι», για δὲ τὰ ἄμáxia, 4 μεταλλίκια. Κι ὡς τότε, τὸ καράβι πήγαινε με τὰ «σουρίκια». Τοῦτο ὅμως, ἀπαιτοῦσε και μεγάλη τέχνη και μεγάλη δύναμη, για να μὴν παρασύρεται τὸ καράβι ἀπὸ τὸ ρεῦμα του ποταμοῦ. Τὸ καράβι, δούλευε χειμῶνα - καλοκαίρι. Ἰδίως κάθε Σάββατο, πού γινόταν στὸ Σουφλί τὸ «παζάρι», χιλιάδες χωρικοὶ, «τὸ δίχως ἄλλο», έπρεπε να περάσουν.

Μιά χρονιά, Ουμνούμαι είχε παγώσει ο ποταμός, κι αναγκαστήκαμε νὰ κόψουμε τὸν πάγο σὲ πλάτος τέτοιο, ὥστε νὰ χωρῆ τὸ καράβι, νὰ περνᾶ.

Μάλιστα δέ, ὄχι μιὰ καὶ δυὸ φορές, ἀλλὰ πολλὲς φορές, πάγωνε τόσο πολὺ ὁ Ἔβρος, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ ἄνθρωποι νὰ περνοῦν πέρα - δῶθε, καὶ μόνοι των, καὶ μὲ τὰ ζῶα τους, ἀλλὰ καὶ νὰ κατακυλοῦν ὡς κεῖθε, μεγάλα βαρέλια μὲ κρασί, ποὺ τὸ πουλοῦσαν στ' ἀντικρυνὰ χωριά.

Ἄλλο ἓνα τέτοιο μεγάλο καράβι ὑπῆρχε, καὶ στὴν τοποθεσία «ξ' κ' (ι)», κοντὰ στὸ χωριὸ Μάνδρα, ὅπου ὑπῆρχαν στὴν ἀντικρυνὴ ὄχθη ὡς 3000 στρ. χωράφια καὶ μπαχτσέδες Σουφλιώτικοι, ποὺ ἀπὸ τότε μένουν ἀκαλλιέργητα.

Γιὰ τὴν ἐπικοινωνία λοιπὸν μὲ τὸ «πέρα» οἱ πλούσιοι κτηματῆες ἐπλήρωναν, σὰν ἐτήσιο δικαίωμα, 30 γρόσια.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

α) Εἰς ἐρώτησίν μου πρὸς τοὺς γέροντες, Ἄθ. Κουρούδη ἐτῶν 70, Ἄπ. Τσιαμίταν ἐτῶν 85, καὶ Νικ. Παπαβλασάκη ἐτῶν 73, ἕαν, ὅταν ἦταν παιδιά, τραγουδοῦσαν καὶ τὰ κάλαντα «τῶν Φώτων», μού εἶπαν ὅτι, γιὰ νὰ μαζεύουν δῶρα, καθὼς τραγουδοῦσαν τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων «Χριστούγιανα — Προυτούγιαννα», ἔτσι τραγουδοῦσαν καὶ τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων «Σήμερα ν'τὰ Φῶτα κι φουτισμός», ἀλλὰ καὶ τὴν Πρωτοχρονιά, μὲ ἓνα ραβδί στὸ χέρι φώναζαν «Σούρβα-σούρβα, κόλιαντα-κόλιαντα».

β) Ἀκόμη ὅτι, καὶ ἡ ἐορτὴ τῶν Γραμμᾶτων (30 Ἰανουαρίου) ἐορτάζετο λαμπρὰ πρὸ 60-100 ἐτῶν, καὶ ὅτι ἐδῶ στὸ Σουφλί οἱ Παντοπῶλαι ἔκαμναν «μικίκια» (= λουκουμάδες) καὶ κερνοῦσαν τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὅλους τοὺς γνωστούς των.

γ) Στὸ «παζάρι» (= ἑβδομ. ἀγορὰ) τοῦ Σουφλίου ποὺ γίνεται κάθε Σάββατο, ἐρχόταν μεγάλο πλῆθος χωρικῶν ἀπ' ὅλα τὰ γύρω χωριά, ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἐβρου, γιὰ νὰ πουλήσουν διάφορα εἶδη, ἀλλὰ καὶ ν' ἀγοράσουν. Κι' ἐρχόταν κατὰ κανόνα «πεξῆ» μὲ τρουβάδες, καλάθια, μὲ κουβάδες γεμάτους τυρί, νόρι, βούτυρο καὶ ἄλλα, διανύοντας ἀποστάσεις 10-20 χιλιομ. εὐκόλα, ἄκοπα, ἀγόγγυστα. Κατὰ τὸ μεσημέρι, ἀγόραζαν ἀπὸ τὰ φουρνάδικα χάσιχο ψομί, καὶ χαλβὰ μηλείνιο, λέγοντας: «Ρὲ καλὸ μ' πηδὶ» (ἂν ἦτο ἡλικιωμένος) ἢ «Ρὲ ἀντάχ» (ἂν ἦσαν συνομήλικοι), δόσι μ' ἓνα χάσιχου ψομί, κι ἓνα γιούζ' (ι) (= ἑκατοδράμι) χαλβὰν μηλείνιουν». Καὶ καθόταν σὲ μιὰ γωνιά ἢ ὀπουδήποτε στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου, κι ἔτρωγαν μὲ μεγάλη ὄρεξη καὶ λαιμαργία! Οἱ εὐπορότεροι ἀγόραζαν «τσιβιρμέ» (= ἀρνὶ ψητὸ) ἀπὸ τοὺς υπαίθριους μαγείρους.

Τὸ τί γινόταν ἐξ ἄλλου στὰ πανηγύρια, εἶναι ἄλλο πρᾶγμα ποῦ χρειάζεται εἰδική περιγραφή. Ἡ συρροή τοῦ πλήθους ἦτο τόση, ὥστε νὰ φθάνη τις 5-6.000 ἄνθρωποι, Ἕλληνες καὶ Τούρκους, μὴ λένε οἱ γέροι. Κι ὅλοι αὐτοὶ φιλοξενούνταν ἀπὸ τοὺς Σουφλιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς ποῦ διενυκτέρευαν στὰ «Χάνια» (= Ξενοδοχεῖα) καὶ ἄλλους στὸ ὑπαιθρο. Καὶ γινόταν δύο πανηγύρια στὸ Σουφλί: τὸ 1ο, στίς 9 Μαΐου καὶ τὸ 2ο, στίς 26 Ὀκτωβρίου.

δ) Μὲ συνομιλίαν μου ποῦ εἶχα στίς 18.3.1968, ἀπὸ τὸν πάπο Ἀθανάσιον Τσιομπανούδη, ἡλικίας ἄνω τῶν 86 ἐτῶν, ἐπληροφορήθημ τὰ ἑξῆς:

1. Μουσική Χαλκίνη, «Μπάντα» στὸ Σουφλί. Πρὸ 70 καὶ πλέον ἐτῶν, εἶχε ὀργανωθῆ «Μπάντα» ἀπὸ 60 ὄργανα, τὰ ὅποια παρηγγέλθησαν στὴ Γερμανία, καὶ ἐπληρώθησαν ἐν μέρει ἀπὸ τοὺς μουσικοὺς παίκτας, ποῦ εὐποροῦσαν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν Ἐφορειάν τῶν Σχολείων. Ὁ ἀρχιμουσικὸς λεγόταν Ἀντών. Ἐπταμηνίδης, καταγόμενος ἀπὸ τὴ Ραιδεστό. Τὰ γραφεῖα τῆς Μουσικῆς ἦταν στὸ σπίτι τοῦ Ἀναστ. Παπαναστασίου ἢ Ἀναστάσι(η) Ἐφέντη ὅπως τὸν ἔλεγαν τότε, πατὴρ τοῦ διακεκομμένου τώρα Βιολίστα Σταύρου Παπανασίου. Στὸ σπίτι αὐτὸ στεγάζονται ἤδη τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα Σουφλίου. Πῶ μπροστὰ βέβαια, εἶχε δημιουργηθῆ ὀρχήστρα ἐγχόρδων, μὲ ἀρχιμουσικὸν ἓνα παλαιολαδίτην, μὲ «μουσικὴν» ἀγνώστου ἐπωνύμου, καὶ ἀπὸ τὰ μέλη αὐτῆς, ἐσχηματίσθη ὁ πυρὴν τῆς Μουσικῆς. «Ἀπὸ ὅλους ἐκεῖνους μόνον ἐγὼ ζῶ, μὴ λέγει ὁ ἀφηγητὴς μου Τσιομπανούδης. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως καὶ τοὺς Χρ. Κουκόλην, Σταματάκην, Δημ. Εὐσταθίου, Ἀθαν. Εὐσταθίου, Χριστόδ. Γκόρτσιανταν, Δημ. Τερζοῦδην, Δημ. Σταυρινέν, Παναγ. Δεμερτζῆν κλπ. Διήρκεσε δὲ ἡ Μουσικὴ ἀπὸ τὸ 1908-1912. Ἦτο τόσο καλὰ ὀργανωμένη, κι ἔπαιζε τόσο ὠραία, ὥστε ὅλοι ὅσοι ἄκουγαν θαύμαζαν καὶ μᾶς ἔλεγαν «μπρόβο». Ἐγὼ ἔπαιζα ἄλλοτε κλαρίνο, ἄλλοτε φλάουτο, κι εἶχα μεγάλη κλίση στὴ μουσική. Ἡ «μπάντα» ἔπαιζε στίς Πλατεῖες ἐπ' εὐκαιρίαν τῶν μεγάλων Χριστοκῶν Ἑορτῶν, Χριστοῦγεννα, Πάσχα, Ἀπόκριες, ἀλλὰ καὶ στοὺς γάμους τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν, ποῦ ἔδιναν καὶ μπαξίσια στοὺς μουσικοὺς. Ὁ Γ. Καφαλίδης, ἦτο στὴν ὀρχήστρα. Ἡ Μουσικὴ ἔπαιζε ὑποχρεωτικὰ καὶ στίς Τουρκικὰς Ἐθν. γιορτὰς. Μετὰ τὸ 1912 ποῦ ἄρχισαν τὰ πολεμικὰ γεγονότα μέσα στὴ γενικὴ σύγχυση, προσθέτει ὁ συνομιλητὴς μου ποῦ εἶναι ἀρκετὰ ἐγγράμματος, γιὰ πῆγε λέγει ὡς τὴν 7η τάξη, δὲν ἔμεινε ὄρεξη τέτοια, κι ἔτσι ἡ Μουσικὴ διελύθη «ὀλοσχερῶς». Ξανάγινε ὅμως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θράκης στὰ 1924-25 μὲ ἀρχιμουσικὸν τὸν καθηγητὴ τοῦ Γυμνασίου Βραχάμη, κι ὕστερα τὸν Χρ. Γκαυφύλια, βαρελοποῖο, γιὰ τὸ Βραχάμη περιορίσθηκε στὴ Μανδολινάτα τοῦ Γυμνασίου, μὲ βοηθοὺς του, τὸ Γιώργο Τσιτσιπάτα, ταμιακὸν ὑπάλληλο, καὶ τὸν Κώστα Βογιατζῆ, δάσκαλο. Σήμερα τὴν Μουσικὴ τὴ διευθίνει ὁ κ. Ἀριστείδης Χριστοφόρου (ἢ Ἀριστὴς), Δημοτ. ὑπάλληλος,

και την έχει καταρτίσει όσο ποτέ άλλοτε. Η μουσική παίζει και πάλι σ' όλες τις Έθνικες γιορτές και έκτακτως στην πλατεία της πόλεως, όπου παιανίζει πολύ επιτυχώς διάφορα έμβατήρια, αλλά και πολλά παλαιά Σουφλιώτικα τραγούδια.

Έπαναλαμβάνω ότι, αρχιμουσικοί ήσαν: 1) Χρ. Γκαυφύλιας, 1947-1957, 2) Κων. Μπογιατζής, 1958-63, 3) Άπό το 1953-1965, δέν υπήρχε μουσική, 4) ό κ. Άριστ. Χριστοφόρου 1965 έως τώρα, (1968).

2. Σ υ ν ε χ ί ζ ο ν τ α ς ό σ υ ν ο μ ι λ η τ ή ς μ ο υ, λέγει: Καθώς ένθυμοῦμαι καλά, ένῶ μιὰ μέρα ήμουν στο καφενεῖο τοῦ παποῦ σου Χρ. Μπαμπάλιτη, είδα τόν πατέρα σου παπα Σταμάτη νά διαβάξη μιὰ Έλληνική Έφημερίδα. Κατά κακήν τύχη, είχεν έλθει τή στιγμήν εκείνην κι ένας Τουρκος ταγματάρχης. Τήν έκρυψε άμέσως τήν έφημερίδα ό πατέρας σου, μά είχε καταλάβει ό Τουρκος κι έθύμωσε πολύ. Είδε κι έπαθε τότε ό παπούς σου νά καθησυχάση τόν Τουρκο, μά μέ τήν άυστηρή σύσταση νά διαβάξουν εις τό έξής μόνο τουρκικές έφημερίδες. "Έλα όμως πού ή λαχτάρα τής έλεύθερης Έλλάδας, μάς έκαιγε τόσο πού μέ κάθε τρόπο, προσπαθούσαμε όλοι μας νά βροῦμε καμμιά έφημερίδα τών Άθηνών άπό ταξιδιώτες» νά διαβάσουμε τά κατορθώματα τοῦ Έλληνικοῦ στρατοῦ.

3. Θ υ μ ο ὕ μ α ι έ π ί σ η ς ό τ ι, μετὰ τό πραξικόπημα τοῦ «Έντέκιοῖ», ήλθε στο Σουφλί ένας Τουρκος στρατηγός μέ 30 χιλ. στρατό, μέ πολύ κακές διαθέσεις, και θά κατέστρεφαν τό Σουφλί, έν δέν πρωτοστατούσαν οι καλοι πατριῶτες προύχοντες. α) Πασχάλης Μανάλης και β) Χατζηχρηστός Νταούλας.

Και κατώρθωσαν νά σώσουν τήν πόλη, άπό σφαγή και καταστροφή, ένδεικνύοντες τά παράσημα, πού τους είχε δώσει ό Σουλτάνος Χαμίτ, διότι πρὸ ετών, είχαν σώσει μέ θάρκες τους κατοίκους τών τουρκικών χωριών κοντά στόν Έβρο «Χάντζιας» (= Τάρσιον) και «Γουακιρτζή» (= Πυρόλιθος), τών όποίων οι κάτοικοι, εις μιάν πλήμμυραν τοῦ Έβρου, ένκινδύνειψαν νά πνιγοῦν.

Άπρὸς τόν σκοπόν αυτόν μάάλιστα, είχαν επιτάξει τήν ξυλεία όλων τών ξυλεμπόρων τής πόλεως και έκαναν πολλές θάρκες, μέ τις όποιες διεπεραίωσαν άνθρωπους και ζωα καθώς και οικοσκευές, σε άσφαλές μέρος.

Σήμερα τά χωριά αυτά δέν κατοικοῦνται, διότι τους πρόσφυγες πού είχαν έγκατασταθῆ έμεῖ μετὰ τήν εκκένωση τής Άν. Θράκης, ή Έλληνική Κυβέρνησις πρὸ ετών τους έγκατέστησε στο χωριο Τυχερό, δια τους αυτούς λόγους, τών επικινδύνων δηλ. πλημμυρῶν τοῦ Έβρου ποταμοῦ.

4. Ἐνθουμοῦμαι ἀκόμη ὅτι, ὁ πατέρας σου Παπασταμάτης, ἦτο ὁ πιὸ ἐγγράμματος δάσκαλος καὶ ὁ πιὸ ἀξιοσέβαστος ἱερεὺς τοῦ Σουλφίου, καλλίφωνος.

5. Ὅταν, στὰ 1912 ἦλθαν οἱ Βούλγαροι σὰν προσωρινοὶ σύμμαχοι τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοὺς ὑποδέχθηκε ὁμᾶς ἐνόπλων Σουφλιωτῶν, πρᾶγμα ποὺ ἔκαμε ἀρίστη ἐντύπωσιν ὄχι μόνον σ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ στὸν συνοδεύοντα Αὐστριακὸν Πρέσβυν. Ἦσαν δὲ 300 Βούλγαροι ἱππεῖς καὶ δύο χιλ. «ντομπροβόλτσκιδες» (= ἐθελονταὶ ρακένδυτοι). Κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν τῶν ἐναντίον τοῦ Γιαβὲρ Πασσᾶ, ἐπὶ κεφαλῆς ἦσαν οἱ ἔνοπλοι Σουφλιῶται ὡς ἀτρόμητοι πολεμισταί.

Ὅταν ἔφθασαν κοντὰ στὸν Πέπλο, τοὺς κηῖρε ὁ αὐτομολήσας ἀπὸ τὸν Τουρκ. στρατὸ Σουφλιώτης Πασχ. Φούσκας, ὁ ὁποῖος διηγῆθηκε τὴν οἰκτρὰ κατάστασιν τῶν Τούρκων, ὡς ἐκ τῶν κακονχιῶν, καὶ ὅτι ἦσαν ἐτοιμοὶ νὰ παραδοθοῦν, πρᾶγμα ποὺ ἔγινε ὅπως ὅλοι ξεύρουμε. Λεπτομέρειες τοῦ γεγονότος τούτου, θέλει ἀναφέρει ὁ ὑποφ. εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον

6. Ὁ θαλλερός γέροντας Βλάσιος Βλασάκης, γιὰ τὰ «καντάρια» τοῦ Σουφλίου μᾶς λέγει τὰ ἑξῆς: Ὑπῆρχαν 4 καντάρια. Τὸ 1ο ἦτο ἐδῶ ποὺ εἶναι τώρα ἡ Στρατ. Λέσχη, ἀλλὰ μπροστὰ ἀπὸ χρόνια, τὸ μετέφεραν κοντὰ στὸ Σταθμὸ, στὴν πλατεῖα ὅπου τὸ σπῖτι τοῦ Νίκου Τιάκα.

Τὸ 2ο, ἦτο στοῦ Ἀραμπατζῆ τὸ πηγάδι, διότι τότε ὁ δημόσιος δρόμος κατέβαινε ἀπὸ μεῖ, περνοῦσε ἀπὸ τοῦ Καλδόγλου, ἀπὸ τοῦ Καλπάκα καὶ ἀπὸ τὸ «γκετσεμέκι» δηλ. τὴ διασταύρωσιν τῆς σιδηρ. γραμμῆς, ἀκολουθοῦσε ὅπως καὶ τώρα πρὸς Κίοιντερε. Ὅταν ὁμως κατὰ τὸ 1906 ἔγινε τοῦ Ἰταλοῦ ἡ φάβρηκα (= τὸ μεταξεργοστάσιο), γιὰ νὰ περνᾷ ὁ δρόμος κοντὰ ἀπ' τὸ εργοστάσιο, χαράχθηκε ὅπως εἶναι σήμερα.

Τὸ 3ο καντάρι ἦτο στὸ σταυροδρόμι «Κασπάρ'(η)» καὶ τὸ 4ο στὸ παρεκκλήσι τοῦ Προφ. Ἡλία.

Ἡ ζύγισις, ἐγίνετο ὅπως καὶ σήμερα. Ἀφαιροῦσαν τὸ ἀπόβαρο τοῦ ἄμαξιτοῦ καὶ φορολογοῦσαν τὸ ὑπόλοιπο. Ἡ φορολογία ἦτο 12%, εἰς εἶδος. Μόνον ἀπὸ τὰ σταφύλια ἔπαιρναν δραχμές.

Πιὸ παλιά, ἡ φορολογία γινόταν κατὰ προσέγγισιν μὲ τὸ μάτι, ἀλλ' ἔτσι γίνονταν ἀδικίες. Τὰ καντάρια, τὰ ἔφερε πρῶτος ὁ ἔμπορος Σταματάκης, καὶ γιὰ νὰ πληρωθῆ τὴν ἀξία τους, ἐπὶ πλέον τοῦ φόρου 12%, ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν καθένα ἓνα δῦλεπτο. Ὅμως γιὰ νὰ μὴ γίνεται κι αὐτό, συμφωνῆσαν ὅλοι κι ἔβαλαν ἓνα ποσὸν καὶ τὰ ξεπλήρωσαν. Τὰ καντάρια χρησιμοποιήθηκαν κανονικὰ ὡς τὸ 1913, ποὺ ἦλθαν οἱ Βούλγαροι.

Ἡ πλειοδοσία τῆς «δεκάτης» γινόταν ἐνώπιον τοῦ Δημάρχου καὶ τοῦ

Τούρκου γραμματέως, και κατεκυρώνετο σὲ πλουσίους ἐμπόρους ὅπως ὁ Νικ. Γιάκας, ὁ Ἀθ. Κόκαλης, ὁ Γκιρτζής, ὁ Σταμ. Κοῦκος κλπ. Οἱ πλειοδῶται τῆς δεκάτης, συνήθως κέρδιζαν, ἀλλὰ καμμιά φορὰ και ἔχυναν, καθὼς ὁ πάπο Σταματάκης. *

Ὁ ἰδεκατιστῆς ἔμπορος, μποροῦσε νὰ νοικιάσῃ και ἕνα χωριό, ἀλλὰ και πολλὰ χωριά, ὅπου εἶχε και ἀποθήκες. Τῆ δεκάτῃ τῶν χωριῶν τὴν προεκῆρυσσεν ὁ «Καμμακάμης» (= ὁ ἑπαρχος) Σουφλίου.

7. Φωτισμὸς σπιτιῶν και πόλεως Σουφλίου τὸ 1867-1967. Ἀφηγητῆς μου ὁ πάπο-Ἡλ. Καζάκος ἐτῶν 75. Ὅταν ἤμουν παιδί 10-12 χρόνων, θυμοῦμαι ὅτι εἶχαμε στὸ σπίτι λάμπα τενεκεδένια μὲ «μέγκενε» (= μηχανισμὸς φυτιλιῶ) και λαμπουγγιάλι. Οἱ λάμπες ἦταν μικρὲς τοῦ τοίχου, και γιὰ τὰ καφενεῖα και μαγαζιά μεγάλες ἀπὸ Νο 14-24, κρεμαστὲς ἀπὸ τὸ ταβάνι (= ὄροφή). Στὰ παλιότερα χρόνια, ὅλα τὰ σπίτια μὰ κυρίως τὰ φτωχόσπιτα, ἐφωτίζονταν μὲ «καντήλια» (= λυχάρια) διαφόρων σχεδίων και μεγεθῶν. Ἦταν τενεκεδένια, και ἄναβαν ἄλλα μὲ γκάξι (= πετρέλ. καθαρὸ) κι ἄλλα μὲ λάδι. Ἐβγαζαν ὅμως πολὺ καπνὸ, και γι'αυτὸ τὰ σκάλωναν μέσα στὸ τζάκι, ἢ σὲ εἰδικὸ λυχνοστάτη.

Πολλὲς φορὲς κι ἕνα πῆλινο πιάτο μὲ ἕνα φυτίλι ἢ σκέτο θαμβάκι, γινόταν λυχνάρι, μὲ λίγο σαμόλαδο γιὰ κανύση ὕλη. Ἦταν ὅμως πάντα ἐστία κινδύνου, ἰδίως ὅταν μὲ τὸ λυχνάρι πηγαίνανε νύχτα στ' ἀχούρια νὰ περιποιηθοῦν τὰ ζῶα. Τὰ μαγειρεῖα, ὅπως τὸ δικό μας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κρεμαστὴ λάμπα, σκάλωναν ἔξω κι ἕνα λυχνάρι ἀσετυλίνης γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ τραπέζια. Λυχνάρια τέτοια, χρησιμοποιοῦσαν γενικῶς στὰ «παγκύρια» (= πανηγύρεις). Κι ἔβγαζαν πολὺ δυνατὸ φῶς. Τέτοια δυὸ μεγάλα φανάρια χρησιμοποιοῦσε κι ὁ σιδηρ. Σταθμὸς Σουφλίου ὡς τὰ 1925.

Ἀκόμα παλιότερα χρησιμοποιοῦσαν και दाδί. Δαδί χρησιμοποιοῦσαν και στὰ χρόνια τῆς κατοχῆς (1941-44) ἀκόμη και λυχνάρια, μὲ λάδι, λυωμένο «ξύγκι», διότι ἡ μηχανὴ ρεῖματος δὲν λειτουργοῦσε ἐλλείπει καυσίμων.

Οἱ μαθητὰι μὲ δυσκολία πολλὴ διάβαζαν κοντὰ στὸ φῶς τῆς φωτιᾶς τοῦ τζακιοῦ, τοῦ दाδιοῦ και τοῦ κανδυλιοῦ, κι ὅμως ἀπέδιδαν πολλὰ!...

Στὰ παλιὰ χρόνια ἀκόμη εἶχαν και φανάρια μὲ «σπαρματσέτα» (= κερὶα παραφίνης) γιὰ νὰ ταγίζον τὰ ζῶα, ἀλλὰ και νὰ πηγαίνουν στὰ «νυχτέρια».

Ἡ Δημαρχία γιὰ τὸ φωτισμὸ τῆς πόλεως, εἶχε κατὰ μῆκος τῶν δρόμων μεγάλα φανάρια στηριγμένα σὲ σιδερένιους πασσάλους και μέσα λάμπες πετρελαίου πὺν τὶς ἄναβαν μόλις σκοτείνιαζε και τὶς ἔσβυναν μόλις χάραζε οἱ «πασβάντηδες» (= νυκτοφύλακες).

Κι ἦσαν αὐτοὶ 4, ὅσες και οἱ Συνοικίες τῆς πόλεως. Κάθε Συνοικία δέ,

είχε κι από ένα μουχτάρη. Ὁ Δήμαρχος ἐλέγετο Μουχτάρμπασης. Πασβάντηδες παλιούς, θυμούμαι τούς: Χαρ. Πύργαρη, τὸν Χρ. Βλασάκη, τὸν Πασχ. Παρθένο καὶ τὸν Νικ. Νικολτσιούδη. Ἄλλὰ ἄς κάμουμε τὴν παρέκβαση νὰ ποῦμε ἐπ' εὐκαιρία μερικὰ γιὰ τούς «Πασβάντηδες». Τούς ἐπλήρωσε ὁ Δήμος κι εἶχαν ὑποχρέωση ἐκτός ἀπὸ τὸ ἀναμια τῶν φαναριῶν καὶ νὰ φυλάγουν ὅλη τὴ νύχτα τὴν πόλη, ἀπὸ τούς κλέφτες, καὶ νὰ καλοῦν συναγεμὸ ἐν ὥρᾳ κινδύνου. Εἶχαν πάντα στὸ χέρι μιὰ χονδρὴ ξύλινη μαγκούρα ποὺ ἡ βάση της ἦτο σιδερένια, ποὺ κάθε τόσο τὴ χτυποῦσαν βαδίζοντας στοὺς δρόμους, γιὰ νὰ δηλώνουν τὴν παρουσία τους. Πολλὲς φορές, καθὼς κατηφόριζαν τούς πλακόστρωτους δρόμους, πετοῦσαν τὴ μαγκούρα αὐτή, καὶ μέσα στὴ σιωπὴ τῆς νύχτας, ἀκούσταν ἕνας τρομακτικὸς κρότος, ποὺ ἔκανε νὰ φοβοῦνται ὅλοι καὶ δὴ οἱ λωποδύτες ποὺ τυχὸν βγαίνανε γιὰ «σόνιτισμα» (= κλοπὴ).

Οἱ πασβάντηδες, ἦταν διαλεγμένοι ὅλοι ἕνας κι ἕνας, παλληκαράδες, ρωμαλέοι, ἀτρόμητοι, μεγαλόσωμοι ποὺ νὰ προκαλοῦν φόβο καὶ σεβασμὸ.

Τὰ κανδήλια καὶ τὰ φανάρια καταργήθηκαν δριστικὰ κατὰ τὸ 1928, ὅταν τὴν πρώτη ἠλεκτροπαραγωγὸ μηχανὴ τὴν ἐγκατέστησεν ὁ ἐργολάβος Δρούγας.

Τὴν πρώτη βραδυὰ μάλιστα ποὺ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια κι οἱ δρόμοι ἐπλημμύρισαν ἀπὸ πλούσιο φῶς σὰν παραδεισένιο, δὲν τὴν ξεχνᾷ κανεὶς Σουφλιώτης, γιὰτὶ ὅλοι βγήκαν στοὺς δρόμους, καὶ τὴ νύχτα ἐκείνη γυρνοῦσαν ἐορταστικὰ ὡς τὰ χαράματα τὸ 1931, τὴν ἐπιχείρηση τὴν ἀγόρασαν οἱ: Οἰκονομίδης, Τερζοῦδης, κι ὁ πλούσιος θλάχος Γκίκας, τὸ δὲ 1957 ἡ Δ.Ε.Η. (= Δημοσ. Ἐπιχ.) σὺς ἠλεκτρισμοῦ).

8. Ἡ σ υ ν ἄ δ ε λ φ ο ς δ ι δ) σ σ α Μ ο ὔ τ λ ι α Π η ν ε λ., μοῦ εἶπεν ὅτι γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ «ἰκτέρου» οἱ γρηῆς χρησιμοποιοῦσαν ἕνα πρωτότυπο φάρμακο: Καίγανε στὴν ἄκρη ἕνα ξερὸ κλαδάκι βασιλικοῦ καὶ μ' αὐτὸ ξύνανε ἕνα σημεῖο στὸν οὐρανίσκο ἢ κάτω ἀπ' τὴ γλώσσα. Σὲ 2-3 φορές, ὁ ἰκτερος ἐθεραπεύετο ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς.

9. Ἡ ρ ὴ τ η σ α τ ὸ Γ ι ὠ ρ γ η Μ π α μ π ἄ ρ α, γιὰ τοῦ «Τιτέλ'(η)» (= Ἀριστοτέλη Μπαμπάρα) ἀπὸ ποιὸν ἔμαθαν τὴν τέχνη τοῦ χαλβατζῆ καὶ μπουζατζῆ, καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι, αὐτὸς κι ὁ ἀδελφὸς του Δημήτρης ἀπ' τὸν πατέρα τους, καὶ κείνος ἀπὸ κάποιον Ἀρβανίτη Ἠπειρωτὴ ποὺ ἐρχόταν στὰ πανηγύρια καὶ πουλοῦσε χαλβᾶ καὶ μπουζᾶ. Ὁ χαλβᾶς, ἦτο ὁ «τσιρλουχαλβᾶς» ὁ «μηλείνιος» ὁ «καρυδένιος» κι ὁ «σαμείνιος».

Τὸν καρυδένιο χαλβᾶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς γιὰ τὸ «χάσκαρ'(η)».

Καὶ τὸν ἔπαιζαν ἔτσι: Ἀπὸ τὸ ταβάνι τοῦ δωματίου κρεμοῦσαν ἕνα σπάγγο ποὺ ἔφθανε ὡς ἕνα μέτρο ἀπὸ τὸ πάτωμα. Στὴν ἄκρη τοῦ σπάγγου ἔδεναν

Ένα αρκετά μεγάλο κομμάτι καρυδένιο χαλβά. Τα παιδιά έπαιρναν θέση γύρω απ' τὸ χαλβά. Τότε, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἔπιανε τὸ σπάγγο, καὶ πλησίαζε τὸ χαλβά στὰ ἀνοιχτὰ στόματα τῶν παιδιῶν, καὶ τὸν γυροῦσε γύρω - γύρω. Τὰ παιδιά, ἐπὶ πολὺ ὥρα, προσπαθοῦσαν νὰ δαγκώσουν τὸ σκληρὸ χαλβά, μὰ δὲν τὸ κατῶρθωναν καὶ γέλια ἀκράτητα, ἔδιναν τὸν τόνο μιᾶς ἐξαιρετικῆς εὐθυμῆς γιορτῆς. "Όταν τέλος κάποιος κατῶρθωνε νὰ κρατήσῃ στὰ δόντια τὸν χαλβά, ὅλοι φωνάζανε δυνατὰ «Μπράβοο!».

Τὸν «τσιρλουχαλβά» πάλι τὸν πουλοῦσαν στὰ πανηγύρια. Τὸν βάζανε μέσα σὲ μεγάλα κασόνια. Ἀκόμα καὶ σήμερα πουλάει ὁ Γιώργης Μπαμπάρας τέτοιον χαλβά. Δὲν ὑπῆρχε Σουλιώτικο σπίτι πού νὰ μὴν εἶχε προμηθευθῆ μισὸ ὡς ἓνα κιλὸ τσιρλουχαλβά. Ἦτο πολὺ νόστιμος, κι ἔμοιαζε μὲ τὸν ἀφρὸ τῆς πάστας. Καὶ ξοδεύταν 400-500 κιλά τέτοιος χαλβάς πού γινόταν μὲ ζάχαρη καὶ χόρτο «τσιέν'(ι)».

Ἐξ ἄλλου στοὺς δρόμους τοῦ Σουφλίου πουλοῦσαν καὶ ἄλλα ἀναψυκτικὰ καὶ θερμαντικὰ, ὅπως, 1) τὸ μποζιά, ἓνα πυκνόρρευστο παρασκευάσμα μὲ ζάχαρη, κεχρί, καὶ ζυμάρι, πού πουλάει ἀκόμα στοὺς δρόμους τὸ καλοκαίρι, ὁ Δημήτρης Μπαμπάρας.

2) Λεμονάδα, πού πουλοῦσαν σὲ τεράστια μετὰλλινα δοχεῖα, κρεμασμένα ἀπὸ τὸν ὄμο οἱ Ἀρβανίτες, καθὼς εἶδα πρὶν πολλὰ χρόνια καὶ στὴ Θεσσαλονίκη.

3) Σαλέπι, τοῦτο τὸ πουλοῦσαν τὸ χειμῶνα, σὰν θερμαντικὸ, σὲ φλυτζάνια καφέ, ἢ ποτήρια χονδρὰ κρασιοῦ. Τέτοιο ἔπιναν πρῶι-πρῶι, οἱ ἀγουροξυπημένοι, καὶ οἱ ἐργάτες πηγαίνοντες στὴν ἐργασία τους. Ὡς τὰ 1951-1952, ἦτο ἀκόμη ἓνας γέρο-Σουφλιώτης, πού γυροῦσε στοὺς δρόμους καὶ πουλοῦσε. Ἀκόμη ἔκανε καὶ ὁ καφεπώλης Χαράλ. Ντιώνιας στὸ καφενεῖο του.

Ὁ πάπο-Θανάσης Τσιομπάνογλου ἢ Μπόκογλου, μοῦ εἶπεν ὅτι, καὶ σήμερα ἀκόμη, κάθε ἀποκριά, πουλᾶνε μὲ τὸ γυιὸ του στὸ Ζαχαροπλαστεῖο τους, 2.000-3.000! κιλά χαλβά, σαμείνιο καὶ καρυδένιο, πού τὸν προμηθεύονται ὄχι μόνο οἱ Σουφλιῶτες μὰ καὶ οἱ χωρικοί.

10) (27.12.1967). Ἀπὸ τὸν Ἀπόστ. Τσιομίταν, στὴν ἐρώτησή μου ἂν κρατοῦσαν τὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων, μοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς:

Νηστεύαμε, γενικῶς ὅλοι οἱ Σουφλιῶτες, μικροὶ-μεγάλοι, ἄνευ ἐξαιρέσεως. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὑγιεῖς καὶ ἀσθενεῖς ἀκόμη. Νηστεύαμε μὲ μεγάλο φανατισμό. Σ' ὅποιον δὲν «κρατοῦσε» κι ἔτρωγε, τοῦ ἔδειχναν μεγάλη ἀδιαφορία, τὸν ἔλεγαν «Οὐθρὸ» (= Ἑβραῖο), καὶ «Τούρκου» (= Τοῦρκον, δηλ. ἄπιστον). Κανεὶς λοιπὸν δὲν χαλοῦσε τὴ «Σαρακοστή» αὐτή, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ 15)αὐγούστου. Ἐπίσης καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους, ἐνήστευαν κάθε Τετάρτη καὶ Παρασκευή, ἀπὸ λάδι, ψάρι καὶ κρέας. Κι ὅσο πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα, χαιρόταν ὅλοι πάρα-πολύ, περιμένοντας μὲ ἀγωνία

νά φάνε και νά χορτιάσουν, γάλα, βούτυρο, τυρί, κρέας, κοττόπουλα, μπίμπες, κάζες, και δη τὰ περίφημα χριστουγεννιάτικα φαγητὰ «μπόμπο», «πιρζόλις» και γλυκά, «μπακλαβού» και «καντιφ' (ι)».

Τὴν ἐπίβλεψη τῶν σφαγίων οἰκιακῶν ζώων τὴν εἶχαν οἱ «νοικοκυρές». Ἔπρεπε νὰ τὰ παχύνουν πολὺ. Καὶ τὸ κατώρθωναν. Παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶχαν τότε βελτιωμένες ράτσες πουλερικῶν και χοίρων, συχνὰ τὰ γουρούνια εἶχαν βάρος ἄνω τῶν 100 ὀκόδων (= 1280 γραμμ. = ἡ μία ὀκῶ), οἱ μπίμπες ὡς 5 ὀκάδες, οἱ χῆνες ὡς 8 ὀκ. Τίς χῆνες, μερικοὶ τίς κλείνανε σὲ στενὸ κλουβὶ μὲ τὰ πόδια τους καρφωμένα, και ἐπιπροσθέτως τίς τὰγίζαν βῶλους ἀπὸ ζυμᾶρι. Ἔτσι τίς παχαίνανε πάρα-πολύ. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ χρόνου γινόταν και οἱ γάμοι, και μάλιστα μὲ τὰ καινούρια κρασιὰ γύρω στὶς 26 Ὀκτωβρίου, πρὸ τῆς νηστείας βέβαια.

Μὴ λησμονήσω νὰ σοῦ πῶ, λέγει ὁ ἴδιος, ὅτι κατὰ Σεπτέμβριον, ὅλα τὰ σπίτια ἔκαναν Ἁγιασμό. Ἐκαλοῦσαν δηλ. τὸν παπᾶ, μὲ τὴ σειρὰ σὲ κάθε σπίτι, ὅπου και Ἁγίαζε μὲ τὴν τελετὴ τοῦ Ἁγιασμοῦ τὸ «σπόρο» τῆς νέας σπορᾶς, πὸ ἐγίνετο ἀπὸ 15 Σεβρίου, ὡς τὰ τέλη Νοεμβρίου τὸ πολὺ, ἀναλόγως τῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Πάντως οἱ προκομμένοι γεωργοὶ ὡς τὸν «Ἀϊ Δημήτρη», ἐτελείωναν ὅπωςδὴποτε τὴ σπορὰ τῶν Δημητριακῶν.

Τὸ ἄναμμα τοῦ τσιγάρου.

Τὸν παλιὸ καιρὸ, πὸ σπάνιζαν τὰ σπύρτα, κι οὔτε ὑπῆρχαν οἱ διαφορῶν τύπων σημερινοὶ αὐτόματοι «ἀναπτήρες» (9.12.67), τὸ τσιγάρο, τὸ ἄναβαν μὲ καρβουνάκια, πὸ τὰ κρατοῦσαν μὲ τὴ μασιὰ τοῦ τζακιοῦ ἢ μὲ κανένα ἀναμμένο κλωναράκι. Στὸ σπίτι, τὸ καρβουνάκι τὸ πῆγαινε ἢ νύφη στὸν πεθερὸ, ἀπὸ τιμὴ και σεβασμὸ, μὰ και τὰ μικρὰ ἐγγονάκια τὸ εἶχαν μεγάλη χαρὰ, νὰ δώσουν φωτιὰ στὸν παποῦ.

Στὸ καφενεῖο πάλι, εἶχαν ἓνα πῆλινο τασάκι πάνω σὲ κάθε τραπέζι, σὺν ὅπως τώρα τὰ «στακτοδοχεῖα» κι ὁ καφετζῆς πρόσεχε ποιοὶ καπνίζουν, γιὰ νὰ τοὺς πηγαῖνη καρβουνάκι στὸ «τάσι». Καμμιά φορὰ ὅμως τοῦ τὸ ἰπενθύμιζαν κι οἱ πελάτες, λέγοντας: «Ρὲ καφετζῆ, φέρι μας ἓνα καργανούδ' (ι), νὰ ἀνάψουμιν τοῦ τσιγάρου».

Εἶχαν ὅμως στὶς δίπλες τοῦ «ζουναριοῦ» γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο, οἱ καπνιστές, και μιὰ τσακμακόπετρα ἀπ' τίς δοκάνες, ἓνα μακρὸ βαμβάκερὸ φυτίλι ἢ «ἴσκα» μουριάς, και ἓνα σιδερένιο εἰδικὸ ἔλασμα, πὸ κτυπώντας το καταλλῆλως στὴν τσακμακόπετρα, ἀνάβαν μὲ τὸ σπινθηρισμὸ τὸ φυτίλι, και μ' αὐτὸ τὸ τσιγάρο τους. Λίγο ἀργότερα, εἶχαν ἐφευρεθῆ τὰ «τσακμάκια»,¹ πὸ ἦσαν

1. Λέξη πεπονημένη, ἀπὸ τὸν παραγόμενο ἦχο τοῦ κτυπήματος.

δύο ένωμένοι μετάλλινοι σωληνίσκοι, πού στόν έναν ὑπῆρχε τροχίσκος μέ τσακμακόπετρα στερεωμένη ἀπό ένα βιδωτό ἐλατήριο, καί στόν ἄλλο ένα μακρὸ κόκκινο ἢ λευκοθαμβοκερὸ φυτίλι, μέ ένα σφαιροειδές γαντζάκι, ὥστε, μετὰ τὸ ἀναμια τοῦ τσιγάρου, νὰ κλείνη ἐρμητικά τὸν σωληνίσκο, ὥστε νὰ σβύνη ἐντός, τὸ ἀναμμένο φυτίλι. Καί διαρκοῦσε αὐτὸ πολλοὺς μῆνες, χωρὶς τὴν ἀνάγκη θεξίνης. Οἱ κάπως εὐκατάστατοι, χρησιμοποιοῦσαν σπύρτα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού τᾶλεγαν «γκιμπρίτια». Οἱ τσορμπατζήδες κάπνιζαν «ναργιλές». Τὸν καπνὸ ἢ καθὼς τὸν ἔλεγαν τότε «τιουτιοῦν» τὸν κόβανε οἱ ἴδιοι, ἢ τὸν ἀγόραζαν ἔτοιμο κομμένο, συσκευασμένο σὲ εἰδικὸ πακέττο, μαζί μέ φυλλάδιο, ἀπὸ τσιγαροχάρτα. Στὴν κατοχὴ (1941—44) χρησιμοποιοῦσαν κομμένο καπνὸ καί μὴ ὑπάρχοντος σιγαροχάρτου, φύλλα ἀπὸ βιβλία, ἢ φύλλα ἀπὸ «παλιὰ δεφτέρια». Χρυσὲς δουλειὲς κάνανε τότε μερικοὶ Σουφλιῶτες, πουλῶντας χειροποίητα τσιγάρρα, ἢ τῆς μαύρης ἀγορᾶς τσιγάρρα Τουρκικα ἢ Βουλγάρικα. Ἐνα πολὺ σπουδαῖο γεγονός μᾶς διηγήθηκε σχετικὰ, ὁ γιατρὸς Ὁρεσιτιάδος κ. Λάκης Παπάζογλου: Στὸ διάστημα τῆς κατοχῆς εἶχαν ένα ἐργάτη πού τὸν στέλνανε στὰ κτήματα. Κάθε βράδυ ὅμως τοὺς ζητοῦσε καί μερικὰ χαρτιά, γιὰ νὰ τυλίγη τὰ τσιγάρρα του. Κι' εἶχαν πολλὰ χαρτιά, ἰδίως ἀπ' τὸν παπὸν τῶν Πασχ. Παπάζογλου, γνωστὸν συγγραφέα γεωργικῶν βιβλιαρίων καί τ. πρόεδρο Γεωργ. Συνεταιρισμῶν. Καί κόντευε νὰ ἐξαντληθῆ ἡ φυλλάδα αὐτή, ὅταν ἐπρόσεξαν ὅτι ἀποτελοῦσε συγγραφὴν ἀπὸ ἱστορικὰ ἀπομνημονεῦματά του περὶ Σουφλίου. Ὅμως, ἦταν πιά ἀργά. Ἀπωλέσθη μιὰ πολύτιμη ἐργασία, ἑνὸς παλαιοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, περὶ Σουφλίου, κι εἶχε γίνει καπνός!

Τὸ «Γιάντιχ», ἓνα παλιὸ ἔθιμο.

Τί σημαίνει ἡ λέξη ἀκριβῶς, δὲν γνωρίζω, οὔτε καί ἐὰν εἶναι Ἑλληνική. Μᾶλλον τὴν νομίζω γιὰ Τουρκική.

Ἦτο ὅμως τὸ «γιάντιχ» ἓνα ἔθιμο, ἓνα παιγνίδι μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε, πού ὅλοι μας τὸ παίζαμε στὰ παιδικὰ μας χρόνια, ἀλλὰ καί μεταξὺ ἡλικιωμένων. «Γιάντιχ» λέγανε οἱ παλιοὶ Σουφλιῶτες, ἓνα διχαλωτὸ στηθαῖο κοκκαλάκι τῆς κόττας, πού ὅποιος τῷ παιρνε στὴ μερίδα τοῦ φαγητοῦ του, τὸ ἔπιανε ἀπὸ τὸ ένα ἄκρο καί ἔλεγε: Ποιὸς θέλ' (εἰ) νὰ παίξομεν «γιάντιχ»! Τότε, ὅποιος ἐπροθυμοποιεῖτο περισσότερο, ἔπιανε ἀπὸ τὸ ἄλλο ἄκρο, καί τραβοῦσαν συγχρόνως. Μὲ τὸ τράβηγμα αὐτό, τὸ γιάντιχ κάποτε ἔσπαζε καί σ' ὅποιον ἔμενε τὸ μεγαλύτερο κομμάτι, κέρδιζε, κι' ἦταν ὁ τυχερὸς τοῦ γεύματος, ἐνῶ ὅλοι γελοῦσαν.

«Γιάντιχ» ἔβαζαν τὰ παιδιὰ κάθε οἰκογενείας μεταξὺ τῶν, ἀλλὰ καί μεταξὺ τῶν φίλων τῶν, ἀγόρια καί κορίτσια, μόλις ἀρχίζε ἡ Μ. Τεσσαρακοστὴ

καὶ δὴ ὅταν πλησίαζε τὸ Πάσχα, μὲ ἀντάλλαγμα κόκκινων αὐγῶν, ὅσων κανόνιζαν μεταξύ των, καὶ καθὼς μοῦ λέγει ἡ μικρὴ μου κόρη Μαίρη, δέκα γιάντιχ, γιὰ ἓνα αὐγὸ. Τὸ παιγνίδι ἐγίνετο ἔτσι:

“Ὅταν συμφωνοῦσαν δύο ἀγοράκια ἢ κοριτσάκια, νὰ παίξουν «γιάντιχ», σάλιωναν μὲ τὴ γλῶσσα τὸν ἀντίχειρα τοῦ δεξιοῦ χειριοῦ, καὶ μετὰ ἐνῶ ἀκουμποῦσαν ἀντίχειρα μὲ ἀντίχειρα, ἔλεγαν, σὰν εἶδος ὄρκου: «10 γιάντιχ, ἓνα αὐγὸ!». Ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη κι’ ὕστερα, ἐὰν τὸ ἓνα παιδί ἔδιδε ἓνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο στ’ ἄλλο, ἔπρεπε νὰ πῆ ἐγκαίρως: «τὸ ξεύρω». (= πὺ προσπαθεῖς δηλ. νὰ μὲ γελάσης). Ἐὰν ἦτο ἀφηρημένο τὸ παιδί καὶ λησμονοῦσε νὰ πῆ «τὸ ξεύρω», ὁ ἄλλος ἐφώναζε: «Γιάντιχ», κι ἔτσι ἔγραφε εἰς βάρους τοῦ ἄλλου ἓνα γιάντιχ, κ.ο.κ. Ἐὰν εἶχε βάλει καὶ μὲ ἄλλα παιδιὰ τέτοιο στοίχημα, σημεῖωνε σ’ ἓνα χαρτί, πόσα καὶ ἀπὸ ποίους κέρδιζε ἢ ἔχανε.

Φυσικά, κάθε φορά, ὑπενθύμιζαν τὰ παιδιὰ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, πόσα «γιάντιχ» εἶχαν κερδισμένα ἢ χαμένα.

Γινόταν δηλ. κάτι παρόμοιο καθὼς μὲ τὸ στοίχημα τῶν μεγάλων, καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, ἔδιδαν ἢ ἔπαιρναν αὐγὰ ἀνάλογα μὲ τὰ «γιάντιχ». Ἐὰν εἶχαν π.χ. κερδισμένα 20 γιάντιχ, παίρνανε δύο αὐγὰ ἀπ’ αὐτὸν πὺ «γελοῦσαν» (= ἔξαπατοῦσαν). Καὶ φυσικά, κέρδιζαν πάντα οἱ μεγαλύτεροι εἰς βάρους τῶν μικρῶν ἀδελφῶν τους κι εἶχαν, βέβαια, φασαρίες, καυγάδες καὶ κλάματα, ἀλλὰ καὶ γέλια.

Ἡ κόρη μου, μαθήτρια τῆς Ε’ Δημοτ., μοῦ λέγει ὅτι παίζουν καὶ τώρα ἀκόμη τὰ κοριτσάκια «γιάντιχ», μεταξύ των.

Εἶναι δὲ γεγονός ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο ὅτι τὸ παιγνίδι αὐτό, χρονολογεῖται ἐδῶ στὸ Σουφλί, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν παπυρίδων καὶ τῶν προσταποῦδων.

Δὲν γνωρίζω, ἂν τὸ παίζουν καὶ σ’ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος, καὶ πῶς τὸ παίζουν.

Λέξεις τινὲς ἰδιωματισμῶν Σουφλίου, μὲ ἀρχαῖζουσιν σημασίαν καὶ ἄλλαι διάφοροι.

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Σταμ. Ψάλτη «Στατιστικὰ στοιχεῖα τῆς Θράκης», (1911), εὑρισκόμενον εἰς τὴν βιβλιοθήκην Γ’ Σχολ. Σουφλίου, ἀναφέρονται σχετικῶς τὰ ἐξῆς: «Εἰς τὸ Σουφλίον, ὁμιλοῦνται καὶ πολλαὶ ἀρχαῖζουσαι λέξεις, ἡ δὲ στολή τῶν γυναικῶν, ὁμοιάζει μὲ τὴν τοιαύτην τῶν γυναικῶν τῆς Ἡπείρου.

Βεβαίως οἱ λέξεις αὐτὲς εἶναι κατάλοιπα τῆς καλῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς τῆς Βυζ. Αυτοκρατορίας, ἡ δὲ παραφθορά των, ὀφείλεται εἰς τὴν πλήρη παρακμῆν τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας, κατὰ τὰ ἔτη τῆς δουλείας.

ἀ π κ ἄ ζ ο υ = ἀ π ε ι κ ἄ ζ ω (=συμπεραίνω, καταλαβαίνω).

π ρ ο υ θ ο υ δ ῶ = π ρ ο ε υ ο δ ῶ (=στέλνω κάποιον, κάπου).

ῥ μ ο υ λ ο υ γ ῶ = ὁ μ ο λ ο γ ῶ (=διηγοῦμαι, λέγω ἀληθινά).

ῥ ψ λ ῶ ν ο υ = ῥ ψ η λ ῶ ν ω (=ψηλώνω).

χ α μ π λ ῶ ν ο υ = χ α μ η λ ῶ ν ω (=χαμηλώνω).

ἄ κ σ α ἴ ν ο υ = α ῦ ξ ἄ ν ω (=μεγαλώνω). φρ. «ῥΩ! Πόσου ἄκσινις ρέ!».

θ ε ὑ γ ο υ = φ ε ὑ γ ω (φρ. θεύγα, ρέ, ῥπού του μπιλιά) (=μπελά).

ἔ ρ θ ο υ μ ι = ἔ ρ χ ο μ α ι. (φρ. ῥΕρθουμι πού τ' δλειά).

π ι π κ ῶ ν ο υ μ η = πίπτω κάτω καὶ γίνομαι κουβάρι.

π ι π κ ῶ ν ο υ = γ κ ρ ε μ ῖ ζ ω ἕναν ἄλλο, ἀναποδογουρίζω.

π α α ἴ ν ο υ = π η γ α ἴ ν ω. φρ. «Πάει αὐτή» = χάθηκε γιὰ πάντα.

σ υ ν τ υ χ α ἴ ν ο υ = σ υ ν α ν τ ῶ κάποιον. (ἰ = συντυγχάνω).

ἄ ρ ἔ ζ ο υ = ἄ ρ ἔ σ ω = (μοῦ ἄρέσει ἕνα πρῶγμα).

τ ι τ ο ι ῶ ν ο υ = τ ο ι ο ῦ τ ο ν τί πράττω, = κάνω ἕνα ἔργο, μαστορεύω.

γ κ ο υ λ ι α φ ἰ ζ ο υ = κ ο λ α φ ἰ ζ ω = κτυπῶ, λερώνω, φρ. εἰς ἀναστρεφόμενον με παρέα κοριτσιῶν. «ῥΑρέεις, γλιέπου, νὰ γκουλιαφίζιση μὶ τὰ κουρτσούδια» = Σοῦ ἄρέσει, βλέπω, νὰ τὰ λές με τὰ κοπελοῖδια.

ῥΥπάρχουν βέβαια, καὶ πολλὰ ἄλλα ρήματα στή Σουφλιώτικη ἰδιωμ. διάλεκτο, μὰ εἶναι ἄρκετὰ τὰ παραπάνω, σὰν παρῶδειγμα. Παρακάτω θὰ ἀναφέρω καὶ μερικὲς ἄλλες λέξεις, καὶ χάριν πρωτοτυπίας, ἀλλά, καὶ διὰ τὸ πόσον διαστρέφει τὴν ῥΕθν. γλῶσσα, ὁ ἀγράμματος λαός!

Σ α ρ α κ ο υ σ τ ἦ = Τεσσαρακοστή (Χριστουγέννων — Πάσχα).

ῥΑ ἰ ξ ἰ ἄ ρ ς = τῶν ἁγίων Τοξιαρχῶν (8 Νοεμβρ.). Μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ λέξις «ἀϊξιάρς», οὐδαμῶς ἀποδίδει τὴν πραγματικὴν ἐσότην, ἀλλὰ ἀδύνατον νὰ τὸ πετύχη καὶ καλύτερα ἢ ἀπαίδευτη γλῶσσα τοῦ λαοῦ(1).

φ τ σ ἰ = θυτίον, βαρέλι.

γ κ ο υ ν τ ο ὑ λ σ ι = κατρακύλισε, ρ. γκουτελῶ.

μ α τ σ ο ὑ δ' (ι) = γατάκι.

τ ς' ἔ ν τ σ α ν ἄ λ λ' (οι) = τοὺς ἔντυσαν τοὺς ἄλλους.

μ ο ἰ ρ α = μερίς φαγητοῦ. Φρ. «Διέτι ρέ! Γὼ δυὸ μοίρις ἔχου στοῦ πνάκι μ'» = (δύο τεμάχια κρέας).

«Γλιέπου δτι, τς π' οὔλους μπαμπάτσικς μοίρις οὔλου διαλέγς».

1. Μοῦ δίδεται ἀφορμὴ ν' ἀναφέρω τὸ ἀνέκδοτο ἐκεῖνο τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονα, ποὺ φιλοξενώντας τὸν πατέρα του σὲ κύκλον συναδέλφων του, τοὺς εἶπε νὰ μὴν τὸν παρεξηγοῦν, διότι ἦτο ἐντελῶς ἀπαίδευτος. «Βρέ, γὼ εἶμι ἀπέδιφτους! Δέκα χρόνια γιὰ νὰ σὶ σπουδάσου ἀπ' τοῦ προῦ ὡς τοῦ βράδ' (υ), δὲν πιδεύου- μαν μὶ τὰ χουράφια κι μὶ τὰ πρόβατα; !...

π ι ρ ό ν' (ι) = περόνη, πηρούνι φαγητού. Φρ. Μι τού πιρόν' (ι) τὰ βγά-
ν' (ει) τὰ γράμματάς (ι).

λ α β ί δ α = λαβίς φαγητού, κουτάλι ἢ ἄλλως: χλιάρ' (ι), χλιαρούδ' (ι).

σ α π λ α ν τ ὠ = μα χα ι ρ ὶ ν ω. Φρ. «Τοὺν σαπλάτσαν τοὺν ἄθρου-
που ρέ!».

ν τ ι ρ λ ι κ ὶ ν ο υ = τρώγω ὑπερβολικά. Φρ. «Ντιρλίκουσι, νὰ χουρτά-
εις».

ἄ ψ (υ) χ ὠ = λυποῦμαι, συμπονῶ. Φρ. «Ἄμα ἄθρουπους! Χίτσ(ι) δὲν
ἀψ(υ)χάει!».

κ λ ο υ ν ἄ ρ ι α = κλωνιά μουριάς. Τὰ κλωνιά αὐτὰ τὰ μαζεύανε ὅλοι οἱ
Σουφλιῶτες κατὰ τὴν ἐκτροφή τῶν κουκουλίων (Μάιος - Ἰούνιος), καὶ τὰ
κάνανε δεμάτια. Ἦσαν δὲ τὰ κλωνιά ὀλόισα, γιατί προέρχονταν ἀπὸ κλαδευμέ-
νες μουριές. Τὰ τοποθετοῦσαν ἀρχικῶς στὴν αὐλὴ γιὰ νὰ ξεραθοῦν, στὸν
καυτὸ ἥλιο τοῦ καλοκαιριοῦ. Καὶ τὸ φθινόπωρο, τὰ βάζανε στὸ κελάρι, γιὰ
τὴ θερμάστρα καὶ τὸ φοῦρνο. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι πρωταρχικό μου καθήκον ὡς
δ)ντοῦ Σχολείου ἦτο, νὰ συστήσω εἰς ὅλους τοὺς μαθητάς, νὰ φέρουν ἀπὸ ἓνα
δεμάτι «κλωνάρια», στὴν ἀποθήκη τοῦ Σχολείου, γιὰ τὸ χειμῶνα. Ὅσα κλω-
νάρια περίσσευαν, τὰ πούλοῦσαν στὰ φουρνάδικα γιὰ καύσιμη ὕλη. Ὅμως,
ἤδη οἱ φοῦρνοι ἄρχισαν νὰ γίνονται ἠλεκτροκίνητοι. Μὲ τὰ κλωνάρια οἱ μά-
νες κι' οἱ μπαμπάδες, δέροναν τὰ κακὰ παιδιά. Μὰ κι' οἱ δάσκαλοι!

γ κ ο υ λ ι ὀ κ ο υ τ ο υ ς = γυμνός, γκάλιαβους, γκουλιαβούδια.

σ κ ί σ μ α τ α = κομματάκια ἀποξηραμένων καρπῶν, (βερίκοκκα, ἀπί-
δια, δαμάσκηνα, κράνια, τσάπουρνα, κλπ.). Τὰ τρώγανε τὸ χειμῶνα τὰ παιδιά,
καὶ τὰ τάραζε ἢ δυσεντερία, κι ἢ διάρροια, διότι ὥσπου νὰ ξεραθοῦν ὅπως ἦταν
μέσα σὲ ταψιά πάνω στὰ κεραμύδια, διαβιοῦσαν σ' αὐτὰ ἑκατομμύρια μυίγες.

σ κ ρ ὀ φ α = γουρούνα μὲ γουρουνόπουλα, καὶ κατ' ἐπέκτ. ἡ χοντροκομ-
μένη, καὶ κάθε κακιὰ γυναῖκα.

ν τ ι ο υ β α ν ἔ ς = ὁ ἑλαφρόμυαλος καὶ ντιουντιουβάνς.

σ α τ σ ι ἄ κ' (ι) = τὸ ἐξέχον μέρος τῆς στέγης, 0,50—0,80 μ.

Σατσιακία φαρδὰ εἶχαν κυρίως τὰ μαγαζιά τῆς ἀγορᾶς, τοῦ παλιοῦ θέ-
βαια καιροῦ, γιὰ νὰ μὴ θρέχονται οἱ βιτρίνες, ἀλλὰ καὶ νὰ καταφεύγουν κι οἱ
πελάτες ἐν ὄρα θροχῆς. Παρὰ ταῦτα, ὑπάρχουν καὶ σήμερα μερικὰ.

ἀ σ τ ρ ι χ ι ἄ (1) = Τὸ σχηματιζόμενο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἄνοιγμα μετα-
ξὺ ἐνὸς ἢ δύο σατσιακῶν, δύο συνεχομένων σπιτιῶν.

Τοῦτο, δυνατὸν νὰ εἶναι πλάτους 1—1½ μ. καὶ μήκους ὅσο οἱ οἰκοδομές.

1) Ἡ λέξις ἴσως νὰ παράγεται ἀπὸ τὶς λέξεις: «ἄστρα—ἔχει». Καὶ πράγματι
ἀν εἶναι νύκτα, καὶ κυττάζει κανεὶς πρὸς τὰ πάνω, θὰ ἰδῇ τὰ ἄστρα.

Χωρεῖ δηλ. νὰ περάσῃ ἐλεύθερα ἕνας καὶ δύο ἄνθρωποι. Τέτοιες δαιδαλώδεις ἀστριχιές, ἦσαν καὶ εἶναι πολλές σὲ διάφορα μέρη τοῦ Σουφλίου.

μ π ι τ ι ο ὄ ν κ α καὶ μπιντιβίδκα = δλόκληρα, ἀπαράλλακτα. Φρ. Αὐτὸ τοῦγκζαν'(ι), μιντιούνκουσ, μπαμπάς τ' «Αὐτὸ τοῦ κουρτσούδ(ι), μπιντιβίδκ'(η), μάνα τ'».

τ ι τ ί κ'(ι) = τὸ ἔσχατον σημεῖον, τὸ κατακόρυφον.

Φρ. «Τοὺν ἴφιρα στοῦ τιτίκ'(ι)» = (τὸν ἔφερα στὸ ἀδιέξοδο).

ἄ ρ α - μ ἄ ρ α τ ς = Ἔτσι ἄς εἶναι. Συγχωρεῖστε τον.

μ π ο υ μ π λ ι ἄ τ σ κ α = ἔντομο κολεόπτερο, στακτοκόκκινο, πού ἄμα τὸ πιάσῃς μυρίζει ἄσχημα.

ἄλάν'(ι) — ντουφάν'(ι) = ἄνω - κάτω. Φρ. Τᾶκαμῖς ἄλάνι(ι) — ντουφάν'(ι).

μ π ἄ ῖ α = ἀρκετᾶ. Φρ. «Μπάῖα καρῖδῖς μᾶς ἔφιρις, μασ'(ι) - ἄλλά».

Τρία αἰνίγματα τοῦ παλιοῦ καιροῦ, στὸ Σουφλί.

1. Ἄ μ υ α λ ο υ ς, μ α λ λ ῖ ἄ δ ἔ ν ἔ χ'(ει), κ ὠ λ ο υ ν ἔ - χ'(ει), ν ο ὐ ρ ἄ δ ἔ ν ἔ χ'(ει).

Εἶ ν α ἰ ὀ β ἄ τ ρ α χ ο ς. Ἄμυαλος, τὸ αἰώνιο θῦμα τῶν φειδιῶν καὶ τῶν πελαργῶν, ἀποκαλεῖται ὁ βάτραχος ἀπὸ τὸ σοφὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅτι, οἱ βάτραχοι εἶναι δειλότεροι καὶ τῶν λαγῶν.

Ἡ παράδοση μάλιστα λέει πὼς ὅταν οἱ δεῖλοι λαγοί, τὰ ἄλλα αἰώνια θῦματα τῶν κυνηγῶν καὶ ὄλων τῶν ἀρπακτικῶν ζῶων καὶ τῶν ἀετῶν, ἀπηλπισμένοι πῆγαν νὰ ριχτοῦν ὁμαδικὰ ὅλοι μαζί τάχα, στάθηκαν στὴν ὄχθη καὶ γέλασαν πολὺ, ὅταν εἶδαν τοὺς βατράχους φοβισμένους νὰ ρίχνωνται μέσα στὸ νερό. Καὶ μετάνοιωσαν, καὶ γύρισαν πίσω στὶς φωλιές των.

2. Ὀ π λ α τ α σ τ' ὄ π λ α τ α, κ ι ρ α φ ῆ δ ἔ ν ἔ χ'(ει).

(Ἄπλάτα = μπάλωμα). Ἑρμην.: Μπάλωμα στὸ μπάλωμα, καὶ ραφή δὲν ἔχει. Εἶναι ἡ χελώνα. Τὸ ὄστρακό της, τὸ θεωρεῖ ὁ λαός, σὰν μπάλωμα στὸ μπάλωμα, χωρὶς ραφή, καθὼς βλέπει τὸν βάτραχο χωρὶς οὐρά.

3. Γ α ῖ δ ο ὐ ρ'(ι) δ ἔ ν ε ἶ μ ι, σ α μ ἄ ρ'(ι) ἔ χ ο υ,

Γ ρ α μ μ α τ ἔ α ς δ ἔ ν ε ἶ μ ι, π ι ρ π α τ ῶ κ ι γ ρ ἄ φ ο υ.
(Εἶναι ὁ σαλίγκαρος, κοχλίας). Εἶναι νὰ μὴ θαυμάζῃ κανεὶς μὲ τὴν πνευματικὴ δύναμη τοῦ ἀγράμματος λαοῦ, πού δίνει τόσο πετυχημένες παρομοιώσεις!

Κι' ἦρθε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκμυστηρευθῶ ὅτι, τέτοιος θαυμασμός, μ' ἔχει συνεπάρει στὴν ἀσχολία μου μὲ τὴ Λαογραφία.

Καὶ τώρα πάλι μερικὲς λέξεις.

Ἄ ν τ έ σ σ α = ἀλεύρι ἄσπρο, φαρίνα προελεύσεως ὡς Ὁ δ υ σ σ ο ὺ (= ἀντέσσα). Μὲ τὸ ἀλεύρι αὐτό, κάνανε οἱ φουρνάρηδες τὰ σμιῖτια, τὰ κουλούρια, τὶς σπαθοῦδεις, τὶς βραχιουνοῦδεις, τὶς φριντέλις κλπ.

Τ σ ι α ρ σ ί = ἀγορὰ φρ. «Κιοπέκ τσιαρσί» (= σκυλί τῆς ἀγορᾶς). Τῇ φράσει αὐτῇ τῇ λέγανε, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, πού ἀντὶ νὰ πᾶνε νὰ ἐργασθοῦν στὰ κτήματα, γυρίζουν ἀσκόπως στὴν ἀγορὰ.

Κουκουνίτσια = φασόλια ἄσπρα βραστερά.

Σουργκί = περίπτερο λυόμενο. Σουργκιὰ τέτοια κάνανε, κάθε Σάββατο στὸ παζάρι, οἱ ἐρχόμενοι ἐκ Διδ)χου ὑπαίθριοι ὑποδηματοποιοί, καὶ σκαλῶνανε σὲ εἰδικὰ ξύλα, εἰδῶν - εἰδῶν παντοῦφλες γυναικειῖες, καὶ παπούτσια, τουλουμπατζιδικά, γαμενετζιδικά, κουντουρατζιδικά κλπ., ἀλόμη καὶ τσαρούχια ἀπὸ κατειργασμένο δέριμα ἔτοιμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τεμάχια πρὸς κατασκευὴν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀγοραστάς. Μερικὰ τέτοια σουργκιὰ θυμοῦμαι καὶ γὼ στημένα ὡς τὰ 1930 - 32. Ἐκτοτε, ἔλειψαν, ἐξαφανίσθησαν ἅπαξ διὰ παντός.

Π έ τ ν ο υ ς = πετεινός. Κ λ ο υ σ α ρ ἄ = κλώσσα.

Ἄ γ ο υ ρ ο υ ς = ἀγόρι παλήκαρος.

Μ π α σ ι ἄ κ (ι) = καρπὸς καλαμποκιοῦ. Τὰ μπασάκια τὰ μαζεύανε τρυφερὰ μὲ τὸ γάλα τους, πρὶν δηλ. σκληρύνουν οἱ σπόροι των, καὶ τὰ τρώγανε βρασιμένα ἢ καὶ ψημένα στῇ Θράκα. Καὶ σήμερα ἀκόμη, ὄχι μόνο στὰ χωριά, μὰ βλέπω ἀκόμα καὶ ἐδῶ στῇ Θεσ)νίκη, νὰ πουλᾶνε ψημμένα καλαμπόκια. Ἐπὶ ἓνα εἶδος καλαμπόκια (= ἀραβόσιτος) πού τὰ λένα «τσιαρκέζικα», ὅταν ξεραθοῦν καλά, τὰ ἐκκοκίζου, καὶ ψήνοντάς τα σὲ εἰδικὰ «ντουλάπια» σὰν τοῦ καφέ, κάνοιν τὶς λευκὰς «πατλάκες», σὰν τὶς νυφάδες χιονιοῦ, καὶ τὶς τρῶνε πολὺ τὰ παιδιά. Καὶ τέτοιες βλέπω ἐδῶ, γεμάτες σακκοῦλες μεγάλες ἀπὸ νάυλον, στὰ «στέκια» τῶν στραγαλατζήδων.

Μ π ἄ τ σ α ρ ο υ ς = ζωγραφιά. Φρ. «Γλιέπου μπιτσαρέου». Καλύτερα, μπάτσαρος, εἶναι ζωγραφιὰ ὄχι καλή, παλιάτσος νὰ ποῦμε.

Φρ. Τί ζωγραφίεις¹ ρέ; Μπατσαρέου κι παλιατσέου. Οἱ μανάδες, γιὰ νὰ μερώσουν τὰ μωρὰ τους νὰ μὴν κλαῖνε, τὰ δείχναν μπατσαρέους. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀγράμματοι τοῦ παλιοῦ καιροῦ, εὐχαριστοῦντο νὰ βλέποιν τοὺς μπατσαρέους τῶν βιβλίων.

Σ η μ.: Πλήρες λεξιλόγιο μὲ Σουφλιώτικες λέξεις. Βλέπε εἰς 33ον τόμ. Θρακικῶν σελ. 192. κ. ἔ.

1. Ζωγραφίεις = ἀναγραμματισμὸς = ζωγραφίεις.

Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ
ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΜΕΤΑΞΟ - ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΣΟΥΦΛΙΟΥ

Λίγο πιά έξω από τὸ Σουφλί, καθὼς μπαίνουμε ἀπὸ τὴ νόρεια πλεύρα τῆς πόλεως, βλέπουμε νὰ προβάλλη κατὰ μῆκος τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἸΑλεξ)πόλεως — Ὁρθεσιάδος — Συνόρων ἓνα τεράστιο κτίριο, πὸν ὅταν πρὸ Ἰδετίας ἐκτίζετο, ἐπλάθοντο τὰ πιά γλυκὰ ὄνειρα μικρῶν καὶ μεγάλων, διότι μέσα σ' αὐτὸ θὰ ἐγίνετο ἡ κατεργασία τῶν κουκουλιῶν τῆς παραγωγῆς τῶν κατοίκων τοῦ ξακουσμένου μεταξιῦ Σουφλίου.

Ἐπλάθοντο ὄνειρα εὐτυχίας γιὰ τοὺς γονεῖς, νὰ χορτάσουν καὶ νὰ ντύσουν τὰ ἀγαπημένα τους παιδιά, καὶ τὰ παιδιά πάλιν, ὅτι θὰ μπορέσουν νὰ ἐργασθοῦν, ἄλλα μέσα σ' αὐτὸ, ἄλλα δὲ νὰ σπουδάσουν, γιὰ νὰ γίνουν ὄλα χρήσιμοι πολῖται πρὸς πρόοδον τῆς πόλεός των, ἄλλα κυρίως τῆς Μεγάλης καὶ ἐνδόξου Πατρίδος των, τῆς ἀθανάτου Ἑλλάδος.

Καὶ εἶχε ὀνομασθῆ τὸ ἐργοστάσιο αὐτὸ ΝΕΟΝ, διότι κατόπιν τῆς κάμψεως τῆς τιμῆς τῶν κουκουλιῶν εἰς τὴν Παγκόσμιον ἀγοράν, ἡ παραγωγή τῆς ἐκτροφῆς ἐμειώθη καὶ ὄλα τὰ μέχρι τότε ὑπάρχοντα 3 παλαιὰ ἐργοστάσια μεταξῆς εἶχαν κλείσει διὰ παντὸς τὰς πύλας των, γιὰ νὰ μείνουν χίλιοι περίπου ἐργάται καὶ ἐργάτριαι, πὸν εἰργάζοντο σ' αὐτά, ἄνεργοι καὶ αἱ οἰκογενεαὶ των γυμναὶ καὶ πεινασμένοι. Καὶ ὅμως τὸ ΝΕΟΝ αὐτὸ ἐργοστάσιον, πὸν μὲ τόσοσους κόπους καὶ θάσασα ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων παραγόντων, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Κομματικοῦ Φαυλοκρατικοῦ ἐκεῖνου παρελθόντος, δὲν ἐλειτούργησε ποτέ, γιὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὀδυνηρὸν σημεῖον, σὺν τῷ χρόνῳ νὰ κατερειπωθῆ καὶ νὰ παρουσιάσῃ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς στιγμῆς πὸν γράφονται τὰ λόγια αὐτά, μίαν οἰκτρὰν κατάστασιν. Ἔτσι τὰ ὄνειρα πὸν εἶπαμε παραπάνω, ἔμειναν φροῦδα. Οἱ Σουφλιῶται μὲ θλιμμένην τὴν ψυχῆ, μὴ ἔχοντες νὰ ἀπασχοληθοῦν μὲ τὴν προσφιλῆ τους ἐκ παραδόσεως ἐργασία τῆς ἐκτροφῆς καὶ ἐπεξεργασίας τῶν κουκουλιῶν, ἠναγκάζοντο νὰ ἐκπατριῶνται γιὰ νὰ βγάλουν τὸ φομὶ των, τὰ δὲ παιδιά νὰ θεωροῦν ὡς μοναδικὸν καταφύγιον τῆς μορφώσεώς των τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν ἸΑλεξ)πόλεως, ἐλάχιστα δὲ νὰ δύνανται λόγω τοῦ οἰκονομικοῦ ἀδιεξόδου, νὰ ἀκολουθοῦν ἀνωτέρας ἐπισημονικὰς σπουδὰς.

Η ΚΟΥΚΟΛΟ - ΑΓΟΡΑ ΣΟΥΦΛΙΟΥ

α) Π ὡ ς γ ἰ ν ε τ α ἰ σ ἡ μ ε ρ α.

Ἡ λειτουργία τῆς κουκολο-ἀγορᾶς Σουφλίου, ἐφέτος ἄρχισε τὴν 17 Ἰουνίου 1968. Πρὶν ἀπὸ μέρες βεβαίως, ὁ Δῆμος Σουφλίου ἐτοίμασε τὸ γνω-

στο χώρο στην τοποθεσία «Χαρέτσια», παραπλεύρως του Γυμνασίου και Δυτ. του Έθν. Γυμναστηρίου μέχρι της Σιδηροδρομικής Γραμμής.

Είναι μία έκταση 7.000 τ. μέτρων, έστεγασμένη πρόχειρα με πασσάλους και κλαδιά από λεύκες, ώστε να είναι προφυλαγμένη από τον ήλιο και έν μέρει από τη βροχή. Έτσι σχηματίζεται μία ωραία δροσερή έκτεταμένη σκιά, κάτω από την οποία, στο κέντρο είναι τοποθετημένη η πλάστιγγα του Δήμου Σουφλίου, όπου ειδικός υπάλληλος κάνει όλες τις ζυγίσεις των αγοραζομένων κουκουλιών και προς διαπίστωση της ακριβούς ποσότητας, αλλά και διά τον υπολογισμόν της 10)λέπτου εισφοράς υπέρ του Δήμου.

Στή βόρεια πλευρά είναι εγκατεστημένος ένας υπαίθριος μπουφές με μεζεδάκια και αναψυκτικά. Στην όλη ευρύχωρη έκταση, είναι κι όλες στιβαγμένα σε σακκιά, άφθονα κουκούλια, χλωρά, κατά το λεγόμενον, απ' την παραγωγή στην κατανάλωση, παραγωγών από το Σουφλι μ' και από τα χωριά, που τα φέρνουν με βωδάμαξα, αλλά και με πλαφόρμες - τρακτέρ.

Κι έχοντας υπ' όψιν ό ύποψιν, σχετική ανακοίνωση του Δήμου, μετέβη επί τόπου την 17)6)68, όπου και έχαιρέτησε τους γνωστούς του παραγωγούς, ως και τον παρευρισκόμενον επί της τάξεως έκ μέρους της (Υποδ)σεως Χωροφυλακής, Ένωμοτάρχην κ. Καπετανάκη. Η αγορά άνοιξε, με την καθωρισθείσαν υπό της Έθν. Κυβερνήσεως αρχικήν τιμήν ασφαλείας των 47 δραχμών κατά κιλό, και με πρώτον πωλητήν κουκουλιών τον κ. Έλευθ. Τιάκαν, και πρώτον αγοραστήν τον κ. Τάκη Παπατσαρούχαν. Ο Δ)ντής του νέου Μεταξεργοστασίου Σουφλίου κ. Δημ. Σακελλαρίδης προσέφερε διά τα Α' ποιότητας κουκούλια δρχ. 50. Η «κοινοπραξία» των κουκουλοπαραγωγών προέβη μάλιστα σχετικώς εις την έξης ανακοίνωση έκφωρηθείσαν από την μικροφωνικήν εγκατάσταση του Δήμου: «Σηροτρόφοι, το Κρατικό Μεταξεργοστάσιο Σουφλίου, θά αγοράση κουκούλια Α' ποιότητας προς 50 δρχ. το κιλό, και Β' ποιότητας προς 47 δρχ. Όλοι όσοι θά πουλήσουν κουκούλια στο έργοστάσιο, θά συμμετέχουν κατά 30% των βιομηχ)κων κερδών καθώς και 50% των κερδών της έξαγωγής των κουκουλιών. Πρώτη φορά οι παραγωγοί, εκτός της αξίας των κουκουλιών των, θά έχουν και μέροςμα από βιομηχανικά κέρδη». Η αγοραπωλησία των χλωρών κουκουλιών, θά διαρκέση 15-20 μέρες. Έπομένως το ζηνιθ των πωλήσεων θά είναι κατά τα τέλη της τρεχούσης εβδομάδος, όποτε και ή κινήσις είναι τέτοια, ώστε να κατακλύζεται όλος ό χώρος και μάλιστα δύσκολα να έπαρη. Ός προς την τιμήν των κουκουλιών, ήκουσα και πολλούς σηροτρόφους, έλλά και έκ στόματος του Δημάρχου Σουφλίου κ. Έλευθ. Κακαλή, ότι αι καθωρισθείσαι 47-50 δρχ. κατά κιλό, μόλις καλύπτουν τα έξοδα και τον αφάνταστον κόπον και μόχθον των παραγωγών. Καλόν θά ήτο, εάν σύμφωνα φυσικά με τα δεδομένα της παγκόσμιας αγοράς των κουκουλιών, ανήρχετο ή τιμή κατά χιλιόγραμμα τις 55-60 δραχμές.

Βεβαίως τὸ ὅλον ζήτημα τῆς πωλήσεως τῶν κουκουλιῶν εἶναι ἀληθῶς δαιδαλώδες καὶ δέον ὅπως ἀντιμετωπισθῆ παρὰ τῶν εἰδικῶν γεωπόνων καὶ ἀρμοδίων παραγόντων τοῦ Ἰπουργείου Γεωργίας ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν Σηροτρόφων.

Ὡς πρὸς τὴν ποσότητα τῶν κουκουλιῶν, αὕτη εἰς τὴν ἀγορὰν Σουφλίου προβλέπεται νὰ φθάσῃ τοὺς 500-600 τόννους. Τὴν πρώτην ἡμέρα ζυγίσθησαν 4½ τόννοι. Ἡ ποιότης εἶναι μὲν ἀρίστη, ἀλλ' οἱ κόμβουκες εἶναι μικροὶ ἐν συγκρίσει μὲ ἄλλες χρονιές. Ὁ μεταξόσπορος εἶναι καὶ πάλιν παραγωγῆς Ἰαπωνίας. Ἄς ἐξετάσῃ τὰ ζήτημα ὁ ἀρμοδίος γεωπόνος. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἡμεῖς εὐχόμεθα δι' ἐφέτος καὶ στοὺς παραγωγούς καὶ στοὺς ἐμπόρους ἱκανοποίησιν τῶν προσδοκιῶν των, καὶ μὲ τὸ καλὸ καὶ γιὰ τοῦ χρόνου.

6) Ἱστορικὰ καὶ Λογρικὰ στοιχεῖα.

Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐπίσημα δεδομένα, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι «ἡ κουκουλαγορὰ πρέπει νὰ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1867-70 περίπου, γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ ζενίθ στα 1910-14, ὅποτε ἡ πωλουμένη ποσότης ἀνῆρχετο στὰ 1.500.000 κιλά, ἐξ ὧν τὸ 1.000.000 παρήγοντο μέσα στὸ Σουφλί. Δὲν ἀποτελεῖ τοῦτο καμμίαν ὑπερβολήν, δεδομένου ὅτι ὑπῆρχαν σηροτρόφοι, καθὼς ὁ πάπο Γιάννης Μπρίκας, ὁ Μαλιαχούστιας, ὁ Μπουντζιούκας καὶ πολλοὶ ἄλλοι πὺ «φύλαγαν» (= ἐξέτρεφαν), 20-30 κουτιά μεταξοσπόρου κάθε χρόνο, μὲ μέση ἀπόδοση 60-70 κιλά τὸ κάθε κουτί. Τὸ Σουφλί εἶχε τότε 2.500 οἰκογένειες. Κι' ἂν βάλουμε μέσον ὄρον ἐκτροφῆς 4 κουτιά γιὰ κάθε οἰκογένεια, γιατί εἶναι βέβαιον ὅτι ὅλες «φύλαγαν» κουκούλια, μὲ 70 κιλά, ἔπεται ὅτι σὲ κάθε νέα ἔσοδοια παρήγοντο περὶ τὰ 700.000 κιλά.

Τὰ κουκούλια τ' ἀγόραζαν ἔμποροι ἀπὸ τὸ Σουφλί, καθὼς οἱ Μπρικαῖοι, Τσακρῆαῖοι, Καλπακαῖοι, καὶ ἀπὸ ἄλλες πόλεις τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, Γάλλοι καὶ Ἰταλοί.

Τότε εἶχαν ἀνεγερθῆ τὰ περίφημα «Μπετζεκλίκια» δηλ. οἱ τεράστιες «σπιταρώνες» μὲ ἓνα μόνο δωμάτιο ὅπου ἔμενε σαρδελληδὸν ὅλη ἡ οἰκογένεια, καὶ ὅλος ὁ ἄλλος χῶρος γιὰ τὰ κουκούλια, μὲ 3) ὄροφα 4) ὄροφα «ιρεββάτια», ἐγκατεστημένα μονίμως, ἔτοιμα γιὰ κάθε ἐτήσια ἐκτροφῆ.

Ἐπίσης, τότε ἔγιναν καὶ τὰ «Χαρέτσια», ἐκεῖ πὺν τώρα εἶναι ἡ Βορεινὴ πτέρυγα τοῦ Ἑθν. Γυμναστηρίου, μὲ σειρὲς ἀπὸ στερεῆς τούβλινες κολῶνες, ξυλινὴ ὀροφὴ καὶ εὐρωπαϊκὰ κεραμύδια. Ἦτο κτίσμα ἀξίας, ἰδιοκτησία τοῦ Δήμου Σουφλίου καὶ ἐσώζετο ἂν δὲν ἀπατῶμαι ἕως τὸ 1925, ὅποτε καὶ καταδαφίσθη διὰ νὰ παραχωρηθῆ πρὸς κατασκευὴν τοῦ Γυμναστηρίου. Ἡ λέξις «χαρέτσι» μοῦ εἶπαν κάτι γέροι ὅτι εἶναι Ἀραβικὴ καὶ σημαίνει τὴν τελειωτικὴ φάση τῆς ἀγοραπωλησίας. Πράγματι, ὅταν ἔληγε ἡ συμφωνία μετὰ τῶν παραγωγῶν καὶ ἐμπόρου, ὁ εἰδικὸς «κῆρυξ» ἐφώναζε: Χ ἄ α α ρ ε τ σ' (ι) (=

τέλος). 'Αλλ' ἄς φέρουμε ἓνα παράδειγμα: "Ὅπως ἦταν συγκεντρωμένα ὅλα τὰ κουκούλια μὲ τὸν κάθε νοικοκύρη, περνοῦσαν καὶ τὰ ἔβλεπαν ὅλοι οἱ ἔμποροι. "Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἔδιδε μία γενικὴ τιμὴ, γιὰ τὰ κίτρινα π.χ. 55 δραχ., πού τὰ λέγανε καὶ «χρυσάφι». Τ' ἄσπρα κουκούλια φθηνότερα, καὶ τὰ λέγανε «μπαϊντατί».

Τότε ὁ κήρυκας, ἐφώναζε: «Κύριοι, κύριοι. "Ἀρχεται ἡ ἀγορὰ ἀπὸ τὸν κ. . . . ., χρυσάφι 55 δραχμές. «"Α α α ρ ε τ σ' (1)!». "Ἐχει κανεῖς; Ξαφρηνικὰ ἀκούσαν ἄλλος ἔμπορος πού ἔλεγε 56 δραχμές. "Ἀμέσως ὁ κήρυξ ἐφώναζε: Κύριοι, κύριοι, ὁ κ.. (τάδε) 56 δραχμές. Κι' ἔτσι γινόταν ὁ πλειοδοτικός διαγωνισμός, ὅπου ἔφθανε ἓνας στίς 60 π.χ. δραχμές. Καὶ μέσα στὴ γενικὴ σιγή, ὁ κήρυξ ἐφώναζε. "Ὅ... (τάδε) 60 δραχμές. "Ἐχει κανεῖς; Καὶ μὴ ὑπάρχοντος ἄλλου πλειοδότου ὁ κήρυξ ἐπανελάμβανε τώρα τρεῖς φορές: «"Ἀρετο' (1) μίσαα, "Ἀρεετο' (1), δύο». Καὶ τέλος, μὲ πῶδ δυνατὴ φωνή: «"Ἀρεεετο' (1)» κι αὐτὸ ἐσήμαινε τὴν κατακύρωση, ὅποτε καὶ ἀγόραζε ὁ ἔμπορος αὐτὸς ὅλα τὰ κουκούλια τῆς ἀρεσκείας του πρὸς 60 δραχ. Τὰ κουκούλια, μετεφέροντο ἀποκλειστικὰ μέσα σὲ καλάθια, ποτὲ μὲ σακκιά.

Τὰ καλάθια αὐτὰ ἦταν εἰδικῶς κατασκευασμένα, στερεὰ καὶ μεγάλα ὥστε νὰ χωρῇ τὸ καθένα 25-30 κιλά. Αὐτὰ τὰ διέθεταν οἱ ἔμποροι καὶ τὰ ἔπαιρναν ἀπ' αὐτοὺς οἱ παραγωγοί, γιὰ νὰ τὰ μεταφέρουν στὴν ἀγορὰ, κι ἀπὸ κεῖ μετὰ τὴν συμφωνίαν, κατὰ τὰ προηγηθέντα, στὴν "Αποθήκη τοῦ "Εμπορίου. Στίς ἀποθήκες τῶν ἐμπόρων, ὑπῆρχαν καὶ τὰ «ἀποπνικτήρια». "Ἦσαν δὲ αὐτὰ σὺν ντουλάπης μὲ θέσεις γιὰ 10 τελλάρια ξύλινα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ κυκλοφορεῖ μεταξὺ αὐτῶν καυτὸς ἀτμός, ἀπὸ ἓνα μεγάλο καζάνι μὲ νερὸ πού ἔβραζε μὲ ξύλα. Κατὰ τὸ 1930, ὁ σηροτροφ. Συνεταιρισμὸς ἐγκατέστησε εἰδικὸ μηχανήμα πού εἶναι ἀκόμη ἐν χρήσει καὶ βρίσκεται παραπλευρῶς τοῦ Γυμνασίου. Μὲ αὐτό, ἡ ἀπόπνιξις γίνεται τελειότερα καὶ πρὸ παντὸς ταχύτερα. Κατόπιν, ἐργάτες καὶ ἐργάτριες ἄδειάζαν τὰ κουκούλια σὲ μικροὺς σωρούς, καὶ τὰ ἐκαθάριζαν διαλέγοντας τὰ διπλά καὶ τὰ λερωμένα. Στὴν ἐργασία αὐτὴ ἀπασχολούνταν 500-1000 ἐργάτριες, κι ἔτσι δὲν ὑπῆρχε λόγος οἱ κοπέλλες τοῦ Σουφλίου νὰ σπουδάζουν, οὔτε καὶ οἱ νέοι. "Ὅμως τὰ κουκούλια ἐν τῷ μεταξύν, ἄρχισαν νὰ παρακαμάζουν. Τὰ 4 μεταξουργεῖα τῆς πόλεως ἔκλεισαν, κι οἱ κοπέλλες ἐτράπησαν στίς σπουδές, κυρίως στὴν Παιδαγ. "Ακαδημία "Αλεξανδρουπόλεως, ἀλλὰ καὶ μερικῶς στὸ Πανεπιστήμιον. Κι αὐτὸς ἄλλως τε εἶναι ἀρχικῶς ὁ λόγος, πού τὸ Σουφλί ἔγινε τὸ φημισμένο δασκαλοχώρι, ἀφοῦ πρὸς τὸ παρὸν ἔχομε περὶ τοὺς 500 δασκάλους καὶ δασκάλες. "Ἐτσι ὅμως κι ἡ στάθμη τοῦ πολιτισμοῦ ἀνῆλθε, καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς πόλεως ἐβελτιώθη σημαντικὰ.

Ο ΤΡΥΓΟΣ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟ ΣΟΥΦΛΙ

Κατά τὰ παλιὰ χρόνια, ἦτοι ἀπὸ 50ετίας καὶ πὺ μπροστά, τὰ κυριώτερα προϊόντα τοῦ Σουφλίου ἦσαν τὰ κουκούλια καὶ τὰ σταφύλια.

Μᾶλλον δὲ πρέπει νὰ εἶναι βέβαιον, ὅτι προτοῦ ξαναρχίση ἡ καλλιέργεια τῶν κουκουλιῶν, καθὼς γράφουμε σὲ ἄλλο κεφάλ. τῶν «Λαογραφικῶν» μας, στὸν 33ο τόμο τῶν «Θρακικῶν», κυριωτέρα ἀπασχόληση τῶν Σουφλιωτῶν, ἦταν ἡ ἀμπελοργία, σὲ πρωτόγονη ὅμως κατάσταση, καθὼς τὴν εἶχαν διδάξει οἱ θεοποιηθέντες ἀρχαῖοι πρόγονοι Βάκχος καὶ Διόνυσος. Ἀπόδειξις ὅτι, ὅλοι οἱ περίξ τοῦ Σουφλίου λόφοι ἦταν κατάσπαρτοι ἀπὸ ἀμπελώνες. Ὅμως ἡ ἐπακολούθησασα ἐκδίωξις τῶν Σουφλιωτῶν ἀπὸ τοὺς καταλαβόντας τὴν Θράκην Βουλγάρους (1914-1918), εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὅλοι οἱ ἀμπελώνες αὐτοὶ νὰ καταστραφοῦν καὶ ἔκτοτε νὰ ἐγκαταλειρθοῦν ὀριστικῶς, ἀπὸ τοὺς μὴ ἐπιστρέψαντας ἰδιοκτῆτες των, καὶ ἔτσι σήμερα, φαίνονται οἱ τόποι, σὰν δασώδεις ἐκτάσεις μὲ τὰ κλήματα εἰς ἀγρίαν ἤδη κατάστασιν, γιὰ νὰ θυμίζουσι ὅτι ἀπὸ δῶ πέρασαν οἱ Βούλγαροι!

Εὐτυχῶς δὲ ὅτι, κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦτα χρόνια, μετὰ τὴν παρακμὴ τῶν κουκουλιῶν, ἔνεκα τῶν χαμηλῶν τιμῶν πωλήσεώς των, λόγῳ τῆς ἐφευρέσεως τῆς τεχνητῆς μεταξῆς, οἱ κάτοικοι τοῦ Σουφλίου, ἐπεδόθησαν πάλι στὴν ἐντατικὴ καλλιέργεια τῶν ἀμπελιῶν καὶ ἐν μέρει ἀπωροφόρων δένδρων, θεβαίως μὲ τὴν χορήγησιν μακροπροθέσμων δανείων ἀπὸ τὴν Ἄγροτ. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος.

Ἔτσι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐγκαταλειμμένα κτήματα τῶν περίξ λόφων ξανακαλλιεργήθησαν μὲ ἀμπελώνες. Ἀλλὰ καὶ σοβαρὲς ἐκτάσεις πρὸς τὴ Β.Α)κὴν πεδιάδα «Κίοντες» (Τρανὸ Ρέμμα), ἔχουσι καλυφθῆ ἤδη ἐπίσης μὲ ἀμπελώνες, πὺ ἀποδίδουσι ἑκατοντάδες χιλιάδες κιλά θαυμάσια ἐπιτραπέζια σταφύλια τῶν ποικιλιῶν «Ροζακὶ Θράκης» καὶ «χαφούζ - Ἀλῆ» γιὰ ἐξαγωγή στὸ ἐξωτερικόν, ἀφοῦ οἱ ποικιλίαι αὐτὲς ὠριμάζουσι ἀργά, διάστημα κατὰ τὸ ὅποιον ἔχουσι καταναλωθῆ ἄλλα σταφύλια, καὶ ἡ τιμὴ τους εἶναι ἀρκετὰ συμφέρουσα. Δὲν συμβαίνει ὅμως τοῦτο γιὰ τὰ σταφύλια τῶν ὀρεινῶν ἐκτάσεων, πὺ ὑπερωριμάζουσι, καὶ εἶναι ἀναγκασμένοι οἱ καλλιεργηταὶ νὰ τὰ πουλοῦσι στὴν ἐξευτελιστικὴ τιμὴ τῆς 1-2 δραχμῆς κατὰ κιλόν. Πρὸ 70 ἐτῶν τὰ σταφύλια ἐτιμῶντο δύο «μεταλίκια» ἢ ὀκτῶ.

Δὲν συμφέρει δ' ἐπίσης καὶ ἡ οἰνοποίησὴ των, γιὰ τὸ λόγο ὅτι, οὔτε ἔχουσι ὅλοι τὰ κατάλληλα μέσα, ἀλλ' οὔτε θὰ μπορούσε νὰ πουληθῆ τόσο κρασί, ἀφοῦ παραδόξως ὅλοι οἱ μερακλήδες προτιμοῦν τὴ ρετσίνα καὶ τὴ μύρα, καὶ ὄχι τὸ ἀγνὸ κρασάκι πὺ κάνει γερὸ κορμὶ παληκαρίσιο καὶ μάγουλα ρόδινα. Καὶ θὰ ἐπαναλάβω καὶ ἔδῳ, τὸ ὅτι οἱ παλιοὶ Σουφλιῶτες, μὴ ἔχοντας πὺ νὰ διαθέσουσι τὸ ἄφθονο κρασί των, τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ φτιάσιμο λάσπης γιὰ τὸ

πλινθοκτίσιμο, ἀντὶ νεροῦ, καὶ τὸ λεγόμενο ἀπὸ τοὺς «Καρακατσέληδες» (= ἐπάνω μαχαλίτες) στοὺς «καμπιῶτες». «Κάστιν ρὲ ντουζ(ι)κα, νὰ μὴν ἀπουλύκουμεν τὰ κρασιά μας κι σὰς πνίξουμεν». Τὸ ὅποιο σημαίνει ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς πωλήσεως τοῦ κρασιοῦ, ἦταν καὶ τότε ἐξ ἴσου μεγάλο. Δὲν θὰ ξεχάσουμε καὶ τὸ ὅτι, τότε, πολλές χρονιές ἐρχόταν ἔμποροι ἀπὸ τὴ Γαλλία καὶ μάζευαν τὰ κρασιά γιὰ νὰ τὰ κάμουν σαμπάνια καὶ τὰ χρυσοπονήθουν. Πόσο καλὸ θὰ ἦταν, θέτω ὑπ' ὄψιν τῶν Ἀρμοδίων, νὰ γινόταν στὸ Σουφλί καθὼς ἔγινε προσφάτως τὸ Κρατικὸ ἐργοστάσιο μετάξης, κι ἓνα ἐργοστάσιο οἰνοποιήσεως τῶν σταφυλιῶν! Θὰ βοηθοῦσε ἀφάνταστα τὴν πρόοδο τῆς πόλεως καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξή της. Ἄλλὰ καὶ μιὰ πὺν τὸ φέρνει ὁ λόγος, κι ἓνα ἐργοστάσιο, μεγάλο κάπου στὸν Νομὸ Ἐβρου, παστεριώσεως καὶ ἐπεξεργασίας τοῦ γάλακτος ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν κτηνοτρόφων, ὅμως κατὰ τὰ πρότυπα τῶν μεγάλων τοιούτων ἐργοστασίων τῶν προηγμένων Κρατῶν τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ δὴ τῆς Ἀμερικῆς. Καὶ τονίζουμε, ἐπ' εὐκαιρία, μὲ ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς μας καὶ τῆς πατριωτικῆς καρδιάς, ὅτι, ἐὰν τὸ Κράτος προσέξη καθὼς πρέπει ἐδῶ, τοὺς γεωργικοὺς τομεῖς—μεταξουργία, ἀμπελουργία καὶ κτηνοτροφία, καθὼς ὁ Νομὸς Ἐβρου εἶναι καὶ σιτοβολῶνας, θὰ γίνη σωστὸς παράδεισος, καὶ τὸ καύχημα τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ τώρα, πῶς ἐγίνετο ὁ «τρύγος».

Πρὶν ἀρχίσῃ «ὁ τρύγος» ἔβγαινε ἐγκαίρως ἡ Δημοπρασία τῆς «Δεκάτης», ἀπὸ τὴν Τουρκ. Οἶκον. Ἐφορεία, καὶ τὴν ἀγόραζε σὲ πλειοδοτικὸ διαγωνισμό, ὅποιος ἤθελε κι εἶχε χρήματα, πάντως γνωστὸς πλούσιος ἔμπορος, ἓνας ἢ καὶ 2 - 3 συνέταιροι. Αὐτοὶ καθώριζαν καὶ τίς μέρες γιὰ τὰ φαγώσιμα σταφύλια τῆς οἰκογενείας, δύο φορές τὴν ἐβδομάδα, Πέμπτη καὶ Κυριακὴ, μὲ 1 - 2 καλαθάκια «γεμισέ». Ὅμως τὰ ἔγραφαν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ καθενός, καὶ τὰ ὑπολόγιζαν στὴ γενικὴ ποσότητα τοῦ ἀμπελιοῦ.

Ὅταν ὠρμάζαν καλὰ-καλὰ ὅλα τὰ σταφύλια, κατὰ διαταγὴν τοῦ φοροενοικιαστοῦ, ὁ «τελιάλης» (= κήρυκας) τοῦ Δήμου, γυρνώντας ὄλους τοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλεως, φώναζε δυνατὰ καὶ ὀρεξάτα: «Τὴν (τάδε) μέρα, οὔλ'(οι) νὰ πᾶτι στοὺν τρύγου». Καὶ μετὰ ἀπὸ πυρετώδη προετοιμασία κατὰ τὴν παροιμία «θέρος, τρύγος, πόλεμος», ἦταν ὅλοι ἔτοιμοι. Ὅμως σὲ ὅλα τὰ σταυροδρόμια τῶν εἰσόδων στὴν πόλη, ἦτοι 1) «Ἀραμπατζῆ πηγὰδ'(ι), 2) Δούλ'(η) πηγὰδ'(ι), 3) Καλαϊτζῆ καὶ 4) Σταθμό», οἱ Γραμματεῖς τῶν φοροενοικιαστῶν ἐγκαθιστοῦσαν τὰ «τεφτέρια» τους, καὶ περιμέναν τὸ γυρισμό. Πιὸ παλιότερα, τὸ μέτρημα τῶν σταφυλιῶν γινόταν μὲ τὸν κυβισμό, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Γαλλ. μέτρου, πὺν τὸ βύθιζαν στὰ γεμάτα ἁμάξια, ἢ μέσα στὰ «πουσάβια». Ἦταν δὲ τὰ «πουσάβια» κἀτὶ μακρόστενα κυλινδρικὰ βαρέλια, χωρητικότητος 500-600 ὀκάδων, καὶ τὰ κἀνανε οἱ «φουτσητζῆδες» δηλ. οἱ βα-

ρελάδες, ὅπως καὶ «φτσιὰ» (= βαρέλια). Ὅμως ἔτσι γινόταν μεγάλη φασαρία, ἀπὸ διαφωνίες τῶν νοικοκυραίων καὶ τῶν Ἰραμματέων, οἱ ὁποῖοι σχεδὸν πάντοτε, ἐκ συμφέροντος, τὰβγαζαν περισσότερα. Γιαυτό, στὰ 1880, ὁ μεγαλέμπορος Σταματάκης, ἐγκατέστησε πρῶτος τὰ μεγάλα «καντάρια» καὶ ζυγιζόταν τοῦ λοιποῦ τὰ σταφύλια κι ὄλα τὰλλα γεωργικὰ εἶδη μὲ ἀκρίβεια καὶ δικαιοσύνη.

Ἐνα τέτοιο καντάρι σώζεται ὡς τὰ σήμερα, καὶ βρίσκεται σὲ ἐρειπώδη κατάσταση, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ σύγχρονη αὐτόματη γεφυροπλάστιγγα τοῦ Ἀλβανοῦ, στὴν πλατεία Τιάκα.

Ἡ ἀξία τοῦ φόρου ποὺ ἦτο 8%, ἐπληρώνετο πάντοτε εἰς χρῆμα. Ἄν χρεωστοῦσε κανεὶς καὶ φόρον ἄλλον Δημοσίου ἢ Δημοτικόν, ἔπρεπε νὰ τὸν πληρώσῃ, ἄλλως δὲν μπορούσε νὰ τρυγήσῃ καὶ τὰ σταφύλια κατάσχονταν.

Τὰ σταφύλια, ἂν δὲν τὰ πουλοῦσαν τὰ ἔκαναν κρασί, ρακί, καὶ «γυαλί», δηλ. ἓνα εἶδος ζελατίνης ποὺ ἔβγαине ἀπὸ τὰ τσίπουρα, περασμένα ἀπὸ τὴ «σφιχτρα». Τὴ ζελατίνα τὴ μάζευαν ἀπὸ τὸ καζάνι μὲ ξύλα, καὶ τὴν πουλοῦσαν ἀκριβά, μὰ δὲν εἶναι γνωστὸ σὲ τί τὴ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἔμποροι.

Στ' ἀμπέλι κατὰ τὸ διάστημα τοῦ τρύγου, ἀκουγόταν γέλια καὶ τραγοῦδια, καὶ κατὰ τὴν ὄρεξι τῶν τρυγητῶν ἐπακολουθοῦσε καὶ χορός, ὅτι δηλ. γινόταν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα. Καὶ διαρκοῦσε ὁ τρύγος ἀπὸ τὶς 10-25 Ὀκτωβρίου δηλ. 10-15 μέρες, διότι ὅπως εἶπαμε τὰ ἀμπέλια ἦσαν πάρα πολλὰ. Καὶ παρατήρησε ὁ συνομιλητής μου, ὅτι παρ' ὄλα ταῦτα σήμερα, μὲ ὀλιγότερες ἐκάσεις ἀμπελιῶν, ἡ παραγωγή σταφυλιῶν εἶναι μεγαλυτέρα τῆς τότε. Τοῦτο διότι ἡ καλλιέργεια γίνεται ἐπιμελέστερα, καὶ κατὰ τὸ σύστημα «κορδονιαῶν» δηλ. μὲ τὰ κλήματα ἀπλωμένα πάνω σὲ 4 σειρὲς σύρματα, στηριγμένα σὲ μεγάλους, ψηλοὺς κέδρινους πασσάλους.

Ἔτσι ἡ σημερινὴ ποσότης παραγομένων ἐπιτραπεζίων σταφυλιῶν, φθάνει τὶς 400-500.000 κιλά, καὶ ἄλλα 100.000 κιλά, οἰνοποιήσιμα.

Τὰ σταφύλια, μερικῶς μὲν τὰ πουλοῦσαν στοὺς σίνεμπόρους, γενικῶς δὲ τὰ ἔρριχναν στὶς «μπόμπες» ὅπως ὠνόμαζαν τὰ τεράστια πατητήρια, καὶ μετὰ τὸ πάτημα μάζευαν τὸ κρασί στὰ «φτσιὰ» (= στὰ βυτία, βαρέλια), ἢ «φτσιούδια» (= βαρελάκια).

Τὸ πάτημα, ἢ σύνθλιψις δηλ. γινόταν ὡς ἐξῆς: Ἐνας ἢ δύο ἄνδρες, ἀφοῦ ἔβγαζαν παπούτσια, κάλτσες, παντελόνια, ἀνέβαιναν μὲ σκάλα κι ἔμπαιναν στὴν τεράστια «μπόμπα» καὶ ἐπὶ ὄρες τσαλαπατοῦσαν μέχρις ὅτου συνθλιθοῦν ὄλα τὰ σταφύλια. Λάβαιναν βέβαια καὶ τὶς σχετικὲς προφυλάξεις μὴ ζαλιστοῦν ἀπὸ τὸ δημιουργούμενο ἀπὸ τὴ ζύμωση διοξειδίο.

Στὸν πάτο τοῦ βαρελιοῦ κοντὰ στὸν «κουρνά» (= κάνουλα), ἔβαζαν ἓνα εἶδος ἀκανθίνου θάμνου, ἢ δεμάτια ἀπὸ τιναγμένες σησαμιές, εἰς τρόπον ὥστε,

ὅταν μετεγγίξεται ὁ «μουστός», δηλ. τὸ γλεῦκος, νὰ μὴν τρέχουν καὶ σπόροι σταφυλιῶν.

Στὸ βαρέλι πὺν ἤθελαν νὰ μείνη τὸ κρασί γλυκὸ, ἔρριχναν καὶ σινάπι.

Τὸ ἄλλο τὸ ἄφιναν νὰ βράση φυσικῶς, καὶ τὸ ἔλεγαν «μπρούσικο» (= δηλ. σάν τῆς Μπρούσας, πόλεως τῆς Μ. Ἀσίας).¹

Ἐπὶ τὸν γλυκὸ «μουστό», οἱ νοικοκυρὲς ἔκαναν τὸ «πικμέζ'(ι)» (= πετιμέζι), τὰ «ριτσέλια», τὴ «σταφλαριά», τὴ «μουσταλευριά», σὲ ποσότητες πὺν νὰ εἶναι ἄρκετες γιὰ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ χειμῶνα, ἀλλὰ κι ὡς τὰ νέα σταφύλια. Λεπτομέρειες κατασκευῆς των, γράφουμε στὸ εἰδικὸ κεφ. «Φαγητὰ καὶ γλυκὰ τοῦ παλαιοῦ Σουφλιῶν».

Τὰ «ριτσέλια» ἦσαν ἡ πλέον πρόχειρη θρεπτικὴ τροφή κυρίως τῶν παιδιῶν. Τὸ δὲ «πικμέζι», ἀντικατάστατον τῆς ζάχαρης καὶ τοῦ μελιοῦ στὰ διάφορα γλυκίσματα καὶ στὸ «κατσιαμάκι» (= βραστὸ καλαμποκίσιο ἀλεύρι). Τὸ κρασί τὸ πίνανε ὅλοι, μικροὶ - μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες μετὰ τὸ φαγητό, ἀλλὰ κυρίως στὰ «νυχτέρια» (= σάν τὰ σημερινὰ νυκτερινὰ πάρτυ), στίς μεγάλες γιορτὲς σάν κέρασμα, ἀλλὰ καὶ στοὺς ἀρραβῶνες, γάμους κλπ., γιαντὸ κάθε Σουφλιώτης ἄφινε γιὰ οἰκιακὴ κατανάλωση 200—300 ὀκάδες κρασί, γλυκὸ καὶ μπρούσικο. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ὡς μοῦ ἐπιτραπῆ ν' ἀναφέρω τὸ ἐξῆς περιεργὸ γεγονός: Καθὼς μοῦ ἀνέφεραν οἱ μαθηταὶ μου ἀλλ' ἀντελήφθην καὶ ὁ ἴδιος, πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν, ἕνας ἀσυνείδητος μπαμπᾶς, ἐπὶ πολὺ χρονικὸ διάστημα, ἔτρεφε τὸ νόθο μωρὸ του μετὰ σχέσηου ψωμί καὶ κρασί, κι εἶχε καταστῆ τὸ καημένο ἀνώμαλο, ἀπ' τὴν ἀναγκαστικὴ αὐτὴ οἰνοποισίαν στὰ δύο μόλις χρόνια τῆς ζωῆς του! Μετὰ τὴν σύντονον ὅμως ἐνέργειαν τοῦ ὑποφ. καὶ τοῦ πατᾶ τῆς ἐνορίας, τοῦ πάτερ Σπυρίδωνος, τὸ παιδί αὐτὸ εἰσῆχθη σὲ ὀρφανοτροφεῖο τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐκεῖθεν υἱοθετήθη ὑπὸ φιλανθρωπίαν. Ἀνάλογη ἦτο, ἡ παραγωγὴ καὶ κατανάλωση καὶ τοῦ «ρακιού», πὺν ἔκαναν ἀπὸ ἀπόσταξιν τῶν «τσιπουρών» τὸ γνωστὸ τσίπουρο.

Ἐπὶ τὸ 1920—25, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θράκης, τὴ δεκάτη τοῦ τρύγου καὶ τῶν ἄλλων γεωργικῶν εἰδῶν τὴν προεκίχουσε τὸ ἑλληνικὸ Δημόσιον διὰ τῆς Οἴκον. Ἐφορείας. Μετὰ ταῦτα οἱ Δήμοι ἢ οἱ Κοινότητες, καὶ τώρα τελευταῖα πάλι τὸ Δημόσιον, διὰ τῆς καταβολῆς τοῦ 3% ἐπὶ τῶν πωλουμένων ποσοτήτων σταφυλιῶν καὶ ἄλλων γεωργικῶν εἰδῶν, εἰς τοὺς ἐμπόρους.

1. Μᾶλλον ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ «brusco» = τραχύ, ξυνό, στυφό. (οἶνος αὐστηρός).

Η ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΟ ΣΛΥΦΛΙ

Ἀπὸ πληροφορίες τὶς ὁποῖες ἔλαβα ἀπὸ τὰ ἀξιωσέβαστα γεροντάκια, τὸν πάπο Νικόλ. Παπαβλασάκη, τὸν πάπο Νικ. Χατζάρα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλους κατὰ τι νεώτερους (65—75 ἐτῶν), ἀναφέρω ὅτι ἡ εἰσορτή τοῦ Ἁγ. Δημητρίου ἐθεωρεῖτο ὡς μία ἀπὸ τὶς κυριώτερες γιορτὲς τοῦ ὑποδοῦλου τότε Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἁνατ. καὶ Λυτ. Θράκης, τόσο στὶς πόλεις ὅσο καὶ στὰ χωριά.⁽¹⁾

Ὁ Ἁγ. Δημήτριος ἐλέγετο «ξελευθερωτής», διότι ξελευθέρωνε διαφόρους δουλευτάδες ἀπὸ τοὺς «ἀφέντες» των. Κατ' ἐπέκτασιν δὲ ἔτρεφαν ὄλοι καὶ τὴν κρυφὴν ἐλπίδα, ὅτι ὁ Ἅγιος θὰ τοὺς «ξελευθέρωνε» καὶ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, γιὰ νὰ γιορτάζουσιν ἐλεύθεροι, σὲ ἐλεύθερη πατρίδα, καθὼς πράγματι ξελευθέρωσε στὶς 26 Ὀκτωβρ. 1912 καὶ τὴ Θεσσαλονίκη.

Μὲ ἀνέκφραστη, πρὸ πάντων ἀγωνία, περιέμεναν τὴ μεγάλη αὐτὴ γιορτή, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω οἱ πάσης φύσεως ὑπηρέται, τσομπάνηδες, γελιδάρηδες, χοιροβοσκοί, κ.λ.π.

Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ἢ 2—3 μέρες ἐνωρίτερα, ἔληγε τὸ προφορικὸ πάντοτε Συμβόλαιό τους μὲ τὰ ἀφεντικά, κὶ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὸ ὑπόλοιπο τῆς εἰς χρῆμα ἀμοιβῆς των (= λίρες Τουρκίας, μετζίκια, γρόσια), ξαναγύριζαν στὰ σπίτια τους, στὰ χωριά τους, πεζῇ μὲ ἓνα τρουβὰ στὸν ὄμο, γιὰ νὰ συνεωρτάσουν μὲ τοὺς δικούς των, καὶ τοὺς χωριανούς των, τὸν προστάτη των Ἅγιο.

Τὸ Συμβόλαιο αὐτό, δὲν ἔλυετο, σὲ καμμιά σχεδὸν περίπτωσι, ἐνωρίτερα, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν.

Καὶ ὑπὸ τὰς σκληροτέρας ἀκόμη συνθήκας ἐργασίας καὶ ζωῆς, πρὸ πάντων ὅταν τύχαινε ἐργάτης κάποιος, κανένα σκληροτράχηλο καὶ τυραννικὸ «ἀφεντικό», ἦτο ἀδύνατον, εἶπαμε, νὰ λύσῃ τὴ συμφωνία νωρίτερα, καὶ γιὰ τὸ λόγο νὰ μὴ φανῇ ἀσυνεπής, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ φόβῳ, μὴ δυσφημισθῇ ὡς κακὸς καὶ ἀναξιόπιστος «δοῦλος». Καὶ ἴσχυε ἀπόλυτα ἡ παροιμία τοῦ λαοῦ: «Ἐνας λόγους, ἓνας πιθαμός». Ἐπῆρχαν πολλάκις περιπτώσεις, μοῦ εἶπεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀφηγητὰς μου, καθ' ἃς, «ἀφεντικά» (= ἐργοδοταί), προσέβαλλαν, ὑβρίζαν χυδαιότατα, ἐπέπλητταν, ἀκόμη καὶ ἔδερναν τοὺς «δοῦλους» των, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα, οἱ ταλαίπωροι αὐτοί, ἀκόμη καὶ οἰκογενειάρχαι, εἰς οὐδεμίαν περίπτωσιν, ἔφευγαν, ἀλλ' ὑπέμεναν τὰ πάντα, κάθε ἐξεντελισμὸν, μὲ ἀφάνταστον καρτερίαν καὶ ὑπομονήν. Περιέμεναν μὲ ἀγωνίαν ὅμως, τὸν «ξελευθερω-

1. Κάθε μεγάλη γιορτὴ ἐλέγετο ἰδιωματικὰ «σύνουρο» (= ἔριον τοῦ χρόνου). Τέτοια «συνόρατα» ἦταν: Χριστούγεννα, Πάσχα, 15 Αὐγούστου τῆς Παναγίας, 26 Ὀκτωβρίου κ. ἄ.

τή» τους, Ὁ Ἅγιο Δημήτριε, νὰ τοὺς λυτρώσῃ ἀπὸ τὶς πίκρες τῆς σκληρῆς ἐργασίας των.

Τὸ πόσον ἐτιμᾶτο ἡ γιορτὴ αὐτὴ, ἐγίνετο φανερόν καὶ ἀπὸ τὶς ἐντατικῆς προετοιμασίης ὄλων, καὶ δὴ τῶν Δημητριάδων. Ὁ Δημήτριος, ἐλέγετο ἰδιωματικὰ «Μουτιός», ἢ «Μήτης», ἢ «Μήτηλης», ἢ δὲ Δήμητρα ἐλέγετο «Μούτιου» καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Δημήτρη «Μουτιόνα».

Λοιπόν, τὸ παζάρι τοῦ Σουφλίου ποὺ γίνεται κάθε Σάββατον, πρὸ τῆς ἐορτῆς αὐτῆς ἐξαιρετικῶς, ἦτο πλουσιώτατον.

Ὅλοι οἱ χωρικοὶ τῶν πέριξ, μὲ τρουβάδες καὶ καλάθια, ἔσπευδαν νὰ πουλήσουν τὰ εἶδη ποὺ διέθεταν, κόττες, αὐγά, βοῦτυρο, τυρὶ κ.λ.π. μὰ καὶ νὰ προμηθευθοῦν ὅ,τι χρειαζόταν καὶ δὴ ρουχισμόν. Τὸ αὐτὸ ἔκαναν καὶ οἱ Σουφλιώτισσες νοικοκυρές. Μὲ τὸ ζεμπίλι στὸ χέρι, ὀμάδες - ὀμάδες ἔφθαναν στὴν ἀγορά, ἀπ' ὄλες τὶς συνοικίης τῆς πόλεως, Σέχ, Γενή, Ἀποστόλ, Μαργαζί, γιὰ νὰ ἀγοράσουν πᾶν ὅτι θὰ τοὺς ἐχρειάζετο γιὰ ὅλη τὴ ἑβδομάδα ἀλλὰ καὶ εἰδικὰ γιὰ τὴ μεγάλη μέρα τοῦ Ἁγίου.

Ἰδιαίτερα προετοιμάζονταν, καὶ δικαίως, οἱ ἄγοντες τὴν ὀνομαστικὴν τους γιορτὴν, οἱ ὁποῖοι καὶ προσκαλοῦσαν σὲ ὀλονόκτια γλέντια (= νυχτέρια), τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους, παρουσιάζοντας ἄφθονους μεζέδες, μὲ ρακὶ καὶ πρὸ πάντων ἄφθονο καινούργιο κρασί. Κι εἶναι τοῦτο πολὺ φυσικὸ, γιὰ τὸν λόγον ὅτι, οἱ γεωργικῆς οἰκογένειες, τὴν ἐποχὴν αὐτὴ συγκεντρώνουν ὄλες τὶς τελευταῖες καὶ καλύτερες σοδειῆς τους, καλαμπόκια, φασόλια, θαμβάκι, σταφύλια γιὰ κρέμασμα, κυδώνια, μῆλα, χερμωνιάτικα ἀπίδια, καὶ «μουσμουλα». Μάλιστα τὰ σταφύλια, ὠραῖα - κεχρὶμπαρένια, τὰ κρεμοῦσαν στὰ δοκάρια τοῦ κελαριοῦ, δένοντάς τα κατὰ ζεύγη μὲ γενεσμένη θαμβακερὴ κλωστή, καὶ τᾶχαν γιὰ ἰδία χρῆση μὰ καὶ γιὰ κρέμασμα, ὡς τὸ Μάρτιο μῆνα, καὶ ὅπως σταφιδιάζανε, γινόταν γλυκύτατα καὶ νοστιμώτατα.

Τὰ κυδώνια πάλι, τὰ κρεμοῦσαν σὲ καρφιὰ στὸν «οὐντὰ» τῶν μουσαφιρηδων, καὶ ὅπως ἦταν κίτρινα καὶ γυαλιστερὰ, ἦταν ἀληθινὰ στολίδια καὶ τὰ πρόσφεραν καθαρισμένα καὶ σὲ φέτες στοὺς ἐπισκέπτες.

Ἡ γιορτὴ ἄρχιζε μὲ τὸ γενικὸ ἐκκλησιασμό ἰδίως τῶν ἐορταζόντων, μὲ τὸ πλούσιο μεσημβρινὸ γεῦμα, καὶ προχωροῦσε μὲ τὶς ἐπισκέψεις, μὲ τὸν ἀπογευματινὸ χορὸ στὶς πλατεῖες «Σαρμπνάρ'(ι)», «Μπουχόρ'(ι)», «Γιλαδαρά», καὶ ἔληγε μὲ τὰ «νυχτέρια».

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴ ἐπίσης «ἄλλαζαν τὰ κουμπαροῦδια», κερνοῦσαν τὶς νύφες, καὶ γίνονταν πολλοὶ ἀρραβῶνες καὶ γάμοι.

Στὸ διάστημα τῆς διδ)κῆς μου ὑπηρεσίας στὰ χωριὰ τῆς περιφ. Διδ)χου καὶ Σουφλίου (1930—1940) δὲν θὰ λησμονήσω μίαν ζωηρὰν εἰκόνα, καθ' ἣν, πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, σὲ ὅλη τὴ διάρκειαν τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ κυρίως τὸ ἀπόγευμα, ἔβγαιναν πρὸς συλλογὴν τοῦ «δίκηνου» των,

(=τῶν εἰς εἶδος δικαιωμάτων) ὁ παπᾶς, ὁ ἀγροφύλαξ, ὁ κλητῆρ, καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι δικαιοῦχοι, ἀγελαδάρηδες, χοιροβοσκοὶ κλπ. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτό, τριγυρνοῦσαν σ' ὄλο τὸ χωριό, ἀπὸ τὸ ἕνα σπίτι στὸ ἄλλο, καὶ ἄδειαζαν στ' ἀμάξια τῶν τὸ εἶδος τὸ ὁποῖο προθύμως τοὺς προσέφεραν διὰ τὸ ἐτήσιον δικαίωμα τους κατὰ οἰκογένειαν, ἢ κατὰ κεφαλὴν ζώου.

Βεβαίως, ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἔπαυσε τὸ ἄτοπον αὐτό, διότι πράγματι ὑπεβίβαζε τὰ πρόσωπα αὐτὰ εἰς τὸ χαμηλὸ τῶ ὄντι ἐπίπεδο τοῦ ἐπαίτου, περιορισθὲν μόνον γιὰ τὸν ἀγελαδάρη καὶ τὸ χοιροβοσκό, ἂν καί, καὶ αὐτοὶ τώρα παίρνουν εἰς χρῆμα τὸ «δίκη» τους.

Ἐξ ἄλλου, 2—3 μέρες μετὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, οἱ ἴδιοι πάλι ἄνθρωποι, παίρνανε τὸν τουρβά τους μὲ λίγο ξερὸ ψωμί μέσα — καὶ λέγω ξερὸ ψωμί, γιὰτὶ χάριν οἰκονομίας ζύμωναν πολλὰ ψωμιὰ ὥστε νὰ ἐπαρκοῦν γιὰ 8—10 μέρες κάθε ζυμωσιά — καὶ περιπλανόταν ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν ὅπου ἡ ἀμοιβὴ τους ἦταν συμφερότερη, σ' ὄλο τὸ χωριό, ἢ σὲ πλούσιους τσιορμπατζήδες. Πέρασαν θέβαια χρόνια πολλὰ καὶ δὲν θυμοῦμαι ἀκριβῶς τί ποσὸν ἐδικαιοῦντο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ εἰσόδημά τους αὐτό, ἔπρεπε νὰ διαθρέψουν τίς πολυμελεῖς συνήθως, οἰκογένειές τους, τίς γυναῖκες τους, τὰ παιδιὰ τους καὶ τοὺς γέροντες γονεῖς τους. Τοῦτο ἐπαναλαμβανόταν κάθε χρόνο, μέχρις ὅτου κατῶρθοναν νὰ δημιουργήσουν δική τους ἐργασία, καθὼς πολλοὶ τσομπάνηδες ἔχαναν δικὰ τους κοπάδια.

Μερικὲς φορές, ἔπαιρναν καὶ ἄδεια γιὰ λίγες μέρες, νὰ πᾶνε νὰ δοῦν καὶ τοὺς δικούς τους. Μὰ τὸ πόσο ὑπέφεραν γενικῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, εἶναι ἀνώτερο πάσης περιγραφῆς.

Ἄλλως τε οἱ σημερινοὶ ἐργάται καὶ ἴδιωτ. ὑπάλληλοι, ἀμείβονται τόσο καλά, κι ὅπως εἶναι ἀσφαλισμένοι καὶ νομικῶς κατοχυρωμένοι, οὐδαμῶς συγκρίνονται μὲ ἐκείνους τοὺς δυστυχεῖς. Καὶ δὴ οἱ σημερινοὶ Δημῶσ. Ὑπάλληλοι. Ἐνθυμοῦμαι καλά πὸν μοῦ ἔλεγεν ὁ πατέρας μου ὅτι, ὅταν εἰργάζετο ὡς διδάσκαλος στὸ Σουφλί στὰ 1890—1914, ἐπληρώνετο ἀπὸ τὴν Δημογεροντία, 25 λίρες τὸ χρόνο, γι' αὐτὸ ἀναγκάσθηκε νὰ γίνῃ καὶ παπᾶς.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου συμπίπτει καὶ ἡ «ζωοπανηγυρὶς τοῦ Σουφλίου», ἡ ὁποία συνεχίζεται καὶ σήμερα. Γίνεται δὲ στὸν «κάμπο», 200 μ. παρακάτω ἀπ' τὸ Γυμνάσιο, καὶ λίγο πρὸ πίσω ἀπ' τὸ «ἀνάχωμα», κοντὰ στὰ παλιὰ σφαγεῖα. Ἡ ζωοπανηγυρὶς αὐτῆ, προκηρύσσεται ἀπὸ τὸ Δῆμο Σουφλίου καὶ διαρκεῖ 3 μέρες, πάντοτε Πέμπτη, Παρασκευὴ καὶ Σάββατο πὸν γίνεται καὶ τὸ ἐβδομαδιαῖο «παζάρι». Συγκεντρώνονται δὲ ἀπὸ τοὺς κατόχους τῶν πρὸς πώλησιν παντὸς εἶδους ζῶα, πρόβατα, κατσίκια γελᾶδια καὶ ἱπποεἰδῆ. Τὸν κύριον ρόλον παίζουν οἱ «τζαμπάτζηδες» δηλ. οἱ ζωέμποροι. Σὲ εἰδικὸ περικτερο πὸν λέγεται «τσιαρδάκι» (=σκέπαστρο μὲ κλαδιά), εἶναι ἐγκατεστημένος ὁ φοροαγοραστής, ὁ ὁποῖος καὶ παρακολουθεῖ τὴν

κίνηση όλων τῶν συμφωνιῶν, πρὸς εἰσπραξίν τοῦ «φόρου πωλουμένων ζώων». Σὲ εἰδικὰ ἄλλα τοιαυτάκια εἶναι οἱ ὑπαίθριοι μεζετζήδες, ποὺ προσφέρουν ψητὰ τῆς σχάρας «σιουτζούκια» (=λουκάνικα), καὶ κερφεδάκια, στοὺς μερακλήδες, κυρίως ξένους. Ἀπαραίτητος κατὰ τὴν διαδικασίαν τῆς ἀγοραπωλησίας εἶναι καὶ ἡ παρουσία τῶν «ζουρντζήδων» καὶ «νταουλτζήδων» κατσίβελων (=γύφτων), οἱ ὁποῖοι δίδουν τῷ ὄντι ἰδιαίτερον τόνον στὸ πανηγύρι, παίζοντας ἀδιακόπως διαφόρους σκοπούς, ἀργούς καὶ γρήγορους, ὑπὸ τὸν ρυθμικὸν καὶ ἐκκωφαντικὸν κρότον τοῦ νταουλιού.

Εἶναι δὲ τὸ «νταούλι» πανάρχαιον εἶδος κακότεχνου τιμπάνου ἀπὸ κατεργασμένο ὄνειο δέρμα, ποὺ τὸ χτυπάει ὁ μουσικός! μὲ εἰδικὸν ὑποκόπανο.

Τὸ συγκρότημα! αὐτὸ σημειωτέον, κάμνει καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ πανηγυριοῦ ὡς ἐξῆς: Ἀφοῦ παίξῃ μερικοὺς σκοπούς σὲ κεντρικὸ σημεῖο τῆς ἀγορᾶς, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο, περιέρχεται γιὰ τὸ «μπαξίσι», ὅλα τὰ καταστήματα μὲ τὸ ἐμβατήριο «τοῦ ἀητοῦ ὁ γυῖος», καὶ κατόπιν κατηφορίζει πρὸς τὸν κάμπο ὅπου ἡ ζωοπανηγυρίς, σταματᾷ δὲ στὰ μεζετζήδικα, πρὸς ψυχαγωγίαν τῶν μερακλήδων, ποὺ ἀρχίζουν ἀμέσως τὸν «καρσιλαμά». πρωτόγονο χορὸ τῶν γύφτων.

Στὴν προχθεσινὴ μάλιστα πανήγυρι (Ἰουλίῳ 1967), εἶδα καὶ ἓνα γεροντάκι ποὺ ἔπαιζε μὲ ἀφάνταστη ἔξαρση καὶ ἐνθουσιασμό, τὴ «γκάιντα» του (=ἀσκαυλος). Τὸ αὐτὸ γεροντάκι τὸ εἶδα νὰ παίξῃ στοῦ «Σαπουντζή τὸ χάνι», μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε μουσικὸ πάθος, ἔχοντας μπροστά του, στὸ τραπέζι, κι ἓνα ποτηράκι ρακί, μὲ ντοματίτσα γιὰ μεζέ. Ἦθελα πολὺ νὰ ἤξευρα τί ἄραγε νὰ ὀραματίζετο τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ ἀφανὴς αὐτὸς καλλιτέχνης παίζοντας τοὺς ἀργούς σκοπούς του, καὶ καταβάλλοντας κάθε προσπάθεια ν' ἀποδώσῃ τέλεια τοὺς πιὸ γλυκίφωνους μουσικοὺς φθόγγους, ἐνῶ τὸ μπάσο τῆς γκάιντας του, συνέδεεν ἀρραγῶς τὴ συνοχὴ τῶν τραγουδιῶν.

Πιστεύω ὅτι θὰ ἔλεγε νοερῶς αὐτά: Ἀκοῦτε τίς τελευταῖες νότες τοῦ πανάρχαιου ἀσκαύλου, ποὺ τερματίζει τὸν ρόλο του ἀπαξ διὰ παντός. Διότι πράγματι, τὰ πικ - ἀπ καὶ τὰ τρανζίστορ, ἐξετόπισαν ἤδη ὅλα τὰ παλιὰ λαϊκὰ ὄργανα καὶ τοὺς τραγουδιστάδες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀναχρονιστικὰ ἄθλια «τέλια» τῶν μπουζουκιῶν.

ΛΟΓΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΤΙΓΜΙΟΤΥΠΟΝ

Εἶναι ἀπόγευμα τῆς 25.12.1960. Τὰ κοριτσόπουλα καὶ τὰ παιδιόπουλα τῆς γειτονιάς, ἀρχίζουν ν' ἀναδεύουν μὲ χάχανα δῶθε - κείθε, ὕστερα ἀπὸ τὸ γερὸ φαγοπότι τῆς ἡμέρας, «Μπάμπου», «πιρζόλις», «μπαλαβοῦ».

Δύο ἠλικιωμένοι ἄνθρωποι στέκουν στὴ γωνιά τοῦ Μπαίρα. Ὁ ἓνας ἀρχίζει νὰ φουσκώνῃ ἓνα πετσεῖ καὶ δὲν ἀργεῖ νὰ σχηματισθῇ στὴν ἀγκαλιά του μιά

ἀριστοτεχνική «γκάϊντα». Τους παρακολουθῶ με μεγάλη συγκίνηση ἀπ' τὸ βορεινὸ παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ μου. Ἐτοιμάζει ὁ γερο-μουσικός τὸ πρῶμο, στριφογυρίζει τὸ μπάσο κι οἱ ἀρχικοὶ γρυλισμοί, γρήγορα γίνονται μελωδικοί, καὶ παίρνουν τὸ σκοπὸ ἑνὸς παμπάλαιου «τραπεζικοῦ» τραγουδιοῦ.

Ταλαντευόμενοι κι οἱ δυὸ ἀπ' τὰ γηρατειὰ μὰ κι ἀπ' τὸ κρασί, ἀρχίζουν νὰ προχωροῦν ἀργά, ἀργὰ κατὰ μῆκος τοῦ κεντρικοῦ δρόμου, κατὰ τὴν ἀγορά, ἀσφαλῶς πρὸς ἐπίσκεψιν φίλων τους ἐφορταζόντων.

Ὠραία καὶ ἀγνή εἰκόνα πὺν θυμίζει τὴ ζωὴ τοῦ παλαιοῦ Σουφλίου. Ἐἶναι πιστεύω ἀπὸ τὶς τελευταῖες τέτοιες εἰκόνες, ἑνας ἐπίλογος τῶν πάλαι ποτὲ ἐθίμων τοῦ Σουφλίου, πὺν χάνονται ἀνεπιστρεπτί!

Φεύγουν οἱ τελευταῖοι γέροι γιὰ τὴν ἄλλη ζωὴ, παίρνουν ὅμως μαζί των καὶ τὰ ἔθιμά των.

Ἔτσι, πέρασαν τόσοι καὶ τόσοι ἄνθρωποι στὴν ἀπέραντη ροὴ τῶν αἰῶνων καὶ θὰ περάσουμε καὶ μεῖς κατὰ τὴν σκληρὰν πραγματικότητα, καὶ ἔτσι ἀκριβῶς θὰ διαδέχεται ἡ μία γενιὰ τὴν ἄλλη. Καὶ ἡ μὲν ἱστορία θὰ γράφῃ τὰ ἀνθρώπινα γεγονότα, οἱ ἄνθρωποι θὰ αὐταπατῶνται μὲ τὴ ματαιότητά ὅλων τῶν ἀγαθῶν των, ἡ δὲ γῆ δὲν πρόκειται νὰ χορτάσῃ ποτέ, ἀπὸ ἀνθρώπινα ἄψυχα κορμιά. Μόνον τὸ πνεῦμα θὰ προβάλλῃ στὶς κεφαλὰς τῶν ζώντων ἀνθρώπων, κι οἱ ἀθάνατες ψυχὲς θὰ μετεωρίζονται στὰ ἀχαρῆ δώματα τοῦ μόνου Ἀθόανατου κι' ἀληθινοῦ Θεοῦ, Δημιουργοῦ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ὅποια ἀνέκφραστα μυστήρια! Δέξου Θεέ μας μὲ εὐμένεια στὴν ἀγκαλιά Σου, καὶ τὶς δικές μας ταπεινὲς χριστιανικὲς ψυχές, γιὰ νὰ σὲ Δοξάζουμε εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων! ΑΜΗΝ.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΑΙ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Ἡ 30ῆ Ἰανουαρίου, ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἦτο ἓνα σπουδαῖο ἐπίσης ὁρόσημο, καὶ γιὰ ὅλους τοὺς Χριστιανούς, κυρίως ὅμως γιὰ τὰ Σχολεῖα καὶ τοὺς Ἐκπαιδευτικούς τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου καιροῦ, γιὰ τοὺς δασκάλους ἐννοῶ, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθηγητὰς ὅπου ὑπῆρχαν Γυμνάσια, καθὼς στὴν Ἀδριανούπολη καὶ Κωνσταντινούπολη. Ὅλοι ἐπομένως βρισκόταν σὲ ἐτοιμασία, κυρίως ὅμως οἱ διδάσκαλοι, ἔπρεπε νὰ ὀργανώσουν καὶ σχολικὲς γιορτές, ἀπ' τὴν ἐπιτυχία τῶν ὁποίων ἐξηρτάτο ἡ ὅλη ἀξία των, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἡ αὔξησις τοῦ μισθοῦ των. Γιὰ νὰ σχηματίσω λοιπὸν μιὰ καλὴ εἰκόνα τῆς ἑορτῆς, ὅπως ἐγένετο τότε, πρὸ 60—100 ἐτῶν, ἠρώτησα πολλὰ καὶ διάφορα ἠλικιωμένα γεροντάκια, καθὼς καὶ τὸν ξάδερφό μου Χρ. Παρθένο (70) χρονῶν, πὺν θαυμάζω τὴ μνήμη του, μὰ καὶ τὸ ὅτι εἶναι λαλίστατος, καὶ πρόθυμος νὰ ἀπαντήσῃ σὲ ὅλες μου τὶς ἐρωτήσεις.

Στὸ Σουφλί τότε ἦσαν τρία Σχολεῖα: α) τὸ «Κούτσουρο» (= σημερ. Β'

Σχολ.), β) τὸ Γ' Σχολεῖο (πὺ στεγαζόταν σὲ ἴδιο διδακτῆριω στὴν πλατεῖα «Σάραπ-Μπουνά» καὶ πὺ τὴν ἄρτι βρέθηκεται σὲ ἐρείπια μετὰ τὸ κῆρυμό του στὰ 1948) καὶ γ) τὸ Παρθεναγωγεῖο, (τὸ σημερινὸ Α' Σχολεῖο). Καὶ πρῶτα, γινόταν γενικὸς ἐκκλησιασμός τῶν μαθητῶν, κί' ὕστερα ὅλη ἢ ἄλλη γιορτὴ σὲ κάθε σχολεῖο χωριστά.

Τὸ πρόγραμμα περιεῖχε τὴν ὁμιλία τοῦ Δ)νοῦ καὶ μετὰ ποιήματα, τραγούδια καὶ διαλόγους, θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν περιεχομένου. Διεξήγετο δὲ στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ σχολεῖου, πὺ γέμιζε ἀπὸ κόσμο, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴν παρουσία τῶν Ἀρχῶν τοῦ τόπου, καὶ δὴ τῶν Σχολικῶν Ἐφόρων, οἱ ὅποιοι παρακολουθοῦσαν τὴ δραστηριότητα καὶ ἱκανότητα τοῦ κάθε δασκάλου χωριστά, καὶ σ' αὐτὸ μεγάλη σχέση εἶχε ἢ καλὴ ἀπόδοση τῶν μαθητῶν, στὰ ποιήματα, τὰ τραγούδια καὶ τοὺς διαλόγους.

Πολλὲς φορὲς ἐρχόταν στὴ γιορτὴ καὶ αὐτὸς ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Κανελλόπουλος, πὺ ἔμενε στὸ Δεδὲ - Ἀγάτ' (ι) (= Ἀλεξανδρούπολη). Ἐπαιρνε μάλιστα μαζί του καὶ τὸν ἀκόλουθό του φρουστανελλᾶ, πὺ ἔδινε φτερά στὴ φαντασία τῶν σκλάβων, γιὰ μιὰ γρήγορη λευτεριά καὶ Ἑλλάδα Μεγάλη. Κί' ὅποιον δάσκαλο ἀντιλαμβανόταν ἀξιότερο καὶ πατριωτικότερο, διέταξε μυστικὰ τὴν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ του, καὶ ἰδιαιτέρα περιποίησίν του. Ἔτσι μοῦ διηγήθηκεν ὁ πατέρας μου Παπασταμάτης, ὅτι διέταξε κάποτε τὴν αὔξησιν τοῦ μισθοῦ του καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς φορεσιάς του μὲ εὐρωπαϊκὰ ρούχα. Μὰ τίποτε δὲν κάνανε οἱ Ἐφοροί, πὺ ἀλοίμονό τους ἂν ἐμνοῦσε τὰ παράπονά του στὸν πρόξενον. Στὴν ἐκκλησίᾳ οἱ διδάσκαλοι ἔκαναν μνημόσυνο μὲ κόλυβα, καὶ πάνω ζωγράφιζαν μὲ κανέλλα καὶ τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες. Τέτοιος εἰδικὸς ἔθεωρεῖτο ὁ πατέρας μου. Στὴν ἱερῇ τελετῇ στὴν ἐκκλησίᾳ, λάβαιναν μέρος ὅλοι καὶ οἱ 14 ἱερεῖς τοῦ Σουφλίου. Οἱ μακαλήδες, πάλι, λάβαιναν κί' αὐτοὶ μέρος στὴν ἴδια τελετῇ μὲ ἀρτοκλασίᾳ στὴν ἐκκλησίᾳ, καὶ στὸ σπίτι μὲ λουκουμάδες, πὺ τοὺς μοιράζανε σ' ὅλους τοὺς συγγενεῖς, στοὺς πελάτες, καὶ στὰ φιλικὰ γειτονικά τους σπίτια. Κί' ἦταν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ μαγαζιά κλειστά, τὸ δὲ ἀπόγευμα, στίς πλατεῖες στήν ὄτανε χοροί. Ἡ μουσικὴ ἐπίσης, ἐπαιάνιζε διάφορα δημοτικὰ καὶ ἐθνικὰ τραγούδια, ὅπως τὸ «Μαύρ' εἶν' ἢ νύχτα στὰ βουνά», καὶ «ᾠ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου». Καὶ μ' ὅλα ταῦτα οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν. Εἶχαν μίαν περιεργον ἀδυναμίαν, μοῦ λέει ὁ συνομιλητῆς μου διὰ τὰ σχολεῖα, ἀλλ' ὄχι ὅμως καὶ γιὰ τίς ἐκκλησίες. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἕλληνες, τοὺς ξεγελοῦσαν μὲ δωροδοκίας.

Ἀπὸ τὸν αἰμῆνηστον Γ. Μπρίκαν φαρμακοποιόν, ἐπληροφορήθη καὶ τὰ ἐξῆς: «Ὅτι ὅλα τὰ Σχολεῖα ἐώρταζαν ἀπὸ κοινοῦ, εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς «Ἀστικῆς Σχολῆς», μὲ δ)ντὴν κάποιον διδάσκαλον Ξυλάνην. Ἐγίνετο γενικὸς ἐκκλησιασμός τῶν μαθητῶν, καὶ παρακολούθησις τῆς ἀρτοκλασίας τῶν παντοπωλῶν

και τῶν κόλυβων τῶν Σχολείων. Εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Σχολείου καταλλήλως διακοσμημένην, ἐλέγοντο ποιήματα, ἄσματα καὶ μῦθοι δηλ. διάλογοι. Ὁ διευθυντὴς ἀπήγγελε τὸν πανηγυρικὸν λόγον, θρησκευτικῶς περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἐθνικῶς.

Ἐκ τῶν ἐπαγγελματιῶν, λουκουμάδες μοίραζαν κυρίως οἱ «γιαχανατζήδες». Πάντως, ἡ ἑορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἐφορτάζετο μὲ μεγάλη μεγαλοπρέπεια, καὶ τὴν ἡμέρα αὐτὴ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ εἶχαν τὴν τιμητικὴν των. Ὅμως, καὶ ὅλη ἡ πόλις ἐλάμβανε ἑορταστικὴν ὄψιν.

Σήμερα ἡ αἴγλη αὐτὴ ἔχει παρέλθῃ. Ἐορτάζεται μόνον δι' ἀρτοκλασίας καὶ γενικῶς ἐκκλησιασμοῦ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν Ἐκπαιδευτικῶν. Τὰ καταστήματα εἶναι ἀνοικτὰ καὶ ἀργοῦν μόνον τὰ Σχολεῖα.

ΥΔΡΟΜΥΛΟΙ ΤΟΥ ΠΑΛΙΟΥ ΚΑΙΡΟΥ

Εἰς τὸ κεφάλ. **Ἵδρομύλοι**, εἶχομεν ὑπ' ὄψιν τοὺς **Μύλους** γενικῶς, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλεθαν οἱ ἄνθρωποι τῶν γενεῶν ποῦ πέρασαν, ἤτοι πρὸ 100ετίας καὶ πέραν, τὸ σιτάρι, τὸ καλαμπόκι καὶ ὅλα τὰ δημητριακά των, γιὰ τὸ ἀλεύρι γιὰ δική των χρῆσι, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ζῶα των. Κι ἦταν ἓνα ἀλεύρι πιτυροῦχο 100% ποῦ μὲ τὸ κοσκίνισμα, γινόταν ἓνα ψωμί μαῦρο χαμηλῆς ποιότητος ἐν συγκρίσει μὲ τὸ σημερινὸ κατάλευκο ψωμί, ποῦ τὸ χαίρονται ἐξ ἴσου πλούσιοι καὶ φτωχοί, ἐργάται καὶ ἀγρόται.

Καὶ μάλιστα τὸ ψωμί τοῦ παλιοῦ καιροῦ, δὲν ἦταν σχέτο σιταρίσιο, ἀλλὰ «ἀνακάτευμα», σμιγῶ, ἀπὸ σιτάρι, καλαμπόκι, κριθάρι, σίκαλι, ἀνάλογα μὲ τὶς οἰκονομικὰς δυνατότητες τῆς οἰκογενείας, καὶ τοῦ πλήθους φυσικὰ τῶν μελῶν αὐτῆς, συνήθως ὄχι κάτω τῶν 5 ψυχῶν, ἀλλὰ ὡς 10 καὶ ὡς 15 ψυχῶν. Ἐχω ὑπ' ὄψιν καὶ σήμερα ἀκόμη τέτοιες πολυμελεῖς οἰκογένειες στὸ Σουφλί, καὶ δὴ μιά, ποῦ ἀπετελεῖτο ἀπὸ 14 ψυχῆς, δηλ. 12 παιδιὰ καὶ οἱ δύο σύζυγοι. Τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἦσαν ὅλα μαθηταὶ μου.¹ Μάλιστα δέ, τὸ ἀστεῖο εἶναι ὅτι, ὁ Βενιαμὴν τῆς οἰκογενείας ὀνόματι Στέλιος (= Στυλιανὸς) ὅταν ἦτο στὴν Α' τάξι, ἓνα ἔξυπνο διαβολάκι, δὲν ἤξευρε εὐχερῶς νὰ μοῦ ἀπαριθμήσῃ ὅλα τὰ ἀδελφία του ἀγόρια καὶ κορίτσια. Ἐνα μεγάλο ἀδελφὸ του ποῦ ὑπηρετοῦσε στρατιώτης, τὸν λησμονοῦσε στ' ὄνομα κι ἔλεγε: «Κι ὁ στρατιώτης μας». Ἀκόμη, ὅτι ἔρωγαν ἡμερησίως 5-6 ψωμιὰ σπιτίσι, καὶ μαγείρευε ἡ μάνα του τὸ φαγητὸ στὴ «μπακίρα», (= εἶδος μικροῦ χάλκινου καζανιοῦ).

Δὲν προτίθεμαι θέβαια νὰ ἐτυμολογήσω τὴ λέξι «μύλος», ἀλλὰ μὲ τὴ λέξι αὐτὴ νοοῦμε ἓνα μηχανήμα ποῦ γυρίζει περιστροφικῶς. Μύλους κάνουν

1. Τώρα δέ, ἂν λογαριάσουμε καὶ τὰ ἐγγόνια, πρέπει νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ 30 ψυχῆς, ποῦ ἂν κατοικοῦσαν ὅλοι μαζί, θὰ γέμιζαν μιά πολυκατοικία!

τὰ παιδάκια ὅταν θέλουν νὰ παίξουν. Οἱ μεγάλοι λένε: μᾶς τᾶκανες μύλο, καὶ ἔννοοῦν: μᾶς περιέπλεξες τὰ ζητήματα, τίς ὑποθέσεις.

«Μύλο» ὅταν ἔλεγαν οἱ παποῦδες μας, ἔννοοῦσαν τὸν τόπο ὅπου ἄλεθαν τὰ σιτηρά τους. Καὶ τέτοιοι μύλοι ἦσαν: Οἱ ποταμόμυλοι, οἱ «Μαρτσόμυλοι» (= οἱ μύλοι τῆς Μαρτίσας = τοῦ Ἑβρου ποτ.) οἱ ἀνεμόμυλοι, κι οἱ ἱπποκίνητοι μύλοι. Ἀργότερα φάνηκαν κι οἱ «φάβρικες» (= οἱ μηχανοκίνητοι μύλοι).

Εἶδος μύλων ἦσαν καὶ οἱ «χερόμυλοι», ὅπου κάνανε τὸ «πληγούρι» (= μπουλγκούρ⁽¹⁾) ὅπως τὸ ἔλεγαν οἱ παλιοὶ Σουφλιώτες), καὶ τὴ «φάφα» (= σπασμένες φακές), ἢ σπασμένα μιτζέλια, (ἀρακά). Μύλους εἶχαν καὶ γιὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ καφέ, ἢ τῆς καθουρντισμένης σίκαλης, ἢ ρεβιθιῶν, μὲ τὰ ὁποῖα κάνανε εἶδος ἑλαφροῦ καφέ, ἀβλαβοῦς δηλ. .

Δὲν εἶναι ἐπίσης θέμα μας ἡ ἐξέλιξις τῶν μύλων, ἀπὸ ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς, καὶ δὲν μπορούμε οὔτε κἄν νὰ καθορίσουμε πῶς ἄλεθαν τὰ σιτηρά των οἱ ἀρχαίοι Ἑλληνες.

Μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι εἶναι μηχανικὴ βελτίωσις τῶν καὶ σήμερα ἐν χρήσει μικρῶν «χερόμυλων», πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο πέτρες κυκλικές, διαμ. 0,25 περίπου, τοποθετημένες ἢ μία πάνω στὴν ἄλλη.

Ἡ κάτω πέτρα εἶναι σταθερὴ. Ἡ ἐπάνω, τρίβεται τῇ βοηθείᾳ μικροῦ χερουλιού, κυλιόμενη πάνω στὴν πρώτη. Ἡ ἐπάνω πέτρα, εἰς τὸ κέντρον της φέρει ὀπήν, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξέρχεται ἄξων στερεωμένος στὴν κάτω πέτρα. Ἀπὸ τὴν ὀπή αὐτή, ρίχνουμε τὸ πρὸς ἄλλεσιν εἶδος, λίγο-λίγο, ἐνῶ συγχρόνως περιστρέφομε τὴν πέτρα. Τοῦτο, κατέρχεται καὶ διαμοιράζεται μεταξὺ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν. Ὑπὸ τὸ βάρος δὲ τῆς ἐπάνω πέτρας, καὶ τῆς τριβῆς τῶν δύο ἐπιφανειῶν γίνεται ἡ ἀλευροποίησις, καὶ τὸ ἀλεύρι, ψιλὸ ἢ χονδρὸ, ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητα πού ρίχνουμε, βγαίνει ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν. Φυσικὰ οἱ δύο πέτρες, μὲ εἰδικὸ κτύπημα μὲ εἰδικὸ σκάλισμα τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν των, γίνονται ἀκιδωτές, τῇ βοηθείᾳ δὲ τῶν ἀκίδων καὶ τῆς τριβῆς των, γίνεται ἡ ἀλευροποίησις. Κάτω ἀπὸ τίς πέτρες, εἶναι ἀπλωμένη μιὰ «μισάλα», ἕνα καθαρὸ τετράγωνο ὑφαντὸ βαμβακερὸ πανί, ὅπου συγκεντρώνεται τὸ «ἄλεσμα».

Τοὺς χειρόμυλους αὐτοὺς τοὺς κάνοιν καὶ σήμερα ἀκόμη εἰδικοί ἐπιδέξιοι τεχνίται, ἀπὸ πέτρα πολὺ σκληρὴ. Οἱ αὐτοὶ τεχνίτες, κάνοιν καὶ τὰ «σάτσια», δηλ. κάτι κυκλικές πέτρες σχετικῶς λεπτές καὶ πολὺ λεῖες ἀπὸ καὶ τίς δύο ἐπιφάνειες. Πάνω στὸ «σάτσι» κάνοιν οἱ χωρικοὶ τίς «λαγκίτες» πού εἶναι ἀκριβῶς ὡς τίς ἀλευρόπιτες πού πουλᾶνε τώρα καὶ εἰς τὰ «Βαγ» τῶν πόλεων, πού τίς ψήνουν μὲ ἠλεκτρισμὸ πάνω σὲ λεῖες σιδηρὲς ἐπιφάνειες, ἀπὸ ζυμᾶρι λευκὸ παχύρρευστο.

Ἄλλὰ γιὰ τὶς «λαγκίτες» θὰ μιλήσουμε λεπτομερῶς καὶ στὸ εἰδικὸ κεφάλ.: Τὶ φαγητὰ καὶ τὶ γλυκὰ τρώγανε οἱ Παλιοὶ Σουφλιῶτες.

Λοιπὸν, τὴν ὄλην λαογραφικὴν μας μελέτην περὶ ὑδρομύλων, τὴν κατατάσσωμεν ὑπὸ τὰ ἐξῆς κεφάλαια:

1. Ὑδρομύλοι Σουφλίου.
2. Ὑδρομύλοι Λαβάρων.
3. Μαρτσόμυλοι Σουφλίου.
4. Ἀνεμόμυλοι Λαβάρων.

1. Ὑδρομύλοι Σουφλίου

Τὸ Σουφλί ἦταν μεγάλη καὶ ξακουστὴ πόλις, καθὼς ἀναφέρουμε λεπτομερῶς στὸν 380 τόμο τῶν Ἑρακλικῶν, καὶ πὺν λέει καὶ τὸ τραγοῦδι: «Κι τοῦ Σουφλί τρανὸ χουριό, τρανὸ κι ἴπηνιμένον». Κι ἔπρεπε νὰ ἔχη πολλοὺς ὑδρομύλους γιὰ νὰ κάνουν τὸ ψωμί τους οἱ γεροὶ καὶ δυνατοὶ Σουφλιῶτες, κι οἱ ἀντρεωμένους Σουφλιῶτισσες. Κι εἶχαν πράγματι πολλοὺς, καὶ ρεμματόμυλους καὶ Μαρτσόμυλους.

Οἱ ρεμματόμυλοι, βρισκόταν κατὰ μῆκος τοῦ ρυακιοῦ πὺν τρέχει ἀκατάπαυστα καὶ σήμερα ἀκόμη φυσικά, καὶ πὺν λέγεται «Κιόι-ντερέ» (= τοῦ χωριοῦ τὸ ρέμμα).

Καὶ γιὰ νὰ ἔχω μιὰ κάποιαν ἰδέαν περὶ τῆς λειτουργίας τῶν ὑδρομύλων καὶ δὴ ποίων καὶ πόσοι μύλοι λειτουργοῦσαν τότε στὰ παλιὰ χρόνια, διάλεξα ὡς συνομιλητὴ μου τὸ θεῖο μου ἐκ μητρὸς πάπο Χρ. Πατρῶνα ἐτῶν 82 (14.4. 1961), ὁ ὁποῖος μοῦ εἶπεν ὅτι, ἀπὸ τὸν κάτω ροῦν τοῦ Κιόι-ντερέ, πρὸς τὰ ἄνω λειτουργοῦσαν οἱ ἐξῆς μύλοι: 1) Τοῦ Ἰ. Τόλκα, ἐρείπια οὔτινος σώζονται ὡς τὰ σήμερα. 2) Τοῦ Καλαϊτζή. 3) Τοῦ Γκουτζέλλα. 4) Τοῦ Βασιλικοῦ. 5) Τοῦ Γκούντλη, πατρὸς τοῦ Χριστοφ. Γκούντλη, ξυλουργοῦ. 6) Τῶν ἀδελφῶν Γκαμπζάλλα καὶ 7) Τοῦ Χρ. Μόκουτζια, στὴν τοποθεσίαν Ρουσβάν(ι) —Κουσίγια. Μύλοι ἦσαν ἀκόμη καὶ στὸ Μαγγάζι τοῦ Μαρθάρη, καὶ στὸ Τρανὸ-Ρέμμα τοῦ Ἀλτιναλμάζη. Οἱ μύλοι αὗτοι ἦσαν κτισμένοι κλιμακῆδόν, ὁ ἕνας ὑπερθεῖν τοῦ ἄλλου σὲ ἀπόστασιν μερικῶν 100δων μέτρων. Ὁ μηχανισμὸς τῶν, ἦταν ἀπλόστατος. Τὸ κυριώτερον τμῆμα ἦτο ὁ μεγάλος κάθετος κινητήριος τροχὸς ὀλόσωμος, μὲ συνεχόμενους ξύλινους βεβαίως κουβάδες, πὺν καθὼς γέμιζαν μὲ νερό, ἀνάγκαζαν τὸν τεράστιον τροχὸν σὲ κυκλικὴν κίνησιν. Ὁ τροχὸς πάλι αὐτὸς τῇ βοηθείᾳ ὀδοντωτῶν ἄλλων τροχῶν, μετέδιδε γρήγορον κίνησιν στὶς πέτρες, πὺν βρισκόνταν στὸ στεγασμένον τμῆμα τοῦ μύλου, ὅπου ἦσαν ἀποθηκευμένα τὰ σιτηρὰ καὶ ὅπου ἔμεναν κι οἱ μυλωνάδες. Λεπτομέρειες, γιὰ τὴν ὀνοματολογία καὶ τὴν λειτουργίαν, γράφουμε στὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Ύδρόμυλοι Λαβάρων. Ύδρόμυλους ἐν λειτουργίᾳ εἶδε καὶ ὁ ὑποφ. ἀ) στὸ χωριὸ Γαλαρινὸ Χαλκιδικῆς τὸ 1930 ὅτε ἤμην μαθητὴς στὴν Ἱερατ. Σχολὴ Ἁγ. Ἀναστασίας, ἀλλὰ καὶ στὸ χωριὸ Λύρα Σουφλίου, ὅτε ἠργαζόμενη ὡς δημοδ)λος (1934-1936) καὶ ἦτο μυλωνᾶς κάποιος Σουφλιώτης Πασχ. Μουτρικᾶς μὲ τὸ γέρο πατέρα του. Ὅμως, καὶ οἱ δύο αὐτοὶ μύλοι λειτουργοῦσαν μὲ ὀριζόντια φτερωτῆ. Ἡ ποιότης τοῦ ἀλεύρου τῶν νερόμυλων ἦταν μὲν ἀρκετὰ καλὴ, ὄχι ὅμως σὰν τὰ σημερινὰ λευκότερα ἀλευρα τῶν κυλινδρομύλων. Λόγω συναγωνισμοῦ, τὰ σιτηρὰ τὰ παραλάμβαναν οἱ μυλωνάδες ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν πελατῶν καὶ μὲ ἄλογα τὰ μετέφεραν ὡς τοὺς μύλους των. Κάπως δηλ. σὰν καὶ τώρα, πού οἱ κυλινδρόμυλοι παραλαμβάνουν καὶ παραδίδουν κατ' οἶκον τὰ ἀλευρα τῶν γεωργῶν, μὲ τὰ τεράστια φορτηγὰ των αὐτοκίνητα, ὅπου ἔχουν καὶ πλάστιγγα ζυγισεῶς των. Ὅμως, ὅταν χιόνιζε, τότε ἦταν μεγάλη τυραννία. Ἦναγκάζοντο αὐτοὶ πού ἤθελαν νὰ ἀλέσουν, νὰ πάρουν στὴ ράχι τὸ σακκί, νὰ ἀνοίξουν δρόμο μέσα στὰ χιόνια, γιὰ νὰ φθάσουν ὡς τοὺς μύλους 4-5 χιλμ. μακρὰ!

Ἐνθυμοῦμαι, μοῦ εἶχε πεῖ ὁ μακαρίτης ἤδη συνομιλητῆς μου, ὅτι ἓνας μύλος λειτουργοῦσε, ὅταν ἤμουν 7-8 χρόνων, στὸ ρέμμα τοῦ ἐπάνω μαχαλά, ἀπέναντι τοῦ Μπαλιτζῆ, ὅπου μέχρι σήμερα βρίσκεται ὁ μικρὸς καταρράκτης (Δηλ. κατὰ τὸ 1895-1900). Ἄλεθε ὅμως μόνο γιαμαῖδες γιὰ τὰ ζῶα. Κι ἦταν τοῦ παποῦ τοῦ Ἀθ. Τσιακίρη, πού κατοικεῖ στὸ ἴδιο σημεῖο.

Τὰ δικαιώματα ἀλεστικῶν ἦσαν 8-10%, ἀνάλογα μὲ τὸν ἐπαγγελματικὸ συναγωνισμὸ τῶν μυλωνάδων.

Οἱ μύλοι αὐτοὶ, λειτουργοῦσαν μόνο τὸ χειμῶνα, τὸ πολὺ ὡς τέλος Μαΐου, δηλ. ὡς τὴν ἐποχὴ πού στείρουν τὰ ποταμάκια, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μαρτσόμυλους, πού λειτουργοῦσαν ἀκατάπαυστα, χειμῶνα - καλοκαίρι, ὅλο τὸν χρόνο.

Θυμοῦμαι ἐπίσης, διηγεῖται ὁ ἴδιος, μία χρονιά πού εἶχε παγώσει ἡ Μαρτίσα (= ὁ Ἐβρος), κόπηκε ἓνας «Μαρτσόμυλος», παρασύρθηκε στὸ ποτάμι, καὶ 15 μέρες δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ πλησιάσῃ ἐκεῖ, κι ὁ καημένος ὁ μυλωνᾶς, κόντεψε νὰ πεθάνῃ ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τὸ κρύο. Φώναζε «βοήθεια». Καὶ τότε, ὁ «καημακάμης» καὶ ἄλλοι πῆγαν νὰ τὸν σώσουν, πράγμα πού ἔγινε εὐτυχῶς, ἀλλὰ μὲ μεγίστη δυσκολία. Ἔτσι ζοῦσαν παιδί μου, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι!

Πρῶτος πού ἔφερε στὸ Σουφλί μύλο μὲ μηχανή, ἦτο κάποιος Ἀλκιβιάδης, ἔμπορος. Τὸ μύλο αὐτὸ τὸν κατάστρεψαν ὅταν ἦλθαν οἱ Βούλγαροι στὰ 1914, ὅπως καὶ τὸν τεράστιο μύλο τοῦ Πρωτόπαπα στὸ Δεδεαγάτο'(ι) (= Ἀλεξ)πολι). Στὰ 1920, τὸ μύλο τοῦ Ἀλκιβιάδῃ τὸν ἀγόρασε ὁ ψωμᾶς Δημ. Φούσκας, κι ἀπ' αὐτὸν οἱ σημερινοὶ ἐργοστασιάρχαι ἀδελφοί, Ν. Γκαργκάνα, πού τὸν ἐβελτίωσαν ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ λειτουργεῖ ἤδη μὲ τὰ πλέον σύγχρονα μηχανήματα, ἠλεκτροδοτούμενος ἀπὸ τὴ Δ.Ε.Η. Ἔχουν προστεθῆ καὶ πτέρυ-

γες, με λανάρες και νηματοურγειά. Έξ άλλου και ο συνάδελφός μου διδ)λος 'Αχιλλ. Τζιαμτζής μου εἶπεν ὅτι, πρὸ 100ετίας, μύλον ἵπποκίνητον εἶχεν ὁ πάππος του στὸ σπίτι των, πρὸς ἄλλοις ἰδικῶν των σιτηρῶν καὶ ξένων.

Μοῦ διέφυγεν ἀνωτέρω ν' ἀναφέρω ὅτι ὁ μύλος Γκαργκάνα ἐπὶ Γερμανικῆς κατοχῆς 1941-44, ἐλλείπει καυσίμων, ἐλειτούργει ὡς ἀτμοκίνητος μὲ ἓνα ὑπεράξιον ἑμπειροτέχνην μηχανικόν, τὸν φίλον μου 'Απόστολον Τσίτσιον, ἥδη συνταξιούχον.

2. Ὑδρόμυλοι Λαβάρων

(Σουφλί, 15)8)1968). . . . . Ἦταν παλαιά μου ἐπιθυμία νὰ ἐπισκεφθῶ γιὰ νὰ ἰδῶ καὶ γράψω καὶ γιὰ τοὺς «Ὑδρόμυλους» τοῦ χωριοῦ «Λάβαρα», πού σώζονται ἀκόμη σὰν λείψανα τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ἢ μᾶλλον σὰν δεῖγματα τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ, πάνω στὸ ζήτημα αὐτὸ πρὶν 50 χρόνια, πρὶν 100 χρόνια, καὶ φυσικὰ δὲν ξεύρουμε ἀκριβῶς πόσα, μέσα στὰ βάθη τῶν αἰώνων πού πέρασαν.

Κι ἡ ἐπιθυμία μου αὐτὴ πραγματοποιήθηκε στίς 28 Ἀπριλ. 1967, ἡμέρα Μεγ. Παρασκευῆ. Στίς 4 μ.μ., μὲ συντροφιά τῆ γυναῖκα μου, ξεκινοῦμε ἀπὸ τὸ Σουφλί μὲ τὸ «Μηχανάκι» τὸ συνηθέστατο αὐτὸ μεταφορικῶς μέσο τῆς σήμερον, πού ἀντικατέστησε τὸ γαϊδουράκι τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, καὶ στίς 4.30', θρῖσκομαστε στὰ Λάβαρα καὶ μάλιστα κοντὰ στὸ ποταμάκι τοῦ χωριοῦ. Στὸ σημεῖο ὅμως ἐκεῖνο, ἀντικρύζουμε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ κι ἀμέσως τάξαμε σὰν πρῶτο μας σκοπὸ, νὰ προσκυνήσουμε τὸν Ἐπιτάφιο, γιὰτὶ ὡς γνωστό, εἶναι ἔθιμο παλιὸ νὰ προσκυνοῦνε οἱ καλοὶ Χριστιανοὶ καὶ ἄλλους Ἐπιταφίους ἄλλων Ἐκκλησιῶν, ἐκτὸς τοῦ τῆς ἐνορίας των. Κι ἡμεῖς, συνεπεῖς τῆς παραδόσεως αὐτῆς, εἶχαμε πάει πρωτύτερα στὸν Ἐπιτάφιο τῆς Ἱ. Μονῆς Κορνοφωλιᾶς καὶ τώρα ἐδῶ στὰ Λάβαρα.

Ἐντύπωση μᾶς κάνει μιὰ ἐπιγραφή σὲ μαρμάρινη πλάκα πού θρῖσκεται ἐντοιχισμένη ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὴν Εἴσοδο τοῦ Ἱ. Ναοῦ. Προσπαθοῦμε νὰ τὴ διαβάσουμε, μὰ τὰ σκαλιστὰ βεβαίως γράμματα εἶναι σὲ δύσκολη Βυζαντινὴ γραφή, κι ἐλάχιστες λέξεις κατανοοῦμε, εὐκόλα ὅμως τὴ χρονολογία ἀνεγέρσεως, 1834. Προχωρήσαμε, ἀνάψαμε ἀπὸ ἓνα κερί στὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου τιμᾶται, καὶ κατόπιν προσκυνήσαμε τὸν «Ἐπιτάφιο». Κάτω καὶ γύρω εἶναι στρωμένες «ψάθες» ὅπου κάθονται πολλὲς γυναῖκες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠλικιωμένες μὲ τὴν παλιά τους ντόπια φορεσιά. Καὶ ἔχουν τὸ ἔθιμο, νὰ συντροφεύουν ὅλη τὴν ἡμέρα αὐτὴ κι ὅλη τὴν νύχτα, τὸν Ἐσταυρωμένο Ἱ. Χριστό. Εἶδαμε ἐπίσης καὶ ὅτι, ὄλες οἱ εἰκόνας τοῦ Τέμπλου, ἦσαν καλυμμένες μὲ κουρτινάκια σκοτεινοῦ χρώματος.

Κατὰ τὴν ἔξοδό μας ἀπὸ τὸ Ναὸ συναντήσαμε ἓνα χωρικό, τὸν κ. Πασχ. Οὐζούνη, γνῶριμό μου πρὶν πολλὰ χρόνια, ἀπὸ τὸ 1930, ὅτε εἶχαμε καταταγῆ ὡς κληρωτοὶ στὸ 29 Σ.Π. Κατηφορήσαμε μαζὶ πρὸς τὸ ποταμάκι, ὁπότε τοῦ εἶπα τὸ σκοπὸ τῆς ἐπισκέψεώς μου στὸ χωριό, καὶ προθυμοποιήθηκε νὰ μᾶς φανῆ χρήσιμος μὲ τὸ νὰ μᾶς πᾶη ὡς τοὺς μύλους, γιὰ νὰ δῶ τὸν τρόπο λειτουργίας των καὶ τοὺς φωτογραφίσω. Τέτοια χρονιάρα μέρα, μᾶς λέει, δὲν πῆγα στὸ χωράφι, κι εὐχαρίστως θὰ σᾶς πᾶω. Καὶ προχωροῦμε. Στὴν ἀρχὴ συναντήσαμε ἓναν ἐρειπωμένο ὑδρόμυλο, πού θέλησα νὰ τὸν φωτογραφίσω, ἀλλὰ ἐστάθη ἀδύνατο ἕνεκα ἀκαταλλήλου φωτισμοῦ, ἀλλὰ δὲν ἦτο καὶ ἐν λειτουργίᾳ. Πάρα-πάνω, λέει, εἶναι ἄλλος καὶ πού φωτίζεται καλὰ καὶ πού δουλεύει. Πράγματι ἀφοῦ περάσαμε ἀπὸ ἐρείπια καὶ ἄλλων δύο μύλων, φθάσαμε σ' ἓναν ἄλλο τὸν πιὸ ἀκραῖο, πού ἦτο ἐν λειτουργίᾳ ἀπὸ τὸ πρῶτ' ἀκρόμ. Πλαίι στὸ μύλο ἦταν κι ἓνα χοιροστάσιο, ὅπου διακρίναμε μιὰ θυλικιά —σκόρφα κατὰ πὼς τῆ λένε οἱ χωρικοί— (γουρούνα) καὶ καμμιά 20ριά χοιρίδια, πού ἔτρεχαν ὁμαδικὰ μέσα στὴν εὐρύχωρη αὐλή, ἀπὸ τῆ μιὰν ἄκρη στὴν ἄλλη, συνέχεια, σχεδὸν ἀσταμάτητα. Παρακεῖθε ἓνα σκυλάκι γαύγιζε δυνατὰ, θορυβημένο ἀπὸ τὴν παρουσία μας. Ἐν πρώτοις, φωτογράφησα δις τὸν λειτουργοῦντα μύλο, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς «Φτερωτῆς», γιὰ ν' ἀποθανάτισω κατὰ τίνα τρόπο λειτουργεῖ, καὶ γιὰ νὰ περιληφθοῦν οἱ φωτογραφίες αὐτὲς στὸ περιοδικὸ «ΘΡΑΚΙΚΑ», ὅπου καὶ δημοσιεύονται τὰ Λαογραφικά μου. Μετὰ μπήκαμε στὸ μύλο. Χαιρετήσαμε τὸ μυλωνά καὶ μᾶς εἶπε πὼς λέγεται Ταμίας Χρηστος. Παρὼν ἦτο καὶ ὁ γυιὸς του Σταμάτης Ταμίας. Προθυμότητα ἀπαντᾷ τὸ ἤρεμο γεροντάκι στὶς ἐρωτήσεις μας. Μᾶς εἶπε ὅτι τὸ μύλον αὐτὸν τὸν κατασκεύασε ὁ μπαμπάς του στὰ 1902, ὅταν εἶχαν χωρίσει, κι αὐτὸς μὲ τὸν ἀδελφὸ του ἀπὸ τῆ συνεργασία τους στὸν ἄλλο μύλο πού θρῖσκεται λίγο παρακάτω. Μᾶς τὸν δείχνει. Βρίσκεται σὲ ἐντελῶς ἐρειπώδη κατάσταση καὶ κτίστηκε στὰ 1896.

Σὲ σχετικὴ ἐρώτησή μου ἄλλη μᾶς ἀπαρριθμεῖ τὴν ὀνοματολογία τῶν ἐξαρτημάτων τοῦ μύλου, ὡς ἐξῆς: Ὁ μέγας τροχός, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ συνεχόμενα ξύλινα κουβαδάκια σ' ὅλη τὴν περιφέρειά του, λέγεται «Ντουλάπι». Ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ τροχοῦ αὐτοῦ εἶναι ἐφαρμοσμένος στερεώτατα ἓνας τεράστιος ἄξονας πολὺ χονδρός, πού στηρίζεται σὲ δυὸ ἀκραῖες βάσεις σταθερώτατες. Ὁ ἄξονας αὐτός, πού λέγεται καὶ «Μάνα», γυρνᾷ ἓναν ἄλλο τροχὸ μικρότερο, πού εἶναι ὀδοντωτὸς καὶ λέγεται «Τσιάρκι». Αὐτὸ τὸ Τσιάρκι πάλι, γυρνᾷ ἓνα ἄλλο ξύλο χονδρό, τὸ «Φανάρι». Αὐτὸ συνδέεται στερεὰ μὲ τὴν πέτρα πού περιστρέφεται. Στὸ κέντρο τῆς ἐπάνω πέτρας εἶναι μιὰ ὀπη στὴν ὁποία πέφτει τὸ «γέννημα», δηλ. τὸ σιτάρι, τὸ κριθάρι, τὸ καλαμπόκι ἢ ὅτι ἄλεσμα σχεδὸν σπυρὶ - σπυρὶ ἀπὸ ἓνα ἐργαλεῖο σὲ σχῆμα ἀνεστραμμένης κόλουρης τετράγ. πυραμίδας, καὶ πού λέγεται «Κοφίνι».

Ἄλλοτε στὰ πολὺ παλαιὰ χρόνια, μᾶς λέει ὁ μυλωνᾶς, ποὺ εἶναι γέρος ὡς 75 χρονῶν, μὰ καλοστεκοίμενος, τὸ ἄλεσμα, γιὰ νὰ πέση στὴν πέτρα, τὸ σπρώχνανε μὲ ξυλαράκι. Μ' αὐτὸ ἦταν πολὺ κουραστικὸ καὶ δὴ στὶς νυχτερινὲς ὥρες, ποὺ Ὁὰ ἔπρεπε νὰ κοιμᾶται ὁ μυλωνᾶς. Καὶ στενοχωριοῦνται πολὺ ὄλοι οἱ μυλωνάδες, ἐπειδὴ δὲν κοιμοῦνταν τὴ νύχτα, ὥσπου μιὰ βραδιὰ παρουσιάστηκε ἓνας διάβολος καὶ ἔδειξε σ' ἓνα μυλωνᾶ ἓνα εἰδικὸ ἐργαλεῖο, ποὺ ἔκτοτε ονομάζεται «Διάβολος» ἢ «Τσιγκ-ντάκ(ι)». Αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ βέργα ὀριζόντια ποὺ πιάνεται ἀπὸ τὸ «Κοφίνι» καὶ ἀκουμπάει μὲ δυὸ ἄλλα μικρὰ ξυλαράκια πάνω στὴν περιστρεφόμενη πέτρα. Στὸ πλάι δεξιὰ εἶναι καὶ ἓνα κουδούνι ποὺ κρέμεται μὲ ἓνα σχοινάκι. Τοῦτο τὶς νυχτερινὲς ὥρες μεταβάλλεται σὲ ξυπνητήρι, μὲ σκοπὸ νὰ ξυπνᾷ τὸ μυλωνᾶ ὅταν εἶναι ἀνάγκη. Καὶ γιὰ νὰ καταλάβουμε καλύτερα, μᾶς ἔδειξεν ὁ καλὸς μας μυλωνᾶς, πὼς ἡ πάνω ἄκρη τοῦ «Διαβόλου» μπαίνει καὶ καλύπτεται ἀπὸ τὸ ἄλεσμα καὶ σ' ἀρκετὸ βάθος τοῦ γεμάτου «κοφινιοῦ», ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη κρέμεται τὸ κουδούνι, ἓνα μεγάλο κουδούνι σὰν αὐτὰ ποὺ κρεμᾶνε στὰ κριάρια τοῦ κοπαδιοῦ. Ὅταν λοιπὸν στὴ διάρκεια τῆς νύχτας, λίγο λίγο τελειώση τὸ ἄλεσμα, πρὸς στιγμὴν ἀπελευθερώνεται ἡ ἄκρη του διότι δὲν ὑπάρχει ἀνάλογη πίεση, καὶ ἔτσι ἀκουμπᾷ τὸ κουδούνι πάνω στὴν πέτρα, ὅποτε καὶ κάνει ἓνα ἐκκωφαντικὸ καθὼς ἀκούσαμε κουδούνισμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο φυσικὰ ξυπνᾷ ὑποχρεωτικὰ ὁ μυλωνᾶς, καὶ ξαναγεμίζει τὸ κοφίνι.

Ἐντύπωση μᾶς ἔκανε τὸ ὅτι ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐργαλεῖα τοῦ μύλου εἶναι ξύλινα, ἄτεχνα, πρωτόγονα μὰ πολὺ στερεά. Καὶ κάθε μυλωνᾶς τ' ἀντικαθιστοῦσε ἐν περιπτώσει φοροῦ των, φτιάνοντάς τα μόνος του, χρησιμοποιώντας ξύλα ἀπὸ καραγάτσι (= πελαῖα).

Μᾶς λέγει ἀκόμη ὁ μυλωνᾶς ὅτι, τὴν τέχνη τὴν ἔμαθε ἀπὸ μικρὸ παιδί ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ κεῖνος ὁμοίως ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ κεῖνος πάλι ὅπ' τὸν προπάππο του.

Στὴν παρατήρησή μου ὅτι πρέπει καὶ ὁ γυῖος τώρα ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τέχνη τοῦ πατέρα του, διαμαρτυρόμενος λιγάκι ἀπαντᾷ ὅτι, δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ μυλωνᾶς καὶ θὰ τὸν ἐγκαταλείψῃ τὸ μύλο φυσικὰ γιὰτὶ ὁ ἴδιος ἔμαθε μαραγκὸς (= ξυλουργὸς) καὶ δὲν συμφέρει, λέγει, ν' ἀπασχολεῖται μὲ ἐργασία ποὺ δὲν ἀφίνει κανένα οὐσιῶδες κέρδος, γιὰ τὶς σημερινὲς αὐξημένες ἀνάγκες τῆς ζωῆς.

Παρὰ ταῦτα, οἱ νερόμυλοι στὰ παλιὰ χρόνια ἀποτελοῦσαν τὴ μοναδικὴ βιομηχανία γιὰ τὸ ἄλεσμα τῶν σιτηρῶν τοῦ χωριοῦ, μαζί μὲ μερικὸς ἀνεμόμυλους, γιὰ λειτουργία τῶν ὁποίων θ' ἀναφέρουμε ἐπίσης σὲ ἰδιαιτέρο κεφάλαιο. Δὲ θὰ ἦταν ἄσχετο θαρρῶ νὰ εἰπῶ ὅτι, δὲν ξεύρω στὰ Λάβαρα, πάντως στὸ Σουφλί ὑπῆρχαν τότε καὶ ἱπποκίνητοι ἀλευρόμυλοι σὰν τοῦ γέρο-Τζιαμτζῆ, ἀλλὰ καὶ οἱ γνωστοὶ «Μαρτσόμυλοι».

Ὁ νερόμυλος πού εἶδαμε ἀλέθει σήμερα 150-200 κιλά τὸ 24)ωρο. Κατὰ τὴ Γερμανικὴ Κατοχὴ ὅμως (1941-1944) ἄλεθε 1.500-2.000 κιλά.

Πρέπει νὰ ποῦμε καὶ τὸ ὅτι ὁ μύλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θάλαμο τῶν μηχανημάτων, ἔχει καὶ ἰδιαίτερο δωματιάκι γιὰ τὸν ὕπνο τοῦ μυλωνᾶ.

Ἐπαναλαμβάνουμε τέλος ὅτι, τὰ κυριώτερα ἐργαλεῖα τοῦ μύλου εἶναι: 1) Ντουλάπι. 2) Τσιάρκι μὲ τὸ Φανάρι. 3) Πιέτρα. 4) Κορίνι. 5) Ἀλευρωτὴ (= Εὐρύχωρη ξύλινη ἀποθηκούλα, ὅπου ἐπεφτε τὸ ἀλεύρι ἀπὸ τὴν Πιέτρα φιλότερο-χονδρότερο ἀλεύρι. 7) Τσι-κ-λ-ντάκ'(ι) ἢ Διάβολος, πού εἰδοποιεῖ τὸ μυλωνᾶ νὰ ξαναβάξῃ ἄλεσμα.

Γιὰ τὸ σταμάτημα τοῦ μύλου, διατάζει ὁ μυλωνᾶς τὸ βοηθό του: «Σπρώξι τοῦ οὐλοῦκ'(ι), ἢ Σάπτσι τοῦ οὐλοῦκ'(ι)».

Γιὰ τὸ ξεκίνημα πάλι τοῦ μύλου, διατάζει: «Τράβα τοῦ οὐλοῦκ'(ι)».

Ὅσο γιὰ τὰ ἀλεστικά δικαιώματα, ἰσχύει ἡ «Δεκάτη», δηλ. στὰ 10 κιλά ἀλέσματος, τὸ ἓνα κιλό εἶναι τοῦ μυλωνᾶ.

Ἐξ ἄλλου ὁ παλιός μου φίλος μπάρμπα-Νικόλας Χατζάρας, Λαβαριώτης κι αὐτὸς πού μένει ὅμως ἀπὸ χρόνια στὸ Σουφλί, ἓνα θαλερὸ γεροντάκι ὡς 85 χρονῶν, μὲ στριμμένο ἀκόμη τὸ μουστάκι καθὼς στὰ χρόνια πού ὑπηρετοῦσε στὶς Ὅμάδες τῶν Μακεδονομάχων (1908-1914), μοῦ λέγει συμπληρωματικὰ (30.12.1967) πάνω στὸ ἴδιο ζήτημα καὶ τὰ ἐξῆς:

Ὁ σιδερένιος ἄξονας μὲ τὸ φανάρι, πού τὸν γυρίζει τὸ τσιάρκι, περνᾶ ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς κάτω μυλόπετρας πού εἶναι ἀκίνητη, εἶναι στερεωμένος στὴν πάνω πέτρα, ἡ ὁποία καθὼς γυρνάει γρήγορα, σπάει τὸ τσιάρκι, καὶ τὸ ἀλευροποιεῖ. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως αὐτό, οἱ μυλόπετρες φέρουν σ' ἄλλη τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνειά τους κάτι δοντάκια πού ἅμα μὲ τὸ γύρισμα φθαροῦν, τότε ὁ μυλωνᾶς ἀναστρέφει τὴ βοηθεῖα εἰδικοῦ μοχλοῦ τὴν πάνω μυλόπετρα, καὶ μ' ἓνα σφυράκι, ξανακάνει τὰ δοντάκια. Αὐτὸ συμβαίνει κάθε 24-48 ὥρες, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνθεκτικότητά τῆς πέτρας.

Τὸ πάνω μέρος τοῦ σιδερένιου ἄξονα, λέγεται «Μπαλατιζίκ'(ι), καὶ τὸ κάτω μέρος λέγεται, «Γιουβατιζίκ'(ι). Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, οἱ ἄξονες λαδώνονται, γιὰ νὰ μὴν φθειρῶνται.

Καὶ θὰ συνεχίσουμε προσεχῶς, μὲ τὸ θέμα: Ἀνεμόμυλοι Λαβάρων, κατόπιν εἰδικῆς συνομιλίας μου μὲ τὸν ὡς ἄνω φίλο μου Λαβαριώτη Νικόλα Χατζάρα, πού δούλεψε στὰ νιάτα του ἐπὶ ἀρκετὰ χρόνια σὲ δικό τους ἀνεμόμυλο, στὰ Λάβαρα, πού στὰ παλιὰ χρόνια λεγόταν: Σαλ-τίκ'(ι).

3. Μαρτσόμυλοι Σουφλίου

Τὴν τεράστια δύναμη τῶν νερῶν τοῦ Ἑβρον, τοῦ μεγαλύτερου ποταμοῦ

τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀφῆκαν ἀνεκμετάλλευτη οἱ ἐργατικότετοι παλιοὶ Σουφλιῶ-
τες, κι ἔτσι κατασκεύασαν κατὰ μῆκος τῶν Δυτικῶν ὄχθῶν, ποταμόμυλους,
ποὺ τοὺς ὠνόμαζαν «Μαρτσόμυλους», ἀπὸ τὸ ἕτερο ὄνομα τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ
γνωστοῦ ὡς «Μαρίτσα»,¹ Μάρτσα, πιδ ἰδιωματικά. Καὶ γιὰ τὴ λειτουργία τῶν
Μαρτσόμυλων αὐτῶν διάλεξα ὡς ἀφηγητὴ τὸν ἐξάδελφό μου Γιάννη Π.
Γκουντιάκα, πατέρα τῆς θεολόγου καθηγητρίας Φιλοθέης Γκουντιάκα.

Τοῦτο, διότι εἶναι καὶ ἡλικιωμένος ὡς 75 ἐτῶν ἀλλὰ καὶ ἠργάσθη πολλὰ
χρόνια σὲ δικό τους Μαρτσόμυλο, μὲ τὸ μπαμπᾶ του, καὶ τὸν ἀδελφό του Θα-
νάση Γκουντιάκα, ἢ «Ψύλλο» (παρατσούκλι).

Κατευθύνοντας λοιπὸν καταλλήλως τὴ συζήτησή μας, τὸν ἀφίνω νὰ μᾶς
διηγηθῆ τὰ ἐξῆς:

Στὰ παλιὰ χρόνια, δὲν ὑπῆρχαν «φάβρικες», δηλ. μηχανοκίνητοι ἀλευρό-
μυλοι, κι ἔτσι ἀναγκάζονταν ὅλοι ν' ἀλέθουν τὰ σιτηρὰ των στοὺς νερόμυλους
ποὺ ὑπῆρχαν στὶς ρεμματιές, καθὼς στὸ Κιόϊντερε, στὸ Τρανὸ Ρέμμα, στὸ
Μαγκάζι, ἀλλὰ κυρίως στοὺς «Μαρτσόμυλους».

Οἱ Μαρτσόμυλοι αὐτοὶ (= ἰδιωμ. Μαρτσόμπλοι καὶ Μαρτσουμπλέοι)
βρισκόταν σὲ μεγάλη ἀκμὴ ἀπὸ τὸ ἔτος 1907 καὶ πιδ μπροστά, τότε ποὺ δὲν
ὑπῆρχαν ἀλευρόμυλοι. Ὁ πρῶτος ἀλευρόμυλος ποὺ ἔγινε στὸ Σουφλί καὶ ποὺ
ὑπάρχει ἀκόμη σὲ ἐντελῶς ἐρειπώδη κατάσταση, κι εἶναι τώρα ὀρνιθοτρο-
φεῖο, ἦταν τοῦ Χρ. Ἀραμπατζῆ, πατέρα τοῦ πτηνοτρόφου Μιχ. Ἀραμπατζῆ.
Κοντὰ στοῦ Ἑβραίου τῆ φάμπρικα (μεταξουργεῖο). Δούλευε δὲ μὲ ἀτιμό. Μετὰ
ἔγινε τοῦ Ἀλκιβιάδη, ποὺ τὸν ἀγόρασε ἀπὸ χρόνια ὁ Δημ. Φούσκας μὲ λεφτὰ
ποὺ ἔφερε ὅταν γύρισε ἀπ' τὴν Ἀμερικὴ, καὶ μετὰ τὸν ἀγόρασε ὁ Νικ. Γκαργ-
κάνας. Ἀλευρόμυλο εἶχαν κι οἱ Καραγιώργηδες, τώρα σιδεράδες.

Στοὺς Μαρτσόμυλους, ἐρχόταν καὶ ἄλεθαν ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ Σουφλί, ἀλλὰ
καὶ ἀπ' ὅλα τὰ γύρω χωριά, ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἑβρου, Κεσοάνη, Κιου-
πλί, Μακρὰ-Γέφυρα, Ντουγαντζή, κλπ.

Τέτοιοι μύλοι ἦταν πολλοὶ στὴ σειρὰ. Πιάνανε ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Ζέρ-
βα-ἀντασί», ὡς τὴ «Σκάλα», 2 ἀπέναντι στὸ Σουφλί. Καὶ θυμοῦμαι τοὺς ἐξῆς
μύλους.

- 1) Τοῦ μπαμπᾶ μου Παναγιώτη Γκουντιάκα, ὁ δικός μας.
- 2) Τοῦ Τσουλουβῆ, ποὺ ἦταν μὲ διπλὲς πέτρες, ποὺ γυρνοῦσε μὲ δύο

1. Ἡ παράδοση μᾶς λέγει, ὅτι ἡ ὀνομασία αὐτὴ τοῦ Ἑβρου ποτ. προέρχεται
ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς ὁμορφῆς καὶ πλούσις Ἀδριανουπολίτισσας ἀρχοντοπούλας Μαρίας ἢ
Μαρίτσας — (Βλέπε περιοδ. «Θρακικά»).

2. «Σκάλα», λέγεται ἀκόμη ἡ τοποθεσία, ὅπου ἦταν τὸ καράβι ποὺ ἔκανε τὴ
συγκοινωνία τῶν Σουφλιωτῶν μὲ τὰ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ ἀπέραντα χωράφια τους καὶ
τὰ διάφορα χωριά.

«ντουλάπια» και τὸν δούλευαν τρία ἀδέρφια: Ὁ Γιώργης, ὁ Δημήτρης, κι ὁ Δῆμος, παππούς τῶν κρεοπωλῶν Δημάκου και Ἄθαν. Τσουλουβῆ.

3) Τοῦ Γιάννη Μανάβη, πού εἶχε και τὰ παιδιὰ τοῦ Θόδωρη και Δημήτρη.

4) Τοῦ Μαλιαχούστια, δηλ. τοῦ πάπο-Χατζῆ, και τοῦ Θανάση.

5) Τοῦ πάπο Στάμου Παλαβούζη, μὲ τὰ παιδιὰ τους, Βασίλη και Θανάση και

6) Τοῦ Θόδωρη Σέντερη, στὴν ἀπέναντι Ἄν. ὄχθη, και πού τὸν κατέσχον οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὴν κατοχὴ τῆς Ἄν. Θράκης στὰ 1923.

Τὶ ἄ λ ε θ α ν οἱ μύλοι και τὶ «σ ι ο ῦ ρ ο» (= ἀλεστικά) εἰσέπρατταν. Ἄλεθαν, ὅλα τὰ σιτηρά, γιὰ ψωμί, και «γιαρμάδες» γιὰ τὰ ζῶα. Σκέτο σιτάρι, ἄλεθαν πολὺ λίγο, μόνο γιὰ λειτουργίες (προσφορές) γιὰ πίττα, και γλυκίσματα, μυκίγια (= λουκουμάδες) και «μπακλαβοῦ» (= μπακλαβά). Ὅλοι ἄλεθαν «ἀνακάτωμα» (= σμιγὸ), σιτάρι-καλαμπόκι-σίκαλη, ὅλα μαζί ἔνα χαρμάνι. Οἱ σημερινοὶ μύλοι-ἀλευρόμυλοι παράγουν βέβαια ἄσπρο ἀρίστης ποιότητος ἀλεύρι. Ἀλλὰ οἱ παλοὶ Μαρτσόμυλοι, ἔκαναν ἄλεύρι γιὰ ψωμί πὺ νόστιμο, διότι δὲν τὸ καίγανε τὸ ἀλεύρι. Οἱ μυλωνόπετρες, ἦταν πάντα κρύες.

Τὰ ἀλεστικά δικαιώματα τοῦ μύλου, ἦσαν 10%, και ἡ ὀκτὰ τοῦ ἀλεύρου ἦτο 3-4 δεκάρες.

Οἱ κολουρτζῆδες, γιὰ νὰ κάνουν τὰ «κουλίγια» (= κολουρία), και τὰ «σιμίτια», ἀγόραζαν ἀλεύρι ἀπ' τὸ ἐμπόριο, και τὸ λέγανε «ἀντέσσα» (= Ὀδέσσα), ὡς προσερχόμενον ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ τῆς Ρωσσίας.

Οἱ φουρνάρηδες μὲ «ἀντέσσα» κάνανε τὸ «χάσικο» (= ὀλόλευκο, ἀγνό, καθαρό) ψωμί, πού τὸ ἀγόραζαν και ἔτρωγαν οἱ χωρικοὶ στὰ «παζάρια» και τὰ πανηγύρια, ἀπαραιτήτως και μὲ χαλβά «μηλείνιον», δηλ. τὸν σημερινὸ σουσαμένιον.

Πρὶν γίνουν οἱ «φάβρικες», τὰ σιτηρὰ τὰ φέρνανε στοὺς Μαρτσόμυλους, οἱ ἴδιοι οἱ παραγωγοὶ μὲ βωδάμαξα ἢ γκατζιόλια (= γαϊδουράκια). Μετὰ ὅμως πηγαίναμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι οἱ μυλωνάδες, και τὰ μαζεύσαμε ἀπὸ τὰ σπῆτια. Καὶ μᾶς προτιμοῦσαν, και διότι πηγαίναμε στὰ πόδια τους, ἀλλὰ και διότι κάναμε ἀλεύρι γιὰ ψωμί νοστιμότερο ὅπως εἶπαμε και παραπάνω.

Εἶ δ η μ α ρ τ σ ὀ μ υ λ ω ν και μ η χ α ν ι σ μ ὸ ς αὐτῶν. Ἦσαν δύο λογιῶν: α) Μὲ μιὰ πέτρα, πού γυρνοῦσε μὲ ἓνα «ντουλάπι» και β) μὲ δύο πέτρες, πού γυρνοῦσαν μὲ δύο «ντουλάπια». Δηλ. μύλοι μὲ ἓν ζευγὸς πετρῶν, και μύλοι μὲ δύο ζεύγη. Βεβαίως ἐξαιρέσει ἐνός, ὅλοι οἱ ἄλλοι μύλοι γυρνοῦσαν μὲ ἓνα «ντουλάπι» (= φτερωτή). Μία παλιὰ παροιμία λέγει: καθένας μὲ τὸ ντέρτι του κι οὐ ντεμερτζῆς μὲ τὸ νερό του. Δηλ. ἦτο ἀφάνταστα μεγάλη

ή σκοτούρα τοῦ μυλωνᾶ, γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὸ νερὸ εἴτε τοῦ ρεμματόμυλου, μὰ πολὺ περισσότερο τοῦ μαρτσόμυλου, μὲ τὰ φοβερὰ νερὰ τοῦ Ἐβρου.

Ἄλλ' ἄς τ' ἀφίσουμε τὸ ζήτημα αὐτό, γιὰ παρακάτω.

Ὅλοι οἱ μαρτσόμυλοι ἦσαν τῆς ἰδίας τεχνικῆς, τῆς ἰδίας κατασκευῆς. Εἶχαν μῆκος ὡς 15 μ. καὶ πλάτος 4 μ. Κάθε τέτοιος μύλος, ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μέρη. Ἐνα, ὅπου ἦσαν τὰ τσιάρκια καὶ οἱ πέτρες μὲ σανιδένιο πάτωμα σὰν σαλόνη καὶ μὲ ὑπόγειο καὶ ἓνα ξεχωριστό, παράλληλα στὸ πρῶτο, τὸ «καραβούδι» (= τὸ βαρκάκι) μῆκους 10 μ. καὶ πλάτους 1,50 μ., πὺν σ' αὐτὸ στηριζόνταν ἡ ἄλλη ἄκρη τοῦ «ντουλαπιού», μᾶλλον ὁ ἄξονας πὺν λέγεται καὶ «μάννα», γιὰτὶ ἔδινε τὴν κίνηση σ' ὅλα τὰλλα ἐργαλεῖα.

Ὁ μυλωνᾶς κοιμόταν στὸν κυρίως μύλο, κι εἶχε σὲ μιὰ γωνιὰ πρόχειρο τζάκι μὲ τρύπα στὴν ὀροφή τῆς στέγης τοῦ μύλου, γιὰ νὰ βγαίη ὁ καπνὸς ὅταν μαγεῖρενε ἢ ὅταν ζεσταινόταν στὴ φωτιά.

Τὸ κυριώτερο μηχανήμα εἶπαμε ὅτι ἦτο τὸ «ντουλάπι». Ἡ λέξη εἶναι τουρκικὴ, καὶ σημαίνει ἓνα πρᾶγμα πὺν γυρίζει διαρκῶς. Ντουλάπι λέγανε οἱ μπαξεβάνηδες τὸ σύστημα τῶν κουβάδων πὺν εἶχαν πάνω στὴν «πηγάδα» των, τὴ «χαβούζα» ἀλλοιώτικα, γιὰ νὰ ποτίζουν τοὺς μπαχτσέδες. Ντουλάπι ἔλεγαν κι οἱ νοικοκυρὲς τὸ ντενεκεδένιο κουτὶ μὲ ἓνα μακρὸν ἄξονα, πὺν σ' αὐτὸ ψήνανε, ἢ μᾶλλον «καπαλίζανε» τὸν καφέ, στὸ τζάκι, στὴ φλόγα τῆς φωτιᾶς.

Τὸ ντουλάπι αὐτὸ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓνα τεράστιο στερεὸ δρυῖνο δοκάρι σὲ μᾶκρος 10 μέτρων, καὶ σὲ πλάτος 0,40 μ., τετράγωνο. Ἄρχιζε ἀπὸ τὴ μέση τοῦ ὑπαγείου τοῦ κυρίως μύλου κι ἔφθανε ὡς τὸ «καραβούδι» ὅπου καὶ στηριζόταν, σὲ εἰδικὴ θέση, ὥστε νὰ γυρίζῃ εὐκόλα. Στὰ δύο σημεῖα βέβαια ὅπου ἐκυλιέτο ὁ ἄξονας, ἦτο κυλινδρικό, καὶ κυλινδρικό ἦσαν τὰ σημεῖα τῆς ὑποδοχῆς του στὸ μύλο καὶ στὸ καρβάκι.

Εἶχε ἀκόμη, 36 «κόλλια» (ἀκτίνες δηλ.), ἀπὸ 9 σὲ κάθε πλευρά, μπηγμένα πολὺ γερὰ στὸ σῶμα τοῦ ἄξονα αὐτοῦ καὶ παράλληλα, μῆκους 2½ - 3 μ., συνδεδεμένα μετὰξὺ τους, καὶ στὴν ἄκρη ἐνωμένα μὲ ἓνα γερὸ σανίδι πλάτους 0,50 μ. Αὐτὰ βυθίζονταν μισὸ μέτρο μέσα στὸ θολὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ, καὶ μὲ τὴν τρομερὴ πίεση, γυρνοῦσε ρυθμικὰ ὅλο τὸ ντουλάπι, κι ἀπ' αὐτὸ ἔπερνε τὴν κίνηση ὅλο τὸ μηχανικὸ σύστημα τοῦ μύλου, ὅπως εἶδαμε στοὺς ρεμματόμυλους.

Γιὰ νὰ ἔχῃ ὅμως μεγάλη πίεση τὸ νερὸ, κάνανε καὶ τὴ «δέση». Μὲ τὴ βοήθεια δηλ. ἐνὸς ἄλλου μικροῦ καρβιού, βάζανε δεμάτια ἀπὸ κλαδιά, μὲ πέτρες μέσα, ὥστε νὰ βυθίζωνται. Τέτοια δεμάτια, βάζοντάς τα τῶνα πάνω στ' ἄλλο καὶ στερεώνοντάς τα μὲ πασσάλους, ἔφραζαν ὅλο τὸ πλάτος τοῦ ποταμοῦ (200-250 μ.), ὡς τὸ «καραβούδι», γιὰ νὰ τρέχῃ τὸ νερὸ μόνε ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου γύριζε τὸ «ντουλάπι». Ἐδῶ τὸ βάθος τοῦ ποταμοῦ θὰ ἦταν ὡς 5 μ. Βέβαια τόσο πολὺ νερὸ πὺν ἔχει ὁ Ἐβρος, μπορούσε νὰ πηδᾷ καὶ πάνω ἀπὸ

τή «δέση», μὰ τὸ πιὸ πολὺ περνοῦσε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸ ντουλάπι. Κάθε φορὰ τὴ «δέση» τὴν ἐπεσκεύαζαν, ὅπου χρειάζοταν. Ὅλα τὰ ἐργαλεῖα τοῦ μύλου, ἐκινουῦντο μὲ «τσιάρκια» δηλ. μὲ ὀδοντωτοὺς ξύλινους τροχοὺς, καθὼς οἱ τροχίσκοι τῶν ὥρολογίων. Ἔτσι γυρνοῦσε, ἢ ἐπάνω πέτρα κι ὅπως ἐκυλίετο στὴν κάτω πέτρα ἀλέθονταν τὰ σιτηρά. Θὰ σημειώσουμε καὶ πάλι ὅτι, ἐνῶ ὅλα τὰ τσιάρκια δὲν φαίνονταν γιατί ἦταν στὸν πυθμὲνα τοῦ μύλου, πάνω στὸ δάπεδο ἦσαν μόνον οἱ πέτρες, καὶ πάνω ἀπ' αὐτὲς τὸ «κοφίνι», «ὁ διάβολος» κλπ. Στὰ δύο πλάγια τῶν πετρῶν ἦσαν δύο μοχλοὶ ποὺ λεγόταν «ἀγκυλιές». Ἀπ' αὐτοῦ ὁ μυλωνᾶς κανόνιζε τὸ ἀλεύρι, νὰ γίνεται κατὰ βούλησιν, φιλοτέρο ἢ χονδρότερο. Καὶ τοῦτο, διότι τῇ βοηθείᾳ τῶν μοχλῶν αὐτῶν, κανόνιζε τὸ διάκενο μεταξὺ τῶν δύο πετρῶν. Γιὰ τὸ χονδρὸ ἀλεύρι, τὸ «γ:αρμά», ἄφινε μεγαλύτερο διάκενο.

Φροντίδα τοῦ μυλωνᾶ ἐπίσης ἦτο, τὸ νὰ λιπαίνη καὶ τοὺς ἄξονες τῶν τσαρκιῶν μὲ λάδι ἢ μὲ λυωμένο σαποῦνι. Μάστορας τοῦ μύλου του, ἦτο ὁ κάθε μυλωνᾶς. Μὰ σὰν τέλειοι μάστοροι, ποὺ κάνανε καὶ καινούριους μύλους στὸ Σουφλί κι ἄλλοῦ φημιζόνταν οἱ: πάπο-Πασχάλαας Μανάθης, καὶ ὁ πάπο Μαλιαχούστιας.

Ὁ μύλος σταματοῦσε, α) μὲ τὸ «σαθάκι», ἓνα ἐργαλεῖο ποὺ ἔφραζε τὸ νερό, στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ ντουλαπιοῦ, καὶ β) μὲ τὸ κατεβάσμα τῆς πάνω πέτρας, ὥστε νὰ γίνῃ σῶμα μὲ τὴν κάτω πέτρα. Γιὰ νὰ ξεκινήσῃ πάλι ὁ μύλος, ἐνεργοῦσαν ἀντιθέτως, ἀνέβαζαν τὸ «σαθάκι» καὶ τὴν πέτρα.

Γιὰ νὰ σηκώσουν τὸ σαθάκι, ἢ νὰ τὸ κατεβάσουν, ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ πιάσουν δύο ἄνθρωποι, λόγω τῆς τεράστιας πίεσης τοῦ νεροῦ. Τὸ «σαθάκι» ἦταν εἶδος «ξυλόχτενου ἀργαλιοῦ».

Οἱ μυλωνάδες ὅλοι ἦταν πολὺ φιλόξενοι. Στους ἐπισκέπτες, πρόσφεραν τὴν ὀνομαστὴ «μυλωνάδικη μπογάτσια» ψημένη στὴ «θράκα» ἢ πιὸ καλὰ στὴ «γάστρα-μπόσνα» (= χωματένια ἔξ ὀλοκλήρου). Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ λουκουμάδες καὶ «λαγγίτες» (Βλέπε Θερακικὰ τόμ. 33ος).

Τὸ χειμῶνα, τοὺς μύλους τοὺς τραβοῦσαν πίσω σ' ἓνα κολπίσκο, ποὺ τὸν λέγανε «κόρφο» μὲ κάτι τεράστιες ἀλυσσίδες χονδρές, ὅπως τῶν καραβιῶν, καὶ τῇ βοηθείᾳ μοχλοῦ εἰδικοῦ, τὸ «μπουρτζιουκάτι».

Γιὰ νὰ μπαινοβγαίνουν ἀπὸ τὴν ξηρά, μέσα στὸ μύλο, εἶχαν ἓνα ξύλινο στερεὸ διάδρομο, μὲ παράλληλα ξύλα, γιὰ νὰ μὴν γλυστράνε, στὸ ἐπικλινές ἐπίπεδο, καθὼς γίνεται στὰ πλοιάρια κοντὰ στὴν ἀποβάθρα.

Οἱ μύλοι, ἀπὸ τῆς κατασκευῆς των, ἄντεχαν εὐκόλα 70-80 χρόνια, ὅποτε καὶ γίνονταν γενικὲς ἐπισκευὲς των. Ἡ χρησιμοποιουμένη ξυλεία, ἦτο δρυῖνη, ὠρισμένα ἐργαλεῖα ἀπὸ ἱτιά, καὶ σανίδια ἀπὸ πεῦκα (= τσιάμμα) τῆς Λαδιάς.

Οί μυλωνάδες, χεμώνα-καλοκαιρί μένανε στούς μύλους, γιά νά τούς επιβλέπουν.

4. Ἄνεμόμυλοι Λαβάρων

Τό πῶς ἀνεκάλυψαν καί χρησίμειψαν οἱ ἄνθρωποι τόν «ἄνεμο», τόν ἀέρα, σάν κινητήριο δύναμη, εἶναι θεβαίως ἓνα θέμα πολὺ ἀξιοπρόσεκτο, γιὰτὶ ἀναμφισβήτητα τοῦτο ἔπαιξε ἓνα σπουδαῖο ρόλο, στὸν ὅλο ἀνθρώπινο πολιτισμό. Ἄρχεῖ νὰ σκεφθοῦμε, πόσο μεγάλη ἐπίδραση εἶχε μόνο στὴ ναυσιπλοΐα. Τεράστια καράβια μποροῦσαν νὰ πλέουν εὐκόλα καὶ γρήγορα σ' ὅλες τὶς θάλασσες ἀλλὰ καὶ στούς Ὠκεανούς ἀκόμη. Ἄλλὰ καὶ σὲ πόσες ἄλλες χρήσεις, δὲν ἐφήρμοσαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τοῦ παρελθόντος ἀκόμη αἰῶνος, τὴ δύναμη τῶν ἀνέμων, ὡς γιά τὴν ἄρδευση χωραφιῶν καὶ κήπων, γιά τὸ γέμισμα ἠλεκτρικῶν συσσωρευτῶν, καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ σήμερα ἀκόμη, γιά τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν πολυτίμων ἑδαφῶν τῶν ἀπὸ καταστρεπτικῆς πλήμμυρης κλπ.

Στὴν Ἑλλάδα, ὡς γνωστόν, ἀνεμομύλους ἐχρησιμοποίησαν σὲ εὐρύτατη κλίμακα ὅλα τὰ νησιά, κυρίως γιά τὸ ἄλεσμα τῶν Δημητριακῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους σκοπούς.

Καὶ τοῦτο, διότι οἱ ἀκάλυπτοι χῶροι τῶν νησιῶν, πλήσσονται ἀπὸ ἰσχυρότατους ἀνέμους. Ἔχω ὑπ' ὄψιν ἓνα ὀρισμένο σημεῖο τῆς νήσου Σαμοθράκης, ὅπου πηγαίνοντας, μιὰ χρονιά παραθερισμοῦ μας, πρὸς «Παλαιάπολιν», ἀναγκασθήκαμε νὰ κατεβοῦμε ἀπὸ τὰ μούλτρια, κι ὡς πού νὰ περάσουμε τὸ μέρος ἐκεῖνο, περπατούσαμε, μετὰ μεγάλης δυσκολίας καὶ πεζῆ ἀκόμη! Καὶ παρετήρησα στὸν ἡμιονηγό μας, ὅτι μὲ τὸν ἰσχυρότατο αὐτὸ ἀέρα πού φυσᾷ ἐκεῖ ἀκατάπαυστα, θὰ μποροῦσε μὲ εἰδικὴ ἐγκατάσταση νὰ ἠλεκτροδοτηθῆ καὶ ὁλόκληρο τὸ νησί ἀκόμη. Σᾶς θεβαιῶ ὅτι τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ κομμιά ὑπερβολή, κι ἂς τὸ προσέξουν οἱ εἰδικοί.

Καὶ ἐπανέρχομαι ἐπὶ τοῦ θέματός μου, ἀπὸ λαογραφικὴ μόνο πλευρά:

Εἶχα ἀκούσει ὅτι στὸ χωριὸ Λάβαρα, (= Σαλτκ' (ι), εἶχαν κάποτε πολλοὺς ἀνεμόμυλους. Καὶ στὴν ἔρευνά μου αὐτῇ, κατέφυγα καὶ πάλι στὸν πολὺ γνωστό μου γέρο-Νικόλα Χατζάρα, καθὼς ἀναφέρω καὶ στὸ προηγούμενο κεφαλ. περὶ Ἐδρομύλων Λαβάρων, καὶ ὁμολογῶ ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ του βρῆκα τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο. Στις 10 καὶ 11 Ἰαν. 1968, βρεθήκαμε στὸ καφενεῖο Κισέ-Μπακάλη, στὸ Σουφλί, καὶ στίς σχετικῆς ἐρωτήσεις μου, μοῦ διηγήθηκε τὰ ἑξῆς:

Εἶχαμε καὶ μεῖς δικό μας ἀνεμόμυλο, καὶ δούλευα καὶ γὼ σ' αὐτὸν στὰ παιδικὰ μου χρόνια, ἤτοι ἀπὸ τὰ 1900-1910. Τὸ πέτρινο μέρος τοῦ μύλου τὸ κτίζανε οἱ κτίστες. Ἦταν κυλινδρικοί, μὲ διάμετρο ὡς 5 μ. καὶ ὕψος 4-8 μ. Κτίζανε μὲ λάσπη σχετῆ, ὄχι μὲ ἀσβέστη γιά νὰ στοιχίζῃ λιγότερο, καὶ πάν-

τοτε σὲ ἕψωμα γιὰ νὰ φυσᾷ πολὺς ἀέρας. Μετὰ τὸ πέτρινο κτίσμα, ἄλλοι εἰ-
δικοὶ τεχνίτες, χεῖζανε ὅλα τὰ ξύλινα μέρη. Ἡ κορυφή ἦταν κωνική, σανιδέ-
νια. Στὸ κέντρο, στερέωναν ἓνα μεγάλο χονδρὸ στύλο, διαμ. 0,40-0,50 μ. καὶ
ἢ πάνω ἄκρη ἦταν φτενώτερη, ὅπου ἔμπαινε ἡ «μάννα», ἄλλο χονδρὸ ξύλο μα-
κρὸ ὡς 4 μ. ποὺ ἔβγαине ἔξω ἀπὸ τὸ μύλο, ὀριζόντια. Ἐκεῖ σ' αὐτό, στερέω-
ναν 12 ξύλα, ἀκτίνες, ὥστε νὰ σχηματίζουν ἓνα κύκλο καὶ στὰ ὅρια τῶν ἀκτί-
νων στερέωναν κυκλικῶς μιὰ χονδρὴ ἄλυσσίδα, καὶ μετὰ στερέωναν τὰ χονδρὰ
πανιά, καθὼς τὰ πανιά τῶν καϊκιῶν, πάνω στενά, καὶ κάτω ὅσο χρειάζοταν
φαρδειά.

Κάτω στὴ φαρδιά ἄκρη κάθε πανιοῦ εἶχαν στερεὰ ραμμένο κι ἀπὸ ἓνα
κυρτὸ ἔλασμα σιδερένιο, «τσιγγέλι». Τὰ πανιά ἦταν «κλουριασμένα» (= κου-
λουριασμένα, περιτυλιγμένα), γύρω στὶς ἀκτίνες (= στὰ παρμάκια). Τὰ ξε-
τύλιγαν λίγο-πολύ, ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἀέρα, καὶ μὲ τὸ «τσιγγέλι» τὰ
σκάλωναν στὴν ἄλυσσίδα.

Ὁ μύλος αὐτὸς μὲ τὰ πανιά, γυρνοῦσε πολὺ ὀρηκτικά, κι ἀλοίμονο ἂν
πήγαινε κοντὰ ἀνθρώπος ἢ ζῶο. Τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ πρόσεχαν πολὺ οἱ μυλω-
νάδες.

Ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν σταματήσουν, τραβοῦσαν τὸ ὄλο σύστημα πρὸς τὸ
μέρος ποὺ δὲ φυσοῦσε ἀέρας.

Τὰ ἄλλα ἐργαλεῖα ποὺ γυρνοῦσαν τὶς μυλόπετρες, ἦταν ἀκριβῶς ὅπως
καὶ στοὺς νερόμυλους ποὺ περιγράψαμε στὰ προηγούμενα κεφάλαια.

Ὁ κάθε μύλος, ἐν πλήρει λειτουργίᾳ, μὲ εὐνοϊκὸ ἀέρα, ἔβγαζε 50-60 «κιλά»
τὸ 24ωρο, δηλ. 500-600 ὀκάδες· «κιλὸ» ἔλεγαν ἓνα σιδερένιο δοχεῖο ποὺ γεμᾶ-
το ζύγιζε 10 ὀκ.

Στὸ χωριὸ μας τότε, δούλευαν πολλοὶ μύλοι:

1) Τοῦ Δημήτρη Χατζάρα τοῦ Κων. ὁ δικός μας δηλ., 2) Τοῦ Παναγ.
Κέλτσιου. 3) Τοῦ Δημ. Χατζάρα τοῦ Νικολ. 4) Τοῦ Γιάννη Ντιούρβα. 5) Τοῦ
Δημ. Οὐζούνη. 6) Τοῦ Τακούτσικου. 7) Τοῦ Παναγ. Τεπετζῆ. 8) τοῦ Γκάπ-
τιου. 9) Τοῦ Σταμάτη Ἀριατζῆ, καὶ ἄλλοι.

Ἦσαν κτισμένοι ὅλοι στὴ σειρά, Β.Α. τοῦ χωριοῦ, στὸ ἕψωμα ποὺ λέγε-
ται «Στρούγκα», καὶ λειτούργησαν ὡς στὰ 1925. Ἐνας ἢ δύο δούλεψαν γιὰ
λίγο καιρὸ καὶ στὴ Γερμανικὴ κατοχὴ, 1941-44.

Σ Η Μ.: "Ἐνα τέτοιο μύλο, ἔκτισε καὶ ὁ Σταματάκης, στὰ 1905 στὸ Σουφλί
στὸ ἄλλοτε ἐξοχικὸ Κέντρο «Ἰραῖα θεά», μοῦ εἶπεν ὁ Πάπo Νικὸλ. Παπαβλασάκης,
μὰ δὲ λειτούργησε καθόλου, γιατί αὐδὲν ταίριασαν οἱ ἀέρηδες». — Ἐρεπίαι τοῦ μύλου
αὐτοῦ σώζονται ἐκεῖ ὡς τὰ σήμερα.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΙΣΑΑΚΙΟΝ

(ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ «ΘΡΑΚΙΚΩΝ»

Τὰ κατωτέρω δημοσιευόμενα Λαογραφικά τοῦ χωριοῦ τῆς Θράκης Ἰσαάκιον, μᾶς δίνουν μὴν αὐτούσια γεύση τῆς ζωῆς, τῆς ἔκφρασης καὶ τῆς γλώσσας του — κάτι ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουν ὅλοι οἱ ἐπίδοξοι λαογράφοι, ἀντὶς νὰ χάνονται σὲ δικές τους περιγραφές, πληροφοριακὲς ἀλλὰ ἀνούσιες, ποῦ δὲν δίνουν τὸ χρῶμα καὶ τὸν παλμὸ τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ζοῦνε αὐτούσια τὴ ζωὴ, τὴ γεύση της. Μονάχα ὁ λαὸς καὶ μόνος του τὴν πλάθει, καὶ συνεπῶς τὴν ξέρει καὶ τὴ νοιώθει, στὸ βάθος τῆς ζωῆς.

Ἡ φωνογραφικὴ ἀπόδοση, παρὰ τὶς ὅποιες ἀτέλειες ποῦ παρουσιάζονται ἐδῶ, (γιατὶ θὰ χρειάζοτανε μιὰ ἄλλη, πληρέστερη δουλειὰ καὶ μαζί ἓνα γλωσσάριο, στὸ τέλος), εἶναι ὅ,τι πρέπει γιὰ τὴ διάσωση τοῦ πεζοῦ καὶ τοῦ ἔμμετρου λόγου, ποῦ ὁ λαὸς μας, μὲ καλαισθησία καὶ ζωντάνια πλάθει, στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, καὶ εἶναι ἡ πηγὴ ποῦ πρέπει ν' ἀντλοῦμε ὅλοι — καὶ κυρίως, ὅσοι καταγίνονται μὲ τὸ γράψιμο. Μιὰ γραφὴ — καὶ καταγραφή — τοῦ λαϊκοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς αἰσθησης τοῦ λαοῦ, εἶναι ὅπως καὶ κάθε ἄλλη του δημιουργία (ζωγραφικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ καὶ διακοσμητικὴ) δοσμένη ἀπὸ πρῶτο ὑπόδειγμα σὲ μᾶς τοὺς χαλασμένους, ποῦ δὲν προσέξαμε καὶ δὲν ἀκολουθήσαμε τὴ λαϊκὴ παράδοση, τὴν ἀνόθευτη τούτη πηγὴ σοφίας καὶ τέχνης, ποῦ κανένας μεγάλος δημιουργός, ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιότητα καὶ δῶθε, ὄχι μόνον δὲν ἀγνόησε, ἀλλὰ χρησιμοποίησε κατάλληλα γιὰ νὰ νοστιμίση τὶς δικές του δημιουργίες, γιατί ὁ λαϊκὸς λόγος εἶναι τὸ ἀλάτι, ποῦ θὰ νοστιμίση τὸ ἔργο του.

Τοὺς καλοὺς ἐργάτες, τοὺς δασκάλους, ποῦ μᾶς ἔδωσαν τὸ κείμενο αὐτό, μὲ τὰ λαογραφικά τοῦ χωριοῦ Ἰσαάκιο, ἀφοῦ τοὺς συγχαροῦμε, λέμε νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τους, ἀποδίδοντας τὸ λαϊκὸ λόγο (ἀφήγηση καὶ γραφὴ) ἀφικασίωτο καὶ μὲ ἀκρίβεια, καὶ γιὰ ἄλλα Θρακικὰ χωριά, γιατί ὁ λαϊκὸς μας θησαυρὸς (τὸν μόνον ποῦ ἔχομε), εἶναι ἀνάγκη νὰ σωθῆ. Ἀπὸ ποῦ θ' ἀντλήσουν οἱ δημιουργοὶ μας, γιὰ νὰ τραβήξουν παρατέρα; Ἡ λογοτεχνία μας καὶ ἡ Τέχνη μας, γενικά, θ' ἀποβαλῶνόνταν καὶ κανένας «μοντερνισμὸς» δὲν θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς σώση. Καὶ δυστυχῶς, ἔτσι ἔχει γίνει. Κι' ὅμως, σὲ τούτῃ τὴν περίπτωσιν, τοῦλάχιστο, εἶναι:

«Ἐπίπερον ἔμμεναι ἄλλων».

Και ὁ σοφὸς ποιητὴς εἵξαιρε τί ἔλεγε. Δὲν κόβεις τίς ρίζες σου γιὰ νὰ μπολιάσης ἄλλες. Τίς ἴδιες ἐμπλουτίζεις καὶ μεγαλώνεις καὶ θαθαίνεις, γιὰ νὰ δώσουν, μὲ συνέπεια καὶ σιγουριά, νέα βλαστάρια καὶ ἄνθη καὶ καρπούς. Κι' αὐτὸ εἶναι τὸ σίγουρο κι' ἀληθινὰ νέο κι' ὄχι τὸ φκιαστὸ καὶ ξένο, πού πολλές φορές, δὲν ἐγκλιματίζεται, δὲν ἀποδίδει καὶ τελικά, χάνεται καὶ μένει ἕνας κόπος ἄδικος. Τὸ πνεῦμα, ὁ παλμὸς κι' ἡ μορφὴ τῆς νέας ἐποχῆς εἶναι ἄλλη ὑπόθεση.

A.

Σημείωσις:

Ἡ παροῦσα ἐργασία ἔγινε τὸ 1966 ἀπ' τὸν Διευθυντὴ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, δημοδιδάσκαλο Πασχάλη Κοντό, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, τίς κυρίες Λασπίδου Μεταξία καὶ Βαρθαζίκη Ἐλισάβετ.

Τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα πού ἀναφέρονται σὲ πολὺ περασμένες ἐποχές, πρὶν δηλαδὴ μεταφυτευτῆ τὸ χωριὸ Ἰσαάκιο, ἀπὸ τὴν Ἄνατ. Θράκη, ἀνήκουν στὰ παρακάτω ἑπτὰ χωριά:

Κούρτι, Ζαλούφι, Ἐσκήκιοι, Κωστή, Καρὰ-Μπιλι καὶ Γκιμιτζή.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Τὸ χωριὸ Ἰσαάκιο καθὼς εἶναι κτισμένο ἀνάμεσα σὲ τρία ρέματα ποῦ κατηφορίζουν πρὸς τὸν κάμπο τοῦ Ἑβρου, νοσταλγικὰ ἀγναντεύει πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι τὰ χωριά ποῦ τόφκιαξαν.

Τὸ Ἰσαάκιο εἶναι καινούριο χωριὸ, ποῦ μεταφυτεύτηκε ἀπ' τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν στὰ 1922 κατὰ τὸ γνωστὸ μας τραγικὸ τρόπο, καὶ πῆρε τὸ ὄνομά του κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἀπὸ τὴν τοποθεσίαν «Σάκ-Πασ'». Τὸ ὄνομα αὐτὸ θέλει νὰ πῆ πῶς κάποιος Ἰσαάκ Πασᾶς εἶχε τσιφλίκι στὴν τοποθεσίαν αὐτὴν ποῦ βρίσκεται μόλις 3 χιλιόμετρα Ἀνατολικά τοῦ Διδ)χου καὶ 1,5 χιλιόμετρο μόλις ἀπὸ τὸν Σ. Σταθμὸ Διδ)χου. Μιὰ ἀπλή ὁμως ματιὰ στὴν τοποθεσίαν δείχνει ἀρκετὰ σημάδια θυζαντινοῦ συνοικισμοῦ. Ἐνας θυζαντινὸς τάφος, ποῦ ἦρθε στὸ φῶς πρὶν μερικὰ χρόνια, μερικὰ σπασμένα κεραμῖδια, ὄστρακα, παλαιὰ θυζαντινὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα ποῦ ἀνακαλύπτει κάθε τόσο ἢ ἀξίνα τοῦ ξωμάχου Ἰσαακιώτη, καθὼς καὶ ἓνας θυζαντινὸς ἀγωγὸς ποῦ κατευθύνεται στὴν τοποθεσίαν αὐτὴν, δείχνουν καθαρὰ πῶς τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνήκῃ σὲ Τοῦρκο Πασᾶ, ἀλλὰ μᾶλλον στοὺς Ἰσαακίους, πρίγκιπας τῆς Δυναστείας Κομνηνῶν. Εἶναι πιθανότερον, νὰ ἐγκαταστάθηκε κάποιος τοῦρκος ποῦ ἢ εὐνοία τοῦ Σουλτάνου ἢ τὰ πολεμικά του κατορθώματα, τοῦ χάρισαν τὸν τίτλο τοῦ Πασᾶ μαζὺ μὲ τὰ ὠραῖα τοῦτα κτήματα. Καὶ ἐπειδὴ ἦταν Πασᾶς τοῦ τόπου αὐτοῦ, πῆρε καὶ τὸ ὄνομα Ἰσαάκ-Πασᾶς καὶ συγκεκριμένα «Σάκ-Πασ' (ι).

Ἡ μεταφύτευση μ' ἄλλα λόγια τοῦ χωριοῦ, ποῦ οὐσιαστικὰ ἐγίνε στὰ 1924 ἀπὸ 7 χωριά τῆς ἀπέναντι ὄχθης τοῦ Ἑβρου ἐγίνε πάνω σὲ συνοικισμό ἑλληνικό, ποῦ κατέρωθε, καὶ μέσα στὸν ἀφανισμό τῆς Τουρκικῆς σκλαβιάς, νὰ διατηρήσῃ τὸ ὄνομά του.

Ἑλληνικὸς Βίος

Ρωτάω τὸ Γιάννη Γκιρτζημάνη ἓνα συμπαθητικὸ γεροντάκο, ἀγρόμματο κάπου 85 χρονῶν, ποῦ γεννήθηκε στὸ Κούρτ'(ι) (Δανιήλιο) τῆς Ἀνατ. Θράκης.

— Θὰ θυμᾶσαι νὰ μᾶς πῆς πῶς ἦταν τὰ παλιὰ τὰ σπίτια στὰ χωριά σας;

— Μείς, δάσκαλι, στοῦ Κούρτ(ι) ὄπους θυμάμι εἶχαμι καλὰ σπίτια. Τ' ἀκόμα καλὰ τὰ εἶχαν τσιουρμπατζήδης. Τ' ἀρχόντικα τὰ σπίτια εἶχαν πουλλά τζιαμλίκια χρουματιστὰ κι μι σανίδια σκαλιστὰ κι ἓνα σουρό ξόμλια γουστόζ(ι)-κα. Ἄμα πάλιν μέσα ἀντρέπουσαν νὰ πατίης.

Τὰ σπίτια οὔλα εἶχαν κι τοὺς μπαχτσέδης τ'ς, μι μπόλικα γιμίσια κι λουλούδια. Ἦταν πουλὺ τρανὰ νὰ τσιουρμπατζήδικα τὰ σπίτια, δάσκαλι, καπλάτσαν ἓνα μαχαλά. Ἐστερα τσιουρμπατζήδης ἦταν τρανὰ σόια, εἶχαν κι τρανὸ ἀργατ(ι)κὸ πὸν δούλιβι στοῦ σπít(ι) κι στὰ χουράφια, θουσκοῦσι τὰ πράματα, πουλλά κινάλια βόδια, ἄλουγα, μουσχάρια κι κίν(οι) δὲν ἤξιραν πόσα τᾶχουν. Ἐστῆρα ἦταν κι τσιουμπανέοι ἓνα σουρό. Αὐτοὶ κοιμούνταν στοῦ μαντρὶ κι μέσα στοῦ σπít'(ι) θάγεις ἓνα σουρό. Οὔλις δούλιβαν γιὰ ἓνα κουμάτ(ι) ψουμί. Τί νὰ ἔκαμναν; Ποῦ νὰ ἔβγαζαν παραπάν';

Τοῦ προῦί ἀπ' τ' χαραῆ τοίμαζαν τὸν τζιουρμπά, νὰ φάη οὔλ(η) ἀργατιά τσιουμπάνδης, γιαιαδαρέοι, τσιφτσίδης, οὔλ(οι). Ἐστῆρα ἔπιρνι καθέναν τὸν τουρβάτ' κι ἔφυθγαν γιὰ τ' δλιά τ'ς. Μέσα τουρβάς εἶχι μισὸ σομουίν(ι), ἓνα γιαιτίκ(ι) γιὰ πουςιουρτή, καναδυὸ κινάλια σκόρδα κι κρουμύδια κι μιὰ μάταρα μι νιαρό. Μί τ(ι) αὐτὰ θὰ πουρέβουν τν' δλ(η) τ' μέρα. Τοῦ κιντί, ἄντας γύρζαν κάθουνταν οὔλ(οι) λουήρ στοῦ σουφρὰ σταυρουπόδι κι ἔτρουγαν παρείς, παρείς οὔλ(οι) πῶνα ταβά.

Φουκαράδης δὲν εἶχαν καλὰ σπίτια. Ποῦ νὰ βρῖσκιναν παραδῖς. Εἶχαν πὸν κάμπουσα χουραφούδια κι πουγάλια, πουγάλια γίνισ(ι)καν καλοὶ νοικοκυρέοι. Χρόνου μι τοῦ χρόνου τοῦ βγιὸ τ'ς ἀβγάτζι, κόσμους πλήθουνι κι πιρνούσαν καλά.

Εἶχαμι στοῦ χουριὸ μας κι κάμπσο(οι), πὸν ἦταν πít(ι) κουπούκια, δὲν εἶχαν μοῖρα στοῦν ἥλιου. Αὐτουνοὺς ἄφστους, ἦταν νὰ τ'ς κλαίς. Ξυπόлт(οι), ξυμαλιάραι(οι), τὰ τσιτσιὰ τ'ς φαίνονταν. Τ'ς θυμάμι κι καρδιάμ' ραγίζιτι. Παρταλάοις, ψειργιαράδης, τοῦ χ(ει)μώνα τ' ντ' νιάζαν, τοῦ καλουκαῖρ(ι) βρουμοῦσαν. Χαῖρ(ι) κι προκουπί δὲν εἶχαν. Γ' ἄλλους κουσμάκ'ς οὔλοι εἶχαν τὰ σπίτια τ'ς. Γιουργικά σπίτια. Μιὰ τρανή ἀυλὴ πὸν ἔμπινες μέσα ἀπὸν τὴν τρανὴ τὴν πουρταρία. Γ' ὄρου, γύρου, τοῦ σπít(ι) φραγιμένου μι τσιαλιά. Κάθι σπít(ι) εἶχι τοῦ μπαχτσέ τ', τοῦ γιμισλίκι τοῦ μαντρίτ', τὰ ντάματ', τοῦ φούρνουτ', τὰ ἀχούριαπ', τοῦ πγιάδ(ι) κι μέσα στ' μέσ(η) τοῦ σπít'(ι). Στοῦ χουριὸ μας δὲν εἶχαμι σπίτια μι δυὸ πατώματα. Κάμπουσα ἀρχοντικὰ ἦταν κι μι δυὸ πατώματα, ἀλαφράγκα τὰ ἔλιγαμι. Τὰ σπίτια μας καμουμένα μι λάσπ(η) κι πέτρις γιὰ πληγμένα μι τοίτ(ι) κι σκαπασμένα μι σλάμα γιὰ κινάμυδια, ὄσ(οι) εἶχαν τὸν κινότ'ς. Τὰ σπίτια μας πὸν μέσα ἦταν χαμηλουτάβανα. Καρφόναμι στ'ς γριντιές ψάθις γιὰ καλάμια, πὸν τὰ πασάλιθαμι μι λάσπ(η) γιὰ νι εἶνι ζιστὰ τοῦ χ(ει)μώνα. Τὰ σπίτια μας δὲν εἶχαν τρανὰ τζιάμια. Τὰ παραπάν' εἶχαν μόν(ι) φηγίτια χουρις τζιάμ(ι), γιὰ νὰ

βγαίνη κάπνους κι νὰ μπαίνη καθαρός ἀέρας. Τοῦ βράδ(ι) τοῦ φηγίτ(ι) τοῦ σφάλλξαν μὲ ἕνα καπάκ(ι). Ἄλλ(οι) οὐντάδης εἶχαν μόν(ι) τζιάκ(ι) κι ἄλλ(οι) μόν(ι) τοῦ φηγίτ(ι). Ὅπως ἔμπινις στοῦ σπίτ(ι) μέσα, πιρνούσις πρῶτα σ' ἕνα χαγιάτ(ι). Ἀποὺ δῶ κιαποὺ κεῖ ἦταν δυὸ οὐντάδης. Καρσὶ ἔπους ἔμπινις ἦταν στὰ δέξα μὰ πόρτα γιὰ τοῦ μαίργιό κι στὰ ζέρβα τ'ν ἀποθήκ(η).

Κάθι σπίτ(ι) στὰ πλάι'ατ' εἶχι κι δυὸ ἀχούρια, γιὰ τὰ πράματα κι ἀποὺ πίσου μὰ τρανή ἀχυρώνα. Ἔτσ(ι) ἦταν, δάσκαλι, τὰ σπίτια μας.

Ἔθιμα κατὰ τὴν ἀνέγερση οἰκοδομῆς

Στὰ θιμέλια, ἔκαναμι ἁγιασμό. Ἄλλους πάλι ἔκαμι εὐχέλίου γιὰ τ' αἰρκὰ κι γιὰ νὰ θιμιλώσ(η) τοῦ νοικοκυριό. Ὅταν τοῦ σπίτ(ι) ἔφτανι στοῦ τσιατί, ἀπάν' στοῦ τρανὸ τοῦ ντρέκ(ι) μάστουρ'ς κάρφουνη ἕνα σταυρὸ ξύλινου, τὸν πιρνούσι κι ἕνα στιφάν(ι) μὲ λουλούδια κι πρασ(ι)νάδια. Κι κάθι νοικοκύρ'ς πάϊνι τοῦ μπαξίσι'ατ'. Τῶπιρνη μάστουρ'ς κι ἀρχίνζι νὰ φανάζ(η): Οὐ Γκιρτζημάν(η) Ἀφέντ'ς κίτζ(ει) ἕνα σπίτ(ι) ἀπάν στ' γῆ ἀποὺ πέτρα ἀποὺ ξύλου κι ἀποὺ καρφί. Οὐ Δημοουσχάκ'ς ἀφέντ'ς προυσφέρ(ει) ἕνα μπαξίσι(ι) γιὰ τὸν Γκιρτζημάν(η) ἀφέντ(η) γιὰ νὰ τὸν φχαριστήσ(η) τ'ς μαστόρ(οι). Οὐ Θιὸς νὰ δώσ(η) χίλια καλὰ στὰ πιδιάτ', τν' νοικοκυράτ', στοῦ σπίτιτ' πέτρα νὰ μὴ ραῖσ(η).

Ἄγιασμό ἔκαμναμι κι ὅταν μπιτούσι τοῦ σπίτ(ι). Αὐτὸς ποὺ ἔκαμι τοῦ σπίτ(ι), προσκαλοῦσι τὰ σόια, τ'ς γειτόν(οι) κι τ'ς μαστόρ(οι) κι τ'ς ἔκαμι τραπέζ(ι) γιὰ νὰ φκιστοῦν καλουρτζ(ι)κου τοῦ κινούργιου τοῦ σπίτ(ι). Τοῦ κινούργιου τοῦ σπίτ(ι) εἶχι τὸν συντρ'μάτ' τ'ς οὐντάδης τ' τοῦ μαγειργιότ', τ' ἀμπάριατ', τὰ ντάματα' κι οὔλα τὰ χρειαζοῦμινα. Μέσα στοὺν οὐντά κριθβάτ(ι) δὲν εἶχαμι, οὔτι τραπέζ(ι) κι καρέκλις. Εἶχαμι κανένα σουντήρ(ι), καμμιά ψάθα καταῆς στρουμέν(η), μὲ κανα-δυὸ σκαμνοῦδια, κάμπουσα μαξλάρια, τὰ ράφια, τοῦ τζιάκ(ι) κι κανένα ντουλάπ(ι). Στὸν τζιάκ(ι) πάλι ἔσ(οι) δὲν εἶχαν πυρουστιές, εἶχαν τοῦ κρμιαστάρ(ι). Ἦταν ἕνα τσιγκέλ(ι), ποὺ τάνέβαζις κι τοῦ κατέβαζις ὄσου ἡθιλις, γιὰτὶ ἦταν διμένου ἀποὺ μέσα ἀποὺ τοῦ τζιάκ(ι) μ' ἕνα σκ'νὶ γιὰ ἀλοῖδα κι κεῖ στοῦ τσιγκέλ(ι) κρμούσις τοῦ τσκάλ(ι) γιὰ τ' μπακίρα ἀπάν ποὺ τ' φρουτιὰ κι μέριθις ὄτ(ι) φαῖ ἦταν. Ἔτσ(ι) ἦταν οὔλα τὰ τζιάκια μας.

Μέσα στοῦ μαγειργιό εἶχαμι μαζιμένα οὔλα τὰ ντιουζένια μας, γιὰ τοῦ τυρὶ, τοῦ φουμί, τοῦ βούτυρου. Στ' ἀμπάρια πάλι εἶχαμι μαζιμένου οὔλου τοῦ ζαῖρέ μας. Τοῦν φούρνου τὸν εἶχαμι ὄξου μακρονὰ ἀπ' τοῦν μινά, γιὰτὶ κόρουνι κι γίνουνταν γιαγκίν(ι). Καμπουσοῖ τοῦν εἶχαν κι σκιπη γιὰ τοῦν ἀέρα κι τ' βρουχῆ κι ἄλλ(οι) πάλι τοῦν εἶχαν σχέτου.

Ἄντας κάμουναμι τοῦ φούρνου γιὰ σ(η)μάδ(ι) εἶχαμι τὰ τοῦβλα ποὺ

ἦταν κουντά στοῦ στόμα. Ἄμα κουκκίνζαν κείνα, φούρνους ἦταν ἔτοιμους. Μι τοῦ γκέλ(ι) μπερι τραβούσαμε στ'ν ἄκρα τ' φουτιά, σκούτζαμι τὸν πάτου μι τὴν πατσιαβούρα, φούρνιζαμι τοῦ ψουμι καὶ ἐκλείναμι τὴν πύρα μι μιὰ πέτρα.

Ποιὰ ἄλλα ἐργαλεῖα χρησιμοποιούσατε γιὰ τὶς δουλειές;

— Χά! Γιὰ τοῦ βούτυρου εἶχαμι τ' ντουρβάνα, τ'ς καρδάρις, γιὰ τοῦ τυρὶ τσαντίλις, τουλιπάνια, μπακίρις, στραγγ'στήρια, πλούμια κι ἄλλα.

Γιὰ τοῦ φουμι τὴν πνακουτή, τ' σκαφίδα ἀπὸ σουούτ(ι) κι τ'ς μισάλις.

Γιὰ τ'ς πίτις τοῦ σνί, οὐκλαοῦ κι τ'ς ταβάδις. Γιὰ τοῦ φαί, τσιανάνια τσ' κάλια, τιντζιρέδις, χλιάργια κι μαστραπάδις.

Τ' ἀμάξ(ι), εἶχε κι αὐτὸ τὰ ντιουζένιατ'. Ἄλλα εἶχαμι γιὰ τοῦ χουρτάρ(ι), ἄλλα γιὰ τ'ς ἄλλις δλιές, κι ἄλλα γιὰ τὰ κουτσουδούλια, τ'ς χαρὲς κι τὰ πανγύρια. Γιὰ τοῦ χουρτάρι κι τὰ θυμάτια ἔβαζαμι στ' ἀμάξ(ι) τὰ σαρκίγια. Γιὰ τᾶχυρον, εἶχαμι τὰ τσίτια. Γιὰ τ'ς ἄλλις τ'ς δλιές ἔβαζαμι τὰ κανάτια κι τ'ς ντιουσεμέδις. Γιὰ τὰ κουτσουδούλια ἔξιφταμι μισὸ ἀμάξ(ι), τὴν ταγκάρτα, γιὰ νὰ μὴ κουβαλάμι οὐλου τ' ἀμάξ(ι). Γιὰ τ'ς χαρὲς πάλι κι τὰ πανγύρια, τ' ἀμάξ(ι) τῶκαναμι ἀραμπάτσα. Τῶβαζαμι ἀπὸν πᾶν ψάθις γιὰ τοὺς ἥλιου κι τ' βρουχή κι ρουκῶνονυμασταν ἀπὸν κάτ'. Τσιουρμπατζήδις ποὺ εἶχαν ἄλουγα ἔξιφταν τ'ς νταλίκις γιὰ τ'ς χαρὲς κι τὰ πανγύρια.

Κάθι δλιὰ θέλ(ει) κι τὰ ντιουζένιατ'ς. Κι γιουργική, τὰ θκάτ'ς. Γιὸ νὰ ξ(ι)λώσουμι τ'ς κελεμέδις, εἶχαμι τοῦ πλούκ(ι). Ἦταν ἓνα τρανὸ ἀλέτρι ποὺ τῶσσαν 6 ζυθγάρια βόδια. Μι τ' αὐτὸ ἀνοιγαμι κι τὰ μπουζάλ'κια. Γιὰ τᾶλλα τὰ οὐργάματα εἶχαμι τοῦ κουντούρ(ι) καμουμένου ἀπὸν ξύλου κι τὴν παπάρα ἀπὸν σίδηρου. Εἶχαμι κι τὴν ξιάλ(η) γιὰ νὰ χαϊντάμι τὰ βόδια κι νὰ καθαρίζουμι τ' λάσπ(η) κι τν' ἀγράφα ἀπ' τὴν παπάρα κι τᾶλέτρι. Εἶχαμι κι τ'ς σβάρνις γιὰ τοῦ σβάρνισμα, τ'ς τσάπις γιὰ τοῦ τσάπισμα, τ'ς κασιμάδις νὰ ξιλώνουμι τὰ κούτσουρα, τ' μανέλλα γιὰ νᾶνοίγουμι τ'ς τρύπις γιὰ τὰ παλούκια, τὸν τσιαλουκόπου κι τοῦ δικράν(ι) γιὰ τὰ τσιαλιά, τοῦ φκιάρ(ι) κι τ'ς φρουκάλις γιὰ τὰ μπουκλούκια κι τ'ς κουπρές, τοῦ μπέλ(ι), τὰ δικέλια κι τὰ γιασμάκια γιὰ τὰ ἀμπέλ(ι). Μι τοῦ μπέλ(ι) ἀνοιγαμι τν' ἀνξιά κι τὰ γιουμπέλια γιὰ νὰ μὴ θουσκάν στα χουράφια κι στα τσιαιρία. Γιὰ τοῦ κόσισμα εἶχαμι τὴν κόσσα, τοῦ ξ'λένιου τοῦ δικράν(ι) κι τοῦ τουρμούκ(ι), γιὰ τοῦ θέρου τοῦ δριπᾶν(ι) κι τὴν παλαμαριά, γιὰ τᾶλυσμα πάλι εἶχαμι τ' ἄλῶν(ι) ποὺ τῶκαμαμι μαναχοί μας στ' ἄλῶνια. Κάθι νοικουκύρ'ς εἶχι κι τοῦ δ' κότ' τ' ἄλῶν(ι), μι τοῦ τσιαρδάκι'. Τ' ἄλουνητὴ τοῦ νοικουκυριὸ ἐκεῖ μαζέβουνταν. Κεῖ μαέριθαν κεῖ κομούνταν, κεῖ εἶχαν κι τᾶρνίθια τ'ς. Πουλὸν δλιὰ δάσκαλι τ' ἄλῶν'σμα, τρανή τυράνια. Ἔτσ(ι)... λόντις στέκουνταν τ' ἄλῶν'σμα ἅμα δὲν φσοοσί βλουγημένους ἀγιδάκους. Κι θυμουγιές σὰν πῆς βουνὸ ἔστηκαν. Πότι νὰ τιλιώσουν μπρά... Γιὰ τ' ἄλῶν'σμα εἶχαμι τ'ς ντουκάνις, γιὰ τοῦ συγύρσμα τὰ ξ'λένια τὰ

δικράνια, γιά τού μάζιμα τ'ς σγκραμπόλυλις κι τού σιργκι κι γιά τού λίχνισμα τ'ς γιάμπις κι τού ξυλόφκιαρο κι γιά τού σνίκ(ι) πού έπιρνι 6 ούκάδισ. Ούλου τού γινιτί μας τού μιτρούσσαμι μι τὰ τρανά τὰ κιλά. Τὰ χουράφια τὰ μιτρούσσαμι μι τὰ ντιουλιούμια κι τ'ς σπουργιές. Κάθι σπουργιά κι ένα νταβλ'μ(ι).

Αὐτὰ ἦταν δάσκαλι τὰ ντιουζένια μας. Γέρους εἴμι ἀμπουρεῖ κι νὰ ἀστοῖσα κι κανένα. Τὰ ντιουζένια γιά τὰ πανιά δὲν τὰ ξέρου γιὰτι πού νὰ τὰ ξέρου ἀφοῦ αὐτὰ ἦταν γνικίσις δλιές.

Οἱ γυναικεῖες δουλειές

Γιά νὰ τελειώνουμε λοιπὸν μὲ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ σκεῦη τοῦ νοικοκυριοῦ, ρωτᾶμε τὴν Γκιρτζιμανάκη Βάγια 87 χρονῶν, ἀπ' τὴ Λεπτὴ Ὁρεστιάδος, πού ἔζησε μὲ τοὺς Ἰσαακιώτες 50 περίπου χρόνια, ὅσα ἔκανε παντρεμένη μὲ τὸν Ἰσαακιώτη ἄντρα της.

— Γνικίσις δλιές μέσα στοῦ σπίτ(ι) δάσκαλι, ἦταν ποὐλλές. Οὔλα τὰ ρουῖχα πού φουρούσσαμι κι μεῖς κι ἀντράδισ μας κι τὰ παιδιά μας ἀπ' τὰ χέρια μας περνοῦσαν. Μεῖς τὸν λανάρζαμι τὸν μαλλί, τῶγνιθαμι, κι τὸν γύφαναμι κι στοὺν ἀργαλειό. Γιά τ'ς δλιές αὐτές εἶχαμι τὰ λανάρια, π' ἀνάγριναμι τὸν μαλλί, τ' ρόκα κι τὰδράχτια γιά τὸν γνέσ(ι) μου, τλ'υγάδια γιά τὸν τλυγάδιασμα, τσιρκέκ(ι) κι ἀνέμ(η) γιά τὸν μασούριασμα κι ὕστια ἀργαλειός. Ἀποὺ κεί θὰ περνοῦσαν οὔλα τὰ πανιά: Ζνάρια, μπιάλια, σιαϊάκια, πανήσια, οὔλα ἀποὺ κεί. Ἀργαλειόδισ ἦταν σὰν τ'ς σημιρνοὶ κι κόμα μπιτέρκ(οι) (ἄχρηστοι). Τὰ τσιράπια τᾶπλιχαμι μι τ'ς βιλόνις. Αὐτὰ ἦταν τὰ θκά μας τὰ ντιουζένια (ἐργαλεῖα).

— Μιά πού τ' ἀνδρικό καὶ τὰ γυναικεῖα ρουῖχα περνοῦσαν τότε ὅλα ἀπὸ τὰ χέρια σας, τί ρουῖχα φοροῦσε τότε ὁ κόσμος;

— Τὰ ρουῖχα μας ἀντρίσια, γνικίσια ἦταν οὔλα χουντρογυφαιμένα, κι ἄλλα πληγμένα. Ἄντροι φουρούσαν στοῦ κηφάλ(ι) ένα σαρ'ικ(ι) σὰ ζνάρ(ι), τὸν κκάμσου μακρὸ ὡς τὸν γόνα κι σκιστὸ στοῦ γκιουούσ(ι), μι τρανά μανίκια. Τοῦ θρακὶ βαβακιρὸ κι σινὸ στὰ μπατζιάκια μι πιαστή θρακουζώνα. Τοῦ γιλέκ(ι) χουρὶς μανίκια, κοῖμπουνι σταυροῦτὰ μι τ'ς τιλένις (συρμάτινες) κώπτις κι ἦταν γαῖτανλούδκου. Τοῦ πουτούρ(ι) γαῖτανλούδκου κι αὐτό, ζνάρ(ι) στ' μέσ(ι), τσιράπια στὰ πουδάκια κι τὰ γιμινὰ (παπούτσια). Μι τὰ τσαρούχια φουρούσαν τὰ μπιάλια (πανιά) πού τᾶδιναν μι τὰ τσαρονχός(ι)κνα. Γιά σακκάκ(ι) φουρούσαν τάντιρλί, γαῖνταλούδκου κι αὐτὸ κι μι μανίκια. Γιά τὸν πουλὺ τὸν κρούου εἶχαν τὸν γιαμουρλούκ(ι) (ἀδιάβροχο), μι γκαγκούλα, μι μανίκια κι χουρὶς μανίκια.

Γναῖκις στοῦ κηφάλ(ι) φουρούσαν μαντήλις. Τ'ς γιουρτές, τ'ς χαρές κι τὰ πανγύρια, νιές φουρούσαν πουλίτ(ι)κου γιασμά (μαντήλα) ζουγραφομέ-

νου, μι φούντις κι μι πούλια. Τὰ μαλλιά τᾶκανιμι πλιξίδις πουλλὸ μακριές κι χροματιστὲς κουρδέλλις. Ἄπὸν στοὺν γιασμὰ φουρούσαμι ἓνα σιμουλόουδου (καρφίτσα) κι στοὺν πρόσουπου χουρὶς σουβάδις κι φκισαΐδια. Ἄπου κάτ' φουρούσαμι τοὺ πκόμισου μακρὸ ὡς κάτ' κινητῆμένου στοὺν πουδόγουρου. Ἄπου πᾶν ντουλαμὰς σμιστὸς στοὺ γκιουούσ(ι) (στήθος), χουρὶς μανίκια κι μιὰ πθαμὴ κουντύτιρους. Στ' μέσ(η) ζνάρ(ι) τρεῖς φουρὲς τυλιγμένου κι ἀποὺ πᾶν πουδιά κινητῆμέν(η). Στὰ πουδάρια, κατσίνια κινητῆμένα κι κουντούρια. Νύφις φουρούσαν τοὺ τιρλικάκ(ι) μι κόκκινη σκέπ(η) στοὺ κισάλ(ι).

Τροφές

Γιὰ τίς τροφές μᾶς λέγει ὁ Μπαρμπαγιάννης:

— Τοὺ πρωὶ γιὰ τιουρμπάς, γιὰ τραχανάς, γιὰ κουσκούς(ι), γιὰ γουφκάδια. Τοὺ μισ(ι)μέρι τοὺ πάραπαν δὲν μέριβαμι, ἔτρωγοκι καθένας ὅτ(ι) ἔβρισκι κι τοὺ βράδι, στρώνουμασταν οὔλ(οι) στοὺ σουφρὰ (τραπέζι κοντὸ) κι ἔτρουγαμι φαί μαγειριμένου. Τὰ φαῖά μας ἦταν, πατάτις γιαχνί, φασούλια στοὺν τσικάλ(ι), μπληγούρια, ρουβίθια, φακές, κουνιὰ κι ὅτ(ι) βρισκουνταν μέσ' στοῦ σπιτ(ι). Ὅταν δὲν τύχινι νὰ κάνουμι φαί, ἔκαναμι καμμιά πίττα, καμμιά κάσια, κανένα κατσιαμάκ(ι) κι ἔτρωγαμι. Ἄπου κριάς κι ψάρια δὲν τᾶχαμι μπόλ(ι) κατ (ἄφθονα) οὔλου τοὺν κισρό. Τὰ Χριστούγινα, τ'ς ἀποκρὲς, τὴν Πασχαλιά κι ἄντας ἔπιφτι κανένα πρόβατου, ἔτρουγαμι κριάς, γιὰ κι ὅταν ἔκουβαμι καμμιά κόττα. Ψάρια; Τοὺ καλουκαίρ(ι) ποὺ πάιναμι καμμιά φρὰ στοὺν πουτάμ(ι) μοναχοί μας ἔπιναμι κι ἔτρουγαμι. Ἐκαναμι κι ἀλαγκίτις κι μικίκια κι μπάμπου τὰ Χριστούγινα ἄντα ἔσφαζαμι τὰ γρούνια. Μι τὰ λουκάνκα, τ'λίγδα κι τὴν πουσιουρτὴ πουρέβουμασταν κάμπουσου κισρό. Εἶχαμι ὄστια κι τὰ πιτμέζια μας. Δόξα νᾶχει θεῖος κι τοὺν πιουτί μας δὲν μᾶς ἔλειπει. Ἄπ' τᾶμπέλια μας ἔκαμαμι μπόλ(ι)κου κισσι κι ρακί, κι ρισέλια κι τι δὲν ἔκαμαμι. Εἶχαμι κι τὰ χουσιάφια ποὺν θέρου.

Ἐπαγγελματικὴ ζωὴ στὸ Ἰσαάκιον

ΓΩΡΓΙΑ: Οἱ Ἰσαακιῶτες εἶναι κατ' ἑξοχὴν γεωργοκτηνοτρόφοι, γι' αὐτὸ ὁ Μπαρμπα Γιάννης ποὺ ὄλα του τὰ χρόνια τὰ πέρασε ποιεύοντας μὲ τὰ χώματα, μᾶς λέγει λοιπόν:

— Ἡ ὀλιά μας, ὅπους λὲς κι σὺ δάσκαλι, εἶνι μι τὰ χώματα, κι τὰ χώματα δὲν εἶνι οὔλα τοῦ ἴδιου. Ἐκαμμιά ἀλαφριά κι ἄλλα βαριά. Στοὺν χουριὸ μας εἶχαμι πουλλὰ λουγιὸ χώματα. Εἶχαμι τὰ μπουζλούκια (ἀσπρόχωμα), τὰ καρατοπράκια (μαυρόχωμα), τὰ κισλάτσια (κοκκινόχωμα), τ'ς τσεϊλέδις (πλαγιές), τ'ς ἀλμύρις, τὰ γιούρτια (κῆποι), τὰ κουμλούκια κι τὰ καμπίσια.

Τ'ς πλαγιές ἔκαναμι δισιές γιά νά μὴ ἀδυνατίζουν τὰ χῶματα. Κουλακάσμα (ματαιοπονία), στ' γιουργική. Ἄμα δὲν εἶχες δάσκαλι χαϊβάνια γιά τὸ κάμουμα κὶ γιά τ'ς ἄλλες τ'ς δλιές, κὰν τίπουτα δὲν ἔκαμνεις. Γι αὐτὸ καλὸς νοικοκύρης ἦταν κείνους ποὺ εἶχε καλὰ βόδια, γιλάδεις, ἄλουγα κὶ τέτοια. Γι' ἀρχουντιάς τότε μιτριούνταν μὶ τὸ πῶσα κινάλια πράματα εἶχες. Τὰ πολλὰ τὰ χαϊβάνια χάλιβαν κὶ τὸ Χουσμέτι τ'ς (περιποιήσεις). Δὲν ἦταν μαναχὰ τὸ τάισμα κὶ τὸ πότημα, ἔτριπι νὰ ξέρ'ς κὶ νὰ τὰ κουλαντίς (μεταχειριστής). Καμπουσά ἦταν πολὺ ντιλικάτικα, ἀρρώστιναν μὶ τὸ τίπουτας. Τὰ βόδια τάπιανι τὸν καρακούσ(ι), τὸν σιάπ(ι)... Τὰ βουβάλια χ'ρλαμάς. Τὰ πρόβατα κουλινίτσα, τὸν κελεμπέκ(ι), κὶ τὸν ντελιμπάσ(ι), τᾶλουγα τὸν τατάρκουλου κὶ οὐλα τὰ χαϊβάνια τὸν φούσκουμα ἅμα ἔτρουγαν τριφύλλ.

— Θὰ θέλατε μπαρμπα-Γιάννη νὰ μᾶς πῆς μὲ τὴ σειρά τίς δουλιές.

— Κάθι γιουργὸς τ' δλιάτ' τν' ἀρχίζ(ει) ἀπὸν τότε ποὺ πιάννι ἀπ' τὸ χῶμα. Μὶ καταλαβαίν'ς τί θέλου νὰ σὺ πῶ. Ἄπ' τὸν σπόρου ἀρχινὰ ἡ δλιά μας. Δὲν ἔσπειρις; Δὲν θὰ θιρ'ῆς, δὲ θ' ἔλουνι'ῆς, δὲ θὰ γιμίσουν τὰμπάριαις, δὲ θὰ φᾶς. Τὸν σπόρου τὸν τοίμαζαμι ποὺ τὸν καλονκαίρ(ι), ποὺ τὸν τραβούσαμι μπασιὰκ(ι). Σ' ἄλλα χουράφια ἔσπειραμι τὸν ἀσπρόστιαρου, σ' ἄλλα τὸν μαυρόστιαρου κὶ σ' ἄλλα τὸν σαρίμπασιακ(ι). Τὰ σ(η)μάδια στοὺν οὐρανὸν πολὺ τὰ ξέταζαμι. Πολλοὶ πατέοι καταλάβιναν ἅμα χρουνιά θὰ γίν(η) μπερεκετλίδσα (καρπερή). Ἐσπειραμι οὐλον μὶ γιμάτου τὸν φιγγάρι κὶ πάντα τὴν Διφτέρα, τὴν Τιτάρτ(η) κὶ τὴν Παρασκιβή. Τὴν παραμονὴ π' θὰ ἔσπειραμι, στοὺ σπὶτ(ι) δὲν ἔβραζαμι φαί κὶ δὲν ἔδουναμι δανκά. Τάιζαμι ποὺ βραδὶ καλὰ τὰ βόδια κὶ τὸν προνί, πολὺ προνί, ἀρχίζει τὸν ἔργουμα, ἕστιαρα τὸν σπάρ(ι) σιμου κὶ κατόπ(ι) τὸν σβάρνισμα. Ἐσπειραμι στὰ πιταχτὰ ὅπου μαμαπάδεις μας. Ἐνα χ(ει)μὸν τᾶφηναμι στ' θειοῦ τὰ χέρια. Μὶ τν' ἀνξιά ἀρχίζαμι μὶ τὰ καλαμπούκια, τὰ μπουστάνια, τὰ βαμβάκια, τὰμπέλια κὶ τὰ σουσάμια ὡς τοῦ θέρου. Τότι (πλέον) φούντουνι δλιά. Πολὺν δλιά ἔπιφτι μαζουμέν'(η) κείνου τὸν κινὸ κὶ μᾶς μπουχτούρτζι (γέμιζε τὸ μάτι). Τότι ἦταν ποὺ δὲν μπουρούσις νὰ βρῆς ἀνθρουπου μέσα στοὺ χουριό. Ἄπὸν ξύλου ἀνθρουπου χάλιβαμι τότε γιά τ' δλιά. Οὐλ(οι) κουβαλιόνταν τότε στοὺν μπαίρ(ι) κὶ ντριμντζής (μυλωνᾶς), κὶ ντεμερτζής (σιδεράς) κὶ ψάλτ'ς κὶ παπᾶς, οὐλ(οι) τρανοί, μικροί, στὰ χουράφια. Οὐραχτσίδεις (θεριστές) θέρζαν συνέχεια μὶ τὰ δριπάνια κὶ τ'ς καθραμάδεις (χειρολαβές). Μπροστὰ πόινσκι ντραγκουιάν'ς κὶ πίσου γκουτζίκας. Κείνους ποὺ θὰ θέριζε πρώτους τὸν πρώτου τὸν διμάτ(ι), τὸν πᾶνι στ' ἀφιντικὸ τὸν κούρτιζε στὰ πουδάριαι' κὶ τὸν ἔλεγε: αὐτὸ τὸν διμάτ(ι) εἶνι προκουπι στ' ἀμπάρις, νὰ τὸν χαιρίσι, κὶ ἔτριπνι τὸν μπαξίσ(ι). Ὅσοις ἤλιους ἀνέβινι τὰ τακίμια (ἄράδες) δὲν σταματοῦσαν. Δὲν σταματοῦσαν ἄμὰ κὶ τὰ κ' ντ'ρτίσματα (πειράγματα). Ἐνας πείραζε τὸν ἄλλον ὥσπου πιάνουνταν κὶ πάλιβαν μέσα στοὺν ταικ'μ(ι). Σκάνιαζι νοικοκύρ'ς, ἀπ' τί μπουρούσι νὰ κά-

μ(η). Ἦταν μέσ' τ' ἀντέτια (ἔθιμα) κι αὐτό. Μέρα χρόνους μπρά...; ποῦ νὰ πιράσ(η) μὶ τ' βουθαμάρα. Οὔλου κι κανένας θὰ εἶχι τοῦ λόγου. Ἔτσι τὰ τουκίμα ἔβγιζαν κι τὰ στόματα δὲν σταματοῦσαν. Κάμπουσις φουρὲς τραγδοῦσαμι κι εἶχαμι τραγουδία οὐραχτσιθκα (θεριστικά), ποῦ τὰ τραγουδοῦσαν οὔλ(οι) κι ἄμα μπιτοῦσαν (τελείωναν), τοὺς νάνι τραγουδοῦσαν κι χουριφτὰ ποῦ τὰ χόριβαν μέσα στοῦ τσικ'μ(ι). Θυμάμι δυὸ τρία, δάσκαλι, πουλὸν τὰ τραγδοῦσαμι μὶ τ' μακαρίτσα. Κι τώρα καμμιά φορὰ ποῦ βγαίνενν στοῦ θέρου, ἄντα ἀκούουν νὰ τὰ τραγδᾶν οὐραχτσιδιδις, τὰ θυμάμι κι βουρκών(ει) ψ(υ)χήμ:

«Γιάννης θέριζι μαζὺ μὶ τὴν καλή του.

Συνουριάστηκαν κι πιάστικαν στοῦ μπάξι.

— Ἄν μὶ διαβῆς Γιάνν(η) ἄλλη καλή θὰ πάρης

Κι ἂν σὺ διαβῶ γὼ ἄλλον καλὸ θὰ πάρου.

Κόρη δίψασι θὰ σκάση ἀπὸ τὴ δίψα.

— Γιάννη δίψασα θὰ σκάσου ἀπὸ τὴ δίψα.

— Βλέπεις ἐκεῖνα τὰ θουνὰ τὰ φουβιρὰ μπαλάκια,
κεῖνι καλήμ' τὰ κρουνιρὰ, κεῖ νι κι κρουουβρούσις.

Αὐτὸ δῶ τοῦ τραγουδοῦσαμι γιὰ νὰ πειράξουμι κανένα κι νὰ γιαλάσουμι.

Τί νὰ κάνου ξρημους τὴ γυναῖκα πῶχου

τοῦ γινάρ(ι) μὶ ἔστλι νὰ πάου νὰ θιρίσου.

Πέντι κάπισ μέδου νι δικαουχτῶ δριπάνια,

κι δικαουχτῶ παλαμαριές κι ἄντι νὰ πᾶς στοῦ θέρου.

Οὔλη μέρα θέριζα βουριάς κ' ἀέρας,

κι τοῦ θράδι γύριζα σὰν νοικοκύρης.

Βρίσκου τὴν νοικοκυράμ' νὰ μαγειρεύη

Λαό, πιρδίκια ἔψη νι μπολτουρτζίμα (δριτύκια).

πέρν(ει) τοῦ κουτσουχούλιαρου μὶ κουπανάει στοῦ χέρι.

— Ὁξου, ὄξου, γάιδαρι, θρε πεζεβέγκη (ξράχτη).

Ὅταν ἔχου τοὺς φίλους μου μέσα νὰ μὴ μπαίνης

κι ὅταν τίς φιλινάδιδις μου ὄξου νὰ μὴ βγαίνης.

— Πείνασα νοικοκυράμ' κι τί νὰ φάου:

— Νὰ τὰ ξηρονκόμματα μέσα στὴν ντουλάπα.

νὰ κι τοῦ ξυνόγαλου μέσα στὴν τσουκάλα

φράι κι ντριλίκουσι νὰ τσακιστῆς νὰ πέσης.

Θυμάμι ὅταν ἦμασν ἀκόμα παλληκαροῦδιδις, τότε, ποῦ σιβντὰς (ἔρωτας) ἄρχιζι νὰ μᾶς χτυπάη κατάκαρδα. Τοῦ θέρου γιὰ νὰ πειραχτούμι ἔλιγαμι.

Οὔλοι τοῦν ἥλιου κύτταζαν ποῦ πάει νὰ βασιλέψη

κὶ κόρη ποῦχε ἐποχὴ κὶ κόρη ποῦχι τὸν καημὸ
τὰ πλάγια ἀγναντεύει.

Βλέπει καράβια νᾶρχουντι, βαρκοῦλις νᾶρμενίζουν
— Φέρουν την, ὦρέ, τὴν ἀγάπη μου, τὸν ἀγαπητικό μου.
Δώδικο χρόνια καρτιρῶ τὸν πόνου μου νὰ γιάνη.
τὸν πόνου πᾶχου στὴν καρδιά, γιατρὸς δὲν θὰ τὸν γιάνη
Ἔνας ψηλὸς μιλαχρινὸς τὸν ἐκαταλαβαίνει.

Τὰ χωράφια χωρισμένα σὲ μικρὰ κομμάτια μὲ λίγα στρέμματα. Τὰ κα-
θένα θὰ τελείωνε γρήγορα. Στὸ τέλος, τί ἔθιμα εἶχατε Μπάριμπα - Γιάννη;

— Ὅταν μιτουῖσι τὸν χουράφ(ι) ἄφηναμι κάμπουσα στάχνα ἀθέριστα.
Καμπουσοί, τὴν τελευταία δριπανιά τὴν ἐπιρναν κὶ τὴν κριμοῦσαν στοῦ εἰκο-
νουστάς(ι), γιὰ, τᾶβαζαν στοῦ πανέρ(ι) κὶ τὸν Ἄϊ Σουτήρα μαζὺ μὶ ἄλλα
μπερεκέτια τὰ πάντα σιν' ἐκκλησιά. Ἄλλ(οι) πάλι οὐραχτοῖδης ἐπιρναν τὴν
τελευταία χειριὰ κὶ πάντα κὶ κλούμουναν τὸν νοικουκύρ(ι) κὶ τὸν ἔλιγαν «τά-
ξι, τάξι». Κὶ κείνους ἔταξι ἓνα τραπέζ(ι). Ἄλλ(οι) πάλι οὐραχτοῖδης ἄντας μι-
τούσι τοῦ χουράφ(ι), πιτούσαν στοὺν ἄερα τὰ δριπάνια κὶ εὔχουνταν. «Πουσοό-
σου ἀπλὸ νὰ γίνη τοῦ χρόν τὸ σιάρικ».

Τοῦ βράδι στοῦ σπῖτ(ι) τ' νοικουκύρ(η) θὰ γίνονταν τὸν τραπέξι πὸν
ἔταξι. Οὐραχτοῖδης θᾶτρουγαν, θᾶπιναν, θᾶπιρναν κὶ τοῦ δίκιου τ'ς κὶ θᾶφρυ-
βγαν.

Ἦστιρα ἀπὸ τοῦ θέρσμα τὰ διμάτια τὰ στούβαζαμι θημμουνιές κ' ἀπὸ
κεῖ τὰ κουβαλούσαμι στ' ἁλών(ι). Τ' ἁλώνσμα τᾶρχιζαμι Δευτριιάτ(ι)κα. Ὅ-
ταν τοῦ κιντὶ (ἀπόγευμα) τᾶλώνισμα γίνονταν σὺν ἄχυρου τοῦ μάζιβαμι μιὰ
λόντα (σωρὸς) σὶ μιὰ ἄκρα κὶ καρτιρούσαμι νὰ φυσίξ(η) ἀγιράκους γιὰ νὰ
τοῦ λιχνίσουμι. Ἦστιρα ἔρχουνταν σούμπαης (Δεκαπιστής) τοῦ μιτροῦσι μὶ
τοῦ (σνίκ(ι) κὶ ἐπιρνε τοῦ οὔσιούρ(ι) (δεκάτη).

— Τί γινόταν, ὅταν ἓνας νοικουκύρης δὲν καλοῦσε τὸν ἐκτιμητή;

— Θὰ πιρνούσι Ἦστιρα σούμπαης, πὸν ἔμαθι ὅτι ἁλώνσι, κὶ ἔγραψι πα-
ραπάν, ἀπ ὄτ(ι) ἔβγαλι, γιὰ νὰ (πάρ(η) παραπάν οὔσιούρ(ι). Καμπουσοί
πὸν τ' αὐτούς, δάσκαλι, ἦταν τὴν τραχλιάς νὰ τηνᾶης. Ἄμα δὲν τᾶχίς δι-
κατέσσιρα τὰ μάτιας κὶ τοῦ φῶς πὸν τὰ μάτια σᾶκλίβαν κὶ δίκιου κᾶν πουθινὰ
δὲν μπορούσις νὰ βρῆς. Βλέπ'ς τὰ οὔσιούρια αὐτοὶ τὰ ἀγόραζαν πὸν τὴ Κοι-
νότητα κὶ κοίταζαν νὰ μὴ μποῦν μέσα.

— Στὸ χωριὸ σας, Μπάριμπα Γιάννη ὅλοι εἶχαν κτήματα;

— Λίγου πουλὸ ὄλ(οι) εἶχαν πὸν κάμπουσα κτηματάκια. Καμπουσοί π'

δέν μπορούσαν μοναχοί τς' νὰ τὰ δλέψουν, τᾶδουναν γερετζίδκα (μισιακά).

— Τοὺς ἀγροφύλακες ποιός τοὺς πλήρωνε τότε:

— "Αἰ γὰρ τοὺς κουρουτζίδις λές; Τοὺν "Αἰ Δημήτρη συμφώνζαν τοὺν κουρουτζῆ μ' ἕνα τρανὸ κιλὸ στιάρι στοὺ στιφάν(ι) γιὰ ἕνα χρόνου. Κουρουτζῆς τηρούσι νὰ μὴ γίνονται ζημιές. "Όταν γίνονταν μιὰ ζημιὰ, τὴν καρλάτζε (ὑπολόγιζε) ἀπάν' κάτ' πόσου ἦταν κὶ παῖνισκι στοὺ νοικουκὴ(η) κὶ σ' αὐτὸν ποὺ ἔκαμνι τὴ ζημιὰ, τς' ἀντάμουνει κὶ τὰ τέριαζαν χουρις νὰ παέν' στοὺν Κατῆ.

Ἡ ποιμενικὴ ζωὴ στὸ Ἰσαάκιο

— "Όπως τώρα, ἔτσι, φαντάζομαι, καὶ τότε πολλοὶ θὰ εἶχαν πρόβατα.

— Πῶς, οὔλοι, σχιδόν, εἶχαμι ποὺ κάμπουσα πρόβατα. Καμπουσνοὶ τᾶχαν ἀπάν' ποὺ 100. Αὐτοὶ χρειάζονταν κὶ ἕνα καλὸ τσιουμπάν(ι) π' νάπιάζ' ἀποὺ πρόβατα. Τὰ πρόβατα τᾶχαμι τοὺ καθένα μὶ τῶνουμάτς: Μπέλα, καραικίτζα, στέρφα κὶ τοὺ μπέτσιου (κριαρί). Κεῖν(οι) ποὺ εἶχαν λιγουστὰ γίνονταν δυὸ τρεῖς τοὺ ἕνα κὶ ἔπιαναν ἕνα τσιουμπάν(ι). Κάθε τσιουμπάν'ς κριμούσι στὰ πρόβατα κουδούνια, τούτσια (χάλκινες καμπανίτσες), τρακάτσ(ι)κες (μὲ πιδ ξηρὸ ἦχο), γιὰ νὰ ἀκούει τοὺ θράδι κατὰ ποὺ βουσκούν τὰ πρόβατα.

Τοὺν Αὐγουςτου τὰ πρόβατα ἔσιρναν (γονιμοποιούνταν) κὶ κατὰ Χριστούγινα γινοῦσαν. Τσιουμπάν'ς ἀστ(οι)χοῦσι (προσλαμβάνονταν) τ'ς 14 τοὺ Σταυρὸ (Σεπτεμβρίου) γιὰ ἕνα χρόνου κὶ οὔλου τοὺ χρόνου τᾶπιρνούσι ἀρκαντασλίκ(ι) (παρέα) μὶ τ'ς ἄλλ(οι) τ'ς τσιουμπάνδης. Τότι ἦταν πολλὰ μπουζάλ'κια (χέρσα) κὶ τσιουμπάνδης δὲν κόσιαζαν (ἔτρεχαν) ὅπου τῶρα, ποὺ κατόπ(ι) π' τοὺ μπολιούκ(ι) (κοπάδι). "Έκαμναν παρέις, ἔπιζαν, χόριθαν, ἔτρουγαν οὔλ(οι) μαζί ποὺ τοὺν ἴδιου τοὺν ταβὰ κὶ ἦταν ἀγαπημέν(οι). Λέει ἕνα μασάλ(ι):

«Σαράντα τσιουμπάνδης ἔτρουγαν οὔλ(οι) μ' ἕνα χλιάρ(ι) (κουτάλι) ἀποὺ τοὺν ἴδιου τοὺν ταβὰ (ταψί) κὶ ἦρθι λύκους κὶ καθράτσι (ἄρπαξε) πρόβατου κὶ οὔλα τὰ στόματα ἦταν γιμῶτα κὶ κανένας δὲν μπόροι νὰ τοὺν χουιάξ(η) (φωνάξῃ)».

Καμπουσνοὶ τσιουμπάνδης ἔπιζαν κὶ ὄργανα: Καβάλα (φλογέρα), γκαίντα (ἄσκαυλο), ἐλλεμέ (μακρόστενη φλογέρα) κ.ἄ. Στὰ μπουζάλ'κια (χέρσα) ἀντάμουναν ποὺ καμμιὰ φρὰ τσιουμπάνδης μὶ τ'ς, γιαιαδαρέοι κὶ τ'ς κατσικάρδης. Τοὺ μισιμέρ(ι) τὰ στάλζαν τὰ πράματα κάτ' ποὺ τὰ δέντρα.

"Ένα μασάλ(ι) λέει τότε ποὺ Χριστὸς πουρπατούσι ἀπάν' στ' γῆ, καμμιὰ φρὰ πέρασι κὶ ἀπὸ ἕνα γιαιαδάρ(ι), ποὺ στάλζι τὰ πράματάτ' κάτ' ἀποὺ ἕνα δέντρου. Ρώτ'σι κατὰ ποὺ πέφτ(ει) τοὺ τᾶδι χουριώ; κὶ κείνους τότε σήκουσι τοὺ πουδάρι τ' κῆ ἔδειξι. Θύμωσι Χριστὸς κὶ τοὺν πρόγκιξι (σκόρπισε) τὰ γελᾶδια τ' κὶ γιαιαδάρ'ς κόμα κουσιάξ(ει) (τρέχει) νὰ τὰ μαζώξ(η), ἀμὰ

κεῖνα καμμιά φρὰ δὲν στέκουντι σένα μέρους κι οὔλου φεύγουν κι γιαλαδάρ'ς τὰ κυνηγάει, γιατί τὸν καταράσκει Χριστός.

Πέρασι ὕστισρα ἀπὸ τοῦ κατσ(ι)κάρ(ι) (γυδοβοσκó). Αὐτὸς πάλι τὸν ἔδειξι κατὰ μπαλκάμια (βουνά). Τότε Χριστὸς πρόγκιξι τὰ κατσίκια τ' κατὰ μπαλκάμια κι ἀκόμα κουσιάζ(ει) κατσ(ι)κάρ'ς ὡς τὰ σήμια νὰ τὰ μαζώξ(η). Τσιουμπάν'ς ἀμὰ καλουφέρθη κι στοὺ Χριστὸ κι Χριστὸς τὰ θλόϊσι τὰ πρόβατα ὅπ' κι ἂν παέν(ι) οὔλου κουντάτ' νὰ μαζώνουντι. Ἔτσι κιόλας γίνιτι κι ὡς τὰ σήμια. Τσιουμπάν'ς δὲν γανιάζ(ει) ὅσου γιάλλοι).

Τσιουμπάνδης γιουρτάζουν τὸν Ἄϊ Θανάσ(η), κάνουν κι κουρμπάνι (θυσία). Ὅσου κινὸ γιννᾶν τὰ πρόβατα δὲν ξιαλλάζουν. Τὰ πρόβατα τὰ κουρέβουν τὸ Μάη. Πρῶτα τὰ μπατζιακλαντοῦν (καθαρίζουν ἀπὸ κάτω) ἀρχίζοντας πὸ τὰ στέργα (στεῖρα), μιτὰ τὸν μπέτσου (κριαρί) κι ὕστισρα τὰ σάμια (γαλατερά). Τοῦ γάλα πι τότε τῶδουναν στς' μάντρις. Τὴν πρῶτ(η) τ' μέρα πὸν κόβουνταν τοῦ γάλα ἀπ' τ' μάντρα τοῦ μέραζαν στ' γειτουριά κι τ'ς ἄλλις τ'ς μέρις τόκαμναν τυρί, τουλουμουτύρ' κουρμπάτσι κ.ἄ.

— Γιὰ τὰ δέντρα ἔχεις νὰ μᾶς πῆς τίποτα;

— Ἐλιγαν, ἀμὰ γιὰ δὲν τοῦ ξέταζαν. Ἄμα ἔσπιρνις καρυδιά, ὅταν θὰ γίνουταν χουντρή σὰν τοῦ σβέρκου (λαιμός), θὰ πέθινις. Δὲν ἔκαμνι νὰ κοιμ'θῆς κάτ' πὸν τ' συκιά κι τὴν καρυδιά γιατί εἶχαν βαρὴν ἴσκιου κι ἀρρουστοῦσις. Γιὰ νὰ βάφουμι πάλι τὰ ροῦχα, ἔπιρναμι φύλλα πὸν τὴν καρυδιά, φράξου, πουρδαλιά κ.ἄ. Ἔτσ(ι) ἔβάφαμι τότε τὰ ροῦχα.

— Κυνηγοὺς καὶ κυνήγια ὄλο καὶ θὰ εἶχατι στὸν τόπο σας.

— Κι κυνηγοὺς εἶχαμι κι πουλὺ κυνήγ(ι). Εἶχι τότε κάτ' κυνηγοὶ καημένημ' πὸν στοῦ σ(η)μάδ(ι) ἦταν ἄφταστ(οι), δὲν τ'ς παράβγινι κάθι ἕνας. Ἀπὸν κυνήγ(ι) πάλι σὰν πῆς πολὺ πρᾶμα. Λαγοί, πέρδικις, φάσις, πάπγις, μπυλτουρτζίμια (ὀρνέκια), τριγώνια, μπικάτσις, ἀλπές, ἀγρόγρουνα κ.ἄ. Τὰ γρόγρουνα κι τὰ μπουρσοῦκια (ἀσβοί), μᾶς ἔκαμναν πουλλές ζημιές στὰ καλαμπόκια. Κι τ,ς λύκ(οι) τ'ς κυνηγούσαμε, γιατί βαρνοῦσαν στὰ πρόβατα κι ἔκαμναν τρανές ζημιές. Γιὰ τοῦ κυνήγ(ι) κάθι κυνηγὸς εἶχε καλὰ κουπαῖα (κυνηγόςκυλα), πὸν τοῦ ἔφιρναν τοῦ λαγὸ στὰ πουδάρια τ' γιὰ νὰ τὸν βαρέσ(ει).

Τί τὰ θέλ'ς δάσκαλι, τρανή ψώρα τ' αὐτζήλ'κ(ι) (κυνήγι).

Κοινωνικὴ Ὁργάνωση

— Ὅταν ἔφευγε κάποιον ἀγαπημένο σας πρόσωπο, τί ἔθιμα κάνατε;

— Ἀπὸν μέρις οὔλοι δ'κοὶ τοιμάζαμι ἀπὸ κανένα μπαξίσι(ι) κι ἀπὸν βραδὶς γιὰ χατήρητ' ἔκαμναμι γλέντι. Τ' μέρα πὸν θὰ ἔφιγνι τὸν ξιπρουβόδσαμι

(ξαποστέλναμε) ὡς ὄθου ἀπὸ τοῦ χουριῶ μι τὰ ὄργανα κι δκοί,τ' ἀπὸ κουν-
τὰ ἔκλιγαν πὸν τὸν χουρίζουνταν.

— Φαντάζομαι, Μπάρμπα Γιάννη, πὼς οἱ χωριανοὶ μεταξὺ σας θὰ εἶχα-
τε καλὲς σχέσεις.

— Νὰ σὺ πῶ καλὰ εἶμασταν. Ἐκαμναμι τοῦ χ(ει)μῶνα τὰ νυχτέρια μας,
τὰ τζιουμπούσια μας (γλέντια), τοῦ καλουκαίρ(ι) πάλι παίνισκαμι στὰ μι-
τζιά (ὄλοι μαζί βοηθοῦσαν νὰ τελειώσῃ μιὰ δουλειὰ γρήγορα), βοηθιού-
μασταν ἕνας μι τὸν ἄλλον, ὄχι σὰν σήμερα πὸν ἕνας κοιτάζ(ει) νὰ θγάλ(η)
τάλλνοῦ τοῦ μάτ(ι). Ὅταν ἔκαμνισκι ἕνας μπινὰ (οἰκοδομή) χέρ(ι) τοῦ χέ-
ρ(ι) οὔλ(οι) τὸν βοηθοῦσαμι νὰ τοῦ φκιάσ(ει). Κι ἅμα ἔπιρνι κανένα σπί-
τ(ι) φουτιά, θκόσ, θκόμ' δὲν τανάτζαμι (κοιτάζαμε), κόσιασμα (τρέξιμο) κι
τ'ν' ἔσθηναμι.

Ἄμα τύχισκι νὰ ἔρτ(η) κανένας ξένους στοῦ χουριῶ, οὔλ(οι) τὸν
προυτιμοῦσαν, δὲν τὸν ἄφηγανι ὄξου. Αὐτὸ τοῦ καλὸ μπὰκ (μιὰ φορὰ) τοῦ-
χαμι. Κι οὔλ'(οι) καλοὶ δὲν ἤμασταν. Εἶχαμι κι καμποσ(ι)νοὺς πὸν δὲν ἦταν
λουλούδια γιὰ μύρσμα.

— Μέσα στὶς οἰκογένειές σας πὼς εἶχανε τὰ πράγματα;

— Στὰ χρόνια μας κι παλιώτρια, ὅπου μῆς τὰ μουλουγοῦσαν, οἰκουγέ-
νειες εἶχαμι τρανές. Μπαμπάδισ, ἀμπουρεῖ, νὰ τὰ πάντριβαν πὸν μικρὰ τὰ πι-
διά, ἅμα γιὰ νὰ τὰ κάνουν νοικουκρέοι, ἀργοῦσαν πολὺ, γι' αὐτὸ ἔβλιπς οἰ-
κουγένεια μὶ εἴκοσ(ι) κι παραπάν ἄτουμα. Ἐφτανι μέσα σ' ἕνα σπίτ(ι) κι
προσάγγουνα νὰ ἔχουν κι νὰ μὴ χουρίζουν ἀκόμα. Τότις ὁ τρανὸς μέσα στοῦ
σπίτ(ι) ἦταν ὁ τρανὸς ἀφιντάκ'ς μι τ' μπάμπου (παπποῦς καὶ γιαγιά), μι τ'
ἀφέντεις μι τ'ς κυράτεις τ'ς (ἀντρόγυνα) κι τὰ πιδιά. Εἶχαμι ὄστια τ,ς μπου-
λις (ἀδερφές) τ'ς μπάτιδς (μεγαλύτερα ἀδέρφια) τὴν τέτη (ἀδερφή τοῦ πα-
τέρα), τὴν ἰγκέ (θεῖα ἀπὸ τὴν μητέρα), τὸν μπασιὰ (γαμπρό), τὸν λάλου
(θεῖο), τ'ς μπατζιανιάδς (γυναϊκάδερφοι) τ'ς μπλάτ'ζις (τὰ κουνιάδια),
κι χώρια τὰ συμπιθέρια πὸν καμιὰ φ(ο)ρά, ἔμειναν στοῦ ἴδιου σπίτ(ι).
Οὔλα μέσα στοῦ σπίτ(ι) τὰ κανόνζι ἀφιντάκ'ς. Οὔλις νύφς πάλι μέσα
στοῦ σπίτ(ι) κι γιάλλις γυναῖκς τὸν σέβουνταν κι τὸν παράστηκαν.

— Ἄναμεταξὺ σας πὼς εἶχαν οἱ σχέσεις σας;

— Γιὰ τ'ς χουριανκὲς διλὲς ἐβγίναμι ὅπου κι σήμερα προυσουπικὴ ἐρ-
γασία κι δούλιθαμι μι τὴ ψυχὴ μας. Τότι κάτ' γυφιροῦδια, κάτ(ι) δρόμ(οι),
κάτ(ι) βρύσις, μονναχοὶ μας τ'ς ἔκαμναμι. Ὅστια ἀνθρώπ(οι) εἶμισι καμ-
μιὰ φρά κι δανκὲς καράδς ἔπιρναμι γιὰ νὰ κάνουμι τὴ δλιά μας. Ἐπιρναμι
τότι ἕναν κεφίλ(ι) (ἐγγυητὴ) κι παίνισκαμι στ'ς τσιουμαρτζίδς κι ἔπιρναμι
δανκὰ μι τόκου. Χουρις κεφίλ(ι) κανένας δὲν σέδουνι δανκὲς παράδς. Φου-
βούνταν, δάσκαλοι, κι τότε ἦταν μπαταξίδς. Ἄμα δὲν τὰ πλήρουνς σὺ τὰ δαν-
κὰ τὰ πλήρουνι κεφίλ'ς (ἐγγυητής).

Στου χιρέτσμα, μικρότιρους χιριτούσι τολν τρανύτιρου, ανάλογα πότι μι ένα γειά σου πότι μι φίλιμα στού χέρ(ι), κι πότι μι άσπασιμό.

Πνευματική ζωή

— Θάθελα Μπάριμα - Γιάννη νά σέ ρωτήσω, μήπως είχατε δικές σας 'Ιστορίες γύρω άπό τόν Θεό, τόν Χριστό, τήν Παναγία, τούς Άγίους και διαβόλους.

Δέν ξέρου, άμά για τού Θειό, τού Χριστό, κι τήν Παναγία, πιστιβαμι δπουσ κι σήμιρα αυτά που γράφουν τά βιβλία. "Όσου για τ'ς άγιοι, άμα κανένας καμμιάφρα τόταζι για τούς γεινουργιάζουσαν (δνειρευόνταν) έπιρσι τ'ν άδεια άπό τόν Δισπότ(η) κι έκαμι ένα παρακλήσ(ι) ούλου κοντά τ'ς αγιάσιμς.

Ούλα τά παρακλήσια είχαν τ' γιουρτή τ'ς, κι τ'ς γιόρταζαμι πολύ αυτές τ'ς γιουρτές. Κι τ'ς άλλ(οι) τ'ς "Άγιοι τ'ς γιόρταζαμι τ' μέρατ'ς.

Γιά τ'ς διαβόλ(οι) πιστιβαμι αυτά που γράφουν τά βιβλία. "Όταν ένας διάβουλος έμπιρι μέσα σένα σπίτ(ι), μόν(ι) μι τ' θυμάμα τούς έδιουχης. "Όποιουν πάλι κηροούσι διάβουλους πάιρι χαμένους. "Έναν που τόν είχαμι γινάτ(ι) τόν έλιγαμι «Στου διάβουλου τ' μάννα νά πās» Διάβουλους νά σν πάρ(η), στα τζιντέμια (κόλαση) νά πās κι νά μή γυρίσης. "Όσιρα ούλα τά στ'χειά, δμουνηκά πράματα ήταν. "Όσους άβαρούσαν, στ' άϊκά κόσιαζαν (έτρεχαν) νά βρούν γιατρειά.

Μιά που δ λόγος για τά αερικά, κάτι άπό τήν προσωπική του πείρα έχει νά μās πή δ κ. Παπαχατζίδης Θεόδωρος, 50 χρονών περίπου, άπό τόν Δανήλιο τής Άν. Θράκης με γραμματικές γνώσεις Γ' Δημοτικού.

— Έδω κοντά στού τσιφλικάκ(ι), βουσκούσαμι γώ κι ένας άρκαντάης τά πρόβατα. Αυτή δλια γίνιτι μπροστά άπου τόν πόλιμου άπán κάτ' κατού 1935. Τότι είμαν δέν είμαν καμμιά δικαπινταριά χρονός. Ταμάμ (μόλις) σκουτίδιασι, χτάζουμι νά θγαίν(ει) μέσα άπ' τού πράσινου τού χουρτάρ(ι) φουτιά, άμα τι φουτιά, χουρις κάπνου. Δέν μās κότσι νά πάμι κοντά. Τ'ν άλλ(η) τ' μέρα σαμπάλαϊ (πρωϊ) πήγαμι, κι κανένα σημάδ(ι) άπ' τ' φουτιά δέν βρήγαμι.

"Έτυχι ένα βράδ(ι) νά βρίσκούμι στούν άπán μαχαλά (δρόμος άπου που πάι κατ' τ' άμπέλια άπου κείν(η) τ' μιριά). "Άκουα άπ' τι σένα κι άπ' τιμένα ότι τάχα καν' άνξια πέρα καρσί που τά μπαίρια άκούτι τ' θλάχου φουνή. Αυτήναν τ' φουνή, δάσκαλι, γώ τ'ν άξα μι τ' αυτιάμ' κείνου τού βράδ(ι). Φώναζι μαναζά λόγια δέν ξιχώρζα. Λέν' για τ' φουνή αυτή ότι στα παλιά τά χρόνια (ποιδς ξέρ(ει) πότι), έσφαξαν ένα θλάχου για νά τόν πάρουν τ'ς λίριζτ' κι άπου τότι καθι χρόν φωνάζ(ει) τ'ν άνξια γιατι τέτοια έπουχή τόν

ἔσφαξαν τὸν καμμένον. Τ' φουνή αὐτὴ δὲν τ'ν ἄξα μανάχα γώ. Πολλοὶ ἄλλοι δάσκαλι, μέσα στοῦ χουριό.

Κὶ μὴ κείνου τοῦ ζούζουλου πάλι πὸν μπιρδεύουνταν στὰ πουδάριος ἄλλου πάλι. Μ' ἔτυχι κὶ μένα ἓνα βράδ(ι) στοῦ δρόμου. Τοῦ τί φόβου τράβηξα δὲν μολουγιέτι. Σὺ, δάσκαλι, ἀμπουρεὶ νὰ μὴ τὰ πιστεύ'ς αὐτὰ ἀμὰ γὼ τὰδια μὴ τὰ μάτιαμ' κὶ τὰξα μὴ τ' αὐτιάμ. Κὶ τὴν καμπάνα πάλι πὸν ἀκούγουνταν νὰ χτυπάη ἀπ' τοῦ τσιφλικάκ(ι) κείνιαν κὶ γὼ τ'ν ἄξα.

Λὲν ὅτι κεῖ θὰ βρῖσκιτι καμμιὰ παραχουμένη ἀπ' τ'ς Τοῦρκοι ἐκκλησιά.

Ὁ ἴδιος μᾶς λέγει γιὰ τὶς μοῖρες:

— Μᾶς ἔλιγαν παπούδης μας κὶ κεῖν(οι) πάλι τὰξαν πὸν κόμα τ'ς παλιοί, ὅτι τοῦ βράδ(ι) πὸν γινιόταν τὸ πιδί, κατέβιναν ἀγγέλ(οι) κὶ τῶγραφαν τ' μοῖρατ'. Γιὰ νὰ τ'ς καλουπιάσουμι, πὸν λές, θύμιαζομι μέσα στοῦ σπῖτ(ι) κὶ ἔδουναμι οὔλου ντουβάδης (εὐχές). Καλουρίζωκου κ' ἄ.

Ὁ ἴδιος θὰ μᾶς πῆ και γιὰ τὶς δοξασιές γύρω ἀπὸ τὸ χάρο κλπ.

— Μαύρους, κατὰμαυρους σὰν ἀράπ'ς, ἄγριους μὴ κόκκινις τρανές μπαρταχειλῖς πὸν κρέμουνταν κὶ μάτια γκουρλουμένα. Δόντια πιταγμένα ὄξου, μαλλιά ἀρτσιουμένα (σηκωμένα) σὰν σκαντζόχοιρους, μ' ἓνα ματουμένου μαχαίρ(ι) στοῦ χέρ(ι). Τέτοιους εἶνι χάρους κὶ εἶνι πουλὸ καθῆς (δυνατός). Μ' οὔλνους παλέβ(ει) κὶ οὔλνους τ'ς ἀνκάει. Ἐνα μασάλ(ι) λέει:

Καμμιὰ φρα πάλιψαν ἓνας τσιουμπάν'ς κὶ χάρους. Χάρους παρουσιάσκι σὰν ἓνας πάπλιουγκας (γέρος κακομοιριασμένος). Ἀπ' τ' χαραὴ ἀρχισαν νὰ παλέβουν κατ' ἀπ' τὸν δέντρο.

— Τὶ σῆχον σένα πάπλιουγκα, ἔλιγι τσιουμπάν'ς, κὶ οὔλου τὸν ἔφιρηνι λουήρ, λουήρ (γύρω, γύρω). Ἡλιος ἀνέβκι ψλὰ τσιουμπάν'ς κόμα τὸν παλέβ(ει). Τοῦν ρίχν(ει) τοῦν ξαναρίχν(ει) κατ'ἀκία. Πάπους δὲν παραδίνιτι. Κίνσι νὰ βραδιάζ(η) κὶ πάπους τοῦ χαβάτ' (σκοπό του) οὔλου ἓνα οὔλ(η) τ' νύχτα πάλιψαν κὶ κατὰ τὰ ξημωμάτα τσιουμπάν'ς ἀπόστασι κάρκ (πλέον). Τώρα πάπους ἔκατσι ψλὰ στοῦ λιμότ' κὶ οὔλου ἓνα ἔλιγι.

— Αἰγὸν μὴ τυράνσις παλληκαρούδιμ' ἀμὰ δὲ θὰ γλιτώης ἀπ' τὰ χέριам' ὅπους δὲν γλύτουσαν τόσ(οι) κὶ τόσ(οι).

— Σὺν κατὰλαβα, πάπλιουγκα, πὸν ἦσαν Χάρους, ἀμὰ τί νὰ κάνου πὸν εἶμι νιούτσ(ι)κους κὶ ἀραθουνιασμένους κὶ δὲν μὴ παέν τὰ σταυρουμένα τὰ χέρια. Αὐτὰ μὴ τοῦν τσιουμπάν(η) κὶ τοῦ χάρον.

Ἦτσιρα, ξέρ'ς, Χάρους εἶνι κ'φὸς (κουφὸς) χιούτσ(ι) (καθόλου) δὲν ἀκούει κανένα. Μιὰ φρὰ τοῦν ἔστειλι Θιὸς νὰ πάη σένα σπῖτ(ι) νὰ πάρ' ἓνα νταή, μᾶξ στοῦ σπῖτ(ι) αὐτὸ κὶ βρήκι τοῦ νταή κατ' στή ψάθα ξαπλουμένου πὸν ξιψ(υ)χοῦσι. Τριγύρω γνουκούδατ' κὶ μιὰ μπουρλιὰ τὰ γκζάνιατ' (παιδιά του), τὸν ἔλιγαν. Τοῦν λυπήθηκὶ χάρους δὲν τοῦν πήρι τὴν ψ(υ)χὴ τ' κὶ

γύρσι στοῦ Θιὸ μὴ ἄδεια τὰ χέριατ'. Γιατὶ τῶκαμῖς αὐτό; Ρουτάει Θιὸς τοῦ χάρου.

— Νά, λυτήθκα τ' γνυκούδατ' κὶ τὰ γκζάνιατ' πού ἔκλιγαν, νὰ τοὺν λυπήθκα κὶ δὲν τοὺν ἔφριρα.

Τότι Θιὸς τοὺν ἔστειλι νὰ πάη στ' θαθιά τ' θάλασσα. Καὶ ἦταν στοὺν πάτου μιὰ πέτρα, τὴν πήρι κὶ τ'ν ἔφριρ στοῦ Θιὸ.

— Σκάστ'να, τοὺν λέει Θιὸς. Τ'ν ἔσκασι κὶ μέσα ἦταν ἓνα σκλήκ(ι).

— Δὲ μὴ λές, ποιὸς φροντίζ(ει) γι' αὐτὸ τὸ σκλήκ(ι);

— Σύ, Θιέμ', ἀπάνται χάρους φουβισμένα.

— Ἔ, τότε γὼ φροντίζου κὶ γιὰ τ' γνυκούδατ' κὶ τὰ γκζάνιατ'. Κὶ τοὺν ἔδουσι, πού λές, δάσκαλι, μιὰ τοκάτα (χαστούκι), πού τοὺν κούφανι κὶ ἀπὸ τότε δὲν ἀκούει κανένα. Εἶνι νὰ τὴν (πάρ(η) τὴν ψ(υ)χὴ θὰ τὴν πάρ(η) κὶ λουγαριασμό δὲν δίν(ει) σὺ κανένα.

Ἄξα ἀπὸ μικρὸς νὲν γιὰ τοὺν πιθαμένου πού ψ(υ)χὴτ' τρεῖς μέρις λουγυρνάει γύρου πού τὰ μέρια πού ἔζησι. Καμμιά φ'ρά, πάλι ἄμα πιθαμένους εἶχει πουλλές ἀμαρτίες κὶ δὲν ἔλειονε τοὺν ξέθαβαν κὶ τοὺν ξανάθαβαν πάλι μὴ τὰ διαβάσματα γιὰ δεύτηρη φουρά.

Ἡ πίστη στὰ στοιχεῖα τῆς φύσης

Ἄ Μπαρμπαγιάννης θὰ μᾶς πῆ.

— Καμπουσὰ δέντρα ἔχουν βαρὺν ἴσκιου κὶ ὅποιους κοιμηθῆ πού κάτ' παθαίν(ει). Μούτλακ (μόλις) κοιμήθικις κάτ' πού τ' σκιά, γιὰ τὴν καρδιά, θὰ κοιμηθῆς τόσου βαριά π' δὲν θὰ θέλς' νὰ σ(η)κουθῆς κὶ ἄμα θὰ σ(η)κουθῆς, σὰν ἄρρουστους θὰ εἶσι.

Ἄμα θὰ θραδιάσ(η), τῶχουμι κακὸ νὰ βγάλουμι φουτιά ὄξου πού τοῦ (σπίτ(ι)).

Καμμιά φ'ρά τοῦ καλουκαίρι ἄντας ἔχουμι ἀναβρουχιά, μιὰ γναῖκα φουροῦσι τὰ καλά τ'ς κὶ γίνονταν «Ντουνταλίνα». Μαζεύουνταν κὶ ἄλλῃς γναί-κῖς μιὰ παρέα μὴ τ'ς κουβάδις κὶ τὰ μπακ'ρια γυμάτα μὴ νιρὸ πουρτσαλιούνταν μὴ τὰ κλαλούδια κὶ τριγυρνοῦσαν:

«Ντουνταλίνα πιρπατοῦσι, τοῦ Θιὸ παρακαλοῦσι γιὰ νὰ βρέξῃ μιὰ βροχούλα γιὰ νὰ γίνουν τὰ σιαροῦδια κὶ τὰ καλαμπουκούδια».

Τοῦ τί τζιουρτζιούνα (φασαρία) γίνονταν δὲν λέγιτι. Ἐνας τοὺν ἄλλουν πουρτσαλούσι κὶ οὔλ(οι) μαζὶ τῆ Ντουνταλίνα. Τραγουδοῦσαν, χόριευσαν κὶ γιαλοῦσαν κὶ μουσκέβουνταν γιὰ νὰ βρέξ(η). Ὡς τὰ πρῶτα, προυπέρι(ι) θαρῶ γίνικι γιὰ τελευταία φουρά αὐτὸ τὰ ἀντέτ(ι) στοῦ χουριό μας. Κὶ τώρα τοῦ καλουκαίρι ἄμα κάνουν μιὰ παρέα σὰν ἀρχὴ οὔλ(οι) θὰ τρέξουν νὰ βραχοῦν.

Τὰ ἔθιμα τοῦ λαϊκοῦ ἑορτολογίου

Πρόθυμος καὶ πάλι ὁ Μπάρμπα Γιάννης μᾶς λέγει:

— Τὸν Ἅγι Δημήτρη, χρουνκὴ γιουρτὴ γιὰ τοῦ χουριό, πουλλὰ σπίτια ποῦχαν Δημητρὸ ἔκαναν κουρμπάν(ι) (θυσία). Στὸν μαγαζὶ θὰ μαζεύουνταν οὔλ(οι), νταήδης, γιὰ νὰ πιάσομι κινούργιου κιχαγιὰ (κλητήρα), γιαλαδάρ(ι), κουρουτζῆ (ἀγροφύλακα) κ.ἄ.

Ἐκαμναμι βαραβάρης κὶ τὴν πρώτ(η) μέρα τὰ προτουβάρβαρα, ὅσ(οι) εἶχαν χαϊθάνια (ζῶα) στοῦ σπίτ(ι) δὲν ἔτρουγαν, τὴν πρώτ(η) τ' μέρα ἔδου-
ναν στὰ χαϊθάνια κὶ τ'ν ἄλιαν ἔτρουγαν μέσα στοῦ σπίτ(ι) κὶ μοίραζαν κὶ στ' γειτουριά, καὶ τὴν παραμονὴ τὰ Χριστούγινα εἶχαμι πουλλές σκουτοῦρις.

Τοῦ πρώτ ἔσφαζαμι τὰ γρούνια μέσα τ'ς αὐλές μας κὶ τοῦ βράδ(ι) τοῦ-
χαμι ἀντέτ(ι) (ἔθιμο), νὰ μαζεύουμαστι οὔλοι γύρου πὸ τοῦ τραπέζ'(ι) ἀναβα-
μι μιὰ λαμπαδίτσα, θυμιάτζαμι. Ἀφέντς ἔλιγι μιὰ προουσιχη κὶ ἔτρουγαμι τὰ
9 τὰ φαϊά. Γναίκίς πάλι μέσ' τοῦ σπίτ(ι) τοίμαζαν τὰ ἑθὰ τ'ς. Ἐκαμναμι κὶ
κλούρις γιὰ τὰ καρακαντζέλια. Τὴν κλούρα τὴν κριμούσαμι στοῦ τζιάκι, νὰ τὴ
πάρουν τὰ καρακαντζέλια κὶ νὰ μὴ μποῦν μέσα στοῦ σπίτ(ι). Τὰ ξημιρόματα
κουντὰ γύρζαμι στὰ σπίτια μας κὶ ἔτρουγαμι μπάμπου κὶ κουψίδια (πριζόλες)
πὸ τοῦ γρούν(ι). Καμπουσές φουρῆς δὲν πρόφτιναμι νὰ καλουφάμι κὶ πρό-
φτινι Πουρπούρς μὶ τὴν τσέτα τ' παρέα του. Πουρπούρις ἦταν δύο. Ἐνας
ντυμένος μὶ γνικίσια ρούχα κὶ μιὰ ρόκα π' ἔγνιθι κ' πάλι τόσου στ' μέσ(η), κὶ
μιὰ μπαμπίτσο(ι) κὶ μαχαίρα κὶ οὔλου κόσιαζι (ἔτρεχε) σιαδῶ κὶ σιακεὶ' φλούσι
χέρια κὶ μάζιβι παρὰδης. Ἐμπιναν κὶ μέσ' στὰ σπίτια τ'ς κὶ τραγουδιοῦσαν τὰ
πουρπούρκατ'ς, γιὰ οὔλου τοῦ σπίτ(ι). Νοικοκύρ'ς χαίρουνταν τ'ς κερνοῦσι τ'ς
ἔδουσι κὶ τοῦ δίκιουτ'ς, καμμιά κλούρα, κανένα κουψίδ(ι) κὶ πάγινοσι(ι) καν ἄλ-
λου.

Τὰ τραγούδια τοῦ Πουρπούρη θὰ τὰ παραθέσομι στὸ τέλος, μαζὶ μὲ
τὰ ἄλλα τραγούδια τοῦ χωριοῦ. Τώρα ἄς συνεχίσωμε).

Παλιότερα ὅτ(ι) μάζιβισ(ι)καν Πουρπούρς, μὶ τὴν παρέατ' τὰ ξόδιβσαν
γιὰ νὰ κάνουν καμμιά θρύσ(η), γιὰ τίπουτας ἄλλου μέσα στοῦ χουριό ἀφοῦ
κρατοῦσαν λίγα κὶ γιὰ τοῦ δικότ,ς τοῦ γλέντ(ι), τ' ἀντέτ(ι). Αὐτὸ στοῦ χωρὸ
μας τώρα δὲν γίνιτι δῶ κὶ πέντι χρόνια. Νεολαῖοι τὰ βαριοῦντι αὐτά. Μεῖς τὰ
καρτιρούσομι πότι κὶ πότι νὰ μᾶς ἔρουν.

Τὰ Χριστούγινα τοῦ βράδ(ι) τ' φουτιὰ τὴν ξημέρουναμι γιὰ νὰ ζιστά-
ν(ει) τοῦ Χριστοῦ πὸ γινηθήκι. Τὰ Δουδικάμηρα, ὡς τὰ Φουτὰ πὸ θ' ἁγια-
στοῦν τὰ νιρὰ δὲν λούζουμασταντι. Δὲν λούζονται κὶ τσιουμπάνδης ὡς πὸν νὰ
ξιγιννήσουν τὰ πρόβατα τ'ς. Δὲν λούζονται οὔτι κὶ φακιδ(ι) πιάνουν στὰ χέ-
ρια τ'ς.

Τὴν Προτουχρουνιά, πὸν βραδὶς κόμνομι πίττα λευφὰ κὶ μέσα θά-

ζουμι σ(η)μάδια γιά τού σπίτ(ι), τ' ἀμέλ(ι), τὰ πρόβατα, τὰ χουράφια, τὰ πράματα κι τούν 'Αἰ Βασίλ(η). Κύρουμι τήν πίττα κι οὔλ(οι) πέρονουμι πού ἕνα κουμμάτι. Μέσα στοῦ κουμμάτ'(ι) οὔλου κι θά θροῖσκει κανένα σ(η)μάδ(ι). Τυχηρὸς αὐτὸς πού θά τύχ(η) τούν 'Αἰ Βασίλη, θάχ(η) τ' χάριτ' οὔλου τού χρόνου.

Οὔλιτσικς τ'ς μέρις καλούτσ(ι)κα τ'ς πιρνούσαμι. Μέσ' στοῦ σπίτ(ι), δτ(ι) χάλιβι ψ(υ)χῆς τοῦθροισκς. Τί φαϊά, τί κουψίδια, τί σαραγλές, ριζόγαλα, ριτσέλια, κρασιά, ρακιά, ἀπ' οὔλα θροῖσκουνταν και πουλὺ τανάτζαμι (παρατηρούσαμε) τὰ πρῶτα θράδια τ'ς χρουνιάς. "Αμα ἔκαμνισκι ξιστριά, οὔλου τού χρόνου θάχαμι καλή σουδιά κι καλή προκουπή στα χαϊβάνια μας.

Τὰ Φουτὰ γιορτάζαμι πουλὺ στοῦ χουριό μας. Κι σήμιρα ἀκόμα τού ἴδιου τὰ γιορτάζουμι. "Τσιρα ἀπ' τούν ἀγιασμοῦ κι τὰ διαβάσματα μέσα στ'ν ἐκκλησιά, θγάζουμι ὄξου στ'ν αὐλή οὔλα τὰ εἰκονίσματα τ'ς ἐκκλησιᾶς. Καθένας ἀπὸ μᾶς τότε δίν(ει) ἕνα μπαξισ(ι) στ'ν ἐκκλησιά, τρανὸ ἢ μικρὸ, κι πέρον(ει) ἀνάλογα ἕνα τρανὸ ἢ μικρὸ εἰκόνισμα γιά νὰ τοῦ κρατάη στ' Λιτανεία. Οὔλ(οι) τότε μὶ τὰ εἰκονίσματα στα χέρια κατιθαίνουμι στ' θρύσ(η) κι Παππᾶς ρίχνει(ει) τού σταυρὸ στοῦ νιρὸ κι τ'ν ἀγιάζ(ει). Κι παέζουντα κι γυρνούντα οὔλ(οι) μαζί ψέλνουμι Κύριε ἐλέησον... "Αντα φτάσουμι πάλι στ'ν αὐλή τ'ς ἀκκλησιᾶς, ἕνας ἕνας πιρνάμι, προσκινάμι τὰ εἰκονίσματα, δίνουμι ντουβάδς (εὐχές), θάζουμι τὰ εἰκονίσματα στοὺν τόπουτ'ς κι παένουμι στα σπίτια μας.

Τού τρανὸ τού τσιουμπούσ(ι) (γλέντι) δάσκαλι, τ'ν ἄλλ(η) τ' μέρα γίνι τούν 'Αἰ Γιάννη. Τόχουμι ἀντέτι ἅμα σκουλνάει ἀκκλησιὰ νὰ παέζουμι στοῦ μαγαζί. Κεῖ λόγου στοῦ λόγου, ἀρχίζουν τὰ πειράγματα κι τού στοίχ'μα δὲν ἀργάει νὰ ἔρητη. Λέει ἕνας νοικοκύρς: δίνου 5 οὐκάδς κρασι νὰ κατθάσουμι μέσα στοῦ πγάδ(ι) τούν τάδι. Κεῖνους πάλι ὅποιους κι νὰ εἶνι σὰ νοικοκύρς δὲν τού θάζ(ει) εὔκουλα κάτ' κι αὔξαιν(ει) τού κρασι γιά νὰ θρέξουν αὐτόνα πού ἔκαμι τ'ν ἀρχή στοῦ στοίχ'μα. Γι' ἄλλοι πού εἶνι μέσα στοῦ μαγαζι θάζουν φιλία πότι στοὺν ἕνα κι πότι στοὺν ἄλλον κι τού στοίχ'μα πού καμμιὰ φρά πιρνάει τ'ς 50 οὐκάδς ὡς πού θάνκίς(η) κεῖνους πού ἔχ(ει) νὰ δώσ(η) τού πουλὺ τού κρασι. Γιᾶλλους πού δὲν ἔχ(ει) νὰ δώσ(η) ὅσου κρασι θὰ χρειαστῆ κι γιά νὰ μὴ ριζικρητῆ, προτιμάει νὰ θραχῆ παρὰ νὰ δώσ(η) οὔλου τού κρασι' κι ἕνα χ(ει)μώνα νὰ μὴν ἔχη νὰ πιῆ. Τούν παίρνουν τότε αὐτὸν πού σταμάτ'σι κι τούν παένουν στοῦ πγάδ(ι). Κεῖ μαζεῦνι κι οὔλου τοῦ χουριό γιά νὰ σιργιανίς(η). Τούν δένουν τότε δυὸ τρεῖς γυροὶ νιαήδς μὶ τὰ ζνάρια πού τῆ μέσ(η) και τούν κατ(ι)θάζουν μέσα στοῦ πγάδ' κι τούν θουτοῦν τρεῖς φουρὲς μέσ' στοῦ νιρὸ ὡς πού νὰ μουσκέψ(η) γιά τὰ καλά κι ὕσιρα τούν θγάζουν ὄξου κι τούν παένουν στοῦ σπίτιτ', γιά νὰ ξιαλλάξ(η). 'Απὸυ κεῖ οὔλ(οι) μαζὺ θὰ πάν' νὰ πάρουν τού κρασι, θὰ τού φουρτώσουν στοῦ ἀμάξ(ι)

καὶ θὰ τοῦ πᾶν στοῦ μῖντάν(ι) (πλατεία). Κεῖ οὔλου τοῦ χουριό θὰ μαζου-
χτῆ θὰ πῆ, θὰ χουρέψ(η), θὰ τραγδίς(η) κὶ θὰ εὐκιστῆ τ'ς νοικοκυραῖοι
γιὰ τοῦ γλέντ(ι) ποὺ χάρσαν σ' οὔλου τοῦ χουριό. Τοῦ γλέντ(ι) βαστάει ὡς
τοῦ θράδ(ι). Ἄμα τύχ(η) κείν(η) τ' μέρα νὰ ἔχ'ς στοῦ μαγαζὶ ποὺ ξένου
χουριό κὶ θιλήσουν νὰ τοὺν θρέξουν, ὅτ(ι) θὰ τάξ(η) φίλους σὺ θὰ πληρώης.
Αὐτὸ τάντέτ(ι) δὲν γίνιτι δῶ κὶ 4—5 χρόνια. Κόσμου τὰ παρᾶτ'σι τώρα οὐ-
λα αὐτά. Στὰ χρόνια μας μεῖς ἔτσι μιὰ ἴφρα γλιντούσαμι κὶ δὲν ἦταν κὶ ἄσχημα.

Τοὺν Ἄι Θανάσ(η) τοὺν τρανὸ τοῦ μήνατ'ς 18, γίνουνταν στοῦ χουριό
τοῦ χουργιακὸ τοῦ κουρμπάν(ι). Ἐνας δυὸ νοικοκυραῖοι ποὺ τύχινσκι νὰ
τάξουν, ἔσφαζαν κείν(η) τ' μέρα στέρφισδ προυβατίνις γιὰ κότσια (κριάρια),
τᾶκαναν κουφιδια, κουφιδια, τᾶβαζαν στοῦ καζάνι κὶ τᾶβραζαν. Ἄντα σκουλ-
νοῦσι ἀκκλησιὰ πᾶνι οὔλου τοῦ χουριό μὶ τὰ τσιανάκιατ, κὶ ἔπιρναν κουρμπά-
ν(ι) ἀφοῦ πρώτα θὰ τοὺν διάβαζι Παπᾶς. Ὅποιους ἔπιρνε κουρμπάν(ι) ἔδου-
νε εὐχές.

Τοὺν Ἄι Τρύφουνα ἔκαμναμι ἁγιασμὸ γιὰ τὰ σκλήκια. Κακὸ σ(η)μά-
δ(ι), φουβιρὸ μαλικάτ(ι) (πράμα) αὐτὰ τὰ σκλήκια. Κάθι χρόνου ἄντας
ἔσπειρναμι τ'ν ἀνξιά καλαμπούκια, μπουστάνια, θαμπάκια, τὰ σκλήκια τᾶκου-
βαν ὅσου ἦταν τρυφίρᾶ ποὺ τ' ρίζα. Ἄμα δὲν τὰ μπουασλάτζαμι δὲν θὰ ἔπιρ-
ναμι καρπό.

Τοὺν Ἄι Μόδιστου ἔκαμναμι ἄρτου γιὰ τὰ χαϊβάνια μας. Σάματ(ι)
εἶχαμι τ'ς γιατροὶ γιὰ τὰ χαϊβάνια τότε; Οὔλου στὰ πρακτικὰ κόσιαζαμι (τρέ-
χαμε) τότες κὶ οὔλου ἔβλιπαμι διάφουρου.

Τ'ν Ἰπαπαντῆ ἀρχίζαμι τοῦ κλάδιμα. Γιὰ τοῦ κλάδιμα ἔνα μασάλι λέει:
Ἄι Τρύφουνας πᾶει νὰ κλοδέψ(η) στᾶμπέλι. Παναγία ἔτυχι κείνη τ' μέρα νὰ
πάη νὰ σαραντήσ(η). Στοῦ δρόμου ποὺ πιρνοῦσι ποὺ τ' γειτονιὰ βλέπει τὴν
Παναγία ποὺ πᾶνι νὰ σαραντίση τ' Ἄι Τρύφουνα ἀδιρφῆ κὶ εἶπι. — Νὰ κὶ
μπασντιάρου (ξώγαμη) παέν(ει) νὰ σαραντίση. Τᾶξι Παναγία κὶ τὴν κα-
κουφάνκι κὶ τ'ν εἶπι:

— Μὴ κοιτάης μένα, κοίταξι τοὺν ἀδιρφὸς ποὺ ἔκουφι κλαδεύοντας τ'
μύτητ', νὰ τοὺν βάλ'ς σκρούμπου (στάχτι ἀπὸ καμμένο παπούτσι) γιὰ νὰ γιά-
ν(η). Σ(η)κόνιτι ἀδιρφῆ τ' παένι στ' ἀμπέλι κὶ βλέπει τοὺν ἀδιρφότ,ς ποὺ
κλάδιδι. Μπὰ δὲν εἶνι κουμένη μύτητ'. Μπασντιάρου μὶ εἶπι ὅτι ἔκουφες τ' μύ-
τ'ς, κ' ἦρθα νὰ σὺ διῶ. Γὼ δὲν κλαδέβου ἔτσι, κλαδέβου ἔτσι, κὶ δείχνοντας
πὼς κλαδέβει ἔκουφι τ' μύτη τ'. Τοῦ θαῦμα ἔγινι κὶ τότε θυμήθικι τί εἶπι Πανα-
γία, ἔκουφι ἔνα κουμμάτι ποὺ τοῦ παπούτσι τ', τᾶκανι σκρούμπου, τᾶβαλι
ἀπᾶν στὴν πληγῆ κὶ ἀμέσους ἔγινι καλά. Ἄποὺ τότες πίστιψαν κὶ τὰ δυὸ τᾶδέρ-
φια στοῦ Χριστὸ κὶ ἔγιναν Ἄγιοι.

Τοὺν Ἄι Συμιώνι ποὺ νὰ πιᾶσ(η) κανένας διὰ τὰ χέριατ'ς ἅμα εἶχι
γκαστρουμένα στοῦ σπίτι τ' (ἔγκυα). Αὐτὰ τὰ πράματα τὰ ξέταζαμι ποὺλν

κι ἔβγιναν. Μὴν πᾶς μακρὰ. Στοῦ χουριό μας ἔχουμι τέτοια σ(η)μάδια. Χριστουδούλα τ' Πουστολόη τ' Παρασχάκη γυναῖκα δὲν ἔχει ἓνα κόκκινου (ση)μάδι στοῦ μάγλουτ'ς; Ξέρ'ς πῶς γίνκι κείνου; Μάννατ'ς Θανάσου Γκιρτζημάνη ἦταν ἔγγυους στ' Χριστουδούλα. Τ' Αἰ-Συμιώνη τ' μέρα ἔβαλι νὰ πλένη τσιράπια. Πλένουνας χουρις νὰ ἀπκάση πῶς, ἔκουψι τοῦ δόχλουτ'ς κι τὰκούμπσι στοῦ μάγλουτ'ς. Χριστουδούλα ἄντα γινηθήκι τοῦχι κείνου τοῦ σ(η)μάδ'ι στοῦ μάγλουτ'ς.

Τοὺν 'Αἰ Χαράλαμπου, πουλὺ τοὺν γιόρταζαμι. Στὴν Κουρνούφουλιὰ στοῦ μαναστήρι θρίσκιτι τοῦ πουδάρι τ' 'Αἰ Χαράλαμπου. "Οπου, ὅσου ἔδουναμι γιὰ νὰ τοῦ φέρουμι τοῦ πουδάρι τ' κείνη τ' μέρα γιὰ κι τ'ς ἄλλις τ'ς φουρὲς στοῦ χουριό μας. "Ιλιαμ' (προπιαντὸς) ἄμα τύχινισκι νὰ πέση στοῦ χουριό στὰ πράματα ἀρρώστια. "Ἦταν πουλὺ θαυματουργό. Οὐλιτοκίς τ'ς ἀρρώστις τ'ς γιάνισκι.

"Αντα ἔμπιμι Μάρτ'ς τοὺν κόρουναμι (καίγαμε). 'Αποὺ βραδὶς μάζιβαμι σλάμς (ἄχυρα) κι τ'ς κώρουναμι πουλὺ προῦτ' Οὐλου τοῦ χουριό ντουμανλάτζε ποὺ τοὺν κάπνου. Τὰ γκζάνια (παιδιὰ) πάλι ἔπιρναν τενέκια στὰ χέριατ'ς, τὰ βαρνοῦσαν γυρνόντας τ'ς αὐλὲς κι φώναζαν:

— «Φεύγατι φίδια κι γκουγκουστέρις (σαῦρες), νὰ ρθοῦν τὰ ψαράκια».

Τ'ς 'Απουκρὲς πάλι τοῦ τι γλέντι γίνουνταν δὲν λέγιτι. Κόμα πουλὺ γιόρταζαμι τὴν τελευταία Κυριακή. "Οτι καλὸ κι νόστιμου χάλιθι ψ(υχ)ζλοῦδις, γυναῖκις στοῦ σπίτι τοῦ τοίμαζαν. Κρασιά, φαϊά, πιουτά, γλυκὰ ἀπ' οὐλατσικα γμάτου ἦταν τοῦ σπίτι. 'Ὡς τοῦ θράδι ἔτρουγισκαν. Τ'ν ἄλλη τ' μέρα Διυτέρα ἄρχιζι νηστεία. Οὔσνοι ἀμποροῦσαν κρατοῦσαν κι τρίμιρου. Τρεῖς μέρες μόνι νιρὸ ἔπιναν. Τοὺν τρίμιρου τοὺν κρατοῦσαν ἀράπαν γυναῖκις κι τὰ κουρίτσια. "Άλλις τοὺν χαλνοῦσαν τ' Διυτέρα τοῦ κιντί (ἀπόγευμα). "Αντα τοῦ κιντή βαροῦσι καμπάνα πάιναν στ'ν ἐκκλησιὰ κι ἔπιρναν ἀντίδιδου. Γι' ἄλλις ποὺ κρατοῦσαν ὡς τὴν Τετάρτη τοῦ κιντί, πάιναν κι αὐτὲς μὴ τὴν καμπάνα κι ἔπιρναν τ' ἀντίδιδου. Τρεῖς μέρις, μόνι νιρὸ τοῦ μέσατς ξιλιγόνουνταν. Γιὰ νὰ ξιχνοῦν τὰ κουρίτσια τὴν πείνα τ'ς ἔβγιναν παρέις, παρέις στὰ τσιμινούδια.

Τὴν Κυριακή τ'ς ἀπουκρὲς ἄντας τοῦ κιντί βαροῦσι καμπάνα πάιναμι στ'ν ἀκκλησιὰ στοῦ συγχώρου κι σχουρνέμασταν μὴ τοὺν παπᾶ κι ἀποὺ κεῖ πῆγιναμι στοῦ μιλνάνι στοῦ χουρὸ ὡς νὰ σκουτιδιάση. "Τσιτρα ἔπιρναμι ἓνα μπουκάλι κρασί γιὰ ρακὶ κι γύρζαμι στ'ς κουμπάροι τὰ σπίτια. Τ'ς τρανύτιροι τ'ς φλοῦσιμι τὰ χέρια, μικρότιροι μᾶς τοῦ φλοῦσαν, κίρνοῦσι ἓνας τοὺν ἄλλον κι σχουρνόμασταν. Στὰ τελευταία συνουέμασταν ποῦ θὰ μαζουχτοῦμι γιὰ νὰ κάνουμι τ'ν ἀπουκρά. Κεῖ μαζεῦουμασταντι πουλλοὶ δκοὶ (συγγενεῖς), ἔτρουγαμι, γλιντούσαμι ὡς ἀργὰ τὰ μισάνυχτα κι φεύγουνας ἔτρουγαμι ἀπὸ ἓνα αὐγὸ μὴ τ' αὐγὸ ἔκλειναμι κι τὴν Πασχαλιὰ τ'ν νηστεία, κι φλιόμασταν. Πάσχα μία (Πάσχα μὲ ὑγεία).

Τὸν Ἄϊ Σαράντη ἔκαναμι λαγκίτις. Τ' ἀντέτι αὐτὸ τῶχομι πάπου προουπάπου. Γιὰ τ' γιουρτὴ αὐτὴ ἔλιγισκαν «Σαράντα νὰ φᾶς, σαράντα νὰ πγῆς, σαράντα νὰ μοιράης, σαράντα δέντρα νὰ βγάλ'ς, σαράντα νὰ σπείρης, σαράντα προουκουπές νὰ δγῆς». (Αὐτὰ τὰ κάνουμι κὶ σῆμιρα).

Τ' Μιγαλουβδόμαδα πὸ τὴν Μεγάλῃ Πέμπτῃ ἀρχίζαν στοὺ Κάστρου (Διδυμότειχο) τὰ Μπουργκάζια (Πασχαλιάτικες ἀγορές). Πάϊναμι στοὺ Κάστρου κὶ ψούνζαμι γιὰ τὴν Πασχαλιά. Κεῖ στὰ Μπουργκάζια γίνονταν κὶ τοὺ τρανὸ τοὺ νυφουπάζαρου. Παραπὰν προυξινές κὶ συμπιθιριάσματα στὰ Μπουργκάζια γίνονταν. Στὰ Μπουργκάζια κατέβιζαν ἀπ' οὔλα τὰ χουριὰ τὰ κουρίτσια κὶ τὰ ἀγόρια βλέπονταν, ἀρέζονταν, γνουστοὶ ἔκαμναν τὴν προξινιά κὶ τὰ χουριὰ συμπιθιρίαζαν.

Τρεῖς Πέμπτις τ'ς Πασχαλιᾶς πουλὸ τ'ς ξέταζαμι κὶ τ'ς τηρούσαμι γιὰ τοὺ χαλάζι κὶ τὴν κουτσαμάρα στὰ πρόματα. Τοὺ τρανὸ τοὺ γλέντι τὴν Πασχαλιά γίνονταν. Ἄντας σκουλνούσι ἀκκλησιὰ πάϊναν χουριανοὶ κὶ θαροῦσαν τὴν καμπάνα γιὰ τοὺ στρέκλιασμα, (μὴ μύγα τσιμπῶσε κὶ τὰ διμόνζι). Γυρίζοντας στοὺ σπίτι χαλνούσαμι τ' σαρακουστή μὴ τοὺ κόκκινου τ' αὐγὸ, ἔτρουγισκαμι κὶ ἔβγίναμι ὄξου. Τὰ κουρίτσια ἔκαμναν κούνις κάτ' πὸ τὰ δέντρα κὶ κουνιῶνταν μὴ τ'ν ἀράδα. Κάθονταν μὴ στὴν κούνια κὶ γιάλλις πὸ τὴν κουνιῶσαν τ' ρουτοῦσαν.

— Σπανάκια μὴ τοὺ ρύζι, τί καλά μουσκουμυρίζει; Ποιόναν θὰ πάρ'ς; Αὐτὴ πὸ κουνιῶνταν ἄμα δὲν ἤθιλι νὰ φανιρῶση ποιόναν ἀγαπάει ἔλιγι:

— Σένα κὶ τοὺ θεῖο κ' τ'ς μάννας τοὺ γαμπρό. Τότι τὴν κουνιῶσαν κόμα δυνατὰ γιὰ νὰ τ' ζαλίσου νὰ φουβτῆ κὶ νὰ μαρτυρίση. Αὐτὴ πάλι ἄμα φουβῶνταν ἔλιγι ἔνα ὄνουμα κὶ τὴν κατέβαζαν.

Τσιουμπάνδης τὴν πρώτη μέρα Πασχαλιά δὲν πιάνουν αὐγὰ κόκκινα στὰ χέρια τ'ς γιὰ νὰ μὴ λουγκιάσου τὰ πρόβατατ'ς κὶ θγάλουν αὐγουλήθρις. Τσιουμπάνδης τὴν πρώτη μέρα μόνι στ'ν ἐκκλησιὰ πάϊναν τὰ ταξίματα τ'ς. Τοὺ κιντὶ στοὺ μῆϊντάνι θὰ γίνονταν χουρός. Τ' ἀρραβουνιασμένα ἄντα χόριβαν κὶ ἔπιρναν τοὺ χουρό, τὰ σόια (συγγενεῖς) ἔρριχαν τζιάμπα (φιλοδώρημα) στὰ ὄργανα γιὰ νὰ παίξουν καλύτιρα κὶ νὰ χουρέφουν τ'ραβουνιασμένατ'ς κὶ νὰ τὰ καμαρώσουν.

Τὴν Προυταπριλιά ἔλιγισ(ι)καν πουλὰ ψιόματα. Καμπουστοὶ τὰ πίστιβαν, ἀστουχνιόνταν πὸ εἶνι προутаπριλιά κὶ γιελιόνταν. Ἄντας τοὺ μάθινσκει τοὺ χουριὸ κόβονταν στὰ γέλια.

Τὸν Ἄϊ Γιώργη ἦταν τρανὴ γιουρτὴ. Τ' μέρα αὐτὴ ἔβγίνομι στὰ μπαίρια τέφλιακας τ' Ἄϊ Γιώργη τοὺ φίδι, πὸ οὔλου τοὺ χρόνου ἦταν τυφλὸ κὶ κρύβονταν. Μόνι τ' μέρα αὐτὴ ἀνοιγε τὰ μάτιατ' κὶ κόσμους τοὺ φουβῶνταν. Τσιουμπάνδης μοίραζαν στ' γειτουνιά γάλα κὶ ὄσοι ἔκαναν κουρμπάνι, κριάς.

“Όσοι πάλι ἀσχοῦσαν (προσλαμβάνονταν) γιά 5 μῆνις ξανασχοῦσαν ὅπ’ ἤθι-
λαν.

Τὴν Προυτουμαγιά κρατούσαμε τρεῖς πέμπτις συνέχεια γιά τὴν κουτσα-
μάρα στὰ πράματα. Οὔλα αὐτὰ κί τώρα ’κόμα τὰ κάνουμε.

Ξημιρώντα προτουμαγιά πούλν προῦ σ(η)κόνουμαστι κί παένουμε στ’
βρύση κί τὴν στουλίζουμε μί λουλούδια. Πέρνουμε νιρὸ κί γυρίζουμε στοῦ σπί-
τι. Στουλίζουμε τ’ς πόρτις μας μί Μάη κί ὅποιον βρισκουμε νὰ κοιμάτι τὸν
τραθάμι μιά δαχλιά μί κουπριά στοῦ τσιακάτ’ (μέτωπο). Τοῦ προῦ τὴν προ-
τουμαγιά δὲν κάνει νηστικὸ νὰ σὺ τσακίση κούκουσ. Οὔλου τοῦ Μάη πρέπει νὰ
τρῶς προῦ, προῦ γιατί κούκουσ λαλάει ὡς πὸν νὰ φάη καρυόφλου.

Γιά τ’ς πρέκνις (φακίδες), πλένουντι προῦ, προῦ μί δρουσιὰ ἀποὺ ρόβι.
Γιά νὰ μὴν ἀρρυσταίνουν γκλιόντι (κλιοῦνται) καταῆ στὰ τοιμινούδια (γρα-
σίδια). Κάθι χουράρι τὴν προτουμαγιά γίνιτι γιατρικὸ γιά τ’ς ἀρρώστις.
Οὐ Μαγιάσιους γιόσμουσ εἶνι καλύτερουσ γιά φαί κί γιά γιατρικὸ. Τὴν προ-
τουμαγιά ἔπιρναν βλασάρια κί ἔξουνι ἕνας τ’ μέση τ’ ἄλλου γιά νὰ μί πιάνιτι
στοῦ σκάφιμου κί στοῦ θέρου. Ἄμα τύχη τὴν προτουμαγιά νὰ βρέξη, μα-
ζώνουν τοῦ νιρὸ τ’ς μέσα στὰ μπουκάλια κί τοῦ κρατᾶν γιά γιατρικὸ. Μί τοῦ
νιρὸ αὐτὸ γιατρέβουν τ’ς μπαστραβίτσις (δερματικὴ πάθηση), τ’ μέση (ισχυ-
αλγία) τ’ς γιαράδις (πληγές) κί οὔλα τὰ σπυριὰ κί τὰ μαῖασ’λια (ἐγκζέμα-
τα).

Τὴν προτουμαγιά τοῦ θράδι ἄντα τύχινσκι νὰ πέση ἀρρώστια στοῦ χου-
ριό, ἕνας ἄντρας μόνκι μοναχὸς γκουλιόμπαρουσ (ὀλόγυμνος) μ’ ἕνα ντάλι
βουρβαλιάς στὰ σκέλια γύρζε λουήρ, λουήρ τοῦ χουριό γιά νὰ διώξη τ’ν ἀρ-
ρώστια. Τώρα δὲν βλέπουμε νὰ τοῦ κάνουν αὐτό.

Τοὺν Ἄϊ Κουσταντίνου δὲν ζεύτουν τὰ θόδια γιά τὴν κουτσαμάρα. Λὲν
ὅτι ὕστια ἀπ’ τοὺν Ἄϊ Κουσταντίνου χάνουντι τὰ σιλήκια πὸν κόβουν τὰ
καλαμπόκια κί τὰ μπουστάνια.

Τ’λι σου πιντικουστή, εἰκουσπιντίζει Πασχαλιὰ κί τ’ μέρα τὴν κρατάμι.
Πουλλά ἀντέτια ἔχουμε κί γιά τ’ν Ἀνάληψη. Μᾶς ἔλιγισκαν παπούδις μας ὅτι
πὸν τὴν Πασχαλιὰ ὡς τ’ν Ἀνάληψη ψ(υ)χὲς πὸν τὰ πιθαμένα μας κατέβιναν
οὔλιτσκις κάτ’ στ’ γῆ κί βρίσκουνταν κουντά μας. Τ’ μέρα τ’ν Ἀνάληψη γύρζαν
πάλιν στοὺν ἄλλου τοὺν κόσμου. Τ’ς μέρις αὐτὲς μνίγις, πιταλίτσις, κουνούπια
δὲν μᾶς ἄφηναν νὰ τὰ σκουτώσουμε, γιατί εἶνι μᾶς ἔλιγισκαν ψ(υ)χὲς χουριαν-
κὲς. Τ’ν Ἀναληψιοῦ ἔπιρναμι ἕνα γιαλι (καθρέφτη) κί πάινουμε στὰ πηγά-
δια. Φωνάζαμι ἕνα ὄνουμα πιθαμένου μας κί τοῦ πρόσουπουτ’ τὸβλιπαμι μέσα
πὸν τοῦ γιαλι στοὺν πάτου τοῦ πηγαδιοῦ. Τ’ν Ἀνάληψη κουλμπουσάμι τὰ
πρόβατα γιά τ’ γηρουσύνη. Μάζιβαμι χουράρια κί τᾶφηνισκαμι. Ἄμα ἀργοῦ-
σαν νὰ μαραγκιάσουν ἔλιγαμι θὰ ζήσουμε πουλλά χρόνια. Τὰ κουρίτσια πάλι
ὅποιον γεινουργιάζουνταν (ὀνειρεύονταν) κείνου τοῦ θράδι, κείνου θὰ ἔπιρ-

ναν για άντρατ'ς. Ἄκσα (ἄκουσα) ποὐλλές γνέκис νὰ λέν ὅτι τοὺν άντρατ'ς τοὺν γεινουργιάσκανι τ'ν Ἀνάληψη ὅταν ἦταν λεύτιρις.

Τ'ς 25 τοῦ Μάη ἔκαμναμι κι τοὺν κλίδουνα τὴν Καλλιηνίτσα, ποὺ τ'ν ἔλιγαμι. Μαζεύουνταν τὰ κουρίτσια ποὺ θραδῖς, ἔντυναν ἓνα κουρτσούδι νυφούδα, ἔπιρναν κι ἓνα μπακ'ρτσούδι γιμάτου μὶ νιρὸ κι θασικὸ, κι κεὶ μέσα ἔβαζαν πρᾶματοῦδια οὐνουματζμένα, ποὺ τᾶφιρναν τὰ κουρίτσια ποὺ τ' γειουνιά. Τοῦ μπακ'ρτσούδι τοῦ κουκούλουναν μὲνα τουλπάνι κι τοῦ ξιάστριζαν οὐλη τ' νύχτα. Τ'ν ἄλλη τ' μέρα τοῦ προὐί μαζεύουνταν οὐλη γειουνιά κι ἔλιγαν τύχισ, ποὺ ταῦτὰ ποὺ γράφουν τὰ στιχάκια στὰ μοιρουλόγια. Τότις τᾶξιρναν ἀπ' ὄξου. Τραβούσι τοῦ κουρτσούδι ποῦταν ντυμένοι σὰ νυφούδα, ἓνα πρᾶματοῦδι, ἔλιγι μιὰ γναῖκα ἓνα στιχάκι στὴν τύχη κι οὔλοι γιελοῦσαν.

Τοῦ πάραπαν γιελοῦσαν ἄντα καμπουσές γναῖκис ἔλιγαν κᾶτι χόσ(ι)κα (ἄστεῖα, τοιμηρὰ) πρᾶματα. Τότι ἔβλιπис τὰ κουρτσούδια κουκκίνζαν.

Τοῦ Σαββάτου τ'ς Πιντικουστῆς ἄκαμναμι κόλυθα κι τὰ διάβαζι παππᾶς πᾶν στὰ μνήματα. Τὰ ψυ)χάτα —ἔτσι τὰ λέμι κι τώρα— τὰ κάνουμι. Τ' μέρα τ'ς Πιντικουστῆς πέρα στὰ χουριά ποὺ ἦρασαν εἶχει πανγκύρι. Καράμτζα. Οὔλοι πᾶίνισκαμι στοῦ πανγκύρι κι τ'ν ἄλλη τ' μέρα, τ' Ἄϊ Πνεῦμα, γύρζαμι στοῦ χουριό μας κι τοῦ χουρὸ τοὺν σούρτζαμι ὡς τοῦ θραδί κι μιτὰ πᾶίναμι στὰ σπίτια μας. Παναῖρι εἶχι κι στοῦ Κάστρου (Διδυμότειχο) κι πολὺ τρανὸ μάλιστα. Γιὰ νὰ πᾶμι στοῦ Κάστρου πιρνούσαμι ποὺ τ' Μάρτσα (Ἐβρο) μὶ τὰ καῖκια. Τὰ καῖκια ἦταν μπάια (ἀρκετὰ) τρανά. Ποῦλλοι νουμάτοι (ἄτομα) ἀνέθιναμι ἀπᾶν. Ἄφου κι ἀμάξια φουρτουμένα μπιλέμ (ἀκόμα) πιρνούσαν. Μιὰ χροινιά ἀνέθκαν ποῦλλοι ἀπᾶν στοῦ καῖκι γιὰ νὰ πᾶν στοὺν πανγκύρι στοῦ Κάστρου κι ὅπου ἔπισι πολὺ φουρτιὸ κι βάϊσι ποὺ τὴ μιὰ μιργιά, ἀναπουδουγύρσι τοῦ καῖκι κι ὅσοι ἦταν ἀπᾶν χάθηκαν μέσ' στὰ μπατακιάρκα (θολὰ) νιρὰ τ'ς Μάρτσας. Κι ἦταν οὔλου τοῦ πάραπαν ἀρραβουνιασμένα. Ἄντα μαθέφκι τοῦ κακὸ οὔλα τὰ χουριά μαυρουφουρέθκαν. Ποὺ τοῦ χουριό μας ἦταν δυὸ γναῖκис μιὰ μάλιστα ἦταν κι μὶ τοῦ πιδίτ'ς.

Τὴν Πιντικουστὴ στ'ν ἀκκλησιὰ ποὺ παένουμι, γουνατούμι πᾶν στὰ καρυδόφλα. Τ' Ἄϊ Πνεῦμα πάλι προὐί, προὐί γύρζαμι τοῦ πρόσουπού μας κατ'ν Ἀνατουλή γιὰ νὰ μὴ ματιάζουμιστι. Ἐλιγαν στοῦ χουριό μας ὅτι κείνη τ' μέρα ἀνοίγναν τὰ οὔρανια.

Τ' Ἄϊ Πουσοτόλοι (τῶν Ἀγίων Ἀποστολών), ξέριναμι ἀπὸ μέρις νόρι (μυζήθρα), γιὰ νὰ τοῦ φάμι κείνη τ' μέρα. Ποῦλλὸ τηρούσαμι τοὺν κηρὸ τ' μέρα τοὺν Προυφητηλά. Ἄμα ἦταν ξηρασία ἔκαμναμι παράκληση γιὰ νὰ βρέξη κι τοῦ πάραπαν κείνη τ' μέρα ἔβριχι. Πρόσιχαμι ἄμα μπουμπούνζι θᾶχαμι βρουχῆς τοῦ καλουκαίρι. Ἄμα τοῦ φηγγάρ'ι ἦταν γιμάτου θὰ εἶχαμι βρουχῆς οὔλου τοῦ χρόνου. Ἐπιρναμι κι θυμιάτζαμι κι τηρούσαμι τοὺν κάπνου. Ἄμα ἦταν μαύρους, θᾶχαμι βαρὺ χειμῶνα. Κατ' τοῦ κιντί (ἀπόγευμα), τοῦ

ήλιουβασίλιμα τηρούσαμε τ' Δύση. Ἄμα ήλιουβασίλιβι μέσα στὰ σύννιφα θὰ εἶχαμ βαρὺ χειμῶνα.

Τὸν Ἄϊ Σουτήρα (6 Αὐγούστου) ἔβαζαμ μέσα σένα πανέρι ἀπ' ὄλα τὰ μπερεκέτια μας πὸν ἔβγαλαμ ἀπ' τὰ χτήματα, κὶ φρέσκα σταφύλια κὶ τὰ παίνισκαμ στ' ἄκκλησιά, τὰ διάβαζι Παπᾶς κὶ τὰ μοίραζαμ ἕνας στοὺν ἄλλον.

Τ'ς 29 τοὺν Αὐγούστου πὸν ἔκουσαν τοὺ κηφάλι τ' Ἄϊς Γιάννη τ' Πρόδρουμου, δὲν κόβουμ τοὺ καρπούζι πὸν τοὺ κηφάλι κὶ δὲν τρώμ μαῦρα σταφύλια.

Τ'ς 14 τοὺν Σταυρὸ κρατάμ τὰ βασιλὰ τ'ς ἀκκλησιάς ὄπους κὶ τὰ καλὰ τὰ λουλούδια πὸν τοὺν ἐπιτάφιου, γιὰ νὰ καπνίζουμιστη στοὺ θάσκαμα, ὅταν μᾶς βασκαλίνου κὶ μᾶς κὶ τὰ πράματα μας.

Ἡ βασκανία καὶ τὸ ξόρκισμά της

Κὶ ὁ Μπαρμπα Γιάννης συνεχίζει:

— Ἔτσι κὶ σὺ δγῆ κακὸ μάτι δὲν τῶχει τίπουτα νὰ σὺ σκάση τσιατ'ρ-πάτ'ρ (τρόπος τοῦ λέγειν). Ποιὺν βασκαίνου ὄσοι ἔχου γαλάζια μάτια, μάτια σιασκνικά (ἀλλοίθωρα) κὶ ὄσοι εἶνι Σαββατουγιννημένοι.

Ἄμα βασκαθῆς γιὰ νὰ σὺ ξηβασκάνου πρέπει νὰ σὺ καπνίσου μὶ διαβασμένα λουλούδια, γιὰ μὶ κλουστή πὸν τοὺ ρούχου αὐτουνοὺ πὸν σὶ μάτιασι. Γιὰ νὰ μὴ σκαίνου φουροῦν μὶ σκέλδα σκόρδου, φτίνου γιὰ νὰ μὴ βασκαθοῦν, φουροῦν ἕνα χάντρου σὰν μάτι τ' βασκαντούρα πὸν τ' λέμι κὶ ἄλλα φυλαχτά. Γιὰ νὰ δγιοῦν ἄμα εἶσι βασκαμένος, σὶ ρίχου τοὺ σταυρὸ στοὺ νιρὸ κὶ ὄπ' ἔχει φουσακλίδις, κεῖ σὺ μάτιασαν. Πίν'ς τότε λίγου νιρὸ πὸν τοὺ πουτήρι, νίβισι καμπόσου καὶ σὶ πιρνάει τοὺ θάσκαμα. Γιὰ τοὺ θάσκαμα κάνου κὶ ἄλλα. Κτάζου τὰ καπούρμας (τὰ οὔρα), σὶ θάζου ἕνα κλοῦθιου αὐγὸ στοὺ κηφάλι κ.ἄ.

Δὲν ματιάζου νι μαναχὰ ἀνθρώποι. Κὶ τὰ χαϊβάνια ματιάζου νι. Κὶ ἀκόμα ποιὺν ματιάζου νι τὰ μικρὰ τὰ γκαντνάκια (νήπια). Ὅτι κακὸ μᾶς ἔβρισκι, δάσκαλι, κοίταζαμ πῶς νὰ τοὺ διώξουμ. Ἄμα ἔπιφτι ἀρρώστεια στοὺ χουριὸ πιρνούσαμ πὸν μέσα πὸν τ'ς γαλαρίς, ὄργουναμ γύρου γύρου τοὺ χουριὸ, ἔφιρναμ τ' Ἄϊ Χαράλαμπου τοὺ πουνδάρ'ι. Κὶ ἄντα τοῦ Μάη ἔρχου νταν Μαῖστρις ὡς μέσα τ'ς αὐλῆς μας κὶ τὰ σπίτια μας κὶ τί δὲν ἔκαμναμ γιὰ νὰ τ'ς κνηγήσομ, γιὰ τὶ πάνιαζαν τὰ σπαρτὰ κὶ ἔπιρναν τοὺ μαξούλι (γάλα). Ἔφριχναμ λουήρ, λουήρ (τριγύρω) στὴν αὐλὴ κὶ τοὺ σπίτι κηρὶ (καναρόσπορο) γιὰ νὰ μὶ μπουρέσου νὰ μπουν.

Μένα τὰ παιδιάμ', δάσκαλι, οὔλου ἀρρουστοῦσαν, τί νὰ τὰ κάνου δὲν εἶξηρα καὶ πῆρα πὸν λιές, λάσπη, χῶμα πὸν τ' βουβαλουπατσια κὶ ρίζα πὸν κρα-

νά, τὰ στούμπσάμι, τὰ ζύμουσαμι μι τὰ ἀλεύρι, ἄκαναμι ψουμί, ἄφαγαν κι ἀπού τότε δὲν ξαναρρώστσαν. Τοῦ γιαιτρικό αὐτὸ τοῦ κάνουμι ἀκόμα, γιὰ τοῦ μάσκαμα. "Ανας πάλι πού π'θινά (πουθενά) δὲν θρίσκουμι γιαιτρικό, τάζουμι στοὺν Κάτου τοῦ Χριστὸ στοῦ Κάστρου (στὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ποῦ εἶναι θαυματουργή), παένουμι κι κοιμούμισι κάμπουσα θράδια κι οὔλου γιαιτρεβούμισι. "Αμα ἦταν καμμιάφρα κανένας ἄρρουστους κι δὲν ἤξιρι τι ἔχει, τὸν ξέντυναμι, τὸν ξάπλουναμι τὰ μπρούμα (πρινηδόν), ἔπιρναμι ἕναν κρόκου πού τ' αὐγὸ κι τὸν γκουτλούσαμι ἀπάν στοῦ κουρμίτ'. Κεῖ πού θά ἔσπαζι κρόκους, κεῖ ἦταν κι τοῦ ζόριτ'. Κι ὕστερα γιὰ κάθε ζόρι (ἄρρώστια) εἴχαμι κι τοῦ πρακτικό μας τοῦ φάρμακου.

Ἄρρώστχισ στοὺν κουσμάκι εἶνι πουλλές κι καμμιά φρα κουσμάκ'ς πέθνισι χουρίς νὰ καταλάβη κανένας ἀπού τί. Μεῖς, σὸν ἀγγράμματοι, κι ἀμόρφουτοι ἤξιραμι τ' θιρμασιά (ἐλονοσία), τοῦ κρύουμα, τὸν κικαλόπουνου, τὸν καρδόπουνου (κιλόπουνο), τὰ προισκάρια (παρατίτις) τοῦ μπουλματζιά (κοκύτης), τ' ἀνιμουπύρουμα, τ' σάρα (σεληνασμός), τοῦ σαραλίκι (ἴκτερος), τοῦ βήχα, τοῦ νταλάκι (ἄνθρακας), τοῦ χτικιὸ (φυματίωση), τοῦ γιαιλαντζίκι (ψευδάνθραξ), τοῦ νταμπλά (συμφόρηση) κ. ἄ.

Τὰ γιαιτρικά μας οὔλα πρακτικά, ματζιούνια κι θουτάνια, σὸν τοῦ σπαθόχουρτου, τοῦ σιρέκι, τ'ς πανούκλας τοῦ φύλλου, τοῦ ἰλικίρι, ἀγριάδα, παπαδίτσα (χαμονμήλι), τοῦ φλαμούρι, τοῦ καραγάτσι (φτελιά), τοῦ σουούτι (λιτιά), τοῦ μαϊντανόζι (μαϊδανός), τοῦ χαρντάλι (σινάπι) και ἄλλα πουλλά πού νὰ τὰ θυμάμι τώρα. Τώρα πού εἶνι γιαιτροὶ κι τὰ φάρμακα στοῦ Φαρμακείου, ποιὸς κάθιτι νὰ κάνη τέτοια πράματα. Αὐτὰ μεῖς τώρα τὰ λέμε πρακτικά. Ποῦ καμμιάφρα ἄμα δὲν ἔχομι παράδις νὰ πάμι στοῦ γιαιτροῦ γιὰ δὲν βλέπουμι διάφουρου πού τ' γιαιτροῦ τὰ γιαιτρικά, πάλι τὰ προυσκνάμι.

Καμπουσές μπάμπις ἤξιραν πουλλά γιαιτροσόφια καμμιάφρας γιὰ οὔλις ἄρρώστχισ. "Αλλις πάλι γύτιβισκαν: ἔπιρναν τὸν ἄρρουστου τὸν διάβαζαν κάτ δικέτς προυσιυχές ἔκαναν τοῦ σταυρότ'ς τὸν ἔδουσαν κι κανένα δικότ'ς φάρμακου νὰ πχῆ κι τοῦ ξιαπόστειλναν. "Αλλις πάλι ἄκαμισκαν κι χαλνούσαν μάγια κι ἕνα σουρό διμουνακὰ πράματα.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

Γιὰ τὸν κοινωνικό βίο ὕστερα ἀπὸ πουλλές ἔρευνες, γιὰ νὰ θροῦμε τὸ κατάλληλο πρόσωπο, πού θά μᾶς ἔδινε τίς σχετικὲς πληροφορίες, θρήκαμε τὴν κ. Γκιρτζημάνη Βαία τὴν ὁποία ἀναφέρουμε και στίς πληροφορίες μας γιὰ τίς ἐνδυμασίες και τὰ ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦν οἱ γυναικες. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρεῖνης αὐτῆς πρόκειται νὰ εἰσχωρήσῃ στὰ βαθιά μυστικά τοῦ γυναικόκοσμου, σεβόμαστε τὴν δικαιολογημένη ἴσως σεμνοτυφία τῆς σεβάσμιας

κυρίας και ἀναθέτουμε στὶς διδασκάλισσες τοῦ Σχολείου μας κ. Βαρβατζίκη Ἐλισάβετ και κ. Μεταξία Λαοπίδου, πὸν ἄλλωστε συνεργάζονται στὴν ξερυνά μας αὐτῆ, νὰ βοηθήσουν και στὴ συλλογὴ τοῦ κατάλληλου ἱλικοῦ. Παραθέτουμε αὐτὰ πὸν μᾶς εἶπε ἡ κ. Γκιρτζημανάκη Βαΐα.

— Ἄντα πέρνουν κόμα τ' νύφη πὸν τοῦ σπίτ'ς, μάννα τ'ς ρίχνει ἓνα τσανάκι (πιάτο) ψ'λὰ στοῦ τρουχοῦλι τ'ς ἀραμπάτσας (ἀραμπᾶ) κι ἅμα σπάση θὰ κἀνη πιδιά νύφη ὅσα κι τὰ κουμμάτια. Ἄμα δὲν σπάση τοῦ τσανάκι δὲν θὰ κἀνη πιδιά.

Ἄμα δὲν κάνει πιδιά νύφη οὔλοι μέσα στοῦ σπίτι κι κόσμους ἀπόξου τ' μπουχνίζουν (τὴν ἀποπέρνουν) κι τ' λέν κ' σ' ρου, ξέρα, κι ἓνα σουρὸ παρανόμια, πὸν τὴν κάνουν κι πικραίνιτι. Γιαυτὸ κι τι δὲν κάνουν γιὰ νὰ ἀπουχτήσουν πιδί. Μπρὲ ζιστὰ καταπλάσματα τ' βάζουν στὴν κλιά, μπρὲ τοκάλια στ' μέση τ'ς. Κι τι δὲν κάμνουν γιὰ νὰ ἀπουκτῆσουν πιδί.

Ἄντα πάλι δὲν θέλουν νὰ πιάση πιδί, γιὰ νὰ προυλάβουν τοῦ κακό, ρίχνουντι πὸν ψ'λὰ μέρια, κρημοῦντι πὸν τ'ς γριντιές (δοκάρια), σηκώνουν θάρους, κάθουντι ψ'λὰ σὶ ζιστὰ, πίνουν τ'ς πικρουδάφνης τοῦ ζουμι κι ἓνα σουρὸ ἄλλα, πὸν καμμιά φρὰ ἀντι γιὰ καλὸ τὴν ξιπαστρεύουν τ' γυναῖκα κι παένει τζιάμπα κι βερεσὲ (ἄδικα). Πόσις πέθαναν ἔτσι.

Ἄντας ἀρχίσει γυναῖκα νὰ χἀνη τὰ κέφιατ'ς, νὰ κουράζιτι γρήγουρα κι νὰ κитρινίξει κι νὰ κακουψ(υ)χἀη, καταλαβαίνει πὸν ἔπιασι πιδί. Λέν, ἅμα χαλεύει στὰ κακουψύχιατ'ς οὔλου ξυνά, θὰ κἀνη κουρίτσι κι ἅμα χαλεύει οὔλου γλυκὰ θὰ κἀνη ἀγόρι. Στ'ν ἀρχὴ ἔχει κι ἀναγούλις (ἐμμετοῦς) κι οὔλου λιμπίτσιτι. Ἄμα λιμπιστῆ ἓνα πράμα κι δὲν τοῦ φάη ἀποβάλνιτι. Μπά, τι λές, μιγάλη προυσουχὴ χρειάζιτι μιὰ ἀγκαστρουμένη (ἔγγυος) γυναῖκα. Δὲν κάνει νὰ κουσιᾶξη (τρῆξη), νὰ σκώση φουρτιὸ νὰ ριχτῆ κι νὰ κἀνη βαριές θλιές γιὰτι ἀποβάλνιτι. Καμπουσὲς πάλι γυναῖκις γιὰ νὰ πιτάξουν τοῦ πιδι παίναν στὴν κατσιβέλα (γύφτισσα) και τρίβουνταν κι μι τοῦ καλάμι. Κατσιβέλα χαλνούσι τοῦ πιδι κι πουλλές φουρὲς ἀντι γιὰ τοῦ πιδι κι τ' μάννα.

Ἄντα τ'ς ἀγκαστρουμέν'ς κλοιά ἦταν μητηρῆ, ἔλιγαν θὰ κἀνη ἀγόρι κι ἄντα κώλουτ'ς ἦταν τουρλουμένους ἔλιγαν θὰ κἀνη κουρίτσι. Ἀγόρι θὰ ἔκαμνισα κι ἅμα ἀργούσι νὰ γινίση, κι ἅμα ἔβγαζι στοῦ τσιακάτιτ'ς (μέτωπο) κλάρα (λεκέδες). Κουρίτσι πάλι θὰ ἔκαμνι ἅμα ἦταν ὄμουρφη ὡς τοῦ τέλους πὸν θὰ γινοῦσι.

Ἡ ἀγκαστρουμένη, τοὺν Ἄϊ Συμιώνη δὲν ἔκαμνι δλιά, γιὰτι κακουπάθινι τοῦ πιδί, δὲν ἔτρουγι κόλυθα, δὲν ἔκαμνι νὰ δγῆ πιθαμένου κι ἄντα τ'ν φκιόνταν τ'ν ἔλιγαν καλὴ λιφτιριά.

Ἄντα ἦταν νὰ γιννθῆ τοῦ πιδί, τ'ν ἔπιαναν πόνοι. Ἐπιαναν τότες τ' σκαφίδα, τ'ν ἔβαζαν καταῆ ἀνάπουδα, ξάπλωναν κεῖ ἀπάν τ'ν ἔτοιμόγινη. Γιὰ νὰ μὴ ἀκούουντι τὰ μπααρντίσματατ'ς (γοερὲς φωνὲς πόνου) πουλλές φουρὲς

τήν πάιναν μέσα στ' αχούρι. Καμπουσές μπάμπις τ'ς έβαζαν νά κρμιαστούν για νά ριχτούν για νά πέση του πιδί, που μοναχότι. "Έβγινι του πιδί κι άμα έπιφτι κι τ'άκλουθου (ύστερο), μπάμπου (μαμή) τ'αφαλόκουφτι κι τηρούσι άμα έχη πάνα (σέπη) στου πρόσουπου θά ήταν τυχιρό κι καλόγνου μου. "Άμα είχι τριχίς στην πλάτη" θά γίνονταν άντρειωμένου κι γιρο σά δράκουσ. Του χουρταρένιου του κριθβάτι που γέννσι μάννα θά του κάφουν. Κι τ' μάννα θά την ξαπλώσουν στου καλό του κριθβάτι άφοϋ πρώτα του θυματίσουν. Του πιδί ύστιαρα 'που του άφαλόκουμμα, θά τ' άλατίσουν για νά μη βρουμάη όταν τρανέψη ιδρουτίλατ', θά του φασκιώσουν κι θά του ξαπλώσουν πίσου που την πλάτη τ'ς μάννας τ'. Μάννα ύστιαρα άπο τρεις μέρις θά του δγῆ του πιδί τ'ς για νά μη κιτρινίση. Πέρουνον ένα πουτήρι, βάζουν μέσα λάδι κι ρακί, πυρώνουν ύστιαρα ένα καρφι κι του σθήνου μέσα στου πουτήρι, κι δίνου τ' μάννα νά πχῆ για νά μαλακώσουν τά μέσα τ'ς. Λιχώνα τρεις μέρις συνέχεια νιρόβραστου ρύζι θά τρώη. Στου προσέφαλουτς τ' βάζουν 40 μέρις μιά ρόκα, ένα ζιθγάρι μυτάρια, ένα κρουμύδι, μία άρμάθα γαλάζια μπουντζίγια (χάντρα) για του βάσκαμα. Τ'ς πρώτις τρεις μέρις του πιδί, ως που νά κατιβάση μάννατ' γάλα, του βύζανε παραμάννα. "Άντα γιννιόνταν του πιδί την πρώτη μέρα καλνούν τουν Παπτα νά διαβάση τ' λιχώνα. Τ' άβάφσκου τάγορι του λέν τσίπου κι του κουρίτσι τσίπα. Τυχιρό λέμι είνι του πιδί που γιννιέτι τ' μέρα. Κείνου του πιδί που γιννιέτι τ' νύχτα θά τραθήξη πουλλά. "Άμα γιννηθῆ του πιδί την Πασχαλιά, θά γίνη λέμι άμουρφου κι καλουτυχιρό.

Τά σόια άμα θά μάθουν πώς του πιδί γιννήθκι παένουν σι'λιχαύσα λιχουσιάτικου μιά μπουγάτσια, κι τσιουρμπά μι του ρύζι, άσημώνου του πιδί κι ύστιαρα 'που τρεις μέρις προσκαλιόντι σ'ς Παναγιῶς του τραπέζι. Τότι μπάμπου μπανιάζει του πιδί κι άντα μαζευτή κόσμουσ, στρώνει καταῆ μπάμπου μιά μισάλα κι άπάν' στρώνει του τραπέζι, ένα πνάκι μι άλας, ένα κρουμύδι, μιά μπουγάτσια άλμένη μι γλυκό κι όσα φαιά κι ψουμιά κι πιουτά τοίμασαν. Προυμίν νά φαν μπάμπου κάνει τρεις μιτάνοις στην Παναγία, άνάβει την καντύλατς κι σῆλις κάθουντι κι τρών κι πίνουν κι εύχουντι του πιδί νά γίνη άξιου.

Λιχώνα ύστιαρα που του ήλιουβασίλιμα δέν κάνει νά βγῆ ὄξου πο την πόρτατς για νά μη άρμηναστή (κακοπάθει). "Άντα πλαγιάση βάζου τ' σκούπα άπάνουτς για πίσου στην πόρτα για νά τ' φυλάη. "Ωσου νά σαραντίση κάθι βράδι θυματίζει τουν ούντάτς. "Άντα για πρώτη φουρά θά βγῆ ὄξου, πέρνει μαζί τ'ς για μιά μασιά (πυράγρα), για μιά σιδηρένια ξύστρα, βάζει ένα σκόρδου για μιά βασκαντούρα, για μιά δικάρα άπάν' στου στήθουσ τ'ς, για του δαχτυλίδι τ'ς άρραβώνας, για νά μη τ' βασκάνουν κι χαθῆ του γάλατ'ς. "Άντα πινάει κηδεία κριθίτι. "Άντα σταματήσ' του γάλατ'ς κάνουν μιά μπουγάτσια, κι τ' δίνου τουν γιαλαδάρι νά την βουτήξη σι τρία νιρά κι νά την φέρη νά την φάη μικρουμάννα, για σαλεύου που τ'ν εκκλησιά τ'ς Παναγιῶς του γάλα.

Προυμή νά πάη γιά σαράντσμα, πλένει στού σπίτις ούλα τὰ ρουῖχα, παίρνει τὸν πιδίτ'ς κι παένει μὶ τ' μάννατ'ς γιὰ μὲ τὴν πιθιρά τ'ς στ'ν ἀκκλησιά. "Ἄμα τὰ πιδιάτς δὲν ζοῦν μιὰ ἀποὺ τοῦ σαράντσμα, δὲν γυρνοῦν στού σπίτ'ς κι παένουν σὲ ξένου σπίτι κι τ'ν ἄλληνα τ' μέρα παένουν στ'ν ἀκκλησιά μιὰ πιτσέτα μπαξίσι. Τοῦ δύζαγμα τοῦ πιδιοῦ βαστούσι καμμιά φρὰ κι τρία χρόνια. Τώρα πολὺ γρήγορα τὰ ξικόβουν. "Ἄντα τοῦ πιδι τράνιβι κι δὲν ἔφτανε τ'ς μάννας τοῦ γάλα λίγου - λίγου τῶδουναν μασομένου φαῖ ποὺ κείνου ποὺ ἔτρουγαν.

Τοῦ πιδι κοιμοῦνταν στού μπισίκι τ' (λίκνο), καὶ τοῦ θίμαζαν προυμή τοῦ βάλουν μέσα νά κοιμηθῆ. "Ἄντας τοῦ πιδι γιαλάει στοὺν ὕπνουτ' λέμι γιαλάει μὶ τοὺν ἄγγιλουτ' κι ἄντας κλαίει, λέμι ὅτι τοῦ κλέβουν τ'ς μάννας τ' τοῦ γάλα. "Οσις παράδισ κι φλουργιά ἔχουμε τὰ θάζουμε ποὺ κάτ' ποὺ τοῦ προυσκέφαλουτ' γιὰ νά γραφή Χριστὸς ἀπάνουτ'. Γιὰ νά μὴ βασκαίνιτι τοῦ πιδίτ'ς, ἡ μάννα, κάθι μέρα τοῦ πλένει κι τοῦ σκουπίζει μὶ τοῦ μανίκιτ'ς κι λέει «"Ἄντα μπτήσουν τ' κλουστὲς ποὺ ἔχει τοῦ μανίκιμ' τότε θὰ βασκασθῆ κι τοῦ πιδιμ'».

"Ἄμα τοῦ πιδι ματιαστῆ, τοῦ καπνίζουν μὶ τὰ διαβασμένα τὰ λουλούδια κι τ'ς κλουστὲς ποὺ ἀφήνουν ἀπὸ πάνουτ'ς ὅσοι ἔρχονται νά τοῦ διγοῦν, τοῦ ρίχνουν στοῦ σταυρὸ στοῦ νερὸ κ.ἄ.

"Ἄμα ἀρρουστήση ἀπὸ διμουνκιά ἀρρώστια τοῦ πιρνᾶν ποὺ τὴν σκυλότρουπα κι γίνιτι καλά. "Ἄμα τὰ παιδιὰ δὲν ζοῦν, παίρνουν τοῦ πιδι κρυφὰ ποὺ τ' μάννατ' τάχα τοῦ θράδι κι παένουν κι τὰφήνουν κρυφὰ ψ'λά στοῦ σταυρουδρόμι. Κείνους ποὺ θὰ τύχη νά τοῦ θρῆ θὰ τοῦ βαπτίση κιάλας. "Ἄμα τοῦ πιδι δὲν παίρνει ἀπάνουτ, κι δὲν μιγαλώνει τοῦ παίρνει ἕνας κρυφὰ τοῦ θραδάκι κι τοῦ παένει κι τοῦ ρίχνει στὰ μνήματα. Τότε ἔρχιτι ἕνας ἄλλους ποὺ τὴν ἀντίθετη μιριά κι τοῦ παίρνει κι τοῦ παένει στοῦ σπίτι κι τοῦ πιδι ἀναλαβαίνει. "Ἄντα τοῦ πιδι εἶνι ἄρρουστου κι δὲν γίνιτι καλά τότες τάζουν νά πᾶν νά κοιμ'θοῦν στοὺν Κάτω τοῦ Χριστοῦ ποῦνι θαματουργῆ ἀκκλησιά ἄλλους 3 θράδια, ἄλλους 9 θράδια κι ἄλλους 40 θράδια.

"Ἄμα πουντιάση τοῦ πιδι γιὰ νά τοῦ γιατρέψουν τοῦ θάζουν πίτηρα ζιστὰ γιὰ γκατζιουλίσις (γαῖδουρίσες) κουπρές. "Ἄμα κλαίει σπάζουν ἕνα αὐγὸ κι τοῦ κατρακυλοῦν ἀπάν' στοῦ κουρμίτ' κι ὅπ' θὰ σπάση κρόκους τ' γιατί μάνι τοὺν κρόκουτ' παίρνουν, λὲν κεῖ τοῦ πουνάει. Τότε κουσκινίζουν κεῖ ἀπάν' στάχη κι σταματάει νά κλαίη.

"Ἄντα τοῦ πουνάει λιμὸς (ἀμυγδαλιὲς) τοῦ πατοῦν τὰ γκαγκάτζια τ'. "Ἄντα τοῦ πιδι ἔχει διάρροια λέμι ὅτι χύνει καρδιάτ'. Τότε θράζουμε γιὰ ρίζα βατονιάς, γιὰ δυόσμου, γιὰ ἀνασόνι κι τοῦ πουτίζουμε. "Ἄντα θγάλη τοῦ πιδι πλάγα (εὐλογία), τοῦ πουτίζουμε ρακὶ μὶ ζάχαρι, θάζουμε ποὺ κάτ' ποὺ τοῦ μαξιάριτ' ζάχαρη κι ζουμούμι πίσου στὴν πόρτα λειψὰ κλουρούδια ἀλοιμένα μὶ γλυκῶ.

Ἄντας θγάζει τοῦ πιδι τὰ δόντια τ', θράζουμι καλαμπούκια γιὰ νὰ θγοῦν γρήγουρα. Ἄμα τοῦ πιδι τοῦ πρώτουτ' τοῦ δόντι θὰ τοῦ θγάλη πὸν πάν' θὰ προυκόψη. Προυνή ἀρχίση τοῦ πιδι νὰ πιάνη μι τ' χοῦφτα τ' ντ' πατούδατ' τὰ νύχιατ' δὲν τὰ κόβουμι, γιὰ νὰ μὴ γίνη κλέφτ'ς.

Προυμή χρουνίσει τὰ μαλλιὰτ' δὲν τὰ κόβουν. Ἄντα θὰ χρουνίση τοῦ παένουν στοῦν μπιλμπέρι (κουρέα) τοῦ φουρέσουν ἕνα μαντήλι, τοῦν πληρώνουν κὶ τὰ κόβει.

Τὸ βάφτισμα τοῦ παιδιοῦ

Ἄσου νὰ γίνη τοῦ πιδι 20 μερῶ πρέπει νὰ βαπτιστῆ, τοῦ νουὸ τοῦν λέμι σύντικνου κὶ τ' νουνὰ συντέκνισα. Κείνους πὸν παντρεύει τοῦ ἀντρώγνου κείνους κὶ τοῦ βαπτίζει τοῦ πιδι. Ἄντα εἶνι νὰ τοῦ βαπτίσουν, στέλνουν χαμπέρι στοῦ νουὸ νὰ τσιμαστῆ. Νουνὸς τότε ψουνίζει τοῦ κουκούλι, τὰ λαδουπάνια, τοῦ φουστάνι, τ' σκούφιατ', τ'ς λαμπαδίσις κὶ τὰ οικέρια (καραμέλες). Τὰ βαπτίσια γίνονται τὴν Κυριακῆ. Γίνονται κὶ τὴν καθημερινῆ ἅμα τοῦ πιδι θὰ εἶνι ἄρρουστου γιὰ νὰ τοῦ προυλάβουν κὶ νὰ μὴ πιθάνη γιὰτὶ εἶνι τρανὴ ἁμαρτία γιὰ τ' μάννα κὶ τοῦ μπαμπὰ τοῦ πιδι νὰ πιθάνη ἀβάφτιστου. Τν' Κυριακῆ πὸν θὰ τοῦ βαπτίσουν μπάμπου παένει στ' μάννα κὶ παίρνει τοῦ πιδι νὰ τοῦ πᾶη στ'ν ἀκκλησιὰ νὰ τοῦ βαπτίσουν κὶ λέει στ' μάννα τ': «Κατσιάκι τοῦ πέργνου κὶ ἀρνάκι θὰ στοῦ φέρου». Στοῦν νάρθηκα τ'ς ἀκκλησιᾶς, παπᾶς θὰ τοῦ διαβάση, νουνὸς θὰ τοῦ δώση κὶ τῶνουμάτ: Τὰ γιζάνια πὸν καρτιροῦσαν κεί γιὰ νὰ ἀκούσουν τῶνουμα τρέχουν γρήγουρὰ στ' μάννα πὸν καρτιράει στοῦ σπῆτι κὶ λὲν τῶνουμα πῶς τοῦπαν κὶ κείνη γιὰ μαρτυριὰ τὰ δίνει παράδης.

Τοῦ πιδι βαπτισμένου μὲ τὰ διαβάσματα τοῦ φέρνει νουνὸς στοῦ σπῆτι. Μάννα πάλι θὰ κάνει τρεῖς μιτάνοις στοῦ νούνου, θὰ τοῦν φλήση τοῦ χέρι κὶ θὰ πάρη τοῦ πιδιτ'ς. Νουνὸς λέει νὰ ζήσης κὶ κόσμους λέει στοῦ νουὸ πάντα ἄξιους νὰ εἶνι μισθὸς τ'. Ἄτσιρα τοῦ τραπέζι εἶνι στρουμένου, θλουγάει Παπᾶς κὶ τρῶν. Στοῦ τραπέζι αὐτοῦ, νούνα φέρνει μιὰ μπογάτσια ἀλειμένη μι γλυκὸ κὶ πλάφι. Ἄμα καλουφᾶν, παπᾶς κάνει πάλι τὴν προυσευχὴ κὶ οὔλοι ὄσοι ἔκατσαν στοῦ τραπέζι κὶ ἔφαγαν, ρίχνουν μέσα σῆνα πουτήρι μι κρασι παράδης γιὰ τοῦ πιδι μπαξίσι... Νουνὸς τοῦ πιδι θὰ τοῦ ξανατῶση ἄντα θὰ γίνη 2—3 χρουνῶ.

Ἄμα τοῦ πιδι εἶνι ἀβάφτιστου κὶ εἶνι ἄρρουστου βαριά, φωνάζουν τ' νούνα, αὐτὴ πέρνει λάδι πὸν τὴν καντήλα τοῦ σταυρώνει τοῦ πιδι κὶ λέει κρυφὰ τῶνουμάτ'. Ἄμα τοῦ πιδι θὰ ζήση τότε θὰ τοῦ ξαναβαπτίση μὲ τοῦν παπᾶ κὶ θὰ πῆ τῶνουματ' στὰ φανηρά. Ἄμα τοῦ πιδι πιθάνη, τότε θὰ φανιρώση τῶνουμάτ' κὶ τοῦ βαπτίζματ' αὐτὸ πιάνιτι. Ἄμα τοῦ πιδι πιθάνει ἀβάφτιστου, δὲν τοῦ παραχώνουν μέσα στὰ μνήματα, ὄξου πὸν τὰ μνήματα κὶ χουρῖς διαβάσματα γιὰτὶ δὲν ἔγινει χριστιανὸς.

Ἄντα θὰ χροунίση τοῦ πιδι τοῦ κλέθουν γειτόνσεις, τοῦ μαυρίζουν κὶ τοῦ κάνουν ἀραπάκι ἀγνώριστου κὶ τοῦ γκιζιροῦν (γυρίζουν) σ' οὖλις τ'ς γειτουγιές μέσα σ' ἓνα δισάκι κὶ μαζεῖουν μπαξίσια. Στὰ τελευταῖα, τοῦ παέ- νουν κὶ στ' μάννατ' κὶ κείνη τάχα δὲν τοῦ γγουρίζει κὶ στὰ τελευταῖα ἀφοῦ ποῦν ἓνα σουρὸ ἀστεῖα τοῦ γγουρίζει κὶ χαίριτι. Κάνουν τότε ἓνα τραπέξι κὶ γλι- ντοῦν οὖλις μαζί.

Τ' ἀγόρια ἄντα τὰ χουρεύν' στ'ν ἀγκαλιὰ τὰ τραγουδοῦν:

«Ἐχου γιό, ἔχου χαρὰ πού θὰ γίνου πιθιρά». Κὶ τὰ κουρίτσια:

«Ἐχου κόρη, ἔχου πίκρα, πῶς θὰ κάνου γώ τὴν προῖκα».

Ἄντα τοῦ πιδι πουρπατίση γιὰ πρώτη φουρά, κάνουν πίττα κὶ τ' μοι- ράζουν στ' γειτουγιὰ. Στέλνουν μέσα σ' ἓνα δίσκου κὶ τ' νουνά. Νουνά, πάλι, μέσα στοῦν ἴδιου τοῦ δίσκου θὰ θάλη ἓνα ζιγαῖρι παπούτσια γιὰ νὰ πουρπατῆ τοῦ πιδι κὶ καραμέλις γιὰ νὰ γλυκαίνιτι. Ἄμα ἀργίση νὰ πουρπατίση τοῦ κά- νουν μιὰ πουρπατούρα, μι ξύλου γιὰ νὰ πιάνιτι κὶ νὰ πουρπατάει.

Ἔθιμα τοῦ γάμου στὸ Ἰσαάκιο

Τὰ πράματα καλιότητα ἦταν πολὺ αὐστηρά. Τὰ πιδιά μι τὰ κουρίτσια δὲν μπορούσαν νὰ σ(η)κόσουν μάτι, πουλλὸ τὰ παραξηγοῦσαν. Τραγοῦδι δὲν τοῦχαν τίποτα νὰ σὶ θγάουν. Τὰ πιδιά τὰ πάντριβαν πού τὰ 15 οἱ μπαμπάδης. Τὴ δλιά τὴν ἀπόσουσαν προξιντάδης. Κρυφά, τοῦ θράδι, προξιντάδης πάινναν στοῦ κουρτσιοῦ τοῦ σπίτι πού τ' ἔστειλναν γιὰτὶ ἄμα δὲν ταίριαζι δλιά, μπο- ρεῖ νὰ ἔβγινι τόνουμα τοῦ κουρτσιοῦ κ' ἰτοῦ πιδιοῦ. Ἔτο' καταπιάνουνταν προ- ξινιά. Προξιντάδης κοίταζαν, ἄμα δλιά πάινι καλὰ τὴν προухουροῦσαν κὶ ἄμα τελείουναν τότε δέχουνταν κέρασμα. Ὡσπου νὰ τιριάση μιὰ προξινιά πάινναν κὶ μιὰ κὶ δυὸ κὶ τρεῖς φουρές, γιὰτὶ δὲν τοῦχαν καλό, ἀπ' τοῦ κουρτσιοῦ τ' μι- ριά, δλιά νὰ τιλειώση μι τὴν πρώτη φουρά, γιὰτὶ κόσμους ἔβαζι ἓνα σουρὸ μι τοῦ νοῦ τ'. Πόσις δλιές ἔτσι χάλασαν γιὰτὶ προξιντάδης δὲν ξαναπῆγαν, γιὰ πῆγαν ἄλλοῦ κὶ ἡ δλιά κεῖ ταίριασι. Ἄμα ταίριαζι προξινιά ἔβγινι ἓνας ὄξου πυρουβουλοῦσι, γιὰ νὰ μάθη κόσμους τοῦ καλὸ πού ἔγινε κὶ μέσα στρώνου- νταν τραπέξι κὶ ἄλλαζαν τὰ σημάδια. Στοῦν προξινιτῆ ἔδουναν μπαξίσι γιὰ ἓνα πκάμσου, γιὰ μιὰ πιτσέτα γιὰ τοῦν κόπου πού ἔκανι. Τὰ σημάδια τᾶθαζαν μέσα σὶ μιὰ ἄσπερη μαντήλα, μι μιὰ φούντα βασκὸ κὶ ἓνα φλουρί. Τ' ἄλλου τοῦ θράδ', τοῦ τραπέξι γίνουνταν στοῦ πιδιοῦ τοῦ σπίτι. Κεῖ μαζεῖουνταν οὖλου τοῦ σὶ κὶ τὰ κουρίτσια φουροῦσαν στὰ μαλλιὰ τ'ς μιὰ φούντα βασιλκὸ. Στοῦ γλέντι αὐτὸ νύφη δὲν παρεβρίσκουνταν. Ἄς μὴ ἦταν κεῖ, τ' δώριζαν μιὰ ντουμ- πλα (δυὸ λίρες), σλαρίκια, ἓνα δαχλίδι κὶ ἓνα κιντητὸ τομπέρι τ'ς Πόλ'ς.

Γαμπρὸς ἔδουνι μπαμπάχακι τ'ς νύφ'ς τοῦ μπαμπὰ καμμιὰ 20 λίρες. Ἄντε πάινναν τ'ς νύφ,ς τοῦ σπίτι γιὰ νὰ τὴν φκιστοῦν, νύφη τ'ς φλοῦσι τρεῖς

φουρές τὸν χέρι κι τ' δώρζαν παράδισ. Τρανὲς ἀραβῶνις γίνοντι ὕστηρα ἀπὸν μιὰ βδουμάδα. Τότι γαμπρὸς μὶ τὸν σόι τ' κι μὶ μιὰ μπουγάτσια παένουν στ'ς νύφ'ς τὸν σπίτι κι γλιντᾶν ὡς τὰ ξημιρῶματα.

Ἔτσιρα ἀπὸν 15 μέρις δυὸ κουρίτσια πὸν τ' γαμπροῦ τ' μιριά θὰ βγάλουν τ' νύφη στοῦ χουρό. Κεῖ, χουρεύοντα, φλάει τὰ συγγινικά τὰ χέρια κι τ' δουρίζουν ὅ,τι νᾶνι. Ἄπ' τὸν χουρό στοῦ σπίτι τ' νύφη τὴν πάη γαμπρὸς και νὰ κοιμηθῆ κεῖ τὸν βράδι.

Γιὰ νὰ γίν' γάμους πρέπει μιὰ Κυριακὴ μπρουστά νὰ στεῖλῃ πιθιρὸς στ' νύφη μιὰ μπουγάτσια. Τὴν παένει οὐ ἴδιους κι τ' λέει νὰ τοιμαστῆ τ'ν ἄλλη τὴν Κυριακὴ νὰ γίνῃ «χαρά». Ὡς τὴν Κυριακὴ νύφη δὲν βγαίνει ὄξου, τοιμάζιτι. Τὴν Τετάρτη παρέα μὶ τὰ κουρίτσια θὰ καταπιᾶσουν τὰ προυζιούμια πὸν θὰ ζυμώσουν τοῦ Σαββάτου. Τὴν Πέμπτη προускаλοῦν τοὺν κόσμου στοῦ γόμου δυὸ πιδιά ἕνα πὸν τοῦ γαμπρὸ κι ἕνα πὸν τ' νύφη μ' ἕνα μπουκάλι κρασί, γιὰ ρακί. Τὴν Παρασκευὴ ψουνίζον γιὰ τοῦ γάμου. Γιὰ οὔλνους τ'ς προускаλομένους ψουνίζον κι πὸν ἕνα μπαξίσι (δῶρο).

Προускаλομένοι πάλι πᾶιναν στοῦ τραπέζι τ'ς χαρᾶς μὶ μιὰ μπουγάτσια, κρασιά κι φαϊά. Μπρατίμπα (παράνυμφος) γίνιτι ἕνα κουρίτσι πὸν τ'ς νύφ'ς τ' μιριά κι μπράτιμους (παράγαμπρος) ἕνα παλληκᾶρι πὸν τοῦ γαμπροῦ τ' μιριά.

Τὴν Παρασκευὴ, τρεῖς προτουστεφᾶνις κάνουν τοῦ μπαργιάκι τ'ς χαρᾶς. Πέρνον ἕνα κουμάτι γαλάζιου κι ἕνα ἄσπρου πανί, τσιντοῦν στὴν κουρφή μιᾶς θέργας ἕνα μῆλου, δένουν καλὰ τὰ πανιά, κρημοῦν κι δυὸ ἀρμάθες, μιὰ πατλάκις πιρασμένις σὲ κόκκινου σκνί, κι μιὰ σταφίδις κι τοῦ μπαργιάκι εἶνι ἔτοιμου. Τοῦ μπαργιάκι τοῦ πέρνον οὔλοι μὶ τ' σειρὰ κι τοῦ χουρεύουν κι νούνους κτάζει ποιὸς εἶνι κάμ' καλὸς χουρεφταρᾶς ἀπ' οὔλους, κι τοῦ παίρνει κι τοῦ δίνει σὺ κείνουν κι τοὺν κάνει μπαῖρακτᾶρ (σημαιοφόρο).

Τοῦ προυζιούμι, προυμή νὰ ζυμώσουν, τ' ἀνακατεύουν ἕνα ἀγουράκι κι ἕνα κουρτσάκι. Θὰ τοῦ ζυμώσουν ὕστιρα τρεῖς κουπέλις πηριτάνσεις (ἔξυπηρετικές). Αὐτὲς πάλι ζυμώνουντας τραγδοῦν:

«Ἀφέντ'ς μας χαρὰ νὰ κάνη
καλνάει κάστρα, καλνάει χουργιά
καλνάει τ' νούνα πὸν μακρὰ
κι τοὺν μπράτι μου πὸν τὴν Προῦσα
καλνάει κι τ' νύφμας νύφη νὰ γένη
καλνάει κι τοῦ γαμπρὸ γαμπρὸς νὰ γένη».

Στοῦ σπίτι τ'ς νύφ'ς τὴν Παρασκευὴ ἀπλώνιτι προῖκα, μαζεῦιτι τοῦ Σαββάτου τοῦ βράδι γιὰ νὰ ἀπλουθῆ τὴν Κυριακὴ τοῦ προῖ στ' γαμπροῦ τοῦ σπί-

τι. Τοῦ Σαββάτου τοῦ βράδι στ' γαμπροῦ τοῦ σπίτι γίνονται κνιές. Τρεῖς προυτουστέφανις, παίρνουν ἓνα πνάκι, βάζουν μέσα κόκκινη μπουγιά, δένουν κί μι τοῦ τέλι (σύρμα) τρεῖς λαμπαδούδις, γιά νά μὴ πέφτουν, δένουν κί μιὰ κουρδέλλα, ἀνάβουν τ'ς λαμπαδούδις κί ἀρχινᾶν νά χουρεύουν. "Οποιοὺς πέρνει νά τοῦ χουρέψη βάζει κί μέσα στοῦ πνάκι ἓναν παρά. "Τσιφα χουρεύουντα μι τὰ λαλήματα θὰ πᾶν στοῦ σπίτι τ'ς νύφ'ς, γιά νά τ' βάψουν μι κινὰ τὰ χέρια σταυρουτά. "Τσιφα κρινιούντι κί ξαναγυροῦν χουρεύουντα στ' γαμπροῦ τοῦ σπίτι κί οὔλοι βάζουν στὰ χέρια τ'ς κινὰ. Τοῦ βράδι νύφη θὰ κοιμηθῆ ἀνάμισα σὶ ἓνα ἀγουράκι κί ἓνα κουριτσάκι, πὸν ἔχουν μάννα κί μπαμπά. Τοῦν γαμπρὸ πάλι μι τὰ ὄργανα θὰ τοῦν ξουρίσουν κί μάννα τ' μπαμπάς τ' τ' ἀδέρφια τ' σταυρουτά θὰ τοῦν χτινίσουν. Μάννατ' κλαίει πὸν τοῦν χουρίζιτι. Τοῦ προῦ θὰ τοὺς ἀλλάξουν, θὰ τοῦν βάλουν τὰ γαμπριάτια τ' κί τὴ μιὰ τὴν κάλτσα τ' θὰ τ' φουρέσουν ἀνάποδα γιά νά μί τοῦν κάνουν μάγια.

Τοῦ προῦ τὴν Κυριακὴ στουλίζουν τ' νύφη. Τ' φουροῦν τοῦ νυφικό τ'ς πὸν τοῦ κέντσι μαναχὴ τ'ς κί στοῦ κιφάλι τ'ς κόκκινου πέπλου. Τ'ς νιόπαντρις πὸν θὰ στολίσουν τ' νύφη τ'ς διαλέγει νούνα κί τ'ς πληρώνει γιά νά τὴν κάνουν τ' νύφη κόμα ἔμουρφη. Στουλίζουντα τραγοῦν:

«Ὁμουρφοῦ μου κυπαρίσι, ὅσου σ' εἶχα στὴν αὐλή μου».

«Τώρα ποῦρθαν νά σὶ πάρουν ἀσκημίει ἢ αὐλή μου ἀσκημίαν τὰ πλιάκια».

Κί τ' νύφη ἄντα τὴν ντύνουν, τὴ βάζουν ἀνάποδα, γιά μιὰ κάλτσα, γιά ἓνα πκάμσου, γιά τίπουτα ἄλλου γιά νά μὴ τὴν πιάνουν τὰ μάγια.

"Αντα στουλίζουν τ' νύφη ὄξου στ'ν αὐλή βγάξουν μιὰ μπουγάτσια τὴν τσακίζουν κί τ' μοιράξουν στοῦν κόσμου. Πλακώνουντι οὔλοι ποιὸς πρώτους νά πάρη. "Τσιφα βγαίνει ὄξου νύφη χουρεύει, φλάει χέρια κί τ' δίνουν παράδις κί φκιές, κί οὔλα εἶνι ἔτοιμα κί καρτιρᾶν τοῦ γαμπροῦ. Γαμπρὸς πάλι, πὸν τοῦ προῦ, μι τὰ λαλήματα, θὰ μαζηχτοῦν τὰ κουρίτσια πὸν θὰ βοηθηθῆσαν στ' χαρά. Μπρατίμους κί μπρατίμισα κί ὄστιρα θὰ πάρη τὰ λαλήματα κί θὰ πᾶν οὔλοι μαζί νά πάρουν τοῦ νούνου κί τ' νούνα. Στ' νούνου τοῦ σπίτι οὔλοι θὰ κираστοῦν. Νούνα κί τὰ κουρίτσια θὰνιθοῦν στ'ν ἀραμπάτσα, γαμπρὸς κί νούνους πάλι χουρεύουντα θὰ γυρίσουν στοῦ σπίτι τ' γαμπροῦ, γιά τὰ τομαστοῦν τώρα νά πᾶν νά πάρουν τ' νύφη νά πᾶν στ'ν ἀκκλησιὰ κί νά στιφανουθοῦν. Πέρουν τότε μαζίτ'ς ἓνα δισάκι, βάζουν μέσα μιὰ κλούρα, ἓνα μπουκάλι κρασί κί ἓνα καρφι κί ξικινᾶν χουρεύουντα κί τραγοῦδούντας:

«Ὡρα καλῆς ἀραπατζῆ μι τοῦ καλὸ νά πᾶς

ραμπάκι νῶχη στράταμας, μιλίσι συντροφιὰ μας».

Νύφη καρτιράει τώρα ὄξου στ'ν αὐλήτ'ς τοῦ γαμπροῦ κί ἄντα τοῦν βλέπει νῶρχιτι πὸν μακρὰ κρύβιτι μέσα στοῦν οὔντὰ τ'ς. Γαμπρὸς ἔρχιτι χτυπάει τὴν πόρτα πουλλές φουρὲς κί ἅμα δὲν τοῦν ἀνοίξουν ρίχνει παράδις κί

τότι τὸν ἀνοίγουν. Τ'ς παράδεις πὸν ρίχνει γαμπρὸς τ'ς πέρουν τὰ κουρίτσια πὸν παραστέκουντι τ' νύφη. Μόλις μπῆ γαμπρὸς μέσα φλάει οὐλνῶν τὰ χέρια κὶ πὸν κατόπι ἀρχινάει νὰ φλάη τὰ χέρια κὶ ἡ νύφη κὶ ἀρχινᾶν τὰ κλάματα. Ὁξου ἕνας ἀπ' τοῦ σοῖ τ'ς νύφ'ς παζαρεύει τὴν προῖκατ'ς στοὺς νούνους δίνει κάμπουσας παράδεις ἔτσι τᾶχατις πὼς τ'ν ἀγουράζει γιὰ νὰ τ' δώση στοῦ γαμπρό.

Προυμῆ νὰ ξικινήσουν γιὰ τ'ν ἀκκλησιά, νύφη θὰ προυσκνήση τ' μάννατ'ς κὶ τοῦ μπαμπάτ'ς πὸν θὰ κλαῖν' γιὰτι τ' βγάζουν πὸν τὰ χέρια τ'ς. Θὰ τὴν πάρη ἀδιρφὸς τ'ς κὶ οὔλοι μαζί θὰ ξικινήσαν γιὰ τὴν ἀκκλησιά. Τότι, μάννατς ξικινοῦντα θὰ τσακίση ἕνα πνάκι στοῦ τρουχοῦλι τσ' ἀραμπάτσας κὶ θὰ δγῆ ἅμα θυγατέρα τ'ς θὰ κἀνη πιδιά κὶ πόσα.

Τὰ στιφάνια θὰ διαβαστοῦν στ'ν ἀκκλησιά κὶ μιτὰ οὔλοι μαζί μὶ τοῦ ζιγάρου ἀνταμοιμένου θὰ πᾶν μὶ τὰ διαβάσματα στ' γαμπροῦ τοῦ σπῆτι. Στοῦ δρῶμου μπρουστὰ παέναν Παππᾶς κὶ φαλτάδεις, πὸν κατόπι αὐτοὶ χουρεύουν, τοῦ κουτί, τοῦ γιαλί, κὶ τοῦ μπρίκι. Πίσου τὰ λαλήματα, μιτὰ νιόπαντροι κὶ ἀποὺ πίσου κόσμους.

Στ'ν αὐλήτ'ς, πιθιρὰ χουρεύουντα καλουσουρίζει τ' νύφης. Νύφη κὶ πιθιρὰ δουρίζουντι κὶ μιτὰ νύφη προυσκνάει τὸν πιθιρό. Αὐτὸς πάλι ρίχνει καταγῆς παράδεις γιὰ νὰ δγῆ. Ἄμα βλέπει τ' νύφη, κὶ αὐτὴ σκύβει κὶ τ'ς μαζώνει κὶ τ'ς δίνει πάλι στοὺν πιθιρό. Ὅτιτρα δίνουν στ' νύφη ἕνα πνάκι μὶ θούτυρου κὶ αὐτὴ πέρνει μὶ τοῦ δάχλουτ'ς κὶ πασαλεῖβει τ'ν πόρτα τρεῖς φουρὲς κὶ κἀθὶ φουρὰ πιθιρὰ τοῦ σκουπίζει. Μιτὰ βάζουν στοὺν κατέφλιου (κατώφλι) ἕνα σίδηρου κὶ ἀπᾶν πατάει τοῦ ζιγάρου γιὰ νὰ εἶνι γιρὸ σᾶν τοῦ σίδηρου.

Μπαίνουντα μέσα στοὺν σπῆτι τ' γαμπροῦ ὄλα εἶνι ἔτομα, τὰ τραπέζια στρουμένα κὶ οὔλοι κάθουντι κὶ τοῦ ρίχνουν στοῦ φαγουπότι. Σ' ἕναν οὐντὰ κάθουντι κὶ τρῶν μὸν γυναίκες, σ' ἄλλον μὸνι ἄντρες κὶ μαζύτ'ς τοῦ ζιγάρου στὴν πρώτη θέση ἅμα ὄρθιου. Θὰ κάτσουν κὶ θὰ φᾶν χουριστὰ τότε πὸν θὰ δώση τ'ν ἄδεια νουνοῦς. Τότι γαμπρὸς, νύφη κὶ μπράτιμους θὰ κάτσουν χουριστὰ καὶ θὰ φᾶν στὰ γρήγουρα, γιὰτι ἅμα ἀπουφᾶν τὰ συμπιθέγια θὰ βγοῦν νὰ χουρέψουν κὶ νύφη πρέπει νὰ δουρίση. Ὅσους θὰ δουρίση νύφη, θὰ χουρέψουν μὶ τὰ μαντήλια καρφίτσουμένα ἀπάνουνι'ς γιὰ νὰ φαίνουντι. Μὶ τ' νύφη κὶ τοῦ γαμπρό θὰ πιαστοῦν στοῦ χουρὸ νούνους, νοῖνα, τὰ πιθιρικά, τὰ συμπιθέγια, τοῦ σοῖ κὶ πὸν κατόπι οὔλοι γιάλλοι προυσκαλασμένοι.

Κατ' τοῦ κινή, (ἀπόγευμα), θὰ κάνουν γκιρῆσι (συναγωνισμό) μὶ τᾶλουγα ποῖθ θὰ πιράση. Κείνου πὸν πιρνοῦσι κείνου ἔπιρνε τοῦ μπαξίσι.

(Ἐδῶ θ' ἀνοίξουμε μιὰ παρένθεση γιὰ νὰκούσουμε τὸν Μπαρμπαγιάννη πὸν κἀτι θέλει νὰ μᾶς πῆ γιὰ τὰ ἀγωνίσματα τοῦ γάμου).

— Στοῦ Ἐσχίκιου στὰ πέρα τὰ χουριά μας, ἦταν ἕνας πουλὺ τρανὸς τσιουρμπατζῆς, Δημοσουκόγλου Ἀθανασοῦδ'ς μὶ ἰδνοματ'. Τρανὸ σοῖ. Ἀρχόν-

τοι πού τ'ς λίγοι κι μι πουλλά μέσα στήν Πόλη κι Τουῦρκοι μπιλέμ (ἀκόμα) τούν φρουβοῦνταν κι τούν λουγάριαζαν. "Οποιοὺν ἤθιλαν τούν ἀνέβαζαν κι δποιοὺν ἤθιλαν πάλι τούν μπάτικουναν, τούν ἔχαναν. Εἶχαν ἓνα σπίτι, τί σπίτι ἦταν κείνου, παλάτι. Οὔλου μι τζιαμλίκια. Δέν ἤξιρι κι κείνους πού τ'άχει κι πόσοι δουλίβαν στή δλιά τ'. Αὐτός πού λές εἶχι πουλλά ἀλόγατα, ἅμα εἶχι κι ἓνα βαρβάτου ἄσπρου γιουρούκι, σάν ψάρι. Θυμάμι χρόνια δλόκληρα μι τ' σειρά σὶ οὔλα τὰ γκιρέσια ἀνκούσι. Τέτοιου ἄλουγου δέν ξαναεἶδιαν τὰ μάτιαμ'.

Τοὺ κιντὶ γίνονταν κι παλαιστρα. Τὰ μπαξίσια τ'άραζι νούνους. Μαζόνουντα παλιβάνδισ πού τὰ γύρου χουριά γιά νὰ παλέψουν. Μι τ'ς ὠρις πάλιβαν ὡς πού νὰ βγῆ κείνους πού κανένας δέν θὰ μπορούσι νὰ τούν παλέψη, κι κείνους τ'άπιρνι τοῦ μπαξίσι. Δέν ἦταν μόνι τοῦ μπαξίσι. Τοῦ ἰχτιμπάρι (ὑπόληψη) ἦταν κόμα τρανό. Οὔλοι δκοίτ', φίλοι στοῦ χουριώτ, τούν καμάρουναν γιὰτὶ ἦταν ἄξιους. Γιά νὰ ἀνκίης δέν ἦταν μικρὸ πρᾶμα δέν χροιάζονταν μοναχὰ νὰ ἔχ'ς πουλὺ δύναμη ἔπριτι νὰ ἔχ'ς κι μυαλό, νὰ ξέρ'ς τὰ πιασίματα.

(Ἄς κλείσωμε δῶ τὴν παρένθεση γιά νὰ ἀκούσωμε τὴν κ. Βάγια).

— Χουρὸς κι τοῦ γλέντι συνιχίζονταν ὡς ἀργὰ τοῦ θράδι. Ἄντα κόντιβι νὰ σκουλάση τοῦ γλέντι, νουνὰ ἔπιρνι τ,ν νύφη κι τούν γαμπρὸ κι τ'ς πάϊνι στοὺν ἀντάτ'ς γιά νὰ φανῆ παρθινιά τ'ς νύφ'ς. Ἄμα νύφη ἦταν ἐντάξει, οὔλοι χαίρουνταν. Ἄναβαν τότε τρεῖς λαμπαδίτσις κι γλιντοῦσαν ὡς πού νὰ καοῦν κι ὕστιρα πάϊναν γιά ὕπνου.

Τ' Διυτέρα τοῦ προῦτὶ πού θὰ σηκουθοῦν οὔλνους μι τ' σειρά νύφη θὰ τ'ς χύση νιρὸ νὰ πλυθοῦν κι θὰ τ'ς δώση κι κινούργια πιτσέτα νὰ σφουγκιστοῦν. Θὰ κάτσουν νὰ φᾶν γιά τοῦ προῦτὶ κι ὕστιρα πού καμπόσου θὰ πᾶν στ' βρύση. Ἄντα φτάσουν κεῖ, νουνὸς πέρνει ἓνα πνάκι τρεῖς φουρὸς τοῦ γμιζει μι νιρὸ κι νύφη τοῦ συμπρώχνει μι τοῦ πουδάρετ'ς κι τοῦ χύνει. Τὴν τρίτη τ' φουρὰ τοῦ τσακίζει κίλλα. Τότι θὰ πάρη τὴν κουλούρα πού τὴν ἔχουν ἔτοιμη θὰ τὴν κἀνη κουμμάτια κι θὰ τὴν μοιράση, θὰ ρίξη ὕστιρα κι παράδισ κι τὰ γκιζαντάνια θὰ πλακουθοῦν κεῖ γιά νὰ τ'ς πάρουν. Ἄφοῦ μπιτσούν οὐλατσικα θὰ γιμίση μιὰ κανάτα νιρὸ κι θὰ γυρίσουν οὔλοι χουρεύοντας στοῦ σπίτι γιά νὰ συνιχιστῆ τοῦ γλέντι.

Τὴν Τετάρτη θὰ κάτσουν νουνούς, γαμπρὸς κι νύφη κι θὰ μητρήσουν τ'ς παράδισ πού ἔμασι νύφη πού τὰ δουρίδια τ' κόσμου. Οὔλα τὰ χρήματα θὰ τὰ κἀνουν ζιυγάρια - ζιυγάρια. Κι ἅμα τὰ χρήματα δέν βγοῦν ζιυγάρια, βγάζει νουνὸς πού τοῦ πουργι τ'κι τὰ κἀνει ζιυγάρι.

Σαράντα μέρις ὕστιρα πού τ' χαρὰ θὰ κἀνη νύφη νὰ πάη στ'ν ἀκκλήσιὰ. Οὔλου αὐτὸ τούν κινὸ δέν κἀνει νὰ δγῆ ἄλλη νύφη, οὔτι κι στ'ς πιθαμένουν νὰ πάη.

Τοῦ πρώτου Σαββάτου ὕστιρα πού τοῦ γάμου θὰ πάη νύφη στ' μάννα τ'ς, θὰ λουστῆ κι θὰ ξιαλλάξη κι θὰ πάη γαμπρὸς νὰ τὴν πάρη κι θὰ γίνη

τρανὸ γλέντι. Τ'ς πρώτις μέρις τ'ς νιόπαντροι οὔλοι θὰ τ'ς καλέσουν σὶ τραπέζι νὰ φᾶν, νὰ πιοῦν κὶ νὰ γλιντίσουν.

“Ὅσοι πατρεύοντι γιὰ δευτέρη φορὰ δὲν τ'ς στιφανώνουν στ'ν ἀκκλησιά, ἀλλὰ στοῦ σπίτι. Ἄμα γαμπρός, γιὰ νύφη παντρεύει γιὰ πρώτη φορὰ τότε μπορούῦν νὰ στιφανουθοῦν κὶ στ'ν ἀκκλησιά. Ἄπ' οὔλα αὐτὰ τ' ἀντέτια (ἔθιμα) σήμερα λίγα μαναχὰ κάνουμι. Ἄργιὰ κὶ ποῦ, κάνουμι κὶ τ'ς κνιές. Ἄμα πάραπαν δὲν τ'ς κάνουν. Τοῦ μπαμπάχακι ὕστισρα κόπκι κὶ βγήκι στ' μέση τοῦ τραχουμα κὶ τὰ χρόνια εἶνι δύσκουλα ἅμα ἔχς κουρίτσι κὶ δὲν ἔχς νὰ δώης.

Θάνατος

Ἡ κ. Βάγια πάλι θὰ συνεχίζει:

Θάνατος εἶνι κακὸ πρᾶμα, πουλὸ κρύου, πῶς τοῦ λένε. Κ' τὰ χαϊδάνια (ζῶα) μπιλέμ (ἀκόμα) τοῦν ἀπκάζουν ἄντα πρόκιτι νὰ χτυπήση τοῦ σπίτι. Τότε τοῦ σκλι οὐρλιάζει, κουκουβάγια ἔρχιτι στὰ κираμύδια κὶ φωνάζει, κόττα λαλάει σὰν πέττους κὶ οὔλα αὐτὰ δὲν εἶνι καλὰ σημάδια γιὰ τοῦ σπίτι, προπαντὸς ἅμα ἔχς ἄρρουστου στοῦ σπίτι γιὰ ἄνθρουπου στήν ξινιτιά κὶ στοῦν πόλιμου. Καμμιάφρα κὶ τὰ κακὰ τὰ γείνουρα τοῦ δείχνουν τοῦ κακὸ π' θὰ γίνη μέσα στοῦ σπίτι. Νά, ἅμα θὰ δγῆς στοῦ γείνουρους ὅτι βγήκι τοῦ δόντις, πουνάει κὶ τρέχει γιόματα, δὲν εἶναι καλὸ σμάδι, θάνατος θὰ πέση στοῦ σπίτι.

Ἄντα εἶνι ἕνας ἄρρουστους κὶ ἀρχίση νὰ καταλαβαίνη πὸν μέσατ' ὅτι κόβιτι, φωνάζει κουντάτ' τ'ς δ'κοί τ', κὶ τ'ς λεί τι εἶνι νὰ τ'ς πῆ, σχουρνιούντι, κοινουνάει κὶ τοιμάζιτι γιὰ τοῦν τρανὸ τοῦ δρόμου. Ἄμα κοινουνήση κὶ ὕστισρα, λὲν δὲν κάνει νὰ δώση σχώριση σὶ κανένα. Ἄντα ψυχουμαχάει λέμι ὅτι πέρνει κὶ δίνει μι τοῦ χάρου. Τότε λέμι ὅτι χουρατεύει μι τ'ς πιθαμένοι κὶ κουνάει χέρια κὶ πουδάρια. Ἄμα δὲν βγαίνει εὐκόουλα ψυχῆτ' λέμι ὅτι κάποιον ξινιτιμένου καρτιράει, γιὰ πουλλές ἁμαρτίς θὰ ἔχη. Τότε παένουμι κὶ φέρνουμι οὔλνους πὸν ἦταν μαλουμένους μαζίτ'ς κὶ σχουρνούντι κὶ ἀλαφρώνει. Γιὰ νὰ βγῆ ψυχῆτ' κὶ νὰ μι τυραγιέτι, λύνουμι τὰ κουρδόνια πὸν τὰ παπούτσιατ', ἀνάβουμι κηρί, τοῦν διαβάζουμι τ'ν ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοῦ κὶ τ'ς Παναγίας κὶ φανάζουμι τοῦν Παπᾶ νὰ τοῦν διαβάση.

Ἄντα χ'ρλιάζει (ἐπιθανάτιος ρόγγος) κὶ γκουρλώνει τὰ μάτιατ' λέμι τότε ὅτι ζύγουσι ὄρατ' νὰ πιθάνη.

Ἄμα πιθάνη βαρνάει καμπάνα λυπητιρά, ἀνοίγουν τὴν πόρτα γιὰ φύβγη χάρους μι τὴν ψυχῆ, ἀδειάζουν οὔλα τ' ἀγγειὰ πὸν εἶχαν μέσα νιρό, γιὰτι χάρους τὰ λέρουσι μι τ' μαχαιρια τ' πὸν τ'ν ἐπλυνει, κὶ φέρνουν φρέσκου νιρό πὸν τὴ βρύση. Ὅσου κόμα εἶνι ζιστός, τοῦν πλένουν, τοῦν ξιαλλάζουν, τοῦν

φουρούν τὰ καλάτ' τὰ ρούχατ, τὸν τιντώνουν τὰ πουδάριατ' γιατί ὕστια ἅμα θὰ παγώση θὰ κουκαλώση κι δὲν θὰ μπορούν νὰ τ' ἀπλώσουν. Τοὺν δένουν τότε μὴ μιὰ κουρδέλα τὰ πουδάρια κι μὴ μιὰ ἄλλη τὰ χέρια σταυροῦτὰ πᾶν στοῦ στομαχίτ' τοὺν σφαλνοῦν τὰ μάτια κι τοὺν δένουν μὴ μιὰ κουρδέλλα τοῦ σαγῶνι τ' μὴ τοῦ κιφάλι τ'. "Ἄμα εἶνι νιὸς ἄνθρουπους τοὺν βάζουν κι σιφάνι μὴ λουλούδια κι ἅμα πιασμένης ἡλικίας τοὺν βάζουν μόνι λουλούδια, θυμιάμα κι κηρί. Ἐφοῦ θὰ τοὺν τοιμάσουν θὰ τοὺν ξαπλώσουν στοῦ νικρουκρέβατου τ' μέση τῆ μέση τοῦ οὐντὰ μὴ τοῦ πρόσουπου στραμμένου κατ' Ἐνατουλή. Τοὺν βάζουν τότε ἓνα κηρί ἀναμένου στὰ χέρια, ἓνα στὰ πουδάρια, ἓνα εἰκόνημα, σταυρὸ στοῦ στόμα, καὶν' θυμιάμα, κι ἀνάβων μιὰ καντήλα. Στοῦ μέρους πὸν ξιψύχσι βάζουν μιὰ καντήλα ἀναμένη κι ἓνα κηρί, ἓνα πιάτου νιρὸ μὴ ἓνα ντολάκι βασιλκὸ κι αὐτὰ θὰ εἶνι κεῖ τρεῖς μέρις. Στοῦ σπίτι μέσα δὲν φρουκαλίζουσιν ἅμα δὲν τοὺν σηκώσουν τοὺν πιθαμένου νὰ τοὺν πᾶν στὰ μνήματα. "Ἄμα τὰ τοιμάσουν ὅλα κάθουντι κι τοὺν κλαῖν τοὺν πιθαμένου. Οὐλου τοῦ χουριὸ κουβαλιέτι γιὰ νὰ ἀπουχιριτίση τοὺν πιθαμένου μὴ λίγα λουλούδια κι μὴ μιὰ λαμπαδίτσα. Παένουν τοὺν φλᾶν στοῦ τσιακάτι, στοῦ σταυρὸ κι στὸ εἰκόνημα, τοὺν χουρατεύουν, γιὰ τὴν καλήτ' τὴν ψυχῆ, τοὺν κλαῖν, τοὺν λὲν νὰ πάη χιριτίματα στὰ πιθαμένατ'ς κι εἶνι νὰ κόβιτι καρδιάς.

Τοῦ θράδι τοὺν ξινυχοῦν τοὺν πιθαμένου ἄφοῦ τοὺν σκιπάσουν μὴ τοῦ σάβανου τοῦ πρόσουπου, τ' ἀφήνουν τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ οὐλή τῆ νύχτα κι προσεχουν νὰ μὴ ἀπιράση ἀπὸν πάνουτ' γάτα κι θρυκουλακιάση.

(Ἐδῶ ἡ κ. Κατσικάκη Μαρία, 56 χρονῶν ἀγράμματη ἀπὸ τὸ Καρα—Ἡλιά τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, κάτι ἔχει νὰ πῆ σχετικὰ μὲ τοὺς θρυκούλακες καὶ τοῦ ντεντέδες, ἱστορίες καὶ παραδόσεις τοῦ χωριοῦ της):

— "Ἄμα θρυκουλάκιασι πιθαμένους, ἔργινι τ' νύχτα κι πουρπατοῦσι κι ἦταν ἓνα πρᾶμα σὰ μιὰ κουμπούλια (σωρός), σὸν ἓνα μιλισουκόφινο, κι ἀράδζι στοῦ δρόμου, στὰ σπίτια. Κεῖ πὸν κάθουμασταν τοῦ θράδι τηρούσις ἓνα πρᾶμα σὸν μαύρη κουμπούλα νὰ ἀραδίζη. Δὲν τὰ πήραζαμι κι δὲν μᾶς πήραζισκαν κι αὐτὰ, σηκῶνουντιαν κι ἔφυβγαν κι δὲν τ'ς φουβούμασταν. Μπάμπουμι μᾶς ἔλιγι ὅτι αὐτὰ εἶνι θρυκουλακιασμένις ψυχῆς πὸν τοῦ σοῖ μας κι ἔρχουντι κι μᾶς βλέπουν, ἅμα δὲν τὰ χουράτιθαμι κι οὔτι μᾶς χουράτιθαν.

Δὲν ἦταν καλὰ ἅμα πιθαμένους γίνουταν ντεντές. Αὐτὸς ἔβγινι ἀπὸ τοῦ μνήμα τ' νύχτα οὐλουζῶντανους κι πάινι στοῦ σπίτιτ'. Μανχὰ μύτη τ' ἦταν καμπόσου γκουτζίκσα (κολοβή). Θυμάμι γὼ πὸν κλιαμουλουγοῦσαν πέρα στοῦ χουριὸ μας, γιὰ τρεῖς ντεντέδεις πὸν γύρσαν στὰ σπίτια τ'ς κι τρεῖς ἦταν παντριμένοι.

"Ἐνας πὸν πάει τὴν πρώτη βραδιὰ στοῦ σπίτι τ', τοὺν βλέπει γυναῖκα τ' ἔτσι οὐλουζῶντανου κι τρώμαξι.

— Μὴν τρουμάης, τ' λέει, γυναῖκα, γὼ εἶμι γι' ἄντρα'ς σι. "Ἄμα πέθανα

ἔγινα ντεντές. Δὲν μὴ δέχκαν στοὺν ἄλλου κόσμου κι ἔτσι κάθι βράδι θὰ ἔρχουμι κι θὰ σὶ βλέπου.

Μιά, δυό, γυναῖκα τοῦπει στ' μάννατ'ς. Μουρ' μάννα ἔτσι κι ἔτσι, ἔρχιτι κάθι βράδι στοῦ σπίτι. Τί νὰ κάνου, μούρ μάννα; Τοὺν φουθάμι. Κρύου κι φρόβιου προῶμα.

Μάννατ'ς τότι πού ἤξιρι πού τ' αὐτά, τ' λέει:

— Μιὰ βράδι, νὰ τοὺν ρουτήης θυγατέρα ποῦ κρύβιτι τ' μέρα. Κι κείν' μιὰ βράδι τοὺν ρώτοι κι κείνους εἶπι ὅτι κρύβιτι στοῦ καραγάτσι (φτελιά) μέσα στήν κουφάλα. Προυί, προί, τ'ν εἶπι τ' μάννα τ'ς κι τότι μαζεύκαν κι ἄλλοι κι ἔβαλαν γκάζι, κι ἔκαψαν τὴν κουφάλα κι ντεντές πού ἦταν μέσα φωναζει σὰν τοῦ βόδι κι δὲν ματαφάνκι.

Μιὰν ἄλλη, ἔτσι, πάλι τὴν παρουσιάσκι ἄντρατ'ς ντεντές κι ἔρχονταν οὔλου τοῦ βράδι ἔτρουγι, ἔπι κι ἔμεινι κουντὰ τ'ς ὡς τὰ ξημηρώματα. Τ'ν οὐρμήνιψαν κι αὐτήναν κι τοὺν ρώτσι ποῦ ἔμινι τ' μέρα κι αὐτὸ εἶπι στοῦ κουμάσι (χοτέτσι). Τ'ν ἄλλη τ' μέρα ἔκοψαν τοῦ κουμάσ' κι ντεντές πού ἦταν μέσα πατλάτσι κι δὲν ματαφάνκι.

Στὴν τρίτη πού παρουσιάσκι ἄντρας τ'ς ντεντές, τοῦ βράδι πλάγιαζι κι μαζι τ'ς κι γυναῖκα ἀπόμκι ἀγκαστρουμένη. Τοῦ παιδί πού γινηθήκι εἶχι κι αὐτὸ μύτη γκουτζίτσκα σὰν τοὺν μπαμπά τ'.

Αὐτὸς δὲν ἔλιγι ποῦ κρύβιτι τ' μέρα κι δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺν κάψου. Τ'ς γυναίκας τοῦ σόι οὔλοι τόξιραν κι δὲν ἤξιραν τί νὰ κάνουν. Τ'ς εἶπι ἕνας τί νὰ κάνουν.

Γιὰ βράδι ἔβαλι γυναῖκα στοῦ τηγάνι λάδι κι τῶκαψι τάχατις γιὰ νὰ τηγανίση αὐγὰ νὰ φαῖν. Κεῖνη τ'ν ὥρα ἔφτασι κι ντεντές στοῦ σπίτι κι πάει νὰ δγῆ γυναῖκα τ' τί τοὺν τηγανίζει γιὰ νὰ φάη. Σηκώνει τότι γυναῖκα τοῦ τηγάνι μὴ τοῦ καμένου τοῦ λάδι κι τοὺν κουπανάει μιὰ στοῦ πρόσουπου κι τοῦ ζυματάει μὴ τοῦ καμένου τοῦ λάδι. Κάηκι τοῦ πρόσουπου τ' δὲν μποροῦσι νὰ δγῆ, φάναζι πού τοὺν πόνου, θύμουσι κι κυνηγοῦσι τ' γυναῖκα τ' νὰ τὴν πιάση, τ' φουβέριζι πού θὰ τὴν πνίξη ἅμα τὴν πιάση γιὰ τοῦ κακὸ πού τοὺν ἔκαμι κι στὰ τυφλά προουπαθοῦσι νὰ τὴν πιάση. Γυναῖκα πάλι ἄνοιξι τοῦ παραθύρι κι ρίχκι ὄξου κι γλύτουσι. Ὅπου φάναζει ξύπνισι τοῦ γκζαντνάκι τ' (παιδί του) πού κοιμοῦνταν στοῦ μπισίκι (λίκνο), τρώμαξι κι ἔκλιγι. Τ' ἄκσι πού ἔκλιγι κι πασπατεύουνα στὰ τυφλά ἔφτασι στοῦ μπισίκι κι ἀπ' τοῦ γινάτι τ' πού δὲν μπόρσι νὰ πνίξη τ' μάννα τ' ἔπνιξι τοῦ πιδί τ'. Ἀποῦ τότι, χάθκι κι δὲν ματαφάγκι.

Τ' νύχτα δὲν κλαῖν τοὺν πιθαμένου κι ὅπου εἶπαμι δὲν κλείνου τὴν πόρτα. Γκουτζιάμ' (τόσο μεγάλη) νύχτα πότι πιρνάει... Γιὰ νὰ μὴ νυστάζουμι μᾶς κερνοῦν καφέδισ κι λέμι ἕνα σουρὸ μασάλια γύρου πού τοὺν πιθαμένου, τί ἔκαμνι μακαρίτ'ς ἄντα ζοῦσι κι οὔλου τὰ καλὰ τ' λέμι. Καμπουσὲς φουρές,

ἄμα πιθαμένους ἦταν ἀστείους ἄνθρουπους, λέμι τᾶστεῖα τὰ καμώματα τ'κι ἀντὶ νὰ κλαίμι γιαλάμι κι κανένας δὲν τοῦ παραξηγάει.

Προμηὴ τὸν σηκώσουν, τὸν βάζουν πρῶτα μέσα στοῦ κασόνι τ' (φέρει-τρο). Καμμιά φρα δὲν ἔκαμναμι κασόνια. Ἄκκλησιὰ εἶχι ἓνα νικρουκρέββατου, κεῖ ἀπὸν τὸν ἔθαζαμι κι τὸν πάϊναμι στὰ μνήματα. Τοῦν πιθαμένου στοῦ δρόμου τὸν κρατᾶν ξένοι, σπιτιανοὶ δὲν κάνει. Ἄντα τοῦ βγάζουν πὺ τοῦ σπίτι για νὰ τὸν πᾶν στὰ μνήματα, τσακίζου τοῦ θυμιατό, χώνουν στ' γῆ ἓνα καρφί, πέρουν κι πὺ τοῦ σάβανου τ' μιὰ κλουστή κι τὴν χώνουν μέσ τοῦ ντῆρι (τοῖχο), για νὰ μὴν πάρη πιθαμένους μαζί τ' κι τὴν τύχη τοῦ σπιτιοῦ. Ξουπίσου τσακίζουν κι ἓνα σταμνὶ μὶ τοῦ νιρὸ κι αὐτοὶ πὺ θὰ μένουν στοῦ σπίτι θὰ φρουκαλίσουν (σκουπίσουν), θὰ σιγυρίσουν τοῦ σπίτι, κι θὰ τοιμάσουν τοῦ φαῖ για τ' μακαριά, ὅταν θὰ γυρίσουν πὺ τὰ μνήματα νὰ κάτσουν νὰ φᾶν κι νὰ μακαρίσουν τὸν πιθαμένου.

Μάννα, ἄμα πιθάνη τοῦ πρώτου τ'ς τοῦ πιδὶ δὲν ἀκλουθαίει τὴν κηδεῖα, κάθιτι στοῦ σπίτι. Ἄμα πιθαμένους εἶνι χήρους, τοὺς θάφτου κουντὰ στ' γναῖ-κα τ', κι ἄμα χήρα μακριὰ πὺ τὸν ἄντρα τ'ς.

Ἄπ' ὅπ' πινάει κηδεῖα κλείνουν τ'ς πόρτις κι τὰ παραθύρια. Ὅποιους φτρινιστῆ στὴν κηδεῖα τὸν σκίζου τοῦ πκάμσουτ πὺ μιὰ ἀκρίτσα. Ἄμα τοῦ στόμα τ' πιθαμένου εἶνι γιλαστὸ θὰ πάρη κι ἄλλον πουλὺ γρήγουρα στὰ μνήματα πὺ μέσα πὺ τοῦ σπίτι. Παππᾶς στοῦ δρόμου δὲν κάνει νὰ γυρίση πίσου νὰ κοιτάξη για νὰ μὴν πάρη κι ἄλλον μαζίτ στοὺν τάφου. Τοῦν τάφου τὸν ἀνοίγουν συγκινικὰ πρόσουπα.

Ἄφου τοῦν πιθαμένου τὸν διαβάσουν στ'ν ἀκκλησιὰ, τὸν παένουν μὶ τὰ διαβάσματα στὰ μνήματα. Κεῖ τὸν λύνουν τὰ χέρια τ' κι τὰ πουδάριατ', πέρνει παππᾶς ἓνα κираμίδι, τοῦ χαράζει ἓνα σταυρό, τοῦ βάζει στοῦ στόματ' κι τὸν κατιβάζου στοὺν τάφουτ'. Προμηὴ τὸν κατιβάσουν τοῦ σάβανουτ' τοῦ κά-νουν τρία κουμμάτια. Τοῦ ἓνα τοῦ βάζου στοῦ κιφάλιτ' κι τ' ἄλλα τὰ δυό, τοῦ ἓνα στὰ χέρια τ' κι τᾶλλον στὰ πουδάρια τ'. Ἄπὸν στοῦ σάβανου τ' κάνει παπ-πᾶς μὶ τοῦ κρασι ἓνα σταυρό. Πὺν κάτ' στοῦ κιφάλι τ' για προουκέφαλου βάζου ἓνα μαξιλάρι γυμάτου μὶ τὰ λουλοῖδια κι τ'ς θυμιάμις πὺ τὸν κουβάλασι κόσμους. Ἄντα τοῦ παραχώνουν, πρῶτα Παππᾶς ρίχνει μὶ τοῦ φκιάρι τρεῖς φουρὲς σταυρουτὰ χῶμα ἀπὸν στοὺν πιθαμένου, ὅστιρα ρίχνει πὺ λίγου χῶμα κι κόσμους κι κατόπι, τοῦ παραχώνουν για καλά. Ἄπὸν στοῦ μνήματ' ἔχουν μιὰ στάμινα μὶ νιρὸ κι οὔλοι ἤρθαν στὴ κηδεῖα πλένουν τὰ χέρια τ'ς. Πρῶ-τα πλένουντι σκαφτιάδισ, αὐτοὶ π' ἄνοιξαν τὸν τάφου, ὅστιρα οὔλους οὐ κό-σμους. Ἰκατόπι τὴν τσακίζου τὴν στάμινα. Ἄφου θὰ τιλιώσουν οὔλα αὐτὰ θὰ γυρίσουν ὅσοι θέλου στοῦ σπίτι για νὰ κάτσουν στοῦ τραπέζι τ'ς μακαριάς, νὰ φᾶν κι νὰ μακαρίσουν τὸν μακαρίτι. Στοῦ τραπέζι τ'ς μακαριάς ἔχει

ἀπούλα τὰ φαῖιά, ὄξου πὸν κριάς. Στὸν πιθαμένου κάνουμι κόλυβα τ'ς 3 μέρις, κὶ μοιράζουμι στοὺν κόσμου πὸν παρακολούθει τὴν κηδεῖα.

Σαράντα μέρις ψυχὴ τ' πιθαμένου γυρνάει κὶ παένη ὅπ' θέλει. Ἄμα γιμόσουν σαράντα μέρις λέμι τότε πέρνει τοῦ τραπέζι τ' κὶ τραβάει γιὰ τοῦ δικαστήριου τοῦ Θειοῦ. Κόλυβα κάνουμι κὶ ἀπὸν' στίς 9, στίς 20 κὶ 40 μέρις. Παένουμι στοὺν τάφου τ' κὶ ρίχνουμι λίγου νιράκι, ἀνάβουμι κηράκια γιὰ τὴν καντήλα τ' ἅμα τοὺν ἔχουμι καντήλα, τοὺν θυμιάζουμι κὶ τοὺν κλαίμι. Στὰ σαράντα τ' μοιράζουμι κὶ τὰ ροῦχατ' τ'ς φουκαράδης.

Κόλυβα τοὺν κάνουμι κὶ ἀπὸν τ'ς 3 κὶ τ'ς 9 μῆνις, ἀπὸν στοῦ χρόνου, στὰ τρία χρόνια κὶ τὰ Ψυχουσάββατα. Πάν' στοὺν τάφουτ' σπέρνουμι λουλούδια κὶ τὰ φροντίζουμι. Τοὺν τάφου τ' τοὺν ἀνοίγουμι ἄντα θέλουμι νὰ βάλουμι κανένα δικότ' μέσα. Ἄμα τοῦ σῶμα τ' δγιούμι κὶ δὲν λειώνει, λέμι τότε ὅτι ἔχει ἁμαρτίς, τοὺν ξιθάβουμι κὶ τοῦ ξαναθάβουμι μὴ τὰ διαβάσματα. Μέσα στοῦ σπῆτι, κὶ οὔλοι στινοὶ συγγινίς κρατάμι πένθους, ἄντρις δὲν ξουρίζουντι, γυναίκις φουρᾶν ρούχον ἀνάποδα. Ἄναποδυγυρίζουν τοῦ γιαλί, δὲν γιαλᾶν, δὲν πᾶν τ'ς χαρὲς κὶ τὰ πανγύρια, δὲν τραγδᾶν, κὶ δείχνουν τ' λύπητ'ς μὴ κάθι τρόπον.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΠΡΩΤΟΚΚΛΗΣΙΟΥ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΩΤΟΚΚΛΗΣΙΟΥ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Τὸ Πρωτοκλήσι βρίσκεται εἰς τὸν Νομὸν Ἑβρου, Ἐπαρχίαν Διδυμοτείχου καὶ εἰς τὴν ἀκραιάν καὶ στενὴν λωρίδα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς πὺν ἐνσφηνώνεται μεταξὺ δύο ξένων κρατῶν, τῆς Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας. Εἰς ἀπόστασιν περίπου 8 χιλιομέτρων ἐκ τῆς Τουρκίας καὶ 20 χιλιομέτρων ἐκ Βουλγαρίας καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Μάνδρας - Μικροῦ Δερείου.

Εἶναι κτισμένο εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς ἀνωτέρω ὁδοῦ καὶ εἰς τοὺς πρόποδες λόφου, οἱ ὁποῖοι ἐπεκτείνονται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Τὸ Πρωτοκλήσιον Περιφερείας Διδυμοτείχου ἔχει 650 κατοίκους Ἑλληνας πρόσφυγας ἀπὸ τὰ χωριά Ἀκαλαν καὶ Μανδρίτσα Βουλγαρίας. Μέχρι τὸ 1920 οἱ κάτοικοι ἦσαν Βούλγαροι οἱ ὁποῖοι ἔφυγαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν δυνάμει τῆς συνθήκης τοῦ Νεῦγν καὶ τῆς συμφωνίας ἐκουσίας μεταναστεύσεως Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Ἔχει Ἐκκλησίαν ἀνακαινισθείσαν (Ἁγίου Ἀθανασίου), Σχολεῖον τὸ ὁποῖον ἀνήγειρεν τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος τὸ ἔτος 1935, Κοινοτικὸν Γραφεῖον καὶ σπῆτι παιδιοῦ, ἴδρυσιν καλὴ με ἀρκετὸν πόσιμον νερό, ἤλεκτροφωτισμὸν ἐπαρκῆ δι' ὅλα τὰ σπῆτια καὶ βιομηχανικὰ κτίρια. Εὐρίσκεται πλησίον τοῦ Σουφλίου. Ὅλα τὰ χωράφια τοῦ Πρωτοκκλησίου εἶναι εὐφορα, ὡς καὶ τὰ ἀμπέλια, οἱ μωρεόκηποι, τριφυλλιῶνες, καρυδιῶνες καὶ μηλιῶνες.

Ἐπίσης, ἡ κτηνοτροφία φέρει καλὰ κέρδη καὶ δυνάμεθα νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι γενικῶς οἱ κάτοικοι διὰ τῆς ἐργατικότητός των εὐρίσκονται εἰς καλὴν κατάστασιν.

Τὸ Πρωτοκλήσι εἶναι παλαιὸν χωρίον κτισθὲν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὁρφέως καὶ ὑπάρχει παράδοσις ὅτι ὁ Ὁρφεὺς Θεὸς τῆς μουσικῆς κατῴκει εἰς τὸ χωρίον (Γονικὸν) τῆς Κοινότητος Μικροῦ Δερείου ὅπου ὅταν ἔπαιξε τὴν λύραν του ἐχόρευαν τὰ ἄγρια θηρία, τὰ ζαρκάδια καὶ οἱ πέτρες ἀκόμα ἀπὸ τὴν μελωδίαν τῶν τραγουδιῶν. Ἡ σύζυγός του ὅμως Εὐρυδίκη ἦτο ἄπιστος καὶ μία ἡμέρα ἐγκατέλειψε τὴν συζυγικὴν τῆς ἐστίαν καὶ ἦλθε εἰς τὸ Πρωτοκλήσι ὅπου ἦλθε καὶ τὴν ἤδρεν ὁ Ὁρφεὺς εἰς τὸ δάσος παρὰ τὴν θέσιν Παλαιοκλήσι Πρωτοκκλησίου. Ἡ ἄπιστος σύζυγος ἐδικαιολογήθη διὰ τὴν

φυγήν της με τὴν αἰτιολογίαν ὅτι τὴν ἔκλεψεν ὁ Θεὸς τοῦ Ἄδῃ Πλούτων καὶ τότε, ἐπειδὴ ὁ Ὅρφεύς ἦταν θρησκώληπτος καὶ ἐφοβήθη μήπως τὸν τιμωρήσῃ ὁ Πλούτων, ἔκτισεν ἕνα Ναὸν καὶ τὸν ἐδώρησεν εἰς αὐτόν.

Ὁ Ναὸς αὐτὸς ἦταν οἱ Βυζαντινοὶ κατέλαβαν ὄλα τὰ χωριά τῆς Θράκης δὲν κατεστράφη καὶ οὔτε μετετρέπη εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν χαρακτηρισθεὶς ὡς ἀρχαῖος, ἐπίσης καὶ οἱ Τοῦρκοὶ ὅταν κατέλαβαν τὴν Θράκην ἐφοβήθησαν νὰ τὴν μετατρέψουν εἰς τζαμί. Ὅταν ὅμως κατὰ τὸ 1913 οἱ Βούλγαροι κατέλαβαν τὸ Πρωτοκλήσι ἔκλεψαν τὰ μάρμαρα τοῦ ἀνωτέρω Ναοῦ καὶ τὰ μετέφεραν εἰς Βουλγαρίαν. Οἱ Τοῦρκοὶ ὀνόμασαν τὰ ἐρείπια τοῦ Ναοῦ «ΜΠΑΣ-ΚΛΙΣΣΕ», δηλαδὴ πρώτη ἐκκλησία, καὶ τὸ χωριὸ ἔλαβε τὸ ὄνομα «Μπάς-κλισσέ». Ὅταν ὅμως κατὰ τὸ 1920 ὄλα τὰ χωριά τοῦ Νομοῦ Ἐβρου πὺδ εἶχαν Τοῦρκικα ὀνόματα ἔλαβαν Ἑλληνικά, ὀνομάσθηκε καὶ αὐτὸ «Πρωτοκλήσιον» δηλαδὴ πρώτη Ἐκκλησία.

Τὰ χωράφια καὶ τὰ δάση τοῦ Πρωτοκλήσιου εἶναι γεμάτα ἀπὸ ἀρχαῖα ἐρείπια. Εἰς τὴν θέσιν καθάκια εὐρίσκονται θεμέλια παλαιᾶς Ἐκκλησίας καὶ τοῖχος με βυζαντινὰ τοῦβλα, ὀλίγον βορειότερον εὐρέθη ὑδραγωγεῖον παλαιᾶς ἐποχῆς καὶ δίπλα ἐτέρας Ἐκκλησίας θεμέλια. Γύρω ἀπὸ τὸν Ναὸν τοῦ Πλούτωνος εἰς τὰ χωράφια εὐρίσκονται θαμμένα πιθάρια πὺδ ἐχρησήμενον ὡς σιταποθῆκαι. Πρὸς νότον τοῦ χωριοῦ ἀνευρέθη νεκροταφεῖον, «θέσις μωροεκήπου Μόσχου Μαλλιᾶκα» καὶ 200 μέτρα νοτιότερον μεμονωμένα μνήματα ἀρχαίας ἐποχῆς καὶ πολλὰ ἄλλα σημάδια ὅτι ἐδῶ εὐρίσκειτο παλαιὰ πόλις.

Τὸ κλίμα τοῦ Πρωτοκλήσιου εἶναι ὑγιεινότερον, διότι εὐρίσκειται εἰς μεγάλην δασώδη ἔκτασιν με ἄφθονα κρῦα νερά. Οἱ κότεκοὶ διακρίνονται διὰ τὴν φιλοξενίαν καὶ ἐργατικότητά των καὶ τὸ Πρωτοκλήσι θεωρεῖται ἕνα ἐκ τῶν προοδευτικῶν χωριῶν τοῦ Ἐβρου. Ἀσχολοῦνται με τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Τὰ σπουδαιότερα προϊόντα εἶναι: Σιτηρά, καπνὰ καὶ μεταξοσκώληκες.

Κ α τ ο ι κ ί α

Αἱ περισσότεραι οἰκίαι εἶναι μονώροφοι κατασκευασμέναι ἐκ λίθων καὶ πλίνθων καὶ με στέγες κεραμοσκεπεῖς. Μικραὶ με δύο τρία δωμάτια τὰ ὀποῖα στολίζουν με κουρτίνες, ψάθες, χαλιά κλπ. Ἐπιπλῶνονν δὲ αὐτὰ με κρεβάτια, ντιβάνια καὶ καθίσματα ψάθινα.

Δίπλα ἀπὸ κάθε οἰκία ὑπάρχει ἡ σταυλοποθήκη ὅπου προφυλάσσουν τὰ προϊόντα τους καὶ τὰ ζῶα τους. Τὰ ζῶα τους τὰ ἀγαποῦν πάρα πολὺ καὶ τὰ περιποιοῦνται καλύτερα καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν τους. Τὰ θεωροῦν ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας των. Ὅταν ἀρρωστήσῃ ἕνα ζῶον των ὀλόκληρος ἡ οἰκογένεια στενοχωρεῖται τόσοσ ὅσον καὶ ἂν ἀρρωστήσῃ ἕνα μέλος τῆς οἰκογενείας των. Ὁ

γεωργός χαιρεται όταν ἔχει τὰ ζῶα του εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ὑπερηφανεύεται δημοσίως διὰ τὸ κάθε καλὸν ζῶον του.

Ἐνας Πρωτοκκλησιώτης ὁ κ. Χρῖστος Παρισίδης ἐπαινοῦσε τὰ δυὸ σκυλιά του ὅτι ἦσαν ἀπὸ καλὸ σόϊ διότι φίλαγαν τὴν νύκτα τῆς ὄρνιθός του ἀπὸ τὴν ἀλεπού καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα προτερήματά των. Μιὰ ἡμέρα ἕνας συγχωριανὸς τοῦ παρακάλεσε νὰ τὸν δώσῃ ἕνα σκυλάκι ὅταν γεννήσῃ ἡ σκύλα του. Μετὰ κάμποσον χρονικὸν διάστημα, ἡ σκύλα ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον 5 σκυλάκια καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν φίλον του ὅπως μετὰ 30 ἡμέρας νὰ ἔλθῃ νὰ πάρῃ ἕνα σκυλάκι. Ὅταν ὅμως πέρασε τὸ ἀνωτέρω χρονικὸν διάστημα καὶ μετέβη ὁ φίλος εἰς τὸ σπίτι τοῦ Χρῖστου νὰ πάρῃ τὸ σκυλάκι, ὅλη ἡ οἰκογένεια τοῦ Χρῖστου ἀναστατώθηκε καὶ ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ πατρὸς τῆς διότι τὸ σκυλάκι εἶχε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σκύλας μητρὸς, τὸ ἄλλο τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θείας του κλπ. Τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἔβαλιν μέσα εἰς τὴν αὐλήν, διότι ὁ πατέρας τους χαρίζει τὰ ὄμορφα σκυλάκια εἰς τοὺς κατοίκους, ὁ δὲ οἰκογενειάρχης, συγκινημένος ἀπὸ τὴν στάσιν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, ἠναγκάσθη νὰ πῇ εἰς τὸν φίλον του ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ὑπόσχесίν του, διότι ἂν τοῦ ἔδινε τὸ ἕνα σκυλάκι, τὰ παιδιὰ του θ' ἀρρωστοῦσαν ἀπὸ τὴν στεναχώριά των.

Ἐ ν δ υ μ α — ὑ π ό δ ε σ ι ς — κ ό μ μ ω σ ι ς — κ α λ λ ω π ι σ μ ό ς

Ἡ ἐνδυμασία τῶν Πρωτοκκλησιωτῶν εἶναι εὐρωπαϊκὴ. Οἱ μὲν ἄνδρες φοροῦν κατὰ τὰς ἐργασίμους ἡμέρας τὴν φορεσιὰ τοῦ γεωργοῦ τὰς δὲ ἑορτὰς καινούργιο κουστοῦμι, οἱ δὲ γυναῖκες τὴν γυναικεία φορεσιὰ μὲ τσεμπέρι στὸ κεφάλι τὶς καθημερινές, καὶ καινούργια φορεσιὰ χωρὶς τσεμπέρι μὲ σγουρὰ (περμανάντ) μαλλιά τὶς ἑορτές. Στολίζονται δὲ μὲ διάφορα σκουλαρίκια, ἀλυσίδες καὶ καρφίτσες.

Τ ρ ο φ α ἰ

Τρέφονται κυρίως μὲ ὄσπρια, χόρτα καὶ ἐλάχιστον κρέας. Τὸν ἄρτον τὸν παρασκευάζουν οἱ νοικοκυρὲς καὶ τὸν ψήνουν εἰς τὸν φουῖνον τοῦ σπιτιοῦ. Μοιράζουν μικρὰ εἰδικὰ ψωμάκια εἰς τὴν γειτονιὰν εἰς περίπτωσιν κηδείας. Παρασκευάζουν γλύκισμα (σαραγλί) καὶ τὸ προσφέρουν εἰς τὸ συμπεθεριὸ ποῦ καλοῦν μετὰ μιὰ ἑβδομάδα ἀπὸ τὸν Ἄρραβόνα εἰς τὸ σπίτι τῆς νύμφης. Ποτὰ χρησιμοποιοῦν τὸ κρασί καὶ οὔζο.

Γ ε ω ρ γ ἰ α

Τὰ χωράφια τῶν γεωργῶν εἶναι ὅλα χωματερὰ παχιά. Ἀφοῦ ἐτοιμάσουν ἀπὸ βραδὺς οἱ γεωργοὶ τὰ ἄροτρά τους ἐπίσης καὶ τὸν σπόρον τὸ θρέξουν μὲ

γαλαζόπετρα ξεκινούν πρωί πρωί για τή δουλειά. Ὅργωνουν τὰ χωράφια καὶ σπέρνουν τὰ δημητριακά, συνήθως τὸ φθινόπωρο μὲ τὶς πρῶτες βροχές. Τὴν ἄνοιξιν ἀφοῦ ἐτοιμάσουν τὸ χωράφι εἰδικῶς γιὰ τὸν καπνὸν σπέρνουν τὸν καπνόν. Ὅταν φυτρώσουν οἱ σπόροι τὰ φυτάνια τὰ ψεκάζουν τακτικὰ γιὰ νὰ προλάβουν τὶς διάφορες ἀσθένειες. Ἡ συγκομιδὴ τοῦ καπνοῦ γίνεται πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου.

Ὅταν γίνῃ ὁ καρπὸς τῶν σιτηρῶν οἱ γεωργοὶ ξεχύνονται στὰ χωράφια γιὰ τὸ θέρισμα. Ἀφοῦ θερίσουν ὅλο τὸ χωράφι μετὰ μεταφέρουν τὰ δεμάτια εἰς ἓνα ὀρισμένον μέρος ὅπου εἶναι συγκεντρωμένα τὰ δεμάτια ὄλων τῶν γεωργῶν. Ἐκεῖ ἔρχεται ἡ μηχανὴ (πατόζα) ἡ ὁποία θὰ τὰ ἀλωνίσῃ ὅλα μὲ τὴν σειρά. Πολὺ λίγα ἀλωνίζουν μόνοι τους οἱ γεωργοὶ ἢ καὶ καθόλου. Κατόπιν ἀφοῦ ξεχωρίσουν τὸν καρπὸν ποὺ θὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ σπόρον καὶ ἀφοῦ κρατήσουν ὅσον καρπὸν τοὺς χρειάζεται γιὰ τὸ σπῆναι τους τὸ ὑπόλοιπον τὸ παραδίδουν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τοῦ Κράτους. Βάζουν μετὰ τὸν καρπὸν ποὺ κρατήσαν γιὰ τὸ σπῆναι τους εἰς τὸ ἀμάξι καὶ τὸ μεταφέρουν εἰς τὸν ἀλευρόμυλον τοῦ χωριοῦ καὶ τὸ κάνουν ἀλεύρι. Στὸν χειρόμυλον ἀλέθουν μόνον μπλιγοῦρι. Μιά παροιμία λέει: Χιόνιασ' ἔβρεξ' ὁ Γενάρης, ὄλ' οἱ μῦλοι μας θ' ἀλέθουν.

Ἐ θ ι μ α τ ῶ ν γ ε ω ρ γ ῶ ν (συνεργασία, ἀλληλοβοήθεια κλπ.)

Ἐπάρχει ἀλληλοβοήθεια καὶ συνεργασία τῶν γεωργῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν φύτευσιν καὶ συγκομιδὴν τοῦ καπνοῦ. Σέβεται ὁ ἓνας τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου καὶ τὴν προσέχει. Ἐπάρχει ὅμως καὶ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν χωραφιῶν καὶ Ἀγροφύλαξ.

Φ υ τ ι κ ὸ ς κ ὸ σ μ ο ς

Ὅπωροφόρα δένδρα ὑπάρχουν. Μηλιές, καρυδιές, κιδωνιές, ἀμυγδαλιές, βερικοκκιές. Δασικά: Ὅξυές, δρύες, βελανιδιές.

Π ο ι μ ε ν ι κ ὸ ς β ῖ ο ς

Οἱ βοσκοὶ ποὺ λέγονται τσομπάνιδες βόσκουν τὰ αἰγοπρόβατα τὸ καλοκαίρι στὰ βουνὰ καὶ τὸ χειμῶνα τὰ κατεβάζουν στὰ χειμαδιά. Φοροῦν τὸν χειμῶνα χονδρὴ κάπα καὶ μπότες, φέρουν δὲ μαζύ τους πάντοτε τὴν (γκλίτσα) ράβδο ἀπὸ κρानιὰ καταλλήλως σκαλισμένη καὶ τὴν χρησιμοποιοῦν διὰ νὰ κτυποῦν τὰ πρόβατα ἢ καὶ νὰ πιάνουν κανένα ποὺ φεύγει ἀπὸ τὸ κοπάδι.

Ὁ πολλαπλασιασμοὸς τῶν προβάτων γίνεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ τότε ἀρχίζει νὰ λειτουργῇ ἐδῶ τὸ τυροκομεῖον τὸ ὁποῖον στεγάζεται εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Γίνεται σ' αὐτὸ τυρὶ καὶ κασέρι.

Κυνήγιον

Θηρεύονται: λαγοί, αγριογούρουνα, αγριοπερίστερα, μπεκάτσες. Οί κυνηγοί χρησιμοποιοῦν κυνηγητικά ὄπλα καὶ σκύλους.

Ζωϊκὸς κόσμος

Ζῶα ἡμερα ὑπάρχουν: Βόδια, ὄνοι, ἵπποι, ὄρνιθες, περιστέρια.

Ἄγρια: Λύκοι, λαγοί, ἀλώπηκες, κόρακες, πέδιδικες, κουκουβάγιες, κουνούπια, μυρμηγκία κλπ.

Ὅταν ἡ κουκουβάγια φωνάζει ἐπίμονα στὰ κεραμίδια ἐνὸς σπιτιοῦ λέγεται πὼς κάτι κακὸ θὰ γίνη σ' ἐκεῖνο τὸ σπίτι.

Βιοτεχνία

Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ σπίτια ὑπάρχουν ἀργαλεῖοι εἰς τοὺς ὁποίους ὑφαίνουν μόνον δι' οἰκιακὴν χρῆσιν ὑφάσματα, κουβέρτες, τραπεζομάνδηλα, εἶδη προκὸς θαμβασκερὰ ἢ μάλλινα, τὴν κλωστήν τῶν ὁποίων παρασκευάζουν μόναι των οἱ γυναῖκες.

Ἐπίσης οἱ γυναῖκες πλέκουν στὸ χέρι πουλόβερ, ζακέτες, κάλτσες, ἐσώρουχα κλπ. καὶ κεντοῦν εἰς τὸ χέρι τραπεζομάνδηλα, προσκέφαλα σενδόνια κλπ. Ὑπάρχει ξυλουργεῖον καὶ κατασκευάζει κουφώματα καὶ διάφορα ἐπιπλα. Μὲ τὴν ξυλογλυπτικὴν ἀσχολεῖται τὸ Σπίτι τοῦ Παιδιοῦ καὶ κατασκευάζει διάφορα μπιμπελό, κουρνίζες καὶ ἐπιπλα σκαλιστά.

Ἐπίσης ὑπάρχει ἕνας σιδηρουργὸς ὁ ὁποῖος κατασκευάζει γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ὄνια, δικέλια, τσαπᾶ, φτυάρια, ἀλέτρια, πέταλα, κλειδαριές κλπ.

Ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Πρωτοκκλησίου

Ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν.

Ὅταν γεννηθῆ ἕνα παιδί, οἱ συγγενεῖς καὶ γειτόμισσες τὴ δευτέρῃ ἢ τρίτῃ ἡμέρᾳ πηγαίνουν νὰ ἐπισκευθοῦν τὴν μητέρα καὶ τῆς πᾶνε γάλα, ριζόγαλο, καὶ διάφορα δῶρα διὰ τὸ μωρὸ χρήματα καὶ ἄλλα μικροπράγματα.

Ἔθιμα κατὰ τὴν βάπτισιν.

Ὅταν πρόκειται νὰ βαπτισθῆ τὸ παιδί ἢ μητέρα καὶ ὁ ἀνάδοχος (Νουνὸς) καλοῦν τοὺς γνωστούς τους εἰς τὸ σπίτι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πᾶνε ὅλοι μαζί στὴν ἐκκλησία ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴν μητέρα. Στὴν Ἐκκλησία μόλις πῆ ὁ ἀνάδοχος τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ τρέχουν τὰ μικρὰ παιδιὰ γιὰ νὰ τὸ ποῦν στῆ μη-

τέρα και να πάρουν τὸ δῶρο τους (μουζντέ). Ὄταν τελειώσῃ ἡ βάπτισις, ὁ ἀνάδοχος κρατώντας τὸ παιδί και δύο ἀναμένες λαμπάδες πηγαίνει στοῦ σπίτι και ἐκεῖ ἀφοῦ ἡ μητέρα κάνει μιὰ μετάνοια μπροστά στον ἀνάδοχο παίρνει ἀπὸ τὰ χέρια του τὸ παιδί και τὶς λαμπάδες. Ἐν συνεχείᾳ προσφέρουν κεράσματα και ἡ μητέρα μοιράζει χρήματα σ' αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται ἐκεῖ.

Ἔθιμα τῆς ἀρραβῶνος.

Οἱ γνωστοὶ τοῦ γαμπροῦ μαζί με τὸν γαμπρὸν πάνε στοῦ σπίτι τῆς νύμφης και ἐκεῖ γίνεται ἡ ἐξῆς διαδικασίᾳ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς τοῦ γαμπροῦ λέει ὅτι εἶναι κνηγοὶ και χτύπησαν μιὰ πέρδικα τῆ λάβωσαν και μῆτρε μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπίτι και τῆ ζητᾶνε. Τότε οἱ συγγενεῖς τῆς νύμφης παρουσιάζουν διάφορες ἄλλες γυναῖκες ἢ κορίτσια ἢ και γρηῆς ἀκόμα για να τὴν ἀναγνωρίσουν. Στὸ τέλος τοὺς φέρουν και τὴν νύμφη. Αὐτοὶ λένε μάλιστα αὐτὴ εἶναι. Τότε δίνει ὁ γαμπρὸς τὰ σημάδια εἰς τὴν νύμφη και ἡ νύμφη στοῦ γαμπροῦ. Τὴν ὥρα αὐτὴ ρίχνουν μερικοὺς πυροβολισμοὺς για να γνωστοποιήσουν τὸ γεγονός. Ὁ γαμπρὸς με τὴν νύμφη στρέφονται πρὸς τὰ εἰκονίσματα και προσκυνοῦν. Κατόπιν γίνεται διασκέδασις.

Ἔθιμα τοῦ γάμου.

Τὸ Σάββατο τὸ ἀπόγευμα οἱ συγγενεῖς και γνωστοὶ τοῦ γαμπροῦ πηγαίνουν στοῦ σπίτι τῆς νύμφης τὰ «Κόκκινα» δηλ. διάφορα δῶρα για τὴν νύμφη, μιὰ μπουγάτσια κεντημένη με ἀμύγδαλα και κουφέτα και μιὰ κότα ψημένη. Στὸ σπίτι τῆς νύμφης μόλις ἔλθουν τὰ κόκκινα, βάζουν μόνο τὸ πέπλο στοῦ κεφάλι τῆς νύμφης και τῆς δένουν στὴ μέση μιὰ ποδιά. Ἐνα μικρὸ ἀγοράκι ὁ «μπράτμος» παίρνει ἀπὸ ἕνα πιάτο κουφέτα ποὺ τὰ ἔφερε μαζί με τὰ κόκκινα τρεῖς φορὲς με τὸ χέρι του και τὰ βάζει στὴν ποδιά τῆς νύμφης. Κατόπιν, βγάζει τὴν ποδιά και δαγκώνει τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὴν μπουγάτσια ποὺ τῆς ἔφεραν. Αὐτὲς τὶς τρεῖς μπουκιὲς ποὺ ἔκοψε ἡ νύμφη, τὶς μοιράζει στα εὐλεύθερα κορίτσια για να θάλουν στοῦ μαξιλάρι τους να ὄνειρευθοῦν ποιὸν θὰ πάρουν.

Φεύγουν οἱ γνωστοὶ και συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ και τοὺς δίνουν τὰ δῶρα τῆς νύμφης για τὸ γαμπρὸ, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ ἴδια. Κατόπιν γίνεται τὸ γλέντι χωριστὰ στοῦ σπίτι τῆς νύμφης και χωριστὰ στοῦ σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Τὴν Κυριακὴ ξυρίζουν τὸ γαμπρὸ βάζοντάς τον να πατάη μέσα σ' ἕνα ταψι ὅπου ὑπάρχει λίγο ρύζι και οἱ παρευρισκόμενοι ρίχνουν χρήματα. Ὄταν πάνε να πάρουν τὴν νύμφη ἀπὸ τὸ σπίτι, ἡ νύμφη περιμένει στοῦ παράθυρο και κρατάει ἕναν καθρέπτη και μόλις δεῖ μέσα στον καθρέπτη τὸ γαμπρὸ τοῦ ρίχνει ἕνα ποτῆρι κρασί. Στὸ μεταξὺ οἱ γνωστοὶ τῆς νύμφης κρατοῦνε τὴν

πόρτα και δὲν ἀφίνουν τὸ γαμπρὸ νὰ μπῆ ἂν προηγουμένως δὲν δώσει χρήματα.

Μετὰ τὴν στέψη ὅταν πᾶνε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ πρὶν μποῦν μέσα ὁ κουμπάρος ρίχνει ἓνα πανέρι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀντρόγυνο καὶ ἂν πέσει μπρούμητα τὸ πρῶτο παιδί θάναι ἀγόρι καὶ ἂν ἀνάσκελα κορίτσι.

Ἡ νύμφη περτώντας τὴν πόρτα γιὰ νὰ μπῆ μέσα κάνει ἓναν σταυρὸ στὴν πόρτα μὲ μολύβι ἢ κλωδιά καὶ πατάει ἓνα σίδερο γιὰ νὰ γίνῃ σιδερένια. Μετὰ βάζουν τραπέζι στὸν κουμπάρο καὶ στοὺς γνωστούς. Ἐπακολουθεῖ χορὸς ὅπου χορεύει καὶ ἡ νύμφη, οἱ δὲ γνωστοὶ πᾶνε καὶ τοὺς δίνουν χρήματα καὶ αὐτοὶ τοὺς φιλοῦν τὸ χέρι. Τὸ θράδυ δωρίζει ἡ νύμφη τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τοῦ κουμπάρου διάφορα δῶρα (μαντήλια, ὑποκάμισα, κλπ.) καὶ μετὰ συνεχίζεται τὸ γλέντι μέχρι ἀργά.

Τ ρ α γ ο ῦ δ ι α τ ο ὕ γ α μ ο υ

Σήμερα μαῦρος οὐρανός, σήμερα μαύρη μέρα
σήμερα ξεχωρίζονται μάνα καὶ θυγατέρα
ἡ μάνα ἦταν πέρδικα καὶ κόρη περιστέρα
ἀφήνουνε τὴν πέρδικα παίρνουν τὴν περιστέρα.

ἄ λ λ ο

Ἐνα τραγοῦδι θὰ σᾶς πῶ, ἐπάνω στὸ κεράσι
νὰ ζήση ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς ν' ἀσπρίση νὰ γεράση.
Ἐνα τραγοῦδι θὰ σᾶς πῶ ἐπάνω στὴν δεκάρα
νὰ ζήση ἡ νύφη καὶ γαμπρὸς κουμπάρος καὶ κουμπάρα.

ἄ λ λ ο

Γαμπρὲ τὴ νύφη νᾶχης καλὴ νὰ μὴν τὴν ἐμαλώνης
σὰ γλάστρα μὲ βασιλικὸ νὰ τὴν ἐκαμαρώνης.
Ἐμεῖς τὴ νύφη τὴν εἶχαμε λουλούδι στὴν γειτονιά μας
καὶ τώρα σᾶς τὴ δώσαμε μὲ ὅλη τὴν καρδιά μας.
Καλὴ ἦταν ἡ νύφη μας καλὰ καὶ τὰ προικιά της
καλὸ καὶ συμπεθεριὸ ποὺ κάθεται κοντά της.

Ἐ θ ι μ α τ ε λ ε υ τ ῆ ς

Πρὶν νὰ πεθάνῃ ἓνας θαρεὶ ἀρρωστος θὰ ζητήσῃ νὰ συγχωρηθῇ μὲ τοὺς οἰκείους του καὶ τοὺς συγγενεῖς του· μετὰ θὰ ζητήσῃ νὰ κοινωνήσῃ. Ὁ ἐτοιμοθάνατος δὲν μιλάει, μόνον ἀναπνέει γρήγορα καὶ προμηνύεται τὸ τέλος του· τότε οἱ συγγενεῖς γυναῖκες διαβάξουν τὴν Θεία Ἐπιστολὴ τοῦ Χριστοῦ διὰ νὰ ξεκουρασθῇ τὸ γρηγορώτερον, διότι λένε χαροπαλεύει. Μετὰ τὴν ἐκπνοὴν ὅλοι

λένε ξεκουράστηκε. Τότε ακούονται κραυγαὶ τῶν οικείων καὶ κρούσις τοῦ κώδωνος τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ θανάτου.

Μόλις ξεψυχήσῃ ὁ ἄρρωστος τοῦ κλείνουν τὰ μάτια τοῦ θάβουν καθαρὰ καὶ καινούργια ρούχα τοῦ σταυρώνουν τὰ χέρια του καὶ σιάζουν τὰ πόδια του. Τὸν τοποθετοῦν μετὰ σ' ἓνα ντιβάνι, τὸν σκεπάζουν μ' ἓνα σεντόνι (σάβανο) καὶ δίπλα τοποθετοῦν μέσα σ' ἓνα ταψὶ μὲ ἄλεύρι ἀναμμένα κεριὰ καὶ καίνε θυμίαμα.

Συνεχίζονται οἱ θρηνώδεις κραυγὰς τῶν οικείων των καὶ κλῆσι τοῦ νεκροῦ διὰ τοῦ ὀνόματός του. Ὁ νεκρὸς φυλάττεται ὅλην τὴν νύκτα εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ ἐτοιμασθῇ τὸ φέρετρόν του, γίνεται ἡ κηδεία τοῦ νεκροῦ. Τὴν κηδεία ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ οικεῖοι. Ἡ νεκρώσιμος πομπὴ ἀκολουθεῖ τὴν δεξιὰν ὁδόν, τὸν φέρουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸν τάφον ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνοιχθῆ ἓκ τῶν προτέρων καὶ τὸν τοποθετοῦν σκεπάζοντας αὐτὸν μὲ χῶμα.

Μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ νεκροῦ γίνεται σάρωσις τῆς οἰκίας καὶ ἐτοιμασία ὕδατος εἰς τὴν εἴσοδον αὐτῆς τὸ ὁποῖον θὰ χρησιμεύσῃ διὰ τὴν πλύσιν τῶν χειρῶν ἐκείνων ποὺ μετέσχον τῆς κηδείας καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τὴν παρηγοριὰ τῶν συγγενῶν του. Εἰς αὐτοὺς προσφέρεται κωνιάκ καὶ καφές.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας οἱ γνωστοὶ καὶ συγγενεῖς ἐπανέρχονται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ θανόντος μὲ ἄνθη στὸ χέρι καὶ ὅλοι μαζὶ μεταβαίνουν εἰς τὸν τάφον καὶ τὰ πηγαίνουν στὸν νεκρόν. Ἐκεῖ μοιράζονται κόλλυθα καὶ παξιμάδια.

Στις ἑννέα ἡμέρες (ἐννιάμερα) γίνεται μνημόσυνο, ἐπίσης εἰς τὰ σαράντα καὶ ἐπίσημο μνημόσυνο γίνεται ὅταν συμπληρωθῇ ὁ χρόνος. Τότε τελειώνουν οἱ ὑποχρεώσεις τῶν οικείων πρὸς τὸν νεκρόν.

Ἐν τῷ μεταξύ τὸ πένθος τῶν οικείων συνεχίζεται μέχρι καὶ τὸ δευτερόν ἔτος, ἂν εἶναι νέος. Οἱ γυναῖκες ἐκδηλώνουν τὸ πένθος μὲ πένθημα ἐνδύματα, οἱ δὲν ἄνδρες δὲν ξυρίζονται ἐπὶ ἑννέας ἡμέρας.

Κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ ὀ ρ γ ἄ ν ω σ ι ς

Ὅλοι οἱ χωρικοὶ εἶναι ὀργανωμένοι συνεργάζονται καὶ ἀλληλοβοηθοῦνται. Ἐἴτε εἰς ἀτομικὰς ἐργασίας, εἴτε εἰς κοινοτικὰς ὑποθέσεις, π.χ. ἀνέγερσις Ἐκκλησίας, Σχολείου, διάνοξις δρόμου κλπ.

Ἐπάρχει ὁ γεωργικὸς συνεταιρισμὸς ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ ὄλους.

Ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα τοὺς χορηγεῖ δάνεια καὶ ἔτσι δύνανται νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας των.

Δὲν ὑπάρχουν μεταξύ των διαφορὰς, ὁ καθ' ἓνας ἔχει διακριτικὰ σύνορα εἰς τὰ κτήματά του, ὡς ἐπίσης καὶ διακριτικὰ γνωρίσματα ἐπὶ τῶν ζώων του. Ἐνα μέρος δὲ τῶν κτημάτων καὶ τῶν ζώων του δίδει καὶ εἰς τίς κόρες προῖκα.

Τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα εἶναι τὸ ἴδιο δι' ὅλα τὰ τέκνα. Γίνεται σύνταξις διαθήκης τὴν ὁποῖαν συντάσσει ὁ εἰς Σουφλίον Συμβολαιογράφος.

Θ ρ η σ κ ε ῖ α

Εἶναι πιστοὶ ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ καὶ ἐκτελοῦν τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα.

Ἑ ο ρ τ α ῖ

Π ρ ω τ ο χ ρ ο ν ι ᾶ.

Τὴν 1ην Ἰανουαρίου ἐορτάζεται ἡ περιτομὴ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Πρωτοχρονιά. Ἀπὸ τὴν ἐσπέραν ὅλα τὰ παιδιά τραγουδοῦν τραγουδία τῆς πρωτοχρονιάς, «Ἄι Βασίλης ἔρχεται». Τὸ πρωὶ πηγαίνουν ὅλοι στὴν Ἐκκλησία καὶ μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐπιστρέφουν εἰς τὰ σπίτια τους, ὅπου προγευματίζουν, καὶ τὸ μεσημέρι κάπτουν τὴν βασιλόπηττα ὅποιο μέλος τῆς οικογενείας βρῖσκει τὸ μεταλλικὸ νόμισμα λογίζεται ὁ τυχερὸς τῆς χρονιαῖς τοῦ σπιτιοῦ.

Τὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια μέχρι 12 ἐτῶν γυρίζουν στὰ σπίτια κρατοῦν κλωνάρια ἀνθισμένης κρνιαῖς καὶ εὔχονται στὴ νοικοκυρὰ μὲ τὴν εὐχὴ «Σούρβα - Σούρβα, χρόνια πολλὰ καὶ Ἄη Βασίλη» καὶ μὲ τὰ κλωνάρια τῆς κρνιαῖς (Σουρβάκα) κτυποῦν τὴν ράχιν ἐλαφρῶς τῶν μελῶν τῆς οικογενείας.

Ἡ αἰκοκυρὰ τοὺς φιλοδωρεῖ μὲ μίαν δραχμὴν καὶ ἓνα κομμάτι χοιρινοῦ κρέατος ἢ καὶ ἄλλα δῶρα. Τὸ βράδυ γίνονται χοροὶ μέσα στὰ σπίτια μὲ συγκεντρώσεις συγγενῶν καὶ φίλων.

Ἄ γ ι α Θεοφάνεια.

Μετὰ τὴν Θεία λειτουργίαν ὅλοι οἱ κάτοικοι προπορευομένου τοῦ ἱερέως καὶ ψαλτῶν μεταβαίνουν εἰς τὸ ποτάμι καὶ ρίχνουν τὸν Τίμιον Σταυρὸν εἰς τὸ νερὸ νὰ βαπτισθοῦν τὰ νερὰ καὶ ἔκτοτε λογίζεται διὰ τὸ καιρὸς θὰ γλυκάνη καὶ τὸ ψῦχος θὰ ὑποχωρήσῃ. Παίρνουν τὸν Ἄγιασμόν καὶ τὸν φέρουν εἰς τὰ σπίτια των. Τὸ φαγητὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς εἶναι «ἡ μπάμπω», δηλαδὴ ὅταν τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων σφάζουν τοὺς χοίρους των τὸ στομάχι τοῦ χοίρου ἀφοῦ τὸ καθαρίσουν τὸ γεμίζουν μὲ κρέας χοιρινὸ καὶ τὰ Θεοφάνεια ὅλοι θὰ φάγουν τὴν «μπάμπω» δηλ. τὸ παραγεμισμένον στομάχι τοῦ χοίρου.

18 η Ἰ α ν ο υ α ρ ῖ ο υ.

Ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου πολιούχου τοῦ

χωριοῦ. Ἡ λειτουργία τελεῖται πανηγυρική ἀπ' ὄλους τοὺς κατοίκους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

30 η Ἰανουαρίου.

Ἐορτάζεται ἡ μνήμη τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν. Μετὰ τὴν Θεῖαν λειτουργίαν ὅλοι οἱ κάτοικοι παρακολουθοῦν τὴν σχολικὴν ἑορτὴν ποῦ γίνεται εἰς τὸ σχολεῖον.

1 η Φεβρουαρίου.

Ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος. Ὅλοι οἱ γεωργοὶ καὶ ἀμπελοργοὶ πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μετὰ τὴν Θεῖαν λειτουργίαν ὁ Ἱερεὺς ψάλλει τὸν Ἁγιασμὸν τὸν ὁποῖον οἱ πιστοὶ φέρουν εἰς ὑάλινα δοχεῖα εἰς τὰ σπίτια τῶν. Μὲ τὸ ἁγιασμένον ὕδωρ ραντίζουν τὰ σπίτια τῶν, τὶς ἀποθήκες, τοὺς σταύλους, τὰ σπαρμένα χωράφια τῶν καὶ τὰ ἀμπέλια τῶν. Εἰς τὰ ἀμπέλια τῶν γίνεται ὁ ἐξῆς διάλογος: ὁ νοικοκύρης φωνάζει, «Ποῦ εἶσαι Ἁγιε Τρύφωνα», καὶ ἄλλος ἀπεκτᾷ: «Ἐδῶ εἶμαι καὶ δὲν φαίνομαι ἀπὸ τὸν πολὺ τὸν καρπὸν». Ὁ Ἁγιος Τρύφων λογίζεται ὡς προστάτης τῶν ἀγρῶν, ἀμπελιῶν κλπ.

9 η Μαρτίου.

Τὴν 9ην Μαρτίου ἑορτάζεται ἡ μνήμη τῶν 40 Μαρτύρων, καὶ μετὰ τὴν Θεῖαν λειτουργίαν οἱ κάτοικοι πηγαίνουν εἰς τὰ κτήματά τῶν καὶ φυτεύουν διάφορα καρποφόρα δενδρύλλια καὶ λέγουν «40 νὰ φᾶς, 40 νὰ πιῆς, 40 νὰ θάλς μέσα στὴ γῆ» ἐννοοῦν τὰ δένδρα ποῦ φυτεύουν. Τὴν ἴδια ἡμέρα οἱ νοικοκυρὲς καθαρίζουν τὶς αὐλὲς καὶ καίνε τὰ σκουπίδια ἰδιότι ἡ ἡμέρα αὐτὴ λογίζεται ὡς ἡμέρα καθαρῶτητος τοῦ σπιτιοῦ.

25 η Μαρτίου.

Ἐορτάζεται ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ Ἐθνικὴ ἑορτὴ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Πατρίδος μας Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν.

Ὅλες οἱ οἰκίαι σημαιοστολίζονται καὶ μετὰ τὴν Θεῖαν λειτουργίαν οἱ κάτοικοι μεταβαίνουν εἰς τὴν πλατεῖαν ὅπου εἶναι τὸ Ἡρώων τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ Πατρίδος πεσόντων καὶ γίνεται δέησις ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, κατατίθενται στεφάνια ἐκ κισοῦ (ἀμαράντου) καὶ ἀνθέων. Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Σχολεῖου ἐκφωνεῖ λόγον διὰ τὰ κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν Ἐλευθερίαν τῶν καὶ τέλος οἱ ὀπλίται τῶν Τ.Ε.Α. πυροβολοῦν προκαλοῦντες ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς πολίτας. Ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος προσκαλεῖ τοὺς κατοίκους εἰς τὸ Κοινοτικὸν κατάστημα καὶ διανέμει γλυκίσματα.

1 η Μ α ί ο υ .

Ἐορτάζεται ἡ Πρωτομαγιά καὶ οἱ κάτοικοι καὶ ἰδίως τὰ ἀγόρια τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὰ χαράματα στολίζουν τὰ σπίτια τῶν κοριτσιῶν μὲ στεφάνια καὶ ἐνθοδέσμες ἀπὸ λουλούδια τοῦ ἀγροῦ ἢ καὶ μὲ τὰ φύλλα καρδιάς πού εἶναι σύμβουλον ὑγείας καὶ μακροβιότητος. Πολλοὶ κάτοικοι πηγαίνουν οἰκογενειακῶς εἰς τὴν ἐξοχὴν.

24 η Ἰ ο υ ν ί ο υ .

Ἐορτάζεται ἡ ἑορτὴ τῶν ἀνθεστηρίων. Ὁ Ἅγιογιάννης. Ἀπὸ τὴν παραμονὴ μαζεύονται ὅλα τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ παίρνουν ἓνα δοχεῖο καὶ τὸ γεμίζουν νερὸ ἀπὸ τρία πηγάδια. Μετὰ ρίχνουν μέσα ἀπὸ ἓνα κόσμημα. Τὴν ἄλλη ἡμέρα σηκώνονται πολὺ πρῶτὶ πηγαίνουν στὴν ἐξοχὴ καὶ κόβουν ἀγριολούλουδα καὶ τραγουδώντας γυρίζουν στὸ χωριό. Στὸ τέλος ἀπὸ τὸ δοχεῖο βγάζουν ἓνα ἓνα τὰ κοσμήματά τους διαβάζοντας στὸ καθένα καὶ ἀπὸ ἓνα ἐρωτικὸ στίχο. Ἔτσι βλέπουν τὴν τύχην τους.

20 η Ἰ ο υ λ ί ο υ .

Στὶς 20 Ἰουλίου εορτάζεται ὁ Προφήτης Ἡλίας. Τὴν ἡμέραν αὐτὴ ὅλοι πηγαίνουν εἰς τὰ μποστάνια νὰ κόψουν τὸ πρῶτο καρπούζι καὶ στὸ ἀμπέλι τὸ πρῶτο σταφύλι, σύμφωνα μὲ τὴν λαϊκὴ παροιμία: «Τοῦ Ἀηλιὰ σταφύλι, τῆς Ἀημαρίνας σῦκο καὶ τοῦ Ἀηπαντελεήμονα τρέξε μὲ τὸ κοφίνι».

6 η Α ὐ γ ο ὄ σ τ ο υ .

Ἐορτάζεται ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ μετὰ τὴν Θεϊαν λειτουργίαν ὁ Ἱερεὺς δίδει εἰς τοὺς πιστοὺς ἀπὸ ἓνα μικρὸ σταφύλι.

15 η Α ὐ γ ο ὄ σ τ ο υ .

Ἐορτάζεται ἡ Κοίμησις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Τὴν ἡμέραν αὐτὴν γίνεται πανηγυρις τοῦ χωριοῦ καὶ γίνονται χοροὶ καὶ διασκεδάσεις ὑπὸ τῶν κατοίκων μὲ πολλοὺς πανηγυριστὰς τῶν γειτονικῶν χωρίων, γίνονται δὲ καὶ συνοικέσια τῶν μενίδων Πρωτοκκλησίου μετὰ τῶν νέων τῶν γειτονικῶν χωριῶν οἱ ὅποιοι ἐπισκέπτονται τὴν Πανήγυριν.

14 η Σ ε π τ ε μ β ρ ί ο υ .

Ἡ ὕψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εορτάζεται αὐτὴν τὴν ἡμέραν καὶ μετὰ

τὸ τέλος τοῦ Ὁρθροῦ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Ἱερεὺς μοιράζει εἰς τοὺς πιστοὺς τὰ λουλούδια τοῦ Τιμίου Σταυροῦ τὰ ὁποῖα φυλάττουν εἰς τὸ εἰκονοστάσι καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέρα ὅλοι νηστεύουν μέχρι τὸ βράδυ.

26 η Ὁκτωβρίου.

Τὴν 26ην Ὀκτωβρίου εορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Διορίζουν νέους ἀγελαδάρηδες, ποιμένας, χοιροβοσκούς κλπ. Ἡ ἡμέρα αὕτη λογίζεται ὡς τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ οἱ γεωργοὶ ἀρχίζουν τὴν σπορὰν τῶν χωραφῶν των μὲ σιτάρι, κριθάρι, σίκαλιν χειμερινὸ τριφύλλι κλπ.

25 η Δεκεμβρίου.

Ἐορτάζονται τὰ Χριστούγεννα. Τὴν παραμονὴ τῆς εορτῆς βουίζει τὸ χωριὸ ἀπὸ τὶς φωνὲς τῶν χοίρων. Οἱ χωρικοὶ σφάζουν τοὺς χοίρους των, παχιά πρόβατα ἢ γίδες καὶ ετοιμάζουν διὰ τὴν ἄλλην ἡμέραν. Ἡ εορτὴ ἀρχίζει ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα καὶ μὲ τὸ πρῶτο ἄκουσμα τῆς καμπάνας ὅλοι πηγαίνουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ Θεία λειτουργία τελειώνει 2 ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, οἱ χωρικοὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὰς οἰκίας των ὅπου τρώγουν τὸ ψητὸ τῆς σοῦβλας μὲ χοιρινὸ κρέας (κεμπάπ), τὸ δὲ μεσημέρι ὅλα τὰ τραπέζια εἶναι γεμάτα μὲ διάφορα ἐκλεκτὰ φαγητά.

Ἄλλαι εορταὶ

Ἀποκριά.

Ὅλοι οἱ κάτοικοι γλεντοῦν καὶ χορεύουν οἱ περισσότεροὶ ντυμένοι μασκαράδες. Τὴν ἐπομένη Δευτέρα γίνεται ὁ Μπέης, τὸν ὁποῖον ετοιμάζουν ἀπὸ ἡμέρες. Τὸν γυρίζουν ὅλη τὴν ἡμέρα σὲ ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ μαζεύουν διάφορα φαγώσιμα πού τοὺς προσφέρουν οἱ νοικοκυρές. Τὸ βράδυ στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ χορεύει ὁ Μπέης μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μαζεύονται ὅλοι οἱ κάτοικοι.

3 η Κυριακὴ τῶν νηστεϊῶν.

Ὅλες οἱ πεθερὲς τῶν ἀρραβωνιασμένων νέων προσκαλοῦν τοὺς συγγενεῖς καὶ ἐπισκέπτονται τὴν μέλλουσα νύφη των καὶ προσφέρουν εἰς αὐτὴν διάφορα δῶρα, φουστάνια, ἐσώρουχα, φωτογραφίες καὶ 2-3 κιλά χαλβὰ τοῦ ἐμπορίου. Ἡ νύφη ἀνταποδίδει δῶρα, μικρὰ μανδήλια στὴν κάθε μὰ καὶ προσφέρει διάφορα γλυκίσματα.

Σάββατον Ἁγίου Λαζάρου.

Ὅλα τὰ κοριτσάκια κάτω τῶν 12 ἐτῶν ἀνὰ δύο στολίζουν ἓνα μικρὸ κα-

λαθάκι με λουλούδια και επισκέπτονται τὰ σπίτια τῶν συγγενῶν των καὶ τραγουδοῦν διάφορα τραγούδια τῆς ἑορτῆς τοῦ Λαζάρου καὶ ἡ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ τὰ δίδει ἀπὸ ἓνα αὐγὸ καὶ μιὰ δραχμὴ. Ἡ ἑορτὴ λογίζεται χαρὰ τῶν μικρῶν κοριτσιῶν.

Ἄ γ ι ο ν Π ά σ χ α .

Τὴν Κυριακὴ τοῦ Πάσχα καὶ περὶ ὥραν 12ην μεσονυκτίου οἱ πιστοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἐκκλήσιαν καὶ ὁ Ἱερεὺς ἐξέρχεται μετὰ λαμπάδων καὶ ἐξαπερύγων εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἀναγιώσκει τὸ Ἀναστάσιμον Εὐαγγέλιον καὶ ψάλλει τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» ὅπότε ἀκούγονται πολλοὶ πυροβολισμοί. Μετὰ τὸ τέλος τῆς Θείας λειτουργίας οἱ χωρικοὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὶς οἰκίας των, ἀφοῦ πρῶτον ἀντὶ καλημέρα λέγουν Χριστὸς Ἀνέστη, Χρόνια πολλά. Μετὰ γίνεται χορὸς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ καὶ χορεύουν ὅλοι τραγουδώντας διάφορα τραγούδια.

Τ ρ α γ ο ύ δ ι α

Χουρέψητη μπρὲ ἀμὰν ἀμὰν χουρέψητη κοριτσάκια μ'
φιλάρια μὴ λυπάστη κι ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου
γιατὶ θαρθῆ κι' ἀμὰν ἀμὰν γιατὶ θαρθῆ ἕνας κερὸς
τότι θὰ μὴ θυμάστη κι' ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου.
Οὔλ οἱ μητέροι μπρὲ ἀμὰν ἀμὰν οὔλ οἱ μητέροι τέριασαν
κι οὔλ μὶ πουλιὰ πιτοῦσαν κι' ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου
κι μένα τοῦ μπρὲ ἀμὰν ἀμὰνκι μένα τοῦ πουλάκι μου
οὔλ τοῦ κατιουρούσαν κι' ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου.
Οὔλ μὶ κρατεῖ μπρὲ ἀμὰν ἀμὰν οὔλ μὶ κατιουρέσανε
γὼ πῆρα παληκάρη κι' ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου.
Πῆρα τὴ βοῦ μπρὲ ἀμὰν τὴ Βούλα τοῦ Πασαῖ
τοῦ Βασιλειὰ τὴ χάρη κι' ἀλήθεια σᾶς τοῦ λέου.

Ἄ λ λ ο

Οὔλοις οἱ νὲς παντρέφτηκαν κι πῆραν παληκάρια
κι γὼ Γιαννούλαμι' ὄμορφη πῆρη τὸ Μαραζιάρη.
Τὸν δίνει ψουμί δὲν σκάζ νὰ φάη κρασί δὲ ντριλικῶνει
τὸν ρίχνει πέντι στρώματα κι δέκα μαξιλάρια.

Λ α ἰ κ ῆ Ἰ α τ ρ ι κ ῆ .

Ὅταν κάποιος ἀρρωστήσῃ τὸν προλαμβάνουν με διάφορα πρακτικὰ μέ-

σα. Ἄν π.χ. κρολογήσῃ τότε τὸν κόνουν ἐντριβὲς τοῦ θάζου ζεστὰ ἐπιθέματα, ἔμπλαστρα κλπ.

Σὲ περίπτωσιν ἰλαρᾶς τὸ σπίτι ἑορτάζει. Ἡ νοικοκυρὰ δὲν πλένει δὲν μαγυρεῦει διὰ νὰ μὴν θυμώσῃ ἢ ἀρρώστια (μπαμποῦδα) καὶ χειροτερέψῃ τὸ παιδί. Ρίχνει παντοῦ ζάχαρη διὰ νὰ ῥοχεται γλύκα καὶ πλάθει ἕνα κουλούρι, τὸ ψήνει καὶ τὸ κρεμάει στὴν πόρτα, γιὰ νὰ εὐχαριστηθῇ ἢ μπαμποῦδα καὶ περάσῃ γρήγορα. Ὅταν πάλι ἀρρωστήσῃ κανένα ζῶο καὶ πάθῃ τυμπανίτιδα, τότε τοῦ σχίζου ἄλλο τὸ αὐτὸ νὰ τρέξῃ αἷμα, καὶ τότε, λένε, περνάει.

Μ α ν τ ι κ ῆ.

Τὸ οὐρλιασμα τοῦ σκύλου εἰς τὴν πόρτα ἐνὸς σπιτιοῦ πιστεύεται πὼς κάποιο κακὸ θὰ φέρῃ εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ.

Ἐπίσης ἀπὸ τὶς φωνῆς τῶν πτηνῶν (τοῦ πετεινοῦ) καταλαβαίνουν πὼς θὰ χαλάσῃ ὁ καιρὸς.

Ὅταν παίζουσι οἱ βλεφαρίδες τοῦ ματιοῦ ἂν μὲν τοῦ δεξιοῦ θὰ συμβῇ κάτι καλὸ, ἂν δὲ τοῦ ἀριστεροῦ κακὸ.

Ὁ βόμβος τοῦ δεξιοῦ αὐτιοῦ προμηνύει καλὸ, τοῦ ἀριστεροῦ κακὸ. Ἡ φαγούρα τῆς δεξιᾶς παλάμης δείχνει πὼς θὰ πάρῃ χρήματα, ἐνῶ τῆς ἀριστερᾶς θὰ δώσῃ.

Μ ο υ σ ι κ ῆ.

Ἐπάρχουν ὄργανοπαίχται καὶ παίζουσι κλαρίνο, μαντόλα καὶ νταούλι. Ὅταν παίζουσι, γυρίζουσι γύρω - γύρω, ὅπως πάει ὁ χορὸς. Ἀμείβονται ἀπὸ τὸν νοικοκύρη πὸν τοὺς προσκαλεῖ.

Χορεύεται ὁ καλαματιανός, τσάμικος, εὐρωπαϊκοὶ καὶ τοπικοὶ χοροί.

Σήκου μαράζηνι πλάιαση σήκου μαραζημπέση
κι' ἄπλουσι τοῦ ξιρόχειρους στὸν ἀργηρόμ τὸν κόρφου.
Νὰ πιάις τοῦ Μάη τῆ δρουσιὰ τ' Ἀπρίλη τὰ λουλούδια
κι μαραζιάρης βίχηξη κι κόρη ἀναστενάζει.

Τ' ἔχεις κόρημι κι ἀνοστενάιζ, τ' ἔχεις κόρημι κι κλαίης
μήπως δὲν ἔχῃς νὰ φᾶς νὰ πιῆς κι ρούχα νὰ φορέσης;
φωτιά νὰ κάψ τὰ ρούχα σου κι φλόγα τὰ φλουριά σου
ἄς εἶχα ἄντρα ἔμουρφουν νέουν καὶ παλικάρη.

Κι' ἄς ἔτρουγα καθαρὸ ψωμί κι' ἄς εἶμαν στὰ σουκάκια.
Ἄς ἔπεφτα στὰ μάμαρα στὶς πάχνες καὶ στὰ χιόνια.

Ἄ λ λ ο

Θέλω νὰ σᾶς μολογήσω μιὰ μικρὴ παραβολή
γιὰ τὸ Μπότσαρη τὸ Μάρκο πῶς ἐμπήκε στὸ ὄρδι.

Κόφτοντα καὶ πολεμώντας φτάνει στὸ τσαντιρ κοντὰ
βρίσκει τὸν πασὰ ἀπ' κμοῦνταν μὲ τὸν ἀνηψιὸτ μαζί.

Πιάνει τὸν ἀνηψιὸτ ἀπ' τὸ χέρι καὶ τὸν σέρον σὰν σκυλί
πιάνει καὶ τὸν πασὰ ἀπ' τὰ γένεια καὶ τὸν σέρον σὰν τὸ τραί.

Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποῦ μὲ πειράζει τώρα τὰ μεσάνυχτα
εἴμ' Μπότσαρης ὁ Μάρκος καπετάνιος στοὺς γκρικούς.

Τί θέλεις ἐδῶ πέρα τώρα τὰ μεσάνυχτα;
ἦρθα νὰ σὲ πάρω σκλάβο γιὰ νὰ ἰλευθερωθῶ.

Τότε κ' ὁ πασὰς φωνάζει τρέξε ἀράπη μὲ σπαθιά
κ' ὁ ἀράπης ἀπροφταίνει μὲ τουφέκια βρουντιρά.

Τότε κ' ὁ Μάρκος κράζει τρέξετὴ ἀδέρφια πιστὰ
νὰ μὴ πάρητε τοῦ σῶμα ποὺ τὰ βρώμια τὰ σκυλιά.

Ἄ λ λ ο

Βγῆκαν ἀντάρτης στὰ βουνὰ βγῆκαν νὰ πολυμίσουν
νὰ καταπέμψη ὁ κουρνευτὸς νὰ πάψη τοῦ ντουμάνι.

Μιτροῦν τοὺς Τούρκους μιὰ κι δυὸ κι λείπαν τρεῖς χιλιάδες
μιτροῦν τὰ Ἑλληνόπουλα κι λείπαν τρεῖς νομάτι.

Νὰ κ' αὐτοὶ ποὺ ἔρχονται μὴ τούρκικα κεφάλια
Ζήτου ἢ Ἑλλὰς ἐφώναζαν ζήτου ἢ Ἑλλὰς φωνάζουν.

Τρέξετὴ παιδιάμ στήν Ἐκκλησιά τρέξετὴ νὰ κοινουίστη
κ' ἀντίδρου νὰ λάβητε κιουλί νὰ οὐρκιστῆτι
πὼς εἶνι τοῦρκοι θάρβαροι κι μάχου τοὺς Χριστιανούς.

Να ν ο ὑ ρ ι σ μ α

Νάνι νάνι νάνα του ὠσπου νᾶρθη μάνα του.

ἀπ' τὸ δάφνο ποταμὸ κι' ἀπ' τὴν κρύα βρύση
 νὰ τὸ φέρη λούλουδα, λούλουδα τριαντάφυλλα
 καὶ μοσχογαρούφαλα.

Ἔλα ὕπνε, ὕπνωσέ το καὶ γλυκὰ ἀπκοίμησέ το
 νὰ κοιμᾶται νὰ ἡμερώνη, νὰ ξυπνᾷ νὰ μεγαλώνη.

ὦ, ὦ πάει ἡ μάνα γιὰ νερό
 κι' ὁ μπαμπᾶς του γιὰ λαγὸ
 νάνι νάνι νάνα του ὥσπου νᾶρθη ἡ μάνα του.

Τὸ παιδί μας τὸ κουφέτο ποὺ ἦταν πέρσ' κι' ἦρθε φέτο
 τί τὸ θέλει τ' ἄλλαγμα τὸ παιδί τὸ μάλαμα.

Τ ρ α γ ο ὕ δ ι χ ο ρ ε υ τ ι κ ὸ

Δγὲ δγὲ καμάρι ποῦρχεται τοῦ Ρήγα θυγατέρα
 πέντι πασιάδης τρουηροῦν καὶ δέκα βοηβουτάδης
 κι' ἕνας κοντὸς γενίτσαρος πολὺ τὴν τρουηρῖζει.

Πόσου τὴν δίνς αὐτὴ τὴν νειά, πόσου τὴν παζαρεῖεις
 χίλια κάνουν τὰ μάτια της καὶ χίλια τὰ μαλλιά της
 καὶ τὸ λιγνὸ της τὸ κορμί ξεγουριασμὸ δὲν ἔχει.

Δίνει τὰ γρόσια μὶ μπουδιά σκύφτει καὶ τὴν φιλάει
 τὴν πείρη καὶ τὴν πάηνε ἀπάνω στὴν βαρκούλα
 πουλάκι πάει κι' ἀλάησε ποὺ δεξιὰ μερίτσα.

Οὐδὲ λαλοῦσε σὰν πουλὶ οὐδὲ σὰν χελιδόνι
 μόνι λαλοῦσε κι' ἔλεγε ἀνθρώπινη φωνίτσα
 τί εἶδαν τὰ ματάκια μου νὰ πέρνονε τ' ἀδέρφια
 πέρνει ὁ ἀδερφὸς τὴν ἀδερφή καὶ γνῶρο δὲν τὴν δίνει.

Ν α ν ο ὕ ρ ι σ μ α

Ἔλα ὕπνε στὰ μάτια του Χριστὲ στὴν κεφαλή του
 κι' ἐσὺ γλυκεῖά μας Παναγιὰ στὰ δεξιὰ μαζί του.
 Νάνι νάνι καὶ νανάκια ὥσπου νὰ ψηθοῦν τ' ἀρνάκια.

Κοιμήσου χαϊδεμένο μου κι' ἐγὼ μὲ τὴν κιθάρα
 σὲ νανορῖζω σιγαλὰ μὲ πόνο καὶ λαχτάρα.
 Νάνι νάνι νάνι νάνι ὅπου τοῦ πουνεῖ νὰ γιάνη.

Ταχτάρισμα

Τά ρι ρι ρι ρι στουτι πάρτουτι συργιανίστουτι
μὴν τοῦ πάτι μακρὰ δῶ γύρω στή γειτουριά.
Τοῦ κουρτσούδ' μας θέλ χουρὸ τὰ νταούλια δὲν εἶν δῶ
ποὺς θὰ πάη γιὰ νὰ τὰ φέρ πέντι τάληρα στοῦ χέρ.

Τοῦ κουρτσούδι μάλαιμα πὺ δὲ θέλει ἄλλαγμα
τοῦ κουρτσούδι τ' ἄσπρου πόνει ἀπ' τοῦ κάστρου.
Τάρι ρι στοῦ γάμου του θὰ χουρέψ ἡ μάνα του
τά ρι ρι καλι στή χαρά του θὰ χουρέψη κι ὁ μπαμπάς του.

Παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι ἅπαντα τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὴν ἐργασίαν
ἦθη καὶ ἔθιμα, δοξασίαι, προλήψεις κλπ. ἐξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν καὶ σή-
μερον.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΙΜΒΡΟΥ

Μ Ε Ρ Ο Σ Α'.

ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ (1-1204)

1. *Ὁ Χριστιανισμὸς μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (1-324)*

Ἡ ἐποχὴ πού οἱ Ἰμβριῶτες ἔγιναν χριστιανοί, εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστὴ δὲν ἔχουμε καμμιά πηγὴ, κανεὶς ἀπ' τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἢ ἱστορικούς συγγραφεῖς δὲν ἀναφέρει τίποτε σχετικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ νησιοῦ. Γιὰ νὰ βγάλουμε ἓνα ὑποθετικὸ συμπέρασμα γιὰ τὸν χρόνον πού ἔγιναν χριστιανοὶ οἱ Ἰμβριῶτες, πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψην μας: 1) τίς πηγές πού ἔχουμε γιὰ τὴ διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ στοὺς πρώτους αἰῶνες, 2) τὴν κατάστασιν τοῦ νησιοῦ σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν του ἐξάρτησιν, 3) τὸ περιεχόμενον μερικῶν ἐπιγραφῶν πού ἔχουν εὑρεθῆ στὴν Ἰμβρο καὶ πού ἀνήκουν στοὺς μετὰ Χριστὸν χρόνους, 4) τὰ σύμβολα τῶν πρώτων χριστιανῶν καὶ τέλος τίς σχετικὰ παραδόσεις πού σώθηκαν στό στόμα τοῦ λαοῦ ἕως σήμερον. Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἀνωτέρω φτάνομε στό συμπέρασμα, πὼς πολὺ ἀργά, μόνον κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, πιθανώτατα δὲ κατὰ τὸν πέμπτον, διαδόθηκε ὁ Χριστιανισμὸς στὴν Ἰμβρο.

2. *Τὸν καιρὸ τῆς Εἰδωλολατρίας*

«Κατὰ τὴν παράδοσιν, στοὺς ναοὺς τοῦ Ἀγριδιανοῦ βουνοῦ παρουσιάσθηκε ἓνας νέος πού εἶχε ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ὁ Κόνων, καὶ ἄρχισε νὰ τοὺς

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἱ εἰδωλολάτρες ἐτέλουν τὰ Καβεϊρικὰ μυστήρια, καθ' ὅτι τόσο στὴν Ἰμβρο, ὅσο καὶ στὴν Λήμνον καὶ Σαμοθράκην, ἰδίως κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, οἱ θεοὶ τῶν Καβεϊρῶν εἶχαν ἐκτοπίσει τὰς λοιπὰς θεότητας τῶν Ἀθηναίων κληρούχων.

Στὰ Καβεϊρία μυστήρια, ἀπ' ὅτι γνωρίζομεν, προϊστάτο πολυάριθμος ἱεραρχία μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν βασιλέα ἢ τὸν πρῶτον δικαστὴν. Προηγουμένως ἐγένετο ἡ καθιερωμένη καθαρτικὴ διατύπωσις ἀπὸ τὸν ἱερέα, ὁ ὁποῖος ἦταν κληρονομικός. Εἰς τὰ μυστήρια αὐτὰ δὲν ἐγένετο καμμιά δογματικὴ διδασκαλία. Ἐδῶ, ἢ ὅλη ἐπιτυχία ἐξηγητῶν

διδάσκη για τὸν Χριστό, συμβουλευόντάς τους νὰ ἀφίσουν τὴν εἰδωλολατρεία. Μὰ τόσο ὁ κόσμος, ὅσο καὶ οἱ ἱερεῖς, τὸν ἔδωξαν μὲ φοβέρες. Φεύγοντας ὁ Κόνων, τοὺς εἶπε πὼς σὲ μιὰ ὥρα, θὰ γίνῃ μέγας σεισμός καὶ θὰ καταστραφούν οἱ ναοὶ καὶ ἄνθρωποι πολλοὶ θὰ χαθοῦν... Σὲ λίγο ἔγινε μέγας σεισμός, πού δὲν ξανάγινε ἀπὸ τότε στὸ νησί. Ὅλοι οἱ ναοὶ καταστράφηκαν καὶ σκεπάστηκαν ἀπὸ μεγάλους βράχους πού ἔπεσαν ἀπὸ τὸ βουνό. Τὸ μέρος πού ἔπαθε τὴν καταστροφή, τὸ λένε ἕως σήμερα οἱ Ἀγριδιανοὶ Θαμμένη γῆ. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρες γλύτωσαν, ἔτρεξαν μὲ τὰ ὄπλα νὰ κυνηγήσουν τὸν Κόνωνα καὶ τὸν ἔφτασαν στὶς νοτινὲς ἀκρογιαλιές τοῦ νησιοῦ μὰ ἐνῶ πλησίαζαν νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν σφάξουν στὴν ἀκρογιαλιά, χτύπησε ὁ Κόνων μὲ τὸν ἀγκῶνα του ἓνα μικρὸ κρημνάρει καὶ ἀμέσως ἔγινε ἓνας μέγας καὶ ἀπόκρημνος βράχος στὴν ἄκρη τῆς θάλασσας, πού χώρισε τὸν Κόνωνα ἀπὸ τοὺς διώχτες του. Στὸν βράχο αὐτόν, σχηματίστηκε μιὰ μεγάλη σπηλιά, μὲ ἄνοιγμα πρὸς τὴ θάλασσα καὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ περάσῃ ἄνθρωπος ὅταν ἔχη λίγη φουρτούνα. Τὸ κούφωμα αὐτὸ τοῦ βράχου, πού γεμίζει θάλασσα μὲ τὴ νοτιὰ, ἔγινε ἡ κατοικία τοῦ Κόνωνα, πού ἄγιασε καὶ πέθανε ἐκεῖ, καὶ οἱ νησιῶτες τώρα μόνον ὅταν εἶναι γαλήνη, περνοῦν καὶ ἀνάθουν τὸ καντήλι του. Οἱ εἰδωλολάτρες, βλέποντας τὸ θαῦμα, γύρισαν πίσω καὶ πίστεψαν στὸν Χριστό, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ νησιῶτες. Ἡ ἀκρογιαλιά αὐτὴ μὲ τοὺς βράχους καὶ τὴ σπηλιά, φέρνει τὸ ὄνομα ἕως τώρα Ὁ Ἅγιος Κόνενας.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση αὐτὴ, πού φυλάχτηκε τόσους αἰῶνες ἀπὸ τοὺς νησιῶτες, πρέπει νὰ θεωρήσουμε πὼς ἡ τελευταία εἰδωλολατρικὴ εἰσορτή στὴν Ἰμβρο, ἔγινε κάποια χρονιά πού μέγας σεισμός ἔκαμε μεγάλες καταστροφές

ἀπὸ τὴν προσωπικότητα καὶ μαντικὴν ἱκανότητα τοῦ ἱερέως, στὸ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἐρωτήματα τῶν προσερχομένων μεμημένων καὶ ἐπισήμων.

Στὴν Ἰμβρο κατ' ἐξοχὴν ἐλατρεύετο ὁ θεὸς Ἑρμῆς. «Ἡ δὲ Ἰμβρος Θρακικὴ μὲν ἐστὶ νῆσος, ἱερὰ Καβεῖρων καὶ αὐτή... Ἐπιμάτο δὲ αὐτόθι καὶ Ἑρμῆς, δὴ Ἰμβραμον λέγουσιν οἱ Κάρεις ὡς ἐν τοῖς Ἑθνικοῖς ἀναγράφεται ὅθεν καὶ τάχα Ἰμβρος ἡ νῆσος προσονομάζεται.» (Georg. Graec. Min. Τόμ. Β', Εὐσταθ. Παρεκβ. σελ. 317 Ἰαμβλ. Βίος Πυθαγ. CII, ἐπίσης τὸ αὐτὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος σελ. 331).

Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι γνωστὸς διὰ τὰς πολλὰς παραδόσεις, πού δίσωσαν μέχρι σήμερα οἱ Ἀγριδιανοί. Ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅλα αὐτὰ ὁ ἀείμηστος Μητρ. Ἰμβρου Νικηφόρος Γλυκᾶς διενήργησε προχείρους ἀνασκαφάς, ὅπου, μεταξύ ἄλλων βρῆκε ἓνα καλῶς διατηρημένο ἀνάγλυφο, ἐπάνω σὲ ἓνα μάρμαρο τῶν δύο μέτρων. Στὸ μέσον παριστάνεται μιὰ φιάλη, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐξέρχονται δύο κλήματα μὲ ἀντίθετην κατεύθυνση καὶ δύο παγώνια, κάτω δὲ ἀπ' αὐτὰ δύο λαγοὶ τρώγοντες σταφύλια κλπ. καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν, τὴν ὁποῖα ἐδημοσίευσεν καὶ ὁ Κόντζε.

Οἱ τετελεσμένοι Ἑρμεῖ ἐφ' ἱερέως Φιλίππου τοῦ Χαριδήμου.
(Φιλ. Συλ Κων)λεως. Τόμ. 13 σελ. 6. Παράρτημα ἀρχ.).

στό νησί. Στο διάστημα του Ε' αιώνα, έγιναν πολλοί σεισμοί στο Βυζαντινό κράτος προ πάντων δὲ ἡ Πόλη, ἔπαθε σὸν φοβερὸ σεισμὸ τοῦ 480 ποὺ βάσταξε 40 ἡμέρες. Ἀλλὰ λίγο πρὶν, ἀναφέρεται μέγας καὶ καταστρεπτικὸς σεισμὸς στὸ Αἰγαῖο στὰ 462-463 ἢ κατὰ Cuntou στὰ 468-469, καὶ τότε ἔπαθαν πολὺ ἡ Θράκη, ὁ Ἑλλήσποντος, ἡ Ἰωνία καὶ τὰ νησιά. (Βλ. Εὐαγγρίου Β' 14). «Ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χρόνοις τοῦ Σκυθικοῦ πολέμου συνισταμένου πρὸς τοὺς ἐώους Ρωμαίους, ἦ τε Θρακία γῆ καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἐσεισθη».¹

Μὲ βάση ὅσα ἀνωτέρω εἶπαμε καὶ τὴν τοπικὴ παράδοση, ἔχουμε τὴ γνώμη πὸς οἱ Ἰμβριῶτες ἔγιναν χριστιανοὶ μόνο κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνα καὶ ὄχι ἐνωρίτερα.

3. Πιθανὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτηση τῆς Ἰμβρου

Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν Γενικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον, ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ σχίσματος (313-860) σὴν Ἐκκλησίᾳ λαμβάνουν χώραν μεγάλα γεγονότα. Ἡ Ἐκκλησία δηλαδὴ ὀργανοῦται διοικητικῶς. Ὁ θεσμὸς τῶν συνόδων παγιῶται καὶ ὁλονὲν τελειοποιεῖται. Αἱ Ἐπισκοπαὶ μεγάλων καὶ μικρῶν πόλεων ἀνακηρύσσονται εἰς Ἀρχιεπισκοπὰς² καὶ Μητροπόλεις. Γίνεται ἡ διαίρεσις τοῦ Κράτους³ κατὰ ἐπαρχίας, μαζὶ καθορίζονται καὶ τὰ ὄρια τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν, κατὰ τὴν κρατήσασαν τότε διὰ Συνοδικῆς πράξεως ἀρχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐκκλησιαστικὴ διαίρεσις ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῇ τὴν πολιτικὴν.⁴

Οἱ Μητροπολίται, πρὸς πληρεστέραν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των προσλαμβάνουν τοὺς χωρεπισκόπους καὶ αὐξάνει ἔτσι καταπληκτικῶς ἡ δύναμις των γενικῶς. Κάθε πολιτεία λίγο σπουδαία εἶχε καὶ τὸν δικὸν της ἐπίσκοπον. Ἡ Ἰμβρος, ἀσήμαντο φυσικὰ νησί καὶ ὅταν ἀκόμη ὅλοι οἱ κάτοικοί της ἔγιναν χριστιανοί, δὲν ἀναφέρεται νὰ εἶχε ἐπίσκοπον, αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀπόλυτο κριτήριον, διότι ὅσοι ἐπίσκοποι παρακειμένων πόλεων ἀναφέρονται, σχετίζονται μὲ μεγάλα γεγονότα, καὶ ἔτσι δὲν ἀναφέρεται ποῦ ἀνήκε ἐκκλησιαστικῶς.

Ἡ γνώμη ὅτι θὰ ὑπαγόταν στὸν Παροναξίας ἢ στὸν Ρόδου δὲν εὐσταθεῖ. Πιθανώτερον εἶναι νὰ ὑπαγόταν στὸν Λήμνου, καὶ τοῦτο ἐνισχύεται καὶ

1) Πρίσκου Πανίτου, Ἀποσπάσματα, ἀριθ. 43, παρὰ Müller, Fragmenta Historiographicum Graecorum, τόμ. IV σελ. 110.

2) Γερασ. Κονιδάρη, «Αἱ Μητ. καὶ αἱ Ἀρχιεπ. τοῦ Οἴκου. Πατ. καὶ ἡ τάξις αὐτῶν», (Ἀθῆναι 1934 τόμ. Α' σελ. 72).

3) Α. Κυριακοῦ, «Ἐκκλ. Ἱστορ. τόμ. Α' σελ. 352».

4) Ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος διὰ τοῦ ΙΖ' κανόνος ὥρισε τὰ ἐξῆς: «Εἰ τις ἐκ Βασιλικῆς ἐξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ αἰθὴς καινισθεῖη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν, ἢ τάξις ἀκολουθεῖτω» (Βλ. Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου «Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες» Ἀθῆναι 1940 σελ. 64).

ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τόσοσ ἡ πολιτικὴ ὅσον καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις τῶν δύο νήσων μέχρι τῆς Βενετοκρατίας ἦταν κοινή. Ἄξιον νὰ σημειωθῆ, τὸ γεγονός ὅτι, κατὰ τὴν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (293 μ. Χ.) γενομένην διοικητικὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους, ἡ Λήμνος μετὰ τῆς Ἰμβρου ἐτάχθησαν μετὰ τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ Ἀχαΐας, ὅπως τὴν ἔλεγαν τότε. Ἄπ' ἐδῶ συμπεραίνομεν ὅτι τὰ νησιά μας ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἔχουν κάθε εἶδους σχέσεις μὲ τὴν ἀρχαίαν τους μητρόπολιν, τὴν Ἀθήνα.

Ὅταν ἐπίσης ὁ Μ. Κων)νος προέβη εἰς νέαν διαίρεσιν τοῦ Κράτους εἰς τέσσαρας μεγάλας Ἐπαρχίας, τὴν ὑποδιαίρεσιν αὐτῶν σὲ Διοικήσεις καὶ αὐτῶν πάλιν σὲ Ἐπαρχίας, ἡ Λήμνος καὶ ἡ Ἰμβρος εἶχον ὑπαχθῆ στὴν Ἐπαρχία (Praefectura) τοῦ λεγομένου Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ¹ μὲ πρωτεύουσαν τὸ Σίρμιον καὶ ἀργότερον τὴν Θεσσαλονίκην, στὴν Διοίκησιν τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία εἶχε 12 Ἐπαρχίας,² οἱ ὁποῖες ἐκκλησιαστικῶς ἦσαν ἐπισκοπαὶ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅλαι αὐταὶ ὑπετάγησαν στὴν Μητ. Θεσσαλονίκης.³ Ἡ Ἐπισκοπὴ Λήμνου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸν Γ' καὶ Δ' αἰῶνα ἦτο ἐπισκοπὴ, ἀργότερον ἔγινε ἀρχιεπισκοπὴ ἔχουσα τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς εἰς τὸ Πατρ. Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὴ ὑπαγομένη στὴν Μητ. Θεσσαλονίκης, ἀπ' οὗτο μάλιστα κατὰ τὸ 732-33 μ. Χ. ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἰσαυρος ἀπέσπασε τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἐξαρχίας Θεσσαλονίκης ἀπὸ τῆς Παπικῆς διοικήσεως καὶ τὰς ὑπέταξε στὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, ὅπου καὶ ἀνῆκαν γεωγραφικῶς.⁴ Τουναντίον ἡ Τένεδος μαζὺ μὲ τὰς βορείους καὶ νοτίους Σποράδας ἀπετέλεσαν ἰδιαιτέραν Διοίκησιν, τὴν τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ρόδον.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Κων)νου τοῦ Πορφυρογεννήτου διενεργηθείσης διοικητικῆς διαρρέσεως, τὰ δύο αὐτὰ νησιά παρεχωρήθησαν στὸ Θέμα Αἰγαίου Πελάγους ἢ Δωδεκανήσου πού ἦτο τετάρτης τάξεως καὶ ἐπικεφαλῆς του ὑπῆρχε στρατηγός, ἔχων στὴν ἐξουσίαν του καὶ τὸν στόλον τοῦ Αἰγαίου.⁵

Φαίνεται ὅτι ἡ Λήμνος εἶχε ἐπίσκοπον ἀπὸ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ ὅτι ὡς πρὸς

1) Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἱστορ. τῆς Ἑκ. Ἑλλάδος, Ἀθ. 1920 τόμ. Α σελ. 1.

2) Χρυσ. Παπαδοπούλου ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 18. Γερ. Κονιδάρη ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 248.

3) Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 2.

4) Α. Διομήδους Κυριακοῦ, Ἐκκλ. Ἱστορ. Ἀθ. 1897 τόμ. Α' σελ. 434—436 καὶ Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου, Ἱστορ. τοῦ Οἴκουμ. Πατ. Ἀθ. 1953 τόμ. Α' σελ. 262 καθὼς ἐπίσης καὶ Ἰωάννου Ἀνδρεάδου Ἱστορ. τῆς ἐν Χίφ Ὀρθ. Ἐκκλ. Ἀθ. 1940 μέρος Α' σελ. 12.

5) Ὁ Κων)νος ὁ Πορφυρογέννητος ρητῶς μαρτυρεῖ (περὶ θεμάτων τόμ. F, Βοπη, σελ. 43), ὅτι ἡ Λήμνος ἀνῆκε στὸ Θέμα τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, αἱ τε Κυκλάδες νῆσοι καλούμεναι καὶ τῶν Σποράδων, ὧν προέχουσιν, ἢ τε Μυτιλήνη, Χίος καὶ αὐτὴ ἡ Λήμνος «Παράβ. καὶ Schlumberger Sigilliographie de l'empire Byzantin σελ. 193».

τὴν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ σ' αὐτὴν προηγήθη τῆς Ἱμβροῦ. Ἡ Τένεδος ἀναφέρεται νὰ ἔχη ἐπίσκοπον τὸν Ἀναστάσιον, καὶ σὲ λίγα χρόνια παραχωρήθηκε στὸν Μυτιλήνην. Ἡ δὲ Θάσος ἔστειλε ἐπίσκοπο στὴν Β' Οἰκουμένην Σύνοδο τὸν Ὀνωρᾶτο. Ἐπίσκοπος Λήμνου ἀναφέρεται ὁ Στρατήγιος, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν Α' Οἰκουμένην Σύνοδο τῆς Νικαίας (325 μ.Χ.).¹

Ἡ ἄλλη γνώμη (τοῦ Α. Ζαφειάδου) ὅτι ἡ Ἱμβρος στὴν ἀρχὴ ὑπαγόταν σὲ κάποια ἐπισκοπὴ τοῦ Ἑλλησπόντου ἢ τῆς Θράκης, κρίνεται μᾶλλον ἀπίθανος, διότι ἀργότερα δὲν παρατηροῦμεν καμμίαν ἀπὸ τὰς ἐπισκοπὰς αὐτὰς νὰ διεκδικῆ τὸ νησί, πρᾶγμα συνηθισμένον γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, μὴ ἔχοντες δὲ κανένα ἄλλο ντοκουμέντο, καλύτερα θὰ εἶναι νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ Ἱμβρος ὑπαγόταν εἰς τὴν Λήμνον κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας καὶ ὅτι ἀργότερα ἔγινε ἔξαρχία.² Αὐτὸ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα τὰ νησιά Λήμνος, Ἱμβρος, καὶ Ἅγιος Εὐστράτιος ἀποτελοῦν μίαν Ἀρχιεπισκοπὴν.

Ὁ Πατ. Κων)λεως Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος, τοῦ ὁποίου ἡ χειροτονία εἰς Πατρ. ἔγινε στίς 25 Μαρτίου 1043, εἰς σύγγραμμά του μᾶς πληροφορεῖ ὅτι, ὅταν ἦταν λαϊκὸς τοῦ ἐδόθη ἡ Ἱμβρος ὡς ἔξαρχία, πρὸς ἐπικαρπίαν αὐτοῦ,

1) M. Le Quien Oriens, Christ. I σελ. 952.

2. Ὁ Μητ. Ἀθηνῶν Μελέτιος, ἐπεξηγῶν τὸ ἔθιμον τῶν ἐξάρχων, μετὰξυ ἄλλων, γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ τοῦ ἐξάρχου ἀξία παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐστὶ διττὴ ἕτερος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν διοικήσεων ἐξάρχος· ἕτερος δὲ ὁ τῆς ἐπαρχίας. Καὶ ὁ μὲν τῆς διοικήσεως ἐξάρχος λέγεται πατριάρχης, τῆς δὲ ἐπαρχίας Μητροπολίτης. Καὶ τῷ μὲν Πατ. ὑπάγονται πολλοὶ ἐπαρχίαι, τῷ δὲ Μητ. πολλοὶ ἐπισκοπαί... Πάλαι μὲν γὰρ πάντες οἱ μητ. τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν αὐτοκέφαλοι καὶ παρὰ τῶν ἰδίων συνόδων προεχειρίζοντο· ἦν δὲ ἐξάρχος ὁ προϊστάμενος τῶν τῆς ἐπαρχίας λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ τὴν αὐτὴν διοίκησιν εἶχεν, ὅπερ ἐξέλειπε μετὰ ταῦτα, μόνον τοῦ ὀνόματος διασωθέντος, ὡς εἴρηται...» (Ἐκ Ἱστορ. τόμ. Α' ἐν Κων)πόλει 1853 σελ. 60).

Κατὰ τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τὴν Ἀλωσιν Χρόνους, οἱ πατριαρχικὲς ἐπαρχίαι ἦσαν πολλὰ καὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ διοικῶνται καὶ νὰ ἐπιβλέπωνται πνευματικῶς ἀπὸ πρεσβυτέρους μνημονεύοντες ὄχι τὸ ὄνομα τοῦ γείτονος ἀρχιερέως, ἀλλὰ τοῦ οἰκουμηνικοῦ —διότι ἀμφιβάλλεται ἂν οἱ ἄλλοι Πατρ. εἶχαν ἐξαρχίας.— Οἱ ἐξαρχίαι αὐτὲς κατὰ καιροὺς ὑφίσταντο αὐξομειώσιν καὶ κατηργήθησαν διὰ τῶν ἐθνικῶν Κομμουνισμῶν τοῦ 1859, ἐκτὸς ὠρισμένων ἐξαιρέσεων, εἶχον δὲ χαρακτηριστὴν διάφορον ἀπ' ὅτι νομιζόμενον σήμερον, διότι ἄλλοτε ὑπῆρχαν ἐξαρχίαι μέσα στὰ ὄρια μητ. καὶ ἐδίδοντο πρὸς ἐπικαρπίαν εἰς ὀφθικιάλους τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἢ ἐνέμοντο ἕνα μέρος τῆς χορηγίας τοῦ Μητ. πρὸς τὸ Πατριαρχικὸν ταμεῖον καὶ ἄλλοτε πάλιν ἐλαμβάνοντο ἐν εἶδος τοῦ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦτο διδομένου φόρου κλπ. Μετὰ τὴν Ἀλωσιν ἀπαντῶνται ἐξαρχίαι κατεχόμενες ὄχι μόνον ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν ὑπαλλήλων καὶ κληρικῶν τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν παροικιῶν. Εἰς τὴν Λήμνον ὑπῆρχαν 25 πατριαρχικὰ χωρία, ὡς ἔξαρχίαι. (Ἐκ Ἀλ. τόμ. 32 σελ. 149).

Εἰς ἄλλους μὲν ἐδίδοντο γιὰ ὠρισμένο διάστημα καὶ ἄλλους ἐφ' ὄρου ζωῆς. Ἀκό-

ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἰσαάκιον Κομνηνὸν (1059), διὰ τὰς ὑπηρεσίας του πρὸς τὸ Παλάτι.

Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι πολυτιμωτάτη καθ' ὅτι, εἶναι ἡ πρώτη καὶ μοναδική, πού ρίχνει φῶς στὴν σκοτεινὴν περίοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἰμβρου κατὰ τοὺς Μέσους Βυζαντινοὺς αἰῶνας.

4. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἰμβρου στὴν ἐποχὴ τῆς Βενετοκρατίας (1204 - 1278).

Ἡ τετάρτη Σταυροφορία, πού εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψη τῶν Βυζαντινῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς Βυζ. Αὐτοκρατορίας στὸ βασιλεῖο τῆς Νικαίας καὶ μερικῆς ἄλλης μικρῆς ἡγεμονίας, ἔφερε μεγάλη ἀναστάτωση καὶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ πόθος τῶν Δυτικῶν, νὰ ὑποτάξουν τὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησία στὸν Πάπα, τοὺς ἔκαμνε νὰ χρησιμοποιοῦν κάθε μέσο καὶ τρόπο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ των. Στὴν Πόλη διώρισαν Λατῖνο Πατ. καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐπαρχίας Φράγκους ἀρχιεπισκόπους καὶ παπάδες. Καθὼς εἶναι γνωστὸν στὴ σταυροφορία αὕτη κυρία ναυτικὴ δύναμις ἦτο ἡ Βενετία, δι' αὐτὸ ἄλλωστε πῆρε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, κατέλαβε μεταξὺ ἄλλων τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, τὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Αἰγαίου Πέλαγους μαζὺ μὲ τὴν Κρήτη, δηλαδὴ τὰ κλειδιὰ τοῦ ἔμπορίου τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἐπειδὴ ὅμως, ἦταν ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσουν οἱ στρατιωτικῆς δυνάμεις στὴν κατάληψη αὐτῶν, δόθηκε ἡ ἀδεια σὲ ἰδιωτικούς Βενετικούς Οἴκους, νὰ καταλάβουν μὲ δικῆς τους στρατιωτικῆς δυνάμεις τὰ νησιὰ, ὑπὸ τὸν ὄρο, νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν κυριαρχία της καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν στὸ Βενετικὸ ἔμπόριο τὴ μονοπολιακὴ ἐκμετάλλευση τῶν νησιῶν. Πάνω στὴ θάσις, στηριζόμενος ἕνας τυχοδιώκτης Βενετός, ὁ Μάρκος Σανούδος, συγγενῆς τοῦ Λόγη Ἐρρίκου Δάνδολου, κατέλαβε τὴ Νάξο καὶ Πάρο καθὼς καὶ ὅλα τὰ νησιὰ τῶν Κυκλάδων μετὰ τῆς Λήμνου καὶ Ἰμβρου καὶ ἴδρυσε τὸ Δουκάτο τοῦ Αἰγαίου, ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὰ ἀσφαλῆ λιμάνια τῆς Πάρου καὶ Νάξου, ἀπαραίτητα διὰ τὸν ἄμεσον ἀγκυροβολισμὸν τοῦ στόλου του. Ἐνα μεγάλο μέρος τῶν μονα-

---

μη ἐδίδοντο καὶ εἰς ἀρχιερεῖς μικρῶν καὶ πτωχῶν ἐπαρχιῶν. Εἰς μερικὰς δὲ περιπτώσεις πάλιν, ὠρισμένοι ὀφφικιάλοι εἶχαν καὶ ὠρισμένας ἐξαρχίας (ὁ πρωτέκδικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατεῖχεν τὴν Θάσον καὶ ἀργότερον πῆρε τὴν ἐν Παροναξία μονὴν τοῦ Φωτοδότου (1651), χάριν προμηθείας καὶ πνευματικῆς κυβερνήσεως). Κατὰ τὸν 12' αἰῶνα καὶ ἐξῆς πατριαρχικὰ χωρία ἐδίδοντο εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς Πατ. Ἀκαδημίας λόγῳ τῶν εὐτελῶν αὐτῶν μισθῶν καὶ εἰσέπραττον ὅλον τὸ εἰσόδημα καὶ ἄλλοτε ἐν μέρει, σύμφωνα βέβαια μὲ τὸ ποσὸν τῶν εἰσοδημάτων. (Ἐκ Ἀλ. Τόμ. 32, σελ. 266).

στηριακῶν κτημάτων ἐδόθη σάν τιμάριο στόν λατινικό κλήρο, πού εἶχε ἀκολουθήσει τὸν κατακτητή.

Ὁ νέος δυνάστης Μ. Σανουῶδος, ἀπέναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπολιτεύθη πολὺ ἐπιτήδεια. Ἀκολουθώντας τὴν πολιτικὴ γραμμὴ τῆς Βενετίας, φέρθηκε μὲ ἠπιότητα στοὺς ὀρθοδόξους ἱερωμένους καὶ ἀνεγνώρισε τὴν πνευματικὴ τους ἀνεξαρτησία. Τὴν πολιτικὴ αὐτὴ, τὴν ἐνίσχυσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἀργότερα οἱ Δοῦκες τῆς Νάξου, ὡς ὑποτελεῖς τῆς Ἀχαΐας, ἐτήρησαν τὴν πολιτικὴ τῆς ἀνεξαρτητικότητας, τὴν ὁποῖαν ἐχάραξαν, οἱ Βιλλαρδουῖνοι ἡγεμόνες, πού πολλές φορὲς ἀπέκρουσαν τὶς ἀξιώσεις τῆς Παπικῆς Αὐλῆς, οἱ ὁποῖες ἀπέβλεπαν στὴν πλήρη ἐξάρτηση τοῦ Ὁρθ. ἱερατείου ἀπὸ τὸν Λατινικό κλήρο τῶν κατακτηθέντων μερῶν. (1204—1262).

Ἡ Βενετικὴ κατάκτησις λοιπόν, βρῆκε τὴν Ἱμβρο ἐκκλησιαστικῶς νὰ εἶναι ἐξαρχία, ἣτο δὲ πολὺ φυσικὸν ἢ Ἱμβρος, ἔχουσα τὴν ἀναφορὰν αὐτῆς εἰς τὸν Πατ. Κωνσταντινουπόλεως νὰ ὑπαχθῇ τὴν φορὰν αὐτὴν εἰς τὸν ὀρθόδοξον Μητ. Παροναξίας. Ἀργότερον δὲ εἶχεν ἰδρυθῆ τὸ Δουκάτο τῶν Ναυγαγιόζων μὲ τὴν προστασία τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάγεται εἰς τὴν Μητ. Παροναξίας.¹

Τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὁμως δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς πρὸς τὴν ἀνοχὴν διπλωτῆ τῶν Φράγκων πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἴδια κατάστασις ἐπικρατοῦσε καὶ στὸ Δουκάτο τοῦ Αἰγαίου Πελάγους στὸ ὁποῖο ὑπαγόταν τόσον ἡ Λήμνος ὅσον καὶ ἡ Ἱμβρος. Στὴν Πόλη καθὼς καὶ στὰ νησιά αὐτά, οἱ Λατίνοι ἔστειλαν δικούς τους παπάδες, εἶχαν τὶς ἐκκλησιὰς καὶ μεταχειρίζονταν ὅλα τὰ πιεστικά μέτρα γιὰ νὰ γυρίσουν τοὺς ὀρθοδόξους στὸν Παπισμὸ. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρουμε πὼς στὰ 1211 ὁ Πάπας ἔστειλε στὴν Πόλη τὸν ἐπίσκοπο Πελάγιο, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ μεταχειρισθῇ κάθε μέσο γιὰ τὴν ὑποταγὴ τῶν ὀρθοδόξων. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἔκοιμε ὅτι μποροῦσε, «...ἀπειλῶν διὰ θανάτου τοὺς παρακούνοντας, φυλακίζων μοναχοὺς, δεσμεύων ἱερεῖς, κλειών ναοὺς...»,² ὥστε οἱ κάτοικοι ἀναγκάστηκαν νὰ παρουσιασθοῦν στὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκο καὶ νὰ τοῦ δηλώσουν, πὼς ἂν ἐξακολουθοῦσαν οἱ πιέσεις τοῦ Πελαγίου, θὰ ἔφρευγαν στὴν Ἀσία καὶ ὅτι ὑποτάχθηκαν σωματικῶς στοὺς Φράγκους, ὄχι ὁμως καὶ πνευματικῶς καὶ ψυχικῶς. Τότε ὁ Ἐρρίκος διέταξε νὰ ἀπολυθοῦν οἱ φυλακισμένοι καὶ ἔπαυσαν οἱ πιέσεις. Ἡ κατάστασις τῶν ὀρθοδόξων καλυτέρευσε, ὅταν δυνάμωσε τὸ βασίλειον τῆς Νικαίας καὶ ἄρχισαν νὰ φοβοῦνται οἱ Φράγκοι τῆς Πόλης.

1) Le Quien, Or. Chr. M. Ἑλλ. Ἐγκυκ. εἰς ἄρθρον «Ἱμβρος» καὶ Μουστοξύδη. Ὑπόμνημα σελ. 73.

2) Β. Στεφανίδου, Γεν. Ἐκκλ. Ἱστορ. Ἀθ. 1948.

5. Ἡ Ἱμβρος γίνεται πατριαρχικὴ ἐξαρχία

Ἄμα οἱ Βυζαντινοὶ ἔδωξαν τοὺς Λατίνους ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ Μιχαήλ ὁ Παλαιολόγος ἀνακατέλαβε τὶς περισσότερες ἐπαρχίες, διωρίστηκαν ὀρθόδοξοι ἀρχιεπίσκοποι στὶς ἀνακαταληφθεῖσες χώρες, οἱ περισσότερες ὅμως ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, ὡς καὶ ἡ ἔδρα τοῦ Μητ. Παροναξίας, ἔμειναν στὰ χέρια τῶν Βενετῶν καὶ ἀναγνωρίστηκαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ὡς Βενετικὸ Δουκάτο. Ἡ Ἱμβρος πὺν τὴν εἶχαν πάρει οἱ Βυζαντινοί, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάγεται στὴν Μητ. Παροναξίας, ὅπου μὲ τὸν καιρὸ εἶχε ἐπικρατήσει ἄλλωστε ὁ καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος, ἀλλὰ συνδέθηκε καὶ πάλιν μὲ τὴν Λήμνον, πρᾶγμα πὺν συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐπὶ Πατ. Γερασίμου τοῦ Α' (1320-21),¹ ἐκ τῆς τάξεως τῶν μοναχῶν τῆς Μονῆς Μαγγάνων προερχομένου, ἐξελέγη Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐπαρχίας Λήμνου καὶ Ἱμβρου, ὁ ἱερ. Ἰάκωβος. «Ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς ἱερομονάχου καὶ ὑποψηφίου τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς νήσων Λήμνου καὶ Ἱμβρου † Ἰακώβου, μηνὶ Φεβ. ἰνδικτιῶνος δ' ἔτος στωκθ' = 1321».²

Εἰς ἄλλο Πατριαρχικὸ ἔγγραφο (1447 ἢ 8) ὑπογράφει ἄλλος ἱεράρχης μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, διότι ἐν τῷ μεταξὺ μεσολαβεῖ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Λήμνου ὁ Ἀνώνυμος, «ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῶν νήσων Λήμνου καὶ Ἱμβρου Ἰάκωβος».³ Ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Λήμνος, τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1321, ἦτο ἐκκλησιαστικῶς συνηνωμένη μετὰ τῆς παρακειμένης σ' αὐτὴν Ἱμβρου. Φαίνεται ὅμως ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν παρέμεινε ἐπὶ πολὺν χρόνον, διότι ἡ τελευταία ἀπετέλεσε χωριστὴν ἐκκλησιαστικὴν περιφέρειαν, προαχθεῖσα σὲ Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία. Αὐτὸ διήρκεσε μέχρι τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα, τὴν διοικοῦσε δὲ Πατριαρχικὸς ἔξαρχος ἀπὸ τοὺς ἐγγχωρίους ἱερεῖς, ἢ σταλμένοι ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ τίτλος πρωτόπαπας, πὺν ἔδιναν οἱ Ἱμβριῶτες στὸν ἀντι-

1) Β. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἀθ. 1948, σελ. 738.

2) Β. Μυστακίδου, ἐπιμελεῖα Γερ. Κονιδάρη. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, στὴν ἐπετηρίδα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 12, σελ. 179.

Ἐπίσης ὁ ἴδιος ὑπογράφει εἰς ἔγγραφο διὰ τὰ κτήματα... ἔτος, ςωλ' = 1322 μὴν Νοέμβριος.

† Θεόδωρος Ἱερεὺς καὶ οἰκονόμος τῆς ἀγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Λήμνου ὑπέγραψα.

† Μανουὴλ ἱερεὺς ὁ Λάσκαρης καὶ ἄρχων τῶν μοναστηρίων.

† Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν νήσων Λήμνου καὶ Ἱμβρου Ἰάκωβος (Ἑλλ. τόμ. 2 σελ. 381).

3) Εὐλόγ. Κουρίλα, Κύριλλος Προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος. Ἐν Ἀθήναις 1935 σελ. 54-55. Καὶ Ἡλιοπόλεως Γενναδίου ἐν Ὀρθοδοξίᾳ, ἔτος 1951, Τεύχος 3ον σελ. 107-9.

πρόσωπο του μητ. μέχρι τα τελευταία χρόνια, αντιστοιχεί προς τον Πατριαρχικό Έξαρχο αυτής της περιόδου.

6. Οι Ίμβριοι ζητούν Αρχιεπίσκοπο

Όταν έγινε Αυτοκράτορας Ἰωάννης ὁ Ε΄ ὁ Παλαιολόγος (1341), ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας του, ἄρχισε ἐμφύλιος πόλεμος μὲ τὸν μέγαν Δομέστικο Ἰωάννη τὸν Κατακουζηνό, πὺ ἀνακηρύχτηκε κι' αὐτὸς αὐτοκράτορας. Ὁ ἀνήλικος Ἰωάννης ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγῃ στὴν Τένεδο, πολλές ἐπαρχίες τάχθηκαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Κατακουζηνοῦ, ἐνῶ τὰ νησιά δὲν ἔδειξαν μὲ ποῖον θὰ πῆγαιναν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λήμνο, πὺ ἔμεινε πιστὴ στὸν Ἰωάννη τὸν Παλαιολόγο. Ἀπὸ τὴ Τένεδο ὁ Παλαιολόγος πῆγε στὴ Λήμνο, ἀπ' ἐκεῖ δὲ καὶ στὰ ἄλλα νησιά, γιὰ νὰ τὰ κρατήσῃ πιστά, μὲ διάφορες ὑποσχέσεις. Τὰ βασιλικά καράβια ἦλθαν καὶ στὴν Ἰμβρο. Ἡ παράδοση μᾶς λέγει πὺς δὲν πῆγαν στὸ λιμάνι τοῦ Κάστρου ἢ τοῦ Κάρδαμου, ἀλλὰ σὲ μιὰ ἄλλη ἀγκάλη πὺ εἶναι βορεινὰ ἀπὸ τὸ Ἰλνκί, ἀνατολικά ἀπὸ τὸν Κάρδαμο. Ἐκεῖ κάτω ἀπὸ τοὺς γκρεμοὺς, ἄραξαν τὰ βασιλικά καράβια, γιὰτὶ ἦταν βέβαιος ὁ αὐτοκράτορας, γιὰ τὴν πίστη τῆς φρουρᾶς τοῦ Κάστρου. Μὰ τὸ νησί, πὺ παρακολουθοῦσε τὴ Λήμνο, δήλωσε πίστη στὸν Παλαιολόγο, οἱ δὲ κάτοικοι ζήτησαν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη νὰ τοὺς στείλῃ δικό τους ἀρχιεπίσκοπο, ἐπειδὴ γιὰ παραμικρὲς ὑποθέσεις ὁ πρωτόπαππας τοὺς ἔστελνε στὴν Πόλη, στὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ αὐτοκράτορας τὸ ὑπεσχέθηκε μὲν, ἀλλὰ δὲν βίωσαξε τὸ λόγο του, εἴτε γιὰτὶ λησμόνησε, εἴτε γιὰ ἄλλους λόγους, πιθανὸν ἀπὸ ἀντίδραση τοῦ Πατριαρχείου. Ἀργότερα ὅμως ὁ γιὸς του Μανουήλ, προβίβασε τὴν Ἰμβρο σὲ ἀρχιεπισκοπή. Οἱ Ἰμβριῶτες στὸ μέρος πὺ προσήγγισαν τὰ βασιλικά καράβια, ἔδωκαν τὸ ὄνομα Γκρέμνοι τοῦ βασιλῆα καὶ αὐτὴ τὴν ὀνομασία κρατεῖ ἢ ἀκρογιαλιά αὐτὴ ἕως σήμερα.

Η ΙΜΒΡΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ

7. Μεταβολὲς στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Διοίκηση

Στὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ Μανουήλ Παλαιολόγου (1391—1423), ἔγιναν πολλές μεταβολὲς στὴ διοίκηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ἀρκετὲς ἐπαρχίες εἶχαν ξεπέσει, πολλές ἀρχιεπισκοπὲς καταργήθηκαν, ἄλλες μεγάλωσαν, δημιουργήθηκαν δὲ καὶ πολλές νέες. Καὶ ἡ Ἰμβρος εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ἐπαρχίες πὺ προήχθησαν σὲ ἀρχιεπισκοπὲς ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ. Ἐγινε δὲ ἡ προαγωγή αὐτὴ ὅταν ἦταν Πατριάρχης ὁ

Ἀντώνιος ὁ Δ',¹ στα 1397 καὶ ἀκριβῶς τὸν τελευταῖο χρόνο τῆς Πατριαρχίας του, τὸν Ἀπρίλιο μῆνα. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔγινε καὶ ἡ Θάσος ἀρχιεπισκοπή. «ἐτιμήθησαν παρὰ τοῦ ἐν βασιλεῦσι κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου εἰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡ Ἰμβρος καὶ ἡ Θάσος».¹

Πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος Ἰμβρου χειροτονήθηκε κάποιος Γεώργιος, πού ἦταν ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ βασιλικοῦ κλήρου καὶ ἴσως προστατευόμενος τοῦ αὐτοκράτορα. Ἐνῶ δὲ λίγο ἀργότερα, θρῶσκεται τὸ νησί σὲ κάποια ἀκμή, μὲ

1) Ἀντώνιος ὁ Δ' ἐπατριάρχησε τὸ Α' 1389—1390 καὶ τὸ Β' 1391—1397 (Μάιος).

† Ἀντώνιος, ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων. πόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμηνικός Πατριάρχης.

(Τοῦ πρωτεκδικίου τοῦ Συροπούλου).

«Καὶ ἡλιος ἀνίσχων καὶ τὰς ἑαυτοῦ ἀκτῖνας τῷ σύμπαντι τοῦ τῷ κόσμῳ, εἶωθε καὶ θάλπει ἅπαντα καὶ τῇ αἴγλη τῆς αὐτοῦ δαδουχίας κατάδηλα πάσι ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν ἑαυτὸν σύστασιν τινὸς τῶν παρ' ἡμῶν βοηθείας δεόμενα καὶ βασιλεὺς δὲ δίκην ἡλικῶν ἀκτῖνων καὶ πρόρρωθεν τὰς ὄψεις ἐπαφίεις τοῖς πράγμασιν οἶδε καὶ πρὸς κατὰστασιν καλῶς ρυθμίζειν αὐτὰ καὶ βελτίωσιν καὶ τῆς προσηκούσης πᾶσιν ἀνθρώποις ψυχικῆς σωτηρίας, πολλὴν καὶ ὡς εἰκὸς ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν· ἔνθεν τοι καὶ ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος μου βασιλεὺς τὰ περὶ τὴν θεόσωστον νῆσον Ἰμβρον ἰδὼν καὶ κατανοήσας θείῳ καὶ βασιλικῷ φρονήματι ὡς ἐπισκοπικῆς ἐπισκέψεως δεῖται ὁ ἐκεῖσε εὐρισκόμενος Χριστῶννος τοῦ κυρίου λαός, ὅπως ἂν τὰ κατ' αὐτὸν διεξάγοιτο ἀπαστολικαῖς τε καὶ πατρικαῖς παραδόσεσι, κατάδηλον τοῦτο ποιεῖται τῇ ἱερᾷ συνόδῳ, καὶ τὴν ἱκανὴν εἰς τοῦτο βοηθειαν βασιλικῆς ἐπορέγει καὶ κτήματα δωρεῖται τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἰμβρου εἰς προμήθειαν τοῦ γεγονότος ἀρχιεπισκόπου· τὸν γοῦν θεοφιλεῖ σκοπὸν τῆς κρατίστης αὐτῆς βασιλείας καὶ ἡμεῖς ὡς εἰκὸς ἐπαινέσαντες εἰς πέρας ἐκβῆναι τοῦτον ἐσπεύσομεν· συνδιασκεψαμένη τοῖνυν ἡ μετριότης ἡμῶν τὰ περὶ τοῦτου τοῖς συνεδριάζουσιν αὐτῇ ἱερωτάτοις ἀρχιερεῦσι καὶ ὑπερτίμοις, τῷ Κυζίκου, τῷ Νικομηδείας, τῷ Σεβερίνου, τῷ Κορίνθου καὶ τῷ Μηδείας καὶ προεβίβασε καὶ ἐτίμησε τὴν νῆσον Ἰμβρον, πατριαρχικὴν ἐξαρχίαν τελοῦσαν τὸ πρότερον, εἰς ἀρχιεπισκοπὴν, καὶ ψήφῳ θείᾳ καὶ κανονικῇ τῆς δηλωθείσης τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ὁμηγύρεως καὶ ἐπικρίσει τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐχειροτονήσομεν τῇ ἐπικλήσει καὶ χάριτι τοῦ παναγίου καὶ ζωαρχικοῦ πνεύματος ἀρχιεπίσκοπον θεοσώστου ἐπισκοπῆς τῆς νήσου Ἰμβρου τὸν ἀπὸ τοῦ εὐαγούς βασιλικοῦ κλήρου εὐλαβέστατον πρεσβύτερον Γεώργιον, ὃν καὶ ἐφοδιάζοντες εὐχαῖς τε καὶ συνοδικαῖς γράμμασι στέλλομεν εἰς τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ ἐκκλησίαν. Ὁφείλει τοῖνυν ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς θεοσώστου νήσου Ἰμβρου, κύρ Γεώργιος, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸς ἀδελφὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργός, ἐπιλαβέσθαι τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐκκλησίας καὶ διδάσκειν κλπ. τοῦτου γὰρ χάριν ἀπολέλυτα· τῷ ἱερωτάτῳ... καὶ ἡ παρούσα αὐτῆς συνοδικὴ πράξις δι' ἀσφάλειαν».

Εἶχε καὶ διὰ τιμίας πατ. χειρὸς τῷ μηνὶ Ἰαν. ἰνδ. ε' 1397. (F. Miklosich et Müller, Acta pat. et Dip. Graeca. Cons. Τόμ. Β' σελ. 272).

2) Acta, Σημειώσεις. Σύνταγμα ἱερῶν κανόνων. Ράλλη καὶ Ποτλῆ. Τόμος Ε', σελὶς 496. Σημειώσεις Α' εἰς τὸ «Περὶ Θάσου», Ἐκκλ. Ἀθ. ἔτος ΙΘ' σελ. 405.

εἴκοσι χωριά, μιὰ πόλη καὶ πέντε κάστρα,¹ φαίνεται πὺς τὰ ἔσοδα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς θὰ ἦσαν πολλὰ ἀσήμαντα, καὶ ὁ Δεσπότης δὲν μποροῦσε νὰ ζήσῃ ἀξιοπρεπῶς. Γιὰ τοῦτο, ὁ αὐτοκράτορας Μανουήλ, χορήγησε καὶ μερικὰ κτήματα στὴν ἀρχιεπισκοπή, γιὰ νὰ ἀυξηθοῦν τὰ ἔσοδα τοῦ Δεσπότη. Ποιὰ ἦταν τὰ κτήματα αὐτὰ δὲν ξέρομε, καθὼς δὲν ξέρομε καὶ τίποτε ἄλλο γιὰ τὸν πρῶτο Δεσπότη τοῦ νησιοῦ.²

8. Μιὰ δίκη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μετὰ τὴ Μεγάλῃ Λαύρα

Στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΕ' αἰῶνα ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἰμβρου ἄνοιξε δίκη μετὰ τὸ μοναστήρι τῆς Μεγάλῃς Λαύρας τοῦ Ἁγίου ὄρους. Στὴν περιέργῃ αὐτῇ δίκῃ, ποὺ ἔφτασε στοὺς Πατριαρχικοὺς δικαστήριον τῆς Πόλης, ἐνάγοντες εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰμβρου (χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του) καὶ οἱ κληρικοὶ τοῦ νησιοῦ, ἐναγόμενοι δὲ οἱ καλόγηροι τῆς Λαύρας. Ὁ κληρὸς τῆς Ἰμβρου, ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὸν μέγαν Χαρτοφύλακα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Θεόδωρον Ἀνεμᾶν, ἡ δὲ Μεγάλῃ Λαύρα ἀπὸ τὸν μοναχὸν Ἰωάσαφ. Αἰτία τῆς δίκῃς εἶναι μιὰ ἱερὴ εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ, ποὺ θρῖσκειται στοὺς μετόχι τῶν Καλαμιῶν τῆς Ἰμβρου.³ Καὶ ἡ μὲν ἀρχιεπισκοπὴ ζητεῖ νὰ τῆς παραχωρηθῇ τὸ εἰκόνημα, ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε ἀνήκε στους κληρικοὺς τῆς νήσου, ὁ δὲ Ἁγιορείτης μοναχὸς, βασίζεται στοὺς δικαίωμα τῆς κατοχῆς, ἐπειδὴ ἔχουν περάσει τὰ 40 χρόνια· παρουσιάζει δὲ καὶ γράμματα τοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου καὶ σιγίλλια τῶν Πατριαρχῶν Ἰσιδώρου καὶ Καλλίστου. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Πατριαρχικοῦ δικαστηρίου, ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Βερροίας Εὐστάθιο, ἀπὸ τὸν δοῦκα τοῦ Στραβομίτου (;) καὶ ἀπὸ τὸν Λάσκαρι τοῦ Ἀλεξανδρῆ, ὑπογράφει δὲ τελευταῖος καὶ ὁ Καθολικὸς κριτὴς τῶν Ρωμαίων Γεώργιος ὁ Μαριώτης. Ἡ ἀπόφασις δικαιώνει τοὺς καλογήρους, στοὺς ὁποίους παραμένει ἡ εἰκόνα. Φαίνεται πὺς ἡ ἁγία αὐτῇ εἰκόνα τοῦ Ταξιάρχου Μιχαήλ τοῦ Καλαμιδιώτου θὰ εἶχε ἔσοδα ἀπὸ διάφορα ἀφιερῶματα καὶ ἡ φτωγὴ ἀρχιεπισκοπὴ προσπαθοῦσε νὰ τὴν πάρῃ γιὰ νὰ τὰ καρποῦται. Ἡ ἀπόφασις ἔχει ἐκδοθῆ τὸν Ἰούνιον μῆνα. Ἰνδικτ. ιε' ἀπὸ κτίσεως κόσμου περίπου στὰ 1407. Πιθανότατα ἀρχιεπίσκοπος Ἰμβρου νὰ ἦταν ἀκόμη αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ὁ ἀνωτέρω Γεώργιος.

1) Νέος ἑλληνομνήμων Ζ'. σελ. 363.

2) Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ πίνακες. Περί Ἀντωνίου τοῦ Α' σελ. 453.

3) Περί τοῦ εἰς τὰ λεγόμενα Καλάμια μονιδρίου τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ ὅτι ἦν τῆς Λαύρας Μετόχιον (νῦν μόνον τὰ ἐρεῖπια ὄρωνται ἐν Ἰμβρῷ) ἐν ἔτη, ςλιε' (1071).

«Ὁ Βερροίας Εὐστάθιος.

Οἰκείοι τῷ κραταίῳ καὶ ἀγίῳ ἡμῶν αὐθέντῃ καὶ βασιλεῖ ἄρχοντες δεφένσορες

Τὰ κείμενα τῆς δίκης ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

† Ἐπεὶ οἱ μοναχοὶ τῆς κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος τοῦ Ἄθω διακειμένης μονῆς τῆς εἰς ὄνομα τιμωμένης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἐπικεκλημένης τῆς Λαύρας ἀνήνεγκον τῇ ἡμῶν μετριότητι, ὡς ὁ κράτιστος καὶ ἅγιός μου αὐτοκράτωρ δέδωκε πρὸς αὐτοὺς διὰ σεπτῶν προσταγμάτων ἐν τῇ νήσῳ Ἰμβρῶ μετόχια τρία, τὸ τε εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου καὶ ἰσαποστόλου μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ τὸ εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω Δυνάμεων Μιχαήλ, τὸ ὀνομαζόμενον Καλάμιον, καὶ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου, τὸ καλούμενον Καστελινόν, ὑπερ εὐρίσκεται παρὰ τὸ κάστρον τῆς Μεσοράχης, μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ νομῆς τῶν δικαίων αὐτῶν. Ἐδόθη αὐτοῖς μετὰ ταῦτα καὶ δι' ἐτέρου σεπτοῦ προστάγματος, αὐτοῦ δὴ τοῦ κράτιστου καὶ ἁγίου μας αὐτοκράτορος, τὸ τοῦ Βασιλοδιακόνου ἐκείνου ἐξάλειμμα, ἔτι τε καὶ ἀμπέλιον τῆς Ὁξειδοῦς ἐκείνης μουζουριῶν τριῶν, ὡς ἂν κατέχωσι ταῦτα οἱ δηλωθέντες μοναχοὶ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Λαύρας, ὡς οἰκεῖα αὐτῶν κτήματα, καὶ οὐδ' ἵνα εὐρίσκωσι παρά τινος εἷς τι ἀπὸ τῆς περιοχῆς καὶ νομῆς τῶν εἰρημένων καὶ προσκυρωθέντων αὐτοῖς ἔμποδιον ἢ διενόχλησιν τὴν τυχοῦσαν. Καὶ εὐρίσκονται μέντοι κατέχοντες ταῦτα τὸν τρόπον τοῦτον ἀνενοχλήτως, κλειόνες ὁμως ἔνεκεν ἀσφαλείας τῆς εἰς τὸ ἔξις, ἐδεήθησαν τῆς ἡμῶν μετριότητος τυχεῖν ἐπὶ τούτοις σιγγιλιώδους γράμματος. Τὴν παράκλησιν αὐτῶν προσδεξαμένη ἡ μετριότης ἡμῶν,

ὑπερέται ἀπὸ τε Δούκα τοῦ Στραβομίτου καὶ Λάσκαρι τοῦ Ἀλεξανδρῆ.

Ὁ Δούλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως καθολικὸς κριτῆς τῶν Ρωμαίων Γεώργιος ὁ Μαρεώτης». (Ἑλληνικά, Τόμ. Β΄, σελ. 381).

Πιθανὸν εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Ταξιάρχην τὸ Φραντζῆ, ὅπου ἐλάμβανε χώρα μεγάλο πανηγύρι, διότι ἦτο ὁ πολιοῦχος τῆς Παναγίας. Γιὰ περιέργεια, ἀναγράφωμεν ὅσα διέσωσε ὁ ἀείμνηστος Μ. Γεδεών, ἀφοῦ καὶ στὸν ἴδιον ἔκαμαν μεγάλη ἐντύπωσι. Τὰ ἴδια ἐπαναλαμβάνει καὶ Σ. Κυριακίδης (Ἑλ. Τόμ. 17, σελ. 238). «Περὶ τὸ ἀψυ' καὶ γα' καὶ β' ἔτος ἡμῶν ἐν τῇ Θρακικῇ Χερσονήσῳ, καὶ ἐν τῇ νήσῳ Ἰμβρῶ διάγων, καὶ ἐδοκίμασα διὰ πολλῶν νὰ κόψω τὴν παράνομον καὶ βάρβαρον συνήθειαν, οἱ ἱερεῖς ὁμως ἦσαν εἰς ἐμένα δυσμενέστατοι καὶ μὲ ἐκατηγόρουσαν ὡς αἰρετικόν. Οὐ μόνον πρόβαρα οἱ ἐν Ἰμβρῶ σφάζουσιν εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ βόας κάτωθεν τοῦ χωρίου τῆς Παναγίας, εἰς ἓνα τόπον, ὅπου μήτε καθαρὰ σημεῖα ναοῦ σώζονται, τελοῦσιν οἱ ἐγχώριοι ἱερεῖς λειτουργίαν, σχεδὸν εἰς τὴν γῆν τιθέντες τὰ ἄγια, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ, καὶ θυσιάζουσι χοίρους. Καὶ ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν χοίρων ὀνομάζουσι τὸν τόπον, διὰ τὸν ναόν, εἰς τὸν Ἀρχιστρατήγον τὸν Γουρνάρην, πρὸς διαφορὰν ἐτέρου ναοῦ τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅπου ἔχει τὸ αὐτὸ χωρίον. Πόσον εἶναι βδελυρὰ τὰ παρόμοια, καὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ προστάται τῶν ψυχῶν ἀδιαφοροῦσιν εἰς αὐτὰ καὶ ἡ φροντίς τους εἶναι μόνον διὰ τὴν ἐπάρατον συλλογὴν τῶν χρημάτων! Εἶδε καὶ εἰπῆ τινὰς τὰ παρόμοια ἄνομα αὐτὰ, μισεῖται ὡς κακῶφρων ἀπὸ τοῦς τὰ κακῶφρονα ταῦτα ἐργαζομένους. Τὰ ὅποια εἶναι λείψανα τῆς παλαιᾶς πλάνης».

(Ἑκ. Ἄλ. Τομ. 32 σελ. 126).

ὡς τοῦ δικαίου ἔξεχούσης (α) τὴν προστασίαν καὶ λειτουργίαν, ἐν ἀγίῳ παρακελεύεται Πνεύματι, ἵνα κατέχωνται παρὰ τῶν εἰρημένων μοναχῶν δεσποτικῶς καὶ ἐλευθέρως τὰ εἰρημένα μετόχια, ὡς καὶ κατέχουσι καὶ τὰ λοιπὰ αὐτῶν κτήματα, ὀφείλοντες ἀποδίδοναι τὸν κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενον ὡς ἔξαρχον τὸ ἀνήκον καὶ ἀποτεταγμένον κανονικόν, ὅπερ ἐστὶ κηρίον λίτρας τρεῖς, ἐκ τῶν τριῶν μονυδρίων, μὴ εὐρίσκοντες παρὰ τινος τὴν τυχοῦσαν καταδυναστείαν ἢ διενόχλησιν τῆς περὶ τούτων κατοχῆς καὶ δεσποτείας. Ὁ γὰρ πειραθησόμενος ὅπως δῆποτε ἀντιπράττειν καὶ ἐναντιοῦσθαι εἰς τοῦτο, μέλλει ἐπισπάσασθαι καθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐν τοῖς τοιούτοις βαρύτατον ἐπιτίμιον ἐκκλησιαστικόν. Τούτου γὰρ χάριν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν σιγγιλλιώδες γράμμα τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ ἐπεδόθη τοῖς διαλειφθεῖσι μοναχοῖς τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Λαύρας εἰς τὴν περὶ τούτου δῆλωσιν καὶ ἀσφάλειαν.

† Ὁ θεοφιλέστατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου Ἱμβρου, διὰ τοῦ ἐντιμοτάτου αὐτοῦ χαρτοφύλακος τοῦ κυρ Θεοδώρου τοῦ Ἀνεμᾶ τὰ δίκαια φέροντος τοῦδε τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὡς ἀποκαταστάντος παρ' αὐτοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἐντολέως αὐτοῦ, συζῶντος αὐτῷ δὲ τῷ χαρτοφύλακι καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦδε τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐκκλησίαν ἐποιήσατο κατὰ τῆς σεβασμίας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς μεγάλης Λαύρας οὕτως εἰπὼν «ὡς εἰς τὴν τοιαύτην νῆσον εὐρίσκεται ἀγία εἰκὼν τοῦ τιμίου ταξίαρχου τῶν ἄνω Δυνάμεων Μιχαὴλ καὶ ἐπικαλουμένη τοῦ Καλαμιδιώτου, ἣτις εἰκὼν διαφέρει τῷ μέρει τῆς τοιαύτης ἀρχιεπισκοπῆς ὡς κτῆμα ἴδιον αὐτῆς, καὶ νεμηθέν ποτε παρ' αὐτῆς. Τὸ δὲ μέρος τῆς Λαύρας παρακατασχὼν τήνδε τὴν εἰκόνα ἀμετόχως κατέχει νυνὶ αὐτὴν καὶ δεσπόζει, μηδένα λόγον ποιούμενον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς νήσου Ἱμβρου». Διὸ καὶ ἐζήτησεν ἀντικριθῆναι τοῖς μοναχοῖς καὶ τυχεῖν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τοῦ ἰδίου δικαίου. Ταῦτα εἰπὼν ἐνεφάνισε καὶ τὴν ἔγγραφον καταδοχὴν τοῦ τε ἀρχιεπισκόπου καὶ πάντων τῶν αὐτοῦ κληρικῶν. Διαμηνυθέντες τοίνυν καὶ οἱ λαυριῶται ἐγγράφως παρ' ἡμῶν, ἐπεμψαν ἀντ' αὐτῶν τὸν τιμιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κυρ Ἰωάσαφ, ὃ καὶ ἀνέθηκαν μετ' ἐγγράφου καταδοχῆς αὐτῶν ἀντικριθῆναι τῷ μέρει τῆς τοιαύτης ἀρχιεπισκοπῆς περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, ὅτε παραγενόμενος εἰς τὸ δικαστήριον καὶ τὴν ἔγγραφον καταδοχὴν τῶν μοναχῶν, ἦν συναπέφερεν ἐκεῖθεν ἡμῖν ἔμφανίσας, προετράπη ἀπολογῆσασθαι, ἀκροασάμενος τῶν εἰρημένων παρὰ τοῦ χαρτοφύλακος· ὁ δὲ προσβάλλετο, πρῶτον, μὲν, μὴ εἶναι τὴν τοιαύτην δίκην ὡς εἰσαγωγίμην, ἐπεὶ ὁ τεσσαρακοντούτης νόμιμος καιρὸς παρέδραμε, καὶ οὐκέτι ὄλως ὀφείλουσιν οἱ μοναχοὶ ἀπολογῆσασθαι τῷ μέρει τῆς τοιαύτης ἀρχιεπισκοπῆς περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως. Ἐπει δὲ ἐνεφάνισε καὶ σεπτὸν καὶ θεῖον πρόσταγμα τοῦ μακαρίτου καὶ αἰδιμίμου ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασι-

(α) ἢ λέξις δυσανάγνωστος.

λέως κυροῦ Ἰωάννου, πρὸς δὲ καὶ ἕτερον γεγονός πρὸ τούτου παρὰ τοῦ αὐοιδίου καὶ μακαρίτου πατρὸς ἐκείνου, ταῦτα οὖν ὑπαναγνωσθέντα διελάμβανον, ἵνα ἐπιλάβωνται καὶ κατέχωσιν οἱ μοναχοὶ τὸ ἐντὸς τῆς νήσου Ἱμβρον Παλαιπόλεως μονῦδριον, εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω Δυνάμεων Μιχαὴλ καὶ ἐπικεκλημένον τοῦ Καλαμιδιώτου μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ. Πρὸς ταῦτα τοῦ χαρτοφύλακος ὄλως μὲ ἀντειπεῖν ἔχοντας, ἡμεῖς διεγνώμεν καὶ ἀπεφηνάμεθα ἵνα, ἡ διαληφθεῖσα σεβασμία καὶ ἱερὰ βασιλικὴ μεγάλη Λαύρα κατέχη τὴν τοιαύτην εἰκόνα καὶ ἔτι, κατὰ τελείαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, ὅμα μὲν καὶ διὰ τὴν χρονίαν ἀδιάλειπτον νομῆν, φησὶ γὰρ ὁ νόμος· ὡς ἔάν ἐκκλησία πρὸς κοσμικὸν πρόσωπον διαμάχηται, οὐ δέδοται κινεῖσθαι τὰ τῆς ὑποθέσεως μέχρι καὶ τριάκοντα χρόνων καὶ τεσσαράκοντα· ἔάν δὲ ἐκκλησία πρὸς ἐκκλησίαν ἑτέραν περὶ τινος ἀμφιβαλλομένου πράγματος διαμάχηται, εἰς τριάκοντα ἔτη μὴ γένηται κινήσις εἰς ἐκκλησίαν ὀρίζεται· σήμερον δὲ καθολικῶ λόγῳ διὰ τεσσαράκοντα χρόνων τὰ ἐκκλησιαστικὰ πάντα τέμνονται· ὅμα δὲ καὶ διὰ τὰ σεπτὰ καὶ θεῖα προστάγματα, διαλαμβάνοντα ἵνα ἐπιλάβωνται καὶ κατέχωσιν οἱ μοναχοὶ τὸ ἐντὸς τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἱμβρω Παλαιπόλεως μονῦδριον τὸ εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ τιμίου ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω Δυνάμεων Μιχαὴλ καὶ ἐπικεκλημένον τοῦ Καλαμιδιώτου, μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ, ἅπερ εἰσὶ δηλαδὴ, ἢ τε εἰκὼν καὶ ἡ ναός, ὡς περιεχόμενα τῇ μονῇ, ὅπου γε, εἰ καὶ μὴ προστάγματα ἀνεφαίνοντο παρὰ τῶν μοναχῶν διεξιόντα τὰ περὶ τούτου, δηλαδὴ μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ, ἅπερ εἰσιν ἅ εἰρήκαμεν, ἀλλὰ μόνον εἶχεν ἡ μονὴ τὴν τοιαύτην ἀδιάκοπον νομῆν τῶν τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα χρόνων, ἤρκεσεν ἄν, ἀντὶ παντὸς ἑτέρου δικαιώματος, ὥστε κατέχειν τὴν μονὴν τὴν τοιαύτην ἁγίαν εἰκόνα. Ἐπεὶ δὲ κέκτηται καὶ τὴν νόμιμον νομῆν καὶ σεπτὰ καὶ θεῖα προστάγματα, εὐεργετοῦντα μὴ μόνον τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ καὶ τὸν ναόν, τὸν δι' αὐτὴν ἀνεγερθέντα, μετὰ πάντων τῶν προσόντων αὐτῷ, ὀφείλει κατέχειν ταῦτα πάντα κυρίως καὶ δεσποτικῶς, ἀναφαιρέτως πάντη καὶ ἀναποσπάστως, ὄλως μηδεμίαν ἐπήρειαν ἢ τὸν τυχόντα διασεισμὸν εὐρίσκουσα ποτε τῶν καιρῶν ἐπὶ τῇ τούτου κατοχῇ καὶ νομῇ καὶ δεσποτείᾳ παρὰ τοῦ μέρους τῆς ἀρχιεπισκοπῆς. Ἐπεὶ νομίμως καὶ δικαίως ἡ τοῦτου δεσποτεία πρόσεστι τῇ σεβασμίᾳ καὶ ἱερᾷ βασιλικῇ μεγάλῃ Λαύρᾳ, ἢ καὶ ἐπεδόθη δι' ἀσφάλειαν τούτων πάντων καὶ ἡ παροῦσα σεκρετικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις.

Μηνὶ ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος πέντεκαιδεκάτης τοῦ, Ϛ Ϟε'

Ο ΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΗΜΩΝ ΑΥΘΕΝΤΟΥ
ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΑΘΟΛΙΚΟΣ ΚΡΙΤΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο ΜΑΡΕΩΤΗΣ

(Τὸ Ἄρχ. Ἐκ. Ἰστ. Μ. Γεδεών. Κ)πολις 1911, σελ. 66 - 70)

9. *Ἐνωτικοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι* (15ος Αἰών).

Οἱ τελευταῖοι Παλαιολόγοι βλέποντες τὸν κίνδυνον πὸν ἀπειλοῦσε τὸ κράτος ἀπὸ τὴν πρόοδο τῶν Τούρκων, ἤλθαν πολλὲς φορὲς σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Δυτικούς καὶ προσέφεραν στὸν Πάπα τὴν ὑποταγὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, μὲ τὸν ὅρον νὰ τοὺς δώσῃ στρατιωτικὴ καὶ χρηματικὴ βοήθεια. Ἐπειδὴ οἱ ἐνέργειες αὐτὲς γίνονταν χωρὶς νὰ εἶναι μὲ τὴ γνώμη τῆς πλειονότητος τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, τὸ κράτος ἦταν διηρημένον σὲ δυὸ κόμματα, τοὺς ἐνωτικούς καὶ τοὺς ἀνθενωτικούς. Στὴν κίνησιν αὐτῇ, ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἡ Ἰμβρος ἀπὸ ἓνα καλόγηρο, πὸν τὸν ἔλεγαν Θεοφάνη. Ὁ Θεοφάνης ἀσκήτευσεν στὸ ἱερόν Μοναζεύσιον τῆς Ἰμβροῦ, στὸν σημερινὸ Προφήτη Ἡλία τῶν Ἀγριδίων. Ὄταν μαθεύτηκε καὶ εἰς τὴν Ἰμβρο, πὸς ὁ αὐτοκράτορας Ἰωάννης Η' ὁ Παλαιολόγος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι κληρικοὶ εἶχαν ὑπογράψει τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Σύνοδῳ τῆς Φλωρεντίας (1439), ὁ Θεοφάνης γράφει ἐναντίον τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς ἐνώσεως. Τὸ σύγγραμμά του τὸ ὀνομάζει «Σύσταγμα», τὸ ἔστειλε δὲ στὸν μητροπολίτη Ἐφέσου Μάρκο Εὐγενικό, γιὰ νὰ τὸ δώσῃ στὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη, μαζὶ μὲ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολή:

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΙΩΑΝ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΝ

Τῷ θειοτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ ἡμῶν κυρίῳ ΙΩΑΝΝΗ τῷ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓῳ ὁ εὐτελής ἐν ἱερομονάχοις Θεοφάνης ὁ ἐν τῷ βουνῷ τῆς Μοναζεύσου τῷ ἐν τῇ νήσῳ Ἰμβροῦ.

Ἀπολειφθεὶν οὖν τις ἂν οἶμαι τῶν ἀπάντων, κράτιστε καὶ θειότατε βασιλεῦ, ὅς οὐκ ἀγασθεὶν καὶ ἑξαίσιου δλικῶς θαύματος γίνουτο ἐπὶ λογισμῶν τοὺς ἀγῶνας ἄγων, οὓς γενναίως ἐπενεγκῶν ἤσθη, ὑπὲρ τῆς εἰς Θεὸν ὁμολογίας τοῦ τε τὰ πάλαι παρεμμένα καὶ διῆστάμενα τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας μέλη ὑγιᾶ ἀποκαταστήσαι καὶ ὡς τὸ πρότερον συναρμολογήσαι τῇ ὀρθοτομίᾳ τοῦ δόγματος. Καταπεφρόνηκας γὰρ οὐ μόνον βασιλικῶν ἀπολαύσεων σώματος βασιλικῶς τεθραμμένον ἐν βασιλικαῖς τρυφαῖς τε καὶ δεξιώσεσι, μικροῦ δ' εἰπεῖν καὶ βασιλείας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ θανάτου ἐναργῶς θαλάσσης πολυφλοίσβοιο καὶ πελαγῶν ἀπείρων κατατολμήσας ὁδὸν μήκιστον, τῶν τ' ἐν αὐτοῖς ἀνεικίστων κλυδόνων, οἷς κινδύνων μυρίων ἀφορμᾶς τε καὶ συμπτωμάτων καὶ θανάτων εἶδον ἀμείβεσθαι τοὺς τοῦ κατάπλου τολμήσαντος χωρὶς τῶν ἐν αὐτοῖς ληστευόντων, βαρβάρων τε καὶ λοιπῶν, δοκῆσει μὲν εὐσεβῶν, ἀσεβῶν δὲ χειρῶν τῇ ἀληθείᾳ, ὧν ὁ βίος ληστεία τό τε πλουτεῖν ἀλλοτρίοις κεχραμένων ταῖς χειρσὶν αἵμασι. Ταῦτά τοι παριδεῖν καὶ εἰς οὐδὲν λογίσασθαι οἶδεν ὁ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ τῇ ψυχῇ τοῦ Θεοῦ

ἐπιφαινόμενος διάπυρος ἔρωσ· οὐ τυχεῖν ἀφιερμένη καὶ αὐτῷ μνηστευθῆναι ἐθέλουσα, οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ Παῦλον κἂν τὰ ἐνεστώτα κἂν τὰ μέλλοντά τις ἐπεισφρῆσαι ἐπήνεγκε ταύτην τῆς αὐτοῦ ἀγάπης χωρίσαι ἴσχυσεν ἦμισα. Ὅθεν σοὶ καὶ πᾶς ἐγκωμίων λόγος ἐκ παντὸς στόματος ὀφειλέτου καθέστηκε τῆς τῶν σῶν ἀγωνισμάτων προθέσεως, ἄριστε βασιλεῦ, εἰς τὸν σκοπὸν ἀποβλέπων καὶ τὴν τῆς ψυχῆς εἰς Θεὸν εὐκρινῆ διάθεσιν, κἂν αὐτὸς ἐφεπόμενος ἢ τοῖς μὴ κατ' ἐπίγνωσιν τῷ τῶν Λατίνων ἥξεισι δόγματι, καὶ τοῦτο πᾶσιν ἀνομολογήσας καὶ κηρύξασιν, ὡς μὴ ὄφελον, ὡς τὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ἢ μᾶλλον τὰ τῆς συγκαταθέσεως δι' ὧν ἡ ἐνωσις γέγονεν ἐδήλωσε κεφάλαια ταῖς ἡμετέραις ἐμπεισόντα χερσίν. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὐδὲν εἰς ἐσχάτην προσθεύοντι, πνευματικὴν θ' αἵρουμένῳ πτωχείαν, ἐθέλοντι δὲ μάλιστα καὶ ἡσυχίαν ἀσκεῖν, ὅση δυνατὴ τὸ εἰς μοναχοὺς τελέσαι εἰλάμην, καὶ τὴν δε τὴν ἔρημον οἰκεῖν ἐμέλησε τὸ παράπαν, οὐδὲν εἰ περὶ τι ἢ τινα τῶν ὄντων ἢ τῶν λόγων ἀμφισβήτησις καὶ ἄμιλλα ἦν ὡς καὶ τὸ νικᾶν λόγοις ἀνόνητον, εἰς ἀνθρωπίνην καὶ μόνην διαβαῖνον τὴν φαντασίαν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς ματαίοις ἠττᾶσθαι ἀκίνδυνον. Ἐπειδὴ δὲ περὶ Θεὸν ὁ λόγος καὶ εἰς Θεὸν ἡ ζήμια καὶ τὴν ἐκεῖθεν μακαριότητα, ὧν τυχεῖν ἀμήχανον ἢ δι' ὀρθοῦ δόγματος τῆς εἰς Θεὸν πίστεως, πρὸς δέ, καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν ὡς δυνατὸν ἐκπληρώσεως σιγήσαιμεν, οὐδέποτε μέχρι θανάτου τὸ τῶν Λατίνων δόγμα, ὃ οἱ καθ' ἡμᾶς ἔστρεξαν πλανηθέντες, οὐκ οἶδ' ὅπως ἔξω τῆς εὐθείας ὁδοῦ τῆς εἰς Θεὸν φερούσης γενόμενοι, τὸ εὐσεβὲς ἔχειν καὶ ἀκίβδηλον κἂν εὐήθειαν ἡμετέραν καταψηφίσαιντό τινες ἔξ οἴσεως ἐπιγενομένην λογιζόμενοι, ὡς ἐναντιούμενον ἴσως καὶ ἀντιλέγοντος μεγίστη συνόδῳ πληθῆναι ἀνδρῶν συνισταμένην, ἀρετῇ καὶ σῆματι καὶ ἀξιώματι διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ μόνῳ ἀρετῆς καὶ παντὸς ἀγαθοῦ ἔνδειαν ἐπιφερομένη ἐσχάτην· οἷε καὶ ἀντιφθέγγασαι ὡς οὐχ ἡμετέρας γνώμης τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ γινῶμαι καὶ δόγματα πρῶτον μὲν τῶν θεοκηρῶν Ἀποστόλων, ἢ μάλιστα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ ἐν Εὐαγγελίοις ταῦτα διατρανοῦντος, εἶτα καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν τὰς ἐπτὰ Συνόδους συγκροτησάντων τὰ κατ' αὐτὸν ἐφεπομένων ἀπαρλλάκτως αὐτοῖς· οἳ οὐ μόνον τοὺς νῦν τῷ ἀριθμῷ ὑπερβάλλουσι καὶ εἰ δεῖν τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον ἢ φασὶ νικᾶν, πολλαπλάσιοι ὄντες νενικήκασιν, ἀλλὰ καὶ τῇ ἔξω καὶ τῇ πνευματικῇ σοφίᾳ καὶ ἀγιότητι πολλῶ μείζω λάμπαντες ἐν κόσμῳ ὡς φωστῆρες θαύμασι ποικίλοις καὶ διοράσειν, ὧν τὰ εὐσεβῆ δόγματα τὸν εὐσεβῶς ζῆν ἐθέλοντα τηρεῖν δέον ἀνεπαύξητα καὶ ἀμείωτα· ὡς ἐκείνοι ἐθέσπισαν ἀναθέματι καθυποβαλόντες τὸν ἐπὶ θατέρῳ χωρήσοντα, τοῦτο οἱ καθ' ἡμᾶς ἅγιοι πατέρες, εἰς οὐδὲν λογισάμενοι τῶν λοιπῶν ἄνευ, ἢ μᾶλλον σὺν τοῖς λοιποῖς τῶν Λατίνων καὶ τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ προσθήκην ἐδέξαντο τὸ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσιωδῶς καὶ αἰδιῶς ἐκπορευόμενον λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ παρ' ἀμφοῖν τὴν ὑπαρξιν ἔχειν, ἀλλ' ἐκ μᾶς, δυσσεβῶς τὸ περὶ τούτου κατασοφισάμενοι, οὐ εἰς βεβαίωσιν ἐπεισάγοντες καὶ τὸ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἀνάγκη ἔχειν καὶ τὸν Υἱὸν ὡς ὁμοούσιον ὄντα

πρὸς οὓς καὶ φασί· εἰ ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἀνάγκη ἔχειν καὶ τὸν Υἱὸν ὡς ὁμοούσιον ὄντα, ἀνάγκη ὡς ὁμοούσιον τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῷ τε Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἔχειν ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, οἱ δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἅμα γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν, ἀναγκῆς πάντη καὶ γεννᾶν καὶ ἐκπορεύειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα παραπλησίως τῷ τε Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς τούτοις ὁμοούσιον ὄν· καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἔξω παντὸς λόγου, καὶ κατὰ τὴν πολυθεϊαν παντὸς ἑλληνισμοῦ χεῖρον, ἀλλὰ καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων σόφισμα ἢ μάλιστα ἀμνήτων, ὡς μὴ εἰδότες, ὅτι πάντα μὲν τὰ τῆς οὐσίας τὰ τε περὶ τὴν θεϊαν οὐσίαν κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· αἱ δὲ ἐν τῇ θεΐᾳ οὐσία ὑποστάσεις εἰ καὶ ὁμοούσιαι, ἀλλ' οὐ κοινὰ κατὰ τό, πατὴρ ὄνομα καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα κατὰ τε τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατόν· ἐν γὰρ αἷτιον κατὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ δύο αἰτιατὰ ἐν οἷς οὐδεμία κοινότης, οὐδ' ἀντιστροφή τὸ παράπαν, ἀνεκφράστως οὕτως ἐν τῇ θεΐᾳ οὕτω θεωρούμενα φύσει. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἅλις· (ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἐφεξῆς κεφαλαίοις ἐναργέστερα ἀποδειχθήσεται ὡς οἷόν τε τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων πατέρων).

Ἐγὼ δέ, θειότατε καὶ βασιλέων πάντων μοι ἄριστε, εὐνούστατος σὺν Θεῷ τυγχάνων τῇ ὑμῶν εὐσεβεῖ βασιλείᾳ, ἄνωθεν ἐν τῷ κόσμῳ παρὼν καὶ ἔξω τούτου γενόμενος παραπλησίως, ἢ εἰπεῖν ὡς ἡ ἀλήθεια, καὶ μεῖζω τῆς εἰς αὐτὴν εὐνοίας ὁ διάπυρος τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἔρω, ἀναπτόμενος πέφυκεν· ὃς τὸν ἐνόητα μοι τῇ ψυχῇ φόβον ἀποσοβῆσαι προτρέπεται τὸ τοῦ ἀποστόλου εὐκαίρως σὺν ἐκείνῳ φάναι τὴν τελείαν ἀγάπην ἔξω βάλλειν τὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ βασιλείᾳ σου φόβον. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ τεθαρρηκὼς τὸν φόβον ἀποσεισάμενος τοιμήσας ἱκετικῶς ἀνενέγκω μὴ παραδρομεῖν τὴν κρατίστην βασιλείαν σου τὰ τῶν ἑπτὰ Συνόδων (καὶ τὰ τῶν) ἁγίων πατέρων εὐσεβῆ δόγματα, ἧξεν δὲ τοῖς τῶν Λατίνων οὐκ ὀρθοῖς δόγμασιν δοκησαμένων εἰς Θεὸν ἀνέγκλητον καὶ ἀθῶον εἶναι, δεφενδεύουσαν οὐκ ἰδίαν γνώμην, ἀλλ' ὀγδόης Συνόδου γνώμην καὶ ψήφον, ἣν οὐκ ὀρθῶς ὀνομάσειε τις ὀγδόην, ἀλλὰ μίαν καὶ τῶν ἑπτὰ Συνόδων ἀντίθετον, ὡς μὴ ταύταις ὁμοφωνοῦσαν· τὸ δύσφημον, χωρὶς τῶν λοιπῶν, κατὰ τοῦ παναγίου ἐπιφερομένην Πνεύματος, ὑποβιάζουσαν αὐτὸ διὰ τῆς συνεκπορεύσεως τοῦ συνυπαιτίου Υἱοῦ· ὃ δεῖ οὐκ εἰς μόνον τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει ὁ γὰρ τὴν μίαν ἀτιμάζων ὑπόστασιν τῶν τριῶν τὰς τρεῖς ἀτιμάζων φανήσεται. Ἀκηκόαμεν γὰρ καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος, τὸν βλασφημήσαντα εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὴ τεύξασθαι συγχωρήσεως, μήτε μὲν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, ἀλλ' οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅθεν μέγας ὁ φόβος, μέγας ὁ κίνδυνος Θεὸν ζημιωθῆναι καὶ Θεοῦ ἀποτυχεῖν· ἀπατηλὸν σόφισμα καὶ οὐκ ὀρθὸν ἐστὶ τὸ λέγειν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μίαν εἶναι ὡς ὁμοούσιον τὴν ἐκπορεύειν πάντα μὲν τὰ τῆς οὐσίας κοινὰ, κοινὸν δὲ οὐδὲν ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς ὑπάρξεσι τῶν ὑποστάσεων· μία φύσις, μία οὐσία τῶν τριῶν παντοδύναμος, ἰσοδύναμος, παντάγαθος, αὐτάγαθος, τελεταρχικὴ, πάντα ἐξ οὐκ ὄντων κοινῶς παράγουσα ὁρατὰ καὶ ἀόρατα· τρία δὲ πρόσωπα ταῖς ὑποστάσεσι καὶ κοινὸν ἐν

τοῖς ἰδίοις οὐδέν· ὁ Πατήρ ἀμφοῖν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τῆς ὑπάρξεως αἴτιος μόνος· Υἱὸς δὲ καὶ Πνεῦμα ἅγιον αἰτιατά· οὐδέτερον συναίτιον τῷ πατρὶ θατέρου, ὡς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίῳ εἶπεν, οἱ τε πνευματοφόροι ἐκήρυξαν Ἀπόστολοι καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες οἱ τὰς ἑπτὰ Συνόδους συγκροτήσαντες τούτοις ἐναργῶς ἐφεπόμενοι ἐδογματίσαν.

Τολμηρῶς ἀνενέγκω· ἡ κρατίστη βασιλεία σου ὀφλήσει πρὸς Θεὸν τὸν περὶ τούτου λόγον· ἐπεὶ εἰ μόνον νεύσειε, τὸ πᾶν ὡς πρότερον ὠρθοτόμησε. Πρὸς Θεοῦ ἐπιδιορθωσάτω τὸ οὐκ ὀρθῶς γεγονὸς ἐπεὶ σχισθήσεται ἀφ' ἡμῶν τό τε Ἅγιον Ὅρος καὶ τὰ Πατριαρχεῖα μαθόντα τὸ οὐκ ὀρθῶς γεγονός, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἐθέλων εἶναι χριστιανὸς ὀρθόδοξος.

(Ἐκ. Ἅλ. Τόμ. 8 σελ. 331 - 332).

Ὁ πρόμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ μέγας θεολόγος καὶ δεινὸς ρήτωρ Μάρκος ὁ Εὐγενικός, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξ Ἰμβρου καταγωγή εἶναι λίαν πιθανή, εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν φίλον καὶ μοναχὸν Θεοφάνην, γράφει τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν, στὴν ὅποια ἐκθέτει τὴν ὅλην κατάστασιν καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, νὰ μὴ δώσῃ δηλ. τὸ ΣΤΝΤΑΓΜΑ μετὰ τῆς ἐπιστολῆς στὸν αὐτοκράτορα, διότι ὁ τελευταῖος ἔπασχε ἀπὸ κρατικὴν ἀδυναμίαν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐχθρῶν καὶ ὄχι ἀπὸ ἔλλειψιν ὀρθῆς πίστεως. Πάντως ἀναφέρεται μὲ μέγαν ἐπαινον πρὸς ὅσα γράφει καὶ ὅτι τὰ βρῖσκει ἄξια λόγου, διότι καταρρίπτουν τὴν θέσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποδεικνύουν τὴν ἀπομάκρυνσίν της ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ἐπιστολὴ τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ. Τῷ Μοναχῷ Θεοφάνει.

«Τιμιώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐμοὶ ἐν Χριστῷ ποθεινότετε καὶ αἰδεσιμώτατε πάτερ καὶ ἀδελφέ, τοῦ Θεοῦ δέομαι ὑγιαίνειν τὴν σὴν ἀγιότητα καὶ σωματικῶς, ἥς ἀγίαις εὐχαῖς ὑγιαίνω καὶ αὐτὸς ἐλέει Θεοῦ μετρίως τῷ σώματι. Τὴν γραφὴν τῆς ἀγιοσύνης σου δεξάμενος παραμυθίαν οὐ μικρὰν ἔσχον ἐπὶ τοῖς καταλαβοῦσι σκυθρωποῖς· ὅτι οἱ τιμηθέντες καὶ ὑψωθέντες ὑπὲρ ἄξιαν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἠτίμασαν αὐτὴν καὶ ἠχρείωσαν, τοῖς ἐκ πολλῶν χρόνων ἀποκεκομμένοις καὶ σεσηπομένοις καὶ μυρίοις ἀναθέμασις ὑποκειμένοις αὐτὴν καταμιξάντες, καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας τὴν ἄσπιλον τοῦ Χριστοῦ νύμφην σπλώσαντες. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἀρκούντων τῶν προλαβόντων, ἵνα τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην καινοτομίαν κυρώσωσι, προστάτην ἑαυτοῖς εἵλοντο, μᾶλλον δὲ μισθωτὸν καὶ οὐχὶ ποιμένα, λύκον οὐχὶ νομέα, ὃν μάλιστα ἄγειν καὶ φέρειν, καὶ δι' οὗ νομίζουσι τὸ πονηρὸν δόγμα τοῦ λατινικοῦ ταῖς ἀπάντων ἐγκαταστήσειν ψυχαῖς· τάχα δὲ καὶ διωγμὸν κινήσουσι κατὰ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, ἐπεὶ μηδενὶ τρόπῳ τὴν πρὸς αὐτοὺς καταδέχονται κοινωνίαν. Ἐν τούτοις οὖσιν ἡμῖν, ἐπεδόθη τὰ γράμματα τῆς σῆς ἀγιότητος, πολλὴν τὴν παράκλησιν ἐμποιοῦντα τῷ εἰλικρινεῖ τῆς διαθέσεως, τῷ καθαρῷ καὶ ἀδόλῳ τῆς γνώμης καὶ τῇ τῆς δό-

ξης κοινωνία, διεγείροντα ἡμῶν τὴν κατατεπτακνίαν ψυχὴν. Οὐκ ἔστι δὲ ἐν λόγοις ὁ ἀγών, ἀλλ' ἐν πράγμασιν, οὐδὲ ρητῶν καὶ ἀποδείξεων ὁ καιρὸς (πῶς γὰρ ἐν οὕτω διεφθαρμένοις κριταῖς;), ἀλλὰ δεῖ τοὺς ἀγαπῶντας τὸν Θεὸν ἔργους αὐτοῖς γενναίως παρατετάχθαι καὶ πάντα κίνδυνον ἐτοιμοὺς εἶναι παθεῖν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ μὴ τῇ κοινωνίᾳ χρανθῆναι τῶν ἀσεβῶν. "Οθεν οὐδὲ τὸ ΣΥΝΤΑΓΜΑ τῆς σῆς ἀγιότητος ἐπιδοῦναι τῷ κρατοῦντι συμφέρον μοι ἔδοξεν, οὔτ' ἀσφαλὲς ὄλωσ, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελέσαι δυνάμενον ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, πλὴν τοῦ χλευῆν καὶ ἐμπαιγμὸν κινήσαι παρὰ τοῖς ἀσόφοις σοφοῖς, καὶ τοῖς εἰκῆ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος. Νῦν γὰρ ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, Δ ὥ σ ω ν ε α ν ἱ σ κ ο υ ς ἄ ρ χ ο ν τ α ς α ὐ τ ῶ ν, καὶ ἐ μ π α ἱ κ τ α ι κ υ ρ ι ε ὕ σ ο υ ς ι ν α ὐ τ ῶ ν' ἀλλὰ μόνος ὁ πάντα δυνάμενος διορθώσει τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, καὶ κατευνάσει τὴν παροῦσαν ζάλην ὑπὸ τῶν σῶν εὐχῶν δυσωπούμενος, αἵτινες εἶψαν ἀεὶ μεθ' ἡμῶν. Ὁ Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Μάρκος».

Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου, Ὁρθ. Ἑλλάς. Λειψία 1872, σελ. 106 - 107.

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΙΜΒΡΟΥ

Καθὼς λοιπὸν σὲ ὅλα τὰ μέρη, πού εἶχαν παραμείνει στοὺς Βυζαντινοὺς ὡς τὴν ἐποχὴ τῆς ἀλώσεως τῆς Πόλης ἀπὸ τὸν Μωάμεθ τὸν Β', ἔτσι καὶ στὴν Ἰμβρο, ὁ κόσμος ἦταν χωρισμένος σὲ δυὸ φατρίες. Οἱ κτηματίες καὶ πρόκριτοι, οἱ περισσότεροι, μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι, θὰ εἶχαν ἱποστήριξη ἀπὸ τοὺς Δυτικούς, εἶχαν προσχωρήσει στὴν ἔνωση. Στὴν Ἰμβρο, τοὺς ἐνωτικούς φαίνεται ὅτι τοὺς ἀντιπροσώπευε ὁ Ἀλέξανδρος Ἀσάνης στὰ χρόνια τῆς ἀλώσεως, πού πιθανὸν νὰ ἦταν γυιὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀσάνη τοῦ Λάσκαρη, τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἰμβρου στὰ 1442 καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἰμβρου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κριτόβουλον, ἴσως ἀπὸ ἔχθρα ἢ ἀπὸ ἄλλη σκοπιμότητα, πιθανὸν ὅμως νὰ ζοῦσε σὲ λατινοκρατούμενη περιοχὴ, ἐπειδὴ ἦτο πατόφιλος καὶ μισητὸς στὸν κόσμον, δηλαδὴ κατὰ τοὺς ἐνωτικούς παρητημένος ἢ ὑπερόριος.

Οἱ κτηματίες καὶ οἱ ἄρχοντες, στοὺς ὁποίους μέσα ὑπῆρχαν καὶ ξένοι, ριζωμένοι ἀπὸ τὰς πολλαπλὰς κατακτήσεις, ἐσκέπτοντο μόνον τὰς περιουσίας καὶ τὰς οἰκογενεῖας των, σὲ μιὰ δύσκολη δὲ στιγμή οἱ γαλέρες τῶν Βενετῶν ἦταν πάντοτε στὴν διάθεση τους, γιὰ ὅποια δῆποτε κατεῦθιναι πρὸς τὴν Δύσι. Οἱ ἄρχοντες λοιπὸν καὶ οἱ πρόκριτοι τοῦ νησιοῦ δὲν ἤθελαν τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτηση, ὄχι μόνον διὰ λόγους ἔθνικους καὶ θρησκευτικούς, ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους οικονομικούς καὶ κοινωνικούς. Ἰδίως κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸ ἢ διοικήσεις τῶν Γατελούζων ὑπῆρξε τυραννικὴ, διότι, λόγῳ τῆς ἐχθρικῆς παρουσίας τῶν Ὀθωμανῶν ἐπιθυμοῦσαν νὰ ὀχυρώσουν τὰς πόλεις καὶ τοὺς λιμένας,

ὄλα δὲ αὐτὰ χρειάζονταν χρήματα καὶ ἐργατικά χέρια, δηλαδή οἱ ἀγγαρεῖες πῆραν καὶ ἔδωσαν, δι' αὐτὸ καὶ ἔγινεν μισητὴ ἢ δυναστεία τῶν Γατελούζων.

Ἀντιθέτως ὁ λαὸς εἶχε κακὴν πείραν ἀπὸ τὴν συχνὴν ἀλλαγὴν τῶν κατακτητῶν, τῶν ὁποίων ἢ αἰσχροὶ διοικήσεις ἀφησεν τὰς Ὀλυβρωτέρας ἀναμνήσεις. Οἱ πτωχοὶ ἦσαν δούλοι στοὺς ἄρχοντας καὶ ἐγνώριζαν καλὰ ὅτι ὁ Ὄθωμανικὸς ζυγὸς θὰ ἦτο περισσότερον ὑποφερτὸς συμφάνως πρὸς τὸ τιμαριτικὸ σύστημα φορολογίας, ὅταν μάλιστα τὸ νησὶ καταλαμβάνετο χωρὶς πόλεμο, καθὼς ἐπίσης ἐγνώριζαν ὅτι τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης ἐπιθυμοῦσαν τὰς ἐχθροπραξίας μὲ τοὺς Ὄθωμανούς, μὲ τὴν διαφορὰ, ὅτι τὰς ἤθελαν στὴν Ἀσία καὶ ὄχι στὴν Εὐρώπῃ, γιὰ λόγους εὐνοήτους. Ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά, οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ φανατίζαν τὸν κόσμον ἐναντίον πρὸς τὰς δοξασίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἀγὼν δὲ αὐτὸς ἐφθασε στὸ ζενίθ, ὅταν ἐκδηλώθηκε ὁ Πάπας ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως τῆς Λήμνο ἑνὸς νέου τάγματος, σὰν ἐκεῖνο τῶν Ἰωαννιτῶν στὴ Ρόδο μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐγνώριζεν καλὰ ὁ Κριτόβουλος, ὅταν δὲ μαθεύτηκε ὅτι πάρθηκε ἡ Πόλις καὶ ἐπανικολήθησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Ἰμβρου, ἔτοιμοι ἀπὸ στιγμὴν σὲ στιγμὴν νὰ ἀναχωρήσουν, παίρνει τὴν πρωτοβουλίαν ἐκεῖνος ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀποφασίζει νὰ καθορίσῃ τὴν τύχην ὅχι μόνον τῆς Ἰμβρου, ἀλλὰ καὶ τῶν παρακειμένων νησιῶν, διότι νόμιζε ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ σώσῃ πλὴν τὴν κατάστασιν, ἀφοῦ ἡ παρουσία τῶν Δυτικῶν ἦτο ἐπιζήμιος, ὄχι μόνον ἐθνικῶς, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῶς. Καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ θρεθῆ ἕνας τρόπος διαχειρίσεως εἰς ἐχθρικὸν περιβάλλον καὶ μάλιστα ἀλλόθρησκον, ὅπου εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς ἡ ἐθνικὴ ἀνάστασις. Αἱ ἡσυχαστικαὶ καὶ ἀνθρωπιστικαὶ του τάσεις τοῦ ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀμάρτησε καὶ ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῆ σκληρὰ καὶ νὰ ἐξαγνισθῆ, οἱ ὀλιγόψυχοι καὶ οἱ ἀσθενεῖς κατὰ τὴν σάρκα ἔπρεπε νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν κορμὸν, ἢ πτώσις θὰ ἔφερνε τὴν ἀνάστασιν ὅπως ἡ μετάνοια φέρνει τὴν δικαίωσιν. Ἀλλωστε ὁ Κριτόβουλος παρετήρησε ὅτι ὁ Σουλτάνος εἶχε λόγους νὰ περιτοῦνται τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐναντιοὶ στοὺς Δυτικούς, δι' ὄλα αὐτὰ διωρίσθη ἀργότερα ἡ διοικητὴς τῆς Ἰμβρου καὶ ἔγινε αἰτία νὰ μὴ κακοπάθῃ ὁ κόσμος στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ὑποταγῆς τοῦ νησιοῦ στοὺς Τούρκους, οἱ ἄλλοι ὅμως κτηματίες καὶ ἄρχοντες ποὺ εἶχαν φύγει, δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνεργοῦν στὴν Δύση διὰ τοῦ Πάπα, γιὰ νὰ ξαναπάρουν τὴν Ἰμβρο. Στὶς ἐνεργειὰς τοὺς αὐτὲς ὀφείλονται τὰ παθήματα τοῦ νησιοῦ, ἕως τὸ 1479, ποὺ ἔγινε ἡ συνθήκη μεταξὺ Βενετίας καὶ Τουρκίας. Στὸ ἀνάμεσα διάστημα ἀναφέρεται μητρ. Ἰμβρου ὁ Δωροθέος (1459), ἐνῶ ὁ Κριτόβουλος δὲν ἀναφέρει ὄνομα ἀρχιερέως Ἰμβρου αὐτὰ τὰ χρόνια. Μόνο στὴν προεβεία, ποὺ στάλθηκε ἀπὸ τὴν Ἰμβρο στὸ Σουλτάνο τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως, ἔλαβε μέρος καὶ ὁ «ἱερεὺς τῆς νήσου», λέγει ὁ Κριτόβουλος. Τὸ ὄνομα τοῦ μητ. Δωροθέου, βρί-

σκεται στήν ἀκόλουθη ἐπιστολή πού ἔστειλε ὁ Πάπας Πίος ὁ Β΄ στόν Ἀλέξανδρο Ἀσάνη καί παραχωροῦσε τήν Ἴμβρο σ' αὐτόν καί στούς ἀπογόνους του.

«† Πίος ἐπίσκοπος δούλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῷ ἀγαπητῷ υἱῷ ἀνδρὶ εὐγενεῖ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀσάνη Κωνσταντινουπόλιτη σωτηριαν καί ἀποστολικήν εὐλογίαν.

Ἐπειδὴ πάλαι, μακρῶ τῇ πείρᾳ καί μαρτυρίᾳ ἀνδρῶν ἀξιοπύτων, παραλάβομεν ὅτι σὺν ἐν τοῖς ὑπουργήμασι τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καί τῆς καθολικῆς πίστεως πλείστον κεκοπιαικῶς εἰ καί σχεδὸν πάντα τὰ σὰ ἀπέβαλες πολλὰς τε δυστυχίας ὑπῆνεγκας καί ἔτι ὑποφέρεις, ἐπιθυμοῦντες τὴν Ἴμβρον νῆσον ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει κειμένην, ἣτις ὑπὸ τῇ δυναστείᾳ τῶν ἀπίστων ἔτι ἐστί, ἀπ' αὐτῶν ἐλευθερωθῆσθαι καί εἰς τὸν κόλπον τῆς ἐκκλησίας καί τῆς πίστεως ἐπανελθεῖν καί προφθάσειν, ἔτι βουλόμενοί σε, ὅς ἀεὶ ποτὲ ἐν εὐσεβείᾳ καί τῇ ἡμετέρᾳ ὑπακοῇ καί αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας πιστῶς διέμεινας, ἀντὶ τῶν ὑπουργημάτων, κόπων, ζημιῶν, ὡς οἷόν τε ἀντιχαρίζεσθαι καί ἐλαφρῶναι, τὴν προειρημένην νῆσον τῷ ἀποστολικῷ ἀξιώματι καί τῇ δυνάμει τῶν παρόντων γραμμάτων, εἰ μόνον ἐκείνη τῇ σῇ ἐπιμελείᾳ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀσεβῶν ἐλευθερωθῆι, συγχωροῦμεν σοὶ καί φιλοτίμως δωροῦμεθα καί ἔτι ἐν τῇ ἀρετῇ τῆς ἁγίας ὑπακοῆς πᾶσι καί ἐκάστοις τοῖς πιστοῖς Χριστιανοῖς ὅποιαστοῦν τάξεως ὑπάρχουσι διὰ τῶν ἀποστολικῶν ὀρισμῶν ἐπιτάττομεν καί ἀφορισμῶν ποιῆ, ἵνα σὲ τὸν κύριον τῆς νήσου πρὸς τὸ ἐλευθερῶσαι τὴν προειρημένην νῆσον καί ἐπιτυχεῖν καί ἐπιλαβεῖν ὁμοίως καί πάντας τοὺς σοὶ ὑποτεταγμένους τὰ ὑπῆρκα σοὶ πρόσωπα καί πιστὰ καί τὰ ἑαυτῶν πράγματα, ναῦς καί πραγματείας ὅπου ἂν ὦσι πλεύσουσι, μὴ μόνον κωλύωσι, ταραττώσιν, ἐμποδίζωσιν, ἢ κακοποιῶσι, ἀλλὰ μηδὲ κωλύειν, ταραττεῖν τοὺς ἄλλους συγχωρῶσι, ἀλλὰ μᾶλλον μὲν γε σοὶ αὐτοὺς καί τοῖς ἐν πᾶσι καί διὰ πάντα, εἰ εἴη χρεῖα καί σὺ αὐτοὺς ἐπικαλοῖς, ἐπιμελῶς παραστῶσιν καί βοηθῶσιν καί συναγωνίζωνται καί παρέχωσι πᾶσαν βοήθειαν, βουλὴν χρειώδη, ἀναγκαῖα, ὥστε ἔξ ὅτου σὺ τὴν Νῆσον καταλάβῃς καί αὐτὸς καί οἱ σοὶ κληρονόμοι, καί διάδοχοι, ὡσπερ ἄληθεῖς κύριοι καί διάδοχοι ἰδωρεῖσθαι, κτᾶσθαι, ἄρχειν, διοικεῖν ἐν εἰρήνῃ καί γαλήνῃ δύνασθαι καί ἔτι μετὰ πάντων τῶν πιστῶν μεθ' ὧν τὴν σὴν εἰρήνην καί τῆς σῆς νήσου, εἰρήνην, ἡσυχίαν, γαλήνην διαφυλάττειν καί ὠφέλειαν καί συμφωνίαν ἐπιτελεῖν δύνασθαι ἀμείνω συμβαίνειν, συνορκεῖν, ἀνακεφαλαιοῦσθαι, φιλιοῦσθαι καί συνεῖναι ἔχοις.

Πλὴν βουλόμεθα τσοῦτον σὺ ὅσον καί οἱ σοὶ κληρονόμοι καί διάδοχοι μετὰ τὴν κτῆσιν τῆς προειρημένης νήσου τῷ αἰδεσίμῳ ἡμετέρῳ ἀδελφῷ Δωροθέῳ τῷ νῦν καί τοῖς ἐν τῷ μέλλοντι ἔσομένοις μητ. Ἰμβρου ἐπέκεινα τῶν ὀφειλομένων δικαίων ἐκάστοις χρόνοις ἑκατὸν χρυσοῖς ἐκ τῶν σῶν ἐσόδων καί τῆς νήσου ἐλευθέρως καί ἀσμένως καταβάλλειν. Μηδενὶ τοίνυν ἀνθρώπων ἐξέ-

στω, τὰ παρόντα γράμματα τῆς ἡμετέρας συγχωρήσεως, δωρεᾶς, προστάγματος, θελήματος καταπατήσῃαι ἢ τολμήματι τινι θρασεί ἐναντιοῦσθαι. Εἰ δέ τις καταφρονήσῃιν τολμήσατο, τὴν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἀγανάκτησιν καὶ τῶν μακαρίων ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου γνωσκέτω καθ' ἑαυτοῦ κινήσειν». (Ν. Ἑλλ. τόμ. 10 σελ. 118).

Στὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, καθὼς βλέπει καὶ ὁ ἀναγνώστης, ὁ Πάπας θέτει τὸν ὄρον, νὰ πληρώνωνται σὶν μητρ. Δωρόθεο καὶ στοὺς μέλλοντας διαδόχους ἑκατὸν χρυσοί, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ διεβίβαζε στὸ Παπικὸ ταμεῖο. Ἀπὸ τὸ γράμμα πάλιν αὐτὸ παρατηροῦμεν ὅτι ὁ μητρ. Δωρόθεος ἔκλινε μὲ τὸ μέρος τῶν ἐνωτικῶν.

Ἡ Παπικὴ κυριαρχία δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ὁ Σουλτᾶνος φοβούμενος μήπως τὰ νησιά χρησιμεύσουν ὡς βάσεις ἐξορμήσεων τῶν σταυροφόρων διέταξε τὸν ναύαρχον Ζαγανὸς νὰ τὰ καταλάβῃ.

Ὁ Πάπας ὅμως δὲν παραιτήθη τόσον εὐκόλα ἀπὸ τὰς κτήσεις τοῦ Σκαρᾶμπη στὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ προέτρεψε τὸν Βενετὸ Ἰάκωβο Λορεδάνο νὰ συνεχίσῃ τὰς ἐπιχειρήσεις. Στὴν ἀρχὴ πῆρε τὴν Λήμνου, ἔπειτα ὁ διάδοχος αὐτοῦ Βίκτωρ Καπέλλο κατέλαβε τὴν Ἰμβρο καὶ τὰ ἄλλα νησιά (1466). Διοικητὴς τότε στὴν Ἰμβρο ἔγινε ὁ Μᾶρκος Ζένος, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἀθηνωτικὸς προκρίτους τοὺς ἐφυλάκισε στὸ φρούριον τοῦ νησιοῦ, φοβούμενος ἄλλωστε καὶ σύμπραξιν αὐτῶν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καθότι ἐγνώριζε ὅτι ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου ἄνοιξε πλώρη γιὰ τὰ νησιά. Αὐτοὺς τοὺς δύστηνους λοιπὸν προεστοὺς τοὺς ἔσφαξαν καὶ πέταξαν τὰ κεφάλια τους στὴ θάλασσα κατὰ τὴν παράδοση, ὅταν ὁ πόλεμος ἔκλινε μὲ τὸ μέρος τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ ἀγώνας αὐτὸς θὰ συνεχισθῇ γιὰ πολλοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ μὲ ἄλλη μορφή, δηλαδὴ τὴν Οὐνιαν ἢ ὁποῖα ἔκοιμε μεγάλη θραύση στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἐκμεταλλευομένη τὴν φτώχεια καὶ τὴν ἀγραμματοσύνη τοῦ λαοῦ.

10. Πιθανὴ ἢ ἐξ Ἰμβρου καταγωγὴ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ.

Ὁ Μητρ. Ἐφέσου Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, κῆρυξ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ πρωτεργάτης τῆς ἀθηνωτικῆς κινήσεως, ἐγεννήθη στὴν Κων)πολὴ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννου Εὐγενικοῦ τοῦ Νομοφύλακος, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι, «ἐξέλαμψε μὲν ἐκ τῆς μεγάλης καὶ βασιλίδος τῶν πόλεων... ἐν αὐτῇ φύς καὶ τροφαίς καὶ παιδευθείς...». Ἐπὶ τὴν ἄλλην πηγὴν πάλιν, μαθαίνομεν ὅτι «ὁ Μᾶρκος ἔκ τινος πατρωνιμίας Εὐγενικός»² καλεῖται. Παράλληλα πρὸς τὸ Εὐγενικός, ὅμως συνάπτεται διὰ τὸν Ἰωάννην καὶ τὸ Μεταξόπουλος, ἀπὸ τὸ γέ-

1) Studi Byzantine Neellinici, Ρώμη τόμ. 2, ἔτος 1927 σελ. 213.

2) P. G. Migne τόμ. 160 στ. 13.

νος τῆς μητρὸς του, ὅπου ἀκριβῶς γίνεται λόγος διὰ τὴν ἐξ Ἰμβρου καταγωγὴν αὐτοῦ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν ἀρχαιοτάτου ἐγγράφου εἰς Ἅγιον Ὄρος (Λαυριωτικὸς Κῶδιξ Ω 72). Ἡ χρονολογία γραφῆς τῶν δύο αὐτῶν χειρογράφων σχεδὸν ταυτίζεται. Καὶ τώρα, ἓνα μόνον παραμένει: νὰ ἀποδειχθῇ δηλαδὴ ὅτι συγγραφεὺς καὶ τῶν δύο κωδίκων εἶναι ὁ ἴδιος Ἰωάννης Εὐγενικὸς καὶ Μεταξόπουλος, ὅποτε ἡ ἐξ Ἰμβρου καταγωγή αὐτοῦ καὶ τοῦ Μάρκου εἶναι πλέον τεκμηριωμένη. Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι πολλὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴν Ἰμβρο καὶ τὰ ἄλλα νησιά μετανάστευσαν εἰς τὴν Πόλιν κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν καὶ ἰδίως πρόκριτοι, ποὺ εἶχαν τὸ θάρρος νὰ ἔλθουν σὲ ἀνοικτὸ πόλεμο—οἰκονομικὸ ἢ θρησκευτικὸ—πρὸς τὸν κατακτητὴ καὶ τὸν κλῆρο τῶν Λατίνων, οἱ ὅποιοι δὲν ἀπέφυγαν νὰ σφάζουν καὶ ἐξανδραποδίσουν ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἰμβρου.

11. Σφαγὴ τῶν ὀρθοδόξων προκρίτων εἰς τὴν Ἰμβρο.

Στὴν Ἰμβρο σώζεται μιὰ παράδοση, τὴν ὁποία ἔχομε τὴν γνώμη πὼς πρέπει νὰ τὴν τοποθετήσουμε εἰς τὸ χρονικὸ διάστημα 1460—1470, γιατί σχετίζεται μὲ ἀνακατάληψιν τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Δυτικούς. Ἡ παράδοσις μᾶς λέγει ὅτι: «Ὅταν ξαναῆλθαν εἰς τὴν νησί τὰ φράγκα καράβια καὶ ἔφυγαν οἱ Τούρκοι, οἱ Φράγκα πῆραν τὸ Κάστρο καὶ φυλάκισαν μέσα εἰς τὸ φρούριον ὅλους τοὺς Χριστιανούς (ὀρθοδόξους θέβαια), ποὺ εἶχαν πάει μετὰ τὸ μέρος τῶν Τούρκων καὶ ποὺ δὲν πρόλαβαν νὰ φύγουν. Ὅταν ὅμως μαθεύτηκε πὼς τὰ τούρκικα καράβια ἐτοιμάζονταν νὰ βγῶν ἀπὸ τὰ Στενὰ γιὰ τὴν Ἰμβρο, οἱ Φράγκα ἐσφαζαν ὅλους τοὺς φυλακισμένους Ἰμβριῶτες καὶ ἔφυγαν... Τὸ μέρος ποὺ τοὺς ἔσφαξαν, τὸ λένε ἕως σήμερον Χαλάστρα¹ καὶ εἶναι τὸ πλέον ἀπόκρημνο μέρος τοῦ φρουρίου, πρὸς τὰ βορεινά· τὸ ὕψος του εἶναι περίπου 25 μέτρα ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἡ παράδοσις μᾶς λέγει πὼς τὰ κορμιά καὶ τὰ κεφάλια τῶν σφαγμένων, τὰ κυλοῦσαν οἱ Φράγκα εἰς τὴν θάλασσα.

Ἄν ἔγινε τέτοια σφαγὴ εἰς τὴν Ἰμβρο, θὰ εἶναι ὀρθότερον νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὸ 1467 ἢ 1468. Γιατὶ τὸ θέρος τοῦ 1466 ποὺ κατελήφθη ἡ Ἰμβρος ἀπὸ τοὺς Βενετούς μετὰ ναύαρχον τὸν Βίκτωρα Καπέλλο, ἔφυγε καὶ ὁ Κριτόβουλος εἰς τὴν Πόλιν, ἕως τότε δὲ φαίνεται νὰ παρέμεινε εἰς τὴν Ἰμβρο. Καὶ μαζί με αὐτόν, ἀπὸ φόβον ἰσως τῶν Βενετῶν θὰ ἔφυγαν καὶ ἄλλοι Ἰμβριῶτες καὶ αὐτοὺς θὰ ἐννοῖ ἡ παράδοσις. Ὅσοι δὲ δὲν ἔφυγαν, ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κριτοβούλου, αὐτοὺς θὰ ἐφυλάκισαν καὶ θὰ ἔσφαξαν οἱ Βενετοί. Ὅταν εἰς τὸ 1468 ἔγινε ἀπόβασις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν νησί, ποὺ τὸ εἶχε καταλάβει ὁ Βε-

1) Χαλάστρα, ἴσως γιὰ τὸ ἔχει ἔχασαν (ἐφόνευσαν) τοὺς προκρίτους.

νετὸς Νικόλαος Κάναλης καὶ στὴν κατάληξή του ἀπὸ τὸν Μαχμουτ Πασᾶ στὰ 1470 (Ἰούλιος), ὁ Κριτόβουλος δὲν ἦταν στὴν Ἰμβρο.

Ἴσως ὅμως νὰ ἀναφέρεται ἡ σφαγὴ Ἰμβριωτῶν, στὰ 1698, ὅταν ὁ Βενετὸς ναύαρχος Ἰερώνυμος Δολφίνος, ἀφοῦ ἐπέτρεψε στοὺς ναῦτες του νὰ λεηλατήσουν τὰ χωριά τῆς Λήμνου, ἦλθε στὴν Ἰμβρο καὶ ἔμεινε τέσσαρες μῆνες στὰ νερά της, προκαλῶντας τὸ τουρκικὸ στόλο. Καὶ τότε οἱ Βενετοὶ ρήμαξαν τὸ νησι καὶ ἴσως νὰ ἔκαμαν καὶ σφαγὴ νησιωτῶν, ἀν καὶ ἀναφέρεται μονάχα λαφυραγώγησι.

12. Ἡ Ἐκκλησία Ἰμβρου κατὰ τὸν (16ον Αἰῶνα).

Ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Δωρόθεο καὶ ἔπειτα, καμμιά πληροφορία δὲν θρῖσκουμε γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἰμβρου, οὔτε τὰ δνόματα τῶν μητροπολιτῶν της γνωρίζουμε ἕως τις ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα, ἐκτὸς ἀπὸ δύο, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ πρῶτος ἀναφέρεται σὲ σιγίλλιο πού ἀφορᾷ τὸ μοναστήρι τοῦ Σταυρονικήτα τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ὀνομάζεται Λεόντιος (1541), ὁ δὲ δεῦτερος εἶναι ὁ Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς τοῦ χωρίου Σχοινουδιοῦ, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 16ου αἰῶνα, ὁ γνωστὸς στὴ σχοινοιδιώτικη παράδοσι μὲ τὸ ὄνομα Γιακίμης. Τοῦ μητροπολίτη τούτου σώζεται καὶ μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἀρχιεραρχιερέα τοῦ Πατριαρχείου Θεοδοῖσι, γραμμμένη ἀπὸ τὴν Προικόνησο, πού μᾶς τὸν φανερῶνει λιγάκι ἀγράμματο. Ὑπογράφει καὶ σὲ συνοδικὸ ψήφισμα στὰ 1580.

1) Τῷ ἁγίῳ, τῷ πρωτονοταρίῳ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, κύρ Θεοδοσίῳ, εὐλαβῶς δοθείη.

† Ἐμῳτάτε αὐθέντα, ἅγιε πρωτονοτάριε καὶ ἡμέτερον ἐν Χριστῷ τῷ » θεῷ ποθεινότατε, κύρ Θεοδοσίε· Χάρις εἴη σου, εἰρήνης, καὶ ἔλεος, ἀπὸ » θεοῦ, καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀντιβολοῦμεν τὸν θεόν, ἵνα ὑγιαί- » νεις μετὰ πάντων τῶν φιλοῦντων σε. Γίνωσκεν, πῶς ἤλθαμεν ἕως τὸν μαρ- » μαρά: εἰς προσκύνησιν τοῦ παναγιωτάτου· ἐνιαῦθα ἠσθένησα ἀπὸ τὴν λυ- » μικήν, μετέπειτα ἐπίασασίμεν τὰ ποδάρια. Ἐανῶν ἀκούομεν πολλαῖς ταρᾶ- » χαῖς αὐτόθην. Ἐνεκεν τούτου παρακαλῶσαι πολλόν: ναμεγράμης καταλε- » πτῶς τὰ πράγματα, πῶς περνοῦν, μὲ τοξὸν κομιστὴν τῆς γραφῆς: ἐὰν καὶ » φιλεῖς ἡμᾶς, ἄλλον οὐχί· ἔρρωσο ἐν Χριστῷ καὶ περὶ ἡμετέρου διδασκάλου, » καὶ περὶ τοῦ μυσέρ ἀνδρέα. Ἐβουλόμην νὰ ἐλθῶ: ἀπὸ ἀκούω ταραχαῖς· νὰ » ἐλθῶ ἢ ὄχι, ἕως πού νὰ ἀποδοῦμεν: γράψε μὲν κατὰ τοῦ ἐγνωρίζης, ἢ αὐ- » θεντία σου, νὰ κάμω...

Ὁ Ἰμβρου Ἰωακείμ.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωακείμ ἐχρημάτισεν συνοδικῶς ἀπὸ 1574 — 79. (Χουρμουζάκη 141, 48 ἐκδ. 17ον ga.)

Στὸ διάστημα τῶν πρώτων αἰώνων τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, ἡ Ἐκκλησία εἶχε ὅλα τὰ ἐσθρα καὶ τις ὑποχρεώσεις γιὰ τὸν κανονισμὸ τῶν σχέσεων

μεταξὺ τῶν χριστιανῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς νήσου: οἱ φορολογικοὶ πίνακες καὶ ἡ κατανομὴ τοῦ φόρου ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμη τοῦ καθενός, ἡ εἰσπραξὴ τοῦ χαρατισιοῦ, ἡ λύση τῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν, ὁ περιορισμὸς τῶν ὑπερβολικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Ἁγῶ τοῦ νησιοῦ καὶ τῶν ὀργάνων του, ἦταν κυρίως δουλιές τοῦ μητροπολίτη. Γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ ἱεσποτάδες προσπαθοῦσαν νὰ τὰ ἔχουν καλὰ μὲ τοὺς μουδιρηδες καὶ κτηματολόγους τοῦ νησιοῦ, γιὰ νὰ διευκολύνουν τοὺς νησιῶτες.

Οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀρχιερέως προεισέπρατταν τὸν φόρον ἢ τὸ κεφαλιάτιο (χαράτς) καὶ κατὰ τὴν ἐτησίαν διάβαση τοῦ Τούρκου ἀρχιναύαρχου (ρεῖση μπαχριέ ἢ καπετὰν πασιά) τὸν κατέβαλλαν σ' αὐτὸν κατὰ τὴν παλαιὰν σύμβασιν. Σὲ ἐναντία περιπτώσῃ ἐδημεύετο ἡ περιουσία ἢ ἐτιμωροῦντο διὰ θανάτου. Τὸ χαράτς ἦταν ἓνα χαρτὶ μὲ ἄλλο χρῶμα κάθε χρόνο, στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἡ σφραγίδα τοῦ κράτους καὶ τὰ ἐξῆς γράμματα: «ὁ φέρων τὸ χαρτὶ αὐτὸ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸ κεφάλι του στοὺς ὤμους γιὰ ἓνα χρόνο». Οἱ πλούσιοι καὶ ἔμποροι ἔδιδαν 12 γρόσια, οἱ μὴ μουσουλμάνοι τῆς μεσαιᾶς τάξεως ἔδιδαν 6 γρόσια καὶ οἱ γεωργοὶ 3 (τρία) τὸ ἔτος, (οἱ ἄνδρες μόνον βέβαια μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας).

Μετὰ τὸ χαράτς ἦταν καὶ ὁ φόρος τῆς σπέτσας, ἀπὸ ὁκτῶ παραδες τὸ χρόνο διὰ τοὺς μὴ μουσουλμάνους. Τὴν εἰσπραξὴν αὐτοῦ τὴν ἀνελάμβανε ὁ Τούρκος Χαραντοσήμπασης μὲ κάποιον ἐκπεσμόν, καὶ τὴν μετεπώλει στοὺς ἐντοπιίους χαρατισήδες, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦσαν κάθε μέσο κατὰ τὴν εἰσπραξὴν, κερδίζοντες καὶ αὐτοὶ τὰ ποσοστὰ τους, τὰ ὁποῖα, πολλὰς φορὰς, ἦσαν ἄλλα τόσα.

Ὁ πασιᾶς τῆς Ἀναφάρτας, τοὺς Ἰμβρίους τοὺς ἀποκαλοῦσε τορουσιὰν (λαγούς), διότι κατὰ τὴν εἰσπραξὴν τῶν φόρων ἐσυνήθιζαν νὰ κρύβωνται στὰ βουνὰ σὰν τοὺς λαγούς διὰ νὰ ἀποφύγουν συνήθως τὴν διπλὴν φορολογίαν.

13. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἰμβρου στὸν (17ον Αἰῶνα).

Ἦτοτερα ἀπὸ τὸν Ἰωακείμ, δὲν ξεύρομε ἀκριβῶς ποῖος ἔγινε μητροπολίτης Ἰμβρου· ἐπὶ Πατριάρχου Νεοφύτου τοῦ Β' (1607—1612), ἔχει ἐκδοθῆ Συναδικὸ σιγίλλιο, χρονολογημένον στὰ 1610, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωροῦνται στὸν μητροπολίτη Ἀγκύρας μερικὰ χωριά. Τὸ σιγίλλιο φέρει τίς ὑπογραφὰς τῶν παρόντων μητροπολιτῶν, γιὰ τοὺς ἀπόντας δὲ Ἰμβρου, Ἀθηνῶν, Λαρίσης καὶ Θηβῶν, ὑπογράφει ὁ Μέγας ρήτωρ Δημήτριος, στὸν ὁποῖον οἱ ἀπόντες εἶχαν δώσει τὴ γνώμη τους. Δημοσιεύτηκε ὁμως καὶ ἄλλο σιγίλλιο, στὰ χρόνια τοῦ Πατριάρχου Τιμοθέου (1612—1621), γιὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν μετοχιῶν τῆς Λήμιου καὶ χρονολογημένον στὰ 1615, στὸ ὁποῖον ὑπογράφει ὁ «πρῶτην μητροπολίτης Ἰμβρου Παρθένιος». Ἐπομένως ὁ Παρθένιος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ μητροπολίτης Ἰμβρου στίς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνα, πὺ πιθανὸν νὰ

διαδέχτηκε τὸν Ἰωακείμ. Τὸν Παρθένιο δὲ διαδέχτηκε στὴ μητρόπολη τῆς Ἱμβροῦ ὁ Μακάριος, πὸν ἀναφέρεται καὶ αὐτὸς ὑπογραμμένος σὲ συνοδικές πράξεις στὰ χρόνια τοῦ ἴδιου Πατριάρχου τοῦ Τιμοθέου, καὶ θὰ κράτησε τὸν θρόνο τῆς Ἱμβροῦ ἕως τὰ 1618.

Στὰ 1618, χειροτονήθηκε μητροπολίτης Ἱμβροῦ ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Τιμόθεο, ὁ Ἀγιορείτης μοναχὸς Ἀθανάσιος ὁ Α΄ ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀθωνίτης. Ὁ μητροπολίτης αὐτὸς ἔπαιξε σπουδαῖο πρόσωπο στὶς μεταξὺ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν ἔριδες στὸ πρῶτο ἡμῖσι τοῦ 17ου αἰῶνα καὶ στὴν Ἱμβρο ἔγινε αἰτία νὰ κτισθῆ νέο χωριό, τὰ σημερινὰ Ἀγρῖδια.

14. Τὶ ἔγινε ὁ Δεσπότης Ἀθανάσιος.

Στὴν Πόλη ὁ πόλεμος τῶν ὀρθοδόξων μὲ τοὺς Ἰησοῦίτες ἐξακολουθοῦσε μὲ πείσμα. Στὰ 1621 ἔγινε Πατριάρχης ὁ ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Σὲ δέκα ἑπτὰ χρόνια, πέντε φορὲς ἀνέβηκε στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ πέντε φορὲς ἐξωρίστηκε. Τελευταῖα στὰ 1638, οἱ Ἰησοῦίτες μὲ τὶς συκοφαντίες τοὺς ἔκαμαν τὸν Σουλτᾶνο καὶ σκέφτηκε πὼς μόνον ἀπὸ τοὺς τάφους δὲν ἐπιστρέφουν οἱ νεκροὶ καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἐφυλάκισε κ' ὕστερα τὸν ἔπνιξε. Στὸ ἀναμεταξύ, κατὰ τὰ 1626, ὁ Ἀθανάσιος φανερὰ ἀπεσπάτησε ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία καὶ πῆγε μὲ τὸ μέρος τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀναγνώρισε τὸν Πάπα ὡς ἀρχηγὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔγινε ὁ χειρότερος ἐχθρὸς τοῦ Πατριαρχείου. Γι' αὐτὸ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος, στὴ δευτέρα πατριαρχία του, τὸν καθήρεσε κατὰ τὸ 1627 ἢ 1628.

Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὸ 1624 ἀναφέρεται μητροπολίτης Ἱμβροῦ Ἰωακείμ, πιθανώτερο εἶναι νὰ παραδεχτοῦμε πὼς ὁ Ἀθανάσιος ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν ὀρθοδοξία φανερά, πρὶν ἀπὸ τὸ 1624, ἴσως μάλιστα κατὰ τρίμηνο διάστημα τοῦ ἀπὸ Ἀμασείας Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Δ΄, πὸν τὸν ἔλεγαν καὶ Στραβομασείας, ἐπειδὴ ἦταν τυφλὸς ἀπὸ τὸ ἓνα μάτι (1623). Καὶ αὐτὸς ἦταν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Κυρίλλου καὶ τὸν διαδέχτηκε στὸν θρόνο, μὲ αἰσχρὲς μηχανορραφίες· μόλις δὲ ξαναῆλθε στὸν θρόνο ὁ Κύριλλος ὕστερα ἀπὸ πέντε μηνῶν ἐξορία, θὰ καθήρεσε στὰ 1624 τὸν Ἀθανάσιο καὶ χειροτόνησε τὸν Ἰωακείμ Β΄. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωακείμ στὰ 1627, πάλι στὸ διάστημα τῆς δευτέρας πατριαρχίας τοῦ Κυρίλλου, ἀναφέρεται μητροπολίτης Ἱμβροῦ ὁ Σωφρόνιος καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ Ἀθανάσιος νὰ κατεῖχε τὸν θρόνο τῆς Ἱμβροῦ μετὰ τὸ 1624. Τὸ λογικὸ εἶναι νὰ παραδεχθοῦμε πὼς ὁ Ἀθανάσιος καθηρέθη πρὶν ἀπὸ τὸ 1624 καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ Ἰωακείμ καὶ ἔπειτα ἀκολουθεῖ ὁ Χριστόφορος, τοῦτον δὲ πάλιν ἀποθανόντα τὸ 1627 τὸν διαδέχτηκε ὁ Σωφρόνιος, θὰ ἐξακολουθοῦσε ὅμως νὰ κρατῆ τὸν τίτλο «Ἱμβροῦ», ὅπως γίνεται συνήθως.

Ὁ Ἀθανάσιος ἀφοῦ ἔχασε τὸν θρόνο τῆς Ἱμβροῦ, ἔφυγε στὴν Εὐρώπη

μαζί με άλλους μητροπολίτες, φίλους των Ἰησουϊτῶν. Ἐκεῖ δὲν ἔπαυε νὰ φέρνει τὸν τίτλο «Μητροπολίτης Ἰμβρου» οὔτε σταμάτησε τίς ἐνέργειές του ἐναντίον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου. Διαβολεμένος, ἀκούραστος, γύρισε στὶς μεγάλες εὐρωπαϊκὲς πόλεις μὲ ὑποστήριξη τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐνεργοῦσε γιὰ τὴν ἔνωση τῶν ἐκκλησιῶν καὶ κατάντησε ὁ χειρότερος κατήγορος τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ὁ τυχοδιώκτης αὐτός, στὴ Βιέννη καὶ στὴν Πράγα τῆς Βοημίας, ἔγινε ξακουστός γιὰ τοὺς ἀγῶνες του κατὰ τοῦ Πατριαρχείου. Ὑστερα ἀπὸ πολλὲς περιπλανήσεις, ἔγινε δάσκαλος τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν καὶ τέλος προϊστάμενος μιᾶς Ὀυνιτικῆς ἐκκλησίας στὸ Λιόρνο τῆς Ἰταλίας. Οὐνίτες, ποὺ καὶ σήμερα ἔχουν μεγάλη προπαγάνδα ἀνάμεσα στοὺς ὀρθοδόξους, ἀκολουθοῦν ὅλους τοὺς τύπους τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ὅμως ἀναγνωρίζουν τὸν Πάπα ὡς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἀπὸ τοὺς πρώτους λοιπὸν οὐνίτες καὶ ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους εἶναι ὁ Ἀθανάσιος ὁ Ἰμβρου. Ὁ λατῖνος συγγραφεὺς ἱστορίας τῶν Ἐκκλησιῶν Λέων ὁ Ἀλλάτιος, ἀναφέρει πῶς τὸν ἀντόμωσε κατὰ τὰ 1640 στὴ Ρώμη καὶ τὸν ὀνομάζει «...Ἀρχιεπίσκοπον Ἰμβρου, ἄνδρα χρηστὸν καὶ προσφιλέστατον...». Καὶ ὁ Ἀλλάτιος ὅμως, ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ αὐτός, εἶναι ἀπὸ τοὺς χειρότερους ἔχθρους καὶ κατηγόρους τῆς ὀρθοδοξίας. Ἀπὸ τὸ Λιόρνο χάνονται τὰ ἔχνη τοῦ Ἀθανασίου δὲν εἶναι δὲ γνωστὸ ποῦ καὶ πότε πέθανε.

Ἐκεῖνο ποὺ γνωρίζομεν εἶναι ὅτι περὶ τὸ 1619 ἔλαβε τὴν ἐπιστολὴν διὰ τὴν προστασίαν τῶν Ἀγιορειτικῶν κτημάτων στὴν Ἰμβρο, στὴν ὁποῖαν, ὑπογράφει καὶ ὁ ὕδιος, ὡς παρεπιδημῶν στὴν Πόλην.

Μετὰ τὸν Σωφρόνιο στὰ 1635, στὸ διάστημα τῆς τρίτης πατριαρχείας τοῦ Κυρίλλου ἀναφέρεται μητροπολίτης Ἰμβρου Ἀβράμιος, ὁ ὁποῖος θὰ κατεῖχε τὸν θρόνον τῆς Ἰμβρου ἕως τὸ 1638, δηλαδὴ μέχρις ὅτου ἐπικράτησε ἡ ἰησουϊτικὴ κακουργία καὶ θανατώθηκε ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις. Τότε ἔγιναν πολλὲς μεταβολὲς στὶς μητροπόλεις ἀπὸ τὸν διάδοχο τοῦ Λουκάρεως, τὸν νέο Πατριάρχη Κύριλλο τὸν Κονταρῆ (Β' πατριαρχεῖα 1638—1639), ποὺ ἦταν ὄργανο τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ διαδόχου του Παρθενίου (1639) ἀναφέρεται μητροπολίτης Ἰμβρου ὁ Παρθένιος.

Στὰ 1678 (Νοεμβρίου 2), χρονολογεῖται πατριαρχικὸ γράμμα, στὸ ὁποῖον ἀναφέρεται πῶς ὁ μητροπολίτης Ἰμβρου Παΐσιος, ἐπισκεύασε τὸ κατεστραμμένο παρεκκλήσι τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν, κοντὰ στὸ Γλυκὺ καὶ τὸ ἀφιέρωσε στὸ μοναστήρι τοῦ Κουτλουμουσιοῦ. Τὸ παρεκκλήσι φέρνει τὸ ὄνομα Ἀ π ο θ η λ υ ὶ τ η ς, καὶ τὸ βεβαιωτήριο γράμμα ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Διονύσιο τὸν Δ'. Πρόκειται γιὰ τὸ μικρὸ μετόχι τῶν Ταξιαρχῶν, ποὺ ἀνήκει καὶ σήμερα στὸ Κουτλουμουῦσι, καὶ τὸ ὁποῖο χρησίμευε γιὰ σχολεῖο στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐπισκευάστηκε στὰ 1812 ἀπὸ τὸν ἀεί-

μνηστο Βαρθολομαῖο με συνδρομή τῶν νησιωτῶν, σήμερα δὲ εἶναι πάλι ἐρεῖπιο.

15. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἰμβρου κατὰ τὸν (18ον Αἰῶνα).

Διὰ τοὺς ἀρχιερεῖς Ἰμβρου περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος σχεδὸν τίποτε δὲν γνωρίζομεν. Τὰ διάφορα ἔγγραφα ποὺ ἔχουν διασωθεῖ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ καταρτίσωμε τὴν ἐξῆς ἐπισκοπικὴν σειρὰν: Γερμανός, Δανιήλ, Γρηγόριος (1721). Σύμφωνα με τοὺς καταλόγους τῶν Πατριαρχείων στὰ 1745 (2 Μαρτίου), ὁ μητροπολίτης Ἰμβρου Μελέτιος Α', μετατίθεται στὴν Τήνη καὶ ὁ Τήνου Ἰωακείμ ὁ Γ' γίνεται Ἰμβρου. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν πρόλαβε νὰ ἔλθῃ καὶ πέθανε καὶ τὸν διαδέχτηκε ὁ Μελέτιος Β'. Μὰ καὶ αὐτοῦ ὁ θάνατος ἔγινε τὸ ἴδιο ἔτος καὶ τὸν διαδέχτηκε στὶς 17 Αὐγούστου 1745 ὁ ἐφημέριος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Ἀθανάσιος Β'.

Ὁ Δεσπότης Ἀθανάσιος, εἶναι ὁ γνωστὸς μετὰ τὸ ὄνομα «δάσκαλος» καὶ ὑπάρχουν γι' αὐτὸν πολλὲς παραδόσεις. Εἶχε μανία νὰ μάθῃ γράμματα στοὺς παπᾶδες τῆς ἐποχῆς του καὶ ὑποχρέωνε γέροντες καὶ νέους νὰ ἔρχωνται ἀπὸ τὰ χωριά γιὰ νὰ τοὺς παραδῇ τὸ μάθημα μιὰ φορὰ τὴν ἐβδομάδα. Ἐπίσης μάζεψε ἀρκετὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ χωριά καὶ τὰ δίδασκε μέσα στὴ Μητρόπολη, στὸ φρούριο· σὲ λίγα χρόνια, παπᾶδες καὶ ψαλτάδες, ὅπωςδήποτε καλὰ καταρτισμένοι στόλιζαν τὰ χωριά. Εἶναι ὁ πρῶτος δεσπότης, ποὺ κάπως ἔδωσε μιὰ κίνηση γιὰ τὰ γράμματα στὸ νησί· γι' αὐτὸ τοῦ ἔμεινε καὶ τὸ παράνομα δάσκαλος· ἔμεινε στὴν Ἰμβρο 14 χρόνια καὶ πέθανε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1759.

Ὁ διάδοχός του Νικηφόρος ὁ Α' (1759—1762), ἀγαποῦσε τὴν ἡσυχία καὶ ἔκαμε πολλὰ χρέη. Ἐξώδευσε μάλιστα καὶ πολλὰ χρήματα ποὺ τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθῆ τὰ χωριά, γιὰ τοὺς φόρους. Βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση ὅταν ἦλθε ὁ Πασᾶς τῆς Ἀναφάρτας γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων καὶ ἀναγκάστηκε νὰ παραιτηθῆ.

Τὸν Νικηφόρο διαδέχτηκε ὁ ἀλησμόνητος καὶ φιλοπρόοδος μητροπολίτης, ποὺ ἔθεσε τίς βάσεις τῆς προόδου τοῦ νησιῦ, ὁ Νεόφυτος ὁ Τενεδιός. Γιὰ τὴν περίοδο τῆς ἀρχιερατείας του καὶ γιὰ τὰ ἔργα του, θὰ χρειάζονταν πολλὲς σελίδες. Ἡ πρώτη του δουλειὰ ἦταν νὰ γράψῃ στὸν Ἅγιο Ὄρος νὰ στείλουν στὰ μετόχια γραμματισμένους καλογήρους, κι' ἔτσι τὸ δεύτερον χρόνον τὰ μοναστήρια τῆς Ἰμβρου, εἶχαν γίνῃ μικρὰ γραμματοδιδασκαλεῖα. Ὁ κόσμος λάτρευε τὸν Νεόφυτον καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα «Ὁ καλὸς Δεσπότης». Πέθανε καὶ θάφτηκε στὸ Κάστρο στὰ 1785. Τὸν διαδέχτηκε ὁ ἱερομόναχος Ἰγνάτιος μέγρι τοῦ 1792, αὐτὸν πάλιν ὁ Ἱερόθεος (1797—99).

16. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἱμβρου κατὰ τὸν (19ον Αἰῶνα).

Μετὰ τὸν Ἱερόθεο ἀκλουθεὶ ὁ Νικηφόρος Β΄ ὁ Τσελεπής, ἔμεινε 26 δλόκληρα χρόνια σὺν Μητ. Θρόνο τῆς Ἱμβρου (1799 - 1825). Ἀκολουθοῦν κατὰ σειράν Ἰωσήφ (1825 - 1835), Νεόφυτος Β΄ (1835 - 36), Νεόφυτος Γ΄ (1835 - 1853), Ἰωαννίκιος (1856 - 1860), Παΐσιος ὁ Β΄ (1860 - 73) ἐπανῆλθεν ὁ ἴδιος τὸ (1881 - 18), Νικηφόρος Γλυκάς (1873 - 1831).

Ὁ Νικηφόρος ἐχρημάτισεν Μ. Πρωτοσύγγελος (1793), ἀπὸ οὗ ἐξελέγη μητ. Ἱμβρου ἀποθιώσας κατὰ τὸν Δωρόθεο Εὐελπίδη στὰ 1825. Ὁ Νικηφόρος κατὰ τὸν Βαρθολομαῖο Κουτλουμουσιανό, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Βέρροια, καὶ ἦτο ἀνὴρ ἀγχίνους, μεγαλοπρεπῆς καὶ πολιτικώτατος καὶ ἀκριβῆς εἰς τὰς Ἐκ. τάξεις (Ε.Β.Σ. τόμ. 9, σελ. 279).

Ὁ Ἰωσήφ ἐπίσης ἦταν Μ. Πρωτοσύγγελος ἀπὸ Ἱμβρου μετετέθη στὴν Βάρνα, πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 1835-1846, τέλος ἐμόνασε στὴ Μονὴ Βασιτοπεδίου ὡς πρῶην Βάρνης ἀπὸ τὸ 1854 — 1864. (Ι. Παπαδοπούλου. Ἡ Σύγ. Ἱερ... τόμ. Α΄ σελ. 361 — Ε.Β.Σ. τόμ. 9, σελ. 279).

Ὁ Νεόφυτος κατὰ τὸν Βαρθολομαῖον Κουτ. ἐπίσης ἐχρημάτισεν Μ. Πρωτοσύγγελος καὶ ἠγούμενος τῆς κατὰ Χάλκην Ἱεράς Μονῆς τῆς Θεοτόκου, ὁπόθεν ἐξελέγη μητ. Καστορίας μέχρι τοῦ 1835, ὁπότε ὑπέργηρος μετετέθη εἰς Ἱμβρον, οὗ ἀπεδίωξε τὸ 1836. (Ι. Ὑπ. Ἱμ. σελ. 79, — Ε.Β.Σ. τόμ. 9, σελ. 274, — Ε.Α. τόμ. 22 σελ. 509).

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Νεοφύτου Γ΄ τοῦ Φαναριώτη ἔγινε προσπάθεια νὰ κτισθῇ ἡ Σχολὴ Ἱμβρου ἐπίσης, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔγινε πρὸς τὸ «ὑπέρτιμος» καὶ ἡ προσθήκη «ἔξαρχος Αἰγαίου πελάγους» (Ι. Ὑ. Ἱμβρου σελ. 80). Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ γεγονός ὅτι σ' αὐτὸν εἶχε δοθῆ Βεράτιον περὶ τὸ 1839 (Ὁρθ. τόμ. 34, σελ. 235).

Ὁ μητ. Ἰωαννίκιος δὲν κατάρθρωσε νὰ ἐμβάσῃ τὰ πρὸς τὸ Πατριαρχικὸν ταμεῖον χρέη, δι' αὐτὸ δίδεται ἐντολὴ στὸν Λήμνου νὰ μεταβῇ στὴν Ἱμβρο καὶ εἰσπράξῃ τὸ ποσὸν διὰ τῆς ἐξῆς ἐπιστολῆς: «Ἱερώτατε μητ. Λήμνου . . . . .»

Ὁ ἱερ. μητ. Ἱμβρου κύρ Ἰωαννίκιος ὀφείλων ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων, κατὰ τὸν ἐσώκλειστον ἰσολογισμόν, πρὸς τὸ ταμεῖον τοῦ χρηματίσαντος ἐφόρου αὐτοῦ Σεβ. Γέροντος ἀγ. Νικομηδείας, Διονυσίου, καὶ μὴ ἀποστείλας οὐδ' ὀβολὸν ἀπὸ δύο ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα καίτοι... διαμνησάμενος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ καιροὺς προτρέψασας καὶ διαταξάσας αὐτόν... ἐσχάτως ἔγραψεν, ὅτι ἀδυνατεῖ ὄλως ἀποτίσας τὰ χρέη αὐτοῦ...

Ὅθεν ἐγκριθέντος ἐκκλησιαστικῶς ἀνατεθῆναι τὸ θάρος τοῦτο τῇ Ἱερότητι σου ὡς γεινιάζοντος, γράφοντες διὰ τῆς παρουσίας Πατ. καὶ Συνοδικῆς ἐπιστολῆς προτρέπομεθα σοί, ὅπως... ἀπέλθῃς εἰς Ἱμβρον... ἔτος 1852.» (Ἄρχ. Ε. Καν. Δικ. τὸ ἔτος 1951, σελ. 174)

Τέλος μὲ συνοδικὴν ἀπόφασιν ἐκηρύχθη κατὰ τὸ 1863 ἔκπτωτος τοῦ θρόνου Ἱμβρου (βλ. Μ. Χαμουδοπούλου, Πατ. Πινάκιδες Ἐκ. Αλ. τόμ. Β΄, ἔτος 1882, σελ. 529).

Ἀντιθέτως, ὁ Καλλίφρων στὸ ἔργον του, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιθεώρησις τόμ. Α΄, Κων)λις 1867, σελ. 227 ἀναφέρει, ὅτι ὁ Παΐσιος διωρίσθη

17. Τὸ Χριστουγεννιάτικο ἀνοιγμα τῶν ἐκκλησιῶν στὴν Ἰμβρο κατὰ τὸ 1890.

Εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νὰ περιορίσῃ τὰ ἀρχαῖα προνόμια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου προκάλεσε τὴν παραίτηση τοῦ δυναμικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ', κατὰ τὸ ἔτος 1884. Ἀργότερον, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως Διονυσίου τὸ ζήτημα αὐτὸ τῶν προνομίων εἶχε ἐπιδεινωθῆ περισσότερον, ἔνεκα τοῦ ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐπέδωκεν Βεράτια εἰς δύο σχισματικούς Βουλγάρους ἀρχιερεῖς, δηλαδὴ ἀνεγνώρισεν αὐτοὺς εἰς ἀντίπραξιν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον μας. Τὸ θέμα εἶχε ἐκληφθῆ ὡς κακὴ ἀρχὴ διὰ μεγαλυτέραν ταπεινώσιν τῆς Ἐκκλησίας, δι' αὐτὸ ὁ Οἰκουμεν. Πατ. Διονύσιος μετὰ τῆς Συνόδου, ὕστερα ἀπὸ μερικὰς ἀμφιταλαντεύσεις, ἐκήρυξεν τὴν Ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ καὶ ἐκλείσεν τοὺς ναοὺς εἰς ὅλας τὰς τουρκοκρατούμενας ἐπαρχίας καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τοὺς ναοὺς δὲν θὰ ἐτελοῦντο ἱεροτελεστίαί πλέον, ἕως ὅτου, ὑποχώρησῃ ὁ Σουλτάνος εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ. Ἦτο ὁμολογουμένως λυπηρὰ ἡ κατάστασις ἐκεῖνη, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐγίνοντο βαπτίσεις, γάμοι καὶ ἀκολουθίαι στοὺς ναοὺς. Ὁ ἐνταφιασμὸς τῶν χριστιανῶν ἐγένετο χωρὶς ψάλτη, ἀπὸ τὴν οἰκίαν στὸ μνήμα κατευθείαν μόνον διὰ τοῦ ἱερέως. Κάπου κάπου ἐτελεῖτο μυστήριον, εἰς ἀπόλυτον ἀνάγκην, εἰς τὰς οἰκίας τῶν χριστιανῶν, καὶ ἐκεῖνο πολὺ κρυφά, διὰ νὰ κερδίσουν οἱ ἱερεῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Ὅπως γίνεται ὁμως πάντοτε, τοιοῦτοτρόπως καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ὑπῆρξεν διχασμὸς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς, καθ' ὅτι οἱ Μητροπολίται Μυτιλήνης, Σμύρνης, Ἐφέσου καὶ Κυζίκου, ἐθεώρησαν τὸ μέτρον τοῦτο ὡς ἀντικανονικὸν καὶ δὲν ἀπεφάσισαν νὰ συμμορφωθῶσιν καὶ διατάξουν τὸ κλείσιμον τῶν ναῶν, δι' αὐτὸ προῆλθε σκάνδαλο, πρὸς ἀπορίαν τῶν χριστιανῶν καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν, αὐτὸ φυσικὰ ποὺ περιέμενε καὶ ὁ Σουλτάνος. Μάλιστα, εἰς βάρος τοῦ Μητ. Κυζίκου ἐλέχθη ὅτι ἤθελε νὰ γίνῃ Πατριάρχης καὶ κατὰ συνέπειαν, δὲν ἐπεθύμει νὰ δυσαρεστήσῃ τὸν Σουλτάνο. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά ὁμως ὁ λαὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐπίεσεν τοὺτους εἰς τὸ νὰ ὁμολογήσουν, καὶ ἔτσι ἐτέθη τέρμα εἰς τὴν διχογνωμίαν.

Τὸ γεγονός τοῦτο τοῦ κλεισίματος τῶν ἱερῶν ναῶν συνετάραξεν, ὀλόκλη-

---

μητ. Ἰμβρου στίς 20 Δεκ. 1863 ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος ὁ ἐκ τῶν τροφίμων τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς Παΐσιος, ἀνεψιὸς καὶ ἀρχιδιάκονος τοῦ μητ. Ἐφέσου. Εἰς τὴν σελίδα πάλιν 243 ἀναφέρεται ὅτι, στὰ 1865 στέλλεται Πατ. ἔξαρχος ὁ Πρωτ. Ἀνθιμος Ἀπολώνιος στὴν Ἰμβρο πρὸς εἰσπραξιν καθυστερουμένων Ἐκκλησιαστικῶν δικαιωμάτων ἀπὸ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ πρώην μητ. Ἰμβρου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἐπαρχία Ἰμβρου ἐζήτησεν τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ «διὰ τὸ γήρας καὶ τὴν ἀσθένειαν».

ρον τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς μεγάλον φόβον τοῦ Σουλτάνου, δι' αὐτὸ παρατηροῦμεν αὐτὸν νὰ τοποθετῇ ραγιάδες σὲ σημαίνουσες καὶ προσοδοφόρους θέσεις μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσῃ ἀντιπερισπασμοὺς καὶ νὰ παρέχῃ πράγματα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, τὰ πράγματα ἔβαινον πρὸς τὸ χειρότερον διὰ τὸν Σουλτάνο, διότι ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά οἱ Νεότουρκοι ἐσυστηματοποίησαν τὸν κατ' αὐτοῦ ἀγῶνα.

Ἐνῶ αὐτὰ συνέβαινον καὶ οἱ ἡμέρες περνοῦσαν, οἱ χριστιανοὶ ἦσαν λίαν περίλυποι, ἀφοῦ πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1890 καὶ ἀκόμα πουθενὰ στὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα δὲν ἐφαίνετο κανένα πορήγορον σημεῖον τερματισμοῦ τῆς ἀφορητοῦ αὐτῆς καταστάσεως. Στὴν Ἰμβρο μάλιστα μερικὲς οἰκογένειες ἀπεφάσισαν, τὴν χρονιά ἐκείνη, νὰ παραμείνουν εἰς τὰ νιάμια τους, ἀφοῦ θὰ ἔλειπε ἡ γιορταστικὴ ἀτμόσφαιρα ἀπὸ τὸ χωριό, κατὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ παντοῦ θὰ ἐπικρατοῦσε ἡ κατῆφεια, μὲ μόνῃ γιορταστικῇ ἐκδήλωσιν τὸ σφάξιμο τῶν γουρουνιῶν.

Ἐξάφνα ὅμως τὴν 24ην Δεκεμβρίου τοῦ 1890 ἡ Ἐπιτολὴ Πύλη ἀπεφάσισεν νὰ ἀνακοινώσῃ δι' ἐκτάκτου Βεζυρικοῦ γράμματος, «ὅτι τὰ γνωστὰ πρόνομια (κίλισε ἱμτιαζλαρή) τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παραμένουσιν ὡς μέχρι τοῦδε καὶ ἐφεξῆς σεβαστὰ καὶ ἀδιατάρακτα». Ἀμέσως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατ. ἔσπευσε νὰ διατάξῃ τὸ ἀνοιγμα τῶν Ἐκκλησιῶν, καθιστώντας αὐτὸ γνωστὸν εἰς ὅλας τὰς Μητροπόλεις, μὲ τὴν παράκλησιν τοῦ Πρωθυπουργοῦ, «ὅπως ἀναπέμψουν εὐχὰς καὶ δεήσεις πρὸς τὸ Ἐπιτολὸν ὑπὲρ μακροημερεύσεως τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάν Ἀβδούλ Χαμίτ τοῦ Β'».

Εἰς τὴν Ἰμβρο δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ γνωστὸν τὸ χαρμόσυνον γεγονός, δεδομένου ὅτι τὸ νησί δὲν συνεδέετο τηλεγραφικῶς μὲ τὴν πρωτεύουσα ἢ ἄλλον νομαρχιακὸν κέντρο, ἄλλωστε ἡ ὥρα τῆς κοινοποιήσεως τῶν ἀνακτόρων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο ἦτο 3 μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ὁπότε καὶ κάθε ἄλλο εἶδος εἰδοποιήσεως ἦτο σπάνιον. Ὅμως στὰ Δαρδανέλλια ὑπῆρχε ὁ πρόκριτος Γεώργιος Κουγιουμτζέλλης. Εἶταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἔμαθε τὸ χαρμόσυνο γεγονός, τῆς λύσεως δηλαδὴ τοῦ προνομιακοῦ ζητήματος, γνωρίζων δὲ τὴν ἔλλειψιν τηλεγραφικῆς ἐπικοινωνίας ἐφρόντισε νὰ ναυλώσῃ πλοίαριον καὶ νὰ τὸ στείλῃ εἰς τὴν Ἰμβρον πρὸς εἰδοποίησιν τοῦ τότε ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ Μητροπολίτου εὐρισκομένου εἰς τὴν Βασιλεύουσαν.

18. Ἡ μεταφορὰ τῆς Μητροπόλεως Ἰμβρου ἀπὸ τὸ Κάστρο εἰς τὴν Παναγία.

Ἡ μεταφορὰ τῆς μητροπολιτικῆς ἑδρας τῆς Ἰμβρου ἀπὸ τὸ χωριὸν Κάστρο εἰς τὴν πρωτεύουσα τῆς νήσου Παναγία, ἐγίνε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ

είκοστῷ αἰῶνος, ὅταν Μητροπολίτης ἦταν ὁ Ἰωαννίκιος Β' (Μαργαριτιάδης).

Καθὼς εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ νησιοῦ, ἔδρα πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἦταν τὸ χωρίον Κάστρο κατὰ τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τὴν Ἄλωσιν τῆς Πόλεως χρόνους. Κατὰ τὰ μέσα ὅμως τοῦ 19ου αἰῶνος διὰ λόγους εὐκολίας καὶ ἀσφαλείας πολιτικῆς, πρωτεύουσα εἶχε γίνῃ ἡ Παναγία, ἡ ὁποία εὐρίσκειται εἰς κεντρικὴν τοποθεσίαν καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς καταλληλοτέραν θέσιν διὰ τὴν πολιτικὴν Διοίκησιν. Ἐπίσης γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἐκάστοτε μητροπολίται Ἰμβρου διέμενον εἰς τὰ κτίρια τῆς ἔδρας τῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων (τὰ Κάστρα), μόνον δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐκτίσθη ἰδιαιτερον οἶκημα, χάριν τοῦ μητροπολίτου, ἔξω ἀπὸ τὰ Κάστρα φυσικά, τὸ ὁποῖον ἀργότερα ἔτυχε ἰδιαιτέρας περιποιήσεως, διὰ τῆς προσθέσεως συνοδικοῦ ὄντά, τῆς διευρύνσεως τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κήπου, τῆς μεταφορᾶς ποσίου ὕδατος ἐκ τοῦ Γλυκέος καὶ τῆς ἰδρύσεως ἰδιαιτέρων ἀποθηκῶν.

Ἐπὶ τῆς πομπαντορίας λοιπὸν τοῦ Ἰωαννικίου ἐγιναν σοβαραὶ ἐνέργειαι πρὸς μεταφορὰν τῆς Μητροπόλεως ἀπὸ τοῦ Κάστρου εἰς τὴν Παναγίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ πολυανθρωποτέρα μετὰ τὸ Σχοινοῦδιον. Ἡ μελέτη τῆς μεταφορᾶς ἐγινε καὶ ἐπὶ προγενεστέρων χρόνων, χωρὶς ἀποτέλεσμα φυσικά, λόγῳ τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν.

Αἱ πολλαπλαῖα ὅμως ἀνάγκαι τῆς ἐπαρχίας Ἰμβρου ἐπέβαλλον νὰ μετακομισθῇ ἡ Μητρόπολις εἰς τὸ κέντρον, διὰ τὴν καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν κατοίκων, δεδομένου ὅτι τότε ὁ ἀρχιερεὺς ἦτο ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ μὲ ἠύξημένας εὐθύνας καὶ καθήκοντα. Μετὰ τοῦ Ἁγὰ καὶ τοῦ Καδὴ ἦτο συνυπεύθυνος ἐπὶ ὅλης τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, παρεκάθιζεν δὲ εἰς κάθε ἐπαρχιακὴν συνέλευσιν, τηρουμένου μάλιστα καὶ ὠρισμένου πρωτοκόλλου, συμφώνως πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν νομοθεσίαν.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΣΤΗΝ ΙΜΒΡΟ

Τὸ συζυγικὸν καὶ κληρονομικὸν δίκαιον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκανονίζετο ἀπὸ τὸν μητροπολίτη· ἐπὶ τῆς τάξεως ὑπεύθυνος κρατικὸς λειτουργὸς (τσαούσης) ἐτίθετο εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1905 συνελθόντες οἱ κοινοτάρχαι, διὰ τὸ θέμα τοῦτο, εἰς τὴν πρωτεύουσαν Παναγίαν, ἀπεφάσισαν τὴν μεταφορὰν τῆς ἔδρας τοῦ ἀρχιερέως εἰς αὐτήν, καθὼς καὶ τὴν ἐκ βάθρων ἀνέγερσιν Μητροπολιτικοῦ κτιρίου. Πρὸς τοῦτο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν χωρίων διεβίβασαν διὰ μέσου τοῦ Ἁγὰ αἰτησὶν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν Πύλην. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ἐπίσης παρεκάλεσαν τὴν Κυβέρνησιν νὰ εὐδοκήσῃ καὶ διατάξῃ τὴν ἐγκατάστασιν τηλεγραφικῆς καὶ ταχυδρομικῆς συγκοινωνίας τῆς νήσου μετὰ τῆς Πόλεως, δεδομένου ὅτι δὲν

ὑπῆρχε τακτικὴ ἀτμοπλοικὴ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν λοιπῶν μερῶν τῆς Ὁθ. Αὐτοκρατορίας. Οἱ ἀντιπρόσωποι ὑπέγραψαν καὶ ἄλλην αἴτησιν πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ζητοῦντες τὴν ἐγκρισίν τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἔδρας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐνεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀκολούθου συνοδικῆς πράξεως.

«Ἱερώτατε Μητ. Ἱμβροῦ, Ἱπέρτιμε καὶ Ἱεσσαρχε Αἰγαίου Πελάγους, ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὴ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργγὲ τῆς ἡμετέρας Μετριότητος κύρ Ἰωαννίκιε, χάρις εἴη τῇ αὐτῆς Ἱερότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.

Ἀνέγνωμεν συνοδικῶς ὅσα διὰ τοῦ ἀπὸ ιη' παρελθ. μηνὸς γραμματοῦ αὐτῆς ἔσπευσεν ὑποβαλεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ζητῆσαι τὴν ἐγκρισίν αὐτῆς περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταθέσεως τῆς Μητ. αὐτῆς ἔδρας εἰς τὴν Κομόπολιν Παναγίας, ἣτις ἐπεδοκιμάσθη καὶ ἐνεκρίθη ἐν συνελεύσει τῶν ἐπαρχιακῶν ἀντιπροσώπων. Καὶ δὴ εἰς ἀπάντησιν προαγόμενοι δηλοῦμεν τῇ αὐτῆς Ἱερότητι, συνοδικῇ διαγνώμῃ, ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγκρίνεται μὲν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ τυγχάνει πόθος καὶ εὐχὴ συμπάσης τῆς ἐπαρχίας καὶ οὐδὲν ἐκ τούτου ἐνδέχεται ἵνα προκύψῃ ζήτημα, προκειμένου ὅμως περὶ τῆς ἀπαιτουμένης Κυβερνητικῆς ἀδείας διὰ τὴν ἀνεγερσίν τῆς Μητ. ἐπὶ τοῦ δωρηθέντος γηπέδου ὀφείλει ἵνα αἰτησῆται ταύτην παρὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρόν ἔλεος εἴη μετ' αὐτῆς.

1905 Ἰουλίου 22

Κατὰ τὴν ἐπαρχιακὴν αὐτὴν συνέλευσιν, εἶχε συζητηθῆ καὶ τὸ θέμα τῆς ἀνοικοδομήσεως νέου κτιρίου καταλλήλου, πρὸς τὸ παρὸν ἐνοικιασθέντος ἄλλου πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ Μητροπολίτου. Ὁ ἐκ τῶν τότε προκριτῶν Νικόλαος Φαναριώτης ἐδῶρσεν εἰς τὴν Μητ. πρὸς τοῦτο, γήπεδον ἐκ 250 περίπου τετ. μέτρων. Τοῦ μητροπολιτικοῦ ταμείου ὄντος κενοῦ ἔγιναν βολοδοσκοπήσεις βοηθείας πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, πρὸς τοὺς ἀποδήμους Ἱμβρίους, τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τὰς Μονάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον μετόχια εἰς τὴν νῆσον. Ἀπὸ τὰς σχετικὰς ἐνεργείας ἔχει διασωθῆ ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ, τὴν ὁποῖαν παραθέτω χάριν περιεργείας.

«Ἡ πατρις τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Βαρθ. Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἱμβρίου εἰς τὴν μακαριανὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου πολλὰ ὀφείλει ἢτε Ἐκκλησία καὶ τὸ Γένος, τοῦ κλείζοντος τὴν τε ἱερὰν Μετάνοιαν αὐτοῦ καὶ πολλὰ τὴν πατρίδα ὠφελήσαντος διὰ τῶν ζωηροῦτων ναμάτων τῆς ἀληθοῦς παιδείας καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς, ἣ πατρις λέγω τοῦ μακαρίτου μεταθέσασα τὴν ἀρχαίαν καὶ ἐτοιμόρροπον Μητρόπολιν αὐτῆς ἐκ τοῦ χωρίου Κάστρου εἰς τὴν πρωτεύουσαν Παναγίαν, ἐπειδὴ ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐκ βάθρων ἀνεγέρσεως Νέας Μητ. ἐν τῇ κομόπολει Παναγία, διὰ τοῦ χαράσσοντος τὰς παρούσας γραμμὰς δέεται καὶ παρακαλεῖ τὸν πανοσιολ. καθηγούμενον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὁσιωπάτους Πατέρας τῆς Ἱ. Μονῆς ὅπως ἐπέλθωσι συνδρομηταὶ καὶ ἐπίκουροι διὰ τῆς παραχωρήσεως καὶ ἀποστολῆς ὀλίγης οἰκοδομικῆς ὕλης πρὸς τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἐκ βάθρων ἀνεγέρσεως τῆς Μητ. μας. Γνωστὸν τυγχάνει βεβαίως, ὅτι ἡ ἱερὰ

Μητ. ἡμῶν αἰείποτε κατὰ καθῆκον προστατεύει λυσιτελῶς τὰ ἠθικὰ καὶ ὕλικὰ συμφέροντα τοῦ ἑνταῦθα μετοχίου τῆς Ἱ. Μονῆς... τὸν δὲ φρόνιμον καὶ σεμνὸν αὐτῆς οἰκονόμον... περιβάλλει διὰ τῆς προσηκούσης εὐνοίας καὶ ἀγάπης... οὕτως ὥστε ἐν συνενόησει μετ' αὐτοῦ αἰείποτε προστατεύονται τὰ συμφέροντα τοῦ μετοχίου τούτου· ὅθεν, ἀκραδάντως πεποιθότες ἐπὶ τὸ ἐλευθέριον καὶ τὴν φιλογένειαν τῆς Ἱ. Μητρ. καὶ ὅτι ἀποβλέποντες οἱ ἅγιοι πατέρες πρὸς τόν, ὃν προτιθέμεθα ἱερὸν σκοπὸν διὰ γλυκείας ἐλπίδος ἔχομεν, ὅτι θέλετε ἱκανοποιήσῃ τὴν δικαίαν καὶ θεοφιλῆ ἡμῶν ταύτην, παράκλησιν, ὁπότε ἡ Ἱ. Μονὴ ἐπιστάσῃται τὴν αἰδίων εὐγνωμοσύνην τῶν κατοίκων τῆς νήσου Ἱμβρου ὡς καὶ τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τοῦ ὑποφαινομένου.

Ἐπὶ τούτῳ ἐσωκλείεται ὡδε κατάλογος τῆς ἀπαιτουμένης οἰκοδομησίμου ὕλης καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως ἀγαθυνθῆτε καὶ δηλώσητε πρὸς ἡμᾶς εἰς ποῖον παράλιον ἢ νεωρεῖον δύναται νὰ πλεύσῃ τὸ ὑφ' ἡμῶν ἀποσταλησόμενον πλοῖον πρὸς παραλαβὴν αὐτοῦ, καθόσον πλοίαρχος τέκνον τῆς πατρίδος φιλογενὲς καὶ φιλόθρησκον ἀνέλαβεν δωρεὰν νὰ μεταφέρῃ αὐτήν.

Ἐπὶ τούτοις... (ὡς συνήθως).

Ὁ Ἱμβρου Ἰωαννίκιος Ἐν Παναγία τῆς Ἱμβρου τῆ 1.5.1906». (Ἄρχ. Μονῆς Κουτλ. φάκελλος Ἱμβρου).

Αἱ ἀνωτέρω παρακλήσεις πρὸς βοήθειαν, φαίνεται ὅτι ἀργότερα ἔλαβαν ἀπειλητικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅτι ἡ Μονὴ δὲν ἐνέδωσεν ἀμέσως πρὸς βοήθειαν. Ὁ οἰκονόμος τοῦ Μετοχίου, ὑφιστάμενος ἠθικὴν πίεσιν διὰ μέσου τῶν κοινοταρχῶν, κατηγορεῖ τὸν Μητ. Ἱμβρου ἐπὶ ἐπεμβάσει εἰς τὴν περιουσίαν τῆς Μονῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ καταγγέλλει αὐτὸν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὅτι παραμελεῖ τὰ καθήκοντα του, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρατηρηθῇ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα εἰς τὸ ἐπίσημον περιοδικὸν τῆς Ἐκκλησίας.

«Σχετικῶς πρὸς εἶδησιν τινὰ γραφεῖσαν ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν ἐφημερίαι περὶ τῶν ὀρθοδόξων τῶν ἐν Ἱμβρῳ, παρ' οἷς ἔκλυσις ἠθῶν παρατηρεῖται καταγγελθεῖσα πρὸς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν, ὑπὸ τοῦ παν. Μητ. ζητήσαντες πληροφορίας πλείονας ἐμάθομεν ὅτι καὶ τότε καὶ νῦν αἱ περὶ τούτου ἀναγραφείσαι εἰδήσεις ἀναφέρονται οὐχὶ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ τὰς Ἑλληνίδας τῆς ἐπαρχίας καὶ νήσου ταύτης ἐν γένει, ἀλλ' εἰς ὠρισμένα τινὰ πρόσωπα εὐαρίθμητα καὶ ταῦτα ξένα τῷ τόπῳ». (Ἐκ Ἀλ. Τόμ. 26 σελ. 152).

Ἀντιθέτως ἀφ' ἐνὸς οἱ κάτοικοι τῆς νήσου, ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐν τῷ ἔξωτερικῷ Ἱμβριοι προσδραμιόντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος διὰ τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς, συνέβαλλον ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ἀνέγερσιν καλοῦ καὶ εὐπρεποῦς κτιρίου τῆς Μητ. τὸ ὁποῖον σὴνεται μέχρι σήμερον χάρις εἰς τὴν ἐπανειλημμένην ἐπισκευὴν ποῦ ἔτυχεν ἔκτοτε.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἰμβροῦ κατὰ τὸν (20ὸν Αἰῶνα).

Τὰ ὑπομνήματα τῶν μητ. Ἰμβροῦ ἀπὸ τοῦ 1900 ἔχουν ὡς ἐξῆς: Φιλοθέου (ἀπὸ Δράμας) παυθέντος Παϊσίου, Κωδ. ΙΖ 94, 18 Μαΐου 1901.

Ἰωαννικίου (ἀπὸ Μολεσχῶν καὶ Μογλενῶν) Κωδ. ΠΙΝ 126, Μάρτιος 1905.

Χρυσοστόμου (ἀπὸ Τριτεύοντος τῶν Πατ.) τούτου μετατεθέντος ὡς Βιτωλίων, Κωδ. ΠΙΔ 177, Ἰούλιος 1908.

Παναρέτου Πετρίδη, ἀπὸ Ἡλιουπόλεως 1912—1920.

Ἰωακείμ Καθύρη (ἐπισκόπου Ἀμφιπόλεως, Γαλατᾶ) 1922 — 1924, τούτου μετατεθέντος ὡς Ἰκαρίας, Κωδ. ΠΙΑ 340.

Ἰωάννου Βασιλικῆ (ἐπισκόπου Κων)τίας) τούτου μετατεθέντος ὡς Βελλᾶς καὶ Κονίτης ΠΙΒ 50 1924

Ἰακώβου (Μεγ. Ἀρχιερατικῶν τῶν Πατ.) ΠΙΒ 73, 23 Μαρτίου 1926, , τούτου μετατεθέντος ὡς Δερκῶν 1949.

Μελίτωνος (ἀπὸ Μ. Πρωτοσυγγέλλου) 1950, τούτου μετατεθέντος ὡς Ἡλιουπόλεως καὶ Θείρων 1963.

Νικολάου Κουτρομπῆ 1964, ἀπὸ ἱερατικῶς προϊσταμένου τῆς κοινότητος Εὐαγγελιστρίας.

---

1) Ὁ τότε μητ. Ἰμβροῦ Ἰωακείμ καὶ νῦν πρῶν Ἀλεξανδρουπόλεως, παρεκλήθη νὰ μᾶς βοηθήσῃ στὸ νὰ διαφωτισθῇ ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγκατέλειπε τὸ ποίμνιον αὐτοῦ καὶ μετέβη κρυφὰ στὴν Ἑλλάδα· στὸ ἐρώτημα λοιπὸν αὐτὸ ἐπιγραμματικῶς εἶπεν τὰ ἐξῆς: «Τοπικοὶ παράγοντες μὲ συκοφάντησαν εἰς τὰς κρατικὰς ἀρχάς, ἐπὶ πλέον τοῦρκοι ἐξ Ἰμβροῦ, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ ἐπὶ τῶν Ἀσιατικῶν ἰσθμῶν κατὰ τὴν κατοχὴν τῆς Ἑλλάδος, ἀπειλοῦσαν ἐκδίκησιν σὲ περίπτωσιν ἀνακαταλήψεως τοῦ νησιοῦ ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας». Δι' ὅλα αὐτὰ ὁ γράφων τὸν παρεκάλει νὰ διαθέσῃ καὶ ὠρισμένα στοιχεῖα περισσότερον συγκεκριμένα, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν κατέστη τοῦτο δυνατόν ἐν τῷ μεταξύ, περιοριζόμεθα μόνον στὸ ν' ἀναπτύξωμεν τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν, πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ κοινοῦ γύρω ἀπὸ τὰς πενιχρὰς ἐνεργείας τῆς τότε ἐποχῆς.

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Οἱ κάτοικοι τῶν νήσων Ἰμβροῦ καὶ Τενέδου ἐκκλητικοὶ καὶ περιτρομοὶ πρὸ τοῦ μεγάλου ἀδικήματος, ὅπερ καιρῶς πλήττει τὰς καρδίας αὐτῶν διὰ τῆς κατακυρώσεως τῶν νήσων τῶν μετὰ δεκαετῆ ἐλευθέρων πολιτικῶν βίων, εἰς τὴν Τουρκίαν, συνελθόντες ἐν πανδήμῳ συλλαλητηρίῳ, κατόπιν διαμαρτυρίας, διαβιβασθείσης τηλεγραφικῶς τῇ τε σεβαστῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει καὶ τῷ Ἐπισημοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας λόρδω Κῶρζον, ἀνέθησαν τὴν ἐντολὴν

εἰς Ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ὑπ' ἐμοῦ ὡς Προέδρου, καὶ τῶν ἀξιολόγων Κυριῶν Ἀνδρέου Ἀντύπα, Ἀρχιάτρου καὶ Γεωργίου Χατζούδη ἰατροῦ, πρὸς μετάβασιν εἰς Λωζάνην καὶ ἐπίτευξιν ἐκ παντὸς τρόπου κατὰ τὰς μελλούσας διαπραγματεύσεως τῆς εἰρήνης, τοῦ ἐξῆς: Ἀφοῦ εἶναι γεγονός τετελεσμένον ἡ ἀπόσπασις τῶν νήσων τούτων ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ παραχώρησις αὐτονομίας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Τουρκίας, ν' ἀνατεθῆ δηλονότι εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν ἡ διαρρυθμισις καὶ ἡ πιστὴ καὶ ἀπαρέγκλιτος ἐφαρμογὴ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπίβλεψις τοῦ αὐτονομικοῦ καθεστώτος τῆς δι' ἐπιτοπίων στοιχείων, ὡς ἐν τῷ σχετικῷ δεκάτῳ τετάρτῳ ἄρθρῳ λέγεται, αὐτοδιοικήσεως· διότι ἂν ἀφεθῶσιν αἱ νῆσοι αὗται εἰς τὴν φροντίδα τῶν κυριάρχων Τούρκων, γνωστῆς οὔσης τῆς νοοτροπίας καὶ κοκοπιστίας αὐτῶν καὶ δὴ ἀπέναντι τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἐκθεμιμένων χριστιανῶν, εἶναι ἐκ τῶν προτέρων βέβαιον ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ αὐτοδιοικήσεως θ' ἀπολαύσωσι καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ κάτοικοι, παρ' ὅλην τὴν συναίσθησιν, ἣν ἔχουσιν ὅτι θεόν ἀντιπάσης θυσίας νὰ ἐγκαρτερήσωσιν ὅπως μὴ καταστραφῇ ὁ ἑλληνικὸς χαρακτήρ τῶν δύο τούτων νήσων, οὐχ ἦττον θ' ἀναγκασθῶσιν ἔνθεν μὲν ἐκ φόβου δεδικοιολογημένου, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τῶν πιέσεων καὶ τῶν γνωστῶν τοῖς Τούρκοις διαφόρων ἄλλων μεθόδων, νὰ ἐκατριωθῶσιν θᾶττον ἢ βράδιον. Τοσοῦτω δὲ μᾶλλον εἶναι τοῦτο ἐπόμενον, καθ' ὅσον ἀπὸ τοῦδε οἱ κάτοικοι λαμβάνουσιν ἀπειλητικὰς ἐπιστολάς παρὰ τῶν ἐν Δαρδανελλίῳσι καταδοκούντων Τούρκων, ἄλλοτε κατοίκων Ἰμβρου καὶ Τενέδου, περὶ ἀντεκδικήσεων καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα, ὅπερ παραχωρεῖται τοῖς Τούρκοις, συνφδὰ τῷ 6ῳ ἄρθρῳ τῆς 6ης παραγράφου τοῦ σχεδίου τῆς Συμβάσεως τῶν Στενῶν, τοῦ νὰ στρατολογῶνται ἐν ταῖς εἰρημέναις νήσοις οἱ ἄνδρες καὶ νὰ ἐκγυμνάζωνται ἀλλαχοῦ, ἐμβάλλει αὐτοὺς εἰς μείζονα φόβον.

Τὰς ἀνωτέρω σκέψεις ὑπεβάλλαμεν καὶ πρὸς τοὺς Ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐσωτερικῶν καὶ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ πρὸς τὸν κ. Ἐλ. Βενιζέλον, δι' ὑπομνήματος ἡμῶν.

Εἰς τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην περὶ μεταβάσεως ἡμῶν εἰς Λωζάνην ὁ λαὸς τῶν δύο νήσων κατέληξε κατόπιν τῶν ἐνεργειῶν ἡμῶν παρὰ τοῖς ὡς ἄνω Ὑπουργοῖς, ὧν αἱ γνώμαι καὶ ἀντιλήψεις περὶ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν νήσων μας οὐδόλως συμπίπτουσιν πρὸς ἀλλήλας, ἀλλ' οὔτε καὶ πρὸς τὸ ἀπαντητικὸν γράμμα τοῦ κ. Βενιζέλου, δι' οὗ πᾶν ἄλλο ἢ ἐνθάρρυνσις ἢ καὶ ἐλπίδες βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν νήσων μας διαβιβάζονται, ὡς ἐκ τοῦ ἐγκλειστοῦ ὧδε πιστοῦ ἀντιγράφου ἐμφαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι παρ' οὐδενὸς ἐλάβομεν σαφῆ καὶ ἱκανοποιητικὴν ἀπάντησιν. Μόνον δὲ ὁ Ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν κ. Παπανδρέου εἰλικρινέστερον ἐκφραζόμενος, ἀπήχητο νὰ παρουσιάξωτο ἢ στιγμὴ τῆς ἐφαρμογῆς μελλούσης νὰ ὑπογραφῇ Συνθήκης, οἰκτείρων τὴν ἀκολουθήσασαν τύχην τῶν δύο τούτων νήσων.

Ἄφοῦ λοιπόν, Παναγιώτατε Δέσποτα, εἶναι ἀνάγκη τραγική καὶ γεγονὸς τετελεσμένον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ κ. Ε. Βενιζέλου, χιλιάδες ἀγνῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῶν δύο νήσων ν' ἀποχωρισθῶσι τῆς Ἑλληνικῆς Πατριδος, νὰ ὑποστείλωσι τὴν κυανόλευκον, ἣτις ὑπενθίμιζεν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ δέκα συναπτὰ ἔτη τοὺς ἀγῶνας αὐτῶν καὶ τὰ κλέη τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Κουντουριώτη καὶ διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν νὰ κατεδαφίσωσι τὰ ἡρῶα τὰ ὁποῖα ἔχουσι ἀνιδρώσει εἰς μνήμην τῶν ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐντεῦθεν καὶ εἰς ὅλα τὰ πεδία τῶν μαχῶν ἐνδόξως πεσόντων συμπολιτῶν αὐτῶν, διὰ νὰ ἐπανέλθωσιν ὑπὸ τὸν βάρβαρον ζυγὸν τῶν Τούρκων, οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει πρὸς ἀποσόβησιν ἴσως τῆς ἐπαπειλούσης τοὺς χριστιανούς καταστροφῆς καὶ ἀνάπαυσιν τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι πᾶν τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐπράξαμεν, εἰ μὴ στοιχοῦντες τῇ ὁμοφώνῳ θελήσει καὶ διαισθήσει λαοῦ ἀγωνιῶντος καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον διαισθανομένου καὶ ἀντιλαμβανομένου τὸ μέγεθος τῆς ἐπακολουθησοῦσης συμφορᾶς, νὰ μεταβῶμεν εἰς Λωζάνην, ὡς ἀντιπροσωπεῖα αὐτοῦ καὶ νὰ καταβάλωμεν τὴν τελευταίαν ἡμῶν προσπάθειαν, ὥστε αἱ δύο νῆσοι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν τιθέμεναι, ν' ἀπολαύσωσιν εἰδικῆς αὐτονομικῆς ὁργανώσεως, ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς νήσου Σάμου, διότι ἄλλως ἐν ἐναντία περιπτώσει, μὴ ἐπιτυγχανομένου τούτου, πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ἀσφαλῶς καὶ ὠρισμένως τὸ φάσμα τοῦ τουρκικοῦ φασγάνου καὶ ἡ πρόσφατος τραγωδία τοῦ Μικρασιατικοῦ μαρτυρίου θὰ ὠθήσωσιν, ἂν ὄχι ὄλους, τοῦλάχιστον τοὺς πλείστους τῶν χριστιανῶν εἰς τραγικὴν ἔξοδον ἐκ τῶν ἐστιῶν των.

Ταῦτα καθκόντως, ἀλλὰ καὶ μετὰ πόνου ψυχῆς βαρυσταλοῦσης φέρων εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης καὶ προσκνητῆς μοι Παναγιότητος καὶ τῆς περὶ Αὐτὴν Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου καὶ ἐπικαλούμενος τὰς ἀκουσθεύς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας πρὸς ἐνίσχυσίν μου, ἐπὶ χρησταῖς ταῖς ἐλλείψει πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ ἐλέους καὶ τῆς εἰρήνης, «Ὅς οὐκ ἐάσει τοὺς ἐπ' Αὐτὸν πεποιθότας πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνανται», κατασπάζομαι τὴν ἁγίαν δεξιὰν τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης καὶ προσκνητῆς μοι Παναγιότητος καὶ διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ θαυμάτου κ.λ.π.

† Ὁ Ἱμβρου καὶ Τενέδου

ΙΩΑΚΕΙΜ

Ἡ ἐκ τῆς Ἱμβρου ἐκκλησιαστικῆς ἐξάρτησις τῆς νήσου Τενέδου

Ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Μυτιλήνης γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν Λέσβου ὑπάγονταν ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων ἡ Τένεδος καὶ τὰ ἀπέναντι αὐτῆς κείμενα μικρὰ νησιά, αἱ ἐπτάνησοι, αἱ γνωσταὶ σήμερον μὲ τὸ ὄνομα Μοσχονήσια, διότι μετὰξὺ αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ

Προσελήνη, πού αναφέρεται εἰς τὸν τίτλον τοῦ Ἐπισκόπου Φλωρεντίου. Οὗτος, κατὰ τὸ ἔτος 451, εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος ὑπογράφει ὡς «Ἐπίσκοπος Λέσβου, Τενέδου, Προσελήνης καὶ Αἰγιαλῶν». Ἀργότερον πάλιν, εἶναι γνωστόν, ὅτι προήχθη εἰς Ἐπισκοπὴν ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Μυτιλήνης κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν «ἀναγραφῶν».

Ἀρκοῦντως περιέργως εἶναι ἡ εἶδησις, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἡ Τένεδος, εἰς τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Καλλίστου τοῦ Α', ἐμφανίζεται ὡς Μητρόπολις, τοῦ Μητροπολίτου αὐτοῦ ὑπογράφοντος ὡς ἑξῆς: Ὁ ταπεινὸς Μητροπολίτης Τενέδου καὶ ὑπέριμος Ἰωσήφ (Le Guén 950), δεδομένου ὅτι κανεὶς ἄλλος Μητροπολίτης Τενέδου δὲν ἀναφέρεται ἔκτοτε.

Ἐπίσης σημαντικὴ εἶναι ἡ εἶδησις πού ἀναφέρει ὁ μεσαιωνοδίφης Μανουὴλ Γεδεών, εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Πίνακας αὐτοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1368 δίδεται τῷ Μητροπολίτῃ Περιθωρίου ἡ Τένεδος ἐπὶ τῆς Β' πατριαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατ. Φιλοθέου.

Ἡ Τένεδος λοιπόν, μέχρι τοῦ 1922 ὑπαγόταν εἰς τὴν Μητρόπολιν Μυτιλήνης, ἀφοῦ ὁ Μητροπολίτης αὐτῆς ἀνέκωθεν εἰς τὴν φήμην αὐτοῦ ὠνομάζετο Μητροπολίτης Μυτιλήνης, Ἐρεσσού τε καὶ Τενέδου. Ἐκτοτε, ὅταν αὕτη ἀπεσπᾶσθη ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας καὶ προσηρθῆθῃ εἰς τὸ Τουρκικὸν Κράτος, ὑπῆχθη ἐκκλησιαστικῶς στὸν Μητροπολίτη Ἰμβρου.

Σκέψις τοιαύτης ἐνώσεως τῶν δύο νήσων ἔγινε καὶ ἄλλοτε, καὶ παραδείγματος χάριν, ἀναφέρομεν τὴν περίπτωσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν, ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νικηφόρος Γλυκᾶς δεχθεὶς νὰ θέσῃ ὑποψηφιότητα διὰ τὴν Μητρόπολιν Ἰμβρου, ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Συνοδικοὺς παλαιὰν αἰτησὴν τῆς Ἰμβρου, πρὸς ἔνωσιν τῆς Τενέδου καὶ Σαμοθράκης μετὰ τῆς Ἰμβρου εἰς μίαν ἐπαρχίαν. (Βιογραφία καὶ ἡμερολόγιον Νικηφόρου Γλυκᾶ, τεῦχος Β' Ἀθήναι 1907 σελ. 4). Καθὼς εἶναι γνωστόν τὴν φορὰν αὐτὴν δὲν ἔγινε δεκτὴ ἡ αἰτησις αὐτή, διὰ νὰ προταθῇ ἀργότερα κατὰ τὸ 1878 ἐκ μέρους τῶν Γερόντων Συνοδικῶν, πρὸς περιποίησιν καὶ παρηγορίαν τοῦ Μητροπολίτου Ἰμβρου, ὁ ὁποῖος πρὸς τακτοποίησιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὑπέβαλλεν σημαντικὸν σχέδιον μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου σχεδίου ἐτέθη ἡ διαρρυθμισὶς τῶν ὁρίων τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκ τούτου καταθορυβηθέντες οἱ πανίσχυροι Γέροντες Μητροπολίται ἐφιλοτιμήθησαν λοιπὸν νὰ ἱκανοποιήσουν τὸν διαπρεπῆ Ἱεράρχην Ἰμβρου, προσαρτώντας εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ τὰς νήσους Τένεδον καὶ Σαμοθράκην. Πολὺ ἔνωρις ὅμως ἀπογοητεύθησαν εἰς τὸ νὰ νομίσουν ὅτι θὰ ὑπεχώρει εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ὁ πολὺς Γλυκᾶς· οὕτως ἐχρεωκόπησεν καὶ πάλιν ἡ ἐνωτικὴ προσπάθεια, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ προσκλήνιον διὰ πολιτικούς λόγους, ὅταν δηλαδὴ κατὰ τὸ 1916 ἐσχηματίσθη ἡ Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τὸν ἀείμνηστον Ἐλ.

Βενιζέλον και διευτυπώθη ἡ γνώμη τοῦ λαοπροβλήτου Κυβερνήτου, μετὰ τὴν ἐξῆς μόνον ἐπιφύλαξιν, ὅτι ἡ πραγμάτωσις τῆς ἰδέας αὐτῆς θὰ λάβῃ σάρκα και ὄστα μόνον μετὰ τὴν ἀγαθὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων.

Τὰ διαδραματισθέντα γεγονότα εἶναι εἰς ὅλους γνωστά, δι' αὐτὸ τὰ παρατρέχομεν, διὰ τὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ ἔνωσις αὕτη ἐγένετο, ὑπὸ ἄλλην μορφήν ὅμως, σύμφωνα πρὸς τοὺς ὅρους τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν και ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἐνωτικὸς Τόμος ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐπειδὴ ἡ τῆ ἱερᾶ Μητ. Μυτιλήνης τέως ὑπαγομένη νῆσος Τένεδος εὐρέθη, μετὰ τὴν ἐπελοῦσαν τελευταίως πολιτικὴν μεταβολήν, κεχωρισμένη πολιτικῶς ἀπὸ τῆς νήσου Μυτιλήνης, ἀπέβη δὲ δυσχερὴς ἡ ἐκκλησιαστικὴ τοῦ ἐκεῖ Χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ συνάφεια πρὸς τὴν ἱερὰν Μητ. Μυτιλήνης, κρίσει και ἀποφάσει Συνοδικῆ, ἐνεκρίθη και ὠρίσθη ὅπως ἡ νῆσος αὕτη Τένεδος, ἀποσπασμένη ἀπὸ τῆς ἱερᾶς Μητ. Μυτιλήνης, προσσαρτηθῆ ἰσχυρῶς τῆς γειτονείας και τοῦ ἐνιαίου τῆς πολιτικῆς καταστάσεως πρὸς τὴν ἱερὰν Μητ. τῆς νήσου Ἰμβρου.

Ἐφ' ᾧ και ἡ Μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητ. και ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν και συλλειτουργῶν, ἀποφαινόμενοι συνοδικῶς ὀρίζομεν και διὰ τῆς παρουσίας Πατριαρχικῆς ἡμῶν και Συνοδικῆς Πράξεως, ὅπως ἡ νῆσος Τένεδος θεωρεῖται και ὑπάρχει ἐφεξῆς ἡμῖνα τῆς Ἱερᾶς Μητ. ταύτης, Μητ. Ἰμβρου και Τενέδου και οἱ ἐν τῇ νήσῳ αὕτη ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ ἔχωσι τὴν κανονικὴν ἐκκλ. ἐξάρτησιν αὐτῶν και ἀναφορὰν ἀπὸ τοῦ Ἱερ. Μητ. Ἰμβρου και Τενέδου.

Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐγένετο ἡ παρούσα Πατ. ἡμῶν και συνοδικὴ Πράξις, καταστρωθεῖσα ἐν τῷ Κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δὲ και παραλλάκτῳ ἀποσταλεῖσα και εἰς τὰς Μητ. Μυτιλήνης και Ἰμβρου 1925 κατὰ μῆνα Ἰανουάριον... (Ὁρθ. ἔτος 1926—27 σελ. 421).

ΘΡΑΚΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ

Η ΑΡΧΑΙΑ ΘΡΑΚΗ

Ὁ ἔφορος Ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας κ. Βαβρίτσας ἀνεκοίνωσεν ὅτι, ἄρ-
χισε ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀρχαίας Θρακικῆς πόλεως Μεσημβρίας, καὶ ὅτι τὰ
ἤδη ἀνευρεθέντα σπουδαῖα ἀντικείμενα εἶναι ὑπὸ μελέτην.

Σημειοῦμεν ὅτι, ὡς τώρα ἀνευρέθησαν ἐρείπια οἰκιῶν 100 τμ. ἐμβα-
δοῦ, μὲ τρία ὀρθογώνια δωμάτια, πλακόστρωτες αὐλές ἀπὸ μάρμαρο καὶ δύο
δρόμοι πλάτους 1.80 καὶ 3 μ. καὶ μήκους 15 μ., καὶ ἓνα ἐλαιοτριβεῖον, νομί-
σματα τῆς ἀρχαίας Μαρωνείας καὶ τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', ἓνα ἄγαλμα ἀκέ-
φαλον Ἔρωτος, καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης εἰδώλια, διάφορα ἀγγεῖα καὶ ὄστρα-
κα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος.

Εἰδώλιον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Μεσημβρίας

Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν, κατὰ τοὺς εἰδικούς, ὅτι ἡ Μεσημβρία ἦτο πόλις
συγκροτημένη καὶ μὲ ἀρίστην ὀχύρωσιν, καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ περιμένη κανέ-

νας κι' εκπλήξεις, κατά τήν συνέχειαν τῶν ἀνασκαφῶν αἱ ὁποῖαι θ' ἀκολουθήσουν.

Πήλινον ειδώλιον Ἀθηνᾶς.

Ειδώλιον κόρης.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὑπενθυμίζομεν ὅτι, πρέπει καὶ διὰ λόγους διεθνοῦς πλέον προβολῆς τοῦ φιλοσόφου Δημοκρίτου, νὰ διενεργηθοῦν συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ καὶ εἰς τὰ Ἄβδηρα, πρᾶγμα ποῦ θὰ προκαλέσῃ παγκόσμιον ἐνδιαφέρον καὶ συγκίνησιν.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ κ. Α. Βαβρίτσα καὶ τὰς ἐργασίας του ποῦ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ τὰς σχετικὰς φωτογραφίας τῶν μέχρι τοῦδε εὑρεθέντων ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ ἀρχαία Θρακικὴ Μεσημβρία θὰ παρουσιάσῃ εκπλήξεις, ὡς πόλις ἐμπορικὴ, καὶ ἐπὶ πλέον, ὡς εὐρισκομένη ἔναντι τῆς Σαμοθράκης, ὅπου τὸ ἱερόν τῶν Καθεύρων, τὸ πανελλήνιον τοῦτο προσκύνημα κατὰ τήν Ἀρχαιότητα.

Η ΛΑΪΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ὅγκώδης καὶ πολὺ ἐνδιαφέρων ὁ τόμος τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, ποῦ διευθύνει ὁ γνωστὸς λαογράφος καὶ ἀκαδημαϊκὸς κ. Γ. Μέγας. Ἐχουν πολλὰ ἀποθησαυρισθῆ στὸν εἰδικὸν αὐτὸν τόμο, ποῦ βγήκε, γιὰ τῇ λαϊκῇ ἀρ-

χιτεκτονική. Μπορεί νά λείπουν μερικά ακόμα — και ουσιώδη — ἀλλ' αὐτό δὲν σημαίνει πὼς δὲν μποροῦν νά δοθοῦν σέ συνέχεια τῶν δοσμένων. Λείπουν π.χ. οἱ θαυμάσιοι καὶ περήφανοι «Πύργοι» τῆς Λέσβου (ἐκείνοι τοῦ Πρίμου, τοῦ Τσακίρη), κι' ἄλλοι ποὺ βρίσκονται σέ πλαγιές τοῦ κατάφυτου νησιοῦ. Κι' ἄλλα τολμηρὰ ἀρχιτεκτονήματα τοῦ Τρίκερι.

Δὲν εἶναι βέβαια, εὐκόλη δουλειὰ ἡ ἀποθησαύριση τούτη. Θέλει καιρό, καὶ «δαπάνην οὐ μικράν». Μερικοὶ ἀρχιτέκτονες ἔχουν ἐπίσης καταπαιστῆ μετὴ δουλειὰ τούτη καὶ μᾶς ἔβωσαν πολὺ ἐνδιαφέρουσες ἐργασίες δείχνοντας τίς λαϊκῆς μας ἀρχιτεκτονικῆς δημιουργίες σ' ὅλη τὴν ὁμορφιά καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης, ποὺ τὴν θαυμάζουμε γιὰ τίς τολμηρῆς καὶ γιομάτες πρωτοτυπία δημιουργίες τῆς. Τὰ δημιουργήματα αὐτὰ ἔχουν ψυχὴ, σοῦ μιλοῦν καὶ σέ συνεπαίρνουν. Κι' ὅλα εἶναι ἐγαλμένα μέσα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ, τίς ἀνάγκες ποὺ ἔχουν νά ὑπηρετήσουν, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τους. Οἱ λαϊκοὶ μαστόροι προβάλλουν μὲ ἀξιώσεις ἀληθινὰ ἐμπνευσμένων δημιουργῶν, ποὺ συνεχίζουν τὴ βυζαντινὴ παράδοση, μὲ συνέπεια καὶ μεράκι. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ καλλιτεχνήματα, τολμηρὰ καὶ μὲ πολλὴ φαντασία δοσμένα. Τὰ ἐσωτερικά τους, τὸ ἴδιο, ξεχωρίζουν γιὰ τὴν ἀρμονία καὶ τὴν ὁμορφιά τους, καὶ εἶναι χάριμα ὀφθαλμῶν, μὲ τὰ στολίδια καὶ τὴν ἄλλη διακόσμησή τους (φραντὰ, πιατικὰ, διακόσμηση τῶν τοίχων).

Τὸ κάθε τι ποὺ δημιουργεῖ ὁ λαὸς, εἶναι, ἄλλωστε, ἡ εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου, ποὺ τὸν ἐκφράζει καὶ τὸν ὑπηρετεῖ.

Κι' ἐδῶ πρέπει νά ποῦμε, πὼς ὅ,τι ἔχομε ἀξιόλογο, βρίσκεται στὴ λαϊκὴ μας παράδοση (ποίησι, ζωγραφικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ κλπ.). Ἄν παραδειγματιζόμεσταν (ὄχι ἀντιγράφοντας) μελετώντας τὰ δημιουργήματά τους, θὰ εἶχαμε μιὰν ἀληθινὴ νεοελληνικὴ τέχνη κι' ὄχι μιμήσεις ξένες καὶ τῆς κακίας ὥρας. Ἄλλὰ τὸ τελευταῖο τοῦτο, εἶναι θέμα πλατείας μελέτης. Ἦδη, ἔχει ἐπισημανθῆ ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς λαϊκῆς τέχνης, σὰν ἀνόθευτης δημιουργικῆς πηγῆς, γιομάτης αὐθορμητισμοῦ. Κι' ὄχι μόνο σέ μᾶς, ἀλλὰ γενικώτερα, σ' ὅλο τὸν κόσμο. Γιατί ἡ λαϊκὴ τέχνη εἶναι ἀνόθευτη, χωρὶς συμβατικότητες καὶ καταναγκασμοὺς (μιμήσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ δοσμένου).

Ἄπὸ ὅλον αὐτὸν τὸν θησαυρὸ τῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ αἰσθητικῆς ἀγωγῆς, δὲν ὠφεληθήκαμε καθόλου. Μήτε τὸν μελετήσαμε! Δὲν καταδεχτήκαμε νά ρίξουμε μιὰ ματιὰ σ' αὐτὰ ποὺ μᾶς γοητεύουν, ὅταν τὰ δοῦμε σέ ὀργανικὴ συγκρότηση (λαϊκοὶ χοροί, τραγοῦδια, ζωγραφικὴ, ὕφαντικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ, διακοσμητικὴ σέ μέταλλο καὶ ἀγγειοπλαστικὴ). Μᾶς συγκινοῦν καὶ μᾶς συνεπαίρνουν μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἐμπνεύσεων, τῶν σχημάτων καὶ τῶν χρωμάτων ποὺ παρουσιάζουν, ἐνῶ τὰ σύγχρονά μας εἶναι ἀπελπιστικὰ μονότονα καὶ πεζὰ (θὰ λέγαμε βιομηχανικά), γιατί δὲν προβάλλουν ἀπὸ κάποια αἰσθη-

τικήν ανάγκη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς εὐκαιρίας καὶ τῆς εὐκολίας. Ἡ πρακτικότητα πέρασε πάνω ἀπ' ὅλα, σὰν ὁδοστρωτήρας. Καμμιά αἰσθητικὴ καλλιέργεια καὶ λεπτότητα στὴ ζωὴ μας. Καὶ δὲν εἶναι μικρὴ ἢ καταστροφὴ. Γιατὶ ἡ πρακτικότητά δὲν μᾶς ἔφερε καὶ μὴ νέα αἰσθητικὴ χαρὰ. Μόνο πλήξη μᾶς ἔφερε. Ἐνῶ οἱ παλαιοὶ λαϊκοὶ τεχνίτες, ὅλα τὰ ἔκαναν τραγοῦδι γιομάτο μεράκι, γιὰ τὴ ζωὴ. Τὰ μετουσίωσαν. Μικρὴ δὲν εἶναι ἡ ζημιὰ ποὺ πάθαμε ἀπ' τὸν πρακτικισμό καὶ τὸν καταναλωτισμό. Δὲν γίναμε μόνο μηχανές. Δὲν παράγομε μόνο τυποποιημένα προϊόντα, ἀλλὰ καὶ πλήξη ἀφόρητη καὶ κάποτε ἀπελπιστικὴ. Ἔτσι, ὅταν ἀντικρύσουμε τὰ θαυμάσια ἔργα τῆς λαϊκῆς τέχνης, ξαφνιαζόμαστε καὶ νιώθουμε μιὰν ἐσώτερη χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση, ἐλεεινολογώντας τὸν φτωχὸν ἑαυτὸ μας.

Κάποτες ἔγινε τὸ ἀνανεωτικὸ κίνημα στὴ ζωγραφικὴ καὶ ἡ τέχνη τούτη πήρε τὸ σωστὸ δημιουργικὸ δρόμο. Μεγάλοι ζωγράφοι ταξίδεψαν ἔξω ἀπὸ τὴ χώρα τους καὶ εἶδαν τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ, στὶς πραγματικὰς τους ὄψεις, ἀνακαλύπτοντας τὸ χρῶμα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Τὸ ἴδιο δὲν ἔγινε σὲ μᾶς, παρὰ πολὺ ἀργὰ καὶ μιμητικὰ καὶ ὄχι δημιουργικὰ. Καὶ εἴχαμε θησαυροὺς τέχνης. Τὸ ἀνανεωτικὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ δὲν ξαπλώθηκε στὶς ἄλλες τέχνες, καὶ μείναμε στάσιμοι. Εἶναι πάντα καιρὸς νὰ καταπιαστοῦμε μ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ τῆς ἀληθινῆς, τῆς οὐσιαστικῆς ἀνανέωσης στὶς τέχνες, ὅπως καὶ στὴ ζωὴ μας. μὲ συνέπεια καὶ βαθειὰ συνείδηση τῆς ἀποστολῆς μας.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ὁ ξεχωριστὸς Ἑλληνοαμερικανὸς δημοσιογράφος καὶ συγγραφεὺς κ. Κ. Παπαφωτίου, ποὺ ἡ δραστηριότητά του εἶναι γνωστὴ, τόσο στὸ Νέο Κόσμο, ὅσο καὶ στὴν Ἑλλάδα, ἐξέδωσε τελευταία τὸ βιβλίον του «Ἑλληνοαμερικανικὴ Σκοπιὰ», ὅπου ζωγραφίζεται ἡ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς, σὰν σὲ καθρέφτη, καὶ μᾶς δίνεται ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ γνωρίσουμε πρόσωπα καὶ πράγματα, καθὼς καὶ τὴ δράση καὶ τὴν ἐργώδη προσπάθεια στὴ δεύτερη πατρίδα του, τοῦ Ἑλλήνα μετανάστη.

Ὁ κ. Κ. Παπαφωτίου ἔζησε τὸν Ἑλληνισμό τῆς Ἀμερικῆς, μελέτησε τὰ προβλήματά του καὶ μᾶς δίνει, ἔτσι, ζωντανὴ τὴν εἰκόνα του, μὲ πολλὴ ἀγάπη. Καὶ ἀξίζει κάθε ἐνδιαφέρον καὶ ὑποστήριξη, τοῦτο τὸ ἔργο του, ἡ «Ἑλληνοαμερικανικὴ Σκοπιὰ», ποὺ μᾶς δίνει ὁλοζώντανη τὴ ζωὴ καὶ τοὺς πολλαπλοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ Νέο Κόσμο. Κυρίως μᾶς δίνει τοὺς παλμούς αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ τόσο τιμᾷ τὴν Πατρίδα.

ΕΝΑΣ ΣΗΛΥΒΡΙΑΝΟΣ ΑΓΙΟΣ

Λίγοι θὰ γνωρίζουν, ὅτι ὁ Ἅγ. Νεκτάριος τῆς Αἰγίνης κατάγεται ἀπὸ τὴ Σηλυβρία τῆς Ἀνατ. Θράκης, κάτι ποὺ τιμᾷ τοὺς Θράκας, ὅπως μᾶς ὑπεν-

θυμίζει δι' ἐπιστολῆς της καὶ ἡ ξεχωριστὴ Θρακιώτισσα κ. Εὐτέρπη Ἰ. Κουρδάλου.

Πρόκειται περὶ ἐνὸς Ἁγίου, πού ὑπέστη τὰ πάνδεινα ἀπὸ τοὺς συκοφάντας τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὑπέμεινε ὅλα μὲ χριστιανικὴν ἀνεξικακίαν, καὶ ἐπεβλήθη μὲ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀρετὴν του.

Οἱ Θράκες ἔχουν καθῆκον νὰ τιμοῦν ἰδιαιτέρως τὸν Ἁγίον των, καὶ πρέπει νὰ σκεφθοῦν κατ' ἔτος νὰ διοργανώσουν ἓνα ὁμαδικὸν προσκύνημα πανηγυρικόν. «Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων...».

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΜΑΔΥΤΟΥ

Τὸ Σωματεῖον τῶν Μαδυτίων «Ἑλλήσποντος», ἐξέδωσε ὀγκώδη τόμον διὰ τὴν Μάδυτον. Καὶ εἶναι μιὰ ἀναστήλωσις τῆς χαμένης πατρίδος — φροντισμένη μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ συγκίνηση γι' αὐτήν. Πλήθος χαρακτηριστικῶν τοπίων καὶ φυσιογνωμιῶν, παλαιῶν καὶ νεωτέρων Μαδυτίων, κοσμεῖ τὴν ὥραιαν αὐτὴν ἔκδοσιν, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ 500 σελ. καὶ εἶναι γραμμὴν ἀπὸ τὸν Μαδυτινὸν γιατρὸ Ἄπ. Σιταρᾶ, πού πέθανε στὴν Καλλιθέα, πρόσφυγας κ' αὐτός, τὸ 1948.

Θὰ ἦτανε λίγο νὰ συγχαροῦμε τὸν Σύλλογον τῶν Μαδυτίων, γιὰ τὸ ἀναμνηστικὸ αὐτὸ λεύκιμα - παράδειγμα πρὸς μίμησιν γιὰ ὅλα τὰ Σωματεῖα τῶν προσφύγων. Ἐκτὸς τῶν Σιμυραίων, τῶν Ποντίων καὶ λίγων ἄλλων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τίς χαμένες πατρίδες δὲν ἔχουν τὸ Μουσολεῖο τους, καὶ μάλιστα τόσο ἐπιβλητικὰ, ὅπως τῆς Μαδύτου. Καὶ πάλι, συγχαρητήρια.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ ΜΙΛΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μιλτ. Σταμούλη, τοῦ ἀξέχαστου ἐκλεκτοῦ συνεργάτου τῶν «Θρακικῶν», ἐκτελοῦσα τὴν ἐπιθυμίαν του, νὰ δημοσιευθοῦν δηλ. τὰ «Φύρδην - Μίγδην» του, δέκα χρόνια μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐξετύπωσεν εἰς καλαίσθητον τόμον τὸ ἔργον του αὐτὸ πού εἶναι πολύτιμον διὰ τὸν ἱστορικὸν τῆς σύγχρονης ἱστορίας τῆς Θράκης.

Ἡ πράξις αὐτὴ τῆς κόρης του, κ. Ξανθίππης Φλωρᾶ, εἶναι συγκινητικὸ μνημόσυνο τοῦ πατέρα της καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν συγχαίρομεν, εἰότι, ἔτσι, διασώζεται πολύτιμον ἱστορικὸν ὕλικόν.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

Εὐσυνειδήτη καὶ τεκμηριωμένη μελέτη, γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλίπ-

πουπόλεως κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ἐδημοσίευσε καὶ κυκλοφόρησε ὁ λέκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κολωνίας κ. Θεοδ. Ν. Βλάχος.

Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι ἐπαγωγὸν ἀνάγνωσμα διὰ τοὺς μορφωμένους καὶ τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ προτερήματα τοῦ συγγραφέως, πὺν δὲν χάθηκε σὲ ἀοριστολογίαις καὶ εὐκόλα συγγραφικὰ «ἐφφέ», ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τοὺς δαιδάλους τῆς ἱστορίας, ἔδωσε ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα καὶ τὴ συμβολὴ τῆς Φιλιππουπόλεως, σὰν χαρακτηριστικὰ σημαντικῆς ἑλληνικῆς πόλεως στὴν καρδιὰ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου, ὑπὲρ τὴν κυρίως Θράκην.

Οἱ Φιλιππουπολίτες, καὶ ὅλοι πὺν ἀγαποῦν τὴν ἱστορία, θὰ πρέπει νὰ διαβάσουν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Θ. Ν. Βλάχου, γιὰτὶ εἶναι σοβαρὸ ἱστορικὸν σύγγραμμα, μὲ πλοῦσια βιβλιογραφία διὰ τοὺς μελετητάς. Ἄξιζεν.

ΘΡΑΚΙΚΑ ΠΕΝΘΗ

Πάτροκλος Τσατάλας

Οί Θραῖκες, καὶ εἰδικῶς τὸ «Θρακικὸν Κέντρον», ἔχασαν φίλον καὶ ἄνθρωπον, ποὺ διεκρίνετο διὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τὴν λεβεντιά του, τὸν Πάτροκλο Τσατάλα, τὸν χαμὸ τοῦ ὁποῖου ἐθρήνησαν ὅλοι

ὄσοι τὸν ἐγνώρισαν, διότι ἦτο καὶ ἄνθρωπος ξεχωριστὸς καὶ φίλος ποὺ διεκρίνετο, διὰ τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων του, καὶ τὴν λεβεντιά του.

Ὁ Π. Τσατάλας ἐπηρέτησε τὴν Θρακικὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἰδιαίτερα τὴν προσπάθειαν τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, τοῦ ὁποῖου ἦτο καὶ Ἀντιπρόεδρος, καὶ ποτὲ δὲν θὰ λησμονηθῆ ἡ προσφορά του, ἡ τόσον ἀνιδιοτελὴς καὶ γενναία.

Ἡ ἀπουσία του ἀπὸ ἀνάμεσά μας εἶναι αἰσθητὴ καὶ ἡ λύπη μας, γιὰ τὸν χάσαμε τόσον ἀπροσδόκητα, μεγάλη, γιὰ πάντα βαραίνει στὴ ζωὴ καὶ στὶς κοινὲς ὑποθέσεις, τὸ ἦθος καὶ ἡ ἀνωτερότης ἑνὸς ἀνθρώπου, προικισμένου μὲ τόσα προσόντα.

Ὁ Πάτροκλος Τσατάλας κατάγονταν ἀπὸ τὰ Γανόχωρα (τὴ Χώρα) τῆς Θράκης. Γεννήθηκε τὸ 1904 καί, μετὰ τὶς σπουδὲς του στὸ Ζωγράφειο τῆς

Πόλης, προσελήφθη στην Ἑπειρωτικὴ Ἀεροπλοΐα, καὶ ἀκολούθως στὴν Ἑλληνοβουλγαρικὴ Ἐπιτροπὴ, καὶ τὸ 1946 στὴν ΚΥΔΕΠ. Ὅπου καὶ ἂν ὑπηρετήσεν, ἔδειξε ὄλην τὴν ἰκανότητά καὶ δραστηριότητά του, καὶ ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων, διότι ἦτο ἀληθῶς ἀξιαγάπητος. Καὶ δὲν θὰ λησμονηθῆ ποτέ.

Εἰς τοὺς δικούς του, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν κόρην του Ἀγγέλαν, ποὺ τὴν συνέτριψεν ὁ θάνατός του, τὸ Θρακικὸν Κέντρον, διαβιβάζει τὰ βαθύτερά του συλλυπητήρια. Δὲν θὰ ξεχασθῆ ὁ εὐγενικός της πατέρας, ποὺ ὅλους ἐλύπησεν ὁ θάνατός του. Καὶ ἡ μνήμη του θὰ εἶναι παντοτεινὴ σ' ὅλους, ποὺ τὸν ἐγνώρισαν, τὸν ἀγάπησαν καὶ ἐξετίμησαν τὰ τόσα του προσόντα, ποὺ ἀληθῶς συνιστοῦν τὸν εὐγενὴ καὶ γενναῖον ἄνθρωπον.

Χρῆστος Καραχαλίδης

Ἐγεννήθη εἰς Κούμβαον Α. Θράκης, τὸ ἔτος 1897.

Τὸ 1912 μετέβη εἰς Κων)πολιν, ὅπου ἠσχολήθη μὲ τὴν ραπτικὴν τέχνην, καὶ τὸ 1920 ἐξελέγη μέλος τοῦ συνδικάτου τῶν *Maîtres Tailleurs*.

Τὸ 1924 ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα ὡς ἀνταλλάξιμος πρόσφυξ. Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ 1915—1924, διέπρεψεν ἐν Κων)πόλει καὶ ὡς ἐπαγ-

γελματίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίλεκτον μέλος τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας τοῦ Γαλατᾶ, διατελέσας ἐνοριακὸς ἐπίτροπος εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Ἁγίου Νικολάου. Μέλος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τῆς Φίλαρμονικῆς Ὀρχήστρας τοῦ Γαλατᾶ, εἶχε πολυσχιδῆ πατριωτικὴν δρασίαν, ἀγωνισθεὶς διὰ πᾶσαν Ἑλληνικὴν ὑπό-

Θεσιν. Ἐπί πλέον ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτικῶν μελῶν τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέλος τοῦ Διοικητικοῦ του Συμβουλίου.

Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Ραπτῶν Ἀθηνῶν. Ἰδρυτικὸν μέλος τοῦ Ταμείου ἀλληλοβοηθείας Ἐμπορορραπτῶν Ἀθηνῶν. Μέλος τοῦ Δ. Σ. τοῦ Συνεταιρισμοῦ Ἐμπορορραπτῶν Ἀθηνῶν. Πρόεδρος τῆς Ὀμοσπονδίας Ἐμπορορραπτῶν Ἑλλάδος καὶ τοῦ Συλλόγου Καταστηματαρχῶν Ραπτῶν.

Δημιουργὸς τοῦ 8ου Συνεδρίου Ἐμπορορραπτῶν εἰς Ἀθήνας, τὸ 1958, ἐπαρασημοφορήθη διὰ τὴν δρᾶσιν του παρὰ τοῦ Προέδρου τῆς Διεθνoῦς Ὀμοσπονδίας Ἐμπορορραπτῶν, τοῦ Γάλλου κ. Paul Vanclair.

Ἰδρυτικὸν μέλος τοῦ Συλλόγου Φίλων Βυζαντινῆς Μουσικῆς, καὶ ἀκάματος συνεργάτης τοῦ Θρακικοῦ Κέντρου, πατριώτης ἐνθερμος ἀγωνιστῆς καὶ φανατικὸς Θραῖξ, λάτρης δὲ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἡ μνήμη του ἔσεται αἰωνία.

Ἀπεβίωσε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1969.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. ΑΡΘΡΟΝ ΕΠΙ ΤΗ 150ΕΤΗΡΙΔΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑ- ΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ (1821)	3
2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΘΡΑΚΗΝ— ΔΗΜ. ΜΟΥΚΑΝΟΥ	7
3. ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΕΙΣ ΤΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ ΚΑΛΛΙΠΟΛΕΩΣ — ΚΩΝ)ΝΟΥ Δ. ΒΑΦΕΙΔΗ	25
4. ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ — ΤΑΚΗ ΑΚΡΙΤΑ	69
5. ΤΟ ΒΟΓΙΑΛΙΚΙ — ΞΥΛΑΓΑΝΗ Α. ΡΩΜΥΛΙΑΣ — ΣΟΥΛ- ΤΑΝΑΣ ΠΟΛΙΤΣΑΚΗ - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	97
6. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΟΥΦΛΙΟΥ — ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΜΑ- ΤΙΟΥ	143
7. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΙΣΑΑΚΙΟΥ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ — ΣΥΝΕΡ- ΓΑΣΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ	195
8. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΠΡΩΤΟΚΚΛΗΣΙΟΥ ΔΙΔ/ΧΟΥ	237
9. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΙΜΒΡΟΥ — ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΛΑΪΤΖΗ	257
10. ΘΡΑΚΙΚΗ ΣΚΟΠΙΑ	299